
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

9/2000

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa 2000

ISBN 80 - 86319 - 00 - 8
ISSN 1211-9172

ČLÁNKY A STUDIE

DĚJINY HRNČÍŘSTVÍ V ČESKÉ LÍPĚ

František Gabriel - Jaroslav Panáček

Úvod

Program studia a modelování historie hrnčírství v České Lípě se nejprve jevil jako snadný úkol. Poměrně hojné písemné prameny studoval, jako vždy, J. Panáček, archeologickými výzkumy odkryté hmotné prameny pak hodnotil F. Gabriel. Léty vyzkoušená praxe, pokračující konfrontací obou druhů pramenné základny, zakončená jejich propojením a formulováním optimálního historického modelu, tentokrát zklamala. Problémy nastaly hned při prvních konzultacích. Zatímco písemné prameny přinesly nejstarší informace o hrnčírích k roku 1462 a postupně jejich vypovídací hodnota narůstala až do závěru hrnčírské výroby v prvních desetiletích 20. století, dokládají hmotné prameny hrnčírskou výrobu v prostoru u kostela sv. Maří Magdaleny již od 13. století, nejmladší výrobní objekty však náleží 16. století. Můžeme sice s určitostí konstatovat, že hrnčírská výroba započala u České Lípy nejpozději od poloviny 13. století a pokračovala až do počátku století našeho, hmotné a písemné prameny hovoří společně o tomto dění jen velmi krátkou dobu a nedovolují vzájemnou konfrontaci. I přes toto zjištění jsme se rozhodli publikovat výsledky studia obou druhů pramenů v jednom článku, rozděleném do dvou samostatných kapitol. Důvodem k tomuto rozhodnutí je skutečnost, že autoři se vzájemně informovali o výsledcích svého studia, ačkoliv je nemohli druhou pramenou základnou ovlivnit.

1. Hmotné prameny o českolipském hrnčírství

V letech 1977 - 1979 vyvolala výstavba sídliště Střed II v České Lípě nutnost provést záchranný archeologický výzkum na území

jižně a západně od křižovatky třídy Klementa Gottwalda (dnes Hrnčířské ulice) a nábřeží Bedřicha Smetany. Vymezený prostor zasahoval značnou měrou do území, kam hodnocení městské topografie oprávněně kladlo staré českolipské hrnčířny. Dochovaná zástavba, vznikající v 19. a 20. století, nenesla žádné reliktů, dokládající hrnčířskou výrobu, ačkoliv písemné prameny hovoří o hrnčířích až do počátku dvacátého věku. Budování sídliště započalo v roce 1977 odstraněním zmíněné zástavby a pokračovalo pozvolnou výstavbou jednotlivých objektů v následujících dvou letech. V této době rovněž probíhal archeologický výzkum, řízený archeologickým odborem Krajského muzea v Teplicích (13. 7. - 8. 10. 1977, 28. 8. - 12. 10. 1978, 10. 7. - 23. 8. 1979). Jeho rozsah determinovaly finanční možnosti Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, které hradilo platy dělníků. Na práci v terénu i zpracování nálezů se podílela řada tehdejších zaměstnanců archeologického odboru KM Teplice (J. Klímová, K. Šimková, A. Strnadová, T. Spáčilová a P. Hricko). Zvláštní poděkování autora článku a vedoucího výzkumu, tedy začínajícího archeologa, náleží PhDr. J. Muškoví za nezištnou pomoc při plnění tohoto úkolu. Po zpracování archeologického materiálu a sepsání nálezových zpráv (NZ ArÚ Praha čj. 94/79, 2476/80, 5129/81, 371/83) byly nálezy předány do OVM Česká Lípa. Jediný příspěvek, který si všímá několika odkrytých objektů, byl publikován jako předběžná zpráva (Gabriel 1979).

Po deseti letech započala naproti novému sídlišti Střed II, přes třídu Klementa Gottwalda (dnes Hrnčířskou ulici), příprava pro budování nového hotelu. V roce 1989 došlo k likvidaci domů na parcelách č. 3213, 3211, 3216 a 3217, ležících tentokrát jižně a východně od křižovatky třídy Klementa Gottwalda (dnes Hrnčířské ulice) a Hrnčířské ulice (dnes Barvířské ulice). Současně s ní probíhal i záchranný archeologický výzkum (4. 6. - 28. 9. 1989), který provedla Projektová a inženýrská organizace ministerstva kultury Praha (NZ ArÚ Praha čj. 1510/90). Na celém výzkumu spolupracovala významnou měrou B. Knížetová, které rovněž náleží poděkování.

Ačkoliv rozsah sond za čtyři roky archeologického výzkumu přesáhl 580 m², jedná se přibližně o pouhou šestnáctinu plochy, jejíž velikost odhadujeme podle fragmentů pecí z různých výkopů přibližně na 9 000 m². Výkopy, většinou inženýrské sítě, ovšem nedovolují jednoznačné vymezení užitého sídelního prostoru hrnčířů. Zde se projevuje nezkušenost vedoucího výzkumu, který se nepoku-

sil o zodpovězení řady otázek, souvisejících s rozsahem výrobního střediska a jeho vztahem k ostatním formám osídlení. Jejich zodpovězení by ovšem nebylo jednoduchou záležitostí. Narazilo by minimálně na dvě roviny problémů. Za první z nich považujeme určení funkce a majetkových vazeb výzkumem zjištěných objektů a jako druhou rovinu problémů vidíme rozsah hrncířského osídlení.

První rovina problémů vyplývá z užité pramenné základny. Výzkumem odkryté artefakty a jejich fragmenty jsou archeologizované, takže je nedovedeme, mimo jiné, ani přímo funkčně zařadit. V důsledku toho nemůžeme jednoznačně ani rozhodnout, s jakou aktivitou tyto artefakty souvisí. Vedle množství funkčně neurčených objektů interpretujeme některé jako relikty pecí na pálení keramiky, jámy na ukládání hrncířské hlíny, podlahy a podsklepení domů. K archeologizovaným reliktnům je třeba přičíst i pozůstatky nově destrukované zděné zástavby.

Jinou otázkou zůstávají vazby mezi objekty a majiteli, které se ovšem ani nepokoušíme definovat osobně, nýbrž jako členy jednotlivých aktivit. Hrnčírům nepochybně náleží vypalovací pece a jámy na hlínu. Skupina objektů, souvisejících s jinými aktivitami, však ještě nevylučuje příslušnost k majetku hrncířů. Na druhé straně mohou některé objekty, které nesouvisí přímo s hrncířskou výrobou, náležet i jiným řemeslníkům, kteří rozložili své dílny mezi hrncířské objekty. Relikty u křižovatky mezi dnešní Hrnčířskou ulicí a nábřežím Bedřicha Smetany, tedy naproti kostelu sv. Maří Magdaleny, přiřazujeme na základě nálezů kovárně. Protilehlý gotický kostel se složitým a dosud jednoznačně neobjasněným vývojem představuje další a v tomto případě nearcheologizovaný objekt, který rovněž nesouvisí s hrncířstvím. Poměrně obtížně můžeme uvažovat o majetkových vazbách jednotlivých reliktních domů. Mohou náležet jak hrncířům, tak i jinému obyvatelstvu. Ti, kteří zde pracovali, nepochybně v blízkosti i bydleli a u svých domovů realizovali, jak bývalo zvykem, i drobnou zemědělskou výrobu pro vlastní potřebu. Právě k ní lze přičíst alespoň část výzkumem odkrytých a funkčně neurčených objektů. Vedle obytných domů pravděpodobně náleží jedna z dochovaných podlah zájezdni hospodě Zum schwarzen Stiefel, připomínané zde písemnými prameny od roku 1643 (Panáček 1991). Zděné relikty architektury náleží domům, odstraněným v roce 1977 a 1989. Tato obytná městská zástavba zde začala vznikat nejpozději od 19. století, spíše však již dříve. Vazba mezi výstavbou jednotlivých

domů a hrnčíři, kteří zde až do počátku 20. století seděli, zůstává dosud nejasná.

Předchozí okruh problémů přímo navazuje na okruh druhý, související s odpovědi na rozsah hrnčířského výrobního střediska a osídlení hrnčířů. Především by ovšem bylo při hledání odpovědi nutné specifikovat dobu, která nás zajímá, neboť rozsah území, využívaného hrnčíři se v různých dobách měnil. Současně víme, že přímo do plochy, náležející hrnčířům, pronikla zájezdní hospoda a otázkou zůstává, zda budování kovárny a církevní aktivita se špitálem u kostela sv. Maří Magdaleny představuje rovněž pronikání mezi parcely hrnčířů, nebo ukazuje na postupné vytlačování původních řemeslníků. V každém případě vedle těchto jevů ležela nejpozději od roku 1503 někde v blízkosti vesnice Dörfel. Hranici mezi ní a sídlištěm hrnčířů nedovedeme vymezit. Do problému vstupuje i předměstí u Dlouhé brány s druhým špitálem, ležícím někde v místech dnešního Prioru (Panáček 1999), a v neposlední řadě i význam ramen Ploučnice při stanovování hranic jednotlivých správních území. Řešení těchto otázek ovšem již výrazně přesahuje zkoumané území a ukazuje, jak nás opominutí archeologického výzkumu např. před výstavbou Prioru na jeho ploše ochudilo o pramennou základnu a tím i o možnost zodpovědět dnes tyto otázky.

I přes uvedené problémy a nedostatky nabízí archeologický výzkum řadu informací o hrnčířství. Vedle produkce, které byl prostor věnován již dříve (Gabriel - Smetana 1983; Gabriel 1991), dovoluje výzkum předložit i relikty některých objektů souvisejících přímo s hrnčířskou výrobou nebo alespoň s domy, které mohly hrnčířům náležet. Článek, s ohledem na rozsah, nepředkládá postup při datování jednotlivých objektů, ale uvádí pouze výsledky datace do funkce zařazených objektů. Vedle nich ovšem zůstává řada terénních reliktních funkcí neurčena a tedy i v tomto článku neuvedena. Zájemce se s nimi může seznámit v nálezových zprávách, uložených v Archeologickém ústavu České akademie věd v Praze (NZ ArÚ Praha čj. 94/79, 2476/80, 5129/81, 371/83, 1510/90).

Mezi pece na pálení keramiky řadíme objekty s relikty ostře vypálených podlah, které mají alespoň z části dochované zbytky svých obvodových stěn. Výplň zahluobených reliktních vrstev ostře vypálené mazanice s nádobami. Podle těchto znaků, či alespoň některých z nich v případě profilů, řadíme k pecím na pálení keramiky 15 objektů s tím, že zařazení č. 15 není jednoznačné,

s pecemi č. 6 a 9, vzhledem k jejich fragmentárnosti, dále nepracujeme a pece č. 11 - 14 náleží stavebním etapám jednoho výrobního objektu, stejně jako i u jiných avšak shodně značených pecí, takže užíváme pouze pec č. 14:

č. pece	rok výzkumu	sonda	označení objektu	datace h/f	obr.
1	1977	I, I/A, I/B	pec 1	2/1	6B
2	1977	I/B	pec 2	1	1
3	1977	I/B	pec 3	2/1	2
4	1979	I/C	pec 1	2/1	3
5	1977	II/A	pec 1	2/1	
6	1977	II/B	pec 1	-	
7	1979	2/D	pec 1	2/1	
8	1978	4	pec 1	2/2	5
9	1977	6	pec 1	-	
10	1978	7	pec 1	2/1	
11	1989	1	obj. 7	-	
12	1989	1	obj. 8A	-	
13	1989	1	obj. 8B	-	
14	1989	1	obj. 10	2/1	4
15	1989	2	obj. 17 ?	2/2	6A

Uvedené objekty datuje keramika ve vrstvách nad podlahami do obou horizontů (h), definovaných F. Gabrielem - J. Smetanou (1983). První z nich, reprezentovaný pouze jedním reliktem pece označeným jako č. 2, náleží do doby kolem poloviny 13. století. Ve druhém horizontu evidujeme pece ze dvou fází (f). Z první fáze, datované do druhé poloviny 13. a prvních dvou desetiletí 14. století, pocházejí pece č. 1, 3 - 5, 7, 10, 14. Z druhé fáze, končící někdy na

přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století, odkryl archeologický výzkum pece č. 8 a 15.

Odkryté reliкty patří oběma typům pecí na pálení keramiky. Do vertikálního typu řadíme pouze nejstarší pec, označenou jako č. 2. Mírně konkávní podlaha vznikla vypálením vrstev bílého a žlutého říčního písku, který tvoří podloží antropogenních vrstev. Jejich vypálením jednak změnila obě vrstvy barvu na oranžovou až červenou, jednak se spekly do tvrdého povrchu, jen pozvolna přecházejícího do původního materiálu. Téměř kruhovou podlahu o průměru 1,5 m lemují drobné kúlové jamky, které spojujeme s uložením prutů vyplétaných stěn. Mazanicová destrukce ve výplni konkávního dna asi náleží omazávce stěn jilem. Předpokládáme, že ohniště pece oddělovala od vypalovacího prostoru deska, na kterou se horním otvorem ukládaly vysušené nádoby. Před výpalem byl horní otvor pece přikryt nějakým záklopem a pod deskou založen oheň, stoupající do vypalovacího prostoru.

Nejstarší relikt pece překrývala pec č. 3, která náleží do typu horizontálních pecí. Jejich jednoznačných reliktů zachytil výzkum osm (č. 1, 3 - 5, 7, 8, 10, 14) s tím, že některé pece mají více vývojových mikrofází, projevujících se ve zkoumaných reliktech vymazávkou nových podlah nebo i změnou jejich rozměrů. Typickým znakem sledovaných pecí je dispozice, blízcí se svým tvarem, pokud jej ovšem výzkum dovolil zachytit, kapce. Nejlépe dispozici zachytil výzkum pece č. 3. Všechny ostatní reliкty nabídly pouze určitý úsek objektu. Délka podlah se pohybovala od 3,5 m (pec č. 3) do více než 3,8 m (pec č. 5). Největší šířka podlah dosahuje 2,0 m (pece č. 3, 7) až 2,6 m (pec č. 4). Podlahy se zahlubují do písčitých vrstev, které žár spekl do tvrdého povrchu a vypálil do oranžových, červených a šedo-zelených odstínů. Na rozdíl od podlah budovali hrnčíři do podloží zahloubené stěny pecí ze žlutého jílu, proloženého místy menšími čedičovými kameny. Vypálením kameny často popraskaly a povrch jílových stěn se na některých místech vitrifikoval, jinde získal červené až hnědé odstíny. O podobě kleneb pecí nás informuje pouze charakter destrukcí. Značné množství nalezených nádob ukazuje na klenutí pomocí hrnců. Pravděpodobně se nádoby sesazovaly dny do hrdel, takže vznikala klenební pas, opřený o jednu stěnu pece dnem první nádoby a o protilehlou stěnu okrajem nádoby poslední. Tyto klenební pasy, řazené za sebou, kryla jílová omazávka, jak dokládají otisky nádob v její vypálené destrukci. U čelušní pece odkryl vý-

zkum ve vrstvě destrukce několik měkce vypálených cihel se zakulacenými hranami. Jejich využití při budování pece neznáme. Stejně nejasný je i význam nádob se svislými stěnami o výšce kolem 4,5 - 5,0 cm nad kruhovým dnem o průměru kolem 8 cm. Pod vodorovně vytaženým okrajem byly stěny před vypálením propíchnuty jedním či dvěma proti sobě otevřenými otvory o průměru 1 - 2 cm.

Rozdíl zjišťujeme u vnitřního uspořádání pecí. Nejjednodušší interiér odděloval vypalovací prostor od konkávního topeniště nevýrazným zvýšením, za kterým podlaha vypalovacího prostoru mírně stoupala k závěru pece (pec č. 3, 5, mladší podoba pece č. 7 a snad i pec č. 1). Prostory neodděluje žádná stěna ani její náznak, jak je tomu u dalších pecí č. 4, 14 a starší podoby pece č. 7. Zatímco podlaha vypalovacího prostoru se nemění, topeniště, situovaná níže, oddělují na horní hraně převýšení dvojice výstupků z čedičových kamenů, omazaných vypáleným jilem. Pravděpodobně se jedná o základ stěny, chránící vysušené nádoby před přímým nárazem plamene, třemi prostupujícími otvory však dovolující průchod vysokých teplot k vypalované keramice. Vedle reliktního interiérové stěny odkryl výzkum i úpravu předpeční jámy. Před čelušní pece č. 14 zajišťovala stěnu předpeční jámy prkenná výdřeva, horizontálně usazená za svislými kůly. Před čelušní tak vznikla nad úrovní podlahy vypalovacího prostoru pevná písková lavice. Předpokládáme, že vývoj pecí směřoval od jednoduššího dělení jejich interiéru ke složitějšímu, ačkoliv se setkáme i s opačným budováním pecí. Vývoj zachyceného typu pecí vrcholil v řešení pece č. 4, kde starší podoba pouze zvýraznila dělení interiéru, mladší pak přidala vzduchový kanál při jedné z obvodových stěn.

Do stejného časového horizontu, spíše do jeho závěru, datují nálezy pec č. 15. I přes to, že objekt řadíme mezi hrnčířské pece, není jeho funkce jednoznačná. Výzkum, který odkryl pravděpodobně jeho větší část, ukazuje na zahlobeninu obdélné dispozice, kterou vyplňovala mazanícová destrukce. Po jejím odstranění se vykreslilo dno objektu, z jedné části s typickým probarvením a vytvrzením písku, z druhé pak beze stop po jeho propálení. Změnu druhé části způsobilo nejspíše narušení pece při jejím opuštění a případné likvidaci. Zásah odstranil nejen podlahu, ale i stoupající přechod ke stěnám a osazení hrncovitých kachlů (Hazlbauer 1998, 20), odkrytých v dochované části. V jejich dvou rozích na jedné z kratších obvodových stran zahlobeniny vystupovaly z vnějších hran jamek, vyplněných

šedým jílem, čtveřice hrncovitých kachlů. Jejich další kumulace, ovšem při likvidaci pece nejspíše narušené, takže jsou neuspořádané, zachytil výzkum v protilehlém odkrytém nároží a rovněž v odkryté delší straně. Zde respektuje dispoziční rozvrh objektu, dovozovány z terénní nerovnosti dochované podlahy. Ta naznačuje rozdělení pece valem na větší obdélnou zahloubeninu a menší zahloubeninu oválnou v narušené části. Hrncovité kachle snad náležely jakýmsi keramickým klenebním pasům, nesoucím klenbu z nějakého lehčího materiálu. Rekonstrukce, stejně jako funkční určení objektu, však není jednoznačná.

Další funkci naznačují objekty s výplní šedého jílu, prostoupeného keramickými střepy, nebo s výplní, obsahující pouze střepy. Obojí výplň nejspíše sloužila hrncířům při úpravě materiálu na točení. Šedý jíl je nepochybně základní hrncířskou hmotou, doplňovanou ostrivem, které mohlo vzniknout i drcením střepového materiálu. Podle výplně řadíme mezi jámy na ukládání hrncířské hlíny šest objektů (jámy 1 - 6):

č. jámy	rok výzkumu	sonda	označení objektu	datace h/f	výplň	obr.
1	1977	I/B	obj. 10	2/3	střepy	7A
2	1977	II/A	obj. 3	2/5	šedý jíl	
3	1977	II/B	obj. 2	2/4	šedý jíl	
4	1979	II/D	obj. 1	2/4	střepy	
5	1979	II/D	obj. 2	2/5	šedý jíl	7C
6	1979	II/D	obj. 4	2/5	střepy	7B

Datace jam ukazuje, že výzkum zachytil pouze ty, které pocházejí až z druhé poloviny (fáze 3 - 5) druhého horizontu. Nejstarší z nich (jáma č. 1) byla naposledy zaplněna někdy v závěru 14. - první polovině 15. století. Jámy č. 3 a 4 náleží 4. fázi druhého horizontu, kterou můžeme položit někde do druhé poloviny 15. a nejvýše prvních desetiletí 16. století, zatímco poslední fázi 5 s jámami č. 2, 5 a 6 datuje F. Gabriel - J. Smetana (1983, 128) nejpozději do čtyřicátých až šedesátých let 16. století. Doba posledních výplní jam na ukládání

hrnčářské hlíny je výrazně odlišná od doby budování pecí. Zdá se téměř vyloučené, že objekty jsou stejně staré a že odlišné datování lze přičíst rozdílnému ukládání keramiky, tedy u pecí při jejich zakládání, zatímco u jam při jejich opuštění. Časový rozdíl je totiž natolik výrazný, že lze jen stěží předpokládat přežívání pecí s keramikou z konce 14. století až do šedesátých let 16. století, kdy došlo k poslednímu zaplnění jam. Naopak asi bude třeba hledat vysvětlení, co nahrazovalo jámy na ukládání hrnčářské hlíny ve starší době. Současně si však musíme uvědomit, že znaky, podle kterých objekty mezi jámy řadíme, nejsou ani jednoznačné ani trvalé, takže řada starších jam mohla uniknout našemu zařazení. Jiné znaky však mezi jámy zařazené objekty neposkytují. Jejich tvar a konstrukce jsou natolik rozdílné, že neumožňují ani stanovení formálních typů.

V případě jam č. 1, 3, 4 a 6 se jedná o objekty, zahloubené prostě do podloží nebo narušující starší situace (jáma č. 1 narušila okolní vrstvy, jáma č. 4 se zahlubuje do jámy č. 6). Jejich dispozice, s výjimkou nepravidelného tvaru odkryté části jámy č. 3, se blíží oválům. Stěny se k povrchu kónicky rozevírají (jámy č. 1, 3 a 4), v případě jámy č. 6 stěna klesá kónicky pouze do poloviny dochované hloubky, nižší část se ke dnu naopak rozevírala. Prostě do podloží se zahlubuje i jáma č. 2. Ta se však svojí dispozicí asi rozpadá na dvě jámy, ačkoliv jejich výplň nic podobného nedokládá. Výrazně odlišnou úpravu zaznamenáváme u jámy č. 5. Pravděpodobně obdélný půdorys s téměř svislými stěnami zpevňovala na dně ve zbytcích dochovaná prkenná podlaha. Rozdílné jsou i rozměry a hloubky jam. Delší měřitelné úseky se pohybují od 100 cm (jáma č. 4) do 450 cm (jáma č. 3), kratší měřitelné úseky dosahují 84 cm (jáma č. 4) až 200 cm (jáma č. 3). Minimální dochovaná hloubka je 24 cm (jáma č. 2), maximální 112 cm (jáma č. 1) s tím, že hloubka čtyř jam (č. 2, 3, 4, 5) nepřesahuje 60 cm.

Dva výše uvedené funkční typy objektů náležely jednoznačně hrnčářské výrobě a tedy dokládají existenci hrnčářů ve zkoumané poloze. Poslední objekty odkryté výzkumem řadíme mezi relikty obydlí a mohly tedy náležet i jinému obyvatelstvu než hrnčářům. S ohledem na obtížnost posouzení fragmentů zdíva nepočítáme s relikty zděných konstrukcí. Z ostatních reliktních odkryl výzkum především podlahy, považované nejprve za pece, dva zahloubené objekty, interpretované jako lednice a jednu zahloubenou část zemnice:

číslo reliktu	rok výzkumu	označení sonda	datace objektu	h/f	funkce reliktu	obr.
1	1979	2/D	pec 2	2/3	podlaha	
2	1979	2/D	obj. 3	2/2	zemnice	8
3	1978	3/A	pec 1	2/3	podlaha	
4	1989	2	obj. 11	2/3	podlaha	10
5	1989	2	obj. 11	2/3	lednice	10
6	1989	2	obj. 21	2/3	lednice	9

Nejstarší výzkumem odkrytý objekt obydlí jsme dříve zařadili mezi zemnice (Gabriel - Rusó 1988, 81, 89). Objekt, zahloubený do podloží 54 cm, vymezujeme podle kúlových jamek ve třech dochovaných koutech. Jamkami doložené kúly asi zapíraly dřevěné horizontální obložení, které jednak zatarasovalo stěny výkopu, jednak případně vymezovalo nadzemní část architektury. Interiér této konstrukce by měl rozměry asi 360 × 280 cm, tedy ve srovnání s větší zemnic z jiných lokalit (Richter 1982, 202 - 206) menší. Nelze tedy zamítnout i jiné funkční zařazení objektu, např. bedněnou jámu na hrnčířskou hlínu bez jakékoliv nadzemní konstrukce. Přijmeme-li naopak rekonstrukci objektu jako architektury, neznamená to ještě, že se jednalo o obytnou zemnici, neboť je třeba upozornit na skutečnost, že nálezová situace neposkytla doklad topeniště, významné součásti zemnic. Zemnice by tedy mohla sloužit třeba jako dílna nebo k jinému účelu. Do roviny hypotéz je třeba položit i souvislost objektu se dvěma kúlovými jamkami, situovanými před jednou z kratších stran a naznačujícími zvětšení nadzemní architektury na této straně.

Do třetí fáze druhého horizontu patří podle nálezů z destrukcí tři podlahy (relikty č. 1, 3, 4). Vznikly dusáním tenkých vrstev jílu v přízemích nadzemní architektury, o jejíž dispozici a patrování nás archeologický výzkum neinformoval. Nejpozději před úplnou likvidací přízemí došlo k propálení jílových vrstev do červené až tmavě hnědé mazanice. Zatímco o reliktu č. 1 nemůžeme rozhodnout, jaké stavbě náležel, víme o reliktu č. 3, že tvořil podlahu kovárny. Relikt č. 4 asi souvisel se zájezdní hospodou Zum schwarzen Stiefel, připo-

mínanou prvně v písemných pramenech roku 1643 (Panáček 1991; zde mylně uvedena první zpráva k roku 1634). Pouze v tomto případě zachytil výzkum dráži, interpretovatelnou jako vnitřní dřevěnou stěnu, a dvě lednice, první (relikt č. 5) časově související s podlahou, druhá (relikt č. 6) je nepochybně starší.

Podlahou (relikt č. 4) prostupovalo schodiště o čtyřech stupních, poskládaných z pískovcových kamenů. Vstupní šiji, stejně jako 1 m pod podlahu zahluobený objekt (relikt č. 5) o rozměrech 1,2 × 1,2 m, lemuje zeď z pískovcových sbíraných kamenů na jíl. Koruny zdi překrývá dusaná podlaha, naznačující, že objekt se otevíral v celém rozsahu. Funkčně jej řadíme mezi lednice, sloužící k uchovávání potravin a držící studený vzduch pod úrovní podlahy. Několik podobných objektů evidujeme i v místnostech hradů, situovaných na pískovci.

Druhý zahluobený objekt se schodištěm (relikt č. 6) byl k podlaze (relikt č. 4) ve stratigrafickém vztahu. Mladší podlaha jej překryla po zániku a zaplnění destrukcí. Výzkum zachytil v 1,1 m do podloží zahluobené jámě dvě mikro fáze vývoje. Starší využila dřevěné konstrukce se svislými trámy v koutech, jak dokládají kúlové jamky. Mezi ně vložil stavitel horizontální trámy a to, jak dokládají jejich relikt, alespoň při podlaze. Pokud se nejednalo o roubení v celé výšce stěn, náleží horizontální spodní trámy a koutové svislé trámy rámcům, které nutně uzavíraly horní horizontální trámy. Plochy rámců vyplnil nezjištěný materiál. Pouze z jedné strany prostupovalo dřevěnou konstrukcí schodiště o třech stupních, obložených prkny. Rozsah interiéru (1,7 × 2,8 m) nedovoluje objekt spojit s reliktem zemnice. Mladší mikro fáze odstranila dřevěnou konstrukci z delších stěn a nahradila ji plentami z pískovcového kamene na jíl. Rozměry objektu plenty zachovaly. I v tomto případě se pravděpodobně jednalo o lednici, jejíž nadzemní architekturu však vůbec neznáme.

2. Českolipské hrnčírství v písemných pramenech

Keramika je již od neolitu, kam sahají počátky její výroby v českých zemích, neodmyslitelnou součástí denního života. Nejstarší písemné zprávy o hrnčírích v našich zemích z druhé poloviny 11. století mluví o usazování hrnčírů na klášterních panstvích, koncem 12. století se již usazují řemeslníci i v podhradích významných hradisek. S rozmachem měst ve 13. století zde přibývá řemeslníků,

mezi nimiž byli i hrnčíři (lat. figuli, lutifiguli, figellatores; něm. Töpfer, Hafners). Rozsáhlou oblast severních Čech zásobovaly po celý středověk svými výrobky hrnčířské dílny v České Lípě s nejbližšími konkurenty v Levině (až od 15. století), Ústí nad Labem (od konce 14. století) a Žitavě (produkce kameniny). Českolipští hrnčíři se svojí kvalitní produkcí však zaujímali mezi nimi prioritní postavení.

Výzkum hrnčířského výrobního centra v České Lípě potvrdil existenci hrnčířských dílen od poloviny 13. století do poloviny 16. století. Bohužel, pro prvních 200 let existence hrnčířské výroby nemáme o ní jediného přímého písemného pramene. Bylo proto využito celkového rozboru majetkoprávních souvislostí, které berou do úvahy existenci kostela sv. Maří Magdaleny a probošství, obnoveného plaskými cisterciáky v letech 1489 - 1492 (Panáček - Gabriel 1995), stejně jako jednoznačně doloženou existenci špitálu kláštera hradištského, někde v těchto místech, nejméně od poloviny 14. století (Panáček 1999). Z tohoto kontextu vyplynula hypotéza o založení hrnčířského výrobního střediska mnichovohradištskými cisterciáky (Smetana 1979, 588; Gabriel - Smetana 1980, 137 - 138), kteří sledovali tímto počinem možnost zásobování nově vysazovaných osad hrnčířským zbožím. Zda došlo později během druhé poloviny 13. století k nové kolonizační fázi, jak by naznačoval nástup 2. horizontu červeně malované keramiky (Gabriel - Smetana 1983, 129), a odkud kolonisté přišli, není zatím možno rozhodnout.

Jediná a bohužel spolehlivě nedoložená zpráva o českolipských hrnčířích té doby pochází z roku 1346. Podle neověřitelného^{1/} údaje F. L. Hübsche (1849, 179) byly tohoto roku dodány z dílny jednoho lipského hrnčíře kachle pro stavbu kamen na hradě Hazmburku. Dále autor uvádí, že pražští a lipští hrnčíři dodávali v té době nejkrásnější a nejtrvanlivější kachle pro stavbu kamen. Kachle však jistě tvořily v té době pouze zlomek hrnčířské produkce, neboť až do sklonku 15. století ještě kamna natolik nezobecněla v domácnostech, aby jejich výroba uživila specializované kamnáře (Petraň a kol. 1985, 769).

V rozporu s mluvou hmotných pramenů mlčí prameny písemné o hrnčířích až do roku 1462. A není divu, neboť pouze čtyři existující městské listiny od roku 1381, tři církevněprávní listiny od roku 1388 a zápisy v konfirmačních a erekčních knihách pražského arcibiskupství o lipských kostelích (včetně početných zmínek o Lipém v lužických análech) neposkytují možnost získání informace o hrn-

čirich. Nejstarší lipská městská kniha, tzv. verschlossenes Stadtbuch, o níž je zpráva z roku 1395 (LE IV, 426), zmizela za nejasných okolností v 18. století. Nová městská kniha, dnes nejstarší dochovaná pamětnice, byla založena v roce 1461 (SOka Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 41) a obsahuje zápisy do roku 1720. Ačkoliv je pravděpodobné, že hrnčířský cech existoval v Lipěm již ve 14. století, nechali hrnčíři zapsat svá statuta do nové městské knihy v roce 1462 (fol. 2b). I tak se jedná o nejstarší známá statuta hrnčířského cechu v českých zemích (Bienert 1930, 69; Skružný 1974, 161). Statuta (obr. 11), přednesená městské radě a zapsaná do městské knihy 7. května 1462, obsahují pouze pět článků, týkajících se vstupování mistrů do cechu, najímání tovaryšů, přetahování tovaryšů, uvolnění míst tovaryšů a vzájemné polohy jam na hlinu.

Kromě statut objevují se již v městské knize hrnčíři přímo. Pokud není hrnčířem „Petrus Figula“, žádající v roce 1464 o povolení stavby domu (fol. 5Ab), je jím zcela jistě roku 1465 „Janke toepfer“, ručitel při udělení měšťanského práva Peteru Holfeltovi (fol. 13a), roku 1528 ručitel „Macz topfer“ (fol. 25b), roku 1540 žadatel „Paul Grilmaier, eyn topfer“ (fol. 30b) a další. Roku 1478 se v pamětnici poprvé setkáváme i s toponymem „topfen gasse“ (Hrnčířská ulice) v souvislosti s jejím dlážděním (fol. 17a).

Hrnčíři se objevují i v zápisech v misálu kostela sv. Maří Magdaleny (Panáček - Gabriel 1995, 34 a obr. 1 a 2). Roku 1500 je jedním z církevních otců „Petrus lutificulus“ (snad totožný s výše zmíněným Petrem Figulou z roku 1464) a ten také v roce 1503 před proboštem Tomášem ze Zbraslavi spolu s dalším hrnčířem jménem „Fraulup“ a tkalcem Petrem Rekhalsem svědčí o obnovení kostela sv. Maří Magdaleny v době před 40 lety. Tehdy byl již Petr Rekhals také církevním otcem spolu s hrnčířem (lutificulus) Jankem (totožným pravděpodobně s výše zmíněným hrnčířem Jankem v roce 1465). V zápise o odkazech témuž kostelu z doby okolo roku 1503 se ve jméno „Schnaydar de derffl“ objevuje poprvé jméno sídliště těsně sousedícího s Hrnčířskou ulicí - Dörfel (Paudler 1878, 4).

V průběhu 15. století objevuje se na českolipské hrnčině glazování, zmíněné jako „dílo polívané“ v artikulech cechu hrnčířského Nového Města pražského, které jim jako směrodatné pro celé České království potvrdil v roce 1488 král Vladislav (AČ. 14/483 - 487). Jak uvidíme dále, byly tyto artikuly v 17. století vzorem i pro českolipský cech hrnčířů. Součástí artikulů krále Vladislava bylo udělení

korouhve a štítu cechu hrnčírského, který pak byl vzorem pro ostatní cechy v království, českolipský nevyjímaje. Na štítě byli namalováni Adam a Eva, mezi nimi džbán, z něhož se tyčila plody obdařená jabloň. Okolo tohoto džbánu stály dva hrnce, z nichž vyrůstala lilie, a pod nimi na stolici sedící hrnčírský tovaryš, vyrábějící na kruhu hrnec.

Roku 1560 vydala českolipská vrchnost Kateřina z Hungerkoštu za sebe a syna Jana z Vartenberka a na Novém Vítkovci jako majitelé tři čtvrtin města a Zikmund Berka z Dubé jako majitel jedné čtvrtiny města sumární schválení pořádků pro 12 cechů, mezi nimi pro hrnčírě a kamnáře (SOkA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 13). V cechovním privilegiu byly zakotveny všeobecné, v té době ustálené, zvyklosti, týkající se předkládání mistrovského kusu, získávání mistrovského práva, tovaryšů, pomocníků, morálních zásad chování členů cechu, poplatků za uznání kvalifikace, sociálních náležitostí členů cechu a dalších obecných pravidel. Desátý bod privilegia, týkající se hrnčírů, svědčí o snaze po omezení přílivu nových mistrů do města zvýšením poplatku za přijetí do cechu na 4 kopy míšeňských grošů a 4 libry vosku.

V roce 1577 si založil hrnčírský cech knihu mistrů (Meisterbuch), do níž byli zapisováni všichni do cechu přijatí mistři (SOkA Č. Líba, fond Cech hrnčírů Česká Líba, inv. č. (50)6). Podle tehdy platných zvyklostí nesměl mistr pálit více než v jedné peci a využívat služeb více než jednoho tovaryše a jednoho učně. Ze stejné doby, z roku 1579, pochází urbář lipského a novozámeckého panství, který obsahuje jména všech osedlých v předměstí před Dlouhou branou (Šimák 1937, 13 -14). A do třetice, výše zmíněná nejstarší pamětnice udává u velké části žadatelů o udělení měšťanského práva jejich povolání. Srovnáním výše zmíněných pramenů se podařilo v předměstí před Dlouhou branou identifikovat 9 hrnčírů²/, mezi nimi i rychtáře Hrnčírské ulice Jana Leypolta. Podle F. Hantschela (1911, 188) byl představeným hrnčírského cechu jakýsi „Kal“ a jejich zboží bylo v té době pokládáno Pražany za nejlepší v zemi. Snad byl tímto představeným „Macz Kalle“, jmenovaný v knize mistrů k roku 1592 či „Jacob Khallo“ v roce 1622, snad totožný s Jocufem Keylem (Jacob Keyl) v urbáři z roku 1579, resp. 1619 (Šimák 1937, 13). V roce 1651 je jako jeden ze starších hrnčírského cechu na reversu uveden Heinrich Kahle (SOkA Č. Líba, AM Č. Líba, k. 380, Městská kronika inv. č. 1950, s. 449). Hrnčírská rodina Kahlů, jmenovitě Heinrich

Kahl, jeho syn Heinrich a pak Julius Kahl jsou uvedeni v josefském katastru (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 1009, f. 24b) z let 1785 - 1787 a v seznamu domů podle majitelů z roku 1836 (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 1026, f. 25a, 28b). Hrnčířský mistr Julius Kahl byl v padesátých a šedesátých letech minulého století představeným hrnčířského cechu a on nebo jeho stejnojmenný syn vedl svoji živnost až do počátku 20. století v roubeném domě čp. 881 v Hrnčířské ulici, zbořeném v roce 1947. Synové Julius a Friedrich již v otcově díle nepokračovali, ale jejich matka, vdova po hrnčíři (Töpferswitwe) Marie Kahlová zde žila až do druhé světové války (Adresář 1914, 21; Adresář 1935, 60).

Z konfrontace výše uvedených pramenů je zřejmé, že Hrnčířská ulice, předměstí před Dlouhou branou a osada Dörfel tvořily jednu správní jednotku, která, zřejmě jako residuum stavu z doby založení hrnčířského výrobního centra, byla spravována vlastním rychtářem (1579 - 1619 Jan Leypolt, 1641 - 1649 Georg Leypolt) a zapisovala nálezy rychtářského práva do vlastní knihy (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 609). Jak uvádí lipský urbář z roku 1579 (Šimák 1937, 76) doslova: „Na tomto předměstí oni své právo mají, že mohou sami o své věci řídit, tak jakožto od starodávna to bývalo; krom v městě tu vuoli mají: sobě dáti zapsati, což jim potřeba jest“. Ještě v roce 1701 se sídliště nazývalo „Töpffer gaser Gemeinde“, tj. Obec Hrnčířské ulice (Kniha rychtářského práva, inv. č. 609, fol. 168b). I v josefském katastru (fol. 21) jsou domy v pozdější Mostecké ulici (Panáček 1996, 19) počítány k ulici Hrnčířské. Jak potvrzují zápisy v knize rychtářského práva Hrnčířské ulice a výše zmíněný seznam domů podle majitelů z roku 1836, hrnčíři bydleli a pracovali jak v Hrnčířské ulici, tak v předměstí před Dlouhou branou. Svědčí o tom i prodeje domů: roku 1666 se prodává dům v Hrnčířské ulici „s veškerou k tomu náležející hlínou a ručním nářadím“ za 300 kop, roku 1670 „dům neboli dílna“ za 222,5 kopy a roku 1675 „dům a dvůr a dílna v Hrnčířské ulici“ (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, Kniha rychtářského práva, inv. č. 609, fol. 50, 61b, 75).

Jako majitelé domů v předměstí před Dlouhou branou odváděli i hrnčíři pravidelné platy vrchnosti na sv. Jiří a sv. Havla a kromě toho měli ještě další povinnosti. Ze zápisu z roku 1531 v druhé městské pamětnici (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 42, Pamětnice 1524 - 1564, fol. 16a) plyne, že cech hrnčířů měl za povinnost večer v den trhu a následující den hlídat u Dlouhé brány. Kromě toho

měli hrnčíři další závazky k vrchnosti: poplatek za kopání hlíny zvaný „Thon-Zünß“, poplatek zvaný „ryndrkauff“ (snad jakýsi plat za prodej dobytka) a roboty. Poplatky za hlínu, kterou hrnčíři těžili v Robči (SOkA Č. Lída, fond Cech hrnčířů, inv.č. (54)10, Korespondence 1651 - 1798, Pronájem hrnčířského hliniště v Robči roku 1797; Wurm 1880), činily v roce 1579 téměř 1 kopy grošů od každého mistra ročně a ještě v roce 1802 se vytěžily za měsíc 24 fůry (tamtéž, Korespondence 1801 - 1853). Roboty podle urbáře museli odpracovat „ti z Hrnčířské ulice i ti v dörrfli“ při sekání ledu na haltýřích, vození ryb a násad do haltýřů, odvozem obilí z pole do panské stodoly a vozením tenat na lovy (Šimák 1937, 76). Pozůstatkem výše uvedených platů bylo ještě v roce 1789 vyměření daní v urbairálním kontraktu města České Lípy, podle kterého „leipper Töpfer“ (lipští hrnčíři) platili každoročně jako „Rinderkauf“ za telata 3 zlaté 27 a půl krejcaru a každý hrnčíř o vánocích odváděl jako „Robitzer Thongrubenzins“ berni ve výši 2 zlatých 17 a půl krejcaru (SOkA Č. Lída, AM Č. Lída, inv. č. 2327).

Počet mistrů kolísal od 16. do první poloviny 19. století od 13 do 21, k tomu 6 - 10 tovaryšů. Dne 20. března 1655 vydal purkmistr a rada města České Lípy hrnčířskému cechu artikuly (SOkA Č. Lída, fond Cech hrnčířů, inv. č. (45)1) podle vzoru již výše zmíněných artikulů cechu hrnčířů na Novém Městě pražském z roku 1488. Podle této konfirmace měli českolipští hrnčíři již koncem 15. století opis novoměstských artikulů potvrzen (Vojtíšek 1983, 141 - 142), ale listina byla v době třicetileté války poškozena a proto došlo k znovupotvrzení, ač nikoliv v původním znění artikulů novoměstských hrnčířů. Roku 1703 tyto artikuly městská rada hrnčířům znovu potvrdila (tamtéž, inv.č. (46)2) a v obecném smyslu se později hrnčíři řídili generálními cechovními artikuly Karla VI. z let 1731 a 1739 (tamtéž, inv.č. (47)3 a (48)4). Pisemnosti, které cech vydával, pečetil vlastním pečetidlem s opisem: SIGILLUM * D * HANTWERCKS * D * TOEPFER * I * D * STAT * B. LEIPPA (tamtéž, inv. č. (57)13; obr. 12).

Hrnčíři se pravidelně jednou ročně scházeli (SOkA Č. Lída, fond Cech hrnčířů, inv. č. (54)10, Zápisy ze zasedání hrnčířského cechu 1777 - 1823) a na svých zasedáních řešili otázky předkládání mistrovských kusů, přijímání za mistry, tovaryše a starší tovaryše. Přijímali do cechu také nově příchozí hrnčíře odjinud: roku 1627 z Děčína, 1661 ze Slaného, 1668 z Budějovic a v letech 1695 - 1696 tři

tovaryše z Levína. Zdá se, že na začátku 18. století ještě českolipští hrnčíři svou proslulost neztratili. M. Vogt ve svém díle o Českém království (1712) píše, že v České Lípě jsou proslulé hrnčířské dílny, jaké nenalezneme nikde v Čechách, a zboží odtud se vyváží i do Saska a Šestiměstí³/. Své zboží prodávali hrnčíři buď při pravidelných týdenních trzích nebo dvou osmidenních výročních trzích, které se konaly na sv. Markétu (13. července) a na sv. Martina (11. listopadu). Jako jediné řemeslo měli hrnčíři své vlastní tržiště. Dnes bezjezenné prostranství Hrnčířského trhu leželo na jižní straně dnešní Moskevské ulice na místě parčíku mezi domy čp. 81 a 82 (Panáček 1996, 22). Poprvé se toponymum Hrnčířského tržiště objevuje v roce 1679 (SOKA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 491, Kniha tržních smluv 1640 - 1687, fol. 269). Již v roce 1651 však vydala městská rada souhlas se zřízením hrnčířských krámů (SOKA Č. Lípa, fond Cech hrnčířů, inv. č. (54)10, Korespondence 1651 - 1798) a roku 1778 potvrdil městský syndicus, že českolipští hrnčíři smějí prodávat na obou polovinách hrnčířského tržiště (in dem so genannten Topf Marckt), zatímco levínští pouze na jedné (tamtéž). Podle tržního řádu pro město Česká Lípa z roku 1839 byl pro hrnčíře a obchodníky s nádobím vyhrazen Hrnčířský trh a horní část Křížové (dnes Moskevské) ulice, v roce 1889 již pouze Hrnčířský trh (SOKA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2523). V roce 1875 byla za účasti hrnčířů Förstera, Kahla a Pohla provedena oprava hrnčířských krámů na jejich tržišti (tamtéž). Ještě v roce 1896 se hrnčíři ústy svého představeného Juliuse Kahla dovolávali svého práva, které dostali od městské vrchnosti, prodávat zboží na Hrnčířském trhu (SOKA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2469, Hrnčířské záležitosti).

Cech ale musel čelit stále rostoucí konkurenci, a to jak jiných výrobců, tak i nových druhů zboží. Od 16. století se začíná u nás objevovat fajáns i německá kamenina. Od 18. století pak to byl objev výroby porcelánu, který začal keramické produkci konkurovat. Stále častěji se českolipští hrnčíři museli ohrazovat proti konkurenci (1812, 1813), v roce 1820 se postavili proti povolení novozámecké vrchnosti k výrobě kameniny v Popelově a zejména rezolutně se stáveli v roce 1825, 1834, 1837 a 1839 proti prodeji hnědého saského a lužického nádobí na zdejších trzích (SOKA Č. Lípa, fond Cech hrnčířů, inv. č. (54)10, Korespondence 1801 - 1853; AM Č. Lípa, inv. č. 2288). Jejich snaha však byla marná. Výroba kameniny v Popelově (někdy označovaná jako v Chlumu) byla skutečně zavedena

a pracovala až do roku 1850 (Gerthner 1893). Výše zmíněného zboží na českolipských trzích přibývalo. Zdá se, že tlaku konkurence spíše odolávali kamnáři, jichž se užívání kameniny tak nedotklo. V roce 1835 padl dokonce i návrh na spojení cechu s mnichovohradištskými hrnčíři (tamtéž). Přesto ještě v roce 1836 zde pracovalo 8 mistrů, z toho pět po obou stranách Hrnčířské ulice, dva v ulici mezi mosty přes Ploučnici a jeden dokonce v Dörflu (SOKA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 1026, Seznam domů podle majitelů 1836, f. 25, 25b, 28, 28b, 30b). Na svoji výrobu spotřebovali 100 fůr hlíny a 100 sáhů dřeva (SOKA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu). Roku 1843 zde bylo 7 mistrů, kteří měli 6 tovaryšů a učňů, a jejich výrobky prodávali 2 obchodníci (Hantschel 1911, 244). Ačkoliv ještě v roce 1861 zde bylo 6 hrnčířských tovaryšů (SOKA Č. Líba, fond Cech hrnčířů, inv.č. (53)9, Kniha hrnčířských tovaryšů 1800 - 1861), končí tímto rokem souvislé zprávy o jejich cechu, protože úředně byly cechy zrušeny v roce 1859. Na základě živnostenského zákona z 20. 1. 1860 byly nahrazeny živnostenskými společenstvy, která sdružovala více řemesel. Českolipští hrnčíři patřili do společenstva spolu se soukeníky, krejčími, soustružníky, punčocháři a cínaři (SOKA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 2264, Přehled cechů, jejich jmění a rozsahu k r. 1860).

Zprávy o hrnčířích však nekončí. V roce 1870 zde ještě řemeslo provozovalo 5 mistrů, kteří měli 18 pomocníků a 3 učedníky, jejichž počet po dvou letech ještě stoupl na 21 pomocníka a 7 učedníků (SOKA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 2264, Statistika řemesel a průmyslu). Roku 1877 se počet mistrů nezměnil (2× Förster, Kahl, Michel a Pohl) a osob zabývajících se tímto řemeslem bylo celkem dvanáct (Adresář 1877, 32). Hrnčíři, resp. výrobci kachlových kamen, se také zúčastňovali průmyslových a živnostenských výstav, které se v České Lípě konaly v letech 1875, 1879 a 1890 (obr. 13). Na výstavě v roce 1879 získali Josef Förster a Julius Kahl 1. cenu (stříbrnou medaili) a Stefan Michel a Anton Pohl 2. cenu za vystavená kachlová kamna (SOKA Č. Líba, AM Č. Líba, inv. č. 1948, Městská kronika s. 459 a 461). V roce 1899 zůstávají ještě čtyři (Haase, Kahl, Michel a Pohl; Adresář 1899, 62). V roce 1903 zemřel Julius Kahl (Paudler 1903, 276 - 277), před rokem 1907 Stefan Michel a v letech 1907 - 1908 jsou jako hrnčíři a výrobci kachlových kamen (Töpfer und Tonofenerzeuger) uvedeni Haase, Michelova vdova a Pohl (Adresář 1907-08, 159). Roku 1913 se stejnému řemeslu vě-

novali již pouze Julius Haase a Anton Pohl (Adresář 1913, 38). Tímto rokem zprávy o českolipských hrnčích, resp. výrobcích kachlů, končí. Anton Pohl žil ještě v roce 1924 (Adresář 1924, čp. 887), řemeslu se však již nevěnoval. Památkou na českolipské hrnčíře bývala na domě posledního z nich, Antona Pohla (čp. 887 na nábřeží B. Smetany), soška hrnčíře, zhotovujícího na nohou poháněném kruhu hrnec⁴/. Dům byl zbořen při asanaci celé západní strany Hrnčířské ulice a nábřeží B. Smetany v roce 1977 a soška hrnčíře byla předána do sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě (inv. č. V 48). Tím zanikly poslední stopy po hrnčířské výrobě v České Lípě, která zde vytrvala po dlouhou dobu 650 let. Tato bohatá tradice by si jistě zasloužila většího zájmu než doposud. Malým příspěvkem k jejímu připomenutí by měla být právě tato práce.

POZNÁMKY

- 1/ Přes veškerou snahu se nepodařilo najít pramen, ze kterého autor čerpal. Byla prohlédnuta nejstarší pražská městská kniha (Archiv hl. města Prahy), kterou F. L. Hübsch ve své práci cituje nejčastěji, ale bohužel bez výsledku.
- 2/ Jejich jména, s malými pravopisnými změnami shodná i v urbáři z roku 1619 (publikovaném J. V. Šimákem paralelně k urbáři z roku 1579), jsou: Wolff Helrigl, Valten Schücz, Hanussz Heyncze, Jan Leypolt, Matauss Weyss, Petr Roze, Michal Kyzling, Veyx Machsgut a Gregar Hübner.
- 3/ Celý text zní: „Uber der Brucken in der andern Vorstadt, welche gleichsam mit ihren eigenen Richtern eine absonderliche Stadt ist, die Töpffers-Gassen genannt, siehet man eine Probstey, dem Abten von Plaß Cistercienser-Ordens zuständig, von welcher er in seinem Wappen den zweyten Pastoral-Stab führet. In dieser Töpffers-Gassen ist ein so grosse und berühmte Hafners Arbeit, dergleichen nie in Böhmen gefunden wird, welche auch ausser Land in Sachsen und Sechsstädten geführt wird“. (Viz též Leipa im Jahre 1712, MNEC 10, 59 - 60) V českém překladu: „Za mostem v jiném předměstí, které je se svým vlastním rychtářem jako oddělené město, a nazývá se Hrnčířská ulice, je vidět proboštství, které přísluší plaským opatům řádu cisterciáků, od nichž ve svém znaku druhou berlu uvádí. V této Hrnčířské ulici je tak velké a proslulé hrnčířské dílo, že takové se nikdy v Čechách nenalezne a které také mimo zemi do Saska a Šestiměstí je vyváženo“.
- 4/ Původně soška hrnčíře (Töpfermannel) v 19. století označovala prastarý hrnčířský dům (uraltet Töpferhaus) čp. 337 (podle starého číslování domů), který stál do požáru 15. února 1874 na rohu Hrnčířské a Barvířské (tehdy Růžové) ulice. Při požáru bylo domovní znamení zachráněno a umístěno na zmíněný dům čp. 887 (tehdy čp. 408 v Dörfelgasse). Přes přestavby domu v letech 1891 a 1936 se cechovní znamení na domě dochovalo až do jeho zboření v roce 1977 (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, k. 1083, Ochrana uměleckých děl, pravěkých památek a kulturních pamětihodností). Vyobrazení plastiky včetně podoby domu čp. 887 před přestavbou - viz Panáček - Vojtíšková - Smejkal 1999, 94.

PRAMENY A LITERATURA

- AČ - Archiv český 14 (ed. J. Kalousek), Praha 1895.
- Adresář 1877: J. Hamann, Leipaer Adreßbuch, Česká Lípa.
- Adresář 1880: A. Ullmann, Adress-Buch der Stadt Böhm.-Leipa, Česká Lípa.
- Adresář 1899: Adressbuch des politischen Bezirkes Leipa mit Wohnungsanzeiger der Städte Leipa, Haida und Niemes, Česká Lípa.
- Adresář 1907-08: Adressbuch und Wohnunugs-Anzeiger für die Städte B.-Leipa, Haida und Niemes, Tanvald.
- Adresář 1913: Adressbuch für den politischen Bezirk B. Leipa, Rochlice.
- Adresář 1914: Häuser-Verzeichnis der Stadt B. Leipa, Česká Lípa.
- Adresář 1924: Adreßbuch für die politischen Bezirke B.-Leipa und Niemes, Varnsdorf.
- Adresář 1935: Adreßbuch der Stadt u. d. Orte des Gerichtsbezirkes Böhm. Leipa, Česká Lípa.
- AH - Archaeologia historica, Praha.
- Bienert, K. J. 1930: Die ältesten B. Leipaer Zunftordnungen, MNEC 53, 67 - 70.
- Gabriel, F. 1979: Počátky hrnčířství v České Lípě, AH 4, 257 - 265.
- Gabriel, F. 1991: Červeně malovaný poklad, Děčín.
- Gabriel, F. - Rusó, A. 1988: Polozemnice z Litoměřic - Vojtěšské ulice, Litoměřicko 24, 73 - 89.
- Gabriel, F. - Smetana, J. 1980: Sídelně historické aspekty vzniku města České Lípy, AH 5, 131 - 142.
- Gabriel, F. - Smetana, J. 1983: K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, AH 8, 119 - 138.
- Gerthner, E. 1893: Die ehemalige Steingutwaaren-Fabrik in Klum bei Dauba, MNEC 16, 403 - 404.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa, Česká Lípa.
- Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen, Praha.
- Hübsch, F. L. 1849: Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels, Praha.
- LE - Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I - VI (ed. K. Borový, A. Podlaha), Praha 1875 - 1927.
- MNEC - Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs (později Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege), Česká Lípa.
- Panáček, J. 1991: Českolipské hostince XX., Názor II/1991, č. 18.
- Panáček, J. 1996: Jména ulic v České Lípě, Česká Lípa.
- Panáček, J. 1999: K dějinám špitálu v České Lípě, Bezděz 8, 35 - 50.
- Panáček, J. - Gabriel, F. 1995: Kostel Sv. Máří Magdaleny v České Lípě, Bezděz 3, 25 - 47.
- Panáček, J. - Vojtíšková, M. - Smejkal, L. 1999: Z dějin České Lípy, Česká Lípa.
- Paudler, A. 1878: Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte, Programm des K. K. Ober-Gymnasiums zu B.-Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, 1 - 32.
- Paudler, A. 1903: Sterbechronik, MNEC 26, 276 - 278.
- Petráň, J. a kol. 1985: Dějiny hmotné kultury I, Praha.
- Richter, M. 1982: Hradištko u Davle - městečko ostrovského kláštera, Praha.
- Skruzný, L. 1974: Příspěvek k vývoji hrnčířských cechů a hrnčířských pracovních nástrojů, Český lid 61, 161 - 168.
- Smetana, J. 1979: K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století, Československý časopis historický 27, 573 - 599.

- Šimák, J. V. 1937: Registra panství Lipského a Novozámeckého z r. 1579, Bezděz VIII, 8 - 16, 40 - 48, 76 - 90, 139 - 143, 173 - 175.
- Vogt, M. 1712: Das jetzt lebende Königreich Böhmen, Frankfurt a Leipzig.
- Vojtišek, B. 1983: Hrnčířství v České Lípě, AH 8, 139 - 144.
- Wurm, F. 1880: Vom Thonberge, MNEC 3, 254.

RESUMÉ

Geschichte des Töpferhandwerks in Česká Lípa

František Gabriel - Jaroslav Panáček

Die Geschichte des Leipaer Töpferhandwerks beginnt in der Mitte des 13. Jahrhunderts, als die Töpferwerkstätte am linken Ufer der Ploučnice (in der späteren Töpfergasse) ihre Tätigkeit aufnahm. Es ist zwar nicht bekannt, wer sie gegründet hatte, aber ein Zusammenhang mit dem Eigentum des Zisterzienserklosters in Mnichovo Hradiště erweist sich mehr als wahrscheinlich. Für die ersten 200 Jahre der Töpferproduktion fehlt es uns an schriftlichen Berichten, sie ist jedoch durch die in den Jahren 1977-1979 und 1989 durchgeführte archäologische Forschung belegt.

Die umfangreiche Flächenforschung (580 m²) lieferte eine Menge Informationen über das Töpferhandwerk und warf zugleich eine Reihe von Fragen auf, mit denen wir uns bis heute auseinandersetzen. Der durch die Forschung belegten Keramikproduktion wurde schon früher Raum gewidmet (Gabriel - Smetana 1983; Gabriel 1991), deswegen befassen wir uns an dieser Stelle mit Relikten der gefundenen Objekte. Außer Töpferöfen vom vertikalen und horizontalen Typ aus der Mitte des 13. bis Ende des 14. Jahrhunderts wurden Gruben zum Speichern des Töpfertons vom Ende des 14. bis zu den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts, Überreste der Fußböden, Eiskeller und der vertiefte Teil der Erdhütte entdeckt, den man jedoch nicht eindeutig als Wohnraum identifizieren kann. Die Überreste von zwei Fußböden gehörten zu einer Schmiede und zu dem im Jahre 1643 erstmals erwähnten Gasthaus Zum schwarzen Stiefel.

Die geschriebene Geschichte der Töpfer in Česká Lípa fängt gleich mit den Statuten der Töpferzunft an, die die ältesten ihrer Art in den böhmischen Ländern sind und im Jahre 1462 in das älteste Leipaer Stadtbuch eingetragen wurden. Danach begegnen wir sowohl im Stadtbuch als auch im Missal der Magdalenenkirche vielen Namen der Töpfermeister und im Jahre 1478 sogar schon dem Toponym „topfen gasse“.

Im Jahre 1560 sind die Töpfer unter 12 Zünften in der Stadt aufgeführt, denen die damalige Obrigkeit Katharina von Hungerkasten und Zikmund Berka von Dubá die Genehmigung ihrer Zunftordnung erteilten. 1577 gründete die Töpferzunft das Meisterbuch, worin alle aufgenommenen Meister eingetragen wurden. Nach dem Leipaer Gedenkbuch und dem Urbar des Neuschloß- und Leipaer Guts einschließlich des Meisterbuchs aus dem Jahre 1579 können wir Namen der Töpfermeister bestimmen, die damals ihren Sitz und Arbeitsort sowohl in der Töpfergasse als auch in der Vorstadt vor dem Langen Tor und in Dörfel hatten. Aus dem Urbar kennen wir auch ihre Pflichten und Abgaben, die sie der Obrigkeit leisteten.

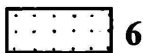
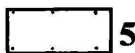
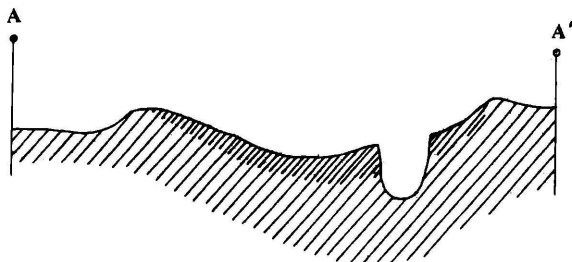
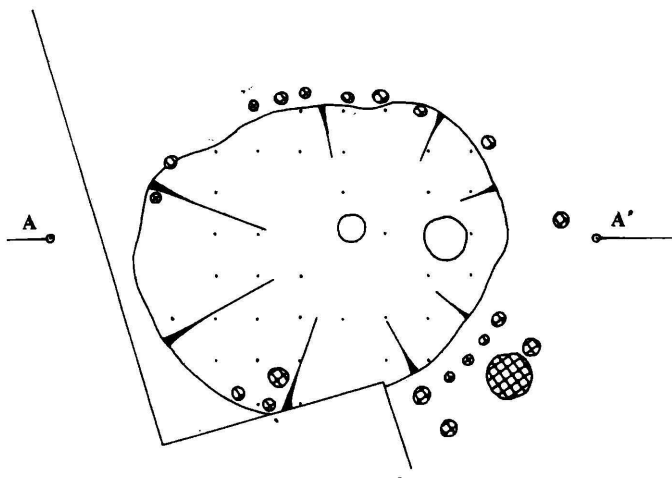
Die Anzahl der Meister schwankte vom 16. - 19. Jh. zwischen 13 und 21, dazu gab es noch 6-10 Gesellen. Im Jahre 1655 erteilte ihnen der Stadtrat eine Bestätigung ihrer Artikel nach dem Vorbild der Töpfer der Prager Neustadt aus dem Jahre 1488. Danach richtete sich dann die Tätigkeit der Zunft in den folgenden Jahrzehnten. Die Zunft hatte ihren eigenen Siegelstempel und verkaufte ihre Produkte auf eigenem Markt (in der heutigen Moskevská - Straße). Nach einem zeitgenössischen Bericht aus dem Jahre 1712 waren die Produkte der Leipaer Töpfer in ganz Böhmen und auch über die Grenzen hinaus bekannt.

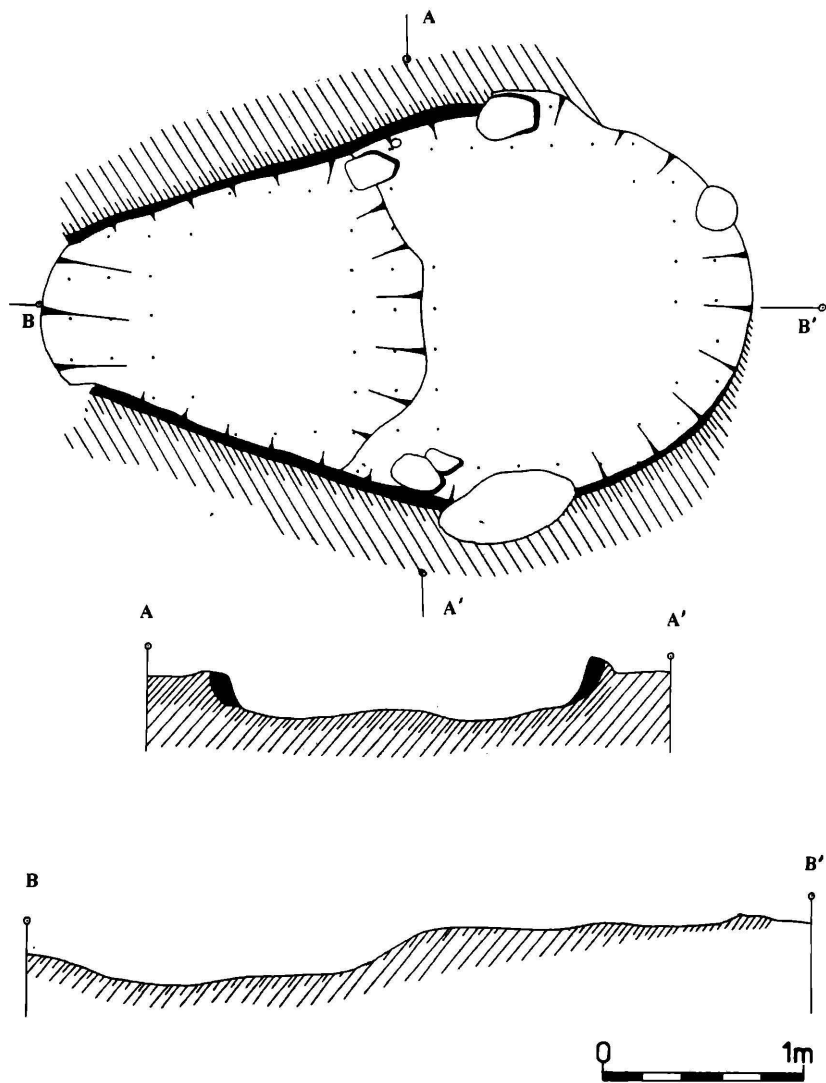
Unter Konkurrenzdruck anderer Geschirrrarten (Fayence, Steingut, Porzellan) verließen die Töpfer im 18. und 19. Jh. ihr traditionelles Handwerk und konzentrierten sich auf die Produktion von Kacheln und später auch ganzen Kachelöfen. In dieser Form erhielt sich die Tradition des Leipaer Töpferhandwerks bis zum 1. Weltkrieg, wo die Berichte über Töpfer enden.

Obr. 1: Pec 2, grafické vyjádření:

- 1 - uhlíky v půdoryse,
 - 2 - do červena propálený písek v profilech,
 - 3 - písek v profilech,
 - 4 - vitrifikované povrchy stěn v profilech,
 - 5 - do červena propálený písek v půdorysech,
 - 6 - vypálené jílové podlahy v půdorysech,
 - 7 - dřevo v řezech i půdorysech,
 - 8 - kameny v řezech i půdorysech.
- Zjednodušený plán.

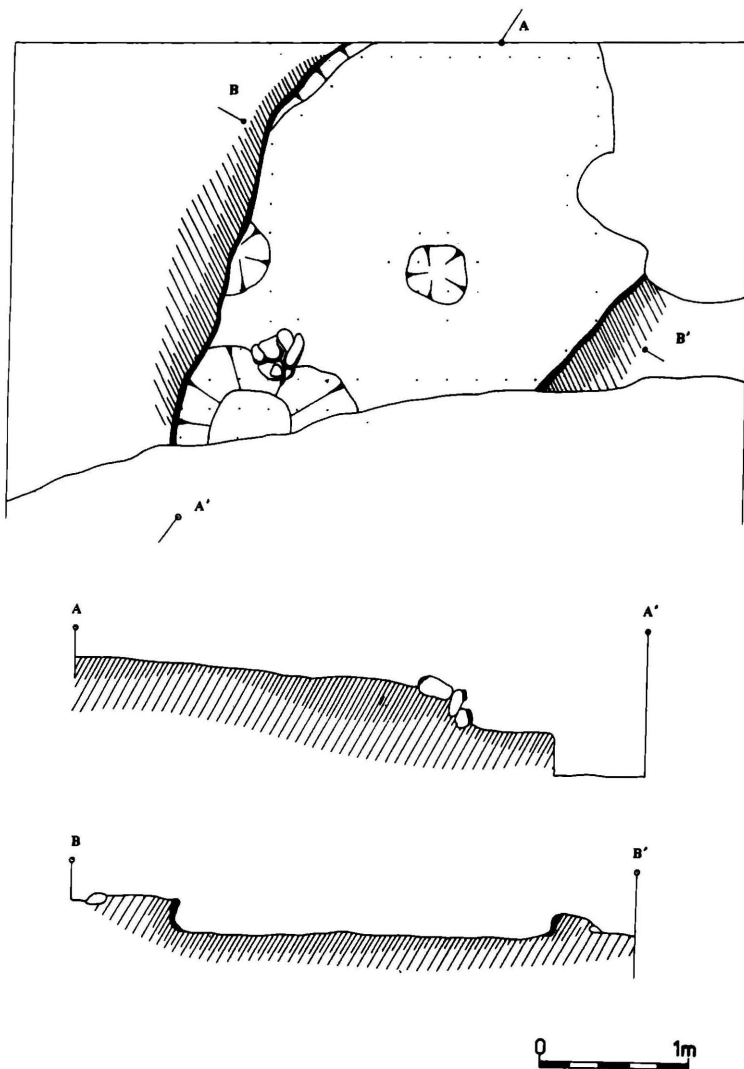
Kresba L. Kracíková.

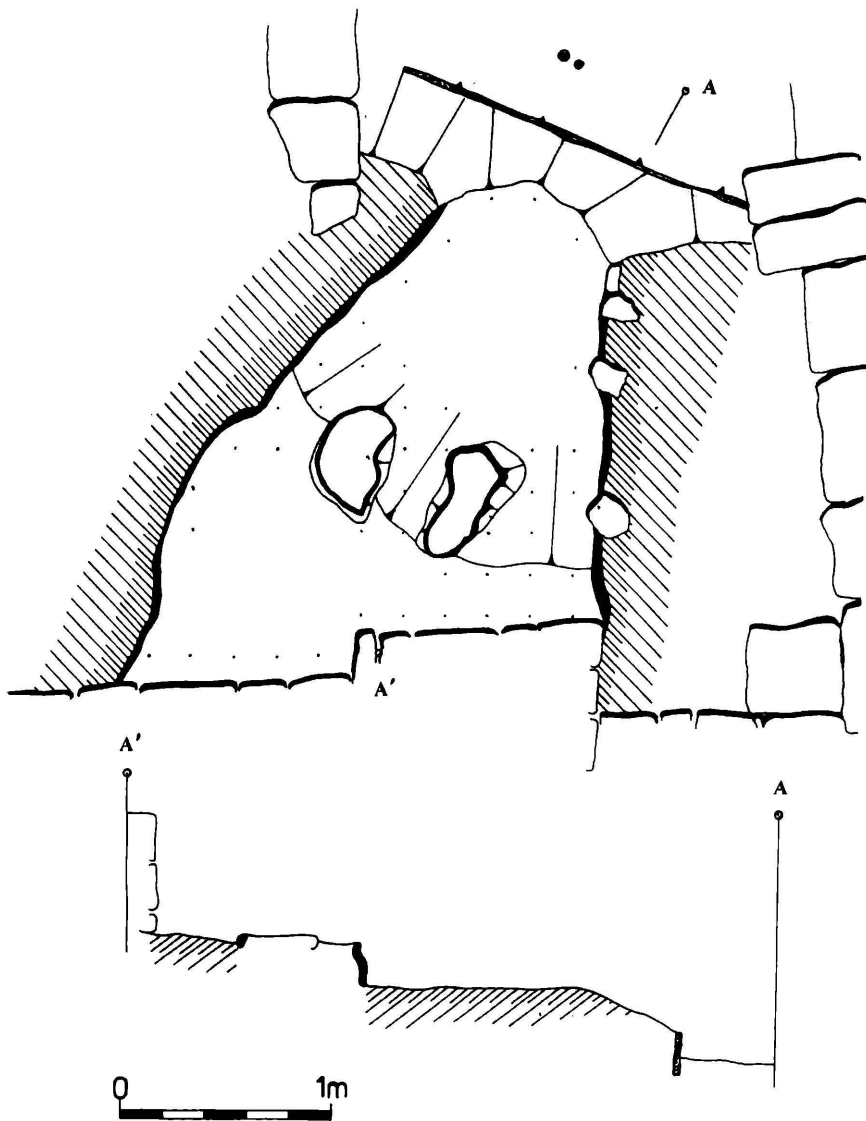
Obr. 2: Pec 3, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

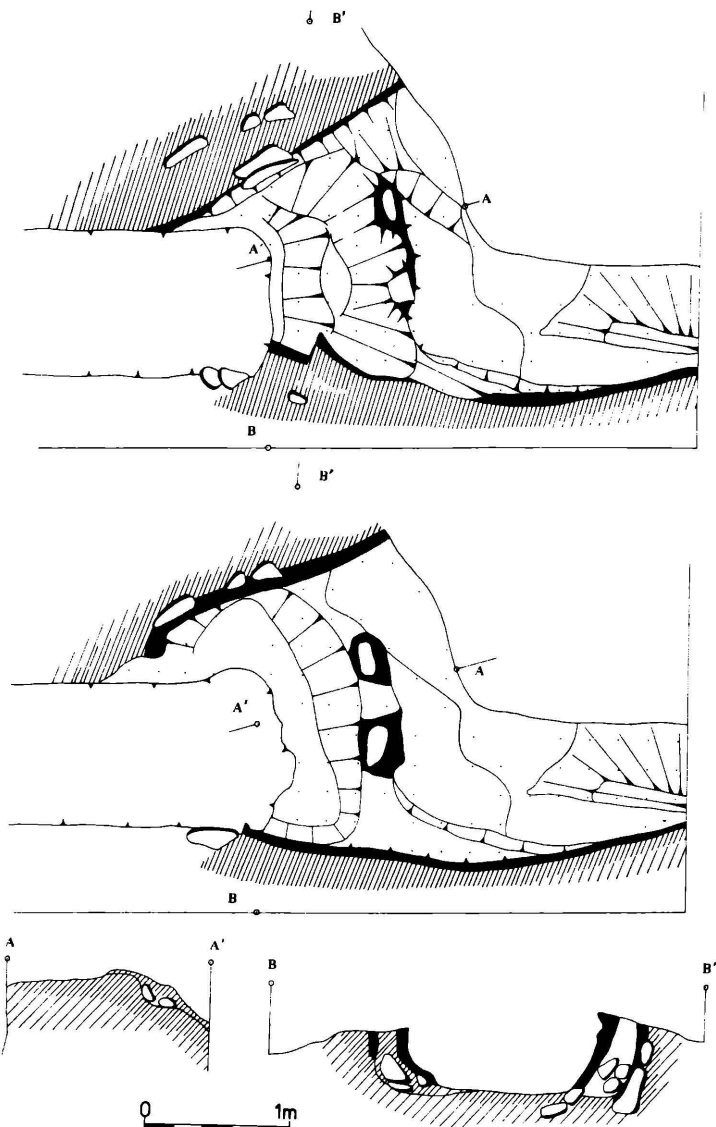
Obr. 3: Pec 4, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

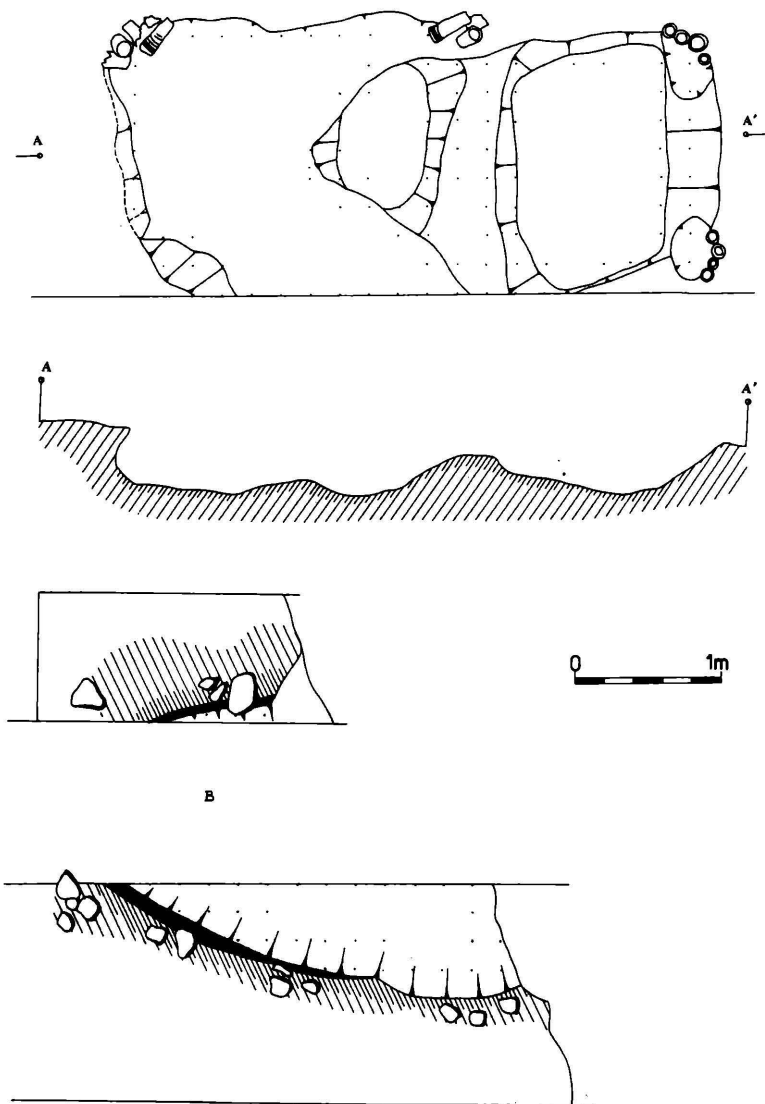
Obr. 4: Pec 14, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

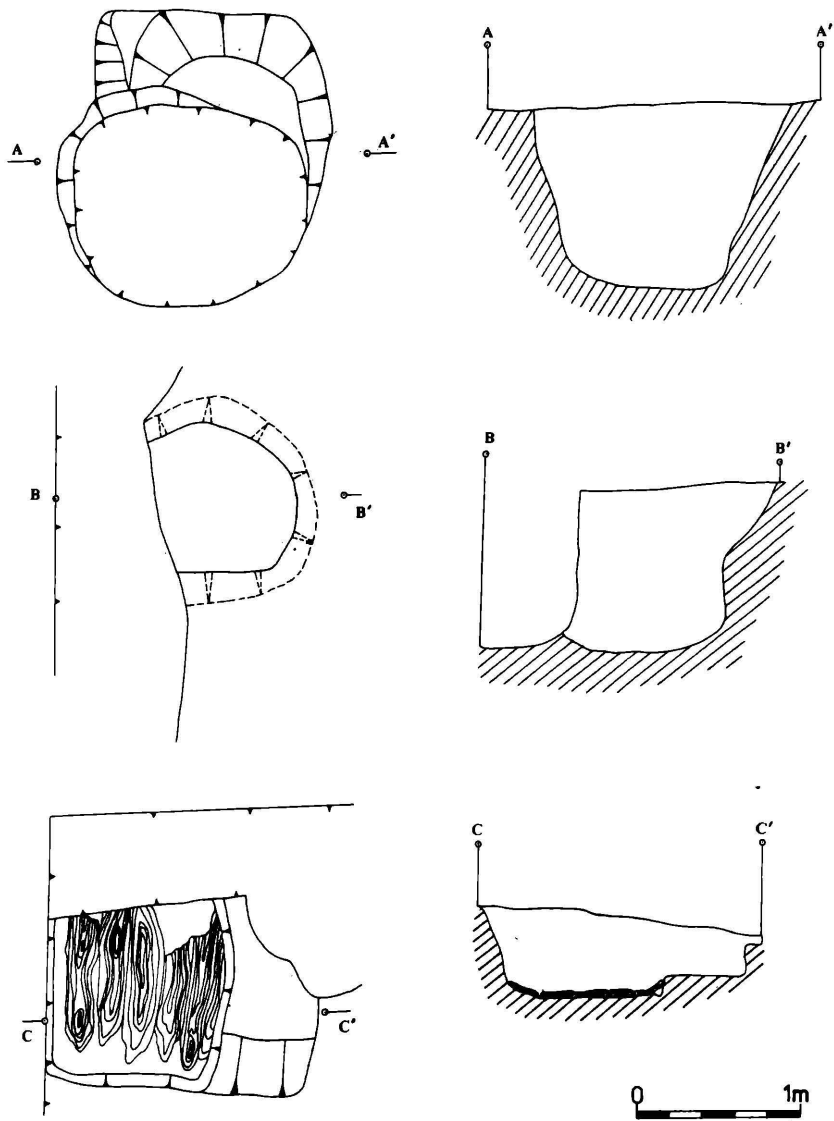
Obr. 5: Pec 8, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

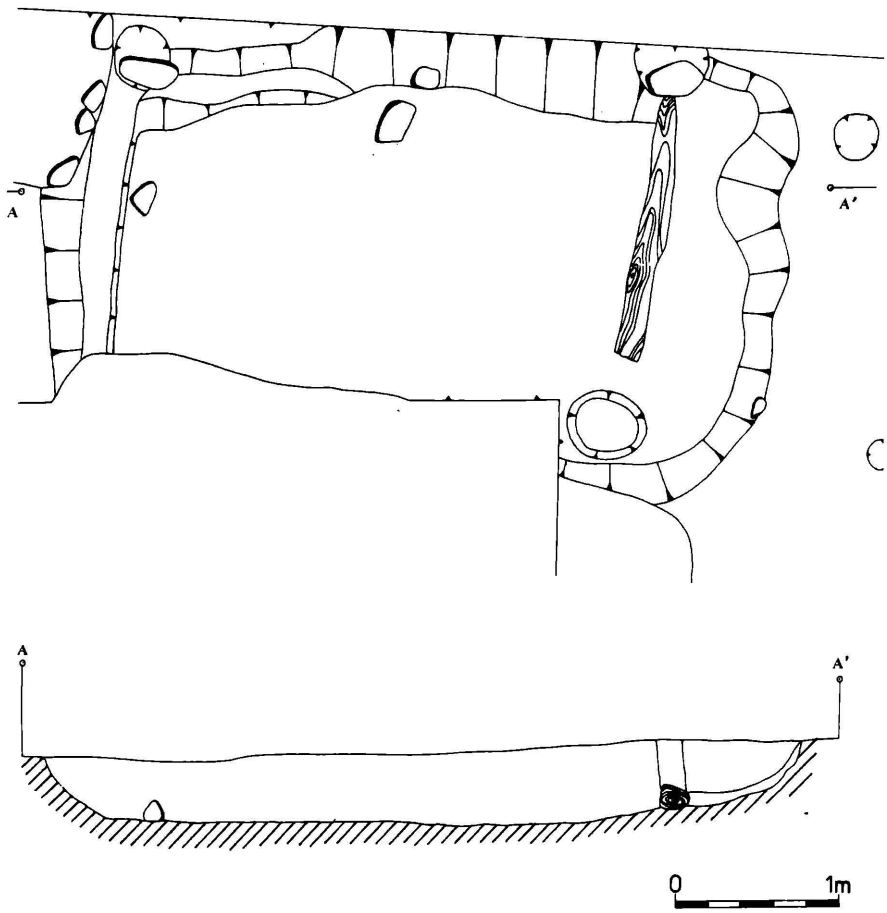
Obr. 6: A - pec 15, B - pec 1, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

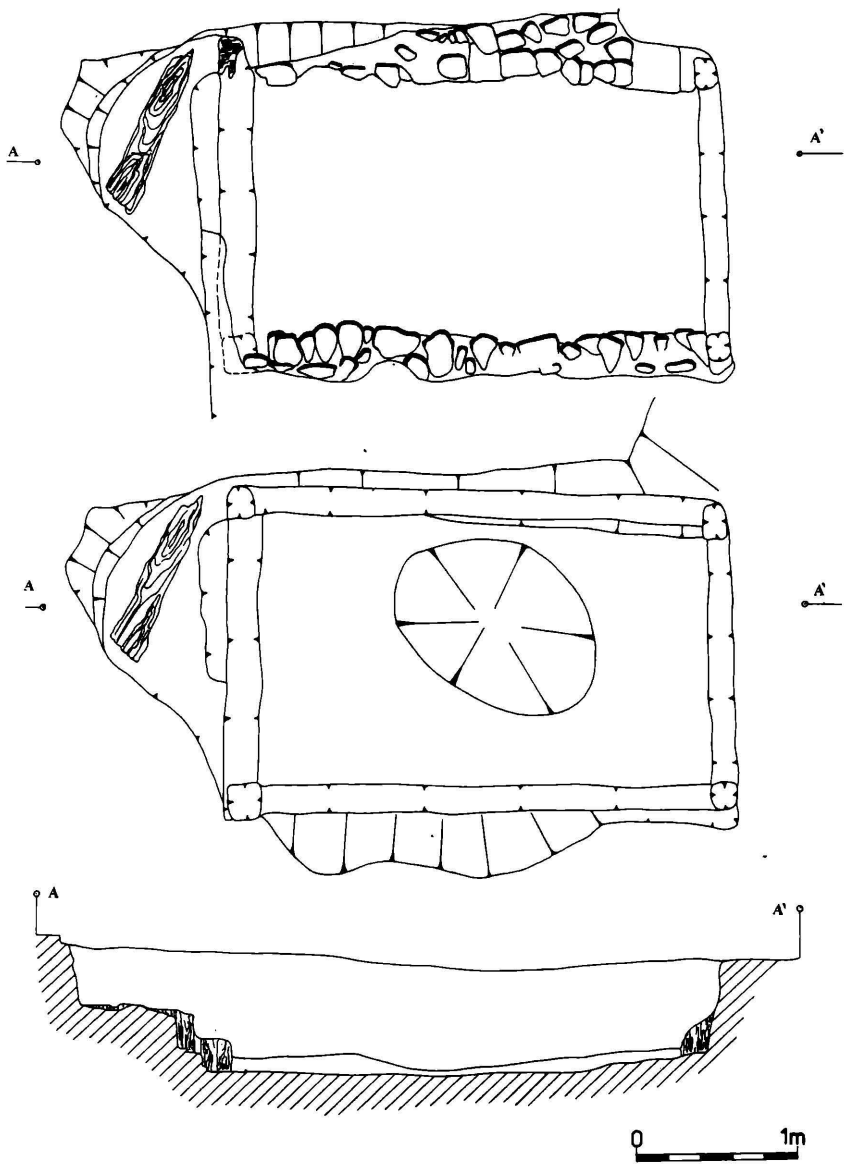

Obr. 7: A - jáma 1, B - jáma 6, C - jáma 5, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

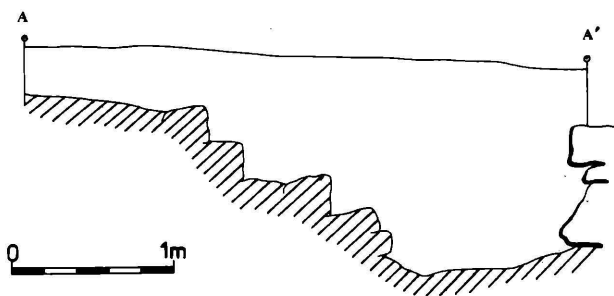
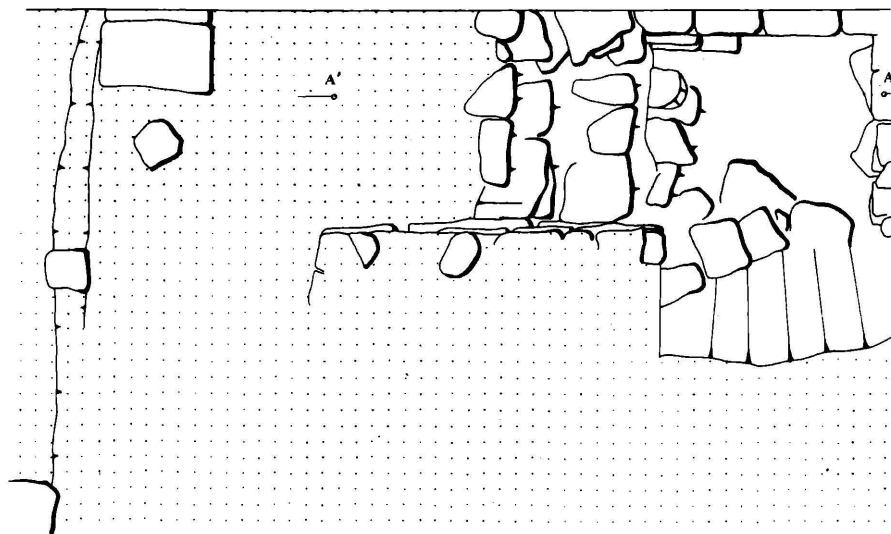

Obr. 8: Relikt 1, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.
 Kresba L. Kracíková.

Obr. 9: Relikt 6, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

Obr.10: Relikt 4 a 5, grafické vyjádření viz obr. 1. Zjednodušený plán.

Kresba L. Kracíková.

Itē von den Topffern wy sy zynē ~~hymn~~
vnde zynē kichtrige halby gemacht Anno
dñi 1400 ten^o xxij^o ffca Sexta vor Stamp
vnde halby dy selbigen hymnige vor dem
gantzen kotte globet zu halby

Itē Zum ersten welsch meist zu en treten
wil vnde meist wedy wil der sal Bürgen
setzen vor vnde tag dy ampe zu gebh

Itē Zu dem andern mol von des gesundes
woggen das nyemat sal dem andyn seyn gesunde
entpfunden / Sünd wenne eyn gesunde erlob
inmet vnde wil eynem andyn meister
erbiten / So sal d' selbige meist zu dem da
gesunde erbiten wil / frogen den vorigen me
is is mit seyn gnyst sey ds q' dem dem
meist ist schuldig bledy / So sal d' meist
das selbige gesunde vndreyen / das her dem
eyt begale / vnde nene q' das tcut zo
mag q' mol erbiten vnde das sal q' ym be
galy in xiiii tagen :-p

Obr.11: Statuta hrncírského cechu z roku 1462, nejstarší známá v českých zemích, zapsaná na fol. 2b nejstarší českolipské pamětní knihy (SOKA Česká Lipa).

Obr.12: Otisk pečtidla českolipského cechu hrnčírů s vyobrazením jejich znaku (Adam a Eva); nedatováno (SOKA Česká Lípa).

Anton Pohl

Töpfermeister

Böhm.-Leipa, Eichaerstrasse 5.

P r ä m i i r t

bei der Böhm.-Leipaer Ausstellung im Jahre 1875

und bei der

Kunst-, Industrie- und Gewerbe-Ausstellung
zu Leitmeritz

im Jahre 1877.

Derselbe empfiehlt sein wohlassortirtes Lager von

Spar- und Zimmeröfen

in allen Größen, Farben und Gattungen

zu sehr soliden Preisen

bei promptester Bedienung.

Niederlagen :

Aussig, Dauba, Elbekosteck, Gastorf, Leitmeritz, Melník
und Wernstadt.

Obr.13: Reklama hrnčírského mistra Antona Pohla v českolipském adresáři z roku 1880 s uvedením ocenění, získaných na výstavách v letech 1875 a 1877 (SOKA Česká Lípa).

TVRZ A ZÁMEK V KUŘÍVODECH U MIMONĚ

Jiří Úlovec

V jihovýchodní části českolipského okresu, skryto v rozsáhlých lesích, leží bývalé město Kuřívody. Ještě v době před druhou světovou válkou patřilo k malým venkovským městečkům, jakých bylo v Čechách několik desítek. Založení vojenského prostoru v bezprostředně poválečné době však přineslo jeho téměř úplný zánik. Poloha Kuřívod přibližně ve středu vojenského prostoru způsobila, že po dlouhá léta byly zcela nepřístupné. Souviselo to především s dislokací sovětských vojsk po srpnu 1968. Městečko v té době zmizelo úplně ze zemského povrchu, skoro všechny staré domy byly zbourány, stát zůstalo jen torzo kostela a jako zázrakem rovněž starý zámek, původní sídlo pánů z Dubé. A právě jeho dějinám je věnován tento příspěvek.

* * * * *

Průběhu osídlení části Českolipska, v níž se rozkládají Kuřívody, dosud nebyla věnována dostatečná pozornost. Jelikož písemné prameny jsou velmi kusé, bude muset být proveden ještě archeologický výzkum vybraných lokalit. Prozatím je ovšem nutno spokojit se alespoň s předběžným náčrtem vývoje, jak nám to dosavadní poznání umožňuje.

Počátky Kuřívod jsou autory chápány rozdílně. Starší teorie, publikovaná A. Sedláčkem,^{1/} předpokládala jejich vznik vlivem kolonizační činnosti některého člena rodu pánů z Dubé. K ní se přiklonili rovněž autoři posledního zpracování panských sídel severočeského regionu.^{2/} S jiným výkladem pak přišel J. V. Šimák,^{3/} k němuž se přiklonili rovněž F. Gabriel a J. Smetana.^{4/} Vzhledem k dochovaným zmínekám se zdá být druhý výklad pravděpodobnější.

Zajímavý vývoj prodělalo rovněž jméno města. Zdá se, že pojmenování Kuřivody či lépe Kuří Vody souviselo s místem, kde bylo potomní město založeno. Okolní krajina je totiž prakticky bez vodních toků, takže název místa měl původně význam „nepatrné vody“, kolem nichž se zdržovaly kury (slepice).^{5/} Dobu vzniku tohoto pojmenování však neznáme. Oproti tomu je zřejmé, že v souvislosti s lokací nového města došlo k jeho změně na Freistadt, překládané latinskými prameny jako Libera civitas, tj. Svobodné město. Tento název však po sto letech mizí a od 15. století je používáno pouze české jméno Kuřivody, přeložené v 17. století do němčiny jako Hünnerwasser.

Krajina, v níž Kuřivody ležely, patřila ve 13. století ke královskému majetku spravovanému z Bezdězu. Jelikož Kuřivody ležely na staré komunikaci spojující Boleslavsko s Českolipskem, je velmi pravděpodobné, že jejich výhodné polohy mělo být využito za kolonizace Bezdězska. V šedesátých letech 13. století se panovník Přemysl Otakar II. pokusil v okolí Bezdězu lokovat nová správní centra. Dokládá to jeho listina z 22. října 1264, kterou tímto úkolem pověřil Konráda a Hertvíka z Kravař.^{6/} Zdá se, že obdobným způsobem byl zřejmě osazen rovněž východní díl bezdězského okolí včetně Kuřivod. Nelze zcela vyloučit Šimákovu domněnku, že lokátorem města byl přímo Konrád z Kravař, neboť blíže nedatovaná zpráva, kladená Šimákem k roku 1291, jmenuje Konráda „de Wreystat“ jako rychtáře v Podbezdězí.^{7/}

Nově založené město bylo poté osazeno obyvatelstvem především německého původu, což byl důvod jeho německého jména Freistadt. Ještě na mapách z 19. a 20. století se výrazně projevoval jeho pravidelný půdorys kolem čtvercového náměstí, kterým úhlopříčně procházely dvě hlavní komunikace. Jeho nedílnou součástí byl rovněž kostel svatého Jiří, vzniklý současně s městem a spravovaný farářem kostela v Podbezdězí.

První zmínka o Kuřivodech následuje nedlouho po jeho vzniku. Souvisí s dobou, kdy na sousedním hradě Bezděz byla držena v zajetí vdova po Přemyslu Otakarovi II. Kunhuta se synem Václavem. Kronikář zaznamenal k roku 1279 tuto zajímavou informaci: *„Počala jest tedy paní králová od času k času vyprošovati sobě dovolení od purkrabí Heřmana, který byl představen témuž hradu Bezdězi, aby směla navštívit město Vristad (tj. Kuřivody, pozn. aut.), ve kterém jest kostel ke cti svatého Jiří mučedníka, pro pomodlení se. Nebo připadl toho dne svátek svatého Jiří.“^{8/}*

Městečko Kuřivody však nesplnilo očekávání zakladatele. Důvodem toho byla zřejmě především jeho poloha, která se nakonec neukázala až tak výhodná. Panovník proto neváhal a záhy se jej zbavil. Prvním krokem k tomu bylo nutno provést změnu v duchovní správě. Václav II. proto vydal 29. prosince 1293 listinu, kterou od kostela Podbezdězí oddělil tři lokality s vlastními kostely, totiž Kuřivody („Vrienstat“), Krupou a Chlum, a vytvořil z nich filiální kostely.^{9/} Vlastní Kuřivody s okolními vesnicemi, jejichž jména však bohužel neznáme, pak roku 1297 věnoval Hynkovi z Dubé.^{10/}

Kuřivody tak přešly do rukou rodu Berků z Dubé. Pro ně však bylo daleko významnější zboží s hradem Houskou, které získali snad nedlouho předtím a na němž sídlili. Po Hynkovi držel Kuřivody jeho stejnojmenný syn Hynek Berka. Za jeho života však nehrálo důležitou úlohu. Svědčí o tom rovněž fakt, že Hynek věnoval větší pozornost Bělé pod Bezdězem, kterou vysadil roku 1337 za město.^{11/} Po jeho smrti roku 1348 pak veškerý majetek zdědili jeho dva synové Hynek a Jindřich, což jim potvrdil král Karel IV. listinou z 20. března 1348.^{12/}

Bratři Hynek a Jindřich poté drželi kuřivodské zboží po druhou polovinu 14. století. Neznámo kdy se o majetek rozdělili a Kuřivody držel k houseckému panství mladší Jindřich. Ten také 10. října 1363 dosadil ke kuřivodskému kostelu po úmrtí faráře Smila nového faráře Jaroslava z Roudnice.^{13/} Neznámo kdy také zapsal na kuřivodském majetku věno své ženy Adly. Když proto roku 1391 dělil berkovský majetek mezi syny Hynka nejstaršího, Jindřicha a Jindřicha řečeného Berka, a dále Václava, Janka, Jindřicha Hlaváče a Jindřicha mladšího, ponechal si kuřivodské zboží pro sebe.^{14/} Se zbožím vlastnil rovněž podací právo, takže když roku 1398 zemřel kuřivodský farář Jarek, dosadil k místnímu kostelu 9. května nového faráře Jiřího zvaného Řiha od kostela v Chlumu právě „*Jindřich řečený Berka z Dubé a pán na Housce*“.^{15/}

Jindřich zemřel zřejmě kolem roku 1404. 22. září uvedeného léta totiž podávala nového faráře do Kuřivod Mikuláše již Adla, vdova po Jindřichovi.^{16/} Kuřivody však nedržela ona, ale její syn Jindřich Berka starší, kterému 30. dubna 1405 prodala za 250 kop českých grošů svůj věnný zápis na majetku v Jestřebí a Kuřivodech.^{17/}

Jindřich Berka tak získal do majetku zboží s hradem Jestřebí a městečkem Kuřivody. Na dvou vesnicích potomního kuřivodského zboží, na Židlově a Jezové, zapsal 8. května 1405 věno své manželky

Kačky.^{18/} 22. července 1406 pak po úmrtí Mikuláše dosadil ke kuřívodskému kostelu nového faráře Bartoloměje.^{19/}

Jindřich Berka měl s manželkou Kačkou dvě děti, dceru Bonuši a syna Jindřicha. Když však koncem roku 1406 zemřel, staral se o ně jeho příbuzný Hynek, držitel hradu Houska. Jelikož však obě děti záhy rovněž zemřely, majetek jejich otce si rozdělili jeho bratři tak, že Jindřich Hlaváč držel Jestřebí, Hynek Berka Housecký Milčany a Holany a Kuřívody připadly Hynkovi nejstaršímu.^{20/} Ten zřejmě záhy poté zemřel a Kuřívody přešly na jeho mladšího bratra Václava. S ním se setkáváme roku 1415, kdy jako „*Václav řečený Berka z Dubé sezením v Kuřívodech*“, respektive „*Václav Berka z Dubé alias z Kuřívod*“ dosazoval nové faráře ke kostelu ve Vidimi.^{21/}

Po Václavovi, který zemřel neznámého roku zřejmě bez potomků, zdědil Kuřívody jeho bratr Jindřich Berka mladší, držitel Housky. Majitelem kuřívodského zboží byl zřejmě již roku 1425, kdy podával nového faráře ke kostelu v Krupé, patřící ke Kuřívodům.^{22/} Veškerý majetek zdědili jeho dva synové Hynek a Chval, kteří se o něj před rokem 1430 také rozdělili, přičemž Housku obdržel prvorozený Hynek, kdežto Chvalovi zůstaly Milčany a kuřívodské zboží. Poprvé se s ním v jeho držení setkáváme roku 1430, kdy se psal s přídomkem „*z Dubé, odjinud z Kuřích Vod*“.^{23/}

Chval poté držel Kuřívody až do poloviny čtyřicátých let. Zpočátku vlastnil rovněž statek Milčany, ovšem záhy se zřejmě ocitl ve finanční tísní, kterou vyřešil tak, že Zikmundovi z Vartenberka prodal právě milčanské zboží včetně Holan. Koupě byla do desek vložena až roku 1437, kdy začaly po přestávce zapříčiněné husitským hnutím a válkami pracovat všechny zemské instituce.^{24/} Tak mu zbyly pouze Kuřívody, na nichž rovněž seděl. Proto se 10. června 1445, kdy daroval klášteru v Bělé pod Bezdězem patronátní právo ke kostelu v Kadlině, psal jako „*Chval Berka de Duba alias de Kuřiwod*“.^{25/} Doposud poslední známá zpráva o něm pochází z 8. dubna roku 1446.^{26/}

Kuřívodské zboží zdědil po Chvalovi jeho syn Pavel. První zmínku o něm nacházíme již 17. července roku 1447, kdy „*Paulus Berka de Dubee de Kurzichwod, filius olim Chwalonis*“ vyznal, že veškerý svůj majetek v Jablonném v Podještědí s příslušenstvím prodal Jindřichu Berkovi z Dubé.^{27/} Dále o něm víme, že patřil ke straníkům Jiřího z Poděbrad, potomního zemského správce a českého krále,

s nímž se účastnil roku 1448 dobytí Prahy.^{28/} Bohužel zanedlouho poté však zemřel, takže naživu zůstala pouze jeho sestra Barbora.

Barbora však měla s převzetím dědictví velké potíže. Jednak byla Pavlovou sestrou, jednak právě v té době rozkázal zemský správce Jiří z Poděbrad provést revizi pozemkového vlastnictví, především provolávání odúmrtí, což se vzhledem k husitským válkám a dalším zmatkům v království dlouhou dobu nedělo. Z toho důvodu bylo roku 1454 provoláno veškeré zboží po dávno zemřelém Jindřichu Berkovi z Dubé, jejím dědovi. Právním královské odúmrti tehdy úředníci povolali zboží v Milčanech a Holanech, hrad a městečko Jestřebí a rovněž „*tvrz a městečko Kuřívody*“.^{29/} Ovšem než se mohli všichni nápadníci provolaného majetku přihlásit se svými nároky, král Ladislav Pohrobek je daroval Alši Berkovi z Dubé.^{30/}

Proti královu rozhodnutí ovšem vystoupila především panna Barbora, „*nata Chwalonis de Duba et de Kurzich Wod*“, s nárokem na kuřívodské zboží. Nastalá soudní pře se vlekla až do roku 1460, kdy Aleš Berka uspokojil její nároky finančně. Poté konečně mohl být komorníkem Valentinem uveden do držby kuřívodského zboží se sídelní tvrzí a městečkem a vesnicemi Židlov, Ploužnice, Jezová, Krupá a Rokytá, odhadnutého v sumě 40 kop českých grošů.^{31/}

Aleš Berka, který do té doby sídlil na Dubé a na Zakšíně, přenesl své sídlo na nově získané Kuřívody. Byl politicky velice činný, neboť zastával některé vysoké úřady. V letech 1469 až 1475 se připomíná jako podkomoří manželky Vladislava Jagellonského,^{32/} roku 1475 pak coby nejvyšší kancléř,^{33/} mnoho zpráv jej zmiňuje v úřadu přisedícího nejvyššího soudu. Poslední dosud známou zprávu o něm nacházíme v listině Bohuslava z Kunvaldu z 18. ledna 1482, kterou byl zřízen špitál v Benátkách nad Jizerou.^{34/}

Po Alšově úmrtí přešlo jeho panství nad Kuřívodami na syna Jiřího, kterému zprvu dělal poručníka Gerunk, připomínaný jako jeho zástupce ještě ve při s klášterem v Bělé o ves Kadlín, kterou roku 1488 vyhrál.^{35/} Tehož léta měl „*Jiřík z Kuřích Vod*“ spor také s Janem z Lomnice.^{36/}

Jiří Berka zastával obdobně jako jeho otec některá významná místa, především mezi léty 1492 až 1500 úřad dvorského sudího.^{37/} Bud' jeho otec nebo on zpětně získal rovněž bývalý hrad pánů z Dubé Starý Berštejn, kromě něho držel také rodovou Dubou a od roku 1512 rovněž hrad Valečov. To ovšem znamenalo postupný útlum významu Kuřívod, neboť jejich majitelé většinou sídlili na

těchto hradech. Jejich řízením bývali pověřeni obvykle úředníci, jako např. Jakub ze Zalužan.^{38/}

Jiří Berka z Dubé zemřel roku 1513 a majetek po něm převzal syn Aleš. Ten se o rodinné záležitosti staral již dříve, jak o tom svědčí půhon z 2. října 1510, v němž byl pohnán ke komornímu soudu Václavem Litovským ze Svinař.^{39/} Po otci zdědil všechna panství, ovšem ještě roku 1522 měl spory se sestrami Annou a Kateřinou o jejich podíl na dědictví.^{40/} V tomto sporu se psal s predikátem „na Valečově“, roku 1524 pro změnu „na Berštejně“.^{41/} ale v půhonu z roku 1532 a v tituláři české šlechty z roku 1534 zase „na Kuřívodech“.^{42/}

Počátkem čtyřicátých let Aleš učinil pořízení o svých dcerách. Roku 1541 nechal vložit do obnovených zemských desek zápis, podle něhož dal své dcery pod poručnictví manželky Kateřiny, rozené z Vesce, na tak dlouho, dokud nedospějí nebo pokud se ona podruhé neprovdá. Po jejich sňatku měla každá dostat věnem 100 kop českých grošů a dalších 50 kop na výbavu s tím, že pokud by tento obnos některá nedostala, dává jim právo uvázat se s komorníkem v držení jeho zboží, „*Kuřívody tvrz, dvůr poplužní s poplužím, městečko tudíž, domy, krčmy a dvory kmetcí s platem*“ a veškerým příslušenstvím, dokud jim ona suma nebude vyplacena včetně všech nákladů.^{43/}

Aleš po roce 1541 zemřel. Zanechal po sobě syny Jana, Adama a Albrechta, kteří se rozdělili o veškerý majetek. Jejich dělení začalo zřejmě již roku 1547. Tehdy totiž starší z nich, Jan a Adam, vyznali dluh bratrově Albrechtovi ve výši 2 250 kop českých grošů, které mu měly připadnout jako jeho dědicovský podíl. Dohodli se s ním na jeho splacení v termínech do roku 1550, přičemž v případě jeho nespłacení mu dali právo uvázat se ve zbylý berkovský majetek, totiž v zámek Berštejn, městečko Dubou, tvrz Kuřívody a veškeré příslušenství.^{44/} K tomu ovšem nedošlo, neboť starší bratři všechny termíny dodrželi a do roku 1550 vše řádně vyrovnali.^{45/} Albrecht si ponechal statek Loukovec u Svijan, na němž pak sám seděl.

Po vyrovnání s bratrem mohli Jan a Adam přistoupit i na vlastní oddělení. Kuřívodské zboží si ponechal starší Jan, zatímco mladšímu Adamovi zbylo berštejnské panství. Zajímavé však je, že oba bratři mezi sebou měli nějaké pohledávky ještě ve druhé polovině šedesátých let. Roku 1567 totiž Jan Berka přiznal dluh 1 000 kop českých grošů bratrově Adamovi na Novém Berštejně s tím, že mu

ho splatí do svatojiřského termínu (tj. 23. dubna) příštího roku 1568. Kdyby tak snad nemohl učinit, dal mu právo uvázat se v jeho statek Kuřívody, „*v turz Kuřívody, v dvůr poplužní s poplužím tudíž, v městečko Kuřívody v dvory kmecí s platem, v ves Židlov, ves Ploužnici, ves Křídou, ves Těšnov, ves Dehtáry, ves Cetenov, ves Lesnovek, vesnice celé, ves pustou Horsko, ves pustou Louky*“ a příslušenství na tak dlouho, dokud mu vše nesplatí.^{46/} Teprve tímto zápisem a přiznáním dluhu bylo zřejmě vše vyřešeno, neboť až roku 1568 bratři vyznali, že se o společný majetek definitivně rozdělili a mezi sebou tak už nemají žádné pohledávky.^{47/} Výše řečený dluh však byl splacen až roku 1591.^{48/}

Vratme se ovšem do roku 1550. Ihned po rozdělení zapsal Jan na svém majetku, „*v Kuříchvodech na turzi, na dvoru poplužním s poplužím, na městečku celém tudíž, na domech, krčmách a na dvořích kmecích s platem, v Židlově, v Ploužnici, v Křídě, v Těšnově, v Dehtárech, v Cetenově, v Lesnovku na vesnicích celých a na dvořích kmecích s platem*“ a dalším příslušenství manželce Anně rozené z Janovic a na Bělé věno ve výši 2 500 kop českých grošů.^{49/} Jan se tak stal samotným držitelem kuřívodského statku. Za pomoci manželky se mu podařilo shromáždit velké vlastnictví, neboť ta zdědila rozsáhlé panství Bělou pod Bezdězem.^{50/} Když pak roku 1557 byli čeští stavové nuceni přiznat pro berní účely výši majetku, přiznal Jan Berka „*na Kuřívodech*“ majetek za 5 437 kop a manželka Anna „*a na Bělý*“ majetek v sumě 14 150 kop českých grošů.^{51/}

S Janem Berkou se setkáváme od padesátých let často v soudobých zápisech. Tak např. roku 1556 pohnal Jan Berka z Dubé, z Lipého „*na Kuřívodech a Bělé*“ Jiřika Borajčka z Bříšťan, který napadl jeho poddaného, řezníka Martina.^{52/} Tento pŕhon pak opakoval ještě roku 1557.^{53/} Roku 1558 byli požádáni Jan s bratry Adamem na Novém Berštejně a Albrechtem na Loukovci o svědeckou výpověď pro Kateřinu Berkovou z Vesce na Loukovci v jejím sporu s Jiřikem z Labouně.^{54/} Když byl roku 1572 sepsán titulář českých stavů, nacházíme v něm rovněž Jana Berku z Dubé s predikátem „*na Kuřívodech a Bělé*“.^{55/}

Jan Berka měl několik dětí. Jedním z nich byl syn Aleš, ženatý s Eliškou, rozenou ze Smiřic a ovdovělou z Valdštejna. Tě Jan zapsal roku 1580 „*na turzi Kuříchvodech, na dvoru poplužním s poplužím, na městu Kuříchvodech, domích, krčmách a dvořích kmecích s platem, s podacím kostelním tudíž v Kuříchvodech, s pivovarem,*

sladounou, spílkou, na vsi Židlově, na vsi Ploužnici, na mlýnu náchlebním u Ploužnice, na vsi Křídě, na vsi Cetenově, na vsi Dehtárech na vesnicích celých a dvořích kmetcích s platem“ její věno ve výši 2 000 kop českých grošů.^{56/}

Po Janově smrti se bělského a kuřívodského zboží ujal jeho syn Aleš. Také o něm se dochovalo několik písemných zpráv. Tak již roku 1590 ho několikrát pohnal ke komornímu soudu Jan z Vartenberka na Novém Zámku a Bezdězu pro pych a pokutu 10 kop českých grošů.^{57/} Zajímavější zprávy se však samozřejmě pojí k osudům Alše a jeho rodiny. Jeho manželka Eliška obdržela již roku 1574 od českého krále Maxmiliána II. mocný list, opravňující ji ke svobodnému nakládání s majetkem.^{58/} Tohoto práva pak využila roku 1594, kdy nechala ověřit své poslední pořízení. V něm rozhodla především o veškerém nemovitém a movitém majetku. Jelikož manžel jí zapsal její věno ve výši 15 000 kop českých grošů na bělském statku, na který jí je převedl z Kuřívod a který jí měl připadnout po jeho smrti, ona naopak v případě své smrti ponechává 7 500 kop grošů manželovi a zbylých 8 000 kop má být rozděleno mezi syny Albrechta Vladislava a Zikmunda a dceru Annu Kateřinu.^{59/}

Bohužel nevíme přesně, kdy paní Eliška zemřela. Jelikož její závěť byla vložena do zemských desek roku 1596, usuzujeme, že se tak stalo právě tohoto roku. Majetek po ní zdědil manžel, ale dlouho ji nepřechkal. Po dlouhé nemoci se nakonec pomínil na smyslech a život ukončil vlastní rukou. Současník o jeho smutném osudu zaznamenal: „*P. Aleš Berka na Bělé pomínuv se smyslem, sám se mečem zabil.*“^{60/} A aby všemu neštěstí nebylo dosti, dospělého věku se nedožily ani jejich děti. Veškerý majetek po nich si proto rozdělili příbuzní.

Novými držiteli rozsáhlého majetku se tak stali bratři Jiří, Václav starší a Jan Hovora se strýcem Bohuchvalem Berkou z Dubé, příbuzní bývalých majitelů. Když proto roku 1600 vyznali dluh 8 000 kop českých grošů Grizeldě Kolovratové z Lobkovic na Chyších a Libkovicích, který měli splatit do svatohavelského svátku příštího roku 1601, dali jí právo v případě jeho nesplacení uvázat se s komorníkem od zemských desek v část jejich majetku, „*totižto v tvrz Kuřívody se dvěma dvory, jeden slove kuřívodský, druhý řečený krupský se všemi při týchž dvořích potahy, koňmi, vozy, dobyt-kem ovčím, ovčínem, ovčárnou, se vším poplužím, s pivovarem, hvoz-*

dem, v městečko Kuřivody s domy, krčmami, ve vesnice tyto, totiž v ves Ploužnici, v ves Židlov, v ves Křidu, v ves Těšnov, v ves Dolánky, v ves Dehtáry, v ves Cetenov, v ves Lesnovek, v ves Horní Krupá, v ves Rokytá, v ves Dolní Krupá, v ves Jezová, v ves Horsko pustou, vesnice celé“ a veškeré příslušenství, které drží po Alši Berkovi.^{61/}

Jelikož záhy po zápisu se příbuzní o statky rozdělili a kuřivodský a bělský majetek si podržel samotný Bohuchval, vyznal v květnu 1601 on sám, že dluh Grizeldě Kolovratové samozřejmě uhradí.^{62/} V držení obou statků pak setrval po dvě desetiletí. Když roku 1603 učinil přiznání z majetku pro berní účely, oba statky měly 491 osedlého a 16 mlýnských kol.^{63/} Po tomto roce však zdědil ještě další zboží, takže roku 1615 přiznával berni již ze statků Bělá, Kuřivody, Loukovec a Chyše, které měly dohromady 775 osedlých a 58 mlýnských kol.^{64/}

Bohuchval vedl již roku 1603 spor s Jiřím Zalužanským ze Zalužan, neboť po něm požadoval 100 kop českých grošů za lesní puch, jelikož Jiří byl přistižen s ručnicí na jeho bělských pozemcích.^{65/} Roku 1617 zapsal své sestře Kateřině provdané z Kolovrat na majetku sumu 7 000 kop míšeňských grošů,^{66/} roku 1618 vedl při s Jindřichem Vilémem Sezimou ze Sezimova Ústí na Ústěku a Jišterpech o poddaného.^{67/} Sám se však dostal také do finančních potíží, jak o tom svědčí jeho dlužní úpis Anně Saloméňě Harasové z Hořovic a na Pecce z roku 1620 na 3 000 kop míšeňských grošů.^{68/}

Pro další osudy kuřivodského statku však měla podstatně větší význam jeho veřejná činnost. Bohuchval se totiž nejen účastnil stavovského zápasu z let 1618 až 1620, ale dokonce v něm zastával významné funkce. Stal se jedním z direktorů a po volbě nového českého krále Friedricha Falckého byl jím jmenován nejvyšším purkrabím.^{69/} Vzhledem ke svým funkcím a s nimi spojenému postavení v království se účastnil i takových akcí, jako byl křest syna Friedricha Falckého 31. března 1620 a jeho přijetí za budoucího českého krále 28. dubna téhož roku.^{70/} Není tedy divu, že po prohře stavovského vojska na Bílé Hoře a následné vojenské porážce povstání nemeškal a společně s Friedrichem Falckým a jeho dalšími přívrženci ujel z Čech, neboť se oprávněně obával pomsty císaře Ferdinanda II. A ta na sebe skutečně nedala čekat příliš dlouho. Tzv. hrdelní komisi byl již 5. dubna 1621 odsouzen ke ztrátě hrdla, cti a veškerého majetku.^{71/} Statky Bělou a Kuřivody pak zakoupil 20. srpna 1622

společně se zbožím Klášter Hradiště nad Jizerou, Zásadka a Chocnějovice, zkonfiskovanými Václavu Budovci, císařský oblíbenec Albrecht z Valdštejna.^{72/}

Albrecht z Valdštejna, který se na pobělohorských konfiskacích obohatil nevídaným způsobem, dokonce dostal roku 1623 přímo od Ferdinanda II. povolení k vymazání vkladu ze zemských desek a tím i k vynětí jeho majetku ze zemského práva, což neprodleně využil.^{73/} Bělské a kuřívodské statky pak udržel až do své násilné smrti roku 1634. Po následné konfiskaci veškerého jeho majetku^{74/} zůstaly Kuřívody s Bělou po pět let v držení komory. Teprve 14. května roku 1639 dal Ferdinand II. svému válečnému dvorskému radovi a komorníkovi, obristovi Františku markraběti de Grana et Caretto, hraběti von Millesimo, jako náhradu za všechny škody utrpěné v jeho službách za války bělské zboží a statek Kuřívody s městečkem Kuřívody a vesnicemi Plouznice, Křída, Těšnov, Dolánky, Cetenov, Dehtáry, Lesnovek, Horní a Dolní Rokytá, Horní a Dolní Krupá, Vystrkov, Židlov a Jezová.^{75/}

František de Grana pak držel obě zboží až do své smrti počátkem padesátých let. Roku 1654 je spravovali ještě společně jeho dědicové,^{76/} záhy poté převzal Kuřívody a Bělou jeho syn Otto Jindřich. Ten si je ponechal více než dvacet let, ale 1. ledna 1678 sepsal smlouvu s Arnoštem Josefem z Valdštejna a za 225 000 zlatých mu Kuřívody s Bělou prodal.^{77/} Kuřívody poté měly stále společného majitele s bělským panstvím, v jehož rámci hrály výhradně druhořadou roli, až do 20. století. Po roce 1945 připadl zbytek vrchnostenské državy v městečku včetně zámku do rukou státu.

* * * * *

Jak výsledky průzkumu písemných pramenů ukázaly, lze poměrně dobře sestavit téměř úplnou řadu majitelů Kuřívod. Totéž ovšem bohužel neplatí v okamžiku, kdy budeme chtít znát odpověď na otázku, kdy vzniklo v Kuřívodech panské sídlo a jakou mělo stavební podobu.

Historické zmínky totiž neumožňují stanovit přesněji dobu, v níž byla v městečku založena tvrz. Vzhledem k jejímu umístění při severozápadním okraji lokality (srovnej obr. 1) je jisté, že nevznikla současně s lokací města, ale až později. Snad k tomu došlo během druhé poloviny 14. století, kdy význam Kuřívod v rámci berkov-

ského majetku přece jen stoupal a plně se projevil počátkem 15. věku. Tehdy, za vlastnictví Kuřívod Václavem a později Chvalem Berkou, tvořilo městečko samostatné zboží se sídelní tvrzí. Její existenci ovšem prozrazují pouze predikáty majitelů ve formě „*sezením v Kuřívodech*“, resp. „*z Kuřívod*“, první písemná zmínka o ní však pochází až z roku 1454.^{78/}

Z přehledu historického vývoje Kuřívod plyne, že místní tvrz sloužila jako sídlo majitelů jednak v první polovině 15. století a poté především v šedesátých až osmdesátých letech za Alše. Jelikož následující majitelé drželi statky pro ně významnější a po polovině 16. století byly Kuřívody součástí statku Bělá, stála místní tvrz vždy ve stínu sídel jiných. Její význam krátkodobě stoupl až na přelomu 16. a 17. století v souvislosti s činností Bohuchvala Berky, kdy byla přestavěna na zámek, ovšem poté pomalu, ale nezadržitelně klesal. Již roku 1681 zapsal B. Balbín, že „hrad“ v Kuřívodech byl v minulém (tj. 16.) století obýván, nyní však je opuštěný.^{79/} Vrchnost stavbu sice udržovala, leč většinou v ní byly umístěny úřady správy statku a jejich byty. Z významnějších dějin snad stojí za zmínku, že 11. října 1778 v zámku přenocoval při cestě z Českého Dubu do Holan císař Josef II. Roku 1866 sloužila jeho budova jako nemocnice pro vojáky raněné v jedné z bitev prusko-rakouské války, odehrávající se 26. června v těsné blízkosti Kuřívod.^{80/}

Již v závěrečném období první republiky se Kuřívody staly důležitým vojenským centrem a jejich „význam“ v tomto ohledu stoupl po roce 1948. Tehdy byla celá okolní oblast uzavřena a změněna ve vojenský prostor. Těžkou ranou pro ni a zvláště pro památky však bylo obsazení prostoru sovětským vojskem po roce 1968. Za záboru trvajícím až do roku 1990 došlo k praktické likvidaci městečka, z něhož zbyly ubohé pozůstatky včetně značně poškozeného kostela a zámku.

Stavební vývoj kuřívodské tvrze je do značné míry dosud neznám. Jeho poznání neumožňovalo až do roku 1990 její umístění ve vojenském prostoru, v současné době pak neujasněná situace v majetkových záležitostech. Nicméně na základě starších katastrálních map a zaměření objektu z roku 1940 lze stavební vývoj nastínit alespoň rámcově.

Jak již bylo řečeno, Kuřívody dostaly při založení pravouhlé náměstí, kterým úhlopříčně procházely dvě cesty. Teprve později vznikla sídelní tvrz majitelů městečka, založená při jeho severozápadním

okraji. Celou situaci dobře zachytila katastrální mapa Kuřívod z roku 1843.^{81/} Vyhodnocením plánu objektu z roku 1941^{82/} a z poznatků získaných při návštěvě objektu roku 1990 byly získány následující informace. Zdá se, že původní tvrz ze závěru 14. století měla tvar obdélníka rozměrů asi 23,5 × 24,5 metru (viz obr. 3). Uvedený areál vymezovala obvodová hradba, silná téměř dva metry. Vnější opevnění tvořil vodní příkop doplněný na jeho větší hraně zemním valem. Zbytky vodního příkopu, dobře patrné ještě na zmíněné katastrální mapě, se dochovaly až do současnosti.

Hlavní a jediný vstup do opevněného areálu vedl od východu. Byl veden po mostě, snad částečně zdvihacím, přes vodní příkop do průjezdu situovaného v přízemí mohutné čtverhranné věže rozměrů minimálně 8 × 6 metrů o síle zdiva přes dva metry, předstupující o cca tři metry před čelní hradbu. Věž, zbořená teprve v minulém století, přesněji těsně před rokem 1884, byla zřejmě trojpatrová, neboť v této podobě ji alespoň zachytila nejstarší známá fotografie zámku (viz obr. 2). Věží se procházelo do nádvoří, kdysi značně většího než dnes. V jeho západní části pak stávala původně jediná obytná stavba tvrze. Jednalo se o obdélný palác rozměrů asi 11 × 24,5 metru, vysoký minimálně dvě patra. Jeho přízemí s obvodovým zdívem silným až dva metry bylo rozděleno zřejmě do tří prostor, obdobnou skladbu snad měla i obě patra (srovnej obr. 3, 4 a 5). Vstup do horních pater, později zaniklý, obsahovala zřejmě střední část paláce.

V této podobě tvrz stála jistě již v době kolem roku 1400. V blíže neznámém časovém rozmezí, jistě však ještě do konce 15. věku, došlo k přestavbě objektu, mající za hlavní cíl zvětšení jeho obytné plochy. K severní hradbě bylo přiloženo nové křídlo, o jehož vnitřní dispozici však nic konkrétního nevíme. Jeho přízemí i patra byla snad rozdělena vždy ve dvojici místností, ovšem komunikační schéma není dosud jasné. Dvoukřídlý objekt se vstupem v trojpatrové věži poté sloužil majitelům až do konce 16. století.

Zásadní přestavba kuřívodské tvrze byla provedena zřejmě v době kolem roku 1600 Bohuchvalem Berkou. Tehdy došlo k celkové úpravě starších křídel, výměně gotických okének za velká sdružená renesanční dvojokna, zrušení některých starších příček a k novému zaklenutí vybraných prostor. K dosud volné jižní obvodové hradbě bylo přiloženo nové užší dvoupátrové křídlo a protilehlé křídlo severní obdrželo nové dvouramenné schodiště. Razantní pře-

stavbu doznala zvláště patra starého paláce. Tvrz tak byla změněna v pohodlnější trojkřídlý dvojpatrový zámek se vstupem v trojpatrové věži. Tuto podobu si udržel přes drobné úpravy (např. barokní vstupní portál do věže aj.) až do osmdesátých let 19. století. Tehdy byla až na část přízemí zbořena do té doby stále ještě stojící stará věž⁶³ / a změněna ve vstupní bránu s terasou na jejím vrcholu. Ve stejné době snad vznikl při severní a západní straně nádvoří rovněž ochoz umožňující vstup a spojení mezi místnostmi prvního patra.

Pozdější úpravy již nebyly takového rozsahu. Zprvu měly pouze charakter údržby objektu, později, zvláště po roce 1948, se projevovaly spíše destruktivně. Dnes je objekt ve velmi špatném stavu a jeho konstrukce vyžadují naléhavě opravu (viz obr. 6 až 12). Nastíněný hrubý náčrt stavebního vývoje tvrze a zámku ukázal, že se jedná o daleko komplikovanější objekt, než literatura dosud soudila.⁶⁴ / Jisté je, že k důkladnému poznání této významné architektonické památky českolipského okresu musí být proveden ještě podrobný stavební průzkum. Ovšem již teď je zřejmé, že kuřívodská tvrz a zámek představují hodnotný příklad šlechtického sídla ze závěru 14. století, které bylo využíváno majiteli po několik staletí. Jako takové si zaslouží zvýšenou snahu po jeho poznání a důkladnou ochranu, aby byla zajištěna jeho další existence.

POZNÁMKY

- 1/ Sedláček, A.: Hradý, zámky a tvrže Království českého. Díl desátý, Boleslavsko. Praha 1895, s. 26 - 27.
- 2/ Kolektiv: Hradý, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3, Severní Čechy. Svoboda Praha 1984, s. 253.
- 3/ Šimák, J. V.: Středověká kolonizace v zemích českých. České dějiny 1/5. Praha 1938, s. 756 - 757. K tomu srovnej např. Kolektiv: Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů. Česká Lípa 1978, s. 71 a 122 - 124, a konečně Žemlička, J.: Bezdězsko - „královské území“ Přemysla Otakara II. Československý časopis historický 28, 1980, s. 726 - 751.
- 4/ Gabriel, F. - Smetana, J.: Sidelně historické aspekty vzniku města České Lípy. Archaeologia historica 5, s. 131 - 142, zde zvl. s. 136.
- 5/ O původu jména srovnej Profous, A. - Svoboda, J.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S - Ž. Praha 1957, s. 594.
- 6/ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi V fasciculus primus (1253 - 1266). Edd. Šebánek, J. et Dušková, S. Praha 1974, s. 627 - 628, č. 423. Totéž viz Regesta diplomatica et epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM). Pars 2, (1253 - 1310). Ed. Emler, J. Praha 1882, s. 180, č. 463.
- 7/ Zmínka je v nedatovaném inzertu listiny Karla IV. z 2. září 1348, vydané Kalouskem, J.: Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345 - 1708. Praha 1889, s. 2 - 3, č. 2.
- 8/ Fontes rerum bohemicarum. Svazek 2, Pokračovatelé Kosmovi. IV. Letopis český. Praha 1874, s. 348.
- 9/ RBM 2, s. 701, č. 1634.
- 10/ Darovací listina se bohužel nedochovala v originále, zmínka o ní pochází až z roku 1454. Viz Archiv český (dále AČ) 2, s. 204, č. 441.
- 11/ RBM 4 (1333 - 1346), ed. Emler, J. Praha 1892, s. 169 - 172, č. 419.
- 12/ RBM 5, svazek 1, ed. Spěváček, J. Praha s. d., s. 159 - 160, č. 311.
- 13/ Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim (dále LC). Liber 1/2, ed. Tingl, F. A. Praha 1874, s. 23.
- 14/ AČ 2, s. 47 - 49.
- 15/ LC 5, ed. Emler, J. Praha 1865, s. 305 - 306, totéž RBMV I, s. 1614, č. 6415.
- 16/ LC 6, ed. Emler, J. Praha 1883, s. 128.
- 17/ AČ 3, s. 475, č. 77, totéž srovnej Reliquiae tabularum terrae (dále RT). Svazek 2, ed. Emler, J. Praha 1872, s. 15, a AČ 37, s. 377, pozn. 4.
- 18/ RT 2, s. 16.
- 19/ LC 6, s. 187.
- 20/ Svědectví Římka z Drchlavy z roku 1456, viz AČ 1, s. 163.
- 21/ LC 7, ed. Emler, J. Praha 1886, s. 166 a 172.
- 22/ LC 9, ed. Emler, J. Praha 1889, s. 95.
- 23/ AČ 2, s. 61 - 62, č. 11, totéž RT 2, s. 240.
- 24/ AČ 3, s. 517, č. 361, totéž RT 2, s. 170.
- 25/ AČ 3, s. 531 - 532, č. 462.
- 26/ Státní ústřední archiv (dále SÚA) - Sběrka přepisů, chronologická řada.
- 27/ SÚA - Desky dvorské (dále DD) 21, fol. 191, ed. RT 2, s. 210-211.
- 28/ Palacký, F.: Dobytí Prahy skrze Jiřího z Poděbrad léta 1448 a příčiny jeho. Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách, ročník 1, svazek 3, s. 37 - 83, příloha L, s. 83.

- 29/ AČ 3, s. 569, č. 738, totéž AČ 37, s. 368 - 380, č. 32.
- 30/ SÚA - DD 26, fol. C 2 (= pag. 53), ed. AČ 37, s. 376, č. 32 a pozn. 1.
- 31/ SÚA - DD 23, fol. H 8v (= pag. 215), ed. AČ 37, s. 380 a pozn. 29.
- 32/ Palacký, F.: Přehled saučasný nejvyšších důstojníků a auředníků zemských i dvorských ve Království českém, od nejstarších časů až do nynějška. Praha 1832.
- 33/ AČ 7, s. 494, č. 226, a s. 495, č. 229.
- 34/ RT 2, s. 389 - 390.
- 35/ SÚA - Desky zemské větší (dále DZV) 6, fol. K 6, ed. RT 1, s. 160 - 161.
- 36/ AČ 10, s. 543, u č. 977.
- 37/ Palacký, F.: Přehled, .
- 38/ Tak uvádí Sedláček, A., Hrady, c. d., s. 27.
- 39/ Srovnej AČ 19, s. 3 - 4, č. 2014, a AČ 13, s. 332, č. 1687.
- 40/ AČ 32, s. 200 - 201, č. 3826 - 3828, a. 362, č. 4137.
- 41/ AČ 33, s. 43, č. 5361.
- 42/ SÚA - Komorní soud (dále KomS) 26, fol. 262; Brikcí z Licka: Titulář. Praha 1534, fol. D 2v.
- 43/ SÚA - DZV 1, fol. A 17v - 18v.
- 44/ SÚA - DZV 85, fol. C 19 - 19v.
- 45/ Tamtéž, juxty.
- 46/ SÚA - DZV 88, fol. C 30 - D 1.
- 47/ SÚA - DZV 16, fol. D 14.
- 48/ SÚA - DZV 88, fol. C 30 - 30v, juxta.
- 49/ SÚA - DZV 9, fol. G 9.
- 50/ Blíže k tomu viz Sedláček, A., Hrady, c. d., s. 23 - 24.
- 51/ Srovnej Placht, O.: Odhad majetku stavů Království českého z r. 1557. In: Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. IV, Praha 1950, s. 44, č. 14 a 16.
- 52/ SÚA - KomS 63, fol. J 6v (= fol 190).
- 53/ Tamtéž, fol. J 18v (= fol. 202).
- 54/ SÚA - KomS 64, fol. E 4v - 5 (= f ol. 46 - 46v).
- 55/ Černý, J.: Titulář. Praha 1572, fol. 9 5.
- 56/ SÚA - DZV 21, fol. A 24 - 24v.
- 57/ SÚA - DZM 219, fol. D 4v - 5 a D 5.
- 58/ SÚA - DZV 127, fol. F 15 - 15v, zápis z roku 1596.
- 59/ Tamtéž, fol. F 16 - 21, zápis z roku 1596.
- 60/ Rezek, Ant.: Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek první, Praha 1878, s. 196.
- 61/ SÚA - DZV 92, fol. K 22 - 23.
- 62/ Tamtéž, fol. K 22, juxta.
- 63/ Marat, F.: Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603, Praha 1899, s. 16.
- 64/ Sedláček, A.: Rozvržení sbírek a berní r. 1615, Praha 1870, s. 1, č. 6, a s. 58, č. 4.
- 65/ SÚA - KomS 20, fol. J 20 - K 1v.
- 66/ SÚA - Stará manipulace (dále SM), sign. C 215/B 8/II, f ol. 153 - 154.
- 67/ SÚA - DZM 237, fol. L 15v - 18.
- 68/ SÚA - SM, C 215/B 8/II, fol. 133.
- 69/ K tomu srovnek Rezek, A., Paměti Mikuláše Dačického, s. 2b2, a dále Pavel Skála ze Zhoře: Historie česká. Praha 1984, s. 46.

- 70/ K tomu viz Beckovský, J.: Poselkyně starých příběhův českých. Díl druhý (od roku 1526 - 1715), svazek druhý (L. 1608 - 1624). Praha 1879, s. 251 a 259.
- 71/ Bližší údaje viz Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Díl I, Praha 1882, s. 13 - 15.
- 72/ SÚA - DZV 194, fol. A 17 - 19v, zápis z roku 1623, totéž viz SÚA - DZV 141, fol. A 10v - 11v.
- 73/ SÚA - DZV 292, fol. M 13 - 13v, totéž viz SÚA - DZV 141, fol. A 10v, juxta, k tomu Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací, s. 765.
- 74/ K ní bliže Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací, s. 774 - 775.
- 75/ SÚA - DZV 148, fol. N 6 - 7, zápis z roku 1645.
- 76/ Srovnej Doskočil, K.: Berní rula. Popis Čech r. 1654. Svazek I, Praha 1953, s. 134 - 135.
- 77/ SÚA - DZV 395, fol. H 17 - 22.
- 78/ Nelze proto souhlasit s tvrzením literatury, že tvrže je prameny uváděna poprvé právě roku 1415. V tomto roce je připomínán pouze majitel statku Václav Berka s predikátem „sezením na Kuřívodech“, což existenci tvrže potvrzuje, ovšem nikoliv přímo (neuvádí ji výslovně). Naposledy tak Kolektiv: Hrady, zámky a tvrže, s. 253.
- 79/ Balbin, B.: Krásy a bohatství České země. Praha 1986, s. 258, totéž Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae, topographicus et chorographicus, qui fines ..., Liber III, decadis I. Praha 1681, s. 84.
- 80/ Srovnej Hantschel, F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa. Česká Lípa 1911, s. 1042 - 1046.
- 81/ SÚA - Indikační skici. Katastrální mapa obce Kuřívody, Boleslavsko 183.
- 82/ Plány uloženy v plánové a mapové sbírce Státního ústavu památkové péče Praha.
- 83/ Ze starší fotografie zámku není patrné, že by byla zchátralá, jak hovoří literatura (např. Kolektiv, Hrady, zámky a tvrže, s. 253). Spíše se zdá, že byla odstraněna při celkové úpravě zámku jako zcela nefunkční objekt.
- 84/ Srovnej např. Kolektiv: Umělecké památky Čech 2 (K - O). Praha 1978, s. 181 - 182, kde je stavba datována až do závěru 16. století. S jiným náhledem na vývoj tvrže a zámku, obdobným výše uvedenému, přišel až Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl, Kolín - Miro. Praha 1998, s. 276 - 280 (zde zvl. s. 277).

RESUMÉ

Feste und Schloss zu Kuřivody bei Mimoň

Jiří Úlovec

Die kleine Stadt Kuřivody entstand als ein königliches Besitztum während der Kolonisation der Region um Bezděz in den 60er Jahren des 13. Jahrhunderts. Die erste Erwähnung stammt aus dem Jahre 1279. Da aber diese Gründung nicht die Erwartungen des Gründers erfüllte, schenkte der König Kuřivody im Jahre 1297 Hynek Berka von Dubá. In dem Besitz der Berka von Dubá blieb dann Kuřivody bis zum Jahr 1621, wo es dem Bohuchval Berka von Dubá wegen seiner Teilnahme am böhmischen Ständeaufstand konfisziert wurde. Das Konfiskat erlangte Albrecht von Wallenstein und nach seinem Gewalttod fiel es der Kammer zu. Am 14. Mai 1639 gab Ferdinand II. das Gut Kuřivody Franz dem Markgrafen de Grana et Caretto und Grafen von Millesimo, als Ersatz für die in seinen Diensten erlittenen Schäden. Franz de Grana hielt das Gut von Kuřivody bis zu seinem Tod Anfang der 50er Jahre. Im Jahre 1654 verwalteten es noch gemeinsam seine Erben, bald danach übernahm Kuřivody sein Sohn Otto Heinrich. Er behielt es mehr als 20 Jahre, jedoch am 1. Januar 1678 unterschrieb er einen Vertrag mit Arnost Josef von Wallenstein und verkaufte ihm Kuřivody mit Bělá für 225 000 Gulden. Kuřivody hatte dann bis ins 20. Jh. immer einen gemeinsamen Besitzer mit dem Herrenhof von Bělá, in dessen Rahmen es ausschließlich die zweite Rolle spielte. Nach dem Jahr 1945 fiel der Rest des Besitztums in der kleinen Stadt einschließlich des Schloßchens in die Hände des Staates.

Wohl während der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde am nordwestlichen Rand der Lokalität eine Feste erbaut. Damals stieg die Bedeutung von Kuřivody im Rahmen des Besitztums der Berka an und zeigte sich voll am Anfang des 15. Jahrhunderts. Unter den Besitzern Václav und später Chval Berka (1415-1446) stellte die Stadt ein selbständiges Gut mit einer Residenzfeste dar. Auf ihre Existenz weisen jedoch lediglich Prädikate der Eigentümer hin - wie z.B. „mit dem Sitz in Kuřivody“ bzw. „von Kuřivody“. Die erste schriftliche Erwähnung stammt erst aus dem Jahre 1454. Aus der Übersicht der historischen Entwicklung von Kuřivody ergibt sich, dass die Feste als Sitz ihrer Eigentümer in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts und dann vor allem in den 60er bis 80er Jahren unter Aleš diente. Da die folgenden Eigentümer daneben auch für sie wichtigere Güter hielten und nach der Hälfte des 16. Jahrhunderts Kuřivody ein Teil des Guts Bělá wurde, stand diese Feste immer im Schatten anderer Siedlungen. Ihre Bedeutung stieg kurzfristig Ende des 16. - Anfang des 17. Jahrhunderts an im Zusammenhang mit der Tätigkeit von Bohuchval Berka, der sie in ein Schloss umbaute. Danach sank jedoch die Bedeutung wieder und bereits im Jahre 1681 wurde das Schloss nicht mehr bewohnt. Die Grundherren hielten zwar die Gebäude in stand, aber darin waren nun meistens Ämter und Wohnungen der Gutsverwaltung angesiedelt.

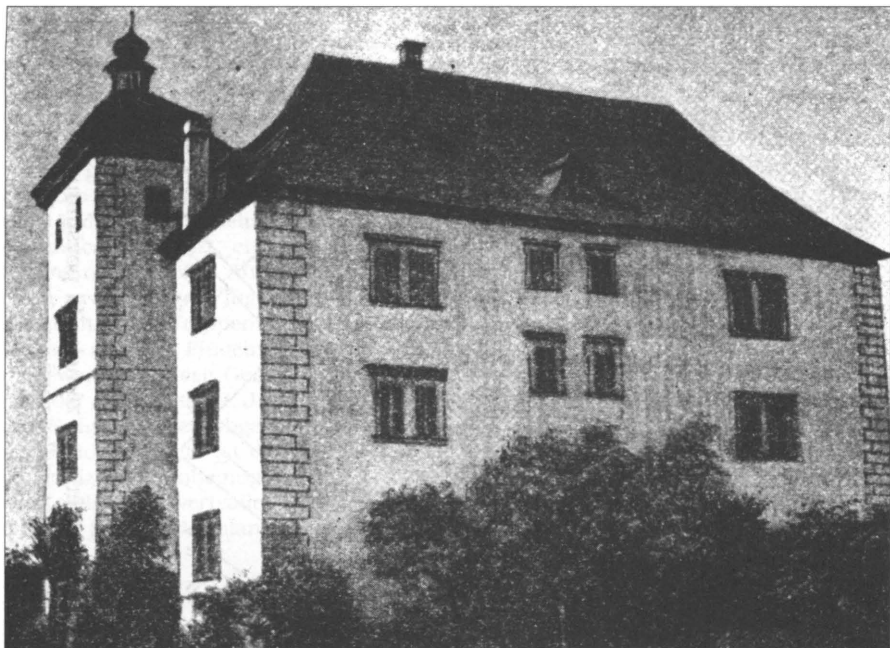
Die ursprüngliche Feste vom Ende des 14. Jahrhunderts hatte die Form eines Vierecks vom Ausmaß ca. 23,5 m × 24,5 m. Ihr Areal begrenzte eine fast 2 m dicke Umfangsschanze. Der Zugang in die Feste wurde über eine Brücke über den Wassergraben und durch den Flur im Erdgeschoss eines mächtigen viereckigen, ca. 3 m vor die Schanze hervortretenden Turms gelöst. Der erst im vorigen Jahrhundert abgeris-

sene Turm hatte wahrscheinlich 3 Stockwerke. Im westlichen Teil des Hofes stand ursprünglich das einzige bewohnte Gebäude der Feste: ein viereckiger, mindestens 2 Stockwerke hoher Palast vom Ausmaß ungefähr 11 m × 24,5 m. Ende des 15. Jahrhunderts wurde das Objekt umgebaut, indem an die nördliche Schanze ein neuer Flügel gebaut wurde, über dessen innere Disposition wir leider nichts konkretes wissen.

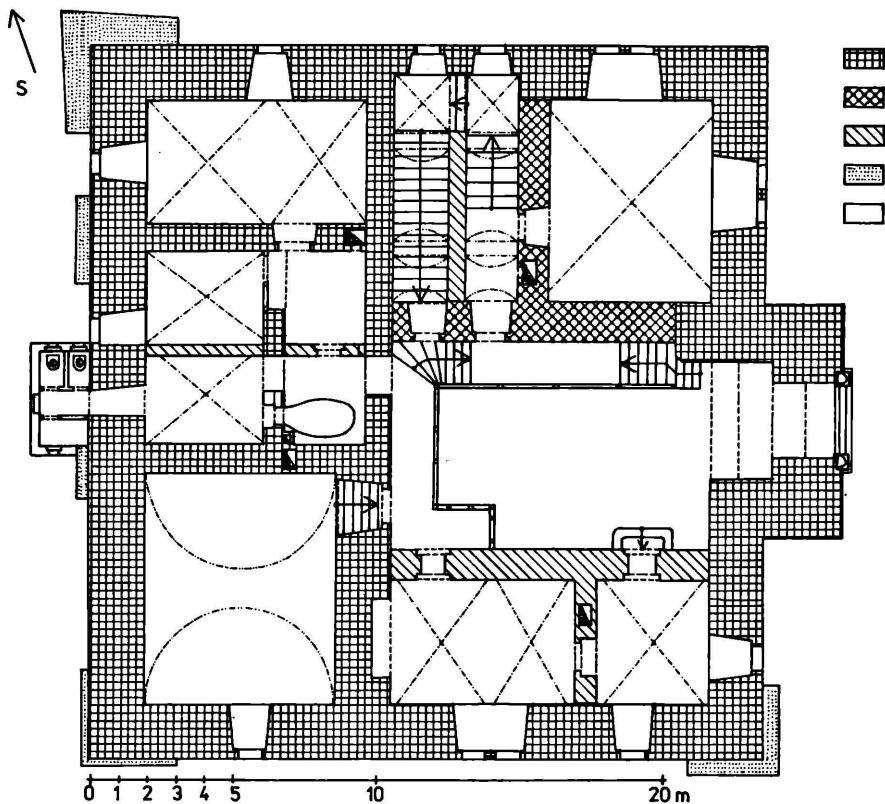
Der grundsätzliche Umbau der Feste zu Kuřivody wurde wahrscheinlich in der Zeit um das Jahr 1600 von Bohuchval Berka realisiert. Ältere Flügel wurden vollständig saniert, kleine gotische Fenster wurden mit großen Doppelfenstern im Renaissancestil ersetzt, einige ältere Querwände wurden abgerissen und ausgewählte Räume neu gewölbt. An die bisher freie südliche Umfangsschanze wurde ein neuer enger zweistöckiger Flügel gebaut und der gegenüberliegende nördliche Flügel bekam ein zweiteiliges Treppenhaus. Die Feste wurde so in ein bequemeres zweistöckiges Schloss mit drei Flügeln und dem Eingang durch den Turm mit drei Stockwerken umgewandelt. Diese Gestalt behielt das Schloss trotz kleinen Renovierungen bis in die 80er Jahre des 19. Jahrhunderts. Damals wurde der alte Turm bis auf einen Teil des Erdgeschosses abgerissen und in ein Eingangstor mit einer Terrasse darüber umgeändert. Heute ist das Objekt in einem sehr schlechten Zustand und die Bausubstanz muß unbedingt saniert werden, denn die Feste und das Schloss zu Kuřivody stellen ein wertvolles Beispiel eines Adelssitzes vom Ende des 14. Jahrhunderts dar, der jahrhundertlang von seinen Besitzern genutzt wurde.

Obr. 1: Kuřivody, výřez z katastrální mapy z roku 1843. Jižně od obdélného náměstí se rozkládá kostel, zatímco při severozápadní straně městečka stojí stará tržní přestavěná na zámek. Za povšimnutí stojí zbytek vodního příkopu při jižní straně zámku. Stavby z nespalného materiálu značeny šrafované, stavby ze spalného materiálu tečkované, plně vodní plochy (kresba autor).

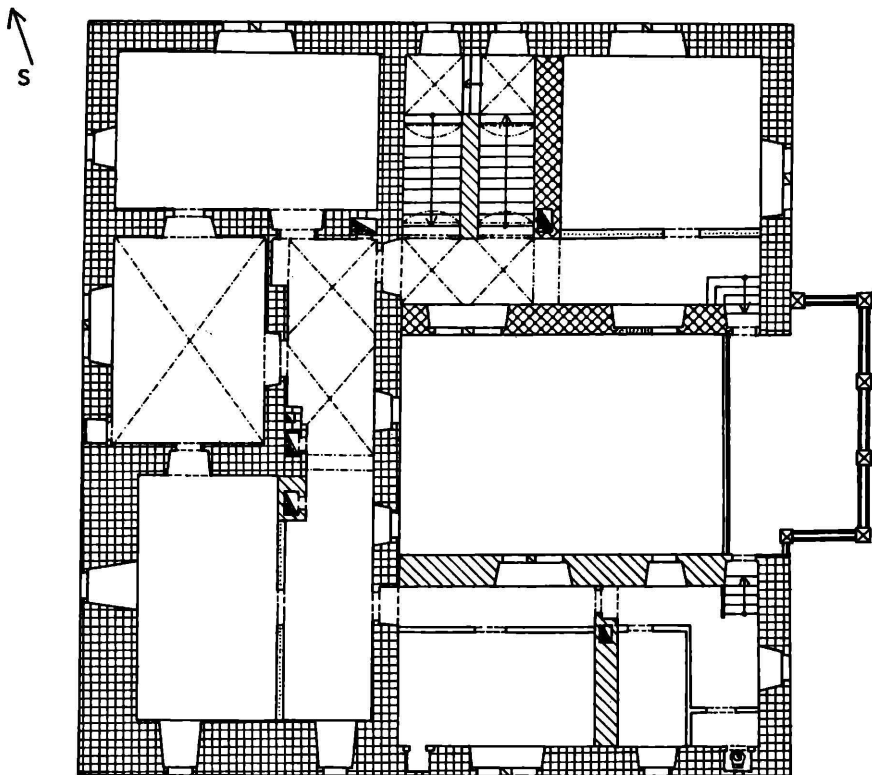
Obr. 2: Kuřívody, fotografie zámku z doby před rokem 1884 (podle F. Hantschela, reprofoto J. Olszewiczová).

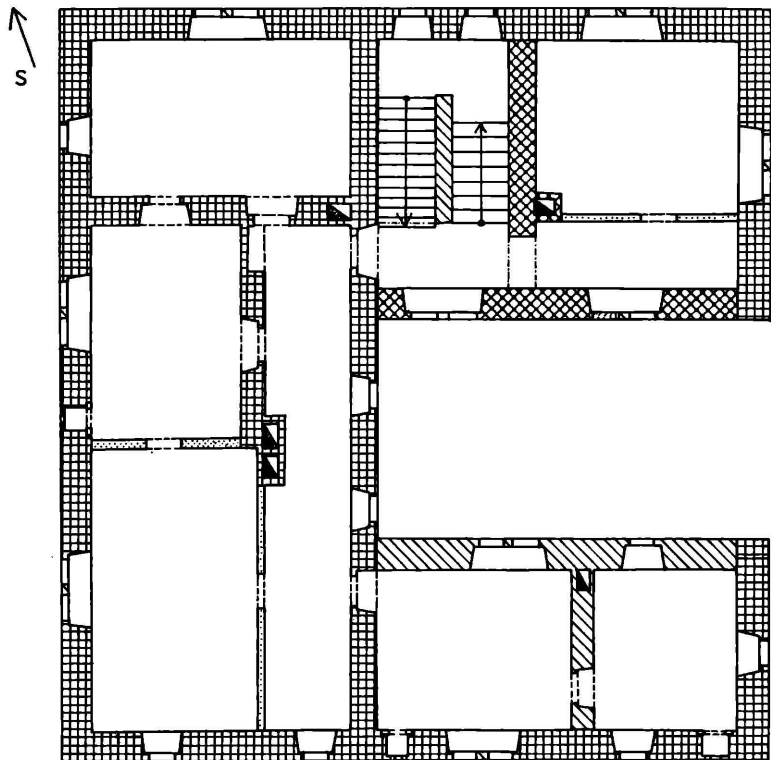
Obr. 3: Kuřivody, plán přízemí tvrze a zámku podle zaměření z roku 1941. Jen schematicky je zachycen předpokládaný stavební vývoj.

Č. 1 značí zdivo první gotické etapy, č. 2 zdivo druhé gotické etapy, č. 3 renesanční přestavbu, č. 4 mladší úpravy, č. 5 novodobé zásahy.

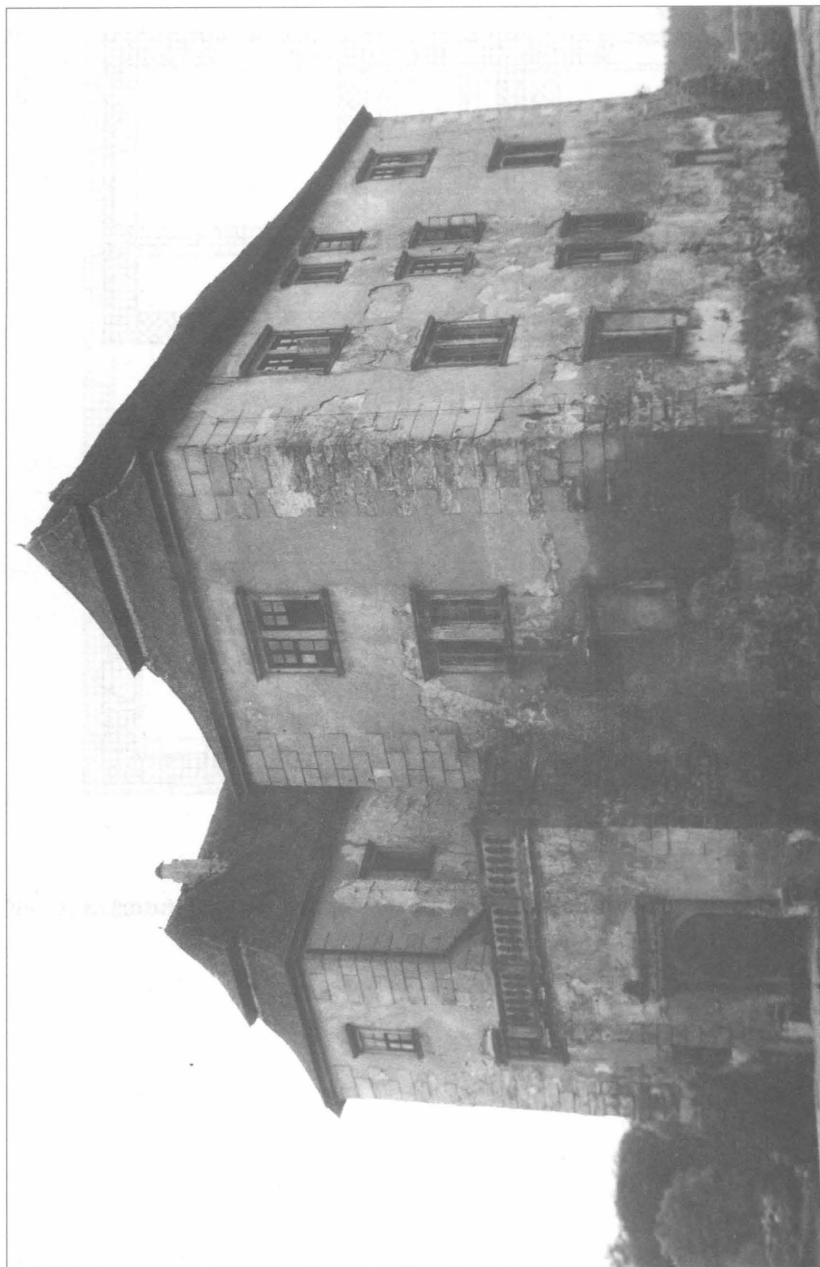
Měřítko i značení stavebních etap je shodné také pro obr. č. 4 a 5 (kresba autor).

Obr. 4: Kuřívody, plán prvního patra tvrze a zámku (kresba autor).

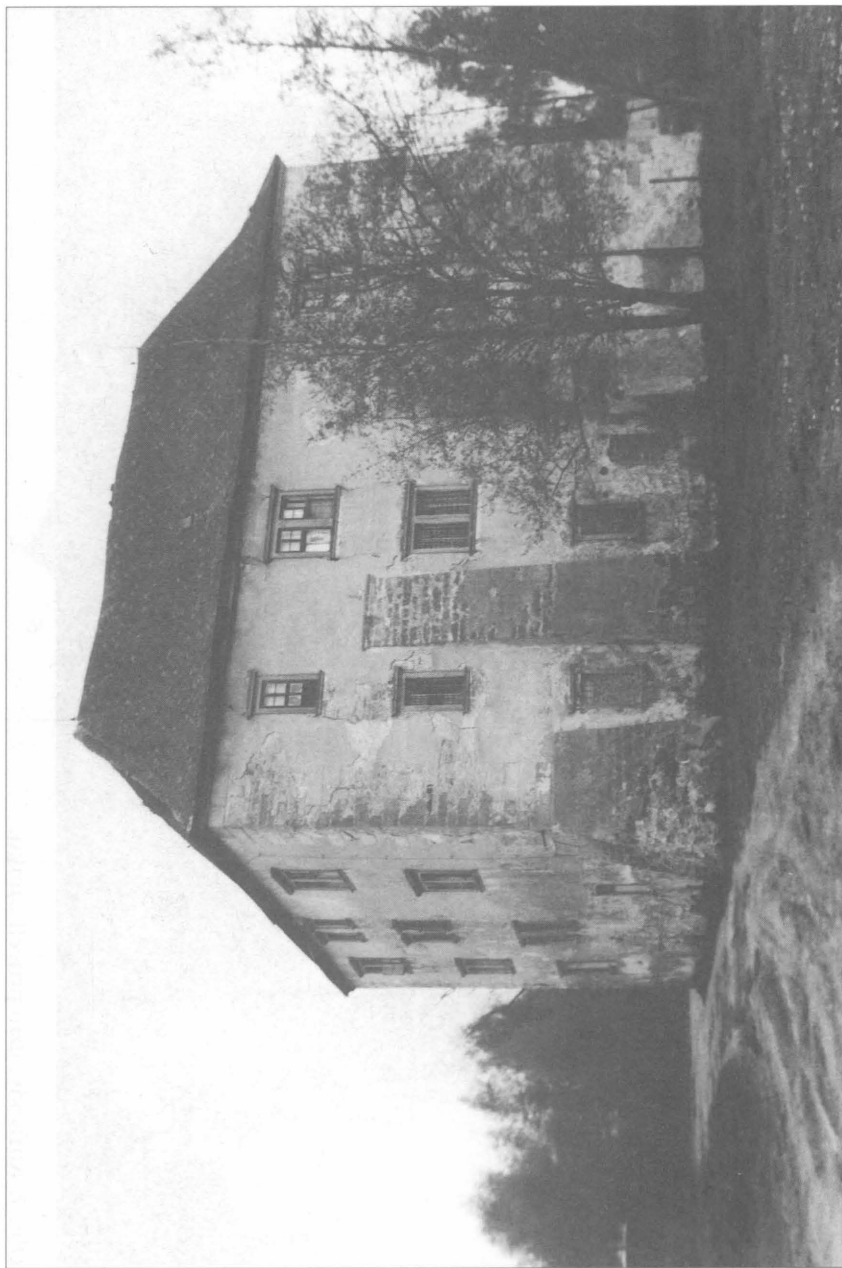
Obr. 5: Kuřívody, plán druhého patra tvrze a zámku (kresba autor).

Obr. 6: Kuřivody, pohled na vstupní průčelí zámku od východu. Fotografie 6 - 12 zachycují stav z roku 1990 (všechna foto autor).

Obr. 7: Kuřívody, jižní průčelí zámku.

Obr. 8: Kuřívody, západní průčelí zámku, obsahující gotický palác staré tvrze.

Obr. 9: Kuřívody, novodobý opěrný pilíř v jihovýchodním nároží novějšího renesančního křídla.

Obr. 10: Kuřivody, zbytek opevnění před severním čelem zámku.

Obr. 11: Kuřívody, sdrúžené renesanční okno, vzniklé za přestavby tvrze Bohuchvalem Berkou v době kolem roku 1600.

Obr. 12: Kuřívody, vstupní raně barokní portál v přízemí bývalé věže.

BLEKTOVÉ Z ÚTĚCHOVIC PŘÍSPĚVEK KE GENEALOGII RYTÍŘSKÉHO RODU

Petr Gajdošík

Genealogické práce týkající se drobných zemanských rodin jsou příznačně převážně pro starší historiografickou literaturu z počátku tohoto století. Od té doby se zájem historiků postupně přesunul spíše k analýze hospodářských a sociálních podmínek existence nižší šlechty, případně k postizení politických a kulturních souvislostí její existence a funkce ve společenském systému. Pokud přece jen vznikla práce, zabývající se konkrétní rodinou či osobou, upnul se zájem autorů spíše na význačné jednotlivce, kteří i přes svůj rytířský původ dosáhli významného společenského postavení. První genealogické práce dnes ovšem v řadě případů nedostačují. Nejde jen o to, že v nich nalezneme řadu chyb a rozporů, ale v současné době můžeme jejich údaje porovnávat i s širší pramennou základnou a literaturou a dosavadní znalosti tak upřesnit nebo i rozšířit. Tyto informace nám mohou pomoci při poznávání regionálního významu drobných rytířských rodin. Nižší šlechta byla po dlouhou dobu neopomenutelnou složkou společnosti, spoluurčovala její vývoj a mnohdy se stávala aktivním účastníkem řady zcela zásadních událostí. V regionálním kontextu potom důležitost poznání historie místní drobné šlechty ještě vzrůstá, protože až do společenských a ekonomických změn v první polovině 17. století se na území pozdějších panských dominií rozkládala řada manských, později svobodných statků nižší šlechty, které byly v regionu významným ekonomickým činitelem.^{1/} Od počátku 16. století se začíná rytířstvo přizpůsobovat výrazným změnám v agrárním podnikání, které přecházelo od rentovního k režijnímu hospodaření. Protože malé statky nižší šlechty nebyly schopny uspokojit nároky svých majitelů, hledala velká část z nich i jiné zdroje příjmů, převážně v úvěrovém pod-

nikání nebo s tím často spojené úřední službě ve správě větších panských dominií. Ekonomické a společenské změny tohoto a zejména následného století pak odsoudily převážnou většinu příslušníků rytířského stavu ke ztrátě majetku a tím i možnosti samostatně ekonomicky podnikat. Těžiště politické i hospodářské moci se tak přesouvá jinam a příslušníci nižší šlechty hledají svou perspektivu v jiných oblastech - ve vojenské či úřední kariéře.

Příkladem rytířského rodu, jehož historie odráží společenské změny své doby, je zemanský rod Blektů z Útěchovic, který se na Českolipsku objevuje od konce 14. do počátku 17. století. Blektové z Útěchovic byli nejdříve v manských službách, ale na počátku 16. století své statky z manských povinností vyplatili. V následujících letech se rodově spřímili s několika obdobně situovanými rodinami ve svém sousedství, ale už koncem 16. a na počátku 17. století své statky prodávají mocnějším sousedům. Definitivní konec jejich pozemkového vlastnictví pak nastal s vlnou pobělohorských konfiskací.

1. Dosavadní literatura a prameny

Pomineme-li práce, jejichž autoři se o Blektech z Útěchovic zmiňují pouze okrajově, tak je dosavadní literatura k tomuto rodu velmi skromná. August Sedláček publikoval v letech 1891 až 1902 řadu informací ke genealogii Blektů z Útěchovic nebo s nimi příbuzných rodin v Ottově slovníku naučném,^{2/} jejichž syntézu později zpracoval ve dvou dílech Hradů, zámků a tvrzí království českého z let 1895 a 1923.^{3/} Prakticky stejné údaje lze najít i u Friedricha Bernaua.^{4/} V základních rysech se s oběma autory shoduje i Anton Ressel, který ve své práci o lenních statech uvádí i stručné popisy dalších příbuzných rodin.^{5/} Před sestavením základního genealogického přehledu této rodiny Augustem Sedláčkem můžeme nalézt zmínky o Blektech z Útěchovic pouze ve dvou menších článcích otištěných v Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs. První článek, který časově předchází Sedláčkovi, uvádí dosud známé držitele Valtinova, Tlustce a Hlemýždí na základě rukopisu neznámého původu, ve druhém uvádí F. Bernau několik údajů o Blektech z Útěchovic ze 14. a 15. století.^{6/} Autor dalšího příspěvku, Alexandr Wiechowsky, zde publikuje výpisky z matriky farního úřadu v Brništi z let 1592 - 1602.^{7/} Protože některé statky patřící Blektům

z Útěchovic spadaly právě pod brništskou faru, objevují se v matričních zápisech i někteří členové této rodiny. K tomu je vhodné poznamenat, že původní rukopis Wiechowského příspěvku, který se zachoval v pozůstalosti Amanda Paudlera, je podstatně delší.^{8/} Přestože je opatřen Paudlerovými poznámkami celý, nedošlo k otištění jeho úplného znění. Z brništské matriky se dochovalo i několik dalších výpisů, pořízených různými autory a přestože je v nich řada cenných informací, které se většinou i shodují, považoval jsem za vhodnější přihlížet k jejich údajům jen pro kontrolu.^{9/} Tyto články využili pro své práce jak již zmíněný Anton Ressel, tak i Karl Wolman pro historii Brniště či Daniel Koch ve vlastivědě okresu Jablonné.^{10/} V poslední době se Blektům z Útěchovic věnoval Jiří Úlovec ve své studii o Tlustecké tvrzi v níž vychází zejména z údajů v deskách zemských.^{11/}

Jako základ další práce jsem použil rodokmen sestavený podle údajů Augusta Sedláčka, protože většina autorů ani pramenů není s jeho podobou v zásadním rozporu (příloha č. 1). Vzhledem k tomu, že celistvější přehled poskytují prameny až od počátku 16. století, zaměřil jsem se právě na toto období. Pro starší období jsem se omezil jen na uvedení přehledu pramenů. Ty jsou totiž do konce 15. století značně mezerovité a nedovolují sestavit úplnější genealogii rodu. Každý takový pokus by proto byl jen velmi hrubou hypotézou.

2. Blektové z Útěchovic v pramenech 14. a 15. století

Už k roku 1322 se v pramenech uvádí jakýsi „Nycolaus de Vtiechowicz“, jehož příbuzenský poměr k pozdějším členům rodiny Blektů z Útěchovic je, stejně jako u Mikuláše Blekty z roku 1393, nejasný.^{12/} Snad proto se jako nejstarší předek Blektů z Útěchovic uvádí Hanuš Blekta z Valtinova, který se připomíná k roku 1399, kdy společně s Janem z Vartenberka podával faráře do Dubnice.^{13/} Hanuš je doložen ještě v letech 1400 a 1404 vždy v souvislosti s farou v Dubnici.^{14/} Jeho stejnojmenný syn nadal v roce 1410 klášter v Jablonném a v roce 1417 prodal úroky ve Valtinově teplickému klášteru. Druhý syn Jindřich, který se uvádí v roce 1409 ve Volfartících se v roce 1418 s bratrem Hanušem o zděděný majetek rozdělil.^{15/} Valtinov a Postřelnou obdržel Hanuš, který ještě v tomtéž roce opět nadal teplický klášter.^{16/} Dalším známým příslušníkem rodu je Příbek Blekta z Útěchovic, který se v roce 1423 píše na Markvarti-

cích, ale v roce 1432, kdy asistuje jako svědek Beneše z Vartenberka při prodeji hradu Stohánek Zdeňkovi z Valdštejna, se už píše na Valtinově.^{17/} Z roku 1437 jsou známí bratři Jan a Mikeš Blektovi, kteří obdrželi od císaře Zikmunda zástavou dvůr ve Vtelně.^{18/} V letech 1456 - 1461 se připomíná Jan Blekta z Útěchovic na Volfarticích.^{19/} V roce 1460 vymáhá Jan Cikán z Vetlé dluh na Mikuláši Blektovi, který předtím koupil od Petříka z Jíštěrp pusté vsi Valtinov, Postřelnou a Heřmanice za 30 kop gr. Současně ovšem Mikuláš Blekta oznamuje, že stále nemá tento trh od Petříka z Jíštěrp vložen do zemských desek.^{20/} V roce 1463 získali bratři Mikuláš, Zikmund a Jindřich Blektové jako odúmřel pusté vsi Valtinov, Postřelnou a Heřmanice po smrti Machny z Chvistonos, manželky Jindřicha Blekty z Valtinova, v odhadní ceně 200 kop gr. Tato zpráva popisuje i stav těchto vsí. Ve Valtinově jsou uvedeny dva pusté dvory a mlýn, v Postřelné i v Heřmanicích pusté dvory.^{21/} Tři bratři Blektové jsou uváděni jako držitelé statků i v roce 1464, kdy se dostal Valtinov od hradu Tolštejna do rukou Jindřicha Berky z Dubé, který učinil Valtinov manským statkem k České Lípě.^{22/} V roce 1484 se zmiňuje Tomáš Blekta, který o tři roky později splácí dluh platem na svém dvoře ve Volfarticích.^{23/} V roce 1496 jsou Příbek a Jan Blektové uvedeni jako svědkové v závěti Jitky z Miličina.^{24/}

Jak je z tohoto přehledu vidět, nelze jednotlivé zmínky vzájemně příliš kombinovat. Proto z nich můžeme vyvodit jen obecné závěry. Je zřejmé, že od konce 14. století seděli Blektové, patrně s malými přestávkami, na Valtinově a Postřelné, nějaký čas drželi také část Volfartic. Jejich vztah k Heřmanicím je nejasný. Pokud někdy o tyto statky přišli, bylo to asi v důsledku husitských válek nebo válek Vartenberků s lužickým Šestiměstím. Své statky ale vždy získali zpět. Dosavadní literatura zatím shodně uvádí, že byli v manských vztazích k Berkům z Dubé. To máme ovšem potvrzeno až pro období 2. poloviny 15. století. Daniel Koch se ve své práci zmiňuje o tom, že z počátku byli Blektové v lenním vztahu k Vartenberkům.^{25/} K tomuto závěru ho patrně vedlo několik indicií. Skutečností je, že první zmínky o Blektech jsou činěny vždy v souvislosti s pány z Vartenberka. Hanuš Blekta je navíc v letech 1399 a 1400 při podávání faráře do Dubnice s Janem z Vartenberka označen jako „cliens“. Rovněž několik nadání ženského teplického kláštera může souviset s tím, že v klášteře pobývaly členky rodu Vartenberků.^{26/} V roce 1432 pak vystupuje Příbek Blekta jako „panoší“ Beneše z Varten-

berka. Počáteční manský vztah k rodu Vartenberků je tedy pravděpodobný. Z roku 1464 se nám zachovala zpráva o Valtinovu, který byl oddělen od majetku hradu Tolštějna. Král Jiří tehdy odejmul tolštejnské a šluknovské zboží Albrechtu Berkovi, představiteli panské jednoty. Tyto statky pak nechal připsat Janovi z Vartenberka, Jindřichu Berkovi a fojtu lužického Šestiměstí. Jindřich Berka se ovšem svého tolštejnského podílu vzdal a ponechal si jen Valtinov, který učinil manským statkem k Lipému.^{27/} Snad tedy od tohoto okamžiku se Blektové stali many pánů Berků z Dubé na Lipém. Problém, jakým způsobem se dostal Valtinov ke hradu Tolštejnu, ale přesahuje rámec této studie. Snad k tomu došlo během Vartenberského vlastnictví Tolštejna nebo později za husitských válek.

3. Blektové z Útěchovic na Valtinově a Tlustci v 16. století

V základních obrysech vývoje rodu Blektů z Útěchovic se většina autorů shoduje. Vedle Valtinova, který Blektové drželi s přestávkami po celé 15. století, získali v průběhu století následujícího i několik dalších statků v okolí. Postupně mezi ně patřily statky Tlustec, Postřelná, Hlemýždí, část Brniště, Růžová a později také nově založený Nový Tulcpach (Tlustecká) a Horní Valtinov.

Na Valtinově se počátkem 16. století objevuje Jan Blekta, jehož potomci se později stali držiteli všech výše zmíněných statků. V průběhu první poloviny 16. století ale existovala i druhá rodová linie, jejíž příbuzenský vztah k Janu Blektovi je nejasný. V letech 1524-1539 se připomíná Jindřich Blekta na Tlustci, po němž tento statek držel Šebestián Blekta, který se uvádí s bratrem Mikulášem. Protože v roce 1540 se k Tlustci společně s Postřelnou uvádí i díl Valtinova, můžeme se domnívat, že Jindřich Blekta na Tlustci byl nějak spřízněn s Janem Blektou z Valtinova, s nímž se o Valtinov částečně dělil. Spolehlivé důkazy pro to ale nemáme. Jindřichovi synové Šebestián a Mikuláš byli posledními zástupci této rodové linie. Tlustecké zboží pak v polovině 16. století přešlo na potomky Jana Blekty z Valtinova, kteří se pak kolem roku 1548 o všechny statky rozdělili. Nejdříve se ale pokusíme přiblížit si jejich příbuzné z Tlustce.

3. 1. Jindřich Blekta na Tlustci a jeho následovníci

Jméno Jindřicha Blekty v pramenech nacházíme v rozmezí let 1524-1539. V roce 1524 byl společně s jinými osobami v soudní při proti Prokopovi z Vartenberka.^{28/} Jako svědek vystupuje Jindřich Blekta na Tlustci (Telecku) v závěti Litolda z Penciku z roku 1528.^{29/} V deskách zemských je k roku 1539 zapsán, společně s Mikulášem Blektou, jako věřitel Petra Vančury z Řehnic, který jim dlužil 600 kop gr. míš.^{30/} Protože v roce 1540 už na Tlustci prokazatelně seděl Šebestián Blekta (viz dále), bylo by možné se domnívat, že Jindřich zemřel někdy v letech 1539-1540. Závěť Petra Vančury z Řehnic z roku 1539 ovšem Jindřicha a Mikuláše Blekty pouze jmenuje jako věřitele, a není tedy přímým dokladem toho, že Jindřich v této době ještě žil. S přihlédnutím k Sedláčkovým údajům tak můžeme rok Jindřichova úmrtí hledat mezi léty 1534-1540.^{31/}

V roce 1540 se přiznal Šebestián Blekta k dluhu, který měl splatit bratrům Blektům z Valtinova. Zápis v deskách zemských uvádí, že „*Sebestyan Blekta z Autiechowicz zie glesjt dluzien sto kop gs (...) Frydrychow, Gendrychow, Hanusowi, Gierkowi a Joachymowi, bratrzim vlastnim a nedylnym Blektom odtudz z Autiechowicz streyczuom swym (...) pakliby nezapltil, tak s komornikem prazskym budu moczy uwazati w diediny yeho Sebestyana w Tlustec w Twrz w dwuor (...) w Waltiniowie puol wsy a w polowiczy dworuow kmetczych s platem czoż tu ma w Postrzilni wes czelu...*“^{32/} Z tohoto zápisu je patrné, že Šebestián držel k Tlustci ještě půl Valtinova a celou ves Postřelnou, které měly přejít na jeho příbuzné. Byla-li Postřelná v této rodové linii držena k Tlustci už dříve sice nemůžeme s jistotou říci, ale některé domněnky nás k tomu opravňují. Podle Sedláčka koupil Postřelnou Hanuš Blekta od Jana Březenského na Vartenberce.^{33/} Stalo se tak někdy na přelomu 15. a 16. století, protože k roku 1502 se už Hanuš Blekta uvádí jako man na díle Jiřího Berky na Jablonném,^{34/} kde je doložen i v roce 1505.^{35/} V roce 1515 pak Hanuš vykupuje Postřelnou z manství. Zápis v deskách zemských, kterým Jan z Vartenberka na Děvině propustil Postřelnou z manství, zní „*Hanusie z Utiechowicz a bratrzij jeho wseczky i jich diedicze...*“^{36/} Protože Sedláček uvádí, že Postřelná byla jednou svou částí držena k Valtinovu, mohla by zmínka o Hanušových bratrech vést ke ztotožnění Hanuše Blekty z Postřelné s jedním ze synů Jana Blekty na Valtinově, o nichž také píše, že se podíleli na správě statků se svým otcem. Proti tomu ale stojí skuteč-

nost, že Janův syn Hanuš se účastní dělení otcovských statků v roce 1548, což je ve značném časovém odstupu a mimo jiné i několik let poté, kdy Postřelnou držel prokazatelně Šebestián Blekta na Tlustci. Na Postřelné sedícího Hanuše Blektu tak můžeme s určitou pravděpodobností považovat spíše za předka Šebestiána a Mikuláše Blektů.

K převzetí Tlustce bratry z Valtinova nedošlo hned v roce 1540. Šebestián je jako majitel Tlustce uveden v roce 1541, když společně s bratrem Mikulášem vedl hraniční spor s Kašparem Hyršpergárem o hranice mezi Blektovskými a Hyršpergárovskými pozemky.^{37/} Spor se týkal mezi „na hoře Tlustecké“ a bratři Šebestián a Mikuláš jsou zde zmíněni nejen jako držitelé Tlustce, ale z textu soudního zápisu vyplývá, že Mikuláš držel část Brniště a pravděpodobně i Hlemýždí. Svědkové bratři Blektů zde totiž vypovídají, že „za řekou (...) jest grunt pana Mikuláše Blekty, ukazujíc meze, kteréž dělí grunty Brništěské od Tlusteckých i od Hlemejštských, a mluvíce, že tu k Vartmberku, nic nenáleží.“ Touto „řekou“ může být myšlen pouze dnešní Panenský potok, za nímž leží Brniště. Hlemýždí, jehož vznik Sedláček klade do 16. století, naopak leží ještě před „řekou“. V konečném rozhodnutí sporu se pak praví, že „což jest po pravé straně, to že k Brništi a Tlustci, a co po levé, k Vartmberku náleží.“ Vzhledem k tomu, že spor se vedl i o hranice mezi hyršpergárovskými državami a Postřelnou a mezi svědky hraniční smlouvy jsou navíc uvedeni také poddaní z Brniště, Postřelné a Valtinova, je z textu této smlouvy patrné, že Šebestián držel Tlustec s částí Valtinova a Postřelnou a Mikuláš vlastnil Hlemýždí a část Brniště.^{38/}

Šebestián po sobě patrně potomky nezanechal. Alespoň o nich nemáme žádné zprávy a svědčila by pro to i skutečnost, že celý jeho majetek přešel na základě vkladu z roku 1540 do držení bratrů Blektů z Valtinova. Ještě v roce 1546 je ale Šebestián Blekta na Tlustci uveden jako účastník přátelské smlouvy s Balcarem Hyršpergárem z Vartenberka o hranice mezi jejich panstvími. Zdá se, že šlo o pokračování sporu započatého před pěti lety s Kašparem Hyršpergárem. Tentokrát do sporu zasáhli i čtyři bratři Blektové z Valtinova, kterým byla postoupena louka u hranic s Luhovem.^{39/} Tlustecké pozemky tak bratři Blektové na Valtinově mohli převzít až někdy mezi léty 1546-1548, kdy patrně Šebestián zemřel. Příslušnost Postřelné k Tlustci pak byla respektována i při dělení majetku mezi valtínovskými bratry v roce 1548, kdy byla s Tlustcem a Hor-

ním Valtinovem (což může být onen díl Valtinova v držení Šebestiána Blekty) přenechána nejmladšímu z valtinovských bratrů, Jáchymu Blektovi, mezi jehož potomky pak byly tyto statky drženy.

Šebestiánův bratr Mikuláš Blekta byl z dosavadní literatury znám jen mlhavě. Jeho statky Brniště a Hlemýždí byly přitom jednoznačně popisovány jako součást majetku, o který se kolem roku 1548 dělili bratři Blektové z Valtinova.^{40/} Je pozoruhodné, že žádný z autorů neuvádí mezi svými prameny kšaft Mikuláše Blekty na Tlustci, sepsaný v roce 1540, který je společně s královským stvrzujícím listem vložen v deskách zemských.^{41/} Text této závěti totiž poněkud problematizuje dosavadní vývody. Mikuláš Blekta „z *Autiechowicz a na Tlusczi, sedienim w Brništi*“ v ní odkázal všechny své statky manželce Markétě a svým dcerám Kordule, Kateřině, Anně, Voršile a Magdaléně odkázal finanční hotovost. Padesát kop grošů mělo být po jeho smrti vydáno i vnučce Kateřině, dceři Bedřicha Elsnice z Elsnic. Mezi poručníky jsou v závěti jmenováni zeťové Bedřich Elsnic, Petr Senčický ze Sádky a Bedřich Lutic na Markvarticích. Dále se v Mikulášově poslední vůli píše, že „*gestli pak pani Margketha manzielka ma wto umrzela po me smrti aby (...) ten statek na dieti (...) po mnie pozvostala*“. Možnost, že Mikulášovy statky byly po jeho smrti v držení jeho manželky nebo některé z pěti dcer, není tedy nepravděpodobná. S přihlédnutím k jiným pramenům se tak můžeme pokusit o rekonstrukci některých rodinných a majetkových vazeb.

O Bedřichovi z Lutic a na Markvarticích víme, že kolem roku 1540 zapsal věno své manželce Voršile Blektové z Útěchovic, bezpochyby jedné z Mikulášových dcer.^{42/} Kolem roku 1562 ale Bedřich z Lutic zemřel a Voršilu Blektovou nacházíme o několik let později provdanou podruhé, tentokrát za Volfa staršího z Vajsempachu (Vejspachu) na Volfarticích, které jí před rokem 1567 odkázal. Jejich syn Jiří měl za manželku Markétu Blektovou, o jejímž původu ovšem nic nevíme.^{43/}

Mikulášova dcera Anna byla provdána za Bedřicha Elsnice z Elsnic na Svojkově, který jí zde v roce 1541 už podruhé věnoval.^{44/} V době vzniku Mikulášovy závěti už spolu měli dceru Kateřinu. Bedřich Elsnic ovšem zemřel v roce 1543 a o dva roky později přenechává vdova Anna jeho statky svým a Bedřichovým potomkům.^{45/} Mezi nimi se objevuje i Jan Elsnic, jehož Sedláček uvádí jako manžela Anny Blektové na Hlemýždí, která zde v roce 1567 přiznala

k berni 14 osedlých.^{46/} Je velmi nepravděpodobné, že tato Anna Blektová na Hlemýždí by byla vdovou po Bedřichovi z Elsnic, a tudíž jednou z dcer Mikuláše Blekty. V dosavadní literatuře se její totožnost neuváděla a nebo byla určována jako dcera Jana či Jiřího Blekty, která obdržela Hlemýždí někdy po bratrském dělení v roce 1548.^{47/} Z roku 1559 máme na Hlemýždí doloženého Hanuše Blektu, patrně jednoho z bratrů valtínovských.^{48/} Neznáme sice způsob, jakým se Hanuš dostal k držení Hlemýždí, ale Annu Blektovou na Hlemýždí lze rozhodně považovat spíše za jeho dceru. V roce 1578 prodala Anna Hlemýždí Jiříkovi z Berbisdorfu.^{49/}

O zbylých třech Mikulášových dcerách, Kordule, Kateřině a Magdaléně toho mnoho nevíme. V pramenech se přesto objevují stopy, které nás k určitým závěrům opravňují. V předchozím textu jsme si ukázali, že Mikulášovo dědictví mohlo časem přejít i na některé jeho dcery. V roce 1565 se zmiňuje Kordula Pencíková z Útěchovic, která prodává dvůr v Brništi. Protože Kordulu nacházíme i mezi Mikulášovými dcerami, je velmi pravděpodobné, že právě v jejím případě došlo k naplnění Mikulášova kšaftu. V době jeho sepsání ale ještě nebyla provdána, protože Mikuláš do textu také vložil rozkaz, „*aby bylo vydano z statku meho Korduli dczerzi me sto zlatych reynskych (...) a na weyprawy zwlastie padesate kop...*“. O Kateřině Blektové jiné zprávy nemáme, i když bychom si mohli dovolit vyslovit určité domněnky. Někdy po roce 1550 totiž získala od Anežky z Helfenštejna její část Brniště jistá Kateřina Mengesreiterová z Útěchovic, která nedlouho poté založila v jeho blízkosti osadu Nový Tulcpach, kde si společně s manželem vystavěla sídlo. V roce 1573 prodala Nový Tulcpach Jiříkovi z Berbisdorfu.^{50/} K bezpečnému určení totožnosti a dalších osudů Mikulášovy dcery Kateřiny to ovšem nestačí. Vylučovací metodou dojdeme v závěru k tomu, že Mikulášova poslední dcera Magdaléna by mohla být provdána za Petra Senčického ze Sádky, který je v Mikulášově závěti zmiňován jako zeť.

Ve shodě s dosavadní literaturou tedy můžeme konstatovat, že kolem poloviny 16. století přešel statek Tlustec s Postřelnou a částí Valtinova do držení potomků Jana Blekty z Valtinova. Musíme ale zpochybnit zatím jednoznačný názor, že součástí dělení statků v roce 1548 bylo i Hlemýždí a část Brniště. Zdá se mnohem pravděpodobnější, že po smrti Mikuláše Blekty držela tyto statky jeho manželka Markéta. Hlemýždí se sice nám neznámým způsobem do-

stalo do vlastnictví Hanuše Blekty, ale díl Brniště připadl podle všech indicií Mikulášově dceři Kordule. Po Hanušovi držela Hlemýždí patrně jeho dcera Anna, která jej v roce 1578 prodala.

3. 2. Jan Blekta

Rodovou lini Blektů z Útěchovic na Valtinově lze podrobně sledovat až od počátku 16. století, kdy na Valtinově seděl Jan Blekta. Kdy přesně Valtinov získal či zdědil nevíme, ale v roce 1502 jej vykoupil z manských služeb k Adamovi a Zdislavovi Berkům.^{51/} Je pravděpodobné, že se tak stalo v souvislosti s majetkovými změnami uvnitř rodu Berků z Dubé na Lipém. Právě v roce 1502 totiž došlo k rozdělení dosud jednotného města Lipého na 4 díly mezi potomky Jindřicha Berky. Na některých manských statcích k Lipému, které byly také součástí dělení, nacházíme příslušníky rodiny Blektů z Útěchovic. Na díle Jiřího Berky, který obdržel mimo jiné i Jablonné, se připomíná Hanuš Blekta a Jana Blektu nacházíme uvedeného na díle bratrů Adama a Zdislava Berků.^{52/} Transakce, kterou Jan Blekta vykoupil Valtinov z manství byla vložena Zdislavem Berkou do zemských desek až v roce 1544.^{53/} Nebylo to jediné zlepšení, které Jan Blekta pro své potomky zajistil. V roce 1507 získal od krále Vladislava II. právo zřídit ve Valtinově „*na tom chalupišti, kde Mathes Kyzlink sedie*“ krčmu.^{54/} Pozoruhodnost tohoto zápisu ovšem tkví zejména v tom, že král Vladislav touto listinou také obnovuje Janovi Blektovi „vrchní právo“ ve Valtinově „*tak, jak jej obdrželi jeho předci od českých králů*“. Bezpochyby z toho plyne, že Blektové z Útěchovic, byť v manském vztahu, měli na Valtinov královské potvrzení vrchního práva už dříve. Kdy se tomu tak stalo nevíme, ale nejpozději to mohlo být za Jiříka z Poděbrad, který zemřel v roce 1471. Je možné, že se tak stalo někdy kolem roku 1464, kdy byl Valtinov odňat od hradu Tolštejna (viz výše kap. 2.) Jan Blekta byl ženatý s Kateřinou z Talkenberka, jejíž bratr Kryštof pohnal Jana Blektu v roce 1511 před soud a žaloval za to, že ještě nevložil své ženě do desek zemských věno, což činilo kromě půl třetího stá kop grošů českých i polovici ze všeho hospodářského zvířectva.^{55/} V té době už se podle Sedláčka společně s Janem starali o rodové statky i jeho synové Bedřich, Hanuš, Jindřich, Jiří a Jáchym.^{56/} Jan Blekta žil ještě v roce 1520, kdy je v zákupské konšelské knize uveden jako hejtman na Zákupech (Hanss Blecht von Autysshornn) ve

službách Zdislava Berky.⁵⁷ / Kdy přesně zemřel nevíme, ale v roce 1540 už Valtinův drží jeho pět synů.⁵⁸ / Také v roce 1541 se hovoří jen o bratřech Blektech na Valtinově.⁵⁹ / Z období 20. a 30. let tedy nemáme prakticky žádné zprávy a můžeme se jen domnívat, jak se poměry v rodině Blektů vyvíjely. Pokud Jan Blekta zemřel krátce po roce 1520, drželi jeho synové Valtinův přes dvacet let v nedělu, protože se o něj rozdělili až v roce 1548 nebo brzy po něm.⁶⁰ / Krátce předtím získali k valtínovskému zboží i tlustecký díl, který jim připsal Šebestián Blekta. Valtínovské a tlustecké zboží se podle dalších pramenů rozdělilo mezi dva nejmladší bratry, Jiřího a Jáchyma. Bohužel nevíme, co obdrželi zbývající tři bratři, Bedřich, Hanuš a Jindřich. Rozdělením statku, který vedle Valtinova a Tlustce obsahoval i Postřelnou a samostatnou část Valtinova, došlo k roztržení poměrně jednotného území. V různých podobách se tento stav udržel po celé 16. století, přičemž jednotlivé části byly postupně zastavovány či prodávány.

3. 2. 1. Bedřich, Hanuš a Jindřich Blektovi

O Bedřichovi, nejstarším ze synů Jana Blekty, toho bohužel mnoho nevíme. Ženatý byl s Ludmilou z Penciku a jak vysvětluje ze závěti jejího otce Litolda z Penciku na Stružnici, sepsané v roce 1528, měli spolu dcery Helenu, Martu a Voršilu.⁶¹ / V roce 1548 se Bedřich Blekta účastní dělení dosud jednotně držovaných statků, ale není známo, co obdržel jako svůj díl. Někteří autoři uvádějí, že to byla pravděpodobně část tlusteckého či valtínovského zboží, ale důkaz pro to nemáme.⁶² /

Druhým nejstarším z bratří byl Hanuš Blekta. Jeho možné ztotožnění s Hanušem Blektou na Postřelné jsme vyloučili již výše (kap. 3). Podle Sedláčka měl Hanuš Blekta z Valtinova zemřít v roce 1556, ale ještě v roce 1559 jej máme uvedeného jako držitele Hlemýždi.⁶³ /

Třetím z bratří valtínovských byl Jindřich. O jeho osobě nevíme prakticky nic víc než to, že v roce 1540 držel v nedělu se svými bratry Valtinův. Někdy se sice uvádí, že při dělení statků v roce 1548 měl obdržet část Brniště,⁶⁴ / ale vzhledem k tomu, že Brniště patřilo do dědictví po Mikuláši Blektovi, je to málo pravděpodobné. Navíc jsou bratři Blektové z Valtinova od roku 1546 v pramenech uváděni bez Jindřicha a je tudíž možné se domnívat, že Jindřich velice brzy

zemřel a dělení statků v roce 1548 se už neúčastnil. Poprvé jsou bez Jindřicha bratři Blektové uvedeni v protokolu o hraničním sporu s Balcarem Hyrpergárem z roku 1546,^{65/} podruhé tomu tak je v seznamu odbojné šlechty proti králi Ferdinandovi v roce 1547.^{66/}

3. 2. 2. Jiří Blekta a valtínovská linie

Čtvrtý z bratrů, Jiří Blekta z Útěchovic, byl ženatý s Helenou z Gerštorfova. Té v roce 1546 zapsal Valtinov i Tlustec, ale v roce 1552 změnil své věnování jen na Valtinov s tvrzí a dvorem poplužním.^{67/} To lze bezpochyby vysvětlit jako důsledek bratrského dělení, při němž obdržel Valtinov. Měli spolu dva syny, Adama a Šalamouna, kteří dědili majetek rovným dílem a to někdy po roce 1559.^{68/} V roce 1567 přiznal Adam Blekta na Valtinově 29 osedlých.^{69/} Ukázal se jako svědomitý hospodář, protože zděděné statky dokázal udržet a rozmnožit. V roce 1577 vyplatil bratra Šalamouna z dědičného podílu a k Valtinovu přikoupil Růžovou.^{70/} V letech 1579-1585 vedl Adam sousedský spor s Jiříkem z Berbisdorfu, který tehdy držel statek Nový Tulcpach a Hlemýždi.^{71/} V roce 1593 koupil od Adama Blekty z tluštěcké linie také Tlustec. Zemřel v roce 1598 a zanechal po sobě syna Jiřího Jindřicha.^{72/}

Podle Sedláčkových údajů v Ottově slovníku naučném byl Adam ženatý s Kateřinou z Königshainu, která pocházela z rodiny Hyršpergárů na Vartenberce.^{73/} Tuto informaci nalezneme i v desátém dílu jeho Hradů, zámků a tvrzí.^{74/} Na jiném místě stejné knihy ale Sedláček naopak uvádí Kateřinu Blektovou z Königshainu jako manželku Jiřího Jindřicha Blekty, s nímž měla mít syna Adama.^{75/} Tento údaj můžeme najít u jiných autorů.^{76/} Jak je vidno, opět zde dochází k evidentnímu rozporu. Zatímco na jednom místě Sedláček píše, že Adam Blekta věnoval na Valtinově své manželce Kateřině z Königshainu už v roce 1570 a zemřel v roce 1598, na jiném místě téhož díla se má Adam Blekta jako syn Kateřiny z Königshainu a Jiřího Jindřicha Blekty v roce 1606 vzdávat dědičných nároků na Vartenberku.^{77/} Tento rozpor je patrný z následujícího schématu:

Sedláček, Hradý X., s. 292

Adam Blekta
m. Kateřina z Königshainu
Jiří Jindřich

Sedláček, Hradý X., s. 153

Jiří Jindřich Blekta
m. Kateřina z Königshainu
Adam

Jak shoda jmen obou Blektů z Útěchovic, tak i pojítka v podobě Kateřiny, manželky jednoho z nich, činí velmi nepravděpodobnou možnost, že se jedná o členy dvou různých rodových linií Blektů z Útěchovic (Adamův bratr Šalamoun měl také syna Jindřicha, který byl ale ženatý s Alenou z Mecerodu). K Adamově osobě ale máme dostatek informací k tomu, abychom jej mohli pokládat za syna Jiřího Blekty a za otce Jiřího Jindřicha. A zejména tomu napovídá časové zařazení obou osob. Z roku 1594 se nám také zachovala zpráva, že Adam Blekta vypravil do zemské hotovosti 2 koně a svého syna.^{78/} Jiřího Jindřicha lze tedy spíše pokládat za Adamova syna, ženatého se Saloménou Škopkovou z Kocu.

Jiří Jindřich ovšem po otci Adamovi nezdědil všechny statky. Kolem roku 1598 převzal Kryštof Nybšic do té doby Adamem Blektou držený Tlustec. Protože Kryštof byl ženatý s Hedvikou z Útěchovic, lze ho s největší pravděpodobností považovat za Adamova zetě. Kryštof zapsal Hedvice Tlustec v roce 1604, ale o pět let později jej i s Postřelnou a částí Brniště prodává Kryštofovi z Donína.^{79/} Adamův syn Jiří Jindřich se tak stal pouze majitelem Valtinova. Ukázal se jako pravý opak svého otce. Pro špatné hospodaření upadl do dluhů a v roce 1602 musel být jeho majetek rozprodán věřitelům.^{80/} Valtinův se po rychlých změnách několika dalších majitelů dostal do rukou Kryštofa z Donína.^{81/}

Druhý Jiříkův syn Šalamoun se nechal v roce 1577 od bratra Adama vyplatit a o čtyři roky později kupuje od Karla z Bibrštejna statek Chrastnou s vesnicemi Náhlov a Holičky.^{82/} Kdy přesně zemřel nevíme, ale ještě v roce 1592 vypravuje do zemské hotovosti dva koně s jezdcem.^{83/} V roce 1603 už se ale dozvídáme o poručnických statku Chrastná po Šalomounovi Blektovi. Jeho syn Jindřich, tehdy patrně nezletilý, převzal otcův statek později. V roce 1620 zde přiznal k berni 34 poddaných, 1 ovčáckého mistra s pacholkem a dvě mlýnská kola.^{84/} Ženatý byl s Alenou z Mecerodu. Za účast ve stavovském povstání byl odsouzen k manství, ale nikdy tuto povinnost nesplnil. Zemřel před rokem 1627.^{85/}

Valtinovská linie Blektů z Útěchovic tak končí svůj vývoj na počátku 17. století. I když se potomkům Jiřího Blekty podařilo kromě Valtinova získat i Tlustec a Chrastnou, poslední známí příslušníci této větve, Jiří Jindřich Blekta na Valtinově a Jindřich Blekta na Chrastné o své statky přišli, a pokud nějaké potomky měli, žádný majetek jim nezanechali.

3. 2. 3. Jáchym Blekta a tlustecká linie

Nejmłodším ze synů Jana Blekty byl Jáchym Blekta. Za první zmínku o něm snad můžeme považovat zprávu z roku 1539, kdy pro urážku na cti pohnal před soud Jiřika Kyje z Kyjova.^{86/} Při bratrském dělení v roce 1548 obdržel na svůj díl bývalé statky Šebestiána Blekty - Tlustec, Horní Valtinov a patrně i Postřelnou. Svě první manželce, Dorotě z Kežinku, věnoval na Tlustci v roce 1553.^{87/} V roce 1557 přiznal Jáchym Blekta celkem 1.850 kop míšeňských vlastního majetku a dalších 731 kop míšeňských v majetku poddaných. Zajímavý je tento zápis z toho důvodu, že je k němu zvláště uvedeno i přiznání „z statku pozůstalého po Janovi bratru jeho i z peněz“ v celkové výši 1.064 kop míšeňských.^{88/} Z žádných jiných pramenů ani z literatury se ovšem nedozvídáme nic o existenci dalšího bratra Jana (pokud vyloučíme i zmínku o Janovi Blektovi, hejtmanovi na Zákupcích, viz poznámka č. 57). Opatrně bychom sice mohli tento údaj vysvětlit omylem ve slově „bratr“ a přiřknout jej spíše Jáchymovu otci Janovi Blektovi, ale bez dalších pramenů pro to spolehlivý důkaz nemáme, stejně jako pro některé další možné kombinace.

Podruhé byl Jáchym ženatý s Annou ze Šenfeldu, které věnoval na Tlustci v roce 1563.^{89/} V roce 1565 koupil od Korduly Pencikové z Útěchovic dvůr v Brništi a o dva roky později už v berní přiznává nejen 40 osedlých, ale i jednoho faráře na zdejší faře.^{90/} Mezi léty 1560 až 1570 se dozvídáme o Jáchymových sousedských sporech s Kateřinou Mengesreiterovou z Útěchovic na Novém Tulcpachu, které pokračovaly i s dalším majitelem Nového Tulcpachu, Jiřikem z Berbisdorfu, až do roku 1577.^{91/} Brzy na to Jáchym Blekta zemřel. Jeho šest synů ale bylo příliš mnoho na to, aby se podělili o skrovné rodinné statky a tak někteří z nich odešli na Moravu.

O nejstarším Václavovi toho víme málo. Od roku 1578 držel Horní Valtinov a ještě v roce 1586 vedl spor s Jiřikem z Berbisdorfu.^{92/} Po Václavově smrti zdědil Horní Valtinov bratr Adam. Ten už vlastnil Tlustec, který získal někdy po roce 1586, protože v tomto roce se ještě o Tlustec a Postřelnou po otci Jáchymovi neúspěšně dělilo pět bratrů. Adam zemřel kolem roku 1593, kdy byl také Tlustec prodán Adamovi z valtínovské linie. Adamova manželka Marie ze Střelic zemřela až v roce 1604.^{93/}

Další z bratrů, Jindřich, koupil v roce 1593 statek Kyselovice a držel i dvůr v Oplocanech na Moravě, kam odešel i Kryštof, který zde v roce 1608 zdědil po své manželce Apolonii Hordarové z Puklic

statek Velký Beranov a později je uváděn i jako majitel Kyselovic a dvora v Oplocanech.^{94/} Oba dva bratři se na Moravě zmiňují na přelomu 16. a 17. století. Jindřich Blekta působil ve službách moravského zemského hejtmana Karla staršího ze Žerotína a jeho bratr Kryštof byl po krátké úřední kariéře u Valdštejnů na Brtnici zvolen v roce 1610 menším komorníkem pro kraj brněnský. V roce 1612 se Kryštof Blekta jako jeden ze sedmi kandidátů ucházel o místo člena zemského soudu, ale nakonec byl zamítnut s odůvodněním, „že se k tomu nehodí a tj. pravda; neb ačkoli jest dobrý člověk, ale nemnoho rozumí pořádkům.“^{95/} Za stavovského povstání byl Kryštof Blekta členem moravského stavovského direktoria za což byl posléze také odsouzen a jeho statky mu byly zkonfiskovány. Po propuštění z vězení sice sloužil v císařské armádě, ale v roce 1623 byl v Brně na Špilberku popraven za snahu o vydání Uherského Hradiště vojákům Gábora Bethlena. Hradištský měšťan a kronikář Jiří Rudolf Přenský uzavírá ve své kronice celý Kryštofův případ výmluvnou větou, že „hlava pak jeho na starobrněnskej bráně mnoho let na šufanu železném jest ležela.“^{96/}

Pátý bratr Bedřich získal po roce 1593 od Dětricha ze Švendy, nejdříve jako zástavu, statek Nový Tulcpach.^{97/} V roce 1601 už jej ale vlastnil celý, protože zde věnuje své manželce Anně z Pojetic. V roce 1592 se jim narodila dcera Kunhuta a o dva roky později syn Jan Theodor.^{98/} Bedřichovo jméno ještě nacházíme v seznamu dlužníků zemské berně za rok 1607, ale patrně brzy na to zemřel.^{99/} Po jeho smrti si Anna z Pojetic Nový Tulcpach ještě nějaký čas podržela, ale v roce 1613 jej prodala Kryštofovi z Donína.^{100/}

O nejmladším bratrovi Bernardovi mnoho nevíme. V pramenech se jméno Bernarda Blekty vyskytuje několikrát, ale nelze jednoznačně říci, že se vždy jedná o stejnou osobu. Z roku 1592 pochází zmínka, kdy je „Ernst Bernart Plechta von Autixhorn auf Telczelhof“ uveden jako komisař krále Rudolfa II.^{101/} Dále se k roku 1598 připomíná jakýsi Bernard Blekta jako úředník na Litomyšli.^{102/} Ve stejném roce se objevuje Bernard Blekta na Moravě, kde se v roce 1609 žení s Annou Hartunkovou z Hartunkova a jako příslušník moravské stavovské obce působí ve službách zemského soudu.^{103/} Josef Pilnáček uvádí Bernarda Blektu na svobodných dvorech ve Vícově a Řepčině, ale není jisté, zda myslí stejnou osobu.^{104/}

Poslední generací tlustecké linie jsou bratři Vilém, Jáchym, Jan Jindřich a Adam, kteří měli v roce 1615 prodat Horní Valtinov Ja-

novi Odkolkovi z Újezdce.^{105/} Žádný z dosavadních autorů ovšem nedokázal určit, či potomci tito bratři byli. V Ottově slovníku naučném je Sedláček s otazníkem označuje jako syny Adama Blekty na Tlustci a Marie ze Střelic.^{106/} Tomu by mohla napovídat skutečnost, že po smrti Adama Blekty, kolem roku 1593, byl prodán jeho statek Tlustec, ale ne Horní Valtinov, který později tito čtyři bratři vlastní. V Hradech, zámcích a tvrzích Království českého ale Sedláček uvádí tyto čtyři bratry jako potomky Václava Blekty, staršího bratra Adama.^{107/} I pro tuto variantu by mohlo existovat vysvětlení, protože Adam mohl po předčasné smrti bratra Václava zdědit Horní Valtinov jen podminěčně, do té doby, než budou Václavovi synové plnoletí. Situaci ovšem komplikuje zjištění, že v roce 1603 se k berni na statku Horní Valtinov přiznal Zikmund Gerštorf z Gerštorfu. Protože zde není uveden jako poručník (což je naopak ve stejném prameni výslovně zmíněno u statku Chrastná po Šalamounovi Blektovi) nýbrž jako vlastník, můžeme se domnívat, že po smrti Adama Blekty nějakou dobu Horní Valtinov vlastnil. Kdy a jak jej získali zpět čtyři bratři Blektové ale nevíme.^{108/}

Z jejich osudů známe jen málo fakt. O Vilémovi nevíme prakticky nic, Jáchym odešel na Moravu, kde získal statek Malé Hradisko u Rýmařova a Zdětín a během stavovského povstání působil ve službách moravského direktoria. Po potlačení stavovského povstání byl odsouzen ke konfiskaci části majetku, ale podařilo se mu vykoupit se. Zemřel v roce 1658 v emigraci.^{109/} Za účast ve stavovském povstání měl propadnout třetinou majetku i Jan Jindřich, ale někteří autoři o tomto mlčí. Nejmladší Adam byl za totéž potrestán pokutou. V roce 1628 odešel z náboženských důvodů do emigrace.^{110/} A tak pokud můžeme věřit Augustu Sedláčkovi, historie tlustecké linie Blektů z Útěchovic na statcích Horní Valtinov a Tlustec končí prodejem Horního Valtinova v roce 1615. Moravští potomci Blektů z Útěchovic jsou doloženi i v dalších stoletích, ale jejich historie už je mimo rámec této studie.^{111/}

4. Závěr

Cílem této práce nebylo podat definitivní obraz rodiny Blektů z Útěchovic. Vzhledem k možnostem, jaké nám poskytuje dochovaná pramenná základna, to ostatně ani není možné. Snažil jsem se doposud publikované údaje konfrontovat nejen mezi sebou navzájem, ale i s jinými prameny a upřesnit tak některé příbuzenské a majetkové vztahy. Jsem si vědom toho, že v některých případech jde o závěry, které vycházejí spíše z logické úvahy a kombinace a nemají dostatečnou oporu v pramenech. Jak se ukázalo, jejich podrobná konfrontace s dosud publikovanými údaji situaci často spíše znejasňuje a mnohé dosavadní vývody a závěry problematizuje. Zatímco pro 14. a 15. století jsou prameny o Blektech z Útěchovic velmi stručné, v 16. století dochází k jejich rozmnožení, což umožňuje podrobnější studium rodových a majetkových vztahů. Své poznatky a závěry jsem se pokusil shrnout v genealogické tabulce (příloha č. 2). Údaje pouze předpokládané v ní vyznačuji zřetelně odlišným způsobem a kurzívou. V zájmu zachování přehlednosti jsem ze zobrazeného rodokmenu záměrně vypustil časové údaje, které jsou všechny uvedeny v textu. Jako názornější doplněk své práce jsem zpracoval i tabulku, kde na časové ose vyznačuji vlastnictví jednotlivých statků členy rodiny Blektů z Útěchovic (příloha č. 3). Z tabulky je také zřejmé postupné spojování drobných statků ve větší celky, které vyvrcholilo jejich začleněním do panství Jablonné. Všechna data uvedená v tabulce vycházejí z údajů v textu nebo v poznámkách.

Z výše nastíněné historie Blektů z Útěchovic nám vysvítá obraz starého zemanského rodu, který se na počátku 16. století vymanil ze svých původních manských svazků. Během 16. století získali Blektové z Útěchovic do svého vlastnictví většinu statků mezi Tlustcem a Jablonným. Ústředním statkem rodinných držav byl Valtinov, který byl někdy na přelomu 15. a 16. století rozdělen mezi dvě rodové větve. Jedna z těchto rodových linií vlastnila i statek Tlustec s Postřelnou. Bližší určení členů této rodové linie přitom zatím v literatuře chybělo. Můžeme k ní počítat pravděpodobně dosud ne zcela jasnou postavu Hanuše Blekty na Postřelně, kterou v roce 1515 vykoupil z manství. Jakým způsobem byl spřízněn se svými příbuznými z Valtinova ovšem nevíme. Dalšími reprezentanty této rodové větve byli Jindřich Blekta a bratři Šebestián a Mikuláš Blektové. Zatímco Mikuláš Blekta vlastnil část Brniště a pravděpodobně

i Hlemýždí, které po jeho smrti alespoň částečně přešly na jeho potomky, jeho bratr Šebestián držel Tlustec, Postřelnou a část Valtinova. Doposud málo známá postava Mikuláše Blekty se v tomto případě ukazuje jako klíčová pro poznání dalších osudů jeho statků. V případě některých jeho dcer se můžeme domnívat, že alespoň na nějakou dobu držely část otcova majetku. Od poloviny 16. století už ale většina těchto statků patřila synům Jana Blekty.

Blektové z Útěchovic na Valtinově byli na rozdíl od svých příbuzných z Tlustce v literatuře popsáni dobře. V jejich případě došlo v mé práci pouze k upřesnění některých údajů. Pět synů Jana Blekty, který vykoupil Valtinov z manství, se v roce 1548 rozdělilo o dva díly Valtinova, Tlustec a Postřelnou. Z tohoto dělení ale musíme vyjmout dosud uváděné statky Hlemýždí a část Brniště, protože pro to v pramenech nemáme oporu. Proti dosavadnímu názoru je po roce 1546 nutno zpochybnit také existenci Jindřicha Blekty na Valtinově. Jeho jméno tímto rokem z pramenů mizí a pravděpodobně se tedy dělení statků neúčastnil. To by mohlo částečně vysvětlit i marnou snahu dosavadních autorů o určení podílů jednotlivých bratrů Blektů z Valtinova.

Po celou dobu svého působení patřili Blektové z Útěchovic k drobné místní šlechtě s minimálním majetkem a prezentovali se v té době obvyklými způsoby. Uzavírali sňatky s členy obdobně situovaných rodin v okolí (z Elsnic, z Penciku, z Lutic), některé z nich nalezneme v úřední službě na panských dominiích a někteří si patrně získávali prostředky v té době obvyklým způsobem, úvěrovým podnikáním. Výrazně úspěšného jedince, ve vojenské či úřední kariéře, ovšem mezi Blekty z Útěchovic nenacházíme. Patrně nikdy se jim ve společenské hierarchii nepodařilo proniknout dále, než na úroveň místní správy. Ekonomické a společenské změny konce 16. a počátku 17. století, společně se značným rozvětvením rodu, způsobily odprodávání a postupnou ztrátu všech statků. Poslední držitelé byli nuceni své statky rozprodat nebo o ně přišli v důsledku pobělohorských konfiskací. Poněkud úspěšnější se v tomto pohledu jeví až poslední mnou sledovaná generace rodu, jejíž příslušníci odešli na přelomu 16. a 17. století na Moravu, kde získali významnější funkce v systému stavovské samosprávy a nebo se uplatnili v armádě. Po porážce stavovského povstání někteří odešli do emigrace. To už je ale jiná kapitola. O jejich majetku v Čechách lze s Augustem Sedláčkem jen konstatovat, že „*se od té doby Blektové statku*

nedomohli". Má-li ale pravdu on, když praví, že „poněvadž se v 16. století mnoho rozvětvili, jest vždy možno, že potomci někde žijí“ a nebo autoři Topograficko-statistického lexikonu, kteří o dvacet let dříve naopak píší, že Blektové „teprv na počátku našeho století vyhy-nuli“, lze už ztěží rozhodnout.

POZNÁMKY:

- 1/ V 16. a na počátku 17. století vlastnila nižší šlechta přibližně 40 % přiznaného stavovského majetku v Čechách. Během 16. století přitom vzrostl podíl stavů na zemském majetku ze 73 % (1529) až na 87 % (1557). Jako celek ovládaly stavy koncem tohoto století přes 90% zemského majetku. In: Bůžek, Václav, Majetková skladba šlechty v předbělohorských Čechách, *Hospodářské dějiny* 14, 1986, s. 188-189, 195-196; Bůžek, Václav, Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech, *Historický ústav*, Praha 1996, s. 8, 12. Zde i další literatura k problematice nižší šlechty.
- 2/ Ottův slovník naučný (dále OSN) sv. IV., Praha 1891; sv. VIII., Praha 1894; sv. X. Praha 1896; sv. XVI. Praha 1900; sv. XIX. Praha 1902.
- 3/ Sedláček, August: Hradý, zámky a tvrze království českého, díl X. - Boleslavsko, Praha 1895; díl XIV. - Litoměřicko a Žatecko, Praha 1923.
- 4/ Bernau, Friedrich: Studien und Materialien zur Special und heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren, Prag 1903.
- 5/ Ressel, Anton: Die ehemaligen Lehengüter der Herrschaft Böhmisches-Aicha nebst Nachrichten über benachbarte Güter, *Mitteilungen des Vereines für heimatskunde des Jeschken-Iserganes*, 12, 1918, s. 90-93.
- 6/ Verzeichniss der bisher bekannten Besitzer des Gutes Walten, Töltzeldorf, Schneckenendorf, *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* (dále MNEC), 2, 1879, s. 188-189; Bernau, F.: Blekta von Utiechowic, MNEC, 6, 1883, s. 155.
- 7/ Wiechowsky, Alexandr: Aus den Brimser Kirchenmatriken, MNEC, 7, 1884, s. 110-113.
- 8/ Státní okresní archiv (dále SOKA) Česká Lípa, Pozůstalost Amanda Paudlera, K 10.
- 9/ Morávek, Karl: Urkundliche Zusammenstellung einer Reihe adeligen Familien, welche von 1530-1623 in und um Gabel ihren Wohnsitz hatten (1883), SOKA Česká Lípa, Pozůstalost Amanda Paudlera, K 10; Die Adelsnamen in der Brimser Kirchenmatrik, SOKA Česká Lípa, Sbíрка rukopisů, RKP 15/14; Aus von Brimser Matriken, SOKA Česká Lípa, Sbíрка rukopisů, RKP 11/16.
- 10/ Koch, Daniel: Heimatskunde der Gerichtbezirke Deutch-Gabel und Zwickau i B., Zwickau i B.; Wollman, Karl: Geschichte der Ortsgemeinde Brins, Haida 1930. Wollmanův další odkaz na MNEC, 28, 1905 má ovšem chybně uvedenou stranu. Správně viz pozn. 81.
- 11/ Úlovec, Jiří: O bývalé tvrzi v Tlustecké - Novém Tolzbachu, *Bezděz*, 1994, s. 33-52.
- 12/ Archiv český (dále AČ) 31, s. 296-297; *Reliquiae tabularum terrae regni bohemiae* (dále RT I), ed. J. Emler, díl I., Praha 1870, s. 61.
- 13/ *Libri confirmationum* (dále LC) 6, ed. Josef Emler, Pragae 1883, s. 10.
- 14/ LC 6, s. 15, 127.
- 15/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 88, 582; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hradý X., s. 292; Sedláček, A.: Hradý XIV., s. 429.
- 16/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 88.
- 17/ AČ 6, s. 486-487; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hradý X., s. 292.
- 18/ Sedláček, A.: Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480, Praha 1914, s. 199; Šimák, Josef Vitězslav: Dějinné paměti okresu mnichovohradištského, díl I., Mnichovo Hradiště 1917, s. 145.

- 19/ AČ 3, s. 327-328; AČ 37, s. 1529-1531; Reliquiae tabularum terrae regni bohemiae (dále RT II.), ed. J. Emler, díl II., Praha 1872, s. 274-275, 286.
- 20/ AČ 37, s. 1539.
- 21/ AČ 37, s. 1538-1539.
- 22/ AČ 3, s. 351-352; AČ 37, s. 1539-1540; Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Zbytky register, s. 263; Sedláček, A.: Hradý XIV., s. 119.
- 23/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hradý XIV., s. 429; SOkA Česká Lípa, Archiv města Česká Lípa, inv. č. 39.
- 24/ AČ 28, s. 670.
- 25/ Koch, D.: Heimatkunde, s. 84.
- 26/ V letech 1422 a 1425 se zmiňuje abatyše Alžběta z Vartenberka a z Děčína, v roce 1432 působila v klášteře Dorota z Vartenberka (LC 8.-10., ed. Josef Emler, Praegae 1889, s. 23, 95, 183).
- 27/ AČ 3, s. 351-352; AČ 37, s. 1539-1540; Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Zbytky register, s. 263; Sedláček, A.: Hradý XIV., s. 119. V zápise se doslova praví „excluso Walentinowa et quiquid ad Walentinow pertinet, quia hoc pro se et suis heredibus reservat“ (RT II., s. 330).
- 28/ AČ 33, s. 18-19, 247.
- 29/ Vavroušková, Anna: Desky zemské království českého, řada I., kvatern trhový běžný červený od léta 1542-1543 (kv. č. 4), Praha 1935, s. 150-153.
- 30/ Šimák, J. V.: Dějinné paměti, s. 275, pozn. 6.
- 31/ August Sedláček uvádí Jindřicha na Tlustci v letech 1524-1534 (Sedláček, A.: Hradý X., s. 292).
- 32/ Státní ústřední archiv (dále SÚA), Desky zemské větší (dále DZV) 249 B 12'-13.
- 33/ Sedláček, A.: Hradý X., s. 292.
- 34/ Hieke, Wenzel: Die Berka von Dauba und ihre Besitzkungen in Böhmen III., Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 26, 1888, s. 78-79.
- 35/ SÚA, DZV 45 G 11.
- 36/ SÚA, DZV 3 G 3; Sedláček, A.: Hradý X., s. 292. Od roku 1515 byla Postřelna vždy počítána jako součást statku Tlustec.
- 37/ AČ 30, s. 87-92.
- 38/ V zápise se na jiném místě píše, že „což po pravé ruce, k Valtinovu a Postřilni náleží...“ (AČ 30, s. 88). Druhou část Brniště vlastnila v roce 1545 Anezka z Helfenštejna a na Ronově, která ji po roce 1550 prodala Kateřině Mengesreiterové z Útěchovic, příbuzné bratrů Blektů z Valtinova (Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 33.)
- 39/ AČ 30, s. 122-124.
- 40/ Sedláček, A.: Hradý X., s. 292; Encyklopedie českých tvrzí I., Praha 1998, s. 180; Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 34.
- 41/ SÚA, DZV 7 K 16, 17.
- 42/ Vavroušková, A.: Desky zemské království českého (kv. č. 4), s. 91.
- 43/ OSN XIV., s. 477; Sedláček, A.: Hradý XIV., s. 286, 429.
- 44/ Vavroušková, A.: Desky zemské království českého (kv. č. 4), s. 91. Opětovně věnování patrně souvisí s obnovením zápisu v deskách zemských po jejich požáru v roce 1541.

- 45/ Vavroušková, A.: Desky zemské království českého (kv. č. 4), s. 91.
- 46/ OSN VIII., s. 554; Sedláček, A.: Hrady X., s. 293; Kollman, Josef: Berní rejstříky a berně roku 1567, Sborník archivních prací, 13, 1963, 1, s. 185.
- 47/ Encyklopedie českých tvrzí I., s. 180; Sedláček, A.: Hrady X., s. 293.
- 48/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34.
- 49/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 293; Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 38. Jiřík z Berbisdorfu v té době už vlastnil Nový Tulcpach. Později držel Hlemýžďí Dětřich ze Švendy (viz pozn. č. 50), jehož dědici Janu Juliovi bylo v roce 1624 konfiskováno a prodáno Albrechtovi z Valdštejna, který je spojil s Valtínovem. Jako samostatný statek tak Hlemýžďí zaniklo. (Bílek, Tomáš V.: Dějiny konfiskací v Čechách, Praha 1882, s. 665, 807; Koch, Ernst Gustav: Deutschböhmisches Edelleute vor dreihundert Jahren V., Schwendi auf Schneckendorf, MNEC, 37, 1914, s. 210.)
- 50/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34-38. Jak se lze dále dočíst u J. Úlovce, Jiřík z Berbisdorfu později připojil k Novému Tulcpachu i Hlemýžďí, ale pro velké dluhy musel v roce 1587 oba statky postoupit císařskému plukovníkovi Dětřichovi ze Švendy. Od něj získal Nový Tulcpach Bedřich Blekta. Viz též kap. 3.2.3.
- 51/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; Hieke, W.: Die Berka von Dauba, s. 78-79; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292.
- 52/ Hieke, W.: Die Berka von Dauba, s. 78-79.
- 53/ SÚA, DZV 5 F 23'. Důvodem takto pozdního vkladu je nepochybně jeho obnovení po požáru zemských desk v roce 1541.
- 54/ Archiv koruny české 6, sest. Antonín Haas, Praha 1958, s. 162-163; Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, díl I., sv. 3/1, Archivní správa MV ČSR, Praha 1980, s. 1226.
- 55/ AČ 19, s. 50.
- 56/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 292.
- 57/ SOKA Česká Lipa, Archiv města Zákupy, Obecní kniha pamětní 1520-1678, inv. č. 10. Jako překlad německého jména Hans se všeobecně užívá český ekvivalent Jan. Jméno Hans ale v minulosti přešlo i do ryze českého tvaru Hanuš. Snad právě proto určuje Sedláček tohoto Hanse jako Janova syna Hanuše (Sedláček, A.: Hrady X., s. 316).
- 58/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292.
- 59/ AČ 30, s. 87-92.
- 60/ OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292; Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34.
- 61/ Vavroušková, A.: Desky zemské království českého (kv. č. 4), s. 150-153.
- 62/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34.
- 63/ OSN IV., s. 164; Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34.
- 64/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzí, s. 34.
- 65/ AČ 30, s. 122-124.
- 66/ Seznam je podle dobového pramene Sixta z Ottersdorfu nejnověji otištěn ve sborníku prací Stavovský odboj roku 1547, sest. Petr Vorel, Pardubice-Praha 1995, s. 110.
- 67/ SÚA, DZV 8 C 10; 10 F 26.
- 68/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582.
- 69/ Kollman, J.: Berní rejstřík 1567, s. 185.
- 70/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164.

- 71/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 38.
- 72/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164.
- 73/ OSN IV., s. 164.
- 74/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 292.
- 75/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 153.
- 76/ Ressel, A.: Die ehemaligen Lehengüter, s. 94.
- 77/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 153, 292.
- 78/ Die Böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 an bis auf die Neuzeit VIII (dále Die Böhmischen Landtagsverhandlungen VIII), 1592-1594, Prag 1895, s. 699; MNEC, 2, 1879, s. 188-189.
- 79/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 292; Bílek, Tomáš V.: Dějiny konfiskací v Čechách, Praha 1882, s. 83. Poté byly osudy Tlustce nadále spojeny s Valtínovem (viz pozn. č. 81.)
- 80/ V roce 1603 přiznává v berním rejstříku pro boleslavský kraj Jiřík Jindřich Blecta v Postižanech 10 poddaných. Lokalizovat tento statek se ale nepodařilo. Marat, F.: Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, 1898, s. 17.
- 81/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292-293; Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací, s. 83; Schubert, J.: Christoph v. Dohna, MNEC, 28, 1905, s. 190-191. Jak uvádí dále Sedláček, Kryštof později získal k Valtínovu Tlustec a Nový Tulcpach. Celý jeho majetek zdědil v roce 1618 Konrád z Donína, kterému byly statky v roce 1623 konfiskovány a prodány Albrechtovi z Valdštejna. Spojené statky Valtínov, Tlustec a Nový Tulcpach změnil v následujících stoletích ještě několikrát majitele až byly v roce 1718 za Pachtů z Rájova definitivně připojeny k Jablonnému.
- 82/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; Hirtz, Albert - Helbig, Julius: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der edlen Herren von Biberstein und ihrer Güter, Reichenberg 1911, s. 348; OSN IV., s. 164.
- 83/ Die Böhmischen Landtagsverhandlungen VIII, s. 699.
- 84/ Marat, F.: Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, s. 18; Pešák, Václav: Berní rejstříky z roku 1544 a 1620, Praha 1953, s. 50.
- 85/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací, s. 28; OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 167.
- 86/ RT I., 1870, s. 293.
- 87/ SÚA, DZV 8 H 22.
- 88/ Placht, Otto: Odhad majetku stavů království českého z roku 1557, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, 1947, s. 45.
- 89/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 292.
- 90/ Kollman, J.: Berní rejstřík 1567, s. 185.
- 91/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 34-38.
- 92/ Sedláček, A.: Hrady X., s. 293; Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 39.
- 93/ Bernau, F.: Studien und Materialien, s. 582; OSN IV., s. 164; Ressel, A.: Die ehemaligen Lehengüter, s. 90; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292, 293. V roce 1718 byl Valtínov připojen k panství Jablonné.
- 94/ OSN IV., s. 164; Pílnáček, Josef: Staromoravští rodové, Vídeň 1930, s. 292; Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (dále HZT). I. - Jižní Morava, Praha 1981, s. 250.

- 95/ O Jindřichově a Kryštofově působení na Moravě viz Brandl, Vincenc: Spisy Karla staršího ze Žerotína, sv. I., II., Brno 1866, passim; Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktorů, Archivní správa MV ČSR, Praha 1979, passim.
- 96/ OSN IV., s. 164; Povstání na Moravě v roce 1619, s. 20, 28; Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik 17. století, uspořádal Josef Polišínský, Praha 1948, s. 90-91.
- 97/ Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 40-41.
- 98/ Wiechovský, A.: Aus den Brimser Kirchenmatriken, s. 110-113.
- 99/ Sněmy české od roku 1526 až po naši dobu XI. Sněmy r. 1605-1607, sešit 2, zpracoval Miloslav Volf, Praha 1954, s. 405.
- 100/ OSN IV., s. 164; Ressel, A.: Die ehemaligen Lehengüter, s. 91; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292; Úlovec, J.: O bývalé tvrzi, s. 41. Kryštof z Donína spojil Nový Tulcpach s Valtinovem, jehož osudy sdílel tento statek i nadále (viz. pozn. č. 81.)
- 101/ Černý, Václav: Kolovratské a berkovské listiny ve státním archivu zemědělském, Praha 1931, s. 40.
- 102/ AČ 22, s. 342-343.
- 103/ Brandl, V.: Spisy Karla staršího ze Žerotína, sv. I., s. 120; sv. II., s. 1-2.
- 104/ Pilnáček, J.: Staromoravští rodové, s. 292.
- 105/ OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 293. Wollman uvádí celkem 5 bratří, když z Jana Jindřicha učinil Jana a Jindřicha, pro což ale není v pramenech opora (Wollman, K.: Geschichte der Ortsgemeinde Brins, s. 11.) Jan Odkolek z Újezdce prodal Horní Valtinov v roce 1624 Jindřichu Volfovi Berkovi z Dubé, který jej připojil k Jablonnému (Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací, s. 398.)
- 106/ OSN IV., s. 164.
- 107/ Sedláček, A.: Hrady ., s. 293.
- 108/ Marat, F.: Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, s. 18.
- 109/ Povstání na Moravě v roce 1619, passim; Pilnáček, J.: Staromoravští rodové, s. 292; HZT. II. - Severní Morava, Praha 1983, s. 149.
- 110/ OSN IV., s. 164; Pilnáček, J.: Staromoravští rodové, s. 292.
- 111/ Odkazy na regionální literaturu k moravské linii Blektů z Útěchovic viz například Pilnáček, J.: Staromoravští rodové, s. 292; Soupis rodů z Čech a Moravy, zpracovala Božena Kyjovská, Reš. FR 20/90, Státní vědecká knihovna Brno 1990.

DALŠÍ PRAMENY A LITERATURA:

- Archiv český 3, ed. František Palacký, Praha 1844; Archiv český 6, ed. František Palacký, Praha 1872; Archiv český 17, ed. Josef Kalousek, Praha 1904; Archiv český 19, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1901; Archiv český 22, ed. Josef Kalousek, Praha 1905; Archiv český 27, ed. František Dvorský, Praha 1904; Archiv český 28, ed. Gustav Friedrich, Praha 1912; Archiv český 30, ed. Václav Schulz, Praha 1913; Archiv český 31, ed. Gustav Friedrich, Praha 1921; Archiv český 33, ed. Jaromír Čelakovský, dokončil Gustav Friedrich, Praha 1918; Archiv český 37, částka 2, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941.
- Burdová, Pavla: Rejstříky k deskám zemským I/1, 2, Státní ústřední archiv, Praha 1981.
- Feistner, Wilhelm: Geschichte der Stadt Wartenberg, Reichenberg 1927.
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. - Severní Čechy, Praha 1984.
- Hroch, Josef: Rejstřík osobní a místní desk zemských větších od roku 1541, Praha 1915-1918.
- Šimák, J. V.: Zaniklé obce a zapomenutá jména místní v sev. Čechách, Bezděz I., s. 129-135.
- Jan Orth - František Sládek: Topograficko-statistický slovník Čech, Praha 1870.
- Vavroušková, A.: Desky zemské království českého, kvaterní trhový běžný černý od léta 1541-1542 (kv. č. 1), Praha 1941.

RESUMÉ

Blekta von Útěchovice. Beitrag zur Genealogie eines Rittergeschlechts.

Petr Gajdošík

Das Geschlecht der Landedelleute Blekta von Útěchovice erscheint in der Region um Česká Lípa vom Ende des 14. bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts. Am Anfang werden Blekta von Útěchovice als Lehensmannen der Herren von Wartenberg angegeben, in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts standen sie in einem Vasallenverhältnis zu Berka von Dubá und auf Lipý. Seit dem 16. Jahrhundert treten die Angehörigen dieser Familie als einzige Besitzer der Güter zwischen Deutsch Gabel (Jablunné v Podještědí) und dem Berg Tlustec auf. Sie besaßen praktisch die ganze Zeit ihrer Wirkung in der Region das Gut Groß Walten (Valtinov) und seit dem 16. Jahrhundert ist noch ihr Besitztum der Güter Tölzelsdorf (Tlustec), Postrum (Postřelná), Schneckendorf (Hlemýžďi), Tolzbach (Nový Tulcpach, Tlustecká), Rosenthal (Růžová) und eines Teils von Brims (Brniště) belegt. In Folge der beträchtlichen Verzweigung des Geschlechts, seiner Verschuldung sowie der Konfiskation nach dem Jahre 1620 kamen sie jedoch um alle diese Güter. Das Besitztum einzelner Güter von Blekta von Útěchovice und ihre allmähliche Zusammenlegung mit größeren Herrschaftsdominien erläutert eine Tabelle am Ende des Beitrags (Anlage Nr. 3).

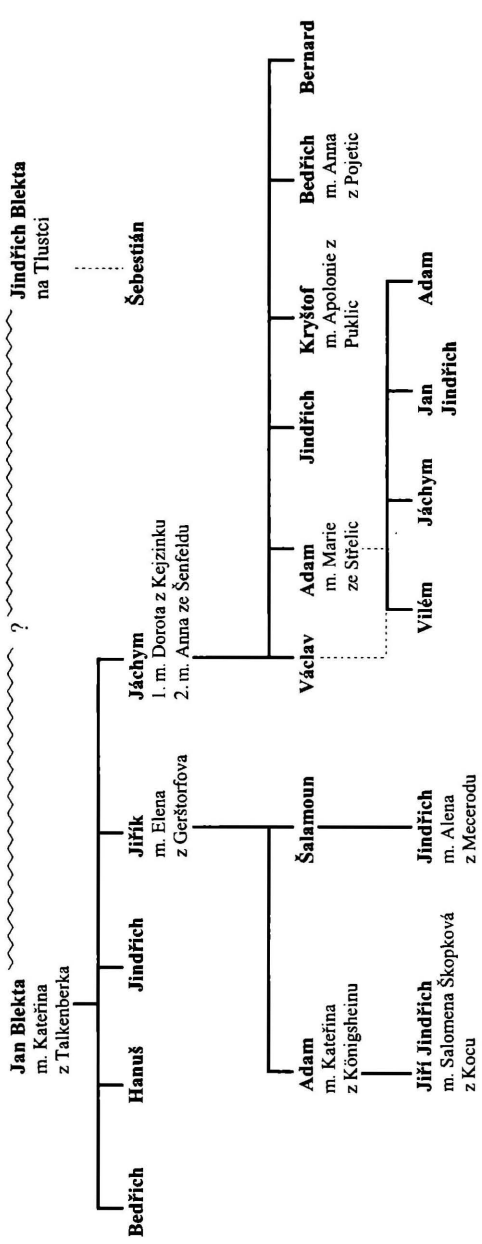
Die von August Sedláček erarbeitete Genealogie des Geschlechts wurde allgemein auch von anderen Autoren anerkannt, so daß ihre Werke keine bedeutenden Widersprüche enthalten. Während die Quellen für das 14. und 15. Jahrhundert sehr selten sind, vermehren sie sich im 16. Jahrhundert, was ein detaillierteres Studium der Geschlechts- und Eigentumsverhältnisse ermöglicht. Am Vergleich der zwei in der Anlage unserer Studie aufgeführten Tabellen wird sichtbar, daß wir die Angaben von Sedláček (Anlage Nr. 1) um eine Reihe von neuen Informationen ergänzen können. Manchmal handelt es sich um eine Erweiterung bisheriger Erkenntnisse, an anderen Stellen ist es notwendig, einige Angaben von Sedláček zu korrigieren.

Es geht vor allem um bessere Kenntnisse der Geschichtslinie, die bis zur Hälfte des 16. Jahrhunderts Tölzelsdorf mit Postrum und bis in die 40er Jahre auch noch Schneckendorf und einen Teil von Brims besaß. Zu dieser Linie können wir wahrscheinlich die bisher nicht ganz klare Person des Hanuš Blekta von Postrum zählen, der am Anfang des 16. Jahrhunderts in Postrum belegt ist, das er im Jahre 1515 von der Lehenspflicht ablöste. In welchem Verhältnis Hanuš oder ggf. sein Nachfolger Jindřich Blekta von Tölzelsdorf zu ihren Verwandten von Groß Walten standen, wissen wir jedoch nicht. Die letzten Angehörigen dieser Linie waren die Brüder Šebestián und Mikuláš. Die bisher wenig bekannte Person des Mikuláš Blekta erwies sich in diesem Fall als die Schlüsselfigur zum Erkennen weiterer Eigentümer der Güter Schneckendorf, Brims und wahrscheinlich auch Tolzbach, weil seine Töchter, die Angehörige niederer Adels aus den benachbarten Gütern (Bedřich von Elsnice, Petr Selčinský, Bedřich von Lutice und wohl auch Jiří Mengesreiter von Truglov) geheiratet hatten, wahrscheinlich einen Teil des väterlichen Guts erbten. Einige von diesen Gütern erscheinen allerdings später als Besitztum der Verwandten von Groß Walten, denen Šebestián, der Bruder von Mikuláš, im Jahre 1540 auch

Tölzelsdorf und Postrum zuschrieb. So wurden die Blekta von Groß Walten zu einzigen Besitzern der Familiengüter.

Blekta von Útěchovice auf Groß Walten wurden in der Literatur im Gegensatz zu ihren Verwandten von Tölzelsdorf gut beschrieben. In ihrem Fall habe ich in meiner Arbeit nur einige Angaben präzisiert. Fünf Söhne von Jan Blekta, der Groß Walten von der Lehenspflicht abgelöst hatte, teilten untereinander im Jahre 1548 zwei Teile von Groß Walten, Tölzelsdorf und Postrum. Von dieser Teilung müssen wir aber die bisher aufgeführten Güter Schneckendorf und einen Teil von Brims ausnehmen, weil wir für sie keinen Beleg in den Quellen haben. Im Gegensatz zu der bisherigen Meinung muß man auch nach dem Jahre 1546 die Anwesenheit von Jindřich Blekta auf Groß Walten bezweifeln. Sein Name verschwindet mit diesem Jahr aus den Quellen, und so beteiligte er sich wahrscheinlich nicht an der Teilung der Güter. Das könnte zum Teil die vergeblichen Versuche der bisherigen Autoren, die Anteile einzelner Brüder Blekta von Groß Walten festzulegen, erklären.

Zwei jüngste Brüder, Jiřík und Jáchym, gründeten zwei Geschlechtlinien - die von Groß Walten und die von Tölzelsdorf. Die Schicksale ihrer Nachkommen sind in der Literatur entsprechend den Möglichkeiten beschrieben, die uns die Quellen bieten. Es ist aber nötig auf einen Irrtum hinzuweisen, den Sedláček bei der Festlegung der Nachkommen von Jiřík Blekta von Tölzelsdorf, seines Sohns Adam und Enkels Jiří Jindřich machte (s. Kap. 3.2.2). Ein näheres und ausführlicheres Studium würden in der Zukunft anscheinend die zwei letzten Generationen der Linie von Tölzelsbach verdienen, deren Angehörige in großer Mehrheit nach Mähren gingen. Einige von ihnen erscheinen hier in den Funktionen der niederen Ständeverwaltung und man kann voraussetzen, daß sich das Geschlecht Blekta von Útěchovice durch diese Personen in Mähren weiter verbreitete.

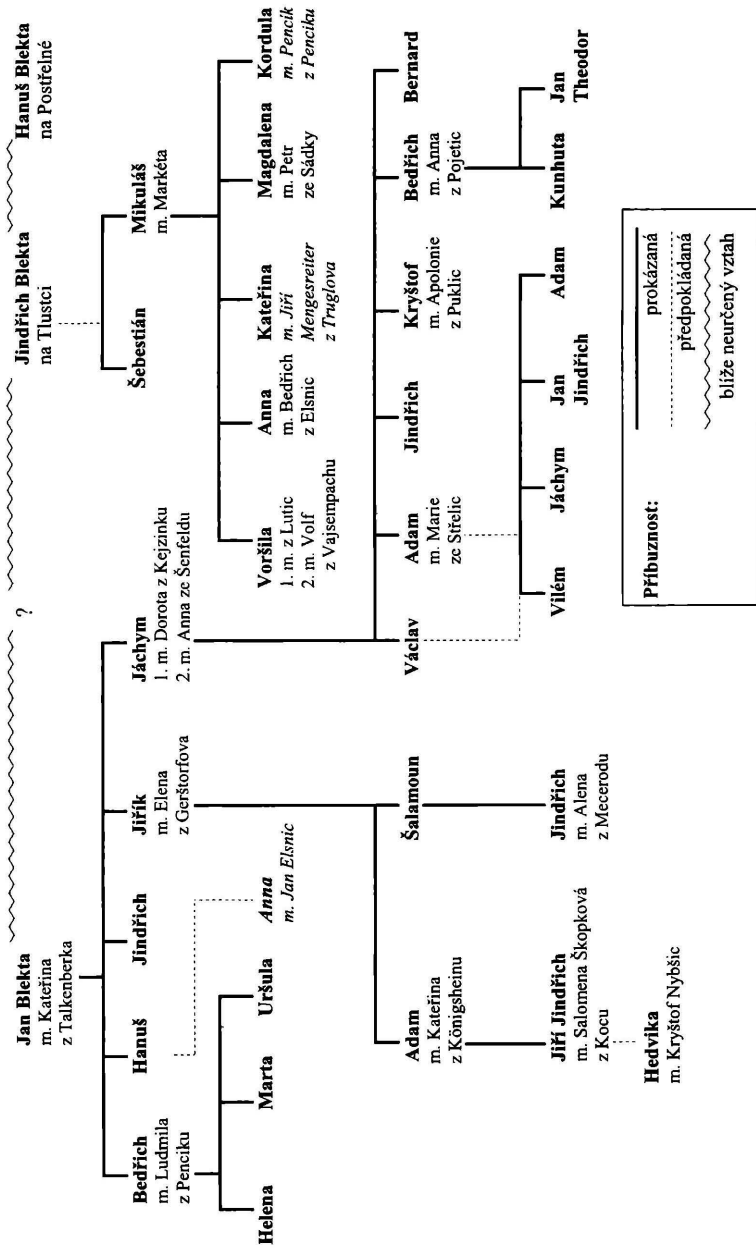
Příbuznost:

————— prokázaná

..... předpokládaná

~~~~~ bliže neurčený vztah

Příloha č. 1. Blektové z Útěchovic podle Augusta Sedláčka (OSN IV., s. 164; Sedláček, A.: Hrady X., s. 292-293)

Příloha č. 2: Blektové z Útěchovic. Doplněná a upravená verze rodokmenu.

SKLÁŘSKÉ HUTĚ STŘEDOVĚKU NA ČESKOLIPSKU A DĚČÍNSKU

Část III: Shrnutí

Michal Gelnar

Ve dvou předešlých částech této studie (Bezděz 6/1997 a 8/1999) jsem uvedl celkem 51 stanovišť a lokalit zaniklých středověkých sklářských hutí (dále jen ZSSH) vyexcerpovaných z různorodé staré regionální literatury, z písemných a kartografických pramenů, či získaných z informací tradovaných ústně.

V celé sledované oblasti jsou písemnými prameny doloženy jen dvě sklářské hutě. Místem blíže neurčená je huť v tehdejších „Doubickém lese“ („*silva Taubnitz*“), k níž se vztahují data 1457 a 1460 a dvě méně věrohodné zprávy z let 1426 a 1428. Dnes jsou v tomto prostoru lokalizována dvě stanoviště a lze předpokládat další. Jedno leží uprostřed vsi poblíž kostela (Děčínsko: p.č.3), druhé pod zaniklou vápenkou na levém břehu Doubického potoka (p.č.4). Druhá sklárna, která je datována k létům 1504 a 1514, se nachází v Horní Chřibské. U ní však nemáme jistotu, stála-li na shodném místě nynější sklárny (naposledy a podrobněji o těchto dvou sklárnách Chmelík 1999).

Jak lze zatím doložit, byť v některých případech jen hypoteticky, pochází většina datovaných hutí (s výjimkou Doubice a Horní Chřibské) ze 13. a 14. století. Mnohá stanoviště ZSSH byla náhodně nalezena v době od první poloviny 19. století až do doby mezi světovými válkami, informace o nich nacházíme roztroušeny v soudobé německé literatuře. Na základě těchto zpráv byly některé lokality či stanoviště v posledních letech zájmu o tuto problematiku opět nalezeny. Jsou to tato stanoviště - Českolipsko: poř.č.12 Trávník I.,

p.č.14 Svor I., p.č.21 Svor III.; Děčínsko: p.č.3 Doubice, p.č.16 Rozhled I., p.č.25 Dolní Podluží I., p.č.26 Dolní Podluží II., p.č.27 Dolní Podluží III. Studium dobových map přispělo k nalezení stanoviště ZSSH na Děčínsku: p.č.1 Mikulášovice. Ne ke všem nalezeným stanovištím lze ale s jistotou vztahovat informace z literatury bez nebezpečí omylu. Je tedy možné, že v okolí dříve nalezené ZSSH bylo nyní takto nalezeno nové, v literatuře neuvedené, stanoviště.

Několik stanovišť z tohoto soupisu je pouze pravděpodobných. Také byla lokalizována stanoviště ZSSH, k nimž nebyly dosud nalezeny žádné písemné informace - Českolipsko: p.č.9 Naděje, p.č.21 Svor III.; Děčínsko: p.č.2 Vlčí Hora, p.č.5 Kyjov u Krásné Lípy II. Z celkového počtu lokalit v soupisu můžeme několik s největší pravděpodobností vyloučit.^{1/} U některých ZSSH uváděných starou literaturou či tradovaných ústně místními obyvateli mám pochybnosti o skutečné poloze stanoviště, protože autoři uvádějí různé mylné regionu. K těmto pochybným lokalizacím patří na Děčínsku: poř.č.8 Rybníště III., p.č.11 Chřibská, p.č.12 Líska, p.č.14 Jedlová I., p.č.18 Jiřetín pod Jedlovou, p.č.19 Dolní Podluží VII.; na Českolipsku: p.č.11 Naděje I., p.č.17 Kamenický Šenov, p.č.19 Sloup. Přesto nevylučuji, že některé z nich mohou být písemnými či hmotnými prameny později doloženy (nejpravděpodobněji zevrubným terénním výzkumem po zemních pracích). Naopak ty ZSSH, u kterých jsou uváděny nálezy hmotných pramenů (zlomky sklářských pánví, nísťejová skla a zlomky skel z výrobků - blíže však nepopsaných), ponechávám v tomto soupisu, neboť v jejich blízkém okolí zpravidla není známá mladší sklářská huť, ze které by mohly tyto hmotné prameny pocházet. Jiná stanoviště hypoteticky předpokládám na základě ústních sdělení poválečných obyvatel, kteří v tomto období nacházeli v lesích skelné taveniny (Českolipsko: poř. č. 3, 6, 7, 8).

Ze zbývajících počtu bylo v terénu lokalizováno dvanáct ZSSH doložených dostatečným množstvím hmotných pramenů.^{2/} Na čtyřech již proběhl částečný archeologický výzkum, který ještě bude pokračovat.^{3/} Na stanovišti k.ú. Kyjov u Krásné Lípy I. pod Vápenným vrchem u Doubice snad bude ještě výzkum pokračovat. Jedna lokalita v osadě Lesné na k.ú. Rozhled byla před několika lety zachycena, nyní nelokalizována (viz Gelnar - Plekanec - Štika, v tomto sborníku). Několik stanovišť citovaných v regionální literatuře nebylo dosud přes intenzivní terénní prospekci nalezeno.

Mnohá stanoviště nebo lokality jsou datována archeology na základě nalezených zlomků užitkové keramiky, na jednom stanovišti i mincemi. Dosud nejstarší nalezená stanoviště ZSSH jsou dvě z doby kolem 1250. Na konci 13. a začátku 14. století bylo v činnosti šest hutí a jedna datovaná hypoteticky tamtéž. V první polovině 14. století bylo hypoteticky činně šest hutí na základě předběžného datování užitkové keramiky či jiných indicií. Z doby kolem r. 1400 pocházejí tři hutě. Z první poloviny 15. století je keramikou datována jedna huť a tři hypoteticky řazeny do poloviny 15. století. Jako nejmladší, z doby konce 15. století, se dosud jeví (současná) huť v Horní Chřibské. Pochopitelně mnohá datování jsou, vzhledem k malé četnosti zlomků užitkové keramiky, jen předběžná, hypotetická, tak jak to dovoluje stav povrchových sběrů v terénu (viz graf).

Činnost několika zdejších zaniklých středověkých sklářských hutí je dodnes obsažena v názvech některých obcí (někdy nepřímo) nebo také oronymy na jejich katastru. Jsou to Horní a Dolní Světlá (*Ober-, Unter-Lichtenwald*)⁴/, Trávník (*Glaser, Glaserberg*), Drnovec (*Kleingrün, Glashügel*), Oslovice (*Glassernberg*), Rozhled (*Gläsendorf, Auf der Glasse*), Mikulášovice (*Glashüttenflösel, Hüttenflösel*), Doubice (*Glaserberg, Glaserbergweg*), Kunratice (*Glaser Reimicht, Glaser Wiese*), Horní Prysk (*bei der Glas-Hütte*).

Již v závěru 1. dílu (Gelnar 1997, 53) soupisu ZSSH jsem napsal, že tato práce není uzavřena - a ani být nemůže - a pokračující výzkum autora a jiných osob mnohé doplní, eventuelně i některé nyní vyslovené hypotetické pracovní názory změní.

Dá se nyní říci, že prvotní nálezy stanovišť ZSSH a jejich ústní prezentace před řadou let a od začátku devadesátých let i jejich publikování (Gelnar 1992), odstartovaly u mnoha příznivců zájem o sklářskou historii. Díky některým z nich se nám daří rozkrývat mnohé netušené a doplňovat bílá místa na mapě nejstarší historie sklářství tohoto severočeského regionu. Vlastivědní pracovníci, jako ing. Jaroslav Panáček (Česká Lípa), Miroslav Plekanec (Varnsdorf), ing. Karel Stein (Děčín), Jan Štika (Praha), Miroslav Veselý (Děčín) a další, zkoumají historii tohoto regionu - jeho osídlení, vývoj architektury, dolování rud a využívání jeho přírodního bohatství - a jejich vnímavému oku neunikají v terénu relikty z jiných oborů, než kterými se zabývají. Výměnou informací, různých zjištění a konzultací názorů se tak daří obapolná spolupráce a zde se sluší všem těmto i nevyjmenovaným zájemcům o dějiny našeho regionu poděkovat za

spolupráci. Zatím se nám však nedaří rekognoskace v takovém rozsahu jak bychom si přáli kolem Chrbské, na jihozápadě až severozápadě hory Jedlové, u Kytlice a západně od ní, kde na dalších místech byly taktéž středověké i mladší sklářské hutě, jež dosud řadu let unikají nalezení.

Z dlouhodobého studia tohoto tématu, kterým byla ve sledovaném regionu aktivita^{5/} sklářů ve středověku, vyplynulo několik poznatků a názorů. Pokusím se nyní shrnout, co se dosud dá vytěžit z dosavadního soupisu stanovišť ZSSH., které se ve sledovaném regionu části Děčínska a Českolipska podařilo nalézt. Jejichž vyhledávání mělo zprvu pouze ověřit informace v literatuře, které byly většinou velmi stručné a nepřesné a mnohdy působily i nevěrohodně (Gelnar 1997, 41)^{6/}. Za druhé šlo o ověření datování sklářských hutí uváděných německými badateli. Žádné stanoviště se však v této první fázi výzkumu nepodařilo lokalizovat.^{7/}

Důležitým hlediskem je zjišťování datace nalezených stanovišť ZSSH. Datování pomáhají určit hmotné prameny, byť mnohdy předběžně, je-li jich málo. V našem případě jsou těmito hmotnými prameny zlomky užitkové keramiky.^{8/} Datace je také potřebná mimo jiné k tomu, aby se při větší koncentraci stanovišť mohla vymezit jejich možná vzájemná vazba a pomocí toho vysledovat pravděpodobnost jejich posunu v tom kterém sledovaném mikroregionu. Takovými dosud nalezenými mikroregiony jsou dva prostory: v okolí zříceniny hradu Tolštejna a kolem obcí Horní a Dolní Světlá severně od Cvikova. V prvním mikroregionu se za průběžné, zprvu nikoliv systematické, avšak více než pětadvacet let trvající pozornosti, podařilo nalézt s pomocí studia staré vlastivědné literatury a rekognoskace terénu dosud největší koncentraci ZSSH.

Na základě stratigrafie jednotlivých stanovišť ZSSH jsem se pokusil o pracovní hypotézu problematiky určení směru vstupu středověkých sklářů do prostoru Lužických hor.^{9/} Na základě dosud známých skutečností a logických úvah lze vytvořit dvě varianty možných směrů.

V první variantě předpokládám vstup směrem od jihu, z nitra české kotliny. Pro tuto alternativu mám následující důvod. Vzhledem k poměrně časně aktivitě zdejších sklářů - nejstarší dvě stanoviště ZSSH jsou datována do doby kolem 1250 (Gelnar 1997, 49, 53) - by tito mohli časově navázat na tradici sklářských hutí, které provozovaly některé kláštery z vnitřního prostoru Čech, benediktini a cis-

terciáci (Hetteš 1959, 46 - 47; Charvátová 1991, 19).^{10/} Časem se pro tuto činnost ve vnitrozemí zhoršily podmínky - v důsledku hustšího osídlení nastal úbytek dřeva, a působila i řada dalších, zatím nepostizitelných vlivů. Proto nastala nutnost osídlit i prostory pohraničních hor na severu Čech a jihu Lužice (např. Laštovková 1978, 286 - 287; Žemlička 1990, 56, 135, 137 - 139).

Druhá varianta je také možná. Nejprve je však nutno říci si něco o vlastnických poměrech tohoto prostoru, včetně přílehlé Lužice. Zdejší krajinu spravoval někdy od konce 12. století rod Ronovců (Klos 1995b, 1997; Sovadina 1997, 1998; Klos - Sovadina - v tisku). Někdy v šedesátých letech 13. století jim král Přemysl Otakar II. odejmul část jimi drženého prostoru v Horní Lužici, Žitavu s nejbližším okolím (Klos 1995b, 8; 1997, 10; Sovadina 1997, 11 - 12). Ronovci ale nadále drželi značná území jižně od Žitavy přes Lužické hory na jih až k České Lípě a Dubé v šíři asi 10 km a délce zhruba 50 km (Sovadina 1997, 12).^{11/} Ztrátou Žitavy však přišli Ronovci o důležité ekonomické centrum svého dominia a přesunuli těžiště svých zájmů do severních Čech.^{12/} Chtěli-li i nadále udržet Žitavou ztracené peněžní příjmy, museli je získávat jinak. Ronovci proto cílevědomě podporovali kolonizaci a rozšiřovali plochy osazené půdy. Přičlenili se tak k řadě jiných rodů, které v různých oblastech Čech samy intenzivně kolonizovaly (Žemlička 1990, 55 - 56, 137 - 139, 183; Klos 1995a, 65). Této rozsáhlé kolonizační činnosti předcházela, jak se domnívám spolu s R. Klosem (1995b, 9, 22; Gelnar 1996), aktivita sklářů, Ronovci záměrně přizvaných.

V obou uvedených variantách se pohybují na úrovni spekulací a hypotéz bez jakékoliv opory v písemných pramenech. Jisté však je, že odněkud museli skláři do prostoru Lužických hor a jejich okolí proniknout. Zajímavé je, že dvě dosud nejstarší nalezená stanoviště jsou uprostřed pásu Lužických hor.^{13/} V jejich blízkosti prochází jedna z předpokládaných středověkých komunikací z vnitrozemí na sever do Lužice (Vávra 1974, 56, 59, 61; Jindra 1991, 16 - 18).

Odkud však byli tito sklářští průkopníci, kteří mýtili části dosud nedotčeného mohutného hvozdu mezi Čechami a Lužicí, se můžeme dosud jen dohadovat. Pravděpodobně z nějakého, dosud neznámého prostoru na západ či jihozápad od Čech, kde sklářství přetrvávalo z předešlých staletí, a kde se jako významné udrželo. Pozval je pánovník či samotní Ronovci? Domnívám se, že tak mohli učinit i samotní Ronovci, aby zužitkovali přírodní bohatství jimi spravovaného

hvozdu na severu Čech. Dvorskou kulturu, včetně stolování, ke které již skleněné předměty neodmyslitelně patřily, většina z nich měla možnost zblízka poznat. Mnozí Ronovci zastávali na královském dvoře významné funkce (Sovadina 1997, 1998). Souběžně v té době probíhal stavební rozvoj mnoha měst s řadou kostelů, které měly svá okna zasklivaná. Žel, nejsou hmotné památky z té doby dochovány.

Skláři pro provoz svých sklářských pecí^{14/} v jimi zbudovaném výrobním areálu potřebovali značné množství dřeva. Jednak k vytápění několika pecí, jednak pro množství popela (drasla), jedné z nejdůležitějších složek sklářského kmene.^{15/} Než z něj získali požadovanou sklovinu, spotřebovali ohromné množství dřevní hmoty, jak pro otop, tak i pro mnoho taveb, tzv. frity. Renesanční autor slavné knihy „De re metallica“ G. Agricola ještě v polovině 16. století (Broul 1973) píše o dvoufázovém tavení. Tudíž o několik století dříve toto „přetavování“ muselo být několikanásobné, než středověcí skláři získali potřebnou homogenní sklovinu. Spotřeba dřeva byla proto se zřetelem k tehdejší technologii taveb značná.

Jak bylo tradováno v literatuře a nyní je terénními výzkumy dokládáno, posouvali skláři svou huť po vytěžení dřeva v nejbližším okolí výrobního areálu dále za dřevem. Pomístní jméno Glasendorf nám to dokládá. Kolem hory Jedlová je doloženo na několika místech (Štika - Plekanec - Gelnar, zde). Přestože má toponymum koncovku -dorf, nejednalo se o ves, ale zpravidla jen o výrobní areál (Gelnar 1995). Pojmenování s touto koncovkou dostala některá místa asi v 19. století. To proto, že zde při kácení dřeva a klučení pařezů, či při stavbě domů (Štika - Plekanec - Gelnar) nacházeli lidé vedle skelných tavenin, zlomků sklářských pánví i zlomky užitkové keramiky a různých kovových artefaktů, které pokládali za vybavení zaniklého venkovského sídliště. Jeden z mála doložených Gläsendorffů, ale až ze 16.století, zmiňuje zakládací listina obce Jířetína pod Jedlovou^{16/}, a to si nejsme jisti, zda-li to byl název funkční osady či jen traťový název po zaniklém výrobním areálu sklářů. Totéž je s uváděním Gläsendorfu na konci 17. století v místech dnešní osady Lesné, ležící jihovýchodně od Jířetína pod Jedlovou.

A zde se dostáváme k otázce, proč Ronovci podporovali sklářskou aktivitu na svém dominiu. Osídlení bylo usnadněno aktivní činností sklářů, kteří prostor zbavovali dřeva. Tato jistě plánovitá činnost, přinesla brzy výsledek. Podpořit to mohou další poznatky. Vesnice

s koncovkou -walde jsou kolonizačním dílem Ronovců (Šimák 1938, s.171-172; Gelnar 1997, s.43). Vesnic s touto koncovkou ale není tolik, jak bychom si přáli, jsou to pouhé dvě vsi, Dolní a Horní Lichtenwald. Onomastik Antonín Profous (1949, 613) jejich původ odvozuje z porostu světlým dřevem. Domnívám se však, že původ tohoto jména je nutno hledat především v předcházející činnosti sklářů. Do skláři odtěženého a také vykloučeného prostoru přišli cizí kolonisté, pro které bylo toto místo přirozeně světlé, světlinou, holinou v dosud rozsáhlých lesích v okolí. Podobně lze odvodit i názvy dalších dvou vsí. První je obec Trávník s nejstarším názvem z r.1391 Krazhort, také Groshart,^{17/} Glozert (Profous 1954, 554 - 555; Gelnar 1997, 48), což bychom mohli přeložit jako tvrdá tráva, opět tedy mýtina, zarostlá nějakým druhem tvrdé trávy, jakým je kostřava či některý druh třtin (křovistní?).^{18/} Až později v 18. století se objevuje název Glasert (Profous 1954, 555). Domnívám se, že tento název mohl vzniknout později proto, že místní obyvatelé našli jakési pozůstatky (skelných tavenin?) po činnosti středověkých sklářů, jak se tradovalo ještě ve dvacátých letech 20. století (Koch kolem 1925, s. 53 a též kolem 1926, s. 135).^{19/} To doloží přesvědčivější nálezy. Dodnes nalezené hmotné prameny jsou velmi drobné. Z nich se nedá zatím vyvodit přesnější datace a přesné stanoviště sklářské hutě (Gelnar 1997, 47 - 48). Poslední ves, kterou uvedu, je Drnovec. Jeho nejstarší název z roku 1391 zní Grina. Tedy opět název dokládající předešlou sklářskou činnost, po které zbyla klučenina, nezarostlá ještě novým lesem. Die Grün značí ve franckém nářečí pole udělané z paseky. Slovo Grün tedy znamená také nové pole, novina (Profous 1954, 561 - 562).

Dá se tedy předpokládat, že založení vsí je dílem promyšlené aktivity majitelů tohoto prostoru, Ronovců. Dodnes se nenalezl písemný pramen, ani literární, dokládající provozování sklářských hutí na východě i západě od panství Ronovců, tedy na panstvích Markvarticů. Ani - zatím však nesystematická - rekonoskace nepřinesla žádný pozitivní výsledek, kterým by bylo nalezení byť jednoho stanoviště ZSSH. Vezmeme-li si na pomoc historické prameny k vymezení prostoru ovládaného Ronovci (Klos - Sovadina, v tisku), nenalezneme mimo hranic území Ronovců zatím žádné stanoviště ZSSH (viz mapa).^{20/}

Tolik tedy lze zatím vytěžit z dosavadních znalostí z terénního průzkumu v konfrontaci s písemnými historickými prameny. Bu-

doucí badatelé snad přinesou další a překvapivější poznatky k nejstarším dějinám sklářských aktivit v tomto prostoru severních Čech.

POZNÁMKY

- 1/ Českolipsko - poř.č.15 / Svor II.; poř.č.17 / Kamenický Šenov; Děčínsko - poř.č.19 / Dolní Podluží VII.
- 2/ V červnu 1999 Miroslav Plekanec z Varnsdorfu při rekognoskaci terénu k monlání činnosti náhodně našel hmotné prameny po ZSSH na Pěnkavčím vrchu (Děčínsko - poř.č.27 / Dolní Podluží III). O nálezů této lokality zde ve sborníku (Štíka - Plekanec - Gelnar).
- 3/ Děčínsko - poř.č. 2 / Vlčí Hora; poř.č. 4 / Kyjov u Krásné Lípy I; poř.č. 25 / Dolní Podluží I; Českolipsko - poř.č. 14 / Svor I.
- 4/ Zde nesouhlasím s Profousem (Profous A. 1949, s.613), který odvozuje název obci z porostů „světého, listnatého lesa“. Viz můj komentář v části 1 Českolipsko - poř.č.1.
- 5/ Termín aktivita užívám na místo dřívějšího slova kolonizace, kterého jsem dosud užíval, neboť jsem si uvědomil, že kolonizace znamená osídlování a kultivaci neobydlených území zakládáním nových osad, což v případě sklářů nejstaršího období nebylo jistě jejich úmyslem, ač tomu účelu posloužili, viz dále.
- 6/ I přes lakonické a často nespolehlivé informace se podařilo lokalizovat některá stanoviště ZSSH. Ztotožnit je s informací z literatury je někdy problematické.
- 7/ Stanoviště ZSSH jsme se snažili lokalizovat společně s bývalým muzejním kolegou ing. V. Sacherem (zemřelým r.1976) již od přelomu šedesátých a sedmdesátých let (u Rybníště, východně od hradu Tolštejna a kolem Horní Světlé). Neúspěšně.
- 8/ Z většiny lokalit ZSSH užítkovou keramiku datoval PhDr. František Gabriel z České Lípy.
- 9/ Tam jsem nastínil zde o něco šířeji rozvedené důvody (van Eeckhout - Gelnar, v tisku).
- 10/ Možnými provozovateli sklářského řemesla mohli být benediktini, kteří založili klášter Hradiště u dnešního Mnichova Hradiště, posléze je zde vystřídali cisterciáci (Libal 1944, 5; Poche 1978, 59). Dne 13. října 1997 mi písemně sdělila PhDr. Kateřina Charvátová z Archeologického ústavu v Praze, že ve Vyšším Brodu existuje kodex, pravděpodobně z poloviny 13. století, který údajně obsahuje mj. i receptury na výrobu skla. Do Vyššího Brodu se dostal z některého benediktinského kláštera v Rakousku. Samozřejmě jinými hypoteticky možnými provozovateli by mohli být i cisterciáci z kláštera Hradiště, kteří působili na levém břehu Ploučnice v prostoru dnešní České Lípy. Záměr jejich působení zde je nejasný (Gabriel - Panáček, 1990, 20).
- 11/ Někdy kolem poloviny prvního decenia 14.století získali Ronovci Žitavu zpět, aby se jí a jejího okolí opět vzdali r. 1319 ve prospěch krále Jana Lucemburského výměnou za statky na Moravě (Sovadina 1997, 14). V budoucnu by bylo vhodné se zajímat, zdali také Lichtemburkové podporovali na svém východočeském dominiu, vedle těžby drahých kovů, činnost sklářů.
- 12/ Jen Chval držel v blízkosti Žitavy hrad Ojvín (Sovadina 1998, 26).
- 13/ Českolipsko - poř.č.14 / Svor I. a č.21 / Svor III.
- 14/ K tavicí peci přínáležely ještě další, zpravidla dvě pomocné pece, jak doložila svými mnohaletými archeologickými výzkumy především dr. E. Černá v Krušných horách a ve zdejším prostoru. Pracovně pro ně užíváme termín pomocné. Sloužily k pražení křemene, vypalování veškeré potřebné technické keramiky

a snad i k dalším, nám dosud nepoznaným činnostem, jež jsou spojeny se sklářským provozem. Rozhodně nesloužily k loužení potaše (salajky), jak je stále mylně publikováno i v odborné literatuře; viz dosud mnohými nedocenená či nečtená odborná studie ing. A. Smrčka 1996.

- 15/ Viz A. Smrček 1996, Sklářské suroviny a kmeny v minulosti, I. Základní suroviny.
- 16/ Zakládací listina města, vydaná majitelem panství Jiřím ze Šlejnic r.1539, je dnes neznámá. Existovala v opise v kronice obce z roku 1838 a je citována podle Gnadebriefe der Gebrüder von Schleinitz, gegeben zu Rumburg, Samstag nach Viti im Jahre 1539.
- 17/ Das Graz = tráva, hart = tvrdý.
- 18/ Za konzultaci a informaci děkuji RNDr .Martě Plánské z CHKO Lužické hory.
- 19/ Koch D., kolem 1926, s. 135: „Wie Gedenkstätten erzählen und Spuren noch verraten, waren im Orte einst Glashütten u. zw. in der Nähe des Haufes Nr.57: hievon soll das Dorf seinen Namen haben“.
- 20/ ZSSH je také doložena z území dnešního Německa severovýchodně od obce Hinterhermsdorf, jižně od Mikulášovic a západně od Krásné Lípy, jež kdysi náleželo k zemím Koruny české (Gelnar 1992, s.17).

LITERATURA

- Broul J. 1973: Doktor Georgius Agricola a jeho význam pro sklárství. In: Příspěvky k dějinám skla a keramiky 2, Národní technické muzeum v Praze, s. 33 - 44.
- Eeckhout E. van - Gelnar M. 1999: Geneze aktivit sklářů v Lužických horách na severu Čech pracovní hypotéza/ (v tisku).
- Gabriel F. - Panáček J. 1990: Vznik a počátky České Lípy. In: Bezděz, 1, s.11 - 38.
- Gelnar M.1992: Středověké sklárství v severních Čechách. In: ZVOTAM 7 /Archeologie technica/ Technické muzeum v Brně, s.14 - 21.
- Gelnar M. (1995): Středověká sklářská kolonizace v severních Čechách a její vazba na přírodní prostředí. In: Historické sklo, 2, Sborník pro dějiny skla. Čelákovice - Plzeň (v tisku).
- Gelnar M. (1996): Počátky středověkého sklárství. Klodzko (v tisku).
- Gelnar M. 1997: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, Část I. Okres Česká Lípa. Bezděz, 6, s. 41 - 60.
- Gelnar M. 1999: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, Část II.. Okres Děčín. Bezděz, 8, s. 51 - 95.
- Le Goff J. 1991: Kultura středověké Evropy. Praha.
- Hetteš K. 1958: O původu skla svatovítské mozaiky v Praze. In: Zprávy památkové péče, roč.XVIII, s .22 - 30.
- Hetteš K. 1959: Středověké skleněné číše z Benediktinské ulice v Praze. In: Umění, 7, s. 44 - 49.
- Charvátová K. 1991: Cisterciácký řád a středověká ekonomická reforma. Dějiny a současnost, roč.13, č. 3, s.15 -19.
- Chmelík O. 1999: Fabrica vitralia in silva Taubnicz sita (Shrnutí dosavadního bádání o středověkém sklárství v Doubici a okolí. In: DVZ, 9, č. 2, s. 16-26.
- Jindra V. 1991 a n.: Dějiny Nového Boru a jeho okolí. Příloha Novoborského měsíčníku. Nový Bor.
- Kavka F. 1993: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). Praha.
- Kavka F. 1998: Poslední Lucemburk na českém trůně /Králem uprostřed revoluce/. Praha.
- Koch D. nedat. (kolem 1925), Heimatskunde des Schulbezirkes Deutsch-Gabel. Deutsch-Gabel.
- Koch D. nedat. (kolem 1926), Heimatkunde der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau in Böhmen. Zwickau i.B.
- Klos R. 1995a: K dějinám Šluknovska v 13. a 14.století. Historická geografie (dále HG), 28, s.63 - 69.
- Klos R. 1995b: Přehled dějin města Krásné Lípy s okolím do konce třicetileté války. Krásná Lípa.
- Klos R. 1997. Přehled dějin města Krásné Lípy s okolím do konce třicetileté války. Krásná Lípa, 2.rozšířené vydání.
- Klos R. - Sovadina M.: Kdo byl otcem Jindřicha z Lipé. Mediaevalia historica Bohemica, 7, 2000, v tisku.
- Laštovková V. 1978: Postup oidlení v oblasti labského pravobřeží od 11. do konce 14. století. HG 17, Příspěvek k dějinám osídlení předhusitských Čech, s. 273 - 307.
- Libal D. 1944: Klášter Hradiště. In: Poklady umění v Čechách a na Moravě, sv. 44.
- Poche E. a kol. 1978: Umělecké památky Čech 2, K/O, Academia Praha.

- Profous A. 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl II., CH-L, Praha.
- Profous A. 1954: Místní jména v Čechách jejich vznik, původní význam a změny díl I., A-H, Praha.
- Smrček A. 1996: Sklářské suroviny a kmeny v minulosti. I. Základní suroviny. Sklár a keramik, 46, č. 4, s. 79 - 88.
- Smrček A. 1996: Sklářské suroviny a kmeny v minulosti. II. Složení a kmeny starých skel. Sklár a keramik, roč. 46, č. 5, s. 121 - 126.
- Sovadina M. 1997: Ronovci a Žitava ve 13. a v 1.čtvrtině 14.století. Bezděz , 6, s. 7 - 18.
- Sovadina M. 1998: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13.století. Bezděz, 7, s.15 -34.
- Spěváček J. 1982: Král diplomat /Jan Lucemburský 1296 - 1346/. Praha.
- Spěváček J. 1986: Václav IV. 1361 - 1419. /K předpokladům husitské revoluce/. Praha.
- Šimák J.V. 1938: Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14.století. Praha.
- Šmelhaus V. 1964: Kapitoly z dějin předhusitského zemědělství. In. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč.74, sešit 9.
- Štika J., Plekanec M., Gelnar M. 2000: Kde ležely Gläsendorfy? Bezděz, 9, s. 119 - 135
- Vávra I. 1974: Žitavská cesta. Historická geografie, 12, s. 27 - 83.
- Žemlička J. 1990: Přemysl Otakar I. Praha.

RESUMÉ

Mittelalterliche Glashütten in der Region um Česká Lípa und Děčín

Teil III: Zusammenfassung

Michal Gelnar

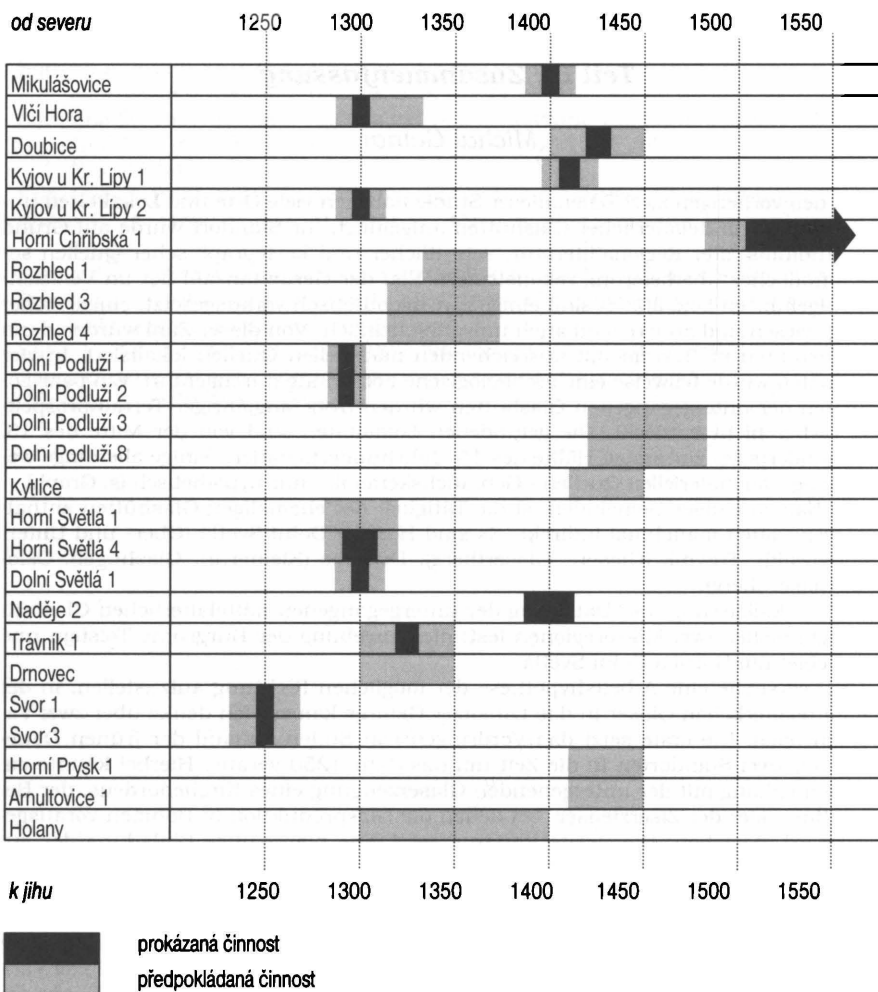
In den vorherigen zwei Teilen dieser Studie habe ich viele Orte und Lokalitäten untergegangener mittelalterlicher Glashütten aufgeführt. Ihr Standort wurde auf Grund des Studiums alter Regionalliteratur, schriftlicher und kartographischer Quellen sowie mündlicher Überlieferung rekonstruiert. Von der Gesamtanzahl der im Verzeichnis aufgeführten Lokalitäten sind einige nur hypothetisch vorausgesetzt, einige sicher nachgewiesen und andere sind auch unwahrscheinlich. Von dieser Zahl wurden dann 12 Glashütten im Terrain mit ausreichenden materiellen Quellen lokalisiert. In vier Lokalitäten wurde teilweise eine archäologische Forschung durchgeführt. Ein paar Lokalitäten der untergegangenen Glashütten wurden trotz langjähriger Terrainprospektion bisher nicht entdeckt. Die gefundenen Lokalitäten sind von der Mitte des 13. Jahrhunderts bis zur ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts datiert, einige allerdings wegen Mangel an materiellen Quellen - Gebrauchskeramik - nur hypothetisch (s. Graph).

In Namen einiger Gemeinden ist die Tätigkeit der ehemaligen Glashütten enthalten, wenn auch manchmal indirekt. Es sind Horní a Dolní Světlá (Ober- und Unter-Lichtenwald), Trávník (Glaser, Glaserberg), Drnovec (Kleingrün, Glashügel), Oslove (Glaserberg).

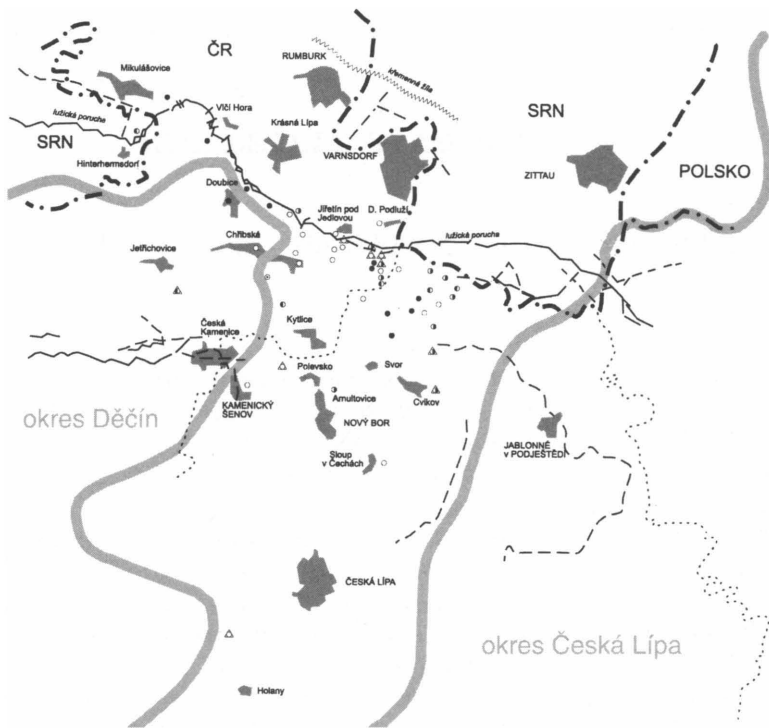
Die Lokalisierung und Datierung der untergegangenen mittelalterlichen Glashütten legte bisher zwei Mikroregionen fest: die Umgebung der Burgruine Tolštejn und das Gebiet um Horní a Dolní Světlá.

Ich versuche eine Arbeitshypothese der möglichen Richtung aufzustellen, in der die mittelalterlichen Gläser in das Lausitzer Gebirge kamen. Ich denke über zwei Varianten nach. Die erste setzt das Vordringen von Süden anhand der frühen Datierung von zwei Standorten in die Zeit um das Jahr 1250 voraus. Hierbei könnte ein Zusammenhang mit der untergehenden Glaserzeugung eines Kirchenordens, der Benediktiner oder der Zisterzienser, bei denen die Glasproduktion in Böhmen vorausgesetzt wird, bestehen. Die zweite Variante setzt eine planmäßige Einladung der ausländischen Glasbläser durch das Adelsgeschlecht von Ronov, das umfangreiche Grundstücke im Bereich des Lausitzer Gebirges zwischen Zittau und Česká Lípa besaß. Das Geschlecht von Ronov - so wie andere bedeutende Geschlechter in Böhmen - kolonisierte intensiv. Das Wirken der Glasmacher konnte durch das Roden der tiefen Wälder Bedingungen für eine spätere äußere Kolonisation schaffen. Beide Varianten stehen wegen absoluten Mangels an schriftlichen Quellen auf einer Ebene der Spekulation und Hypothese. Nichtsdestoweniger kann man sicher mit Recht vermuten, daß die Aktivität der mittelalterlichen Glasmacher im Lausitzer Gebirge und Umgebung ein durchdachtes Werk der Besitzer dieser Herrschaftsgüter, der Herren von Ronov, darstellte. In den benachbarten Herrschaftsgütern der Markvartic wurde weder in der Fachliteratur noch bei der Terrainprospektion die Tätigkeit einer mittelalterlichen Glashütte nachgewiesen.

Časový harmonogram činnosti středověkých sklářských hutí v severních Čechách

Přílohy: Časový harmonogram činnosti ZSSH v severních Čechách. Grafické zpracování Jaroslav Rež, Nový Bor.

Legenda:

- současná státní hranice
- správní hranice okresů Česká Lípa a Děčín
- geologický zlom
- přibližná hranice panství Ronovců (in: Kloss-Sovadina)
- dostatek hmotných pramenů
(event. archeologický průzkum)
- drobné nálezy autora či jiných osob
- nálezy staré (literatura či jiné osoby dříve)
- literatura
- ústní tradice
- oronymun (mapa, literatura)

Mapa ZSSH (autor) s vyznačeným předpokládaným územím v majetku Ronovců (Klos -Sovadina)

KDE LEŽELY GLÄSENDORFY?

Michal Gelnar - Miroslav Plekanec - Jan Štika

O lokalizaci někdejšího Gläsendorfu v okolí dnešního Jiřetína pod Jedlovou se pokoušelo již několik generací regionálních historiků i vlastivědných pracovníků, ale převážně ne příliš úspěšně (Palme 1852, 215; Wolkan 1889; Grünwald 1936, 151-152; Pergelt 1937, 201-208 a j.). Připomeňme si, o co vlastně jde. V dnes již nezvěstné listině z r.1539 určil tehdejší majitel panství Tolštejn Jiří ze Šlejnic místo pro výstavbu nového sídliště horníků následovně: „... na Lipské cestě mezi Holou Ladou a Zámeckým vrchem pod Gläsendorfem...“.^{1/} Z tohoto popisu je dnes však možno jednoznačně identifikovat pouze dvě oronyma: Zámecký vrch je bezesporu skála, na které dodnes stojí zbytky rozlehlého hradu Tolštejna a Lipská cesta byla někdejší důležitá obchodní komunikace, vedoucí z Horní Lužice přes Rumburk, Dolní Podluží, dále na jih do sedla pod hradem Tolštejnem a pak lesy pod dnešním Konopáčem, kde se ztáčela k východu, aby v místě pozdější sklárny Nová Huť nabrala směr na Svor, Sloup, Lipé^{2/} a na Prahu. Za Holou Ladu je od nepaměti považována dnešní Křížová hora u Jiřetína pod Jedlovou, ale nikdo se nepozastavil nad tím, že je to v rozporu s výše uvedeným popisem, neboť Jiřetín pod Jedlovou neleží mezi hradem Tolštejnem a Křížovou horou. Kromě toho na mapě šlejnicovských lesů z r.1571, tedy nedlouho po založení nového sídliště, je vrch „die kale Hayde“ zakreslen východně od Jiřetína pod Jedlovou a to přibližně buď v místech kóty 506 nad pozdějším tzv. Görnerradlem, nebo v místech dnešních Kozích hřbetů^{3/}. Jelikož ani toto místo však neodpovídá popisu z r.1539 existují tři možnosti, jak to vysvětlit: buď tehdy v okolí existoval nějaký další holý vrch nebo stráň, nebo popis nebyl přesný, anebo pro výstavbu městečka bylo původně určeno jiné místo někde v okolí dnešního rybníčku na Bílém potoce u (Lipské)

cesty k hradu. Ještě obtížnější je to s lokalizací Gläsendorfu, který totiž kupodivu i někteří dodnes uznávaní autoři (A. Palme, 1852 a R. Wolkan, 1889) ztotožňovali bez jakýchkoliv důkazů s Dolním Podlužím. Proti tomu se odvážil vystoupit až v r. 1936 ředitel měšťanské školy Johann Grünwald (Grünwald 1936, 51, 64, 151 - 152), který však předložil ještě absurdnější lokalizaci a to východně od hradu Tolštejna, někde na úbočí Pěnkavčího vrchu. Vycházel přitom z jedné mapy markrabství Horní Lužice, která byla údajně součástí jakéhosi atlasu, vydaného v r. 1750 ve Slezsku, jejíž jednoduchou skizzu uveřejnil ve své knize. Jelikož v r. 1750 již asi padesát let existovala osada Lesné, která na mapě zakreslená není, je možné se domnívat, že se jedná buď o kopii nějaké mnohem starší mapy, na které bylo skutečně zakresleno lesní sídliště sklářů, nebo že tímto Gläsendorfem byla míněna právě osada Lesné. O této možnosti by svědčily zápisy v jiretínské matrice, ve které se ještě koncem 17. století v souvislosti s někdejším Lesním mlýnem ^{4/} někdy uvádí, že tento leží v Gläsendorfu. Jelikož tento mlýn i později severněji od něj založená osada Lesné ^{5/} patřily vždy k obci Tolštejnu ^{6/}, náležející k farnosti Jiřetín, je zřejmé, že v těchto zápisech v matrice je názvem Gläsendorf míněna obec Tolštejn. Co však vedlo Grünwalda k tomu, že o věrohodnosti výše uvedené mapy neměl pochyb a že s na ní uvedeným názvem Gläsendorf spojoval *Gläsendorf* z popisu z r. 1539? Byla to jistě místní tradice, podle které měl být Lesní mlýn pozůstatkem zaniklého sídliště sklářů někde na západním úbočí Pěnkavčího vrchu, které bylo zničeno při nějakém válečném tažení a už nikdy nebylo obnoveno.^{7/} Tato tradice měla přitom reálný podklad v tom, že při těžbě dřeva a při dobývání pařezů na úbočí Pěnkavčího vrchu docházelo zřejmě odedávna k nálezům stop po sídlení i po sklářské výrobě. Jak uvádí Grünwald dále (1936, s. 51), docházelo opakovaně i při výkopech pro základy domů v Lesném k nálezům zlomků sklářských pánví i nistějového skla, což se ostatně tvrdilo rovněž bez jakéhokoliv upřesnění i o domech v Rozhledu. Na základě těchto tvrzení zaměřili amatérští badatelé svoji pozornost na okolí objektu někdejšího Lesního mlýna ^{8/} a na protější lesní oddělení, zvané začátkem tohoto století *Auf der Glasse* ^{9/}, ale jejich mnohaletá prospekce nebyla úspěšná. V srpnu r. 1999 se v náhodném rozhovoru s autory tohoto článku zmínil ing. Dvořák o svém nálezu v jakési geologické sondě v okolí vydatného pramene nedaleko své chalupy č.p. 67 v Lesném, kde asi v hloubce 70 cm

nalezl zlomek sklářské pánve a žářem slinuté kousky vyzdívky ze sklářské pece, které na požádání ukázal. Kromě toho uvedl, že v potůčku, vytékajícího z tohoto pramene, zachyceného asi v době první republiky pro vodovod, našel spolu s kamarády v době svého dětství kapičky skla. Jelikož však místo své sondy nijak blíže neupřesnil, nepodařilo se dosud autorům ani v této části osady Lesné objevit jakékoliv stopy po sklářské výrobě.

Ale vraťme se teď k historii pokusů o lokalizaci Gläserndorfu z listiny z r. 1539. První solidnější rozbor všech tehdy dostupných pramenů, týkajících se této problematiky, uveřejnil ve svém článku *Kde ležel Gläserndorf?*, jehož titulěk jsme si v parafrázi vypůjčili, sekční šéf z Horního Podluží-Žofina Franz Pergelt (Pergelt 1937). V něm na základě logické úvahy přesvědčivě dokázal, že *Gläserndorf* z r. 1539 nutno hledat v dnešním Rozhledu a ne v Dolním Podluží, nebo na úbočí Pěnkavčího vrchu. I když plošný archeologický průzkum nebyl dosud v osadě Rozhled proveden, je možno dnes dát F. Pergeltovi za pravdu a to na základě povrchových sběrů, které v letech 1989-1992 prováděl Michal Gelnar (Gelnar 1999, 71 - 73) a na jaře 1994 v okolí mostku přes Bílý potok u hotelu Slovan i Jan Štika s Miroslavem Plekancem. Ti našli ve stěně tehdy k neznámému účelu hloubené menší nádrže na levém břehu potoka a v hromadě tohoto výkopu větší množství zlomků užitkové i sklářské technické keramiky a nistějové sklo, což jednoznačně svědčilo o středověké sklářské výrobě v této lokalitě. Všechny nálezy z r. 1994 byly tehdy odevzdány k dalšímu odbornému zpracování PhDr. Evě Černé z dnešního Ústavu archeologické památkové péče v Mostě. Nálezy hmotných pramenů M. Gelnara datoval archeolog PhDr. František Gabriel předběžně do doby kolem poloviny 14. století (Gelnar 1999, s. 73). Na základě nálezů a hlášení M. Gelnara Archeologickému ústavu v Praze^{10/} bylo již v létě 1992 iniciováno PhDr. E. Černou z Mostu na louce u pramene pod domem č.p. 20 proti hotelu Slovan orientační geofyzikální měření^{11/}, při kterém však nebyla odhalena žádná magnetická anomálie, signalizující nějaký výrobní sklářský objekt.^{12/} Ten mohl ležet buď přímo na místě pozdějšího rozlehlého domu č.p. 20^{13/}, nebo někde poblíž jihozápadně od něj. Kromě stručných údajů M. Gelnara (1999, 73) o jeho nálezech nebyla do dnešního dne o této lokalitě publikována žádná odborná zpráva.

Vraťme se však nyní k lokalizaci toho „druhého“ *Gläserndorfu* na svahu *Nesselbergu*, dnešního to Pěnkavčího vrchu. Velice zajímavou

informaci přinesl časopis MNEC ve zprávě jistého Antona Seidela st. ze Cvikova (Seidel 1895, 276 - 277), ve které zevrubně informuje o výletu svého souseda k příbuznému, který tehdy působil v Lesném jako hajný. Ten ho vzal na procházku do blízkého lesa, o čemž se mj. uvádí: „...když pak jsou přibližně v polovině výšky Nesselbergu, narazí na dřevorubce, zabývající se dobýváním pařezů. Snaží se s nimi navázat rozhovor, ve kterém se pak mj. dozvedí, že tito zde již před mnoha léty při dobývání pařezů naráželi na mnoha místech ve značně velkém rozsahu na staré zdivo, pocházející z domů, a že zde na tomto místěku nacházeli mnoho předmětů, pocházejících z vybavení domácností, dále mnoho zlomků skla, jeden delší kus skla zvláště krásné modré barvy, velký kus hliněného hrnce, ve kterém se taví sklo^{14/}, a další skleněné střepy, zřetelně poukazující na to, že zde také stávala sklářská huť. A co je na tom nejzvláštnější, je to, že na tom Nesselbergu jsou nalézány domovní zařizovací předměty skoro až na vrcholu, zdivo ale již ne. Jak řekl hajný, má mít u sebe nadlesní, který se o to zajímá, mnoho věcí a dřevorubci říkají: Zde stával Gläsendorf, který byl zničen za švédských válek.“ Následující poznámka redakce^{15/} je však zavádějící, neboť Dr. Edmund Schebek (Schebek 1878) se ve své knize o nálezech na Nesselbergu nezmiňuje.

Tato zpráva A. Seidela, ale i jiné zprávy, podnítily k vyhledávání možných lokalit zaniklých sklářských hutí, především však v posledním desetiletí, amatéry i profesionála. Zvýšená prospekce probíhala na západním úbočí Pěnkavčího vrchu, především pak v lesním oddělení č. 37, označovaném ještě na přelomu století názvem Nesselberg^{16/}. Jelikož byla zcela neúspěšná, začalo se uvažovat o špatném výkladu této zprávy^{17/}, eventuálně o její nevěrohodnosti. Obrat nastal až v červnu 1999, kdy se štěstí usmálo na M. Plekance, který si při prospekci pozůstatků předpokládané hornické činnosti v okolí Patzeltova pramene povšiml pod jedním menším vývratem u lesní cesty zlomků keramiky. Tak byla konečně objevena dlouho hledaná lokalita, svědčící o středověké sklářské výrobě na tomto místě. Nachází se na mírnějším svahu asi 120 m jižně od svážné lesní cesty z Klepáče^{18/} do údolí Lesenského potoka, těsně pod lesní cestou, odbočující z ní k Patzeltově prameni. Plocha, na které jsou v nadmořské výšce 575 m n.m. rozptýleny stopy po výrobě skla byla odhadnutza asi na 30×12 m. Dosud byla objevena jen odpadní halda. Charakteristické převýšení terénu, signalizující místa destruova-

ných sklářských pecí, nebyla zatím vysledována. Lokalita, porostlá jehličnatým, asi 60 let starým lesem, je evidentně porušena a možná i z části překryta^{19/} nějakou mladší výrobní činností, kterou se dosud nedaří určit, ani datovat. Původní předpoklad, že se jedná o činnost hornickou, se zdá být méně pravděpodobný, neboť předběžné geologické posouzení neobjevilo žádné stopy po rudonosných horninách, i když velké množství jam a hald všude v okolí svědčí o nějaké kutací činnosti. Přimo na místech s nálezy po zaniklé středověké sklářské huti byly objeveny dvě asi 5 m od sebe vzdálené řady do terénu zapuštěných menších opracovaných pískovcových kvádrů, které je možno považovat za základy jednoduchého přístřešku. Na ploše vymezené těmito řadami kamenů byly těsně u sebe nalezeny tři železné kamenické klíny, kterých však, podobně jako nedaleko nalezené, silně zkorodované tesařské sekyrky (tzv. bradatice), nelze použít k datování. I v blízkém okolí je několik jednotlivých, na povrchu ležících opracovaných pískovcových kamenů. Těžiště této kamenické činnosti se však nachází nad lesní cestou, kde se ve strmém svahu na ploše mnohonásobně větší než je plocha lokality po sklářské výrobní činnosti nachází kromě velkých jam a hald i množství volně ležících opracovaných pískovcových kamenů různých tvarů a velikostí, které byly zřejmě po ukončení této výrobní činnosti ponechány na místě. Stopy po sklářské výrobě tu naopak zcela chybí. Zde se zřejmě jednalo o zpracovávání pískovcových bloků na kvádry pro stavební účely, jak je známe i z jiných míst v okolí.^{20/} Jestli tato technologie byla starší nebo mladší, nežli způsob těžby v lomech, nebo zda oba způsoby zpracování mohly probíhat současně, není autorům tohoto článku známo. Možné je i to, že na lokalitě proběhlo kromě těžby dřeva i několik dalších výrobních činností s větším časovým odstupem (sklárství, hornictví, kamenictví). Lokalita zaniklé středověké sklářské hutě byla částečně porušena i stavbou přístupové cesty k vydatnému Patzeltově prameni, který byl někdy na počátku 20. století podchycen pro vodovod do Varnsdorfu. Nálezy z povrchových sběrů M. Plekance a J. Štiky z počátku června 1999 byly odevzdány opět archeoložce PhDr. E. Černé z Mostu. Pozdější nálezy, ke kterým došlo v souvislosti s geologickým průzkumem téhož roku, byly datovány předběžně do poloviny 15. století. I podle velkého množství zlomků užitkové keramiky lze na tomto místě předpokládat opakovanou různorodou výrobní činnost s větším časovým odstupem.^{21/}

Nově objevená lokalita je zřejmě jedním z oněch „mnoha míst“ na svahu *Nesselbergu*, uváděných ve zprávě z r. 1895. Je možné, že někdejší regionální badatelé nedokázali rozlišit, že zbytky staveb a tehdy údajně nalázané domácí předměty pocházejí z jiné doby, nežli stopy po sklářské výrobě. Vzhledem k nálezům požárové uhlíkaté vrstvy na této lokalitě, která jistě neunikla pozornosti ani v minulosti, lze snadno vysvětlit i vznik názoru o násilném vypálení tohoto sídliště při nějakém vojenském tažení. Datování PhDr. F. Gabriela dokonce nevyvrací možnost, že se tak skutečně mohlo stát v roce 1463, kdy Lužičané na příkaz Jiřího z Poděbrad obléhali Tolštejn, či o několik let později r. 1469, když vojska Šestiměstí opět hrad dobývala, tentokrát na příkaz papežského legáta z Vratislavi, ale musela se stáhnout před vpádem královského vojska do Žitavska. K pochodu od hradu Tolštejna totiž mohla vojska použít strmé úvozové Tolštejnské cesty přes pozdější *Kamenný most*^{22/} v údolí Lesenského potoka, která pokračovala úvozem po spádnici dále vzhůru přes Černou bránu na vrcholu pohraničního hřebetu a dále do Lužice.^{23/} Tato trasa probíhala tedy poměrně nedaleko od této sklářské hutě. Na rozdíl od toho není jasné, co dalo příčinu ke vzniku dalšího, dodnes uváděného, zcela nelogického tvrzení^{24/}, že sídlení na Pěnkavčím vrchu souviselo nějak se starou hornickou činností v Milířské dolině, která je odtud vzdálena asi 2 km a to ještě „přes kopec“.

K označování sídliště na Pěnkavčím vrchu názvem *Gläsendorf* došlo zřejmě až v minulém století pouze v úzkém okruhu lidí a to buď z neznalosti, nebo spekulací na základě toho, že o Lesním mlýnu se ještě koncem 17. století někdy uvádělo, že leží v *Gläsendorfu*. S výjimkou podezřelé, Grünwaldem publikované mapy, se totiž toto označení na žádné jiné mapě nevyskytuje ani jako oronymum. Na osídlení v těchto místech bylo možno tedy z mapy usuzovat jen nepřímo a to z oronyma *Nesselberg* (tj. Kopřivník), užívaného v r. 1750 pro celý vrch, v r. 1900 pak již jen pro jedno lesní oddělení (Stein 1981, 486) neboť růst kopřiv v lese signalizuje obyčejně zánik lidské příbytky.^{25/}

Co se týče názvu *Gläsendorf*, používaného pro dnešní Rozhled, budiž uvedeno, že to bylo označení spíše vyjimečné, neboť převážně bylo užíváno názvu *Dollendorf*. Prvně při prodeji panství v roce 1471, v deskách dvorských v r. 1485 ve tvaru *Tolndorf*, pouze v r. 1539 to byl *Gläsendorf*, na mapě v r. 1571 opět *Dolendorff*.

V podobě *Tollendorf* se pak dle Paudlera a Hockaufa užívalo názvu do r. 1651, kdy se objevuje tvar *Tollenstein*, užívaný až do konce 2. světové války. Jak již bylo uvedeno, zanikl však zřídka užívaný tvar *Gläsendorf* až koncem 17. století.

Nově objevená lokalita se nachází asi 550 m vzdušnou čarou jihovýchodovýchodně od lokality zaniklé středověké sklářské hutě z konce 13. stol., ležící na levém břehu Lesenského potoka u státní silnice č.9, zkoumané PhDr. E. Černou v letech 1990 - 1992 (Černá 1992, 3 - 16, Gelnar 1999, 80 - 81) i od další, dosud neprozkoumané, ležící nedaleko na břehu protějším (Gelnar 1999, 81 - 82). Rozhodně by si tato lokalita zasloužila komplexní geologický, geofyzikální a archeologický průzkum, který by jistě upřesnil odpovědi na některé v tomto článku vznesené otázky a to jak z hlediska historie sklárství, tak i z historie kamenictví, eventuálně hornictví. Dalším povrchovým průzkumem je nutno ověřit, zda míst se stopami po někdejší sídlení a sklářské činnosti je na úbočí Pěnkavčího vrchu skutečně více, neboť existence trvalejších příbytků v místech nepříliš rozsáhlé výroby, nebo těžby surovin je nejen ve středověku, ale i později zcela nepravděpodobná. Nová objevená lokalita totiž o existenci nějakých trvalejších obydlí v rozporu se zprávou z r. 1895 rozhodně nesevďčí.

Říjen 1999

POZNÁMKY:

- 1/ „...die Stelle an der Leipischen Straße zwischen der kahlen Haide und dem Schloßberge unter Gläsendorf...“
- 2/ Dnešní Česká Lípa, odtud název cesty.
- 3/ Kdyby tento hřbet byl takto nazýván proto, že se na něm pásly kozy, byl by název Pustá lada výstižný, neboť na takovýchto místech se lesu nedaří.
- 4/ *Buschmühle*, původně zřejmě ve významu Lesní pila.
- 5/ *Inozenzdorf*, lidově *Buschdörfel* (což dalo základ k novému českému pojmenování), někdy zvaný i *Nieder Tollenstein*.
- 6/ Dnes Rozhled, osada Jiřetín pod Jedlovou.
- 7/ Podle jedné verze k tomu mělo dojít v r.1469 po neúspěšném obléhání Tolštejna vojskem Šestiměstí, podle jiné za třicetileté války, eventuálně zavinila vylidnění morová epidemie, což jsou v této oblasti tradičně uváděné důvody pro zánik někdejších osad. Viz kupř. Staré Mlýny pod Bouřným (např. Bezděz, 4, 1996, s. 87 - 95).
- 8/ Dříve rekreační objekt podniku Mlýny a pekárny Kladno. Dnes majetek Poldi Kladno.
- 9/ Wirtschaftskarte etc., lesní oddělení č. 29.
- 10/ Archeologický ústav Praha, č.j.1609/95.
- 11/ Protonovým magnetometrem provedl RNDr. Roman Křivánek z Archeologického ústavu v Praze. Měření byl přítomen i J. Štika.
- 12/ Výsledek údajného dalšího geofyzikálního měření není autorům znám.
- 13/ Ten patřival místní významné rodině Münzbergů, do podzimu r.1998 pak Štefanovi Papánkovi st.
- 14/ Míneny sklářské pánve.
- 15/ „O zbytcích zdí a o nístějovém skle, které byly nalezeny v této krajině v r. 1867 píše i Edmund Schebek v úvodu (s.IX) své záslužné práce *Böhmens Glasindustrie und Glashandel*, Prag 1878.“ Tato poznámka však neodpovídá pravdě, neboť E. Schebek o sklářské výrobě na Nesselbergu nic neuvádí.
- 16/ Wirtschaftskarte etc., lesní oddělení č.37.
- 17/ Zvláště se uvažovalo o tom, zda údaj „v polovině Nesselbergu“ není možno vyložit i směrem jižním, tj. ke Stožeckému sedlu, kde byly na jednom místě v potoce v někdejším lesním oddělení *Faule Brücke*, nalezeny hmotné prameny po sklářské výrobě, splavené sem evidentně z nějaké další, dosud marně lokalizované, výše položené středověké sklářské huti (viz Gelnar M., 1999, s. 83 - 84, poř. č. 28 - Dolní Podluží VIII).
- 18/ *Klapperschöber*, jedna ze skalek na hřebeni nedaleko od vyústění serpentýnové cesty.
- 19/ Jedná se o větší počet jam a hald různé velikosti.
- 20/ Kupř. na několika místech v Sýkořím dole, či v poloze *Auf der Glasse* na západním úbočí Kozích hřbetů a pod.
- 21/ Dle předběžného posouzení vzorků nalezené užitkové keramiky, které provedl PhDr. F. Gabriel z detašovaného pracoviště Památkového ústavu Ústí nad Labem v České Lípě, se jedná o sídlení z poloviny 15. století. Opakovanou různorodou výrobní činnost s většími časovými odstupy dokládají jeden keramický zloemek zeleně glazovaný a několik zlomků z talíře žlutě glazovaného.
- 22/ *Steinerne (Edelmann) Brücke*, Wirtschaftskarte etc., lesní odd. 42.

- 23/ Středověké úvozy pod hradem Tolštejnem i na západním úbočí Pěnkavčího vrchu zkoumal a fotograficky dokumentoval v r. 1990 PhDr. Tomáš Velímský z ArÚ Praha, expozitura Most.
- 24/ Prvně zmíněno v kronice Jiřetína pod Jedlovou r. 1838, naposledy Smetana, 1998, s. 33.
- 25/ Vyjímku tvoří kupř. Růžovský vrch u České Kamenice, kde se přes hojný výskyt kopřiv nikdy žádné stopy po sídlení prokázat nepodařilo.

PRAMENY A LITERATURA:

- Brehm, E. 1902: Vergehen-Entstehen. MNEC 25, s. 209-234.
- Černá E. 1992: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu středověké sklářské hutě na k.ú. Dolní Podluží, o. Děčín. Děčínské vlastivědné zprávy, roč. 3, č. 2, s. 3 - 16.
- Gelnar, M. 1995: Hlášení pro ArÚ Praha, č.j.1609/95.
- Gelnar, M. 1996: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří. Bezděz, 4, s. 37 - 74.
- Gelnar, M. 1999: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín. Bezděz, 8, s. 51 - 95.
- Grünwald, J. 1936: Aus vergangenen Zeiten. Beiträge zur Heimatsgeschichte. Wien - Warnsdorf - Leipzig.
- Hanel, K. 1935: Zur Geschichte des Bergwerkes bei Skt. Georgenthal. MNEC 58, s. 65 - 70.
- Hantschel, F. 1896: Touristen - Führer durch,s böhmiche Nederland. Smichow.
- Hantschel, F. 1905: Kammweg - Führer von der Jeschkenkoppe bei Reichenberg bis Rosenberg bei Tetschen. Prag-Smichow.
- Hantschel, F. 1907: Nordböhmischen Touristen - Führer. B. Leipa, 2. Aufl.
- Hockauf, A.1885: Heimatkunde des politischen Bezirkes Rumburg. Rumburg.
MNEC: Mitteilungeng des Nordböhmischen Excursions - Clubs, Česká Lípa.
- Münzberg, J. F. 1912: Ruine Tollenstein. Beschreibung, Geschichte und Sagen. Rumburg.
- Palme, A. 1852: Warnsdorf mit seinen historischen Denkwürdigkeiten. B. Leipa - Rumburg.
- Paudler, A. 1904: Der neue Kammweg vom Jeschken zum Rosenberge. Leipa. 3. Aufl.
- Pergelt, F. 1937: Wo lag Glasendorf? In: Beiträge zur Heimatkunde, Folge 25, Beilage zur Abwehr, s. 201-208.
- Schebek, E. 1878: Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Prag.
- Seidel, A. 1895: Sonderbare Quellen. MNEC, 18, s. 276 - 277.
- Smetana, J. 1995: Počátky Jiřetina pod Jedlovou. Děčínské vlastivědné zprávy 1, roč. 9, s. 3 - 14.
- Smetana, J. 1998: Jiřetín pod Jedlovou. 450 let města v Lužických horách. Jiřetín pod Jedlovou.
- Stein, K. 1981: O některých názvech výšin v Lužických horách. Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV č.4 - 5, roč. 22, s. 482 - 489.
- Wirtschaftskarte Rumburg Niedergrund, 1900, měřítko 1:7200.
- Wolkan, R. 1889: Nordböhmen und der katholische Herrenbund (1465-1471).: MNEC, 12, s. 206 - 221.
- Zakládací listina města Jiřetina pod Jedlovou, vydaná majitelem panství Jiřím ze Šlejnic r. 1539 (dnes nezvěstná; opis v kronice obce z roku 1838 - citováno podle „Gnadebriefe der Gebrüder von Schleinitz, gegeben zu Rumburg am Samstag nach Viti im Jahre 1539“).

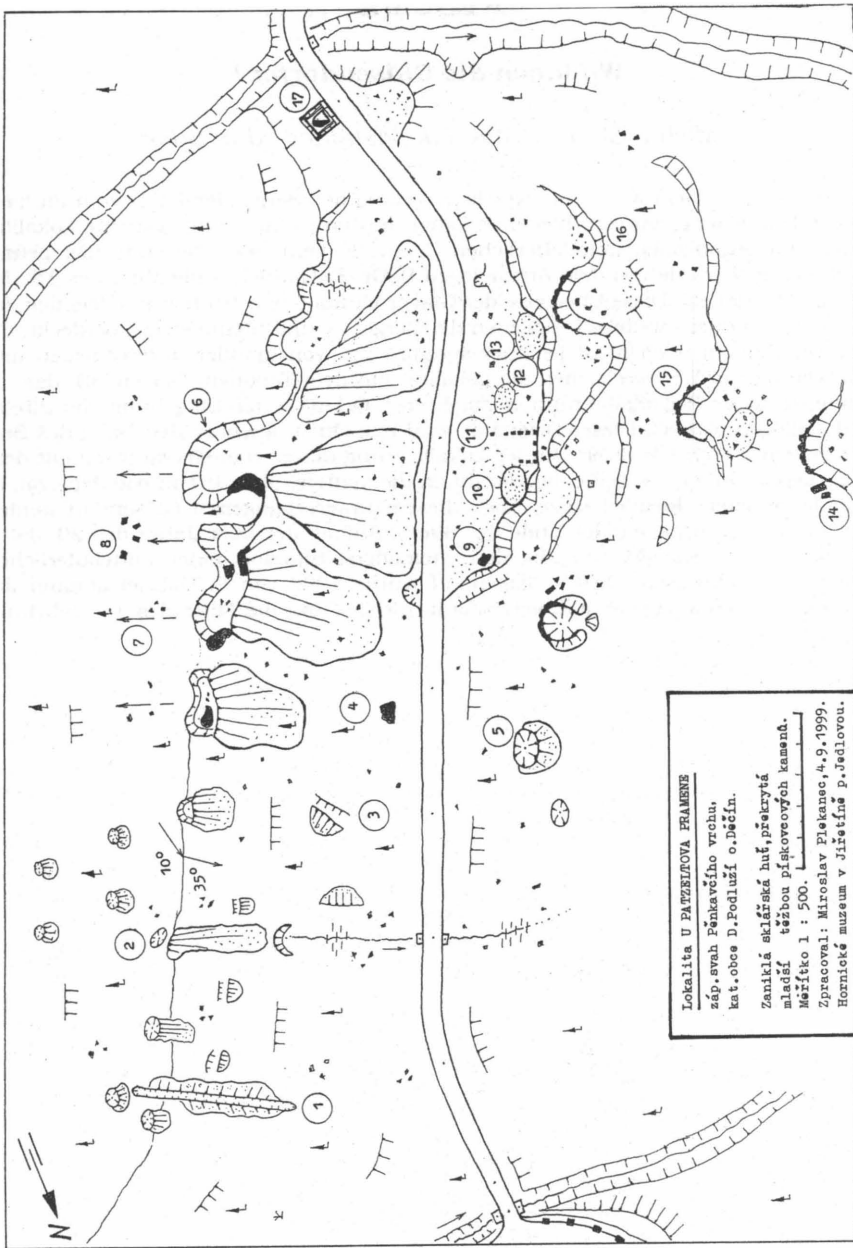
RESUMÉ

Wo lagen die Gläserndörfer?

Michal Gelnar - Miroslav Plekanec - Jan Štika

Im Sommer 1999 wurde am westlichen Hang des Berges Pěnkavčí vrch im Lausitzer Gebirge eine von verschiedenen Laien und Profis jahrelang gesuchte Lokalität einer untergegangenen mittelalterlichen Glashütte gefunden. Die erste hier gefundene Keramik wurde von dem Archäologen PhDr. F. Gabriel in die Mitte des 15. Jahrhunderts datiert. Diese Überreste der Glasproduktion wurden hier in folgenden Jahrhunderten durch weitere Tätigkeiten der Bergleute und Steinmetzer überdeckt, die sich im Moment noch nicht genauer spezifizieren, voneinander unterscheiden und datieren lassen. Wir vergleichen die Lokalität mit dem Toponym Gläserndorf, das die ältere deutsche Regionalliteratur an mehreren Orten in der Umgebung von Jiřetín pod Jedlovou plaziert. Dieser Ortsname wird manchmal auch an den Hang des Berges Pěnkavčí vrch lokalisiert. In der Lokalisierung dieses Namens sind wir mit dem Vorkriegsautoren F. Pergelt einig, der ihn in die heutige, über Jiřetín pod Jedlovou liegende Ortschaft Rozhled setzt. Nach diesem untergegangenen Gläserndorf fanden wir unabhängig voneinander Ende der 80er - Anfang der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts materielle Quellen, die den ehemaligen Standort einer mittelalterlichen Glashütte nachweisen. Dieses Gläserndorf wurde 1992 von F. Gabriel anhand der entdeckten Gebrauchskeramik vorläufig in die Zeit um die Mitte des 14. Jahrhunderts datiert.

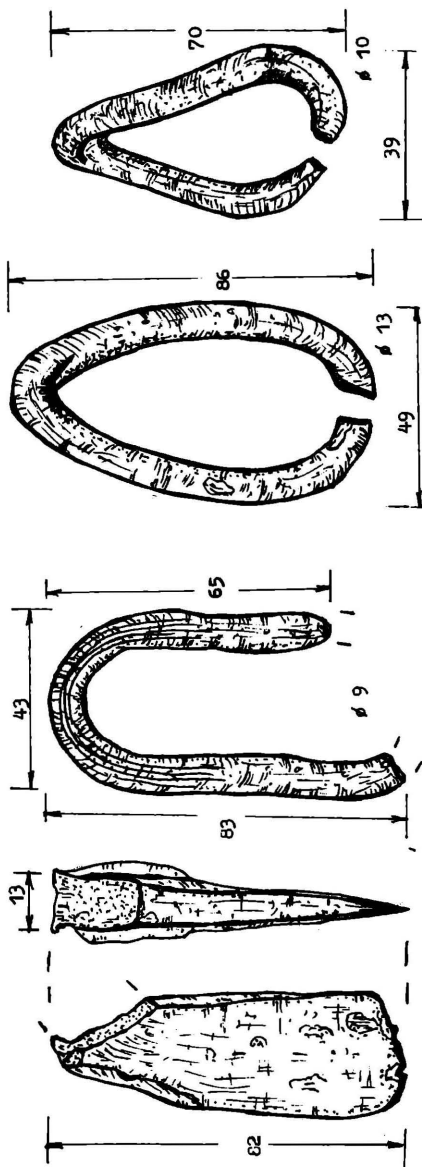

Lokalita U PATŘELCOVA FRAMENE
 záp. svah Pěnkavčino vrchu,
 kat.obce D.Podluží o. Děčín.
 Zaniklá sčláňská buť, překrytá
 mladší tžbou pískovcových kamenn.
 Meritko 1 : 500.
 Zpracoval: Miroslav Plekaneč, 4.9.1999.
 Hornické muzeum v Jiřetíně p. Jáchlovou.

Lokalita u Patzeltova pramene (k.ú. Dolní Podluží, o. Děčín), mapa 1:500, autor M.Plekanec:

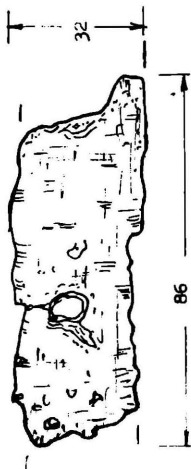
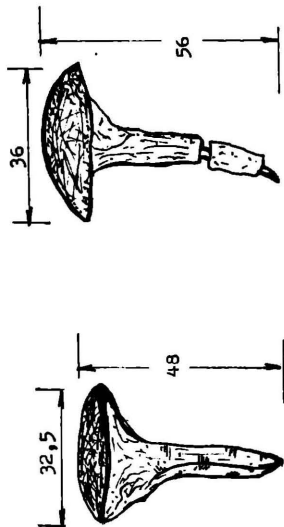
- 1/ Geologická rýha.
- 2/ Průzkumné sachtíce.
- 3/ Průzkumné rýhy - odkopy.
- 4/ Pískovcový blok se stopami po broušení nástrojů.
- 5/ Průzkumné jámy.
- 6/ Těžební zářezy v hraně svahu s mohutnými haldami odtěžených pískovcových kamenů. Nález koňské podkovy, úlomky klinů, hřebů.
- 7/ Směr magnetismu, který vykazují středy jednotlivých těžebních zářezů.
- 8/ Výskyt magnetických bazaltů.
- 9/ Místo prvotních nálezů fragmentů užitkové a technické sklářské keramiky. nistějové sklo mléčné mo-dře zbarvené.
- 10/ Pahorek odpadní haldy obsahující zlomky užitkové keramiky, technické sklářské keramiky (sklářských pánví a kelímku), nistějového skla a rovněž několik na povrchu volně ležících opracovaných kamenů.
- 11/ Nasucho kladené pískovcové štuky základů jakéhosi přístřežku, v jehož středu byly nalezeny tři že-lezné klíny a zlomky užitkové keramiky.
- 12/ Místo nálezů železné sekery zv.bradatice.
- 13/ Místo nálezů olověných slitků.
- 14/ Místo nálezů sekery kombinované se špičkem.
- 15-16/ Dobyvky ve svahu. Nálezy hřebů a roztržených ok řetězů.
- 17/ Vodárenská štola Patzeltova pramene ze začátku 20.století s portálem z pískovcových kvádrů.

28

Uložený zásekový klín pro
přibližování kmenů

Roztřená oka řetězu

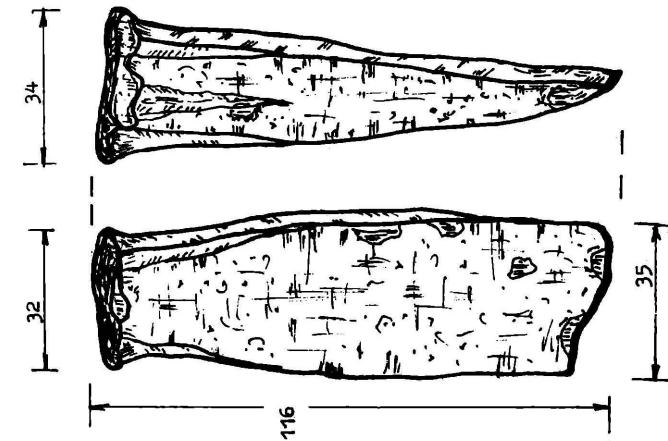

Kásový plech - kování

Nálezy od Petzeltova

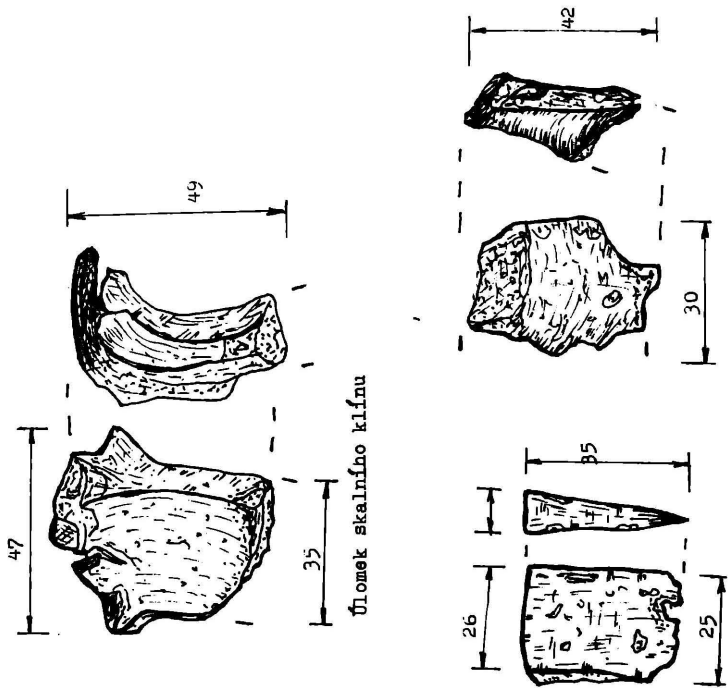
Kované hřeby s kulatou hlavou

b) Nálezy od Patzeltova pramene. Kreslil M. Plekanec.

Pločný skalní kříd nalezený v obvodu kamenných základů objektu

Nálezy z těžšího jokajitky U. Patzeltova pramene na západním úbočí Penkavého vrchu.

Úlomek skalního kříd

Kříd z palice

Úlomek skalního kříd

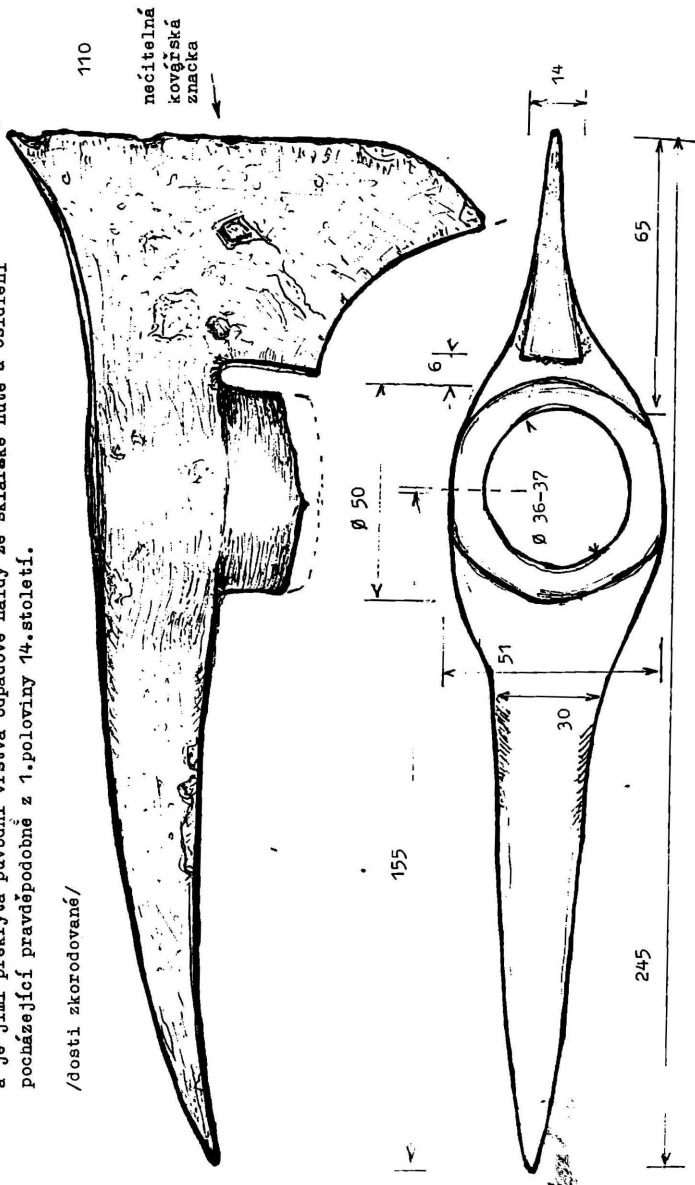
c) Nálezy od Patzeltova pramene. Kreslil M. Plekanec.

Lokalita U Patzeltova pramene - 45 metrů západně od odpadní haldy u skály ve svahu dolů,

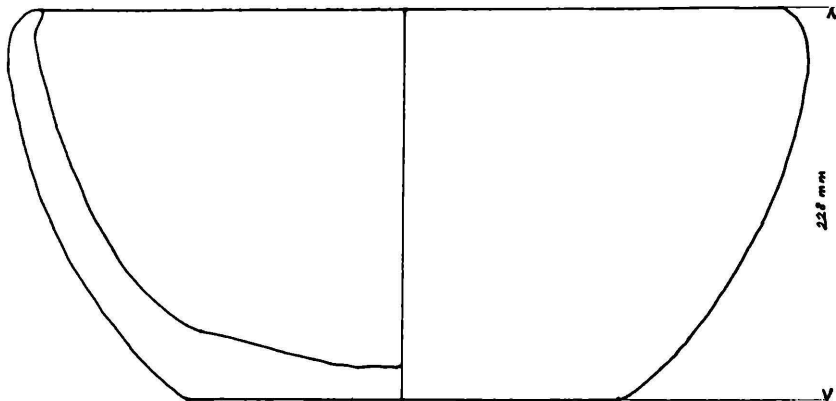
22 cm. pod pískovcovými kameny, v původní vrstvě bílého písku, který je místy zbarven do červena. Pískovcové kameny pocházejí z těžební činnosti v této lokalitě/pravděpodobně v 16. století/ a je jimi překryta původní vrstva odpadové haldy ze sklářské hutě a osídlení pocházející pravděpodobně z 1. poloviny 14. století.

/části zkorodované/

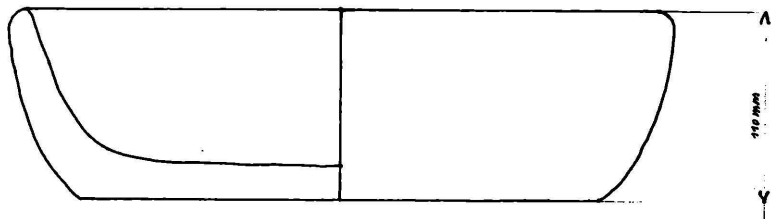
110

d) Nálezy od Patzeltova pramene. Kreslil M. Plekanec.

*φ dna 246 mm
φ vnitřního okraje 416 mm*

*φ dna 392 mm
φ vnitřního okraje 360 mm*

e) Nálezy od Patzeltova pramene. Tvarová rekonstrukce sklářských pánví.
Kreslil M. Gelnar.

DŮL „ANTON SEGEN GOTTES“ VE SVĚTLINÁCH U DOLNÍHO PODLUŽÍ

Miroslav Veselý

Jedním ze čtyř hnědouhelných dolů, které existovaly okolo poloviny 50. let 19. století mezi Dolním a Horním Podlužím a Studánkou u Varnsdorfu, byl nejseverněji položený důl „Anton Segen Gottes“ u Světlin. Jednalo se o typický malodůl, kterých se v tu dobu nacházely v Lužických horách a jejich širším okolí již desítky. Jejich počet pod působností zejména bílinské a hrobské, ale i dalších substitucí Horního soudu (později Horní komisariát Teplice), dosahoval celkem několika set kusů^{1/}, přičemž mnohé doly průběžně vznikaly a opět zanikaly. Založení dolu bylo inspirováno nejspíše dočasnými těžebními úspěchy dolu „Reichensegengottes“ na Špičáku ve Varnsdorfu (Veselý 1998, 85), sousedního dolu „Dreieinigkeitszeche“^{2/} (Walther 1975) na saské straně hranice a několika dalších hnědouhelných šachet u nedalekého Seifhennersdorfu a Neuleutersdorfu (Reinisch 1920, 48, Walther 1975, 33 a n.). Znamé byly kutěrům jistě i výsledky relativně úspěšných dolovacích pokusů těžební společnosti rumburského velkoobchodníka Antona Salomona z let 1800 až 1803 z lokality „Schanze“ na jižním svahu „Schanzenbergu“, zvaného též „Kühberg“ (dnes Valy, 543 m n.m) při západním okraji Studánky a dále mezi Světlinami a Studánkou a východněji na svazích u Varnsdorfu.^{3/} Na všech zmíněných místech byly dobývány výskyty uhlí vázané na pozůstatky třetihorní vulkanické série (Kopecký 1966, 152), jež obsahuje střídající se polohy uhlí a leštivých bituménových břidlic s vrstvami arkózy (arkózových pískovců) a čedičových tufů svrchnooligocenního stáří /chatt/ (Reinisch 1920, 2), tj. stáří mezi 24 až 30 miliony let (Špínar-Obrhel-Dvořák, nedat.)

Patrně vůbec první podrobnější zprávou o dolování uhlí v oblasti Varnsdorfska je zpráva bílinského lékaře a geologa Dr. Franze Ambrose Reusse z roku 1793. V dnes bezejmenném plochem návrší,

ležícím východně od pražské silnice, jež bylo nazýváno dříve „Wurstberg“, a které je součástí Rumburské pahorkatiny, byly vyraženy dvě štoly pro vyhledání uhelných slojí. První štola měla být ražena nedaleko Varnsdorfu od východu k západu do vzdálenosti 100 až 150 loktů, druhá štola byla hnána severním směrem od Dolního Podluží a dosáhla délky 86 loktů⁴/.

Protože v obou štolách bylo skutečně zastíženo několik poloh kamenného uhlí⁵/, nechali ještě v jižním svahu (to je směrem k Dolnímu Podluží) vyhloubit šachtu. Podle vyprávění důlního tvořila značně mocnou svrchní vrstvu více či méně zvětralá porfyrická břidlice. Pod ní následovala vrstva šedožlutého břidličnatého jílu, který tvořil nadloží uhelné sloje. Samotná sloj uhlí byla údajně mocná 5 až 6 palců⁶/, což vedlo k tomu, že byl důl dán k dispozici důlnímu a nakonec byla těžba pro malou mocnost sloje stejně zastavena (Reuss 1793, 133-134). Při kutacích pokusech na jižním úbočí mezi silnicí na Studánku a lokalitou zvanou „Kirchenbusch“ k tomu přispěly prý i přívaly vod. Hospodářský význam slojí byl údajně zanedbatelný (Fritsche 1935, 99). Zpráva z roku 1800 naproti tomu uvádí, že štola ražená ve východním svahu návrší již před rokem 1784, byla dlouhá 345 láter a vycházely z ní na povrch tři osvětlovací šachty. Třetí z nich, vyhloubená v místě naražení uhelné sloje, byla označena jako nálezná. Ukloněné uhelné vrstvy se měly nacházet v hloubkách 10 a 19 láter⁷/ . V její blízkosti nechala Salomonova „Rumburská kamenouhelná těžební společnost“ počátkem roku 1800 vyhloubit novou šachtu, která v hloubce 6 3/4 látra zastihla sploštělou, silně ukloněnou, 10 - 24 palců⁸/ mocnou sloj uhlí. Ta zavdala v únoru 1800 důvod k propůjce dvou čtvercových dolových měr pod ochranným názvem „Zur alten Hoffnung“⁹/, rozprostírajících se mezi Studánkou a Světlinami na pozemcích Josepha Tietzeho, Andrease Zaabela a Andrease Christopha z Dolního Podluží. Vedením prací byl pověřen důlní z jiretinských dolů Joseph Hellmich. Údaje o dole jsou natolik rozsáhlé a zajímavé, že si zaslouží samostatného zpracování.

Je nepochybné, že na lokalitě Kirchenwald (Kirchenbusch) se jednalo o dvě různá díla, neboť se vzájemně odlišovala nejen v délce ražení a počtu šachet, ale navíc delší z nich směřovala jiným, jihozápadním směrem. Přitom je pravděpodobné, že překopy štoly pronikly až do míst položení dolových měr pozdějšího dolu „Anton Segen Gottes“. Pomístní název „Freischurf“, uvedený na jedné z les-

ních map^{10/} a označující v lese místo ležící již na varnsdorfském katastru asi 300 metrů od Studánky při jejím jihovýchodním okraji totiž naznačuje, že se může jednat o prostor, kde byla delší z obou štol zaražena. Mohlo se však také jednat o jedno z kutišť knížete Johanna z Lichtensteinu z roku 1901, ležící v obvodu kutacího kruhu jemu propůjčeného výhradního kutiště (Veselý 1998, 87)^{11/}. Pomístní název „Kohlstätte“ (Uhlíště), který lesní mapa umísťuje asi 700 metrů odtud na jihovýchod, s těmito kutacími pokusy již zcela jistě nesouvisí. Jedna ze zpráv uvádí, že v knížecím lese zvaném „Kirchenwald“, ležícím na území obcí Studánky a Varnsdorf, bylo při budování vodovodu pro Varnsdorf v roce 1893 podchyceno několik pramenů, z nichž jeden měl být výtokem ze staré štolý (Quirfeld, b.d.,4). Pramen se nazýval „Schweife“ a ze všech tří původně jímaných pramenů měl největší vydatnost (1,63 l/sek. z celkové vydatnosti 2,12 l/sek. dne 12. srpna 1893 a v roce 1910 0,55 z celkových 2,6 l/sek. čtyř měřených pramenů). Proto ani nebyl vzat v úvahu protest majitele domu č.p. 223 ve Studánce Antona Brandela, který se obával, že odvedením vody z 290 metrů vzdáleného pramene poklesne hladina vody v jeho domácí studni, která, přestože při hloubení přímo na starou štolu nenarazila, měla být z ní prosakující vodou napájena. Tento Brandelův názor podporuje jak informace o směru ražení štolý, tak vzájemná poloha pramene a Brandelova domu. Na pramenu byla nakonec zřízena jímací šachta a v ní nainstalováno vodní čerpadlo^{12/}. Správcem vodovodní sítě, mistrem p. Szylarem z varnsdorfského vodárenského střediska SčVaK Děčín, byl však jako možné místo podchycení staré štolý označen pramen ležící asi 150 metrů odtud na severoseverozápad. V místě se prý nalézá drobná stavba zakrývající skružovou studnu o průměru 1,5 metru a hloubce asi 10 metrů. Je trvale zavodněna a dosud se jí nepodařilo vyčerpát a zrevidovat. V okolním lese jsem našel hned více terénních nerovností, malých hald a jiných stop po výkopových pracech, které jsou však zcela nepochybně také částečným pozůstatkem po vodárenských pracech. Uhlí mělo být nalezeno také při zřizování pramene „Kaltenborn“, ten se mi však nepodařilo lokalizovat. O přítomnosti blízké štolý může svědčit i nešťastný případ údajného přiotrávení se dūlními plyny pana Ulbricha, otce paní Podzimkové ze Studánky, ke kterému mělo dojít ve Světlinách při opravě studny okolo roku 1943^{13/}.

Další opuštěnou štolou, která byla později využita jako zdroj vody

při stavbě vodovodu pro Dolní Podluží, byla štola ležící na jižním úbočí návrší mezi silnicí do Studánky a lokalitou „Kirchenwald“. Výtok pramene, zvaného „Christofquelle I“ ležel těsně u silnice vedoucí z Dolního Podluží do Studánky (Fritsche 1935, 99) na dolnopollužských pozemcích č. 662/6 a 663/3 Josefa Christofa ze Studánky, asi 400 metrů před prvními domky ve Studánce. V dopise ze dne 16. března 1910, adresovaném Okresnímu hejtmánství ve Varnsdorfu, se však za majitele dotčených pozemků označuje Franz Christof z Dolního Podluží č. p. 56. Ten zde také uvádí, že vlastní pramen je ve skutečnosti od výtoků vzdálen 300 metrů, kde se rozděluje na tři části. Jedna protéká pozemky souseda Josefa Renchtela, druhý potůček vlevo přes Christofovy pozemky, přičemž slouží k zavlažování jeho polí a zbylá část protéká těsně vedle jeho domu do nedalekého rybníčku.^{14/} V místě pramene se donedávna nalézala vodárenská šachta zrušená při výstavbě třetího silničního pruhu začátkem roku 1999. Domy stojící v místě dnešního neudržovaného pole byly zbořeny již před desítkami let, neboť starousedlíci je vůbec nepamatují a rybník byl také zrušen. Správci vodovodní sítě není o existenci štoly nic známo.^{15/} To však může být způsobeno tím, že celá záležitost je řešena technicky tak, že ústí štoly je zazděno a zasypáno a je od něj svedeno potrubí do jímací šachty. Tak to známe nakonec i z jiných míst. Štola pak zdánlivě neexistuje.^{16/}

Zájem o dolování ožívá znovu na přelomu 30. a 40. let 19. století. K tomuto období nalézáme pouze zmínku z roku 1840, že ve Staré a Nové Studánce měl pracovat důl „Segengottes“ Franze Hähnela (Krauss 1840, 89). Nejspíš v létě 1842 nechávají továrníci Anton Lumpe z Rumburku č.p. 334, a Johann Sallmann, bydlící v Rumburku č.p. 275, provést v okolí Studánky a Světlín nové kutací pokusy. Že byly výsledky pokusného kutání oběma aktéry považovány za perspektivní dosvědčuje skutečnost, že dne 20. září téhož roku oznamuje A. Lumpe jménem svým i Sallmannových dvěma dopisy na c. k. substituci Horního soudu v Hrobu nález hnědouhelné slaje ve Světlínách, na pozemku Ferdinanda Schwendlera ze Světlín č. p. 28. Svou žádost o úřední ohledání místa nálezů a o propůjčku dvou jednoduchých dolových měř^{17/} doložil žadatel příloženým vzorkem uhlí.^{18/} Přitom připomněl, že je již držitelem kutacího povolení pro území rumburského panství, kdy mu však bylo toto oprávnění uděleno, to z dochovaných dokladů nevíme. O dva dny později

sepisuje továrník Lumpe další dvě obdobné žádosti k nálezu uhlí poblíž Světlin, a to na pozemku patřícím ke statku č.p. 4 Antona Zobela z Horního Podluží. Místo objevu mělo ležet daleko na západ^{19/} od první nálezné šachty a uhelná poloha zde byla otevřena také štolou. První dvě dolové míry měly přiléhat k sobě delšími stranami, třetí dolové pole mělo navazovat na první a čtvrté zase na druhé těžební pole. Všechny čtyři žádosti byly předloženy c. k. substituci Horního soudu v Hrobu 24. září 1842 a bylo jim přiřazeno pořadové číslo 258 až 261.

Dne 11. října 1842 provedl hrobský důlní Paulus úřední ohledání nálezných šachet a z nich ražených důlních děl včetně hnědouhelné slaje, ke kterému byl přizván také továrník Lumpe. Protokol z následujícího dne sepsaný oběma účastníky ohledacího řízení a továrníkem Sallmannem konstatuje, že dovedně odkrytá uhelná poloha, zastížená v první šachtě v hloubce 8 sáhů, má mocnost 3 stopy a v druhé šachtě v hloubce 7 sáhů, má mocnost 4 stopy.^{20/} Sloj díky tektonickým vlivům byla proniklým čedičovým tělesem zatlačena hluboko dolů a klesala pod úhlem 18 stupňů severním směrem. Protože těžaři nepředpokládali její obrat vzhůru, tak ji opustili a pomocí dovrchního dobývání^{21/} a překopů vedených z obou šachet dále hledali uhlí. Žadatel o propůjčku Anton Lumpe prohlásil, že s ohledem na pátrání ve směru 6, 7 a 8 hóra (na východ až jihovýchodovýchod) od šachty B k šachtě A, je nejhodnější vyměřit polohu dolových měr na západ podle prostřední linie směru 7 hóra.^{22/} (Šachtou B je tedy míněna šachta na Zobelově pozemku). Za tímto účelem byla substituci v Hrobě předložena důlní mapa se zákresem kutných děl, která je však dnes již asi nenávratně ztracena. Všechny dolové míry měly obdržet podle požadavku těžařů ochranný název „Heiligen Antonius“ - Svatý Antonín. Míry byly pro své vzájemné rozlišení původně asi ještě označeny čísly od jedné do čtyř^{23/}. Přípisy z téhož dne důlní Paulus potvrzuje, že úřední ohledání těžaři udaných kutných míst bylo provedeno podle báňského řádu. Dne 20. října potvrzuje c. k. substituce Horního soudu v Hrobu prostřednictvím důlního Pauluse továrníkovi A. Lumpemu a jeho společníku, že na základě úředního ohledání jim byly propůjčky dolových měr přiznány a zaneseny u c. k. substituce Horního soudu v Hrobu do knihy propůjček.^{24/} První dvě dolové míry měly podle regulačního patentu z 21. července 1819 rozměry 224 × 56 sáhů s plošnou výměrou 12.544 čtvereční sáhy a s dosa-

hem do hloubky 100 sáhů. Z potvrzené ohlášky dolových měr vyplývá, že k sobě přiléhaly svými delšími stranami a měly být oproti původnímu návrhu orientovány ve směru 2 a 8 hůra, tj. pootočeny o 15 stupňů více k jihu. Svými delšími stranami byly dolové míry orientovány na jihovýchodovýchod. Do horních knih byly míry zapsány pod ochranným názvem „Antonius“, podle listin potvrzujících propůjčky dolových měr pak pod názvem „Svatý Anton“ s přívlastkem „Segengotteszeche“.^{25/}

Kutěři byli upozorněni na povinnost uhrazení čtvrtletního kutacího poplatku a dalšího místního poplatku, podávání zpráv o dole horní správě a o opatření k případnému řízení o náhradě škody s vlastníky pozemků podle tehdy platného horního zákona. List o propůjčce dolových měr na pozemcích Antona Zobela hovoří o tom, že úředně prohlédnuta byla i hluboká (tj. dlouhá štola) a že třetí a čtvrtá dolová míra budou propůjčeny pod ochranným jménem „Svatý Antonius“ opět s přívlastkem „Segengotteszeche“. Z propůjčky vyplynuly pro těžaře stejné závazky jako z listiny k předchozí propůjčce.

Dne 12. října 1842 byl odeslán na hrobskou substituci seznam těžarstva „St. Antoni Segen Gottes Zeche“ u Světlin, z něhož vyplývá, že podíly dolu jsou rovným dílem 64 kuksů^{26/} rozděleny mezi továrníky Lumpeho a Sallmanna. Zpráva Horního hejtmanství v Jáchymově č. j. 2104/842 ze dne 25. listopad potvrzuje, že tyto podíly byly zaneseny u c. k. substituce Horního soudu v Hrobu do příslušných horních knih.^{27/}

Jak se osudy dolu v nejbližších letech vyvíjely dále, nám už známo není. Údaje o něm totiž nenecháváme ani v báňských archívech, ani v hornické statistické literatuře (Kraus 1855, 92 - 93). Rozvinutí těžby zabránila s největší pravděpodobností již výše zmíněná nepříznivá geologická situace, potvrzená v pozdějších letech několika průzkumy saských geologů. Celá varnsdorfská oblast je totiž postižena třetihorními vulkanickými projevy, jež vedly zejména k přerušení slojí a jejich překrytí mocnými výlevy čedičové lávy (Reinisch 1905, 986, Reinisch 1930, 20). Lze se tedy oprávněně domnívat, že výsledky dolování hned v prvních měsících nesplnily předpokládané očekávání a důl byl později pouze v nezbytně nutné míře udržován, případně bylo kutáno jen symbolicky. Jestliže předepsané kutací poplatky byly spláceny pravidelně a o prodloužení kutacího povolení bylo včas žádáno, mohli si báňští podnikatelé podr-

žet své kutací oprávnění po téměř neomezenou dobu. Tomu nezabránilo ani vydání nového horního zákona roku 1854.²⁸ / Podle některých zpráv řešil báňský úřad pasivitu těžařů až po upozornění jejich sousedů.²⁹ / Proto asi nenalzáme k těmto propůjčkám v dokladech žádný časový údaj o vymazání dolových měr z horních knih. Avšak vzhledem k tomu, že roku 1845 byla těžba hnědého uhlí všeobecně tvrdě postižena začínající krizí (Hrbek 1984, 112), můžeme předpokládat, že v té době již nepracoval ani důl „Anton Segen Gottes“.

Začátkem 50. let 19. století začíná s rozvojem průmyslu narůstat i zájem o fosilní paliva, který vedl v té době k mnoha novým dolovacím pokusům. Od roku 1850 kutalo na polích v okolí Dolního Podluží hned několik těžebních společností (Palme 1852, 36). Jak však byly šachty rychle zakládány, tak po krátké době zase zanikaly. Na přechodnou dobu byl znovu otevřen i důl „Anton Segen Gottes“.

Dne 28. října 1852 píše ústecký občan Josef Seiche na Horní komisariát v Teplicích čtyři žádosti o propůjčku čtyř dolových měr hnědouhelného dolu „Anton Segen Gottes“ ve Světlinách. V jedné z nich uvádí, že podle obdržných informací byly všechny čtyři dolové míry v hrobské knize propůjček č. 10 vymazány. Na základě toho převzal již první dolovou míru a znovu uvádí důl do provozu. První a třetí dolová míra zaujímají svou původní polohu a přiléhají k sobě. Všechny žádosti byly předloženy teplickému hornímu úřadu dne 29. října 1852 v 15.15 hodin a zaevidovány pod čísly 6752 až 6754. Josef Seiche převzal tento den potvrzení o propůjčení první dolové míry.

Otázka přepisu dolových měr z bývalého držitele Antona Lumpeho na Josefa Seicheho nebyla však asi úplně jasná, neboť 26. listopadu se obrací úředník Horního komisariátu K. Anerhaan na c. k. Horní senát v Mostě, zda čtyři dolové míry dolu u Světlin, údajně přepsané na Josefa Seicheho, jsou skutečně uvolněny a dotazuje se, jak jsou položeny. Ve své odpovědi ze 27. prosince 1852 pod číslem jednacím 1501 Montánní senát Horního soudu c. k. Zemského soudu v Mostě potvrzuje, že dolové míry dolu „Antoni Segen Gottes“ u Světlin, Horního a Dolního Podluží byly výnosem c. k. Horního soudu č. 1311 dne 8. října 1839 vymazány. Zpráva byla odeslána na Horní komisariát v Teplicích pod č.j. 230 dne 15. ledna 1853. Převzetí výnosu Horního komisariátu v Teplicích k témuž převzal Josef Seiche v Ústí dne 11. ledna 1853.

Konečně tedy nacházíme údaj o výmazu dolových měr. Z něho ale nezjistíme, zda se hovoří o dole F. Hähnela, anebo zda byly dolové míry Lumpemu a jeho společníku propůjčeny již v dřívější době a pro nečinnost nebo pro neplacení báňských dávek odejmuty a z horních knih vymazány. Propůjčky dolových měr z podzimu 1842 mohly být tedy jejich znovuobnovením.^{30/} Z odpovědi dále vyplývá, že první míra ležící na pozemku Ferdinanda Schwendlera má podle patentu z roku 1819 plošnou výměru 12.544 čtvereční sáhy a je orientována na západ. K ní přiléhá druhá dolová míra. Třetí míra ležící na pozemku Antona Zobela z Horního Podluží má stejnou základnu a směr s první dolovou mírou a čtvrtá míra sousedící s třetí dolovou mírou, leží na stejném pozemku a je též situována na západ.

Dne 4. února 1853 oznamuje Horní senát v Mostě Josefu Seichemu k jeho ohlášení o zahájení provozu na čtyřech dolových mírách z 29. října 1852, že před časem nařídil šetření pro zjištění skutečností o nabytí starých (kutacích) práv a místní jednání pro vyšetření zarážkového bodu^{31/} a výnosnosti dolových měr. Teprve 10. srpna je Josef Seiche informován, že místní šetření bude provedeno 29. září, přičemž nejpozději do 11. září musí být uzavřena otázka 42 zlatých konvenční mince - výdajů za někdejší vymazání práv, které patrně zůstávaly báňskému úřadu nezaplaceny.^{32/} K žádosti o propůjčku bylo navíc nutné předložit úvahu o užitkovosti vyřízení (tj. vytěžení) uhelné sloje. Dopis končí výzvou, že má-li Josef Seiche k dispozici i sousední šachty, musí neprodleně oznámit jejich jména. Úřadem vyslaný pracovník se dostavil do Dolního Podluží dne 28. září.

Úřední ohledání místa zarážky a zjištění polohy čtyř uvolněných dolových měr dolu „Anton Segen Gottes“ u Světlin bylo provedeno podle nařízení č. 230 z 10. srpna 1853 c. k. Horního komisariátu v Teplicích dne 29. září 1853 za účasti Josefa Seicheho a horního komisaře Kindnera. Ten v protokolu o úředním výkonu uvádí, že náleznými důlními díly jsou dvě šachty a z nich ražené chodby. Všechny dolové míry jsou položeny ve směru 7, resp. 19 hóra k západu (tj. pod úhlem 285 stupňů, tedy přesněji k jihozápadozápadu). Míry leží vždy po dvou vedle sebe delšími stranami a dvojice měr přiléhají k sobě kratšími stranami. Vytvářejí tedy ucelené dolové pole velikosti 448 × 112 sáhů.^{33/} (To zaujímalu polohu, kterou navrhoval roku 1842 Anton Lumpel). Nálezný bod východního páru měr

ležel na pozemku Ferdinanda Schwendlera z č.p. 28 ve Světlinách a u západně ležícího páru na pozemku Antona Zobela z Dolního Podluží č.p. 4. Protože šachty již nebyly na povrchu nalezitelné, byli osloveni pamětníci. Vlastník pozemku F. Schwendler spolu s důlním Stephanem, který v tomto dole pracoval jako poslední a po delší dobu, označili shodně jedno místo v zahradách a louce, kde měla ležet nálezná šachta východního páru dolových měr. Situována byla údajně 3 sáhy a 4,5 stopy ve směru 10 hóra 13 3/10 stupně od jihovýchodního rohu Schwendlerova domu a 13 4/6 sáhu ve směru 2 hóra a 14 8/10³⁴/ stupně od jihovýchodního mezníku ležícího mezi pozemky Ferdinanda Schwendlera a Lorenze Ulbricha z Horního (?) Podluží.³⁵/ Na této straně se nalézal ještě starý důl³⁶/, který J. Seiche nechal otevřít šachtou vyhloubenou na pozemku Lorenze Ulbricha. Od nálezného bodu byla tato šachta vzdálena 10 3/6 sáhu ve směru 19 hóra 13 8/10 stupně.³⁷/ Právě v ní zjistili v hloubce 8 sáhů 1 stopu mocnou uhelnou sloj pevného kompaktního uhlí dobré kvality, která se táhla ve směru 19 hóra (tj. na severozápadozápad) a pod úhlem 50 stupňů zapadala na severoseverovýchod. Rozdíl v mocnosti uhlí zde a v mocnosti uvedené v protokolu z 12. října 1842 byl vysvětlen tím, že 2 stopy mocné podloží sloje, sestávající z hnědého jílu, bylo původně omylem také považováno za uhlí.³⁸/ (Tím by se však mocnost sloje v šachtě na Schwendlerově pozemku snížila na pouhou jednu stopu a v šachtě ležící na Zobelově pozemku na 2 stopy, to je asi na 31 a 63 cm). Jíl měl údajně pěkný vzhled a stoupal vzhůru k povrchu podle čedičového tělesa.

Jako zarážkový bod měla sloužit opět stará výše zmíněná šachta východního páru dolových měr s tím, že J. Seiche nechtěl ponechat polohu dolových měr v původním směru 19 hóra, protože klesaly k sloji vycházející na povrch, přičemž částečně ležely již pod výchozem (v dolní části dolového pole se tedy již žádné uhlí vyskytovalo). Proto chtěl Josef Seiche obě dolové míry přeložit do směru 5 hóra a posunout v protisměru o 10 sáhů tak, aby vytvářely obdélníkové dolové pole o rozměrech 224 × 112 sáhů, přičemž by jedna míra svou kratší stranou od zarážkového bodu směřovala na jih a druhá svou šířkou byla naopak situována na sever. Proti takovému položení měr nebylo nic namítáno, protože zasahovalo do volného dolového pole. Jižní dolová míra byla pojmenována „Michael 1.“ a severní „Michael 2.“

Jak již bylo řečeno, nálezná šachta západně ležícího páru dolových měr se měla nacházet na pozemku Antona Zobela z Dolního Podluží č.p. 4. Naproti tomu pamětníci označili jako její pozůstatek propadlinu, která se nacházela na polní mezi rozdělující pozemky Josefa Papritze z Horního Podluží a Andrease Christofa z Dolního Podluží č.p. 56.^{39/} Od mezníku stojícího mezi pozemky p. Engelmanna a Papritze byla vzdálena 46 4/6 sáhu ve směru 7 hóra a 14 stupňů.^{40/}

Z dosud uvedeného by se mohlo zdát, že topografický popis kutných děl je pro jejich dnešní lokalizaci dostatečně jasný. Ve skutečnosti ale nebyl zcela zřejmý ani účastníkům vlastního ohledacího řízení. Ve společném protokolu totiž konstatují, že pozemky v okolí Antonu Zobelovi vůbec nepatří s výjimkou obytné budovy stojící severovýchodně od zarážkového bodu dolových měr. V žádosti Antona Lumpeho o propůjčku č. 260 a 261 ze září 1842 se však udává, že „nálezná šachta obou těchto dolových měr leží daleko na západ od nálezné šachty poprvé popsanych dolových měr. Dolnopodlužské pozemky Antona Zobela usedlého v Dolním Podluží ale leží pouze na západ od nálezného bodu“. Tento údaj opět nekoreluje s předchozími tvrzeními a celou věc ještě více komplikuje i to, že jednou je Anton Zobel uváděn jako z Horního Podluží a podruhé jako občan dolnopodlužský. Je možné, že došlo k záměně osob stejných jmen. V pozemkových knihách zmíněných obcí i u 1. dílu osady Světliny, připojené později k obci Studánka, jsou totiž uvedeni hned tři A. Za(o)belové.^{41/} Mimo to pamětníci tvrdili, že v době úředního ohledání v roce 1842, i když byla označena, žádná jiná nálezná šachta neexistovala a že by ji také při tehdejších úředním ohledání měřeními mezi oběma místy našli. Takže se domnívají, že A. Lumpe se v žádosti o propůjčku při uvedení vlastníka pozemku zmyšlil, protože není v kraji usedlý. Na východ od této propadliny se nalézá pozemek Josefa Zobela.^{42/} Tvrzení, že se na tomto posledně jmenovaném pozemku má nacházet nálezná šachta nelze přijmout, protože leží nejvýše polovinu délky dolové míry (tj. asi 212 metrů) vzdálena od nálezného bodu poprvé popsanych dolových měr na pozemku F. Schwendlera, vlastníciho jen jeden malý pozemek.^{43/} Žadatel o propůjčku tedy prohlásil, že přijímá tuto propadlinu za zarážkový bod pro druhou dvojici dolových měr, od něhož celou délkou zorientuje obě dolová pole do směru 5 hóra (na severovýchodovýchod) a podle jejich šířek položí jednu dolovou míru severním a druhou

míru jižním směrem od zarážkového bodu. Jižní dolová míra se má nazývat „Michael 3.“ a severní míra „Michael 4.“.

Toto položení měr zahrnovalo dosud volný prostor v terénu a umožňovalo podle terénní situace předvídat úložné poměry uhlí. Navíc zohledňovalo nový vstup do dolu, popsany výše. Že může uhelná sloj v okolí propadliny pokračovat, to potvrdzovala výpověď jednoho z místních obyvatel. Ten vyprávěl, že ve studni vzdálené odtud asi polovinu dolové délky na sever, ležela sloj uhlí o mocnosti 1 stopy.

Ve svém stanovení hodnoty dolu praví oba aktéři úředního ohledání, že s ohledem na porušení sloje, na dříve uskutečněné dobývání bývalým vlastníkem dolu, pro množství obytných budov roztroušených v dolovém poli a zčásti též pro prodělečnost při dobývání, zůstane sloj částečně nevytěžena a část zásob tak ztracena. Předpokládali, že k vytěžení a prodeji je možné vybrat uhlí pouze z poloviční plochy dolových měr. Výrobní cena 1 centýře^{44/} uhlí při příkře klesající sloji, kvůli značně ztíženému dobývání díky jalovému propláskku, který musí být téžen zároveň s uhlím^{45/}, pro drahotu dřeva a nákladnost montáže důlní výstroje, může činit více než 25 krejcarů konvenční mince. Při prodejní ceně 26 krejcarů za 1 centýř lze potom získat výdělek 1 krejcar. Jestliže poskytne 1 kubický sáh^{46/} sloje mocné průměrně 1 stopu 30 centýřů (asi 16,8 q) uhlí, může být z každé dolové míry po srážce desátku obdrženo 28.215 centýřů prodejního uhlí.^{47/} Po 20 letech těžby by každá dolová míra poskytla každoročně čistý zisk 23 zlatých konvenční mince a hodnota každé z nich by činila 144 zlatých. Podle ohledacího protokolu celková hodnota všech čtyř dolových měr za podmínek, že dolování bude mít výnosnost o 15 % vyšší než je pouhá návratnost základního kapitálu vloženého v průběhu provozního období, odpovídá kapitálové hodnotě 576 zlatých konvenční mince. Praxe ale ukázala, že zmíněné propočty byly nadmíru optimistické.

Téměř poslední zprávou o dole je dopis c. k. horního rady a horního hejtmana c. k. Horního hejtmanství v Chomutově č. j. 2689 ze dne 24. července 1854, doručený Hornímu komisariátu v Teplicích 2. srpna 1854. Objasňuje se v něm, že propůjčovací listiny na čtyři dolové míry „Michael“ na uhlí u Světlin a Horního Podluží, zaknihované 22. května 1854, patřící Josefovi Seichemu z Ústí n. L. i s přílohou zprávy č.j. 4433 ze dne 30. listopadu 1853 byly odeslány. O rok později je Seicheho důl ve Světlinách zmíněn ještě ve statistické ročence jako jediný důl bývalého okresu Liberec (Kraus 1855,

s. 93), jméno šachty tu ale uvedeno není. V dalších letech už jej v soupisech dolů nenalezneme. Ukazuje se tak, že zákonitosti vývoje hnědohelné těžby platily všeobecně, tedy nejen pro velké centrální pánve, ale i pro okrajové bezvýznamné uhelné pánvičky. Doba aktivní činnosti dolu totiž věrně kopíruje období krátké konjunktury (Hrbek 1984, 112). Hnědohelný důl z této lokality je uveden ještě v geologické mapě z roku 1862^{48/}, není však jasné, o který z tří posledně zde pracujících dolů se jedná.

Roku 1880 se údajně našly další slabší vrstvy uhlí těsně u cesty vedoucí ze Studánky do Dolního Podluží. Dolovací pokusy však byly pro velký příliv vody zase zastaveny. Podle dochované zprávy měly být plány k této kutací činnosti uloženy ve Státním okresním archivu v Děčíně^{49/}, dnes se tu ale již nenacházejí.

Nedlouho poté, při stavbě varnsdorfské odbočky vodovodu pro Seifhennersdorf, bylo znovu naraženo na uhlí ležící pod příkrovem čediče, a to severovýchodně od Studánky na lokalitě „Kirchenbusch“. Uhlí bylo prý podobné uhlí z Niederleutendorfu, bylo místy prostoupeno pyritem či markazitem nebo sestávalo z bitumenósního dřeva (Reinisch 1920, 14). Při hloubení studní na území Studánky byly na více místech bezprostředně pod čedičem do hloubky přes 19 metrů nalézány již jen polohy čedičových tufů a bitumenósních břidlic tloušťky od jednoho do více než dvou metrů (Reinisch 1920, 20-48). Z toho vyplývá, že sloy byla plošně omezena, uložena nepravdělně nebo ležela hlouběji.

Další etapa pokusného kutání nastává v roce 1901, kdy bylo na základě § 25 horního zákona veřejně vyhlášeno, že si Jeho Výsost, svrchovaný pán Johann, kníže z Lichtensteinu, vlastník panství Rumburk, pod č.j. 884 dne 1. března 1901 u Revírního báňského úřadu v Teplicích, nechal potvrdit výhradní kutiště: č. 888 až 896 v Dolním Podluží, č. 885 ve Varnsdorfu a 886 a 887 ve Studánce. Všechna kutiště byla situována do prostoru důlních měř bývalých dolů „Segengottes“, „Anton Segen Gottes“, „Anton a Johann“ a „Anna“ u Studánky a Dolního Podluží či do jejich těsné blízkosti.^{50/} Kutiště č. 888 se ve skutečnosti již nacházelo na katastrálním území Varnsdorfu, č. 889 na styku katastrálních parcel č. 1043, 1044 a 1046, č. 890 p.k.č. 915, 992 a 1038, č. 891 na styku p.k.č. 2199, 699 a 694, č. 892 na styku p.k.č. 915, 838/4 a 839/3, č. 893 na styku p.k.č. 2220/1, 815/2 a 822, č. 894 na styku p.k.č. 2208/2, 704 a 735, č. 895 na styku p.k.č.2203/1,

706 a 709 a č. 896 - 315 metrů ve směru 13.75 hodin (hóra) od styku p.k.č. 915, 927 a 929/2. Kutiště č. 886 ve Studánce na styku p.k.č. 410, 417 a 418 a č. 887 ve styku p.k.č. 43, 44/1 a 45. V okolí obou posledních kutišť jsou zřetelné terénní nerovnosti, které s kutinám asi nesouvisí.

Nedlouho poté v reakci na výzvu varnsdorfského městského úřadu, uveřejněnou v deníku „Bohemia“ dne 26. října 1919, nabízí obci Varnsdorfu majitel cukrárny a továrny na cukrovinky Hermann Richter z Teplic k odprodeji svá výhradní kutiště umístěná na k.ú. obcí Dolní a Horní Podluží, Studánka a městské obce Varnsdorf. H. Richter, jeden ze čtyř Richterů, kteří v té době ve varnsdorfské oblasti v dolování podnikali (Veselý 1998, 89), a který nebyl s ostatními v příbuzenském vztahu, ve svém dopisu Městskému úřadu ve Varnsdorfu ze dne 5. října 1919, doručeném dne 7. listopadu 1919 a zaknihovaném pod č. 11159, uvádí, že podnětem k ohlášení jeho kutišť byla znalost toho, že se zde v polovině 19. století uhlí těžilo, i když byl důlní provoz pro nevýnosnost podnikání zrušen. Z 22 kutišť v Dolním Podluží, propůjčených Richterovi pod č.j. 2767 a 2788 dne 19.1. 1919 jen tři či čtyři byla lokalizována v prostoru bývalých dolů. Výhradní kutiště č. VI na jižním rohu p.k.č. 709, č. VII jižním rohu p.k.č. 753, č. XIX na jižním rohu p.k.č. 735/2 a č. XX na styčném bodě p.k.č. 697, 698 a 691. Lichtensteinovo výhradní kutiště č. 891 a Richterovo č. XX se nacházejí v samé blízkosti novodobé propadliny. Lze vysledovat, že všechna kutiště z pozdější doby respektují existenci kutišť předchozích a jsou orientována do linií tvořících řady průzkumných sond jdoucích svahem napříč po vrstevnicích či po spádnici. V těsné blízkosti kutišť č. 893 a VII a na dalším místě v dnes neobdělávaném poli jsem našel výrazné osamocené oblé balvany o průměru 40 cm. U některých z nich by se mohlo jednat o kutací znamení výhradních kutišť^{51/} či vyznačení hranic dolových měř.

Na výzvu v deníku „Bohemia“ reagoval také jakýsi D.U. z Teplic, mající patrně blízko k báňské problematice a k Revírnímu báňskému úřadu v Teplicích. Ten ve svém dopise z 12. listopadu 1919 adresovaném redakci novin, opírajíc se o podací protokol varnsdorfského těžářstva z roku 1850, podporoval zejména těžbu ve Varnsdorfu, již se minil sám zúčastnit. Pisatel též konstatuje, že území Horního a Dolního Podluží je dobře vykryto výhradními kutišti pana Hermanna Richtera z Teplic (Veselý 1998, 90).

Jak již bylo uvedeno výše, otevřen zůstává problém přesné lokalizace důlních děl. Pozemky dotčené kutacími pokusy jsou v pozemkových knihách určeny v drtivé většině topografickými čísly podle Josefského katastru. Převodník na stabilní katastr z roku 1843 není dochován. Názvy pozemků uvedené v pozemkových knihách za topografickými čísly nám tudíž k jejich lokalizaci mnoho nepomohou. Jsou to například: pole top. č. 1636 Bey der Bergwerks-Schacht Antona Ohmeho ze Světlin č.p. 7, pole top. č. 539 Beim Bergwerks Schutthausen a pastvina top. č. 536 Neben Schachtloch Andrease Christopha z Dolního Podluží č.p. 56. Posledně uvedené pozemky mohly také náležet k dolovým mírám cechu „Anton a Johann“ nebo „Anna“.

Po více jak 130 letech se téměř zapomenutý důl připomenul nepříjemnou událostí. Při předjarní orbě roku 1991 se náhle za traktořem otevřela zem. Že nešlo o případ první ani jediný dokládá zpráva, že dříve docházelo při polních pracech často pod formanskými vozy k propadnutí půdy (Fritsche 1935, 99). Novodobou, deset metrů hlubokou propadlinu prozkoumali nejprve za pomoci spuštěného žebříku příslušníci požárního sboru z Dolního Podluží. Ti zjistili, že se u dna propadu nalézá těžko průlezný otvor vedoucí do jakési chodby, která směřuje zhruba na sever. Usoudili, že se pravděpodobně jedná o staré důlní dílo.^{52/} Podle Ing. Karla Steina z Děčína se otvor rozměrů 70 × 70 cm rozšiřoval na prostoru velkou jen 2 × 2 metry.^{53/} Po vyrozumění byla asi po jedenapůlměsíční přestávce 31. března jáma prozkoumána a oměřena členy základní organizace České speleologické společnosti 4-03 „Labské pískovce“ v Děčíně.^{54/} V tu dobu byla jáma již částečně zavalena spadlou zeminou a hluboká asi 7 metrů. Vstup do štoly již nebyl zřetelný. Geolog Mgr. Petr Havránek při průzkumu usoudil, že pokles zeminy dolů byl predisponován nejspíše tektonickou, téměř vertikální poruchou. Podle geologických map se v těchto místech vyskytuje ostrov pyroklastických čedičových hornin, jimiž proráží znělcový peň. Šachta se nalézá na parcele č. 740 v Dolním Podluží - Světlinách v místě dolu „Antoni Segen Gottes“. Její poloha zhruba odpovídá místu výskytu štoly s Christofovým pramenem. Jáma byla zasypána a ohrazena dřevěnými kůly, v létě roku 1993 zához ale opět sedl a vytvořila se terénní prohlubeň průměru 2 metry a hloubky 1,5 metru.^{55/} Až do současné doby je propadlina stabilizována a podržela si svůj tvar.^{56/} Další propadlina se nalézá 300 metrů odtud

asi 100 metrů na západ od osamocenému domu č.p.1 v Dolním Podluží. Trávou a maliním zarostlá terénní deprese se táhne v délce 20 metrů severoseverozápadním směrem, pod elektrickým vedením se lomí o 50 stupňů doprava a probíhá ještě 3 metry na severovýchod. Při své šířce okolo 2 metrů a hloubce 0,5 metru umožňuje neomylné vysledování průběhu části staré důlní chodby. Z reakce na příspěvek Ing. Karla Steina uvedený v saském tisku se dozvídáme, že podle ústně předávané tradice jedna štola ve Světlinách, v části připojené později ke Studánce (Světliny - 1. díl), skutečně existovala. Propadlina o průměru 3 až 5 metrů a hluboká 1 metr se měla nacházet na tzv. dolní louce patřící k domu č.p. 45, který vlastnil pisatelův děd.^{57/} Ve svazitém terénu pod mírným pahorkem stál dům p. Ulbrichta a p. Felixe se starou kůlnou, o které se tvrdilo, že patřila dříve ke štole.^{58/} Schwendlerův dům č. 28 i s šachtami stál přibližně 60 metrů jižně od současné propadliny na opačné straně polní cesty. Dnes jsou však již stavení zbořena a terén zarovnan, takže nic tu nelze už nalézt. Podle ústního sdělení pana Engelbacha ze Studánky se ve Světlinách uhlí dobývalo ve sklepech jednoho z domů ještě roku 1945.^{59/}

Červenec 1999

POZNÁMKY

- 1/ Státní oblastní archiv /dále SOA) Litoměřice, fond Revírní báňský úřad (dále RBÚ) Teplice, C - kutací záležitosti, D - propůjčky. Fond Horní komisariát (dále HK) Teplice, D - propůjčky 1850 až 1872. Führer durch das nordwestböhmisches Braunkohlenrevier, Brüx 1908, s. 46. V roce 1848 bylo v provozu přes 300 šachet. Skutečný počet včetně neohlášených kutišť byl však vyšší.
- 2/ Katastrální mapa, VI - Alt Warnsdorf, měřítko 1 : 2880, 1843.
- 3/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond Velkostatek (dále Vs) Rumburk, kartón 406, Rubriken Buch uiber den gewerkschaftlichen Steinkohlen Bergbau bey Lichtenhayn ob der Herrschaft Rumburg angefangen im Jahre 1800, nestránkováno.
- 4/ Odpovídá délce asi 78 až 116 metrů a 108 metrů.
- 5/ V této době nebylo ještě hnědé uhlí od černého rozlišováno. Oficiální produkce hnědého uhlí byla i ve statistikách roku 1850 vykazována jako uhlí kamenné („Steinkohle“).
- 6/ V přepočtu 15 až 18 cm.
- 7/ Odpovídá délce 662 metrů a hloubce 19,2 a 36,5 metru.
- 8/ V přepočtu hloubka 12,95 metru a mocnost asi 26 až 63 cm.
- 9/ Výměra dolové míry do roku 1805 činila 53 × 26,5 metru, propůjčeny tedy byly zřejmě dvě dvojité dolové míry. Státní okresní archiv (dále SOKA) Litoměřice se sídlem v Lovosicích, fond Okresní úřad (dále OÚ) Litoměřice, kartón 117, sl. 11/2-3.
- 10/ SOA Litoměřice, Vs Rumburk, Sbírká map a plánů. Bestande Karte Rumburg, list Warnsdorf. Měřítko 1 : 14.400, rok 1900.
- 11/ Výhradní kutiště definuje Obecný horní zákon z r. 1854 jako kruhové území o poloměru 425 metrů, na kterém je na základě povolení báňského úřadu možné vyhledávat vyhrazené nerosty.
- 12/ SOKA Děčín, OÚ Warnsdorf, karton č. 31, II. Band.
- 13/ Ústní sdělení manželů Podzimkových ze Studánky ze 7. 1. 1999.
- 14/ SOKA Děčín, OÚ Warnsdorf, karton č. 33, I. Band. Úřední zápis uvádí Franze Christofa jako majitele pozemků s prameny „Christofquelle II, III“, jejich čísla ale neuvádí.
- 15/ Ústní sdělení vedoucích techniků varnsdorfského střediska SčVaK Děčín p. Fojtíčka a Levého z 22. 2. 1996 a 18. 9. 1997.
- 16/ Např. na Chlumu v Děčíně a v Jakubech u Děčína. SOKA Děčín, OÚ Děčín, kartón č. 848, inv. č. 400 - Spisy vodohospodářské.
- 17/ Dolová míra představuje axonometrický průmět plochy o stranách 224 a 56 vídeňských sáhů, tj. 212,41 a 106,2 metru do terénu, což odpovídá plošné výměře 45.116 m².
- 18/ Objevení uhlí mohlo být doloženo pouze potvrzením o nálezů.
- 19/ Vzhledem k tomu, že nálezné šachty mohly být situovány až na vnějších okrajích dolového pole, může slovo „daleko“ znamenat vzdálenost zhruba 430 až 880 metrů.
- 20/ Hloubky asi 13,3 a 15,2 metru při tloušťce sloje 95 a 126 cm.
- 21/ Dobývání svisle nebo šikmo nahoru.
- 22/ 1 hora vyjadřuje obloukovou míru o 15 úhlových stupních.
- 23/ Jde asi o první případ, kdy dolové míry nebyly označeny pořadovými čísly. Patrně tak bylo učiněno jen v důlní mapě.

- 24/ Hlavní kniha propůjček č. 10, folio 310.
- 25/ Názvy dolů a dolových měr bývají často i v originálních dokladech jedné a téže báňské instituce uváděny odlišně. V tomto případě se pravděpodobně jedná o důl „Segengottes“ pracující na dolových mírách „Anton“ („Antonius“).
- 26/ Kuks (kukus) je dolový podíl, mající právně charakter věci movité. Představuje max. 1/128 těžařského majetku (zřídka byl členěn na méně podílů). Dělí se maximálně na 100 dílů.
- 27/ Hlavní kniha těžařů, folio 115, hlavní kniha těžařstev č.11, fol. 168 a hlavní kniha dolových propůjček, fol. 86. Dolové podíly byly pod č. j. 2006 připsány dne 24. listopadu 1842.
- 28/ Obecný horní zákon vyhlášený a publikovaný jako císařský patent dne 23. května 1854. Formálně platil do roku 1957.
- 29/ SOA Litoměřice, fond RBÚ Teplice, k. 164, C - 218 - stížnost Ernsta Macheho z Valkeřic na Berthu Haschke, majitelku dolu Frisch Glück ve Verneřicích, který nepracoval již 14 let, i když horní zákony dobu limitovaly (od 3 dnů do 1 roku).
- 30/ Podle báňských předpisů bylo nutné u nové žádosti o dolovou propůjčku zopakovat celé řízení včetně úředního ohledání.
- 31/ Zarážkový bod je místo zaměřené v terénu, z něhož se začíná razit kutné dílo.
- 32/ Existence přímého poplatku za výmaz kutacích práv mi není známa. Pisatel textu měl snad na mysli neuhrazené dolovací poplatky, které bývaly zpravidla uhrazeny z výtěžku dražby exekutovaného kutěrova majetku. V úvahu připadají též přímé náklady spojené s realizací exekuce a dražby majetku.
- 33/ Představovala obdélník o délce stran 849,6 a 212,41 metru, to je plochu o výměře 18,047 ha (50.176 čtverečních sáhů).
- 34/ V přepočtu 7,10 metru ve směru asi 163 stupňů (na JJV) a 25,30 metru ve směru přibližně 45 stupňů (na SV).
- 35/ Dle sbírky pozemkových knih (dále PK) OS Varnsdorf, II. Band (kniha č. 75) - Horní Podluží, fol. 175 a 331, je Ulbrich uváděn jako Ulbricht. Druhý Lorenz Ulbricht bydlel v Dolním Podluží. Podobně je v knize č.76 (I. Band) na fol. 26 uváděn A. Zobel jako Zabel.
- 36/ Dnes je již těžko zjištělné, zda se jednalo o jedno z devíti kutišť Antona Salomona, o pozůstatek dolu zmíněného F. A. Reussem nebo ještě starší pokus panského dolování.
- 37/ V přepočtu přibližně 19,6 metru ve směru 299 stupňů.
- 38/ Snad se mohlo jednat o uhelný (bitumenózní) jílovec.
- 39/ PK OS Varnsdorf, I. Band (kniha č. 68), fol. 353 a 361. Jména Josef a Christof jsou zde uváděna s koncovkami ph.
- 40/ V přepočtu 88,5 metru ve směru 119 stupňů.
- 41/ Anton Zabel (Zobel) z Horního Podluží č.p. 4 s majetky též v Dolním Podluží, Joseph Zabel ze Světlín č.p. 8 a Anton Zabel z Horního Podluží č.p. 142. Dle Sbírků PK OS Varnsdorf, I. až IV. Band (knihy č. 68 , 69, 71, 76 a 86).
- 42/ Joseph Zabel ze Světlín č.p. 8. Viz Sbírků PK OS Varnsdorf, II. Band (kniha č. 86), fol. 60.
- 43/ Z umístění nálezné šachty na okraji dolové míry vyplývá, že nejmenší možná vzdálenost mezi šachtami je asi 425 metrů.
- 44/ 1 centýř (videňský) představuje 56,006 kg.
- 45/ Současným přibíráním hlušiny byl rozšířen příčný profil díla a ulehčena manipulace při těžbě i vyvážení rubaniny.

- 46/ 1 kubický sáh je roven 6,82 m³.
- 47/ V přepočtu 15.802 q uhlí, ze 4 dolových měř 630 tun uhlí.
- 48/ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Sběrka map a plánů, inv. č. 230 - Geologische Karte von Böhmen nach den neuesten und besten Quellen. Měr. cca 1 : 1.372.000. A. L. Hickmann - Industrial Atlas des Königreichs Bohmen, Blatt I. Prag 1862.
- 49/ SOKA Děčín, AM Varnsdorf, karton č. 3, sl. 23 5 25 Povolení k dolování uhlí. MA - hnědé uhlí, nedatováno.
- 50/ Amts-Blatt für den politischen Bezirk Rumburg, 17. Jg., Nr. 4., April 1901. L.Z 1., N.E. 6251.
- 51/ Podle Obecného horního zákona bylo nutné místo propůjčeného kutiště do 3 dnů v terénu označit - nejčastěji kameny.
- 52/ Archiv ZO ČSS 4-03 „Labské pískovce“ v Děčíně. Zpráva o činnosti ZO za rok 1990.
- 53/ Unser Niederland Nr. 500/1991, s.197 - příspěvek pod označením KS : „Alter Stollen in Lichtenhain“.
- 54/ Zaměření se zúčastnili Mgr. Petr Havránek z Jablonného v Podještědí, Zdeněk Suchomel z Liberce a autor příspěvku. Bohužel zaměření mi dosud nebylo poskytnuto k nahlédnutí.
- 55/ Písemné sdělení p. Otakara Fabiánka z Varnsdorfu ze dne 9. července 1993.
- 56/ Stav z konce prosince 1998.
- 57/ Dům č.p. 7 ve Světlínách od roku 1845 patřil Antonu Wormovi. V souvislosti s připojením Světlín - 1. části ke Studánce obdržel dům nové popisné číslo 45.
- 58/ Nedatovaná odpověď p. Rudolfa Worma z Braunschweigu na výzvu Ing. Karla Steina.
- 59/ Snad v domě paní Karnedové. Ústní sdělení z 3. června 1998.

PRAMENY A LITERATURA

- Fritsche, J. 1935: Das Böhmisches Niederland, 4. Heft. Rumburk, Varnsdorf, 117 s.
- Hofmann, G. 1984: Metrologická příručka. SOA Plzeň a Muzeum Šumavy v Sušici, 41 s.
- Hrbek, A. 1984: Několik poznámek k problematice těžby černého a hnědého uhlí. Rozpravy NTM v Praze č. 93. Studie z dějin hornictví 14. NTM Praha, s. 109 - 123.
- Jangl, L. 1985: Výročí Obecného horního zákona (1854 - 1984). Rozpravy NTM v Praze č. 99. Studie z dějin hornictví 16. NTM Praha 1985. s. 11 - 45.
- Kolektiv, 1997: Geologická mapa Lužických hor 1:25.000, list Varnsdorf. ČGÚ Praha, nepublikováno.
- Kopecký, L. a kol. 1966: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000. M - 33 - IX Děčín. Nakladatelství ČSAV Praha, 176 s.
- Kořan, J. 1955: Přehledné dějiny československého hornictví, I.díl. Nakladatelství ČSAV Praha, 208 s.
- Krauss, J.B. 1840: Allgemeiner montanistischer Schematismus des österreich. Kaiserthums für das Jahr 1840, 3.Jg., Wien.
- Kraus, J.B. 1855: Handbuch für das Berg-, Münz- und Forstwesen im Kaiserthume Österreich für 1855. 2. Theil. Sallmayer, Wien.
- Palme, A. 1852: Warnsdorf mit seinen hist. Denkwürdigkeiten von dessen Gründung an bis zum Jahre 1850. Philipp Gerzabek, B. Leipa, 242 s.
- Quirnsfeld, E. b.d.: Die Wasserwerke der Stadt Warnsdorf. Ed. Strache, Warnsdorf u. Haida, 17 s.
- Reinisch, R. 1905: Die geologischen Verhältnisse im nordlichsten Böhmen. Nordböhmischer Gebirgsbote. Nebenblatt der Rumburger Ztg. Nr.102. 23. November 1905. s. 985 - 987.
- Reinisch, R. 1920: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen. Seiffhennersdorf-Rumburg, II. Aufl., Leipzig, 52 s.
- Reinisch, R. 1930: Erläuterungen zur Geologischen Karte von Sachsen Nr. 88. Zittau-Nord. II. Aufl., Leipzig 1930. s. 20.
- Ressel, S.A. 1895: Der gegenwärtige Bergwerksbetrieb im nordwestböhmischem Kohlenbecken und sein Verhältnis zur Landwirthschaft daselbst. Sobochleben u. Mariaschein, 52 s.
- Reuss, F. A. 1793: Mineralogische Geographie von Böhmen, I. Band.
- Špinar, Z.V. - Obrhel, J. - Dvořák, J. nedat.: Geochronologická tabulka se schematickým přehledem některých etap biologického vývoje.
- Walther, H. 1975: Die geologische, paläontologische und bergbaugeschichtl. Ausstellung der Museums Seiffhennersdorf. Rat der Stadt Seiffhennersdorf, 44 s.
- Watzmann, A. 1940: Bergmännische Maße und Gewichte aus älterer Zeit aus dem Gebiete des Sudetengaus und der Protektorates Böhmen-Mähren. Firgenwald, 12. Band, 3. Heft. Reichenberg, s. 129 - 132.
- Veselý, M. 1998: Novodobé pokusy kutání uhlí ve Varnsdorfu. In : Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město. Kruh přátel muzea Varnsdorf, s. 85 - 94.
- Základní mapa ČSSR 1: 10000, list 02-22-24, 3. vydání 1989. Český ústav geodetický a kartografický Praha.

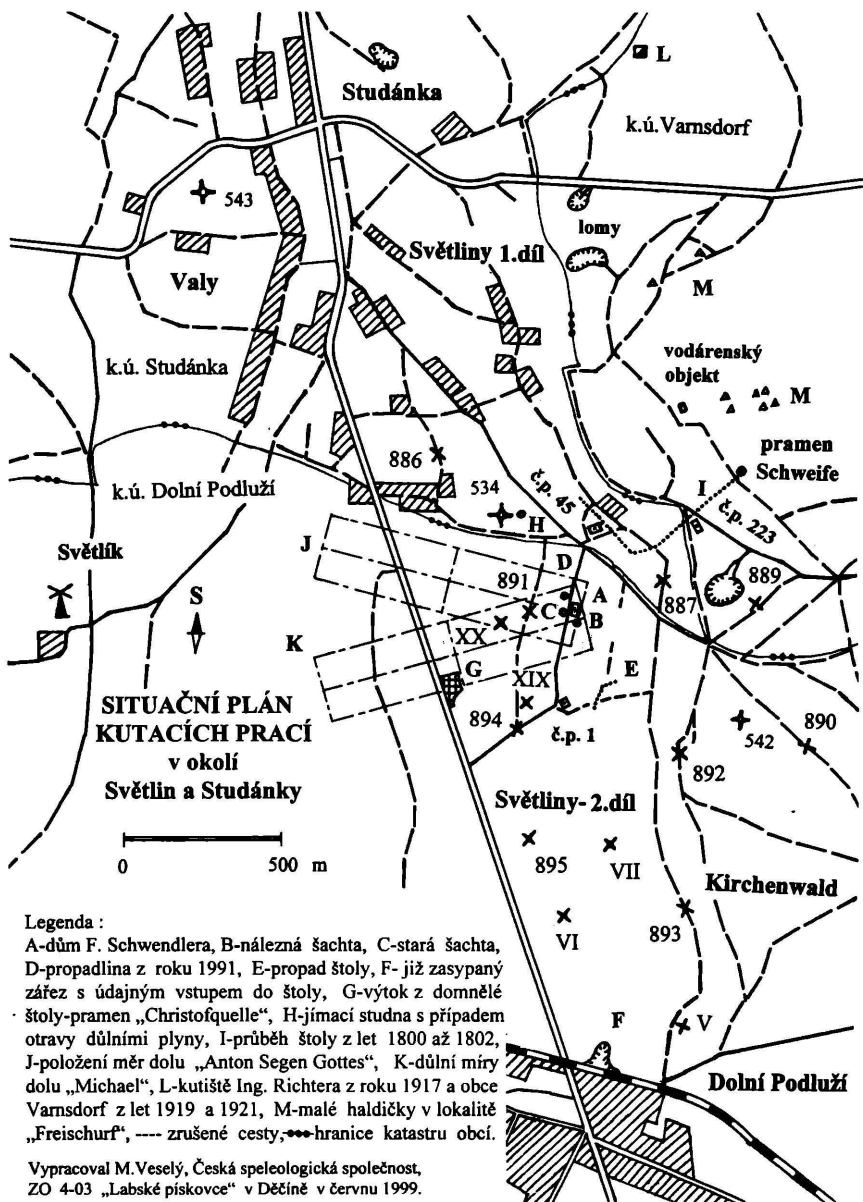
RESUMÉ

Bergwerk „Anton Segen Gotes“ in Světliny bei Dolní Podluží

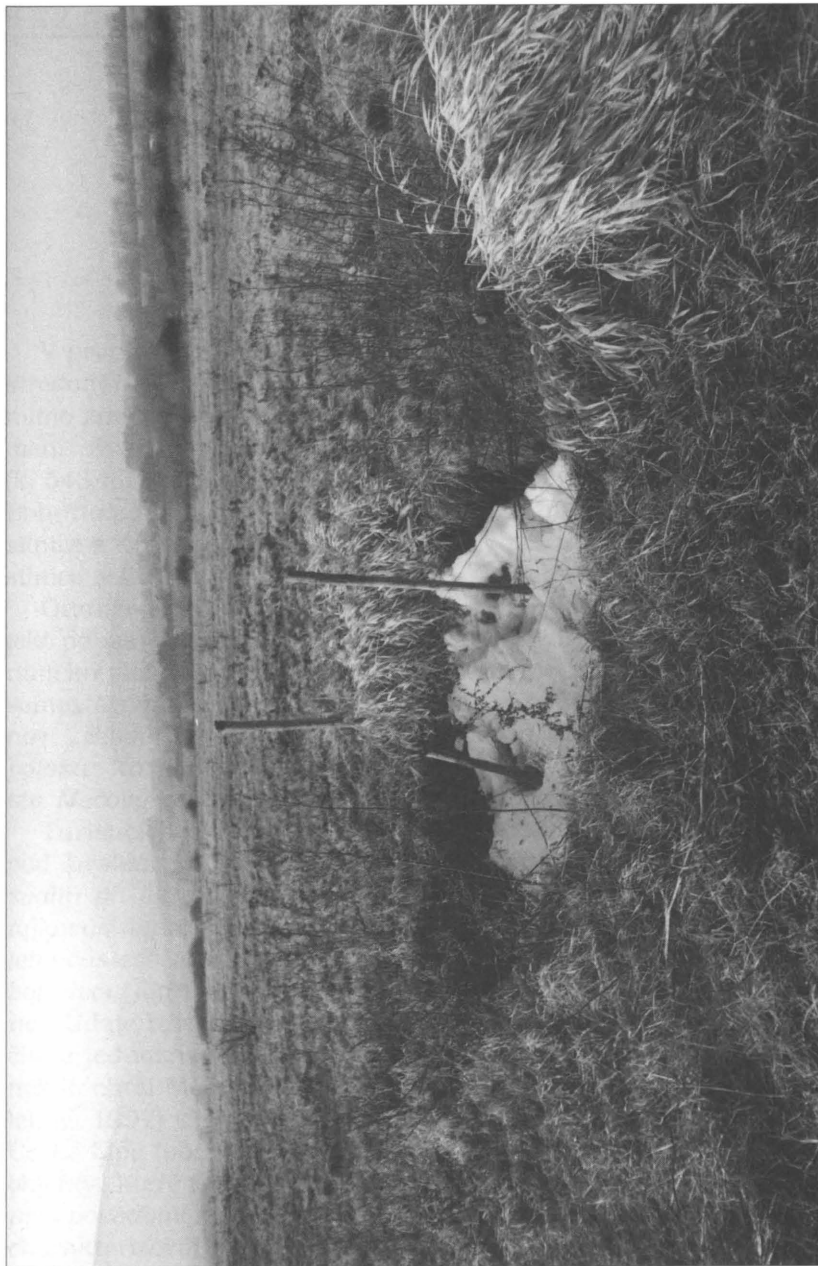
Miroslav Veselý

Das am meisten nördlich gelegene von den vier kleinen Braunkohlenbergwerken, die in der Mitte der 50er Jahre des 19. Jahrhunderts zwischen Dolní und Horní Podluží und Studánka bei Varnsdorf arbeiteten, war das Bergwerk „Anton Segen Gottes“. Seine Gründung wurde durch die Erfolge der Bergwerke „Reichensegengottes“ und „Dreieinigkei“ am Špičák bei Varnsdorf und der Berggewerkstatt von Anton Salomon in den Jahren 1800 bis 1802 in der Umgebung von Varnsdorf, Studánka und Světliny veranlaßt. Ein Bericht von Dr. F. A. Reuss aus dem Jahre 1793 informiert darüber, daß schon früher in dem „Wurstberg“ zwei Stollen von der Länge 80 bis 115 und 100 m geschlagen wurden. Die Mächtigkeit des Flöz von nur 15 bis 18 cm und Wasserfluten führten zum Stilllegen der Förderung. Der im „Kirchenbusch“ in der westlichen Richtung zu Světliny verlaufende Stollen hatte drei Schächte und die Länge von 662 m. Der dritte davon erreichte Kohle in der Tiefe von 19,2 und 36,5 m. Im Jahre 1800 schachtete die „Stadt Rumburger Steinkohlen Gewerkschaft“ einen Stollen aus, der in der Tiefe von 13 m auf ein 26 bis 63 cm mächtiges Flöz stieß. Im Februar 1800 wurde der Fundstollen samt zwei Fördermaßen von 53 und 26,5 m unter dem Namen „Zur alten Hoffnung“ verliehen, und zwar auf den Grundstücken von Joseph Tietze, Andreas Zaabel und Andreas Christoph aus Dolní Podluží. Einer von den Stollen - die Quelle „Schweife“ - wurde im Jahre 1893 als Wasserspeicher für Varnsdorf benutzt. Am 12. August 1893 war die Ergiebigkeit der Quelle 1,63 l/sec. Nach dem Jahre 1910 wurde in der Nähe der Straße nach Studánka für die Wasserleitung nach Dolní Podluží die „Christofquelle“ erschlossen, die aus einem 300 m entfernten Stollen herausfloß. Im September 1842 geben die Rumburger Fabrikanten Anton Lumpe und Johann Sallmann bei der k.u.k. Substitution des Obergerichts in Hrob bekannt, daß auf dem Grundstück von Ferdinand Schwendler aus Světliny und Anton Zobel aus Horní Podluží Kohle entdeckt wurde. Die Schächte erreichten in der Tiefe von 15,2 m und 13,3 m ein Flöz von der Mächtigkeit von 95 cm und 126 cm. Am 11. Oktober 1842 durchsuchte der Steiger Paulus aus Hrob die Schächte und Stollen und am 20. Oktober bestätigt die Substitution des Obergerichts in Hrob die Verleihung von 4 einfachen Fördermaßen von 224 × 56 Klafter unter dem Namen „Anton Segen Gotteszeche“. Das Förderfeld vom Ausmaß 180 × 464 m² wurde von den Fundgruben in Richtung Südwestwest orientiert. Die Förderanteile wurden nach 64 Kux zwischen die beiden Unternehmer geteilt. Im Jahre 1850 suchten mehrere Fördergruppen Kohle in den Feldern bei Varnsdorf und Dolní Podluží. Am 29. Oktober 1852 ersucht Josef Seiche aus Ústí n. L. das Oberkomisariat in Teplice um die Verleihung von vier Fördermaßen des Bergwerks „Anton Segen Gottes“ in Světliny und nimmt den Betrieb auf. Der Obersenat in Most genehmigt am 27. Dezember die Überschreibung des Förderfeldes von Anton Lumpe auf J. Seiche. Am 29. September 1853 wurden vom Oberkommissar Kindner aus Teplice die Fördermaße sowie die Förderarbeit amtlich untersucht. J. Seiche ließ auf dem Grundstück von Lorenz Ulbrich aus Horní Podluží neben der alten Grube einen neuen Schacht abteufen, der

in der Tiefe von 15 m ein 31 cm mächtiges Flöz kompakter Kohle hoher Qualität aufschloß. Die Fördermaße wurden unter dem Namen „Michael 1-4“ verliehen. Seiche setzte voraus, daß er nur die Hälfte der Kohlenlagers abbaut, d.h. 28 215 Zentner (ca. 1580 t) Kohle aus jedem Fördermaß. Bei dem Produktionspreis 25 Kreuzer und Verkaufspreis 26 Kreuzer für einen Zentner Kohle wurde der jährliche Reingewinn auf 92 Gulden geschätzt. Der Kapitalwert des ganzen Förderfeldes wurde auf 576 Gulden festgelegt. Das Bergwerk wurde zum letzten Mal im Jahresblatt der Bergleute im Jahre 1855 erwähnt. Neue Förderversuche erfolgten in den Jahren 1880 und 1901, als dem Besitzer der Rumburger Herrschaft, dem Fürsten Johann von Lichtenstein, 10 Schurffelder verliehen wurden. Im „Kirchenwald“ hat sich der Ortsname „Freischurf“ erhalten. Am 19. Januar 1919 wurden dem Fabrikanten Hermann Richter aus Teplice 22 ausschließliche Schurffelder in Dolní Podluží verliehen. Im Jahre 1991 ist beim Frühjahrspflügen in Světliny, nördlich von dem einsamen Haus Nr. 1 in Dolní Podluží, hinter dem Traktor der Boden hinuntergesunken. Die 10 m tiefe Grube wurde von der Feuerwehr aus Dolní Podluží untersucht und am 31. März von Speläologen aus Děčín vermessen. Neu wurden Überreste eines alten Stollens 100 m westlich von dem Haus entdeckt, wo sich eine 23 m lange und 0,5 m tiefe, nördlich ausgerichtete Versenkung befindet. An allen erwähnten Orten wurde unter einer Basaldecke zwischen Basalt-Tuffen und Arkose-Sandsteinen liegende Tertiärkohle vom Oligozänalter (24 - 30 Millionen Jahre alt) abgebaut.

1. Situační plán kutacích prací v okolí Světlina a Studánky

2. Propadlina v místě dolu „Anton Segen Gottes“, stav v březnu 1999

MEČOVÝ KÁMEN U KRAVAŘ

Petr Kühn

V prvním vydání turistické mapy měřítka 1:50 000 č. 11, „České středohoří-východ“ (KČT 1995) je asi 1 km severozápadně Kravař, mimo značené cesty, značka pomníku a vedle ní název Mečový kámen. Značka je umístěna pod jihovýchodním svahem Binova (k. 543 m) na úpatí jeho části se jménem Červený vrch. Stojí v údolí Bobřího potoka jižně od mostku, ke kterému odbočuje polní cesta ze silnice z Kravař do Veliké. Podle mapy je vzdálenost tohoto místa od silnice asi 500 m.

Oranžový kroužek kolem značky pomníku znamená, že jde o objekt popsany v textu. Na zadní straně téže mapy v „Podrobném turisticko-vlastivědném textu“ sice není Mečový kámen uveden pod samostatným heslem, zmínka o něm je součástí textu k lokalitě Binov: *„Binov: (543 m) zalesněný čedičový vrchol nad údolím Bobřího potoka. Na jihovýchodním svahu při okraji lesa pověstmi opředený tzv. Mečový kámen s letopočtem 1492 a se zkříženými meči.“*

Turistický průvodce: Česká středohoří“ (Kolektiv, 1985) rovněž pod heslem „Binov“ uvádí poněkud podrobnější údaje: *„... na jv svahu při okraji lesa pověstmi opředený mečový kámen (též zvaný dýkový), nepravidelný pískovcový balvan s letopočtem 1492; na obou jeho částech zkřížené šavle. Původ je nejasný; pověst vypráví o souboji dvou formanů na úvozové cestě z Kravař do Pohorska a Verneřic.“* Údaje turistické mapy jsou tedy již na první pohled natolik určité a jednoznačné, že by neměly vzniknout žádné problémy, kdyby někdo chtěl Mečový kámen navštívit. Soupis kamenných křížů (Kolektiv, 1997) však jej uvádí jen v poznámce na konci údajů o okrese Česká Lípa (pod nesprávným označením „Křížový kámen“), a to mezi objekty, které *„...dosud nebyly zjištěny a o kterých mají autoři soupisu povědomí z regionální literatury.“* V poznámce je pak podrobněji charakterizován jako: *„Křížový kámen s petroglyfem dvou mečů a le-*

topočtem 1492 nebo 1412“. Starší německý soupis (Dreyhausen, 1940) se o Mečovém kameni nezmiňuje, přestože v německé vlastivědné literatuře je kámen jmenován vícekrát (viz dále).

Veřejnosti je Mečový kámen, stojící prý na úbočí Binova severně Kravař, znám jako vysoce zajímavý objekt bohatě opředený lidovými pověstmi. Avšak výsledky malé „ankety“, kterou jsem provedl mezi známými, u kterých jsem mohl předpokládat, že buď sami Mečový kámen navštívili nebo že o něm mají dostatečně spolehlivé informace, tomu však příliš nenasvědčují. Nejlépe se dají charakterizovat výrokiem jednoho z nich: sám si prý obdobným způsobem ověřil, že sice všichni, kterých se ptal, byli o existenci Mečového kamene přesvědčeni, nikdo z nich však neměl jeho existenci ověřenou, protože jej na vlastní oči nespapřil. Jediný konkrétní údaj, který z jeho průzkumu vyplynul, bylo, že na Mečový kámen upozorňuje na jednom kameni žlutou barvou vyvedený nápis.

Přihlédneme-li k modernímu trendu rozšiřování nejrůznějších tajemných a okultních nauk, mohli bychom tento hubený výsledek s přihlédnutím k turistické mapě a průvodcům interpretovat tak, že Mečový kámen představuje tajuplný, ne-li dokonce mystický objekt, jehož existence je sice v obecném povědomí, který se však milostivě zjevuje jen vybraným nebo zvláště zasloužilým turistům a jiným zájemcům. Ti pak povědomí o jeho existenci vytrvale udržují při životě. K takto vyznamenaným osobám zřejmě nepatří autoři turistických map a průvodců, protože se jejich údaje do značné míry rozcházejí a Mečový kámen se podle nich kámen nedá nalézt.

Závěr z takto získaných informací byl v podstatě takový, že se Mečový kámen nachází nejspíše někde na jihovýchodním svahu Binova, tedy na ploše o velikosti několika čtverečných kilometrů. Spolupracovník Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, Vladislav Hohenkreuz ze Žandova, který se již po několik let věnuje systematickému průzkumu křížů ve zdejší krajině, však již v minulém roce dodal do OVM nejen fotografii, doplněnou náčrtem cest, po kterých se dá k němu dojít, ale i některé základní informace o Mečovém kameni, čerpané z české turistické literatury.

V květnu roku 1999 jsem kritickou oblast navštívil. Podle údajů Vl. Hohenkreuze se Mečový kámen dá snadno najít. V listu 02-42-11 základní mapy ČR v měřítku 1:10 000 je vyznačen značkou kříže, jeho jméno tu však uvedeno není; tam, kde je umístěn v turistické mapě, základní mapa žádnou značku pomníku nebo kříže nemá.

První vydání turistické mapy ČTK a její vysvětlující text (KČT 1995) uvádí nesprávné údaje: Mečový kámen podle ní stojí v nadmořské výšce přibližně 300 m na samém úpatí Binova (jeho části Červený vrch) v údolí Bobřího potoka. Ve skutečnosti se nachází v nadmořské výšce asi 500 m, vysoko na jihovýchodním svahu hřbetu, vybíhajícího z Binova k jihovýchodu. Je tedy od místa, vyznačeného v mapě, vzdálen o více než 1000 m k severozápadu. Porovnání skutečné polohy Mečového kamene s jeho umístěním podle turistické mapy je vyznačeno v mapové skice (Obr. 1) (některé v ní vyznačené lesní cesty však v terénu jsou již sotva patrné).

Popis kamene

Podle popisů, publikovaných ve vlastivědné a turistické literatuře, se vzhled Mečového kamene vymyká běžnému pojetí kameného neboli smírčího kříže (srovn. Dreyhausen W. v., 1940; Kolektiv, 1997)

Mečový kámen představuje hrubě opracovaný, silně zaoblený pískovcový blok, jehož nad zemí viditelná čelní plocha má skoro čtvercový obrys a měří přibližně 55 a 50 cm; tloušťka bloku je asi 35 cm. Přední a zadní plochy jsou zhruba rovinné a navzájem rovnoběžné. Pravý horní roh byl zřejmě kdysi uražen a je ke kameni přitmlen (obr. 2).^{1/} Kámen stojí mezi dvěma mohutnými lipami (obr. 3), asi 1 m od západního kraje staré cesty z Kravař do Pohorska (v německé literatuře zvané „Hundorfer Steig“ - „Pohorská stezka“). Kern (1904) píše, že kámen byl po stranách obklopen několika nepravidelnými čedičovými bloky, které jej mají chránit před poškozením od povozů, jedoucích po cestě, zdá se však, že je lépe chráněn uvedenými stromy. Čedičové bloky jsou spíše položeny před Mečový kámen tak, aby před ním vytvářely zhruba vodorovnou řadu, naznačující jakýsi širší podstavec a tak jej odlišily od balvanů čedičové sutě, které mají podobné rozměry a v hojném počtu se povalují v okolním lese. Přimo před kamenem se v cestě, která v tomto úseku mírně stoupá na hřeben Binova, nachází nepravidelný, ostrohranný čedičový blok, na jehož přední ploše je žlutým lakem psaný, částečně již špatně čitelný nápis „MEČOVÝ KÁMEN“ (Obr. 3).

Na přední a pravé boční stěně kamene jsou vytesány různé znaky, na ostatních plochách znaky chybějí. Nejnápadnější z nich jsou dvě hluboce vyryté, mírně prohnuté čáry v přední ploše, které

se odleva doprava rozbíhají a nikde se nedotýkají (nejsou zkrížené!). Jejich délka je 38 a 37 cm. Na pravém konci, kde jsou od sebe nejvíce vzdáleny, je ke každé připojen menší oblouk, směřující dolů. Tyto značně neuměle vyvedené znaky jsou zpravidla interpretovány jako „meče“ a podle nich má kámen svoje české jméno. Pokud je považujeme za nástroje, kterými v tomto místě byla provedena nějaká vražda, nepodobají se mečům, ale šavlím nebo spíše kordům. Ostatně by se staré německé jméno „Degenstein“ správně mělo překládat jako „kordový kámen“. Poblíže levého konce „mečů“ je mezi jejich čarami malá kruhová prohlubeň.

Pod „kordy“ se nachází letopočet, který přesto, že je vyznačen poměrně velkými číslicemi, je různými autory čten rozdílně: 1412, 1419, 1472, 1492. Vpravo nad letopočtem, mezi ním a dolním „kordem“, jsou šikmo (skoro svisle) vytesány dva znaky, které se dají interpretovat jako monogram A. W. Pod letopočtem pak je řada nerovných, zhruba rovnoběžných větších vrypů, připomínajících značně deformované písmo. Nápis však je naprosto nečitelný a vypadá, jakoby se někdo pokoušel obnovit již sotva čitelný starý, silně zašlý původní nápis; přibližně uprostřed tohoto řádku je šikmo postavený poněkud větší znak, připomínající křížek. Pod pásem znaků a v pravé polovině přední plochy kamene je vyryto několik křížků v různých velikostech a polohách. Na pravé boční stěně kamene jsou další, také poměrně špatně čitelné znaky, které Krahl (1904) čte jako monogramy L. W. a R. V.

Pověsti o Mečovém kameni

Nejstarší publikovanou zmínku o Mečovém kameni zřejmě představuje článek J. Kerna (1904). Uvádí v něm pověst z okolí Kravař, podle které roku 1412 dva řemeslníci tovaryši zabloudili v tehdy ještě nekonečných lesích Binova. Když již dlouho nemohli najít cestu z lesů ven a čím dál více se ozýval hlad, rozhodli se ve své zoufalé situaci, že nebudou čekat na bídnou smrt vyhladověním a udělají svému trápení rychlý konec. Zabili se kordy, které podle tehdejších zvyklostí nosili s sebou. Později byly jejich mrtvoly nalezeny, a tak, jak společně zemřeli, byli také společně vedle sebe pohřbeni. Jako památník jim byl postaven nynější „Mečový kámen“.

Článek je doplněn poznámkou redakce (A. Paudler, F. Hantschel), která vyslovuje zásadní pochybnost o správnosti lidové pověsti o vysvětlení původu kamene, jak je autorem podáváno.

Redakce sice připouští, že docela dobře mohlo jít o souboj nebo o vraždu, ale sotva asi o současnou sebevraždu dvou řemeslnických tovaryšů. Kern (1904) také upozorňuje na to, že tvar a provedení kamene a na něm vyryté znaky nesvědčí o tak úctyhodném stáří, jaké je vyjádřeno v letopočtu, a proto se snad nejedná o pamětní kámen, připomínající nějakou tragickou událost, ale spíše o hraniční kámen, na kterých také často bývají vyryta různá znamení. V druhé poznámce pod čarou však redakce vyjadřuje názor, že na hraničních kamenech asi nebývají vyryty dva meče nebo kordy. Na autorovu připomínku, že starostlivost místních obyvatel, která se mj. projevuje v tom, že kámen je několika čedičovými bloky chráněn proti poškození od povozů, a že „kordy“ a letopočet jsou pečlivě obtaženy modrou barvou, namítá redakce, že tato péče také mohla způsobit, že letopočet byl špatně přečten a tedy i falešně opraven, a že věrohodnější by bylo stáří o sto let menší.

Ve stejném ročníku téhož časopisu vypráví poněkud odlišnou pověst F. Krahl (1904) z Louček, kde je Mečový kámen znám pod jménem „Řeznický kámen“. Vykládá se zde totiž o dvou řeznicích, kteří byli nakupovat dobytek, a jeden z nich druhému „vyfoukl“ výhodný obchod. Oba se pak sešli v kravařské hospodě a po posilnění se vydali zpět domů směrem na Pohorsko. Na cestě se dostali do hádky, ze které nakonec přešli do souboje a svými řeznickými noži se oba navzájem zranili tak, že zůstali na místě mrtvi. Později byly jejich mrtvoly nalezeny, na místě pohřbeny a na paměť této události byl postaven kamenný pomníček. Autor míní, že dva „kordy“ byly na kámen vyryty asi proto, že se v pískovci dají snáze znázornit než nože; nynější název („Degenstein“) je proto prý asi novějšího data. Upozorňuje také na to, že na kameni vyryté znaky byly opakovaně obnovovány a přitom mohlo dojít k jejich deformaci. Za nejpravděpodobnější čtení letopočtu považuje rok 1419.

O deset let později Kern (1914) svůj článek z roku 1904 doplňuje o další variantu pověsti. Od učitele Fr. Fischera v Kravařích slyšel, že je tam známa pověst, že Mečový kámen prý je upomínkou na souboj dvou studentů, který skončil smrtí obou duellantů. Tuto verzi autorovi potvrdila i paní Glässnerová ze Zimoře, rodačka z Kravař. Autor zde také reaguje na připomínku k jeho minulému článku (Kern 1904), ve které redakce pochybuje o tom, že na hraničních kamenech bývají vytesány meče, nože nebo podobné zbraně. Kern se tu odvolává na údaj, který našel ve starším ročníku

téhož časopisu (Hofman 1903) o hraničním kameni, na kterém jsou vyryty dva zkřížené meče (nebo dýky?). Pravdivost pověsti o řeznických tovaryších, o které ve svém článku píše, také podporuje obdobná pověst, zaznamenaná ve vlastivědě Podbořanska o dvou ovčácích, jednom katolíkoví a jednom protestantovi, kteří se v hádce navzájem zabili. Na místě souboje tam byly však postaveny kamenné kříže dva, každý s jedním vytesaným mečem. Závěrem Kern připomíná, že se ve všech jím uváděných případech jedná o upomínku na vraždu. Společným prvkem všech uvedených pověstí je, že oba účastníci souboje zůstali na místě mrtví, rozdílný je jen motiv, jako strach ze smrti hladem, obchodní řevnivost, hádka, souboj aj.

K tomu se dá připomenout, že obdobné pověsti o dvou mrtvých se tradují i o jiných kamenných křížích a památnících. Zajímavé jsou například dvě pověsti, vážící se ke dvojicím kamenných křížů, které stávaly nedaleko Stráže pod Ralskem (Dressler 1893). Prvá stávala u cesty z Janovic do Žibřidic. O ní se vykládá, že se zde v hádce o koupi telete navzájem zabili dva řezníci. Další dvojice kamenných křížů stávala v polích u kapličky u cesty z Dubnice do Jablonného, která také sloužila dvěma dubnickým statkům k cestě na pole. Před dávnou dobou se na této cestě měli oba sousedi dostat do prudké hádky, která nakonec přešla do souboje. Přitom se navzájem vidlemi zranili tak, že jeden zůstal mrtvý na místě, druhý zemřel dva dny později. Také ke smířcímu kříži v Cvikově se váže obdobná pověst o tom, že byl postaven na památku dvou mládenců, kteří se na tomto místě navzájem zabili (Fechtner 1923)

Ve sbírce lidových pověstí publikovaných později (Kern 1922), shromáždil Kern mj. také všechny pověsti o Mečovém kameni (cituje v ní varianty s řemeslnickými tovaryši, studenty a řezníky). Upozorňuje také na to, že tyto pověsti zcela zapadají do okruhu pověstí o kamenných (smířcích) křížích, přestože se dnešní „Mečový kámen“ svým tvarem, uspořádáním, novodobým vzhledem obou „mečů“ a sporným letopočtem podstatně liší od smířcích křížů, ke kterým se podobné pověsti zpravidla váží.

Snad právě proto ani později nedal Mečový kámen autorovi pokoj, takže se k němu vrací ještě jednou (Kern 1924). Tentokrát přináší zcela originální pokus o vysvětlení jeho původu, kterým se snaží uvést neobvyklý charakter Mečového kamene do souladu se známými kamennými nebo smířcími kříži. Píše, že Mečový kámen ve svém dnešním tvaru možná představuje jen torzo, spodní část dřív-

vějšího kamenného památníku na způsob smírcích křížů, na kterém snad původně byly jako znamení vytesané dva meče (nebo kříže?) a letopočet. Ulomením nebo poškozením horní části kříže mohlo vzniknout nebezpečí, že znaky upadnou v zapomnění a proto mohly být (možná dodatečně a jen podle paměti) na zbylé spodní části původního kříže nově vyryty. Přitom se ovšem mohl také zaměnit letopočet 1492 (1412), který snad tehdy již byl špatně čitelný. Letopočet 1492 autor považuje za pravděpodobnější.

Teprve v nejnovější době byly pověsti o Mečovém kameni obohaceny o další varianty. Podle turistického průvodce *České středohoří* (Kolektiv, 1985) jsou na kameni vyryty dva zkrížené meče (!) a kámen byl postaven v upomínku na souboj dvou formanů, kteří se v úvozové cestě z Kravař do Pohorska a Verneřic navzájem zabili. Pozoruhodné ovšem je, že se ve starších německých pramenech žádná obdobná pověst o formanech nevyskytuje a že kámen také nestojí u žádného úvozu. Dalšího rozmnožení variant pověsti jsme se dočkali ve druhém vydání turistické mapy KČT „České středohoří východ“ (v této mapě byla již poloha Mečového kamene opravena a ve vysvětlujícím textu je opraven údaj o zkrížených mečích): prý se tam pobili dva sedláci kvůli sporům o pozemky!

Diskuse

O příčině, proč byl Mečový kámen postaven, a tedy o události, kterou měl připomínat, se nezachovaly žádné písemné zprávy. Lidové pověsti jsou obdobné jako pověsti o smírcích křížích nebo kamenných křížích, které většinou byly postaveny v upomínku na smrt z nešťastné nehody nebo vraždy a na kterých jsou někdy vyryty smrtící nástroje, kterými byla vražda provedena. Protože na Mečovém kameni jsou takové znaky dva, je v pověstech řeč o dvou mečích (kordech, nožích) a o dvou mrtvých.

Jak však již Kern upozorňuje, vymyká se Mečový kámen všem běžným typům kamenných nebo smírcích křížů: nemá tvar kříže ani na něm znak kříže (tradiční motiv kamenů, postavených v upomínku na vraždu nebo smrt z nešťastné nehody) není vytesán, kámen je postaven v silně zasutěném svahu na místě, kde by pohřbení obětí vraždy nebo souboje bylo velmi obtížné, přestože v blízkém okolí jsou vhodnější místa; v jeho okolí není žádné větší místo bez balvanů, kde by se dal předpokládat původní hrob. Jediným zna-

kem, který kámen spojuje s těmito památníky, jsou vytesané dva znaky, které se zpravidla interpretují jako meče („kordy“, nože? apod.), a letopočet. Ani ty však příliš nepřipomínají tradiční způsoby zobrazení vražedných nástrojů. To byl asi také jeden z důvodů, proč pro původní funkci Mečového kamene Kern (1924) hledal přijatelnější vysvětlení.

Pokusím se proto o shrnutí údajů, které by mohly pomoci při řešení původu tohoto neobvyklého památníku. Výše citovaný soupis kamenných křížů (Kolektiv 1997) obsahuje stručnou teoretickou kapitolu o vzniku kamenných křížů, ve které uvádí Wieser výčet možných výkladů o jejich původu. Tento soupis, který následuje, je v podstatě přejat od Dreyhausena (1940), změněno je jen pořadí:

1. Kult znamení smrti neboli pamětní význam
2. Smířcí význam
3. Hraniční znamení
4. Misijní původ
5. Projevy germánské symboliky: náboženství a hrdinské eposy
6. Symboly rekatolizace
7. Znamení u cest

Wieser však také upozorňuje, že u mnohých křížů mohou určité znaky či důvody umožnit pro zařazení více výkladů, které pro nedostatek dokumentárních zpráv jsou někdy těžko prokazatelné. Přestože byl seznam vypracován jen pro klasické křížové kameny a kamenné kříže, zahrnuje v podstatě všechny příčiny, pro které byly dříve stavěny kamenné pomníčky i jiného typu (pomníky na oslavu panovníků nebo na paměť válečných obětí jsou zpravidla pozdějšího data). Můžeme tedy při hledání významu Mečového kamene vyjít z tohoto seznamu.

V tomto případě si však musíme uvědomit, že jeho specifický charakter prakticky vylučuje původ podle bodů 1 a 2. Na Mečovém kameni není totiž použit jako významný prvek žádný typ kříže, který býval zejména v minulých dobách spojován s připomínkou smrti, ať již násilné, nebo náhlé; toto spojení, přes intenzivní snahu o vyloučení symbolu kříže v minulých 50 letech ostatně přetrvává i dnes. Pokud se dodneška dochovaly smířcí smlouvy (viz např. Dreyhausen 1940), bývá v nich výslovně vyjádřen požadavek postavení pamětního nebo smířcího kříže, nebo aby kámen nesl znamení kříže. Podobně bychom měli předpokládat výrazný motiv kříže i v případě, že Mečový kámen byl postaven jako misijní symbol nebo jako sym-

bol rekatolizace ve smyslu bodů 4 nebo 6. Výklad podle bodu 5 můžeme rovněž odmítnout, a to ze stejných důvodů, které proti němu použil již Dreyhausen²/ (1940).

Z výše uvedených funkcí tedy v případě Mečového kamene přicházejí v úvahu pouze dvě: kámen mohl být hraničním kamenem nebo výstražným znamením u cesty. Podle Wiesera (in Kolektiv 1997) je u kamenných křížů a křížových kamenů funkce jako hraničních mezníků doložena v dokladech, zejména u církevních majetků. Případné již dříve existující kameny jiného původu mohly být také použity při vytyčování a změnách hranic, a to zejména tehdy, když v povědomí obyvatel již zaujímaly stabilní místo. U Mečového kamene o této možné funkci také uvažuje Kern (1904). Podle zkušeností z poslední doby s hraničními kameny, které se v Lužických horách dochovaly v poměrně velkém počtu, však Mečovému kameni chybějí dva z nejcharakterističtějších znaků: na příslušných stranách kamene jsou zpravidla vyznačena písmena („monogramy“), vyjadřující zkratkou majitele pozemků (katastrů, panství), jejichž hranice se u kamene stýkají. Mimoto bývá na nich vyryto průběžné číslo kamene, a na jeho temeni kříž, přímka nebo zalomená přímka, naznačující směrový průběh hranice. Nic takového dnes na Mečovém kameni nevidíme (nemůžeme ovšem vyloučit, že kdysi na něm podobné znaky nemohly být). Pouze Krahl (1904) upozorňuje na to, že se na Mečovém kameni nacházejí i dva monogramy, L. W. a R. V. Ty však jsou na stejné boční stěně kamene, zatímco u hraničního kamene by měly být vyryty na protilehlých stranách. Ve prospěch tohoto výkladu je však také možno uvést, že Mečový kámen stojí těsně pod hřebenem Binova v místech, kde nynější hranice okresů Děčín a Česká Lípa v podstatě kopíruje staré historické hranice (Sovadina 1999).

Lidové označení Mečového kamene a s ním spojované pověsti jsou založeny na výkladu, že znaky na něm vyryté představují smrtící zbraně, ať již je považujeme za meče, kordy nebo nože. Proto se Mečového kamene může týkat i připomínka ve výše uvedené souhrnné publikaci (Kolektiv 1997), že „... zobrazení symbolů a také víceméně realistických podob zbraní vedlo některé badatele k přesvědčení, že kříže plnily funkci výstražných znamení nebo dokonce jakýchsi dopravních či celních značek (Navrátil, Procházka 1987).“ Citovaná práce (Navrátil, Procházka 1987) se převážně zaměřila na tzv. celní kola a kamenné desky se znamením kříže, stojící v blíž-

kosti cest, ať již současných, nebo zaniklých, zejména v jejich exponovaných polohách - v místech prudkého klesání komunikace, u brodů a mostů, při starých hostincích atd. Autoři proto předpokládají, že se „...v podstatě jednalo o znamení plnicí výstražnou funkci, které například signalizovalo povinnost zaplacení mytního poplatku, povinnost dodržení přikázaného směru komunikace, upozorňovalo na nebezpečné klesání cesty či její křížení s vodním tokem, okruh milového práva aj.“ Podobně i citovaný nejnovější soupis kamenných křížů (Kolektiv 1997) připouští, že „...Samozřejmě existují kameny pro označení cest. Vedle výsostných označení a milníků jde také o výstražná znamení, jakými jsou např. „čuby“ - kameny se symbolem brzdy před prudkým klesáním cesty.“ (Kolektiv 1997)

O tom, že Mečový kámen nejspíše plnil některou z posledně uvedených dvou funkcí, svědčí to, že stojí blízko starobylé hranice (nedaleko od něho stojí i starý mezník) a zejména jeho poloha nad úsekem cesty s poměrně strmým klesáním. Předběžný průzkum terénu při hledání polohy Mečového kamene ukázal, že tzv. Pohorská cesta („Hundorfer Steig“) pravděpodobně dříve vedla poněkud jinudy než dnešní lesní cesty. Ukazuje na to cesta vyznačená v mapě 1:10 000, která vede v podstatě přímým směrem z Kravař severozápadním směrem k Mečovému kameni pod vrcholem Binova, která je po asi 1,2 km za mostkem přes Bobří potok náhle ukončena. Na Červeném vrchu v lese se v prudkém svahu mezi tímto ukončením a místem Mečového kamene nacházejí přibližně paralelní dvě, místy i tři hluboká koryta, zavezená hustě na sebe naloženými čedičovými bloky. Ačkoliv jinde je celá stráž Binova poměrně hustě pokryta čedičovou balvanitou sutí, v jehličnatém lese, rostoucím v okolí těchto koryt, se vyskytuje nápadně málo balvanů. Mohlo by se to vykládat tak, a způsob zaplnění koryt a množství čedičových balvanů v nich tomu nasvědčuje, že se tu jedná o staré, povozy vyježděné úvozy původní Pohorské cesty, do kterých byly později, kdy již cesta ztratila svůj význam, vyvezeny čedičové bloky z okolních lesních ploch. Mečový kámen stojí nad horním koncem těchto úvozů a je tedy docela dobře možné, že upozorňoval vozky na následující velmi strmě klesající úsek. Tomu by pak odpovídalo „čtení“ obou znamení, vyrytých na kameni, jako „šuby“ nebo „čuby“ (Vondruška 1989), dřevěné nebo železné pomůcky, používané k brždění vozů; tím by se také vysvětlil specifický charakter Mečového kamene, tolik se lišící od kamenných křížů nebo křížových kamenů.

POZNÁMKY

- 1/ Bohužel podle posledních zpráv byl jeho přitmlený roh v poslední době opět zlovlně ulomen
- 2/ U Wiesera vyznívá citace v tom smyslu, jakoby Dreyhausen byl zastáncem nebo dokonce původcem výkladu původu kamenných křížů a křížových kamenů jako projevů germánské hrdinské symboliky; Dreyhausen však tyto varianty považuje za neoprávněné.

LITERATURA

- Dressler F. (1893): Kreuzsteine im Gabler Bezirke. Mitteilungen des Nordböhmischem Excursions-Clubs (dále MNEC), 16, s. 400.
- Dreyhausen W. v. (1940): Die alten Steinkreuze in Böhmen und im Sudetengau. Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, Liberec.
- Fechtner K. (1923): Die Steinkreuze bei B. Leipa. MNEC, 46, s. 81 - 93.
- Hofmann C. (1903): Verzeichnis aller Strassen und Wege MNEC, 26, s. 337 - 339.
- KČT (1995): České středohoří - východ. - Turistická mapa 1:50 000.
- Kern J. (1904): Sagen aus der Umgebung von Graber. MNEC, 27, s. 67 - 69.
- Kern J. (1914): Nochmals vom Degenstein. MNEC, 37, s. 123 - 124.
- Kern J. (1922): Die Sagen des Leitmeritzer Gaus. Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, Liberec.
- Kern J. (1924): Vergessene Steinkreuze. MNEC, 47, s. 41 - 45.
- Kolektiv (1985): Turistický průvodce České středohoří. Olympia, Praha.
- Kolektiv (1997): Kamenné kříže Čech a Moravy. Argo, Praha.
- Krahl F. (1904): Zwei Sagen. MNEC, 27, s. 363 - 364.
- Navrátil V., Procházka Z. (1987): Výstražná znamení na komunikacích 15. a 16. století. - Památky a příroda, 12, s. 593 - 595.
- Sovadina M. (1999): Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990. Česká Lípa.
- Vondruška V. (1989): Na pomoc muzejní praxi. Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů (1750-1914). Středočeské muzeum, Roztoky u Prahy.
- Základní mapa ČR 1:10 000, list 02-42-11

RESUMÉ

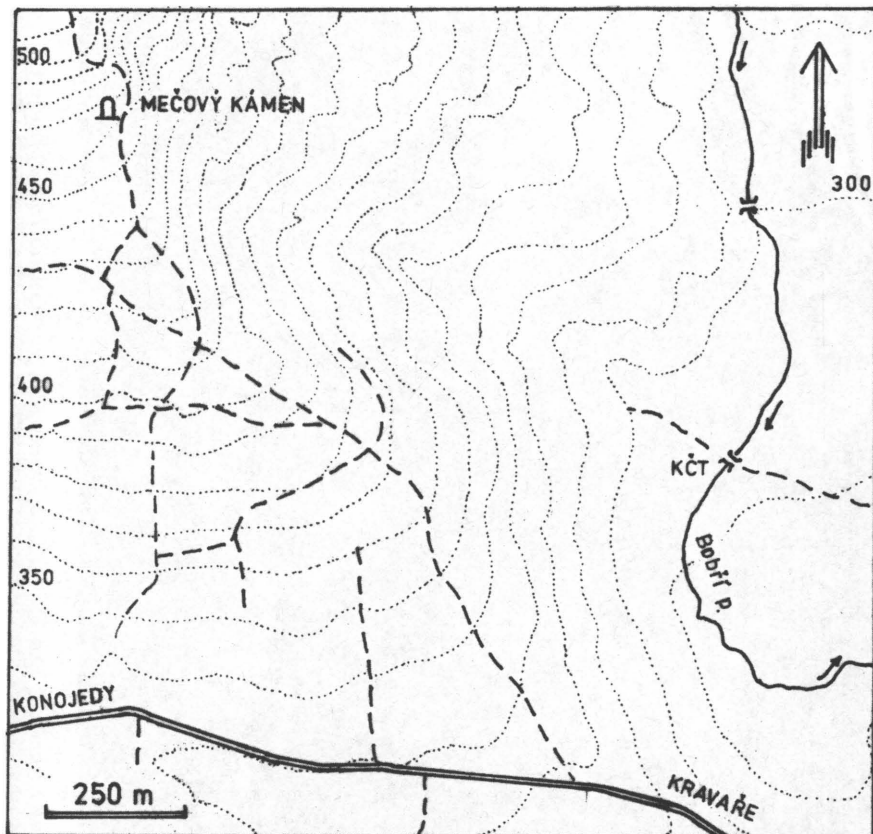
Der „Degenstein“ bei Kravaře (Graber)

Petr Kühn

Der „Degenstein“, ein 50 × 53 × 35 cm grosser Sandsteinblock, steht etwa 2,5 km nordwestlich von Kravaře (Graber) am Kamme des Binov (Binberg) an einem alten, früher Hundorfer Steig genannten Fuhrwege, der Kravaře mit Pohorsko (Hundorf), Verneřice (Wernstadt) und Benešov nad Ploučnicí (Bensen) verband. Auf seiner Vorderfläche sind zwei nebeneinander nicht ganz parallel verlaufende sog. Degen eingemeisselt. Ausserdem befinden sich auf ihm eine Jahreszahl, die verschiedentlich als 1412, 1419, 1492 interpretiert wird, drei Monogramme und eine Anzahl anderer Zeichen, ungefähr paralleler kurzer Striche, die eine Schriftzeile vortäuscht. In seiner Form, dem Charakter der eingemeisselten Zeichen, der eher neuzeitlichen Form der „Degen“, dem Fehlen des Kreuzmotives unterscheidet er sich grundsätzlich von den bekannten Sühnkreuzen oder Kreuzsteinen. Es ist deshalb anzunehmen, dass er auch eine andere Funktion als diese besass, trotzdem die mit ihm verbundenen Sagen über zwei Personen (Handwerksburschen, Studenten, Fleischerge-sellen) sprechen, die sich gegenseitig oder gemeinsam den Tod gaben und hier begraben worden sind. Der Degenstein steht aber inmitten einer Blockhalde, die zur Anlage eines Grabes denkbar ungünstig ist.

Da der Stein hoch oben am Kamme über einem sehr steilen Berghange steht, ist die Vermutung, dass es sich hier nicht um ein Todesmahnmal, sondern um ein „Verkehrszeichen“ handelt, nicht von der Hand zu weisen. Die beiden „Degen“ könnten dann Bremschuhe darstellen und sollten den Fuhrmann rechtzeitig darauf aufmerksam machen, dass der kommende Abhang sehr steil ist und die Sicherheit des Fuhrwerkes ein intensives Bremsen erfordert.

In den Wanderkarten und den -führern ist der Degenstein im Tale des Bobří potok (Bieberbach), etwa 1 km von seiner wirklichen Lage und etwa 200 m tiefer eingezeichnet (siehe die Karte der Abb. 1, Abkürzung „KČT“) und auch seine Beschreibung entspricht nicht der Wirklichkeit; man schreibt meistens über zwei gekreuzte Schwerter. Eine Ausnahme bildet die neueste Ausgabe der Karte „České středohoří. Východ“ = „Böhmisches Mittelgebirge. Östlicher Teil“ des KČT. In ihr ist seine Lage bereits richtig eingetragen (siehe in Abb. 1: links oben), nur im Text erhielt sie Sage eine neue Abänderung, dass sich hier nämlich zwei Bauern im Streite um ihre Grundstücke gegenseitig erschlagen haben.

Obr. 1: Mapové schéma polohy Mečového kamene. KČT - místo, na kterém Mečový kámen je vyznačen v 1. vydání turist. mapy České středohoří východ. Vrstevnice jsou kresleny po 10 m.

Obr. 2: Mečový kámen s vyrytými znaky (meče ?, kordy ?) a letopočtem. Na pravém horním rohu je patrné přitmělení odlomené části.

Obr. 3: Okolí Mečového kamene. V popředí na kraji cesty čedičový blok s nápisem, vlevo na kraji snímku a vpravo kmeny stromů, ochraňujících kámen.

VÝROBA AUTOMOBILŮ GATTER V ZÁKUPECH

Miloslav Sovadina

První světová válka důkladně změnila strukturu československého automobilového průmyslu. Jestliže před první světovou válkou vedle velkých automobilek, jako Laurin & Klement, Praga a Tatra (tohoto názvu se ovšem začalo používat až po roce 1918), se měla čile k světu řada drobných automobilových výrobců, těžkosti válečného hospodaření přečkaly právě jen velké, kapitálově silné podniky. A jak se ukázalo v průběhu poválečných let, kdy krátkozraká hospodářská politika silně brzdila rozvoj motorizace československé republiky (Štechmiler - Peukert - Loučková 1957, 352), nevyhnula se hospodářským potížím ani taková firma, jako Laurin & Klement, kterou roku 1925 zakoupily Škodovy závody v Plzni (Kuba - Hausman 1973, 188).

Přes nepříznivé hospodářské poměry se začaly od počátku 20. let opět objevovat vedle trojice velkých automobilek různé drobné firmy, zaměřené na výrobu malých, lidových vozítek, Tak se roku 1921 objevily vozy Start firmy František Petrášek - výroba automobilů v Kuklenách (Štechmiler - Peukert - Loučková 1957, 339; Minařík 1980, 18; Kuba 1986, 106 -108; Kuba, 1988, 48), v Rakovníku vyráběl v téže době malé automobily B. Pánek (Minařík 1980, 18; Kuba 1986, 108), v Praze zase společnost Č.A.S (Minařík 1980, 20; Kuba 1986, 108 - 109). Roku 1923 začala brněnská Zbrojovka vyrábět automobily Disk (Minařík 1980, 20; Kuba 1986, 118 - 120; Kuba 1988, 114 - 115), o rok později byla zahájena v Prostějově výroba vozů Wikov (Kuba 1974, 64; Kuba 1986, 124 - 128; Kuba 1988, 128 - 130) a objevil se také malý automobil, vyráběný firmou Jaroslav Šibrava (Minařík 1980, 20). Na počátku roku 1929 se zrodila později slavná značka Aero (Kuba 1974, 58; Minařík 1980, 20 ; Kuba 1986, 130 - 132;) a v Kobyliších začal František Valeš vyrábět vozítka Vaja (Minařík 1980, 20 ; Kuba 1986, 110). Ke jménům

těchto známých i méně známých výrobců, jejichž výčet není zdaleka úplný, se koncem 20. let připojil i Vilibald Gatter, který zahájil výrobu malolitražních lidových automobilů v Zákupcích u České Lípy.

* * *

Vilibald Gatter se narodil 12. prosince 1896 v Kuřívodech (AM Kuřívody, inv. č. 25 - Obyvatelská kniha 1910 - 1934). Byl nejstarším z osmi dětí zámečnicka Josefa Gattera, který ve své dílně vyráběl poměrně rozsáhlý sortiment různých zemědělských strojů. Podle inserátů v novinách vyráběl J. Gatter žentoury, mlátičky, řezačky, šrotovníky, lisy, ale také pily, hasičské stříkačky, turbíny a zařízení pro mlýny a vodárny.^{1/} Se svými výrobky se zúčastňoval i výstav. Na živnostenské, průmyslové a zemědělsko - lesnické výstavě v České Lípě roku 1890 získal první místo a bronzovou medaili.^{2/} Vilibald tak již od mládí získával zámečnickou praxi v otcově dílně a jeho záliba ve strojích jej přivedla roku 1911 na vyšší průmyslovou školu do Liberce, kde studoval v letech 1911 - 1915 na mechanicko - technickém oddělení. Během studií patřil k výborným žákům, vynikal zejména v oborech strojírenství a mechanická technologie.^{3/} Roku 1915 ukončil V. Gatter studium a odešel pracovat do Škodových závodů v Plzni, kde byl zařazen do konstrukce velkorázňových děl. Ve Škodovce byl zaměstnán od 21. června 1915 do 1. března 1918. V posledním roce první světové války byl povolán jako jednoroční dobrovolník do armády.^{4/} Po skončení války krátce pracoval v zámečnické dílně svého otce v Kuřívodech, kde se podílel na zakázce pro vodovod v nedaleké obci Náhlov,^{5/} od 1. srpna 1919 nastoupil jako konstruktér u rakouské továrny Deimler - Motoren A.G. ve Vídeňském Novém Městě a pracoval zde až do roku 1925 (OÚ Česká Lípa, inv.č. 1247 - Opověď živnosti). U firmy Deimler zřejmě získal největší zkušenosti s konstrukcí a stavbou automobilů. V době svého vídeňského pobytu, 6. 2. 1923, přihlásil V. Gatter dva patenty. Rakouský patent č. 97 881 byl vydán na „*Kopírovací zařízení pro dílenské stroje*“ a rakouský patent č. 97 882 na „*Zařízení pro řezání jedno a vícechodých závitů na soustruhu*“.^{6/}

Po odchodu od Daimlera se V. Gatter vrátil do severních Čech. Od července 1926 do října 1927 pobýval v Liberci (AM Liberec - evidence obyvatelstva), poté od listopadu 1927 do dubna 1928 v Ústí nad Labem, kde pracoval u firmy Georg Schicht (AM Ústí n/L - evi-

dence obyvatelstva). V této době se však již věnoval konstrukci automobilů a přihlásil další patenty. 31. března 1927 to byl patent na „*Podepření kývavých os motorových vozidel*“ (československý patent č. 27 865, tento vynález byl navíc chráněn také anglickým patentem č. 304 072, francouzským patentem č. 650 857 a německým patentem č. 486 267). V následujícím roce si nechal V. Gatter patentovat další dvě konstrukční řešení, 14. února 1928 „*Zařízení pro volbu změny pohonu, zvláště pro automobily*“ (německý patent č. 488 971). a 8. dubna 1928 „*Uložení vidlicově uspořádaných vnitřních konců kývavých os u automobilů*“ (německý patent č. 476 636, anglický patent č. 303 705, francouzský patent č. 653 708).^{7/} V letech 1919 - 1929 také Vilibald Gatter publikoval články v německých odborných časopisech *Werkstat - Technik, Auto - Technik* a *Motorkritik* (OÚ Česká Lípa, inv.č. 1247 - Opověď živnosti). Svě myšlenky a nápady však V. Gatter také realizoval, když je vtělil roku 1928 do prototypu automobilu, jehož konstrukce byla natolik zdařilá, vyzrálá a originální, že se o mladém konstruktérovi a jeho práci zmínil odborný tisk. Toto vozidlo však stálo teprve na počátku výroby automobilů Gatter.

Na podzim roku 1929, 22. listopadu, požádal Vilibald Gatter městský úřad v Zákupcích o odkoupení městského pozemku č. 1884/2 a stavební parcely č. 547. Současně předložil architektem Josefem Bothem z Mimoně vypracované plány dílny na výrobu automobilů a požádal o stavební povolení, které mu bylo vydáno 7. prosince 1929 (AM Zákupy, inv.č. 826 - Stavební spisy „G“). V téže době požádal Vilibaldův bratr Rudolf Gatter u okresního úřadu v České Lípě o koncesi na živnost zámečnickou a na výrobu malých automobilů, které hodlal stavět v zákupské dílně podle plánů a patentů svého bratra Vilibalda, který je „... *v odborných kruzích a odborném tisku chvalně známým automobilovým konstruktérem*“. R. Gatter zamýšlel nejprve zhotovit zkušební vozy a pak zahájit výrobu v malém rozsahu. Při očekávaném úspěšném vývoji podniku chtěl brzo přejít k tovární velkosériové výrobě (OÚ Česká Lípa, inv. č. 1247 - Opověď živnosti).

Okresní úřad Česká Lípa si před rozhodnutím vyžádal dobrozdání obchodní a živnostenské komory v Liberci. Ta ve své odpovědi upřesnila podmínky, za nichž lze vydat živnostenské oprávnění na výrobu automobilů a současně sdělila, že Vilibald Gatter oznámil, že jeho bratr Rudolf bere opověď zpět a že on sám učiní opověď novou.

27. prosince 1929 Rudolf Gatter svoji opověď skutečně odvolal a 20. února 1930 požádal sám Vilibald Gatter o koncesi na zřízení firmy „Willy Gatter - výroba automobilů Zákupy“ (OÚ Česká Lípa, inv. č. 1247 - Opověď živnosti). Jednání u okresního úřadu Česká Lípa se protáhlo a teprve 15. listopadu 1930 mu byl vydán živnostenský list č. 46 738, který jej opravňoval provozovat živnost zámečnickou a vyrábět malé automobily v dílně v Zákupích čp. 126 (OÚ Česká Lípa, inv. č. 27 - Rejstřík řemeslných živností). Zákupská dílna byla během zdlouhavých jednání o získání živnostenského oprávnění postavena, 2. září 1930 proběhlo kolaudační řízení a 13. září 1930 bylo uděleno povolení k užívání dílny (AM Zákupy, inv. č. 826 - Stavební spisy „G“).

Dílna, v níž na podzim roku 1930 zahájil Vilibald Gatter kusovou, nebo v nejlepším případě malosériovou výrobu svých levných lidových automobilů, byla přízemní budova o rozměrech 15 × 20 metrů s pěti velkými a dvěma menšími okny. Podlaha byla betonová a střecha pokryta dehtovou lepenkou. Při kolaudaci v září roku 1930 byla vybavena nejnutnějším strojním zařízením: byly zde dvě vrtačky, dva soustruhy, bruska, shaping, pila na řezání za studena, pásová pila, kovářská výheň a plynové svářečí zařízení. V dílně pracovalo šest mužů, mezi nimi i dva Vilibaldovi bratři Rudolf a Artur, oba vyučení zámečníci (OÚ Česká Lípa, inv. č. 1247 - Opověď živnosti). Podle vybavení dílny lze usuzovat, že V. Gatter nevyráběl motory, nýbrž zhotovoval jen karoserie, do nichž montoval motory, které kupoval nebo nechat vyrábět u jiných výrobců.

Při zahájení výroby Vilibald Gatter očekával, že získá dostatečný okruh zákazníků pro své malé vozy a časem změní výrobu v malém rozsahu na výrobu velkosériovou (AM Zákupy, inv. č. 621 - Spor města s majitelem autodílny V. Gatterem pro neplacení splátek). Doba však nebyla příznivá pro drobné podnikání a očekávaný úspěch se nedostavil. Světová hospodářská krize byla v plném proudu a postihla zejména drobné a střední vrstvy obyvatelstva, mezi nimiž právě hodlal najít své potenciální zákazníky. Vilibald Gatter navíc neměl k dispozici dostatečný kapitál na zřízení a provoz podniku. Již samotný nákup pozemků a zřízení dílny prováděl na úvěr. Za pozemky, které získal od městského úřadu v Zákupích kupní smlouvou z 1. října 1932, složil pouze kauci 1500 Kč, cena pozemku 14 664 Kč s 6% úrokem byla zapsána jako hypotéka. Kromě toho od roku 1932 dlužil 120 000 Kč firmě Julius Winkler, armaturka a slé-

várna ve Varnsdorfu, a od firmy Eduard Held, výroba papírového zboží v Zákupích, si vypůjčil 10 000 Kč. V dalších letech se seznam věřitelů stále rozšiřoval. Zajímavý je zejména dluh u firmy Kugelfischer - erste automatische Gasstahlkugelfabrik, dříve Friedrich Fischer, u níž měl od 25. března 1933 dluh 1500 Kč a od 19. dubna 1933 dalších 1845 Kč. Celkově činily dluhy firmy Gatter v letech 1932 - 1937 téměř 180 000 Kč, z toho na daních a poplatcích 26 367 Kč.^{8/} Pro naprostou nedobytnost všech pohledávek začalo městské zastupitelstvo v Zákupích vymáhat dlužnou částku právní cestou. V listopadu 1934 si Vilibald Gatter stěžoval, že v důsledku hospodářské krize vážně odbyt jeho vozů a proto hodlá rozšířit výrobní program o užitkové a rozvážkové vozy s nadějí, že v tomto novém poli působnosti obdrží další zakázky. Rovněž očekával státní zakázku na dodávku čtyřiceti automobilových drezín od ministerstva železnic v Praze, kam již zaslal příslušné podklady k technickému přezkoušení (AM Zákupy, inv. č. 621 - Spor města s majitelem autodílny V. Gatterem ...).^{9/} Vezmeme-li však v úvahu finanční a technické možnosti firmy Gatter v této době, nezní toto tvrzení příliš věrohodně, spíše lze vyslovit domněnku, že V. Gatter chtěl hlavně uklidnit věřitele nadějnými perspektivami svého podniku a tím oddálit splatnost pohledávek. To se mu také skutečně dařilo až do roku 1936, kdy na něj městský úřad Zákupy podal u krajského soudu v České Lípě žalobu pro nedobytnost dlužné částky.

V kritické situaci, kdy firmě hrozila exekuční dražba, použil V. Gatter ke své obhajobě vládního nařízení č. 251/1935 Sb. „*O úlevách při splácení pohledávek nezaměstnanými a o některých opatřeních v řízení exekučním a konkursním proti nezaměstnaným*“. Toto nařízení přesně stanovilo, koho lze považovat za nezaměstnaného a jaké úlevy jsou osobám, které těmto podmínkám odpovídají, poskytovány. Vilibald Gatter se snažil dokázat, že vyhovuje podmínkám vládního nařízení a poukazoval na to, že vlivem hospodářské krize se stále zmenšoval okruh koupěschopných zákazníků. Při nedostatku kapitálu nemohl proto dále udržovat výrobu a stal se tak obětí krize, tím spíše, že vyráběl pouze automobily a neměl jiný náhradní výrobní program. Navíc vyráběl malé lidové automobily určené právě pro ty vrstvy obyvatelstva, které byly krizí nejvíce postiženy. V. Gatter tvrdil, že v posledních dvou letech nevyrobil žádný automobil (AM Zákupy, inv. č. 621 - Spor města s majitelem autodílny V. Gatterem ...). Svoji obhajobu psal 1. září 1936, takže nej-

měně od poloviny roku 1934 již jeho firma nevyrobila žádný automobil.^{10/}

Dále V. Gatter uváděl, že musí pečovat o svoji starou matku a tři nezaměstnané bratry, kteří rovněž bydleli u něho v Zákupích. Jeho snahou bylo prokázat, že lze uplatnit ustanovení vládního nařízení č. 77/1936 Sb. „*O dočasných opatřeních v řízení exekucím a konkursním proti nezaměstnaným*“. Při prokázání, že movitý i nemovitý majetek dlužníků slouží bezprostředně k jeho obživě, mohl soud na základě žádosti dlužníka odložit provedení exekuce až na dobu po uplynutí ochranné lhůty, která byla stanovena do 30. června 1938. Vilibald Gatter však nevyčkal soudního rozhodnutí a v prvních dnech září 1936 odešel do Německa, kde si našel práci. Řízení jeho právních záležitostí převzal advokát dr. Rudolf Schaurek z České Lípy.

Proti snahám V. Gattera i jeho právního zástupce vyhnout se exekuční dražbě, nebo ji alespoň co nejvíce oddálit, protestoval městský úřad Zákupy, zastupovaný právníky dr. Otto Hornerem a dr. Franzem Kunzem z Mimoně. Ti ve svém rekuruze ze 7. září 1936 uváděli, že V. Gattera nelze považovat za nezaměstnaného, neboť přesto, že nevyroběl automobily, živil se v posledních dvou letech jejich opravami, což ostatně dělá i po Vilibaldově odchodu do Německa jeho bratr Arthur. Navíc, kdyby firma Gatter opravovala i jiné automobily a nespécializovala se jen na opravy svých výrobků, mohla by prosperovat stejně dobře, jako jiné autoopravny v okolí. Rovněž zpochybnili i jeho péči o matku, která sice občas vedla domácnost V. Gattera, ale hlavně žije u svého druhorozeného syna Maxmiliána, který převzal otcovu zámečnickou živnost v Kuřívodech. Vilibald Gatter mohl také alespoň částečně uhradit některé dluhy, neboť se zjistilo, že si od své příbuzné, manželky majitele firmy Rösler, výroba pian v České Lípě, půjčil 200 000 Kč. Na základě tohoto odvolání zamítl okresní soud v Mimoně 4. února 1937 žádost žalované strany o odklad exekuce. V. Gatter podal sice další odvolání ke krajskému soudu v České Lípě, ale tam jen potvrdili rozhodnutí okresního soudu v Mimoně (AM Zákupy, inv. č. 621 - Spor města s majitelem autodilny V. Gatterem ...).

Dražba firmy Willy Gatter byla stanovena na 21. dubna 1937 v deset hodin dopoledne. Pozemky, dílna a její zařízení byly odhadnuty na 114 000 Kč. Nejvyšší nabídku 76 000 Kč učinil Walter Held ze Zákup, syn zdejšího továrníka Eduarda Helda, a stal se tak maji-

telem dílny i pozemků. 4. října 1937 mu bylo vlastnictví těchto nemovitostí zaknihováno v zákupské pozemkové knize.^{11/} Firma Willy Gatter v Zákupích tak definitivně zanikla.

V Německu pracoval Vilbald Gatter zprvu jako šéfkonstruktor u firmy bratří Sachsenbergů v Dessau - Roßlau a od 1. listopadu 1938 až do 14. dubna 1943 u firmy Jahns - Regulatoren v Offenbachu. Nato krátce pracoval v továrně bratří L'Orange ve Stuttgartu, vyrábějící příslušenství k motorům. Od počátku roku 1944 až do 10. dubna 1945 pak pracoval jako konstruktor a vedoucí oddělení speciálních strojů v továrně Junkers Flugzeug- und Motorenwerke v pobočném závodě této firmy v Praze.^{12/} Po skončení války ihned odešel do Německa, kde se usadil, založil rodinu a i nadále působil v různých podnicích strojírenského průmyslu. Potomci V. Gattera žijí nyní v městě Kirchheim unter Teck ve Würtensbersku.

* * *

Vilbald Gatter na sebe jako konstruktor automobilů upozornil již koncem 20. let. Pravděpodobně roku 1928 zkostruoval a zřejmě i v prototypu vyrobil automobil, který na sebe upoutal pozornost odborného tisku. Pod názvem „*Model evropského vozu je tu!*“ uveřejnil časopis Motor - Kritik, vycházející ve Frankfurtu n. M., popis Gatterova vozu a nijak přitom nešetřil chválou. Podle mínění časopisu vytvořil Gatter nový typ vozu, který v sobě ve velké míře spojuje jak požadavky na sériovou výrobu, tak na snadné opravy a údržbu. Byl to „... *typ automobilu budoucnosti pro evropské trhy.*“ Vůz byl čtyřsedadlový sportovní kabriolet, vybavený 1,5 l čtyřdobým čtyřválcovým řadovým motorem s rozvodem OHV, chlazeným vodou. Tlakové oběžné mazání bylo podporováno čerpadlem, poháněným přímo od třikrát uloženého klikového hřídele. Jednokotoučová spojka navazovala na třístupňovou převodovku. Motor byl součástí podvozku, byl přišroubován k centrální nosné rouře, v níž byl uložen spojovací hřídel, ukončený rozvodovkou. Obě polonápravy - přední i zadní - byly výkyvné, odpružené příčně uloženými péry podle Gatterových patentů. Přední polonápravy byly uloženy v ocelovém štítu, který kryl motor zespodu a zepředu, štít rovněž nesl ústrojí řízení. Zadní polonápravy byly ukotveny ve skříni rozvodovky (Motor - Kritik 1929, 14 - 16). Podvozek tedy velmi připomínal konstrukční řešení, používané od roku 1923 ve vozech Tatra. Sám Gatter označoval svůj

podvozek (přední polonápravy - centrální roura - zadní polonápravy) jako „dvojitě T“.

Kolem výroby automobilů Gatter před vznikem zákupské dílny panují dosud určité nejasnosti. Existence výše popsaného vozu je doložena zmíněným článkem v časopisu Motor - Kritik, v němž jsou zveřejněny nákresy popisovaného vozu a rovněž tři jeho fotografie. V české odborné literatuře (Kuba 1974, 80; Minařík 1980, 20; Kuba 1986, 110; Kuba 1988, 208) se traduje zpráva, že roku 1928 vyrobil V. Gatter cyclecar (tedy jak nás poučuje slovník: Lehké motorové vozidlo, mající tři kola a místo pro dvě osoby. Chybně jsou cyclecary nazývány také lehké čtyřkolové automobily - OSN 1931, I - 2, 988) poháněný motorem o obsahu 350 ccm, s nímž vyjel na vrchol Katschbergu v Rakousku.^{13/} Zdolání této horské trasy bylo ve své době uznávaným testem pro motorová vozidla. Buď tedy Vilibald Gatter zkonstruoval a vyrobil roku 1928 skutečně dvě vozidla (což se zdá být nepravděpodobné), nebo je zpráva o cyclecaru chybně interpretovaná a je třeba ji vztáhnout k automobilu, popisovanému v časopise Motor - Kritik.

Roku 1930 zahájil Vilibald Gatter v Zákupcích výrobu svých malých, nenáročných a levných automobilů. Celková koncepce automobilu, od účelné jednoduché konstrukce přes snadnou ovladatelnost i údržbu, nízkou pořizovací cenu až po levný provoz a minimální nároky na garážování, byla zaměřena na okruh zákazníků ze středních vrstev, kteří vyžadují nenáročný automobil právě uvedených vlastností. V. Gatter pochopil, že skutečně lidové vozítko nemůže být pouhou zmenšenou a úsporněji vybavenou variantou klasického osobního automobilu. Svůj vůz od počátku konstruoval tak, aby byl nekomplikovaný a lehký.^{14/} Velmi racionální konstrukcí dosáhl Vilibald Gatter toho, že vůz měl velice nízký počet součástí (tuto skutečnost ocenila odborná kritika již u automobilu z roku 1928) a jeho hmotnost se pohybovala u prvních konstrukcí kolem 200 kilogramů, takže poměr pohotovostní hmotnosti vozu k hmotnosti užitečné byl přibližně 1 : 1. U pozdějších provedení se hmotnost postupně zvyšovala až dosáhla 340 kg, ale i to bylo výrazně méně než u konkurenčních značek. Pro srovnání je možno uvést, že např. pohotovostní hmotnost automobilu Disk téže kategorie jako Gatter, který byl ovšem vybaven dvoudobým čtyřválcovým motorem, činila 450 kg (Tuček, 1999, 40) a Aero 500 s dvoudobým jednoválcem (stejně jako Gatter) vážilo 460 kg (-ISK- 1979, 40). Podvozek

tvořila Gatterova soustava „dvojité T“, tedy centrální nosná roura, která však nyní začínala a končila na pevných příčnicích, nesoucích čepy na uchycení karoserie. Těmito příčnými vzpěrami procházela po obou stranách vozidla dvě dlouhá podélná půlelptická pera, ukončená v přední a zadní tuhé nápravě. Přední vzpěra nesla motor a elektrické vybavení vozu. Mezi oba příčníky do středu vozu byla konstruktérem soustředěna největší část hmotnosti automobilu, motor a cestující. Toto řešení omezovalo působení odstředivých sil a zajišťovalo dobrou směrovou stabilitu. Podvozek tvaru „dvojité T“ spolu s dlouhými podélnými pery měl mít také dobrý vliv na pevnost v krutu i v ohybu, měl omezovat naklápění vozu a zajišťovat plynost jízdy.

Na podvozek byla čtyřmi čepy připevněna karoserie z ocelových plechů, kostra karoserie byla dřevěná. U některých typů vozu mohl být místo plechu použit i textilní potah (Spremo 1987, 35). Karoserie byla jednodveřová s dveřmi na pravé straně. Mohla být buď dvousedadlová se zavazadlovým prostorem nebo nouzovou sedačkou v zadní části vozu, nebo čtyřsedadlová. Střecha vozu byla vždy textilní, stahovací. Menší typ karoserie neměl stupačky a čelní sklo bylo zcela svislé, větší typ byl vybaven stupačkami a měl poněkud vzad skloněné čelní okno, na jehož linii navazoval závěs dveří, což dodávalo automobilu elegantního a dynamického vzhledu.

Automobily Gatter byly vybaveny dvoudobými motocyklovými motory různého objemu. Zprvu používal V. Gatter pro své vozy motory jiných značek, např. anglický motor Villiers, později si nechal vyrábět vlastní motory, označené na válci nálitkem „Gatter“. Tímto motorem je vybaven jediný dochovaný exemplář vozu Gatter, jehož stručný popis podal M. Spremo (1987, 35).^{15/} Je to dvoudobý stojatý jednoválec, chlazený vodou, s nesnímatelnou hlavou. Zdvihový objem motoru je 450 ccm (vrtání 50 mm × zdvih 70,5 mm), výkon se pohyboval kolem 7,5 kW. Motor byl umístěn vpředu, zadní náprava byla poháněna hřídelem uloženým v centrální nosné rouře. Hřídel však končil u zadního příčníku, odtud byla zadní náprava poháněna u prvních konstrukčních provedení řetězem, u pozdějších variant byl řetěz nahrazen krátkým spojovacím hřídelem. Dvoustupňová převodovka byla uložena na zadním příčníku pod sedadly. Původně nebyl automobil vybaven zpátečkou, výrobce zdůvodňoval toto zjednodušení konstrukce tím, že vůz lze do protisměru bez nesnází otočit na normálně široké silnici, nebo jej lze, vzhledem k nízké hmot-

nosti, zatlačit zpět rukou. Rovněž dvoustupňová převodovka plně vyhovovala všem potřebám lehkého vozu (jeho výkonová hmotnost se pohybovala kolem 30 kg/kW) a zajišťovala mu jak dostatečný temperament na rovinách, tak spolehlivý tah i ve značných stoupáních. Bubnové brzdy (u prvních konstrukcích s řetězovým pohonem brzdy pásové) byly pouze na zadní nápravě, brzdové bubny byly uloženy asi v polovině vzdálenosti mezi středem vozu a zadními koly. Automobil byl vybaven koly s drátěným výpletem. Řízení bylo na levé straně. Základní technické údaje o čtyřech variantách automobilu Gatter, zjištěných ve firemních reklamních prospektech, přináší tabulka č. 1.

Velkou předností vozů Gatter, zdůrazňovanou v reklamě, byla snadná ovladatelnost a údržba a levný provoz. Údržba se omezovala na mazání 12 míst, doplňování oleje, kontrolu a čištění karburátoru a zapalování. Drobné opravy mohl zvládnout každý laik, vážnější opravy pak s malými náklady odborná dílna. Ani garážování vozu by nemělo činit majiteli žádné problémy, neboť jak praví jeden z reklamních prospektů „Garážování je následkem potřeby malé prostory snadno řešitelné, neb dokonce možno tímto úzkým vozem projet i domovními dveřmi“. Spotřeba pohonných hmot kolísala podle objemu motoru od 5 do 6 l/ 100 km. Cena se podle provedení pohybovala od 13 800 do 15 800 Kč. Již zmíněný automobil Disk stál roku 1924 19 200 Kč (Tuček, 1999, 40) a Aero 500 v závislosti na typu karoserie stálo na počátku 30. let od 18 800 do 22 300 Kč, jeho poslední provedení kolem roku 1935 pak 16 000 Kč (-ISK-1979, 40).

Kolik automobilů bylo v Zákupích vyrobeno se můžeme jen dohadovat. Určitou představu pomůže vytvořit statistika o prodeji motorových vozidel, uveřejňovaná ve Věstníku autoobchodu. V údajích za rok 1931 není žádný automobil Gatter uveden. Z vozů srovnatelné kategorie prodal Start 114 automobilů, Enka 49, Šibrava 26 (Věstník autoobchodu 1932, 7). O rok později se již Gatter ve statistice objevil. V prvním pololetí roku 1932 prodal Gatter čtyři vozy, Start v tomtéž období 13, Krobot tři a Enka jeden (Věstník autoobchodu 1932, 87). Druhé pololetí roku 1932 bylo pro Gattera ještě úspěšnější, neboť statistika vykazala sedm prodaných vozů. Stejný počet automobilů prodala v tomtéž období firma Enka, Start vykazal 14 automobilů, Krobot dva a Vaja jeden (Věstník autoobchodu 1933, 17). Roku 1932 tedy Gatter prodal celkem jedenáct svých

automobilů. Pro rok 1933 se údaje nepodařilo získat. Pohromou pro malé výrobce byl rok 1934, kdy se prodej jejich vozů výrazně snížil a mnozí z nich ze statistiky zcela zmizeli. Roku 1934 bylo zaznamenáno u značek Gatter, Start a Šibrava pouze po jednom prodaném voze (Věstník autoobchodu, 1935, 25). V letech 1932 - 1934 tedy Gatter prokazatelně prodal dvanáct automobilů a jejich počet snad můžeme zvýšit až na dvacet, neboť ve statistice chybí údaje za rok 1933. Zůstává otázkou, zda Gatter pracoval jen na objednávku, zda tedy vyráběl pouze tolik vozů, kolik mohl se zárukou prodat, nebo zda výroba byla vyšší, než realizovaný prodej. Ale i v druhém případě můžeme jen těžko předpokládat produkci, která by celkově překročila 30 - 40 vyrobených automobilů.

Při výrobě asi deseti automobilů ročně se výrobky firmy Gatter prodávaly zejména v severních Čechách - na Českolipsku a Liberecku. Přesto měl Gatter již od roku 1931 obchodní zastoupení v Praze, kde prodával tato vozítka ing. K. Drbal (Motor, 1931, 329). Jak napsal pamětník Josef Holub „... počátkem 30. let nebyly Gattery na silnicích mezi Mělníkem a Českou Lípou řídkým zjevem“ (1985, 15). Přimo v Zákupích byl vlastníkem vozu Gatter továrník Eduard Held, majitel továrny na papírové zboží. V prosinci roku 1934 nabízel inzerátem v českolipských novinách Deutsche Leipziger Zeitung levně ke koupi dobře udržovaný automobil značky Gatter.¹⁶ Českolipský pamětník, pan Kurt Mildner, vzpomíná, že majiteli vozíku Gatter byli také MUDr. Ernst Kreibich z České Lípy, nynější ulice Paní Zdislavy č. 305 a učitel Erwin Kunert, rovněž z České Lípy, Arbesovy ulice č. 399. Pan Jiří Beran z Českého Dubu zase zjistil, že Gattery měli také farář ze Světlé pod Ještědem a nějaký blíže neznámý sedlák z Cetenova.

K propagaci svých automobilů využíval Vilibald Gatter velmi často motoristického sportu. Jeho automobily se zúčastňovaly různých sportovních soutěží a závodů. V jednom z reklamních prospektů vypočítává V. Gatter vítězství, která jeho vozy dobyly: Při hvězdicové jízdě do Tater zdolal automobil Gatter během tří dnů dva tisíce kilometrů dlouhou trasu z Prahy přes Tauernpass - Katschberg do Terstu a zpět do Vysokých Tater; při jízdě Schwarzwaldem překonal za 18 hodin trať Praha - Freiburg a zvítězil ve své objemové kategorii v závodech do vrchu na Velké ceně Německa, když za 17 minut pokořil dvanáctikilometrovou trať s převýšením 1200 m. Automobily Gatter se rovněž úspěšně zúčastnily jízdy auto-

	I.	II.	III.	IV.	V. 17 /
Motor	Dvoudobý dvouválec, vzduchem chlazený	Dvoudobý jednoválec, vodou chlazený, zn. Villiers	Dvoudobý jednoválec, vodou chlazený	Dvoudobý jednoválec, vodou chlazený	Dvoudobý jednoválec, vodou chlazený, zn. Gatter
objem	350 ccm	350 ccm	350 ccm	500 ccm	450 ccm
výkon		10 koní = 7,35 kW	9 koní = 6,6 kW	10 koní = 7,35 kW	7,5 kW
elektrická výbava		elektrický startér	elektrický startér	elektrický startér	Elektrický startér, dynamoakumulátorové zapalování
Převodové ústrojí		dvoustupňová převodovka, pohon zadní nápravy řetězem	dvoustupňová převodovka, pohon zadní nápravy řetězem	dvoustupňová převodovka se zpátečkou, pohon zadní nápravy spojovacím hřídelem	suchá jednokotoučová spojka, dvoustupňová převodovka se zpátečkou, pohon zadní nápravy spojovacím hřídelem
Brzdy		pásové, na zadní nápravě	pásové, na zadní nápravě	bubnové, na zadní nápravě	bubnové, na zadní nápravě
Karosérie	dvoumístná, zavazadlový prostor v zádi, stahovací střecha	dvousedadlová, dětské sedadlo a zavazadlový prostor v zádi, stahovací střecha	dvousedadlová, dětské sedadlo a zavazadlový prostor v zádi, stahovací střecha	dvousedadlová, dětské sedadlo a zavazadlový prostor v zádi, stahovací střecha	čtyřsedadlová, zavazadlový prostor v zádi, stahovací střecha
Rozměry a hmotnost	délka 2600 mm, šířka 1050 mm, výška se střechou 1300 mm, světlá výška 250 mm, rozvor náprav 1800 mm, rozchod kol 900 mm, hmotnost 200 kg	délka 2500 mm, šířka 1100 mm, výška se střechou 1400 mm, světlá výška 250 mm, rozvor náprav 1800 mm, rozchod kol 900 mm, hmotnost 290 kg	délka 2500 mm, šířka 1150 mm, výška se střechou 1400 mm, světlá výška 250 mm, rozvor náprav 1800 mm, rozchod kol 900 mm, hmotnost 290 kg	délka 2700 mm, šířka 1100 mm, výška se střechou 1400 mm, světlá výška 250 mm, rozvor náprav 1800 mm, rozchod kol 900 mm, hmotnost 340 kg	
Provozní vlastnosti	rychlost 60 km/hod., spotřeba 5 l/100 km	rychlost 60 km/hod., spotřeba 5 l/100 km	rychlost 60 km/hod., spotřeba 5 l/100 km	rychlost 60 km/hod., spotřeba 6 l/100 km	

Tabulka č. 1

klubu v Jablonci nad Nisou Krkonošemi a Jizerskými horami, jízdy Českým lesem, kterou uspořádal autoklub v Českých Budějovicích a Krušnohorské jízdy autoklubu ve Františkových Lázních. Roku 1931 zvítězil Vilibald Gatter na svém automobilu ve třídě do 500 ccm ve známém závodu do vrchu Zbraslav - Jíloviště, přičemž překonal traťový rekord (Auto 1931, 407). V témže roce se vůz Gatter, řízený R. Drbalem, umístil na 14 místě z 56 startujících ve hvězdicové jízdě k pražskému autosalonu. Gatter byl přitom handicapován zařazením do objemové třídy do 1000 ccm (Ronovský, 1931, 700). Při sportovních podnicích budily malé automobily Gatter zaslouženou pozornost. V reportáži Zkušenosti z jihočeské soutěže spolehlivosti píše její autor: *Dosud jsem se nezmínil o nejmladším a nejmenším československém vozičku Gatter. ... všude budil zaslouženou pozornost jak svým tvarem, tak i výkonem. Dvoutaktní jeho motorek obsahu 348 ccm vypadal jako Leclancheův článek. ... tento voziček udivoval svými výkony. Tak akcelerační čas měl 25,89 sec. (odp. 70 km), brzdící dráha 32,4 m a rychlost do kopce 31 km, tedy výsledky, jakých nedosáhly některé silnější stroje* (Motor, 1932, 28 -29).

Soudě podle výsledků, dosahovaných v soutěžích, měly automobily Gatter velmi dobré jízdní vlastnosti. Ty je, spolu s nízkou pořizovací cenou a provozní nenáročností, předurčovaly k tomu, že se mohly stát vskutku lidovým automobilem, dostupným širokým vrstvám obyvatelstva. Shodou různých nepříznivých okolností se tak ale nestalo. Výroba automobilů Gatter začala právě v době nejtěžší hospodářské krize, která - kromě jiných důsledků - negativně ovlivnila koupěschopnost obyvatelstva. Sám Vilibald Gatter měl k dispozici pouze minimální provozní kapitál, výrobu zahajoval zatížen dluhy a potřebné finanční prostředky si chtěl opatřit až prodejem svých vozů. Gatter ale ve své - po technické stránce jistě pozoruhodné - konstrukci podcenil užité vlastnosti a pohodlí pro cestující. Ti pak dali přednost automobilu Aero 500, který při stejných jízdních a provozních vlastnostech a jen poněkud větších celkových rozměrech i pořizovacích nákladech nabízel více pohodlí i užitku.

O automobily Gatter byl zájem ještě po druhé světové válce. Jeden z vozů se objevil až v Broumově, kde jej ještě roku 1949 používal tajemník Okresního akčního výboru Národní fronty Mašek. Vůz však vyžadoval opravy a proto Mašek žádal MNV v Zákupcích o sdělení, co se stalo s firmou Gatter a kde je možno získat náhradní díly

k jeho automobilu (MNV Zákupy, Korespondence 1949). V Zákupích koupil koncem ledna 1946 automobil Gatter v nepojízdném stavu elektromechanik Adolf Němec za 1 400 Kčs. I jeho snahy o získání náhradních dílů a opravu byly marné (ONV Česká Lípa, Konfiskace věcí movitých, inv. č. 547). Gatterova autodílna byla po dražbě roku 1937 uzavřena a její vybavení postupně rozprodáno. Za druhé světové války sloužila dílna jako sklad papíru pro Heldovu továrnu. Po skončení války se stal národním správcem autodílny Josef Szütz, který se postaral o konečnou likvidaci všech zásob. Zbytky součástek převzaly zámečnické dílny z okolí, budova sama sloužila opět jako sklad a od roku 1950 jako dílna strojní traktorové stanice v Mimoni. Po roce 1960 se dílna stala součástí areálu Okresního podniku místního průmyslu v Mimoni.

červen 1999

POZNÁMKY

- 1/ Inzeráty uveřejněny např. v novinách Derutsche Leipae Zeitung, roč. 40, 1890, č. 92; roč. 41, 1891, č. 69
- 2/ Ausstellungs - Berichte über die Gewerbe, Industrie, Land- und Forstwirtschaftliche Ausstellung in B. Leipa, 1890, č. 7 - 8, 26.
- 3/ Třidni výkazy Höhere Gewerbeschule z let 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1914/15.
- 4/ Podnikový archiv Škoda Plzeň - osobní spis V. Gattera.
- 5/ Osobní doklady V. Gattera v majtku jeho rodiny v Německu. Za poskytnutí kopií děkuji Peer Gatterovi, vnuku V. Gattera.
- 6/ Ústřední knihovna patentové literatury Praha, patentové spisy.
- 7/ Tamtéž.
- 8/ Pozemková kniha k. ú. Zákupy, vložka č. 590, na Katastrálním úřadu Česká Lípa.
- 9/ Uprášení zakázky obsahuje dopis V. Gattera strýci z 20. března 1935. Dopis je součástí osobních dokladů V. Gattera v majetku jeho rodiny.
- 10/ Tuto skutečnost potvrzuje i Gatterův dopis, citovaný v předešlé poznámce. Osobní doklady V. Gattera.
- 11/ Pozemková kniha k. ú. Zákupy, vložka č. 590.
- 12/ Údaje získány z pracovní knížky V. Gattera, uchovávané v jeho osobních dokladech
- 13/ Již v říjnu 1986 jsem se dotazoval dr. Kuby, kde našel zprávu o existenci cyclecaru Gatter a o jždě na Katschberg, ale dr. Kuba mně odpověděl, že má sice mnoho excerpt z literatury, ale nedělá si na své výpisky poznámky o zdroji, z něhož čerpal. Údaj o existenci cyclecaru, který jsem v dostupným pramenech nenašel, jsem si tedy nemohl ověřit.
- 14/ Protože se žádná výkresová dokumentace ke konstrukci automobilů Gatter nedochovala, vychází všechny další údaje pouze z nákrešů vozu a jeho popisu na propagačních letácích. Celkem se mně podařilo zjistit pět exemplářů těchto propagačních tisků v německé i české mutaci.
- 15/ M. Spremo v citovaném článku vyslovil domněnku, že si Vilibald Gatter nechal své motory zhotovovat u firmy Linser v Liberci. Spíše je však pravděpodobné, že motory pro Gattera zhotovovala slévárna Julius Winkler ve Varnsdorfu, které Vilibald Gatter dlužil podle zápisu v pozemkové knize 120 000 Kč. Firma Linser se mezi věřiteli vůbec nevyskytuje. Popis dochovaného vozu je rovněž uveřejněn v časopisu Svět motorů, č. 8/1990 z 23. 2. 1990 v článku: Gatter (1928), kategorie Vintage A.
- 16/ Deutsche Leipae Zeitung, 1934, č. 288.
- 17/ Údaje převzaty z článku M. Spremo (1987, 35).

PRAMENY A LITERATURA

- AM Kuřivody: Archiv města Kuřivody, fond ve Státním okresním archivu (SOKA) Česká Lípa.
- AM Liberec: Archiv města Liberce, fond v SOKA Liberec.
- AM Ústí n/L.: Archiv města Ústí nad Labem, fond v SOKA Ústí nad Labem.
- AM Zákupy: Archiv města Zákupy, fond v SOKA Česká Lípa
- Auto, 1931: Zbraslav rekordů, roč. 13, s. 407.
- Holub, J., 1985: ... ad Gatter, Auto & Moto Veterán, roč. 1, č. 1, s. 15.
- ISK-, 1979: Aero 10 HP. Malý vůz pro velké cesty. Automobil, č. 11, s. 39 - 40.
- Kuba, A. - Hausman, J., 1973: Malé dějiny auta, Praha.
- Kuba, A., 1974: Veteran Cars Catalogue, Praha.
- Kuba, A., 1986: Automobil v srdci Evropy, Praha.
- Kuba, A., 1988: Atlas našich automobilů 2 : 1914 - 1928, Praha.
- Minařík, S., 1980: Automobily 1885 - 1940, Praha.
- MNV Zákupy : Místní národní výbor Zákupy, fond v SOKA Česká Lípa
- Motor, 1931, roč.10, č. 8.
- Motor, 1932: Zkušenosti z jihočeské soutěže spolehlivosti, roč. 11, č. 1, s. 28 - 29.
- Motor - Kritik, 1929, roč. 9, č. 1.
- ONV Česká Lípa: Okresní národní výbor Česká Lípa, fond v SOKA Česká Lípa.
- OSN 1931: Ottův slovník naučný nové doby - dodatky, I - 2, Praha
- OÚ Česká Lípa: Okresní úřad Česká Lípa., fond v SOKA Česká Lípa.
- Ronovský, V., 1931: Hvězdicová jízda k autosalonu v Praze 22. - 28. října, Auto, roč. 13, s. 700.
- Sovadina, M., 1986: Kdo byl Vilibald Gatter, Auto & Moto Veterán, roč. 2, s. 20.
- Spremo, M., 1987: Gatter. Automobil, roč. 31, č. 4, s. 34 - 35.
- Štechmiller, R. - Peukert, O. - Loučková, D., 1957: Naše automobily včera, Praha.
- Tuček, J., 1999: Zatracený Disk. Automobil revue, č. 5, s. 39 - 40.
- Věstník autoobchodu, 1932, 1933, 1935.

RESUMÉ

Produktion der Automobile Gatter in Zákupy

Miloslav Sovadina

Wilibald Gatter wurde am 12. Dezember 1896 in der Familie des Schlossers Josef Gatter in Kuřivody geboren. In der Werkstatt seines Vaters hatte er die Grundlagen des Schlossergewerbes erlernt, weitere fachliche Ausbildung erhielt er an der höheren Industrieschule in Liberec, wo er in den Jahren 1911 - 1915 in der mechanisch-technischen Abteilung studierte. Nach dem Studienabschluß arbeitete er in den Škoda-Werken in Pilsen, in den Jahren 1919 - 1925 war er als Konstrukteur bei der Firma Daimler - Motoren A.G. in der Wiener Neustadt angestellt, wo er sich wahrscheinlich gut mit der Konstruktion und Herstellung von Automobilen vertraut machte. Im Verlauf der 20er Jahre meldete W. Gatter mehrere Patente im Bereich der Automobilkonstruktion an und publizierte Artikel in Fachzeitschriften.

Im Jahre 1929 entschied sich Wilibald Gatter für eigene Automobilproduktion. Im Herbst desselben Jahres kaufte er in Zákupy Grundstücke für den Bau einer Werkstatt und am Anfang des Jahres 1930 bewarb er sich um die Konzession für die Errichtung der Firma „Willy Gatter - Automobilproduktion Zákupy“. Am 15. November 1930 wurde W. Gatter vom Kreisamt in Česká Lípa der Gewerbeschein ausgestellt, der ihn berechnigte, Kraftwagen in der Werkstatt in Zákupy zu produzieren. Die Produktion konnte sich jedoch in Folge der Wirtschaftskrise und des niedrigen Absatzes der Produkte nicht entfalten und W. Gatter, der über kein ausreichendes Betriebskapital verfügte und von Anfang an mit Krediten wirtschaftete, war seit Anfang des Jahres 1934 nicht fähig, seine Verpflichtungen den Gläubigern gegenüber zu erfüllen. Sie erhoben eine Anklage gegen ihn und im April 1937 wurde Gatters Werkstatt und ihre Ausstattung versteigert. Wilibald Gatter ging bereits im September nach Deutschland, wo er als Konstrukteur bei verschiedenen Firmen, z. B. Junkers, arbeitete. Nach dem zweiten Weltkrieg blieb Gatter in Deutschland und ließ sich in der Stadt Kirchenheim unter Treck in Württemberg nieder, wo seine Nachkommen bis heute leben.

Die Gatter - Wagen erinnern mit ihrer Form an das bekannte Automobil Aero 500. Die Karosserie hatte einen Holzrahmen und wurde auf einem Fahrgestell gebaut, das Gatter selbst „Doppel-T“ nannte. Es wurde von einer zentralen Tragröhre gebildet, die durch zwei Querstreben gestützt wurde, die Zapfen zur Befestigung der Karosserie trugen. Durch diese Querstreben führten auf beiden Seiten des Wagens zwei halbelliptische Längenfeder, die in der festen Vorder- und Hinterachse beendet wurden. Die Karosserie hatte eine Tür auf der rechten Seite. Sie konnte entweder zwei Sitze und Gepäckraum bzw. einen Notsitz im hinteren Teil des Wagens, oder vier Sitze haben. Die Wagen hatten immer ein Rolldach aus Stoff. Die Gatter - Automobile waren mit Motorrad - Zweitaktmotoren von 350 bis 500 ccm ausgestattet. Zuerst verwendete W. Gatter für seine Wagen Motoren anderer Marken, z.B. den englischen Motor Villiers, später ließ er eigene mit dem Anguß „Gatter“ auf dem Zylinder gekennzeichnete Motoren produzieren. Der Motor wurde vorne angebracht, die Hinterachse wurde von der durch die zentrale Tragröhre geführten Welle angetrieben. Die Welle endete jedoch bei dem hinteren Querträger und von dort aus wurde die

Hinterachse bei den ersten Konstruktionstypen durch eine Kette getrieben, bei den späteren Varianten wurde die Kette durch eine kurze Verbindungswelle ersetzt. Die ersten Typen wurden nicht mit Rückwärtsgang ausgestattet. Die Trommelbremsen, bei den ersten Konstruktionen mit Kettenantrieb die Bandbremsen, waren nur auf der Hinterachse. Das Lenkrad befand sich auf der linken Seite.

In den Jahren 1932 - 1934 verkaufte Gatter nachweislich zwölf Automobile. Die Gesamtproduktion kann man auf 30 - 40 Wagen schätzen. Die Automobile Gatter nahmen an verschiedenen Sport- und Wettbewerb- Aktionen teil, wobei sie verdiente Aufmerksamkeit erregten. Den in Wettbewerben erreichten Ergebnissen nach hatten die Automobile Gatter sehr gute Fahreigenschaften. Sie und auch der niedrige Preis und kleine Betriebsansprüche prädestinierten das Automobil Gatter dazu, zu einem richtigen, den breiten Schichten zugänglichen Volkswagen zu werden. Durch Zusammentreffen von verschiedenen ungünstigen Umständen ist es jedoch nicht geschehen. Die Produktion der Automobile Gatter startete gerade zur Zeit der schwersten Wirtschaftskrise, die - außer anderen Folgen - die Kaufkraft der Einwohner negativ beeinflusste. Wilibald Gatter selbst hatte nur ein minimales Betriebskapital zur Verfügung. Er begann die Produktion mit Schulden belastet und die nötigen finanziellen Mittel wollte er erst durch Verkauf seiner Wagen gewinnen. Gatter unterschätzte jedoch dabei - wie bemerkenswert auch seine Konstruktion von der technischen Seite ist - Gebrauchseigenschaften und Komfort für Fahrende. Sie bevorzugten dann das Automobil Aero 500, das bei den gleichen Fahr- und Gebrauchseigenschaften und nur ein bißchen größeren Maßen und Anschaffungskosten mehr Komfort sowie Nutzen bot.

**Wasserleitungen,
Dampfleitungen,
Dampfheizungen,
Feuerspritzen,
Pumpen für div. Zwecke,**

Pumpen
in allen Ausführungen,
Einrichtungsstücke
für Mühlen, Branereien u. u.,

Göpel, 4287

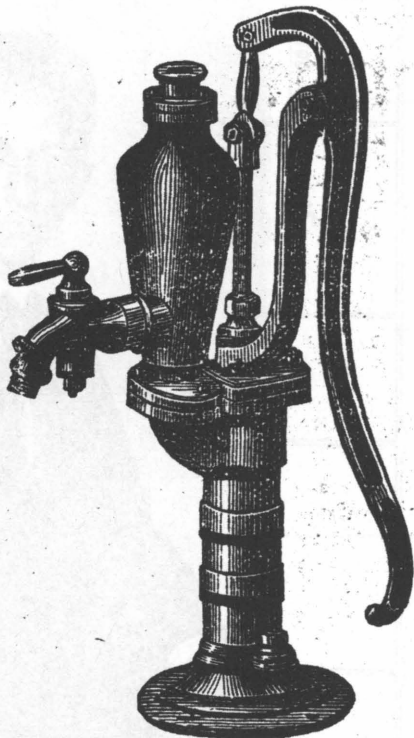
**Säckelmaschinen,
Dreschmaschinen**

liefert die

Maschinenschlosserei

von

J. Gatter, Hühnerwasser.

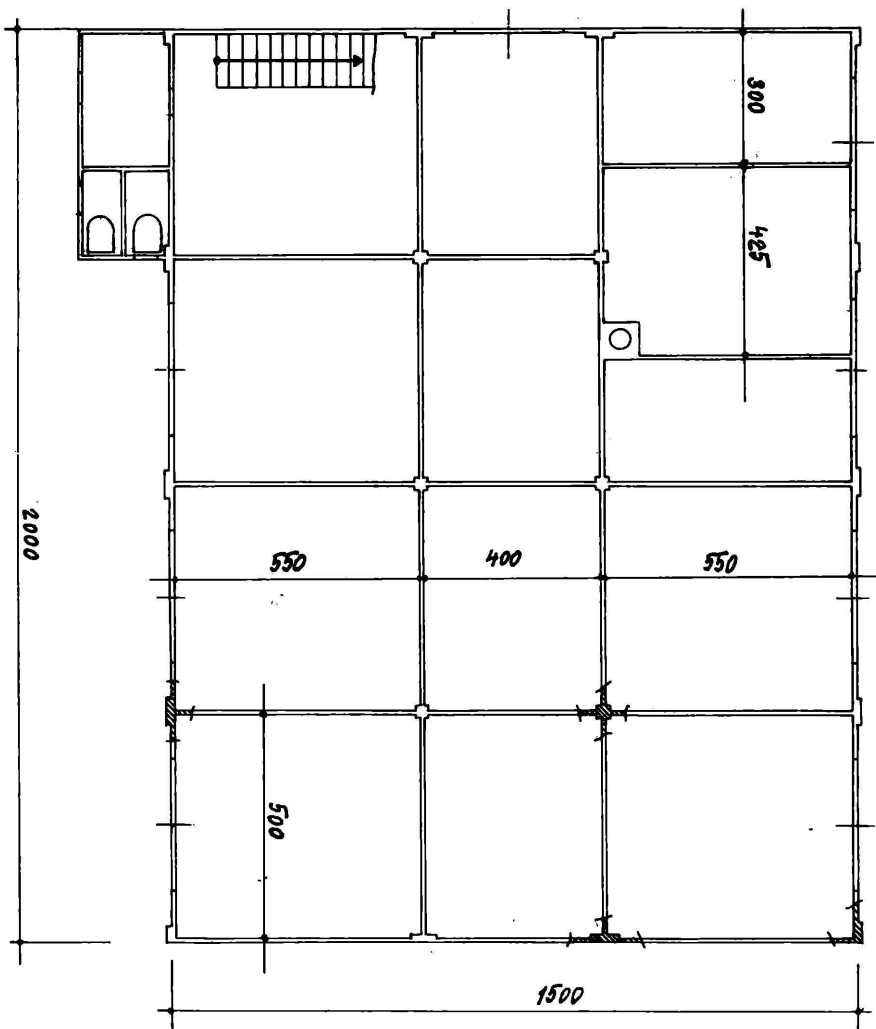

1. Inzerát zámečnické firmy Josef Gatter z Kuřívod v Deutsche Leipaeer Zeitung.

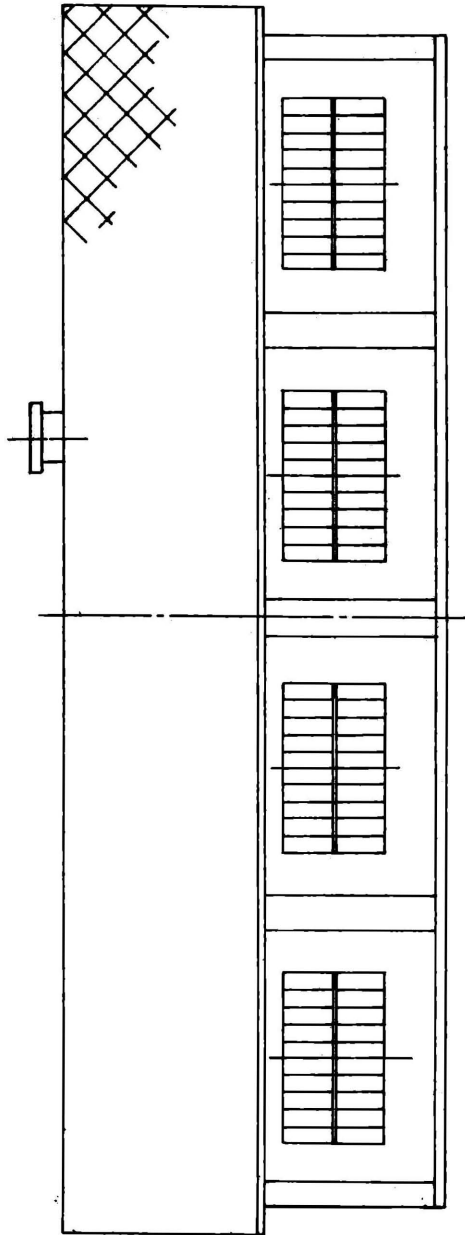

Willy Gatter

2. Fotografie Vilibalda Gattera z roku 1924 a jeho autograf.

3. Plány dílny Vilibalda Gattera v Zákupcích - půdorys a pohled (podle originálu překreslil Rudolf Vavřík).

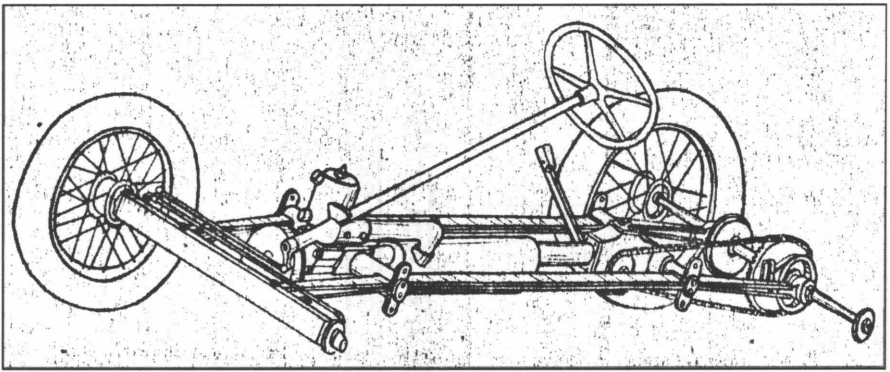

AUTOWERK REICHSTADT, NORDBÖHMEN

POSTSCHECK: PRAG 50169 / POST U. BAHN: REICHSTADT / TELEGR.: GATTER REICHSTADT

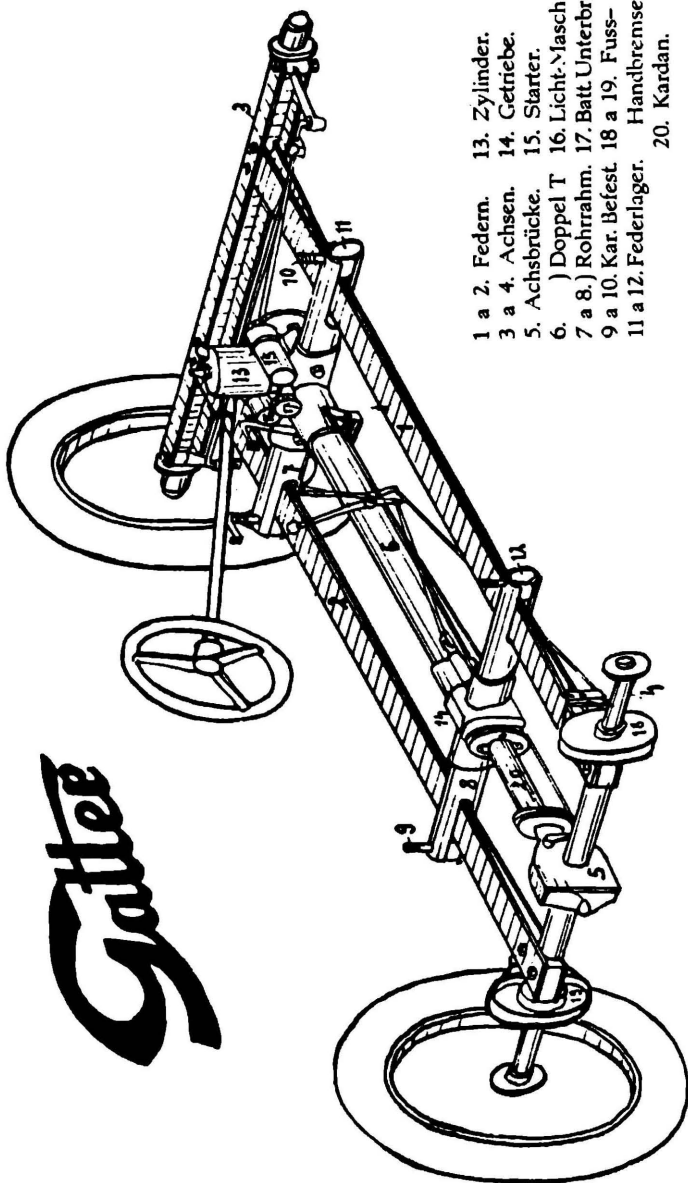
REICHSTADT

4. Hlavičkový papír firmy Gatter v Zákupech.

5. Podvozek automobilu Gatter s řetězovým pohonem zadní nápravy.

Galle

- 1 a 2. Federn.
- 3 a 4. Achsen.
- 5. Achsbrücke.
- 6.) Doppel T
- 7 a 8.) Rohrrahm.
- 9 a 10. Kar. Befest.
- 11 a 12. Federlager.
- 13. Zylinder.
- 14. Getriebe.
- 15. Starter.
- 16. Licht-Masch.
- 17. Batt Unterbr.
- 18 a 19. Fuss-Handbremse.
- 20. Kardan.

6. Podvozek s pohonem zadni nápravy hřídelem.

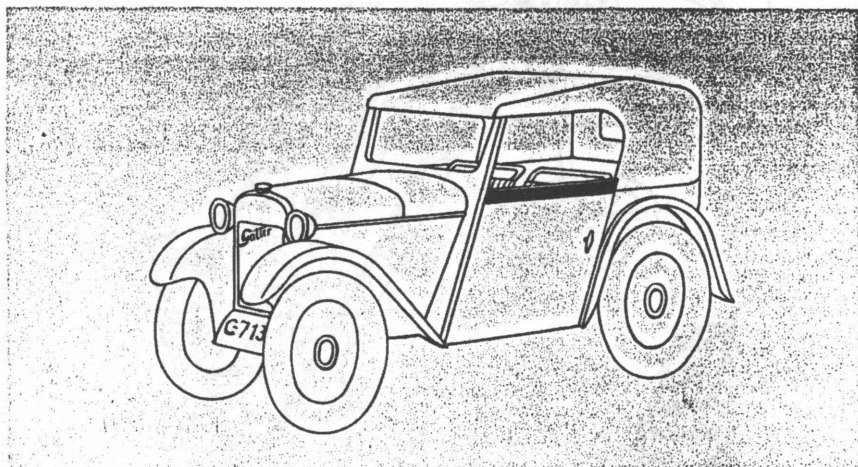
Autowerk Reichstadt Nord Böhmen

Gatter

*Das neue
Dreisitzer Kabriolet*

7. Nákres třímístného kabrioletu Gatter.

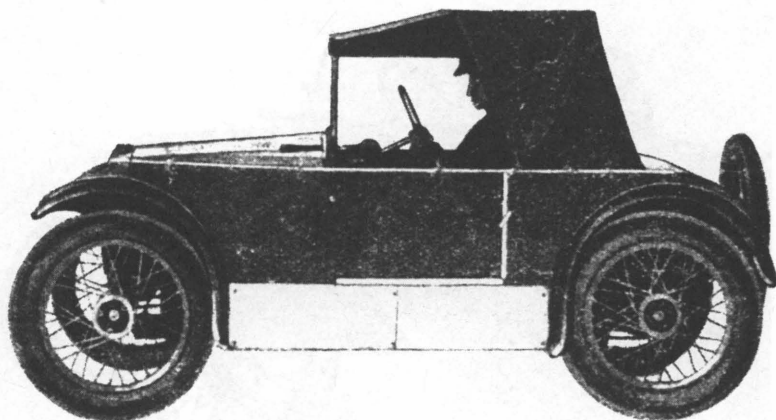
GATTER

Autopodnik Zákupy sev. Čechy

Cena vozu v normálním provedení se střechou, elektr. osvětlením, zásobním kolem a nářadím

Kč 13.800.-.

8. Třímístný kabriolet Gatter v jiném provedení.

Auto

Gatter

Reichstadt

Nord-Böhmen

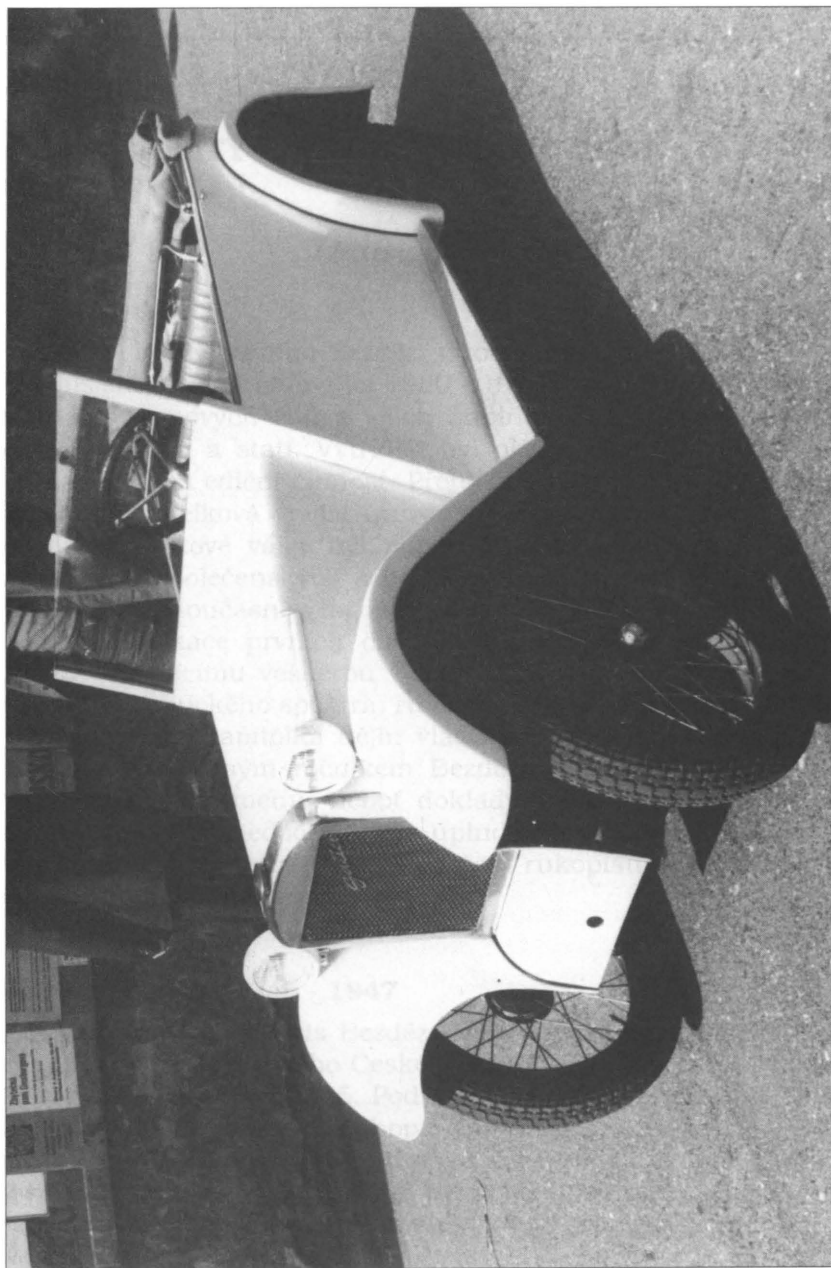

Halbliter Zweitakt 10 Ps.

Bosch-Licht, Batteriezündung, elektr. Anlasser, Rückwärtsgang,
Kardanantrieb, Stahlblech-Karosserie mit Notsitz u. Gepäckraum.

Preis kompl. . . . . 15.800 Kč.

9. Čtyřmístný kabriolet Gatter.

10. Čtyřmístný kabriolet Gatter, jediný dochovaný vůz této značky.

DESÁTÝ ROČNÍK BEZDĚZU 1947 - 1948

Ladislav Smejkal

V nové řadě sborníku Bezděz, v roce 1998, byl kriticky rozebrán časopis shodného názvu z let 1930 - 1938.^{1/} Analýza se zaměřila na vývoj programových cílů a jejich naplňování a rozdělila tématické okruhy článků a statí. Vytríděn byl okruh spolupracovníků a sepsána návazná ediční činnost. Přehledně byly zkoumány podmínky vycházení a celková vnější úroveň Bezdězu. Desátý ročník vydaný po druhé světové válce byl ponechán stranou, protože vznikl za změněných společenských a politických podmínek ve snaze udržet kontinuitu a současně reagovat na nové potřeby vlastivědné práce. Během publikace prvních čísel došlo k zásadnímu historickému zvratu, stavějícímu veškerou vlastivědnou i muzejní práci do silně odlišného politického spektra, rušícího veškeré dosavadní snahy.

Rovněž tato kapitola dějin vlastivědného časopisu je doložena především patřičným ročníkem Bezdězu samého a malým množstvím dalších pramenů, neboť doklady vlastní administrace a redakční archiv se nedochovaly v úplnosti a k dispozici jsou především záznamy muzejního spolku a část rukopisů a dopisů z pozůstalosti Josefa Maštálka.

Obnova Bezdězu 1945 - 1947

Návrh obnovit časopis Bezděz byl přednesen při valné hromadě oživující činnosti dřívějšího Českého muzejního spolku pro kraj Českolipský 12. července 1945. Pod novým názvem Muzejní spolek pro kraj Českolipský se chtěl chopit vydávání a schůze schválila na místo redaktora Bohumila Kinského, ředitele měšťanské školy a správce muzea.^{2/} V roce 1938 byl posledním administrátorem časopisu. Josef Maštálko, zakladatel předválečného Bezdězu a jeho

redaktor uvedl v souhrnném projevu na valné hromadě spolku, že před válkou měl vydání 600-800 výtisků.^{3/}

Výborová schůze spolku se 3. srpna 1945 rozhodla vydat čtyřstránkový leták s výzvou obyvatelstvu zejména České Lípy, aby přistoupilo za členy. Vyšel 12. září v počtu 10 000 ks a byl před 10. říjnem rozeslán. Přinesl programové vyhlášení muzea a oznámení o obnově časopisu. Bezprostřední doklady z prvních poválečných měsíců týkajících se snah redaktora Kinského zařídit potřebná schválení nemáme k dispozici a pouze dopis Josefu Maštálkovi ze 3. února 1946 naznačuje, že měl patrně osobní i písemné kontakty s úředníky ministerstva informací v Praze, které mělo pod kontrolou vydávání všeho časopisectva v Československu.^{4/}

Na výborové schůzi 10. října 1945 byla podána předběžná bilanční zpráva o vydávání Bezdězu. Při počtu 1000 kusů by číslo stálo 3 - 4 Kč. Roční předplatné při šesti číslech by včetně členského příspěvku Muzejního spolku činilo 30 + 10 Kčs.^{5/} Skutečné náklady byly nakonec vyšší. Současně byla jmenována první redakční rada a redaktorem se stal Josef Maštálko. Počítal s tím, že Bezděz bude tentokrát tištěn v českolipské tiskárně Kunstner, národní správa.

V listopadu 1945 předložil Josef Maštálko nový odhad nákladů patrně dle výsledku jednání s tiskárnou. Roční předplatné včetně členského příspěvku by mohlo činit 50 Kčs. Na výborové schůzi 14. listopadu ohlásil redaktor Maštálko, že první číslo vyjde 1. prosince. Rukopisy budou prý do týdne připraveny a vytištěno bude 3000 exemplářů. Časopisu chyběl již jen administrátor.^{6/} Jak mohlo číslo vypadat po stránce obsahové můžeme se pro nedostatek pramenů jen dohadovat. Ponecháme-li stranou skutečné aktuální články opravdu vydané v letech 1947 - 1948 a vezmeme-li v úvahu jako možné hotové příspěvky jen články hlavní, potom docházíme ke zjištění, že na podzim roku 1945 mohl být k dispozici jen jeden z nich a tato úvaha je jen hypotetická.^{7/} Vynořuje se myšlenka o zařazení článků připravovaných do čísel 5. - 6. ročníku 1938. Při studiu tématiky Bezdězu před druhou světovou válkou se ukázalo, že podklady k tisku byly nezvěstné a snad lze i pochybovat, že by byly úplné.^{8/} Patrně by první rychle vydané číslo mělo povahu náborového věstníku. Proč vůbec došlo k tomuto náhlému rozhodnutí Bezděz vydat? Také v tomto případě chybí doklady k hledání odpovědi na tuto otázku. Maštálko mohl mít dojem, že povolení k tisku je na cestě a někým mohl být takto vyrozuměn, proto nechtěl dále čekat.

Nejbližší výborová schůze muzejního spolku se sešla 12. března 1946 a redaktor Maštálko sdělil, že Bezděz je připraven. Oznámil, že bylo dáno podání na ministerstvo informací a vydávání není ani povoleno, ani zamítnuto.^{9/} V dopise, který obdržel před měsícem od Bohumila Kinského jsou uvedeny čtyři osoby na ministerstvu informací, u nichž několikrát „zakročoval“ ve prospěch Bezdězu. Zapsány jsou pouze iniciály u prvních dvou a další jsou jmenováni jako rekaktoři Martínek a Klímek. S jistotou lze dle dosažitelných schematismů identifikovat pouze Dr. Adolfa Klímka, zástupce vedoucího publikačního odboru ministerstva informací. V čele odboru stál básník František Halas (1901 - 1949).^{10/}

Ve věci vydávání časopisu se v dalších měsících nic nezměnilo. Vážné starosti o muzeum a jeho umístění překryly na čas i zájem o časopis. Svou roli sehrála také příprava voleb. Nepřímo se právě jejich konání promítlo do dalších snah o oživení časopisu. 28. června 1946 referoval na výborové schůzi muzejního spolku ředitel měšťanské školy František Rataj, že ministr informací Václav Kopecký, stojící v čele vítězné komunistické kandidátky v severních Čechách, projevil při své nedávné návštěvě v České Lípě zájem o muzejní věci. „*Požádáme ho, aby nám vymohl povolení k vydávání časopisu Bezděz...*“ oznámil Rataj.^{11/} Václav Kopecký navštívil Českou Lípou v květnu.^{12/} Intervenční dopis sestavil 2. července 1946 Josef Maštálko a spolupodepsal Vítězslav Seidl.^{13/} Prosbu o pomoc doprovodil obsáhlým zdůvodněním, v němž ve zhuštěné formě vyjádřil své životní krédo: působit časopisem výchovně ke zlepšení úrovně veřejného života v pohraničí. „*Domníváme se, že je stále třeba, aby se náš lid, zejména v pohraničí, povznášel duševně, neboť duch to je, který je vzpruhou ku práci a který rozhoduje o osudech národa. Naši lidé v pohraničí potřebují znát dějiny těchto krajů, umělecké památky, tradici a vůbec vše, co tvoří jeho duchovní náplň. Je třeba, aby zde byl krajový časopis, který by lid v tomto směru poučoval.*“^{14/}

Výzva neměla požadovaného účinku, alespoň nikoliv okamžitého. Pokud si vůbec komunistický ministr všiml, tak jen toho, že má tu čest s člověkem usilujícím o jiné hodnoty, než byl stranou do veřejnosti protlačovaný materialismus. Potlačování demokratické iniciativy nebylo dosud otevřeně možné a její podpora nebyla žádoucí. Nejlepší bylo odložit záležitost ad acta.

Mlčení kolem Bezdězu bylo přerušeno až na valné hromadě muzejního spolku 24. listopadu 1946, kde o stavu věcí informoval

školní inspektor Franěk.^{15/} Navrhl, aby byl vydáván časopis pod názvem Bezděz za spolupráce muzejního spolku, okresního pedagogického sboru a okresní osvětové rady. V té věci bude jednat na schůzi zástupců jmenovaných korporací, která bude svolána do kanceláře okresního školního výboru. Částečná změna postoje ze strany muzejního spolku byla vedena snahou dosáhnout v duchu nastupujících poměrů „ideově politického zaštitění“ tím, že by časopis naplňoval potřeby školních osnov, do nichž pronikaly hospodářsko-politické kampaně. Širší zaměření vlastivědné práce by se mohlo octnout na okraji všeho snažení. O schůzce a jejím výsledku nemáme dokladů. Zřejmě nedošlo ke shodě, protože záměr se nerealizoval.

Několik dalších měsíců se opět nic nedělo. Na výborové schůzi 12. února 1947 bylo usneseno, že inspektor Maštálko zajede do Prahy a bude intervenovat o vyřízení žádosti povolit vydávání Bezdězu.^{16/} Z doby první republiky měl ještě určitě známosti v kruzích školských, sokolských a mezi kulturně politickými osobnostmi. Prameny o jeho zákroku mlčí, tak jako při jiných příležitostech, kdy se v dějinách muzejního spolku navršily nesnáze a Maštálko diskrétně zasáhl. Výsledek se nakonec dostavil. 5. května 1947 podal Maštálko zprávu o přípravách vydání a 19. června o předpokládaném obsahu prvního čísla.^{17/} Muzejní spolek vydal první číslo k 1. září 1947 v počtu 3000 kusů.

Nové programové prohlášení a redakční rada

Úvodní text prvního čísla Bezdězu byl zřejmě připraven Josefem Maštálkem a oproti vyhlášení programu Bezdězu v roce 1930 je daleko více zaměřen k proklamaci mravního kodexu hraničáře než k vyjmenování konkrétních obsahových cílů časopisu. Hraničáři jsou v pojetí redakčního úvodníku lidé stojící na čestném místě v národě. Střeží ho, pozorují, co se kolem děje a reprezentují ho před svými sousedy. K plnění tohoto úkolu bylo třeba vychovávat obyvatelstvo a povznášet ho k vysoké mravní úrovni. Cesta k vnitřnímu růstu vedla přes poznávání kraje, jeho minulosti a krás. Pozvedat ducha národa a vést ho k hrdému češství. Vztah k Lužici byl výrazněji zdůrazněn než v roce 1930. Bezděz měl tamním Slovanům pomáhat k boji „za práva a spravedlnost v národní věci“. Končí v povzneseném tónu: „*Přejeme si, aby náš milý časopis Bezděz pronikl*

do všech chaloupek a rozehřival tam srdce našich lidí k velké lásce k těmto našim polím, lukám, stráním, potokům, řekám, vrchům a horám, aby na našem pohraničí stál hrdý, pevný, silný český kmen hraničářů, hodný slavného jména starých Chodů“.^{18/}

Prvním redaktorem zmiňovaným v zápise z valné hromady muzejního spolku z července 1945 byl Bohumil Kinský.^{19/} První redakční rada byla sestavena na výborové schůzi 10. srpna 1945. Do čela byl postaven Josef Maštálko, předválečný redaktor Bezdězu, nacházející se tímto opět na svém místě. Dále jsou uvedeni jako členové učitelé: Jaroslav Šulc (1898 - 1964). Působil v České Lípě v době meziválečné též jako učitel hudební školy a sbormistr. Od ledna 1948 čelný představitel Pěveckého sboru severočeských učitelů.^{20/} Marie Ledererová (1910), původně učitelka mateřské školy, od roku 1936 v Novém Boru. V roce 1945 profesorka přírodopisu a zeměpisu na českolipském gymnáziu. Z ústavu odešla v roce 1950.^{21/} František Mareš (1890), od dvacátých let byl řídícím učitelem na české škole v Kamenickém Šenově a předválečným dopisovatelem Bezdězu. V červnu 1945 se stal ředitelem školy v Novém Boru. V únorových dnech roku 1948 byl komunistickou frakcí učitelů na škole nemilosrdně vyhozen a vrátil se jako předčasný důchodce údajně do rodné obce Detenice na Mladoboleslavsku.^{22/} Posledním členem první redakční rady byl Jaroslav Panáček (1908-1992), přední osobnost školství a veřejného života v České Lípě v následujících letech. Profil jeho životního díla podává jiný příspěvek tohoto svazku Bezdězu.

Ke změnám v sestavení redakční rady došlo až v době, kdy byla naprosto reálná naděje na vydávání časopisu. Její složení se uvádí v zápisu výroční schůze muzejního spolku. Novými členy se stali: Josef Rýdl (1903), ředitel gymnázia. Vyhozen ze svého místa v únorových dnech 1948.^{23/} Miroslav Franěk, školní inspektor donucený v únoru 1948 k rezignaci.^{24/} Odborný učitel Václav Pop (†1958) se stal knihovním inspektorem a byl předsedou Pěveckého sboru severočeských učitelů.^{25/} Profesorka gymnázia Stanislava Borecká (1911), vyučovala dějepis a latinu a působila na ústavu v letech 1945 - 1950.^{26/} Profesor českého a francouzského jazyka na gymnáziu Jan Bonhard (1910 - 1993), pocházel z Turnova a do konce šedesátých let učil na střední průmyslové škole poté co roku 1950 opustil své původní působiště, kde pracoval od roku 1945.^{27/} Redakční rada byla sestavena 5. května 1947.^{28/}

V prvním vydaném čísle Bezdězu byl uveden v tiráži Josef Mašálko jako redaktor a redakční rada byla pozměněna. Vrátila se Marie Ledererová a nově přistoupili: Václav Klaban (1906 - 1969), učitel působící jako správce školy ve Sloupu v Čechách od roku 1929. V roce 1945 nastoupil na školu dr. Miroslav Tyrše v České Lípě a o rok později se stal ředitelem měšťanky v Horní Polici. Od roku 1949 byl pro své politické názory trestán zařazením na málo důležité učitelské místo.^{29/} Posledním novým členem redakční rady se stal úředník ČSD Josef Pittner. Před válkou býval pokladníkem Muzejního spolku.^{30/} V posledním vydaném čísle Bezdězu byla redakční rada rozšířena ještě o prof. Marii Štechovou (1890), byla dcerou spisovatele a divadelního ředitele Václava Štecha (1859 - 1947) a sestrou profesora dějin umění Václava Viléma Štecha (1885 - 1974). Působila jako kulturní pracovnice v Novém Boru, kde se podílela na budování profesionální divadelní scény, která byla v roce 1949 přesunuta do Varnsdorfu. Po roce 1948 ze zdejšího společenského života mizí.^{31/} Administraci časopisu vedli Josef Laurin, zřízennec muzea a pan Daněk.

Hlavní spolupracovníci Bezdězu

Podle osvědčeného zvyku z doby první republiky vytvořil redaktor Mašálko kruh tzv. hlavních spolupracovníků, významných odborníků, jejichž články měly být příležitostně tištěny a tím měl být dosažen větší ohlas v odborných kruzích.^{32/} Vzhledem ke krátké době vydávání nedošlo k tomu, aby se někteří z nových i starších spolupracovníků na stránkách časopisu projevíli.

Z doby první republiky působili tři: Václav Černý, ředitel státního archivu zemědělského v Praze, Ferdinand Strejček, literární historik a středoškolský profesor z Mladé Boleslavi a odborný spisovatel František Zuman. Václav Černý již v Bezdězu nic nestihl otisknout. Ferdinand Strejček dodal stať Lužičané v díle Svatopluka Čecha, která doprovodila oslavný článek s fotografií sepsaný k 70. narozeninám autorovým Jaroslavem Panáčkem.^{33/} František Zuman napsal vedle zásadní práce Sklárna Nová Huť na zákupském panství, další články životopisné a připojil své oblíbené „drobničky“ v podobě komentovaných výpisků z pramenů a literatury.^{34/}

Novými hlavními spolupracovníky se stali: Mikuláš Krječmar (1891 - 1967), Lužický Srb, od roku 1922 lektor lužické srbštiny na

Univerzitě Karlově. V roce 1948 se tamtéž habilitoval pro lužickosrb-
ský jazyk a literaturu. V prosinci 1945 se stal ředitelem lužickosrb-
ského gymnázia v České Lípě a od listopadu 1946 po přestěhování
ústavu ve Varnsdorfu. V Bezdězu otiskl stať *Zákupy v lužické litera-
tuře*.^{35/} Josef Müldner (1880 - 1954), středoškolský profesor v Praze,
básník, prozaik a kulturní historik. Ve vědecké práci se zabýval
mimo jiné otázkami vztahu národa a teritoria, které obývá. K těmto
problémům se vyslovil v obsažné stati na pokračování vydané v Bez-
dězu pod názvem *Vznik nových pasekářských obcí na českokamenic-
kém panství v XVIII. století*.^{36/} František Roubík (1890 - 1974), histo-
rik a archivář, docent Karlovy univerzity se zaměřením na historic-
kou vlastivědu a geografii. Do Bezdězu nepřispěl žádným článkem.
Ve druhém vydání své Příručky vlastivědné práce časopis registroval
jako důležitý pramen k dějinám severních Čech.^{37/} Mikuláš Krječ-
mar byl pokračovatelem díla Josefa Páty a František Roubík byl žá-
kem a pokračovatelem historickovlastivědné práce J.V. Šimáka. Tím
nahradili oba dřívější hlavní spolupracovníky Bezdězu, z nichž první
byl za okupace popraven a druhý zemřel v roce 1941.

Obsahové složení Bezdězu a jeho změny

Vlastivědná tematika byla politicky aktualizovaná. Změny v za-
měření vlastivědných článků vycházely ze snahy naplnit progra-
mové prohlášení.^{38/} Výraznou českou nacionální linií jsou neseny
historické příspěvky Josefa Maštálka s tematikou starších českých
dějin: *Husitské války v našem severním pohraničí* a *Tragická záhuba
dvou slavných českých rodů*.^{39/} V Husitských válkách postavil dě-
jiny 14. a 15. století jako boj na záhubu Slovanů (v Lužici), přičemž
„moc panská“ v severních Čechách se spojila s Šestiměstím a Míšní
a na českém severu se tak „*budovaly dvě fronty, sever proti jihu,
panstvo proti lidu, němectví proti češtví*...“^{40/}

V závěru své záslužné a věcné studie *Vznik nových pasekářských
osí na českokamenickém panství v 18. století* ponechal Josef
Müldner větší prostor geopolitickým úvahám. Rozhodně propaguje
osídlení drobných osad uprostřed lesů a hor v pohraničním území.
Rád by tu vytvořil „severní české Chodsko“. Nikoliv snahy okraje
území vyklizovat a zalesňovat, nýbrž „*do pohraničí nejuvíce našich
chodsky věrných a poctivých lidí*“, protože po odsunu Němců vzros-
tla jejich zášť k nepřítelům.^{41/} Osídlovací politika se ale ubírala ji-

nými směry. Předně převážná část českých kolonistů neměla zájem se usadit v chudých končinách a delší čas hledat osobitý vztah k přírodě a dále vojensko politické představy ústily spíše k vytvoření militarizovaného pohraničního pásma obsazeného armádou a nikoliv domobranou.

Snaha tvůrčím způsobem pokračovat v desátém svazku v návaznosti na devět předválečných byla zřejmá. František Zuman navázal statí *Sklárna Nová Huť na zákupském panství* na své práce v Bezdězu dříve uveřejněné, jejichž programovou studií je přednáška *Severočeské sklářství* přednesená na slavnostní schůzi Českého muzejního spolku pro kraj Českolipský 24. května 1936 a otištěné v témže roce v Bezdězu.^{42/}

Výraznou složkou předválečných ročníků časopisu byly monografie o jednotlivých městech nebo menších regionech, většinou s přehledem historického vývoje a s údaji o národnostní skladbě obyvatelstva a tamním českém životě. V poválečném Bezdězu se takto pojaté statě již nevyskytují, ale současně vůbec prakticky není zastoupena lokální vlastivěda. Výjimkou je pouze článek Jaroslava Doubka (podepsán iniciálami D-k) *Z minulosti Liběchova*.^{43/} Poznátky k jednotlivým lokalitám a to zvláště z kultury se přesunuly do statí s aktuálními náměty (viz zvláštní podkapitola).

Bohumil Kinský navázal na některé své předválečné práce místopisného charakteru. Článek s názvem *Českolipské památky* vydal prvně v Bezdězu v roce 1933 a podruhé v tomto sledovaném svazku.^{44/} Zatímco první článek se zabýval souhrnem památkově zajímavých míst a byl vlastně průvodcem po městě, tak druhá stejnojmenná stať v první řadě shrnovala širokou paletu údajů o pramenech citujících vývojově název města a památky ve městě vlastně jen sepisuje s odkazem na úřední vyhlášku s jejich seznamem. Článkem *Pomístní jména* se vrátil k problematice, již se v souvislosti se svou edicí průvodců věnoval v době předválečné.^{45/} Aktuálně poukázal na občasné komolení názvů měst, míst, rybníků, luhů, potoků, řek, hor a různých památných objektů. O prosazení a ustálení názvů se zasloužil společně s Josefem Maštálkem při vydání mapy Českolipska a Jablonska v roce 1930 a souvisle rozepsal české názvosloví v širším území severních Čech v místopisné příručce vydané nedlouho poté.^{46/} V několika článcích předválečných ročníků se v turisticky a místopisně zaměřených statích soustavně zabýval názvoslovím. Zejména je to patrné v ročníku 1934, kde v článku *Dub-*

ské Švýcarsko uvedl svůj později vydaný největší turistický spis.^{47/} Plnil i v ročníku 1948 jeden z bodů, který si uložil ve své programové studii *Vlastivědné studium Českolipska* z roku 1933. Stručný vlastivědu propagující článek dal do prvního čísla posledního ročníku.^{48/}

Tradicí zavedenou prvními ročníky Bezdězu byl zřetel k historii novější doby. Obsažen byl ve statích vzpomínkových a dějepisných pojednáních. Zatímco ve starém Bezdězu bylo dosti článků s drobnými memoáry, tak v novém z roku 1948 nejsou, ponechám-li stranou životopisné příspěvky, kterým věnuji místo v příloze. Rok 1948 byl spojen s oficiálními oslavami stého výročí revoluce 1848. Jejich ústředním heslem bylo nakonec připomenutí zrušení roboty. Bezděz reagoval dvěma články, z nichž jeden byl přetiskem drobného pramene a stať Jaroslava Panáčka se zaměřila na zdejší sociální nepokoje v roce 1844 jako na předejru pozdějších událostí a objevila pro Bezděz dosud nezkoumanou látku, totiž utváření organizovaného dělnického hnutí.^{49/} Druhým pohledem na moderní dějiny byly články Jaroslava Panáčka a Josefa Maštálka podávající základní poznatky o židovském obyvatelstvu v České Lípě.^{50/} Aktuální novinová publicistika v místě ponechávala otázku vyhlazení židovského obyvatelstva, dřívější významné složky místní populace, hodně na okraji a mlčky tak napomáhala praktikám bojkotu židovských majetkových restitucí.^{51/} Obě v závěru uvedená témata Bezděz sotva jen otevřel a jejich význam je doložen pozdějším a současným badatelským zájmem.^{52/}

Lužice v Bezdězu

Proklamaci věrnosti Lužici a zájmům jejího slovanského života zůstal časopis věrný.^{53/} Mimo příspěvky literárněvědné, zmiňované v příslušné kapitole, se ostatní články vztahují k lužickosrbskému studentstvu a postavení slovanského obyvatelstva v Lužici po druhé světové válce. Příspěvky vycházely v době, kdy opadla vlna zájmu o Lužici jako o území, které by mohlo být připojeno k Československu.^{54/} V bezprostředním poválečném období se redaktor Josef Maštálko intenzivně zapojil do vytvoření základů lužickosrbského středního školství, prozatímne na území republiky. V prosinci 1945 zahájilo svou činnost lužickosrbské gymnázium v České Lípě. V lednu 1946 vyšlo druhé vydání brožury *Lužičtí Srbové* od Josefa Maštálka.

Podpořila přání tlumočené části lužickosrbské veřejnosti po spojení s Čechy do jednoho státu. Stručný výtah z ní vyšel také v *Bezdězu*.^{55/}

Do *Bezdězu* přispívali tři lužickosrbští studenti, kteří zůstali na zdejším českém gymnáziu a v roce 1947 zde maturovali.^{56/} Jejich mnohem mladší spolužáci se odstěhovali s lužickosrbským gymnáziem v listopadu 1946 do Varnsdorfu. Situační zprávu o postavení slovanského obyvatelstva napsal Josef Maštálko.^{57/} Uvedl a uzavřel ji dvěma básněmi Jakuba Čišinského v překladu Adolfa Černého: *Vlastenecká čest a Konec trpělivosti*. Věnoval se rozboru zákona saského sněmu o udělení kulturní samosprávy Lužickým Srbům (1947). Přijal ho s nadšením a vyslovil domněnku, že byl přijat hlavně tlakem ruské okupační správy a nikoliv z ušlechtilosti saských zákonodárců.

Zájem o otázky národnostních menšin přivedl redaktora Maštálka vyzvat učitele Františka Rataje, aby napsal článek o svých zkušenostech z práce učitele, pracujícího tři roky mezi českými vystěhovalci v Banátu.^{58/}

Literárněhistorické příspěvky

Množství a kvalita příspěvků z dějin literatury ve vztahu k regionu byly v ročníku 1948 na výborné úrovni a přinesly četné drobné, ale významné objevy. Básníka Emanuela z Lešehradu (1877 - 1955) uvedl do *Bezdězu* Jaroslav Panáček. V článku pod názvem *Básník neumírá* psal o osudech sbírky památek na Karla Hynka Máchu, kterou získal pro svůj slavný archiv Lešehradeum.^{59/} Katalog sbírky vyšel až v roce 1963, takže sběratelská kolekce byla sice známá, nikoliv však v detailech.^{60/} Stať Mikuláše Krejčmara (M.K.) *Zákupy v lužické literatuře* přináší do té doby zcela neznámou kapitolu dějin lužickosrbské literatury spjatou s pobytem Jakuba Čišinského a Mikuláše Andrického v kapucínském klášteře v Zákupcech, kde byli jako katoličtí kněží drzeni jistý čas v „klášterním vězení“.^{61/} Vztah Svatopluka Čecha k Lužičanům podal ve zvláštním příspěvku Ferdinand Strejček.^{62/} Také v tomto případě předchází stať Jaroslava Panáčka k autorovu životnímu jubileu. Mladý historik umění Otakar Votoček z Litoměřic (1921-1986) shrnul u příležitosti 100. výročí Josefa Jungmanna údaje o jeho působení na gymnáziu královského a krajského města Litoměřic, kde byla 16. listopadu 1947 odhalena

deska na válkou pobořené budově školy.⁶³ / Sté výročí úmrtí básníka Josefa Jaroslava Kaliny (1816 - 1847) vzpomněl Jaroslav Panáček a uvedl svůj literární objev, Kalinovu německou báseň v antologii německé poezie Spitzberg-Album vydané ve prospěch postavení rozhledny na Špičáku.⁶⁴ /

Přírodovědné články

Přírodovědná látka zůstala i v desátém ročníku Bezdězu v nepatřičné menšině.⁶⁵ / Ze státního reálného gymnázia v Kolíně se ozval profesor František Dubský, před válkou působící v České Lípě, dopisovatel Bezdězu a hlavní spolupracovník Českého muzea v České Lípě pro obory přírodních věd. Uveřejnil článek *Hospodářské problémy běhutých vod českolipské pánve*.⁶⁶ / Na základě svých pozorování načrtl způsoby řešení volného říčního hospodářství, zvláště význam a postavení řeky Ploučnice. RNC Břetislav Holman napsal studii z geomorfologie a geologie pod názvem *Přírodní poměry v Podbezděži*.⁶⁷ /

Aktuální tematika a rozmanitost

Zatímco Bezděz do roku 1938 byl jako vlastivědný časopis Čechů v pohraničí zaměřen v časových příspěvcích na menšinové poměry a české podnikání zvláště v oborech sklářských, tak poslední ročník v roce 1948 se obrátil k otázkám vytváření a funkce kulturních zařízení ve městech a jednotlivých okrscích. Na stránky časopisu se dostala také problematika odborného školství a domácího průmyslu. Redakce měla zřejmě zájem, aby časopis byl přehlednou kronikou kulturní přítomnosti. Právě souhrny s hodnocením výstižněji charakterizovaly vývojové tendence než to mohly učinit denní zprávy novin. Většina podaných sdělení pocházela z roku 1947, případně z ledna 1948, takže se neobjevily problémy společenského života vzniklé únorem 1948 vedoucí k nucenému odchodu různých činitelů a postupnému nebo rychlému překroucení mnohých dobře se vyvíjejících aktivit. V Bezdězu nebylo uveřejněno žádné pozitivní vyjádření k únorovým událostem, ale ani projev zdrženlivosti. Pouhý jeden náznak je v článku *Muzejní zprávy*, sepsaném Bohumilem Kinským, kde se píše o tom, že stanovy Muzejního spolku byly přizpůsobeny dnešním poměrům.⁶⁸ /

Základem aktualit byly situační články, které můžeme dle regionů a lokalit rozdělit do následujícího schématu:

- *Dolní Poustevna*

Vigilans: Květinářský průmysl v Dolní Poustevně, s. 129 - 131

- *Dubsko*

Jarmila Veselá: Letný pohled do okresu Dubá (školství a sociální situace) s. 26 - 27

Jaroslav Rýdl: Knihovnictví v okrese Dubá, s. 129 - 131

- *Jablonné v Podještědí*

Jablonné v Podještědí (přehled a statistika kulturní práce), s. 62 (nepodepsaný příspěvek)

Jablonné v Podještědí - knihovnictví, s. 63 (nepodepsaný příspěvek)

- *Kamenický Šenov*

Ladislav Havlas: Státní odborná škola sklářská v Kamenickém Šenově, s. 146 - 148

- *Litoměřicko*

Otakar Votoček: Památky na Litoměřicku (stav ochrany, muzeum) s. 30 - 31

- *Mnichovohradištsko*

Josef Ruffner: Školství na Mnichovohradištsku, s. 31

- *Nový Bor*

J. Špaček: Vznik, význam a úkoly odborné školy sklářské v Boru, s. 75 - 77

- *Varnsdorf*

Vigilans: Z Varnsdorfu (postavení pohraničního města, hospodářská situace), s. 29 - 30

Druhé schéma shrnuje chronologicky zprávy o úředních opatřeních, událostech spolkových a společenských, zejména o odhalení pamětních desek a pomníků. Pokud je datum v závorce, nebyla událost v Bezdězu datována a uvádí se z jiného pramene:

15. 9. (1946) Odhalení pamětní desky Josefu Vohradskému ve Šluknově, s. 32
25. 5. 1947 Odhalení pamětní desky Josefu Škodovi ve Filipově (Jířikov), s. 32
22. 6. 1947 Odhalení pamětní desky Josefu Jaroslavu Kalinovi v Novém Boru, s. 32
Odhalení pamětní desky Josefu Kasalovi v České Kamenici, s. 32
6. 7. 1947 Odhalení prvního pomníku osvobození v Chřibské, s. 32
- (28. 10. 1947) Zasazení lípy Svobody v České Lípě a předvedení rekonstruovaného českolipského kroje, s. 32, 184
16. 11. 1947 Odhalení pamětní desky Josefu Jungmannovi v Litoměřicích, s. 145
7. 12. 1947 Vznik okrašlovacího spolku v České Lípě, s. 96
23. 1. 1948 Začátek renovace českolipského hradu zbořením komína, s. 160

Mezi dalšími aktualitami připomínám článek o archeologické práci v Podbezděží od spisovatele Eduarda Štorcha (1878 - 1956).^{69/} Dvě stati se věnovaly objasnění svérázného pokusu Bohumila Kinského vytvořit českolipský kroj.^{70/}

Vydávání Bezdězu, jeho odběratelé a zánik časopisu

Tisk Bezdězu byl v květnu 1947 pojednáván s národní správou českolipského tiskařského závodu Künstler. Oproti zběžné kalkulaci z roku 1945 vycházela cena o dva roky později na 12 Kčs za kus, což se blížilo čtyřnásobku původně uvažované prodejní ceny. V červnu se redaktor obrátil na tiskařský podnik Josefa Glose v Semilech, který tiskl Bezděz jistý čas před válkou a jednal s tehdejšímu Muzejním spolkem nanejvýš korektně vzhledem k opakujícím se finančním potížím a nutným odkladům plateb. Prodejní cena trafikám byla nakonec výhodnější a pohybovala se v rozmezí 6,50 - 7 Kčs za kus. Odběratelé dostávali časopis za 60 Kčs ročního předplatného, zahrnujícího 10 Kčs členského příspěvku Muzejního spolku.^{71/}

Vnější úprava a rozsah čísel s jejich grafickým členěním zůstaly téměř beze změny jako u ročníků předválečných. První číslo vyšlo po 1. září 1947. V rámečku byl příležitostný článek k 10. výročí

úmrtí T. G. Masaryka. Druhé číslo bylo vydáno po 1. prosinci 1947. Jediným spolehlivým ukazatelem datace bylo uvedení seznamu předplatitelů k 21. listopadu. Třetí číslo bylo uvedeno na trh koncem ledna 1948 a odhad se zakládá na stejném postřehu jako u druhého čísla. Čtvrté a páté číslo bylo spojeno a vydání lze odhadnout do března, zatímco šesté číslo se dá datovat do června 1948.

Na počátku roku 1949, kdy už Bezděz nevycházel, uvedl Josef Maštálko, že měl asi 1500 odběratelů.^{72/} Od druhého čísla vycházely na zadní obálce odběratelské seznamy, které registrovaly celkem 522 odběratelů, přičemž nelze u hromadných odběratelů přesně určit, kolik odebírali exemplářů. Odevzdané peníze zahrnuly totiž také sbírky na podporu Bezdězu pořádané především ve školách. Lze odhadnout, že počet předplacených čísel a skutečně odebraných nebyl větší než 600 čísel. Zbytek se volně prodával v trafikách a snad i v knihkupectvích. Kolik se prodalo a kolik zbylo se nedá odhadnout, protože není o tom dochován žádný doklad administrace.

První číslo bylo zasláno zájemcům a všem, od nichž se zájem očekával. Všichni kteří si ho ponechali byli považováni za odběratele. Podle výše citovaného sdělení Maštálkova byla bilance časopisu aktivní a předplatitelé měli dluh asi 500 Kčs, což byla hodnota necelých deseti ročních předplatných. Dá se předpokládat, že množství tištěných čísel patrně klesalo. Zmínka o zásobách volných čísel z března 1949 je nejasná.^{73/} Ve druhém čísle je otištěna prosba k odběratelům, že je zájem o dosud vydané ročníky a proto byli žádáni ti, kteří je mají, aby je prodali nebo darovali redakci, která žádné nemá. V březnové zprávě muzejního spolku se píše, že bylo domluveno dát „zbylé ročníky“ do prodeje po 60 Kčs a dát jich padesát svázat. Nepředpokládám, že by se od zájemců sešlo tolik předválečných Bezdězů a zůstaly v zásobě. Spíše bych soudil, že domluva platila poslednímu ročníku, takže bych soudil, že bylo k dispozici sto a více zbylých kompletů ročníku 1947 - 1948.

Soupis odběratelů je obrazem společenského zájmu o kulturní a vlastivědnou práci. Předplatné bylo 50 Kčs a desítky odběratelů platily průměrně o 10 Kčs více.^{74/} Kolektivních odběratelů bylo registrováno 114 (27,2 %). Předplatné i s darem složilo sedm národních výborů. Z území současného okresu Česká Lípa to byl pouze místní národní výbor v České Lípě. Předplatné zaslaly dvě obce ohrožené zánikem ve vojenském pásmu: Kotel a Cetenov. Časopis si předpla-

tilo devět muzeí, z nichž nejbližší bylo v Českých Budějovicích. Předplatilo si šest knihoven, z toho tři městské: Ústřední knihovna hlavního města Prahy, Mimoň a Varnsdorf. Dále byly mezi předplatiteli osvětové rady, z nichž v Jablonném brali 30 exemplářů, některé úřady jako např. Úřad ochrany práce, Katastrální úřad nebo Správa věznic v České Lípě. Nepředplácel si nic žádný úřad s vazbou na ministerstvo vnitra. Nejpočetnějšími předplatiteli byly školy v počtu 54 jednotek. Největším dárce a nepochybně odběratelem bylo českolipské gymnázium a Tyršova škola. Bezděz odebírali i lužicko-srbští studenti ve Varnsdorfu. Odběratelé z řad škol byli i ze vzdálených míst jako v České Třebové nebo v Berouně. Zde se dá tušit, že v těchto místech působili učitelé dříve vyučující v menšinových školách v pohraničí.

Celkem 24 firem zaslalo finanční příspěvek a odebíralo Bezděz. Zajímavé je větší zastoupení textilek ve Varnsdorfu. Časopis braly tři pivovary: Česká Lípa, Podkovář a Rumburk. Nápadná je absence sklářských podnikatelů Novoborska. Řada známých jmen z rodin sklářských podnikatelů je registrována jako soukromí odběratelé. Spolkových odběratelů bylo jen devět a náležely sem sokolské jednoty, Klub československých turistů a Národní jednota severočeská. Z nových organizací hlásících se již ke svazku Národní fronty si předplatil Bezděz jen Jednotný svaz českých zemědělců v České Lípě. Nebyl zaznamenán žádný případ, že by časopis byl odebírán některou místní politickou organizací nebo odbory či svazem mládeže.

Individuální odběratelé představují jedinečný vzorek obyvatelstva pohraničí i vnitrozemí. Nepochybně sem patřili i nahodilí plátcí bez většího zájmu o obsah vlastivědného časopisu, ale pouhé přehlédnutí seznamu autorem této statě, který je již pamětníkem více než třiceti let práce okresního muzea v České Lípě, vyvolává záplavu vzpomínek na vzácné, žijící, ale většinou již zemřelé přátele muzea, jejichž zájem pokračuje i v potomstvu. Bezděz obnovila a pomohla alespoň jeden rok udržet rodina přátel vlastivědy ve vrstvách inteligence, mezi drobnými úředníky a řemeslníky. Mezi odběrateli jsem nenalezl nikoho, o němž dle paměti vím, že by náležel k pozdějším nebo již počínajícím nositelům komunistické ideologie a k držitelům politických funkcí. Nalézám tu jména osob bezprostředně poškozených únorovými událostmi v roce 1948, podobně jako tomu bylo u části členů redakční rady. Toto konstatování platí o většině před-

platitelů z České Lípy a okresu. Nicméně i mezi jedinci ze vzdálenějších míst jsou jména povědomá z dokladů, svědectví a vzpomínek z doby první československé republiky. Šlo o stoupence Národní jednoty severočeské, podporující český život ve zdejší končině a dále se tu nachází jména bývalých hraničářů, kteří se do pohraničí nevrátili, ale předplácením Bezdězu chtěli vyjádřit svůj zájem o místo svého působiště. Příklady neuvádím z toho důvodu, že jde o dohady a pocity ze jmen, u nichž nebyly zveřejněny žádné bližší údaje a prověřování by bylo nekonečně složité. Může se v jednotlivých případech i jednat o pouhou shodu jmen.

V druhém čísle Bezdězu na vnitřní straně obálky vyšly údaje o některých příznivcích časopisu. Starokatolický farář Viktor Štětina z Varnsdorfu získal sám 24 odběratelů. Náležel i mezi přispěvatele. Redakce uveřejnila seznam na výše uvedeném místě se jmény štědrých osobních dárců. Podávám tento seznam doplněný o jména, která již redakce nestačila zveřejnit:

MVDr. Karel Blažek, úřední veterinář v České Lípě

Josef Čejchan, nádražní restaurátér ve Střekově (Ústí nad Labem)

MUDr. Leo Hannsmann, odborný zubní lékař v České Lípě

JUDr. J. A. Herold, advokát v Mnichově Hradišti

Bohumil Karger, ředitel vagonky Tatra v České Lípě

MUDr. Rudolf Koudelka, obvodní lékař v Ostrově nad Ohří

Ladislav Krsek, Praha-Strašnice

Václav Lehký, Česká Lípa

Bohumil Lidmila, inspektor finanční stráže, Rožany

Libuše Pokorná, Kunratice u Prahy

Karel Poslt, řezník, Kamenický Šenov

Josef Srkal, řezník, Česká Lípa

Václav Vyhlas, obchodník s látkami, Praha

Bezděz byl podporován také výnosem z inzerce. Mimo českolipské spořitelny, pobočky Moravské banky v Novém Boru a českolipského pivovaru, inzerovali většinou drobní řemeslníci a obchodníci. Také mezi nimi jsou jména spřízněná s pozdějším chodem muzea nebo později založeného okresního archivu.

Ilustrace časopisu se skládala z fotografií Bohumila Kinského vesměs pořízených v době předválečné. Některé snímky byly tištěny z původních štočků, ztracených v Tyršových školách v říjnu 1938 a v roce 1945 opět nalezených v budově radnice, údajně v kůlně s částí městského archivu.⁷⁵ Vyšly též portréty zasloužilých hraničářů, kteří za-

hynuli za války nebo zemřeli po válce. Na titulním listu prvního čísla byla otištěna grafika Královská kaple na Bezdězu od zatím neznámého grafika Brunnera datovaná 5. 6. 1942. Tištěna byla ze štočku, který je uložen ve sbírce Okresního vlastivědného muzea, kde jsou současné nejen další štočky Bezdězu, nýbrž též štočky Německého učitelského spolku užitě při přípravě německé Hantschelovy vlastivědy Českolipska z roku 1911. Dále se tam nalézá skupina štočků těžko zařaditelných a právě mezi nimi je grafika Brunnerova, od něhož není dochován žádný grafický list v muzejních sbírkách a dosud se nepodařilo zachytit jeho stopy.^{76/} Dále byla v Bezdězu otištěna perokresba *Návřší s kostelem sv. Ducha v Liběchově* a krásnou kresbou Klácelky. Autor není znám.^{77/} Třetí grafika byl dřevoryt Mercina Nowaka (1900 - 1991) ilustrující lužickosrbskou lidovou píseň.^{78/} Na konci šestého čísla vyšlo oznámení o ukončení ročníku a oznámení o zahájení vydávání XI. ročníku v říjnu 1948. Další číslo již nevyšlo a žádný úřední doklad o zastavení Bezdězu není uložen v dochovaných písemnostech. Pouze na pozdější dotazy o vydávání je odpovídáno, že Bezděz už nevychází.^{79/} Redakce mohla sama zastavit vydávání, ale určitě to neučinila. Časopis byl zastaven rozhodnutím ministerstva informací. Nepochybně se tak stalo a možným termínem bylo září 1948, kdy v rámci politických opatření po úmrtí prezidenta Beneše bylo přikročeno k zastavení řady náboženských a dalších nepolitických periodik.^{80/} V mém článku je řada indicií svědčících pro takové politické represivní opatření. Shrnuji:

1. Někteří členové redakční rady byli po únoru 1948 vyloučeni z veřejného života.
2. Časopis se zabýval vlastivědou a kulturními otázkami. Vystupoval naprosto nepoliticky, což pro komunistickou stranu vždy znamenalo opozičně, třebaže takové tvrzení vyhlíží paradoxně.
3. Bezděz se formálně nepřihlásil k Únoru 1948, třebaže Muzejní spolek učinil patřičná opatření a vydal projevy loajality k novému režimu.^{81/}
4. Zveřejněné seznamy odběratelů naznačovaly, že časopis byl zcela ignorován lidmi a institucemi zaměřenými komunisticky. Podpora národního výboru v České Lípě pocházela ještě z doby předúnorové.

Podobně jako v roce 1938 tak ani v roce 1948 nejsou doloženy žádné články nebo redakční materiály pro další ročník. Bezděz byl obnoven v roce 1988 a první svazek vyšel s datem 1990.

Vydavatelská aktivita vlastivědné produkce

V přímém spojení s Bezdězem a Muzejním spolkem se nepodařilo vytvořit knižnici a časopis ani takový možný projekt nevyhlašoval. Vydávání časopiseckých příloh se dělo bez vzájemné spojitosti. Josef Maštálko vydával přehled o dějinách České Lípy v týdeníku *Svobodný sever*, který nejdříve vycházel v České Lípě a potom v Liberci od roku 1946 do února 1948.^{62/} Deník *Stráž severu* zavedl vlastivědnou přílohu v roce 1947 a věnoval v ní více místa dějinám dělnického hnutí. V letech 1948 - 1949 vycházel časopis *Mladá stráž*, v němž byly též články vlastivědné např. zde vyšly některé krajové pověsti v novém zpracování.^{63/} O vydávání samostatných publikací se snažil Bohumil Kinský. V roce 1946 vydal brožurku o *Doksech* a v témže roce ještě nové vydání předválečného průvodce *Českolipsko*. K vydání připravoval ještě větší svazek z roku 1936 *Dubské Švýcarsko*. Záměr se ale již neuskutečnil.^{64/}

Biografie

Statě, glosy a sdělení se životopisnými údaji v desátém ročníku Bezdězu. Své zvláštní místo tam měly drobné monografie o obětech nacistické perzekuce.

1. Hlavní spolupracovníci Bezdězu a oběti perzekuce

Kasal, Josef (1895 - 1942), učitel, sokolský pracovník, umučen, s. 67 - 69

Kožnar, František (1897 - 1942), dělmistr v dílnách ČSD, divadelní ochotník, odbojář, popraven, s. 161 - 162

Páta, Josef (1886 - 1942), profesor Karlovy univerzity, jazykovědec, popraven, s. 5 - 7, 61

Stašek, František (1885 - 1946), menšinový školský pracovník, účastník národního odboje, s. 100 - 102

Strejček, Ferdinand (1878 - 1963), středoškolský profesor, literární vědec, s. 104 - 105

Šimák, Josef, Vítězslav (1870 - 1941), profesor Karlovy univerzity, historik, s. 97 - 100

Škoda, Josef (1892 - 1942), učitel, sokolský pracovník, umučen, s. 65 - 67

Vohradský, Josef (1902 - 1943), učitel, sokolský a kulturní pracovník, umučen, s. 34 - 36

Zuman, František (1870 - 1955), finanční úředník, odborný spisovatel, s. 61

2. Politické osobnosti, představitelé státu

Masaryk, Tomáš, Garrigue (1850 - 1937), univerzitní profesor, prezident republiky, s. 3

3. Osobnosti komunální politiky, kultury a osvěty, regionální badatelé

Dusil, Josef (1878 -), právní rada, organizátor Sokolstva v Pojižeří, s. 94

Herold, Jan, Adolf (1878 - 1950), advokát, kulturní a vlastivědný pracovník, činovník Národní jednoty severočeské, s. 94

4. Osobnosti národní kultury a vědy

Čech, Miloš (1855 - 1922), starokatolický duchovní ve Varnsdorfu, s. 48 - 53

Hořice, Alfréd (1865 - 1945), lékař, ornitolog a sběratel, s.162 - 164

Lešehrad, Emanuel (1877 - 1955), básník, překladatel, sběratel, s. 36

Štorch, Eduard (1878 - 1956), učitel, spisovatel knih o pravěku, menšinový pracovník, s. 108

5. Umělci a spisovatelé

Jungmann, Josef (1773 - 1847), národní buditel, s. 144 - 146

Kalina, Josef, Jaroslav (1816 - 1847), básník, s.12 - 14

Mánes, Josef (1820 - 1871), malíř, s. 178 - 179

Mrkvička, Jan, Václav (1856 - 1938), malíř, s. 185

Taške, Kryšpín (1776 - 1848), hudební skladatel, s. 186

6. Lužičané - kulturní a vědečtí pracovníci

Andricki, Mikuláš (1871 -1908), básník, s. 88 - 89

Andricki, Alois (1914 - 1943), kněz, národní buditel, umučen nacisty, s. 164

Cyž, Jurij (1898 - 1985), politik a novinář, s.165

Čišinski, Jakub (1856 - 1909), básník, s. 88

Skala, Jan (1889 - 1945), básník, novinář a politik, s. 164

Slodenko, Jurij (1873 - 1945), spisovatel, hudební skladatel, s. 164 - 165

Smoler, Marko (1857 - 1941), novinář, s. 164

Šleca, Hermann (1892 - 1948), školský a kulturní pracovník, s.165

7. Různí

Štorch, Alois (1893 - 1918), hrdina italských legií, s. 188

POZNÁMKY

- 1/ Smejkal, Ladislav: Jak vznikl a vycházel Bezděz, Bezděz, 7, 1998, s.79 - 107.
- 2/ Zápisová kniha Muzejního spolku, zápisy z výborových schůzí, 1945 - 1949, uloženo v Okresním vlastivědném muzeu v České Lípě (dále OVM), zápis z 12. 7. 1945.
- 3/ Tamtéž, 12. 7. 1945, srovněj výpočty Smejkal, L.: Jak vznikl a vycházel Bezděz, Bezděz, 8, 1998, s. 98.
- 4/ Vydání a distribuce letáku viz Zápisová kniha..., zápisy z 3. 8., 12. 9. a 10. 10. 1945. Tím upřesňují neurčité časové odhady v článku Smejkal, Ladislav: Českolipské muzeum 1945 - 1951, hledání orientace, Bezděz, 1, 1990, s. 63. Leták je zde rozebrán a komentován. Dopis Bohumila Kinského z 3. 2. 1946, v Pozůstalost Josefa Maštálka, OVM Česká Lípa, sg. ND 53/121.
- 5/ Zápisová kniha... zápis z 10. 10. 1945.
- 6/ Tamtéž, zápis ze 14. 11. 1945.
- 7/ Tímto článkem mohla být stať Františka Zumana, Sklárna Nová Huť na nákupském panství, vydávaná na pokračování. Cituje archiválie ze zemědělského archivu na zámku v Zákupech. Výpisy byly pořízeny před válkou a článek mohl vzniknout dříve.
- 8/ K olázcce osudů možných nevydaných článků v Bezdězu 1938 viz článek v Bezdězu, 7, 1998, s. 99.
- 9/ Zápisová kniha... Zápis z 12.3.1946.
- 10/ Organizace československého státního zřízení, Praha 1946, heslo „ministerstvo informací“.
- 11/ Zápisová kniha... Zápis z 28. 6. 1946.
- 12/ Účastnil se předvolebního setkání na Ptačí louce 12. 5. 1946.
- 13/ Opis uložen v konvolutu korespondence muzejního archivu z let 1945 - 1948. Vítězslav Seidl (1912) byl povoláním učitel a pocházel z početné rodiny usazené v České Lípě před první světovou válkou.
- 14/ V duchu těchto myšlenek se nesla podstatná část Maštálkovy publicistiky. Podobně jako před válkou byl přesvědčen, že do pohraničí náleží jen nejlepší lidé českého národa. Opisy nebo výstřížky článků jsou v Pozůstalost Josefa Maštálka v OVM v České Lípě.
- 15/ Zápisová kniha... Zápis z 24. 11. 1946.
- 16/ Tamtéž, 12. 2. 1947.
- 17/ Tamtéž, 5. 5. a 19. 6. 1947.
- 18/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 2.
- 19/ Bohumil Kinský (1898 - 1987) byl současně ředitelem dívčí měšťanky, správcem muzea a postupně byl činný v dalších spolkových aktivitách, na prvním místě v turistice.
- 20/ Význam jeho kulturních snah je shrnut ve sborníku Půlstoletí Pěveckého sboru severočeských učitelů Česká Lípa, Česká Lípa 1998.
- 21/ Almanach Základní školy „U lesa“ Nový Bor, Nový Bor 1998, Almanach Gymnázia v České Lípě, Česká Lípa 1995.
- 22/ Almanach Základní školy... a ústní sdělení učitele v.v. Václava Noska.
- 23/ Almanach gymnázia v České Lípě, Česká Lípa 1995.
- 24/ Dle nedatovaného ústního sdělení zemřelého Jaroslava Panáčka.
- 25/ Viz pozn. 20

- 26/ Viz pozn. 23
- 27/ Dle ústního sdělení ředitele průmyslové školy ing. Mečire a osobního dopisu Liboslava Havelky.
- 28/ Zápisová kniha... Zápis z 5. 5. 1947.
- 29/ Dle osobního dopisu Liboslava Havelky.
- 30/ Zlomek pokladních záznamů ve sbírce Muzejní spolek pro kraj Českolipský, OVM Česká Lípa, sg. ND 150.
- 31/ Dle různých údajů z novin Stráž severu 1947 - 1948.
- 32/ Smejkal L.: Jak vznikl ..., Bezděz, 7, 1998, s. 84 - 86.
- 33/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 104 - 105.
- 34/ Ve své vzpomínce na MUDr. Alfréda Hořice uvádí, že jde o „I. díl smutné vzpomínky na naše drahé“. Předpokládal do dalšího ročníku pokračování takových statí, ale bohužel se tak už nestalo. Viz Bezděz, 10, 1947/48, s. 162 - 163.
- 35/ Česko-slovenské práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Biograficko-bibliografický slovník, Praha 1972.
- 36/ Masarykův slovník naučný, IV. díl, Praha 1929.
- 37/ Roubík, František, Příručka vlastivědné práce, Praha 1947, příloha I.
- 38/ Porovnání s předválečnou situací viz Smejkal, L.: Jak vznikl ..., Bezděz, 10, 1998, s. 86.
- 39/ Bezděz, 10, 1947/48, Husitské války... s. 55 - 61, 90 - 92, 123 - 127, 179 - 183. Tragická záhuba... s. 16 - 24.
- 40/ Tamtéž, s. 57 - 58.
- 41/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 14 - 16, 44 - 48, 78 - 87.
- 42/ Soupis viz Bibliografie časopisu Bezděz sestavená Miloslavem Sovadinou a Monikou Polcarovou, Česká Lípa 1992, s. 51 - 52.
- 43/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 113 - 117. Obdobnou tematikou se zabýval článek Aloise Čondla Liběchovská „Klácelka“, Bezděz, 1, 1930, s. 178 - 185.
- 44/ Bezděz, 4, 1933, s. 166 - 173, Bezděz, 10, 1947/48, s. 108 - 112.
- 45/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 92 - 94.
- 46/ Kinský, Bohumil: Místopis hor, řek, luhů župy Lužicko-jizerské Klubu československých turistů, Česká Lípa 1934.
- 47/ Bezděz, 5, 1934, s. 148 - 155, 176 - 186; Kinský, Bohumil: Dubské Švýcarsko, Semily 1936.
- 48/ Bezděz, 4, 1933, s. 25 - 32, 46 - 51. Otázka místopisu zejména na str. 50. Bezděz, 10, 1947/48, s. 7 - 12.
- 49/ V.Z. (Vojtěch Zeman): Fr. Stan. Hulicius u událostech v Mšeně roku 1848, Bezděz, 10, 1947/48, s. 160; Panáček, Jaroslav: Předehra k bouřlivému roku 1848 (Dělnické bouře v České Lípě), tamtéž, s. 174 - 177.
- 50/ Panáček, Jaroslav: Zničení českolipské synagogy, tamtéž, s. 53 - 55; Maštálko, Josef: O osudech českolipských Židů, tamtéž, s. 168 - 171.
- 51/ Problematiku židovského obyvatelstva v České Lípě zpracovala Marie Vojtišková v knize Židé v České Lípě, Česká Lípa 1999.
- 52/ Význam roku 1848 v kontextu národního obrození podala Marie Vojtišková v knize Jiskry a plaménky, Česká Lípa, 1978.
- 53/ Vývoj vztahu ke slovanské Lužici na stránkách Bezdězu charakterizoval L. Smejkal: Jak vznikl ..., Bezděz, 7, 1998, s. 93 a úsilí muzejního spolku vybudovat zvláštní lužicko-srbskou expozici je zachyceno ve statí L. Smejkala: Lužické odělení Českého muzea v České Lípě, Bezděz, 8, 1999, s. 151 - 155.
- 54/ Kaplan, Karel : Pravda o Československu 1945 - 1948, Praha 1990, s. 76 - 84.

- 55/ Maštálko, Josef: Lužiští Srbové, Česká Lípa 1946; Bezděz, 10, 1947/48, s. 27 - 29.
- 56/ Pěčka, Jurij: Zájezd skupiny lužickosrbských studentů a studentek do Dolní Lužice, tamtéž, s. 156 - 158; Šolta, Beno - Wrobl, Jurij - Pěčka, Jurij: Lužicko-srbsbí abiturienti se loučí s Českou Lípou, tamtéž, s. 178.
- 57/ Maštálko, Josef: Práva Lužických Srbů uznána zákonem, tamtéž, s.148 - 151.
- 58/ Rataj, František: Naši v Rumunsku, tamtéž, s. 142 - 144.
- 59/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 36 - 38.
- 60/ Lešehradeum, sbírka literárních a historických dokumentů, Praha 1963.
- 61/ Krejčmar, Mikuláš (M.K.): Zákupy v lužické literatuře, tamtéž, s. 88 - 89.
- 62/ Strejček, Ferdinand: Lužičané v díle Svatopluka Čecha, tamtéž, s. 105 - 108.
- 63/ Votoček, Otokar: Josef Jungmann v Litoměřicích, tamtéž, s. 144 - 146.
- 64/ Panáček, Jaroslav: Josef Jaroslav Kalina a náš kraj, tamtéž, s. 12 - 14.
- 65/ Údaje o přírodovědné látce v předválečném Bezdězu viz Bezděz, 7, 1998, s. 89 - 90.
- 66/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 72 - 75.
- 67/ Tamtéž, s. 117 - 123.
- 68/ Tamtéž, s. 159. Situaci v Muzejním spolku zaznamenával ve svém článku L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945 - 1951, hledání orientace, Bezděz, 1, 1990, s. 63 - 68.
- 69/ Štorch, Eduard: Pravěk pod vrátenskou horou, Bezděz, 10, 1947/48, s. 24 - 26.
- 70/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 172 - 174, 184.
- 71/ Zápisová kniha... zápis z 19. 6. 1947.
- 72/ Tamtéž, zápis z 10. 1. 1949.
- 73/ Tamtéž, zápis z 2. 3. 1949.
- 74/ Při zaplacení částky 50 Kčs byl předplacen časopis. Přidáním dalších 10 Kčs se stal automaticky členem Muzejního spolku.
- 75/ Dnes ve Sbirce štočků OVM Česká Lípa, sg. ND 210.
- 76/ Soubor grafiky ve štočcích zachycuje Bezděz a Podbezdězí a zřejmě jde o cyklus vytvořený najednou, nejspíše k ilustraci zatím nezjištěného a možná i nevydaného díla.
- 77/ Bezděz, 10, 1947/48, s. 115 - 116.
- 78/ Tamtéž, s. 173.
- 79/ V dopise Městskému muzeu v Děčíně píše Bohumil Kinský 29. 4. 1949, „Bezděz již nevychází, protože byl nařízením ministerstva informací zastaven“. Konvolut muzejní korespondence 1945 - 1949, OVM Česká Lípa.
- 80/ Časové údaje k masovým zásahům proti náboženskému a tím pádem i spolkovému tisku zaznamenává kniha, Vaško, Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, sv. II, Praha 1990, s. 53, 61 - 62.
- 81/ L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945 - 1951, hledání orientace, Bezděz, 1, 1990, s. 66.
- 82/ Články ve výstřizcích jsou uloženy v pozůstalosti Josefa Maštálka včetně přibližně pěti pokračování napsaných a již nevydaných.
- 83/ Tiskl zde také Jaroslav Panáček zamýšlející vydat soubor pověstí z kraje.
- 84/ Dubské Švýcarsko pouze korigoval v původním vydání z roku 1936, dále příprava nepokročila.

RESUMÉ

Der zehnte Jahrgang vom Bezděz 1947 - 1948

Ladislav Smejkal

Im Jahre 1998 wurde im Sammelband *Bezděz* der Beitrag von Ladislav Smejkal „Wie ist *Bezděz* entstanden und ausgegeben worden“ (S. 79-107). Er schloß die Jahrgänge I-IX (1930-1938) ein. Nach dem zweiten Weltkrieg erschien noch der zehnte Jahrgang. Er entstand unter veränderten gesellschaftlichen und politischen Bedingungen, wobei es während der Ausgabe der Zeitschrift zum entscheidenden historischen Umbruch, zur totalen Machtergreifung durch die Kommunisten im Februar 1948 kam.

Der tschechische Museumsverband übernahm seit Sommer 1945 die Verwaltung der gesamten Museumssammlungen in Česká Lípa und erklärte auf seiner ersten Versammlung am 12. Juli den Willen, den *Bezděz* erneut herauszugeben. Die Bemühungen um seine Erneuerung stießen trotz wiederholten Gesuchen auf Ignoranz des Ministeriums für Informationen in Prag, in dessen Kompetenz das Verfahren für die Herausgabeerlaubnis lag. Nach verschiedenen Interventionen besonders vom Verbandsvorsitzender Josef Mašťálko und dem Geschäftsführer des Museums Bohumil Kinský wurde zum Schluß die Erlaubnis erteilt und die erste Nummer erschien im September 1947.

Die neue Programmserklärung des Redaktionsrats betonte die Notwendigkeit der Erziehung der neuen Einwohner der Grenzgebiete zur Liebe und Treue zu ihrer neuen Heimat und versuchte die Öffentlichkeit davon zu überzeugen, daß gerade das Kennenlernen der Geschichte und der kulturellen Werte der Gegend den Herangezogenen am besten hilft, sich eine Beziehung zu diesem Gebiet zu bilden. Sie erklärt eine Erneuerung der Beziehungen zu den Lausitzer Sorben und die Notwendigkeit, ihre Stellung im durch den Krieg zerstörten Deutschland zu verfolgen.

Der Autor geht einzelne Nummern durch und stellt fest, daß sie einen deutlichen Abstand von politischen Kampagnen und besonders von der kommunistischen Propaganda halten, selbst nach der totalen Machtergreifung. Die erste Nummer wurde in 3 000 Exemplaren herausgegeben. Es gab 500 Abonnenten, die in den einzelnen Nummern registriert wurden. Die Analyse der Verzeichnisse bietet einen interessanten Überblick über die Förderung der Zeitschrift und indirekt zeugt sie auch von der Breite und dem Einfluß der hiesigen demokratischen Öffentlichkeit. Die Zeitschrift brachte eine Menge von biographischen Abhandlungen, die den Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens sowie den Opfern des zweiten Weltkriegs gewidmet wurden. Gemeinsam mit anderen biographischen Materialien sind diese Angaben in einer speziellen Tabelle zusammengefaßt. Die Hauptstudien befaßten sich wie vor dem Weltkrieg mit der Geschichte, Literatur und Natur. Einige Beiträge sind etwas zugespißt in Hinsicht der Notwendigkeit, neue Traditionen zu schaffen. Ein Beispiel dafür geben die Arbeiten von Mašťálko und Josef Müldner. Die den Lausitzer Sorben gewidmeten Artikel bieten vor allem Grundinformationen über die Änderungen in der Stellung der slawischen Minderheit in der sowjetischen Besatzungszone in Deutschland. Wichtig sind Situationsberichte, in denen die Autoren über die Erneuerung und Entfaltung des kulturellen Lebens in verschiedenen Städten in Nordböhmen informierten.

Die Ursachen der Einstellung von Bezdéz in der Mitte des Jahres 1948 sind in den regional erreichbaren Quellen nirgendwo aufgeführt und die vermutliche Verordnung des Ministeriums für Informationen über die Einstellung der Herausgabe hat sich nicht erhalten. Wahrscheinlich handelte es sich um einen organischen Bestandteil der Liquidierung aller Publikationen, die abseits der Interessen der kommunistischen Partei standen und von ihren Ideologen für untauglich zur politischen Propaganda gehalten wurden.

RUDOLF KORB A JEHO „BOŽÍ ZAHRADA“

Petr Kühn

Jak často se neubráníme zpozdilé lítosti, že jsme nemohli poznat toho nebo onoho, jehož tvář a gesto nám skoupě odhalují dějiny nebo jeho vlastní svědectví, v jeho živoucí tělesnosti; že jsme se s ním nemohli potkat v přímém pohledu očí, v teplé modulaci hlasu, v stisknutí ruky. A uzavíráme s ním dodatečně přátelství na nerozloučenou, ...

Jan Čep: Události a lidé

Proti bouřlivému útoku materiálních zájmů se ideální úvahy nemohou prosadit. My však chceme doložit svědectvím pro budoucí generace, že jsem pozvedli hlas proti smrtícím úderům, pod kterými klesá krása naší Země, přestože to byl hlas volajícího v poušti.

R. Korb: Eichwaldiana III.

Před 75 lety, dne 25. srpna 1925, zemřel ve Stvolínkách u České Lípy JUDr. Rudolf Korb, viceprezident místodržitelského úřadu v Praze ve výslužbě, přední průkopník hnutí za ochranu přírody a krajiny.

Narodil se dne 31. března 1845 na statku Slovanka v Hlubočepích u Prahy, v kraji, který byl tehdy snad v Čechách nejsilněji postižen důsledky rozmachu průmyslové revoluce: ve vesnicích a městečkách, na každém vodním toku rostly drobné i větší továrny, v údolích a stráních byly vedeny trasy nově zakládaných železničních tratí i silnic. Okolí Hlubočep je bohaté na vápence, vhodné na stavební účely i pro chemickou a železářskou výrobu. Ještě dnes vidíme, jak bylo hluboce rozryto kamenolomy, jaké v jiných krajích tehdy neměly obdoby.

Snad to byla právě tato, průmyslovou činností silně postižená krajina, která vzbudila zvláštní citlivost chlapce pro krásu neporušené přírody. Ve svém životopise vzpomíná, jak se ještě po více než padesáti letech nemůže ubránit vzpomínce na odporný dojem, kterým již ve věku 10 let na něho zapůsobil objekt „*ohyznácké železářny s jejími kouřícími komíny a všemi těmi nechutnostmi, které jsou nerozlučně spjaté s průmyslovou činností a jsou v ostrém rozporu s poezií a romantikou*“, na který narazil na výletu v romantickém lesnatém údolí ve středních Čechách. Tento obraz „*černé, ukoptěné a ohyznácké továrny*“ mu pokazil celý dojem z výletu a považuje ho za nejsilnější vzpomínku ze svého mládí. Pocit bolesti nad porušováním a pustošením domova ho pak již nikdy neopustil.

Několik let prožil mladý Rudolf v Kutné Hoře, v prostředí, které svým kouzlem mocně podpořilo jeho romantické citění: „*... pobyt ve starobylém královském zámku, obklopeném veškerým kouzlem romantiky, byl nevhodnějším prostředím, které rozvíjelo veškeré vlohy k blouznivé lásce k přírodě a kráse. Rozlehlá budova obklopovala tichý velký dvůr, v jehož středu zpívala starobylá kašna svoji uspávací píseň. Na nádvorní straně byla kaple, mistrovské dílo gotického stavebního umění ... Část sálů a pokojů, táhnoucích se v dlouhé řadě, byla již v rozvalinách, byly zde skryté dvory, které se přeměnily na osamělé travnaté plochy, na nichž se na jaře stříbřitě vyjímaly bohatě kvetoucí třešně. Ve zřícených místnostech ... žily zdivočelé kočky nevídaných velikostí, které jsme v ranním rozbřesku vidávali plížit se do svých úkrytů. Zpustlá zahrada se svažovala ve třech terasách do údolí. Její půda byla tvořena černou, úrodnou ornici, na trávnících zde kvetly zplanělé hyacinty a tulipány, nikým neošetřované ovocné stromy byly bohatě ověšeny plody; víno přerůstalo zeď nejspodnější terasy. ... Ze zahrady byl pohled na jednu z nejkrásnějších staveb Čech z doby gotiky, na kůr kostela sv. Barbory.*“

Svá školní a studijní léta opět prožil v Praze, kde studoval na právnické fakultě německé univerzity. Z té doby se mu nejvíce vryly do paměti každodenní cesty v létě do Prahy, vzdálené od letního sídla rodiny dobrou hodinu chůze. Později tyto cesty přirovnal k tresťům duše v očištění: „*Všechno otravné, co dnes v širokém okruhu vytváří okolí velkých měst, zde vystupovalo zvláště odstrašujícím způsobem. Ničím nezastíněnou silnicí, pokrytou vysokou vrstvou prachu, vedla cesta vesnicemi, které se již dávno změnily na průmyslové obce a předměstí. Z polí, ovocných sadů a luk se staly pusté stavební par-*

cely; zelené louky, vodní plochy mrtvých ramen, vrbové houštiny byly zasypávány odpady z vápenek a továren. Všechny kopce na obou stranách údolí měly svahy rozedrány kamenolomy a jejich stráně byly zpustošeny a vyholeny; na břehu řeky postupně vznikaly továrny, jedna ohyzdnější než druhá. Železnice do všech směrů se zařezávaly do obnažených strání a tak ještě více zdůrazňovaly obraz den ze dne rostoucího zpustošení krajiny. Zpočátku ještě v přehrazených ramenech řeky přežívalo rozmanité ptactvo, a v rozsáhlých rákosinách kvetl nádherný šmel okoličnatý (*Butomus umbellatus*), ... rákosník obecný zde prozpěvoval svoje krásné melodie a linduška luční se ozývala líbezným zpěvem. Postupně však byla říční ramena zasypávána a přeměňována na řepné a bramborové lány. Rok od roku jsem musel pozorovat, jak milí zpěváci jeden po druhém mizeli z krajiny. První zmizel bukač velký, který dříve proplouval podle okrajů rákosin, po něm následoval rákosník, nejdéle vydržela linduška luční, ale nakonec zasypali hnízdiště i jí. Bolestně se mně dotklo, když jsem ve zničené krajině slyšel poslední párek lindušky luční zpívat její tichou, melodickou píseň. V dalším roce zmizel i tento poslední párek a ani krásný šmel okoličnatý ve zpustošené krajině již nerozkvetl. Na lučinách u řeky stavěli na ohromné ploše lihovar, odpudivý ucelku i v jednotlivostech. Odporný nasládlý, ke zvracení dráždící zápach zamořil blízké i daleké okolí. Cesta do města byla stále odpornější a nechutnější a vzbuzovala ve mně rozhořčení nad tím, jak nemilosrdně je tvář země vystavována tomuto pustošení a narůstalo ve mně přesvědčení, že je nejvyšší čas, abych proti tomu pozvedl svůj hlas a zahájil boj.“

K tomu však ještě dlouho nemělo dojít. Po promoci v r. 1869 byl krátce zaměstnán ve Vídni a v r. 1872 nastoupil do úřadu pražského místodržitelství, kde zůstal až do r. 1913; v tomto roce odešel do důchodu ve funkci viceprezidenta a odstěhoval se do Stvolínek ke svému bratrovci, který byl správcem tamního statku. Ani zde však na svoje předsevzetí nezapomněl.

Asi se již nikdy nedovíme, z jakého podnětu, možná na popud bratra Ernsta se R. Korb stal členem českolipského spolku Nordböhmischer Exkursions-Klub, který od svého založení projevoval velký zájem o ochranu neporušených krás přírody a krajiny severních Čech. A. Paudler a F. Hantschel jako členové výboru spolku a dlouholetí redaktoři za vydatné podpory ostatních členů spolku udělali z jeho „Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-

Klubs“ časopis, který se jako jeden z prvních v Evropě systematicky zasazoval za ochranu přírody a krajiny. Severočeský exkurzní klub se mj. aktivně podílel na záchraně Panské skály u Kamenického Šenova před úplným vytěžením a spolu s majitelem novozámeckého panství se mu zdařilo zachránit údolí Pekla u Lípy, opravdovou perlu krajinné krásy, když jí měla být postavena projektovaná trať Litomeřice - Česká Lípa. Na činnosti klubu se Dr. Korb podílel nejen dobrovolně zvýšeným ročním příspěvkem, podílem na financování vydání hlavního rejstříku časopisu, ale zasadil se ještě v Praze za pravidelnou finanční podporu klubu ze strany pražské Společnosti pro přírodovědecký výzkum Čech. Do časopisu spolku také v letech 1894 do 1913 přispěl několika články o problematice ochrany přírody a krajiny (viz připojená bibliografie).

Tehdejší stav péče a ochrany přírody a krajiny domova shrnuje tak, že: ... *každého ochránce přírody a jejích krás musí naplnit hlubokým smutkem, když vidí, co se kolem něho děje. Rok po roce, dokonce den po dni je krása země nemilosrdně ničena a pustošena. Vše, co nedává užitek, který se dá vyjádřit v penězích, je vydáno v pospas zničení. Tyto poměry olupují Zemi o romantiku, poezii i o vnitřní krásu. Jsou o to bolestnější, že se nedá očekávat žádná změna k lepšímu, ale dá se naopak na základě podivuhodných pokroků technických věd a nezadržitelného tlaku po výtěžku a statcích předvídat, že toto dílo zkázy se bude dále rozšiřovat geometrickou řadou. Nedá se sice popřít, že je mnoho hlasů, kteří si na to stěžují, ale na aktivní zásah k ochraně krásy domova myslí jen málokterí.*

Myšlenka takové ochrany totiž nevyvolává pozornost veřejnosti. Dosud také neexistuje žádné sdružení, které si postavilo takovou ochranu za svůj zvláštní úkol. Ani ve veřejném mínění, zastoupeném tiskem, tato myšlenka dosud nedoznala žádného stálého vyjádření.“

Až v roce 1892 se mu dostal do ruky text přednášky o ochraně krajiny domova a historických památek Německa od prof. E. Rudorffa. Dojem, který tato přednáška na něho udělala, byl ohromující. Zde našel jasně vyjádřeno a shrnuto, co již od mladých let cítil jako palčivou potřebu; co mu dávno zabíralo mnoho hodin a dní uvažování, najednou před ním leželo vyslovené jasným a přesvědčivým způsobem. Tato přednáška mu také dala podnět k tomu, aby se také několika články, uveřejněnými v letech 1894 až 1911 v českolipském časopise „Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs“, obrátil na veřejnost s propagační potřeby ochrany přírody a domova.

V nich aktivně podporuje snahy o zachování přírodních krás údolí Labe mezi Velkými Žernoseky a Ústím nad Labem, které tehdy ještě nebylo dotčeno regulací, stavbou přehrad, jezů a plavebních komor, těžbou kamene ani průmyslovou výstavbou, a vítá snahy o záchranu Dubického kostelíka, zdaleka viditelnou dominantu této krajiny. Třemi dlouhými články burcuje do boje za záchranu přírodního rázu okolí severočeského lázeňského místa Dubí u Teplic, jehož lázeňský park i okolí byly postiženy silnou větrnou smrští, ale také porušeny výstavbou železnice, která nejen vlastní výstavbou železničního tělesa a doprovodných zařízení, ale také necitlivým otevíráním pískoven a lomů k získávání potřebného stavebního materiálu bezohledně rozrušovala přírodní ráz krajiny.

Zvláště se zajímal o ochranu ptactva. Podrobný popis bohaté ptačí fauny dnes bohužel již zničeného zámeckého parku ve Stvolínkách zahrnul již do článku „Dva dny bez kouře“, samostatný příspěvek věnoval ptačímu světu pražské Stromovky a rezolutně se postavil proti tehdy populárním výzvám k potírání kosů.

Zprávy o Yellowstoneském národním parku, založeném r. 1872 ve Spojených státech, podnítily v Německu založení společného německo-rakouského spolku „Verein Naturschutzpark“, který se snažil vybudovat obdobné chráněné národní parky ve střední Evropě; současně také probíhala jednání o uskutečnění Engadinského národního parku ve Švýcarsku.

Třemi články čtenáře časopisu informoval o založení a činnosti tohoto spolku, první německo-rakouské organizace, věnující se systematicky ochraně přírody. Separáty jeho článku „Dva dny bez kouře“ si r. 1900 vyžádalo pruské ministerstvo a použilo je jako podklad při projednávání zákona o ochraně přírody v Prusku; za tím účelem byl vydán dotisk článku, doplněný mezitím vyšlým článkem o Boží zahradě z roku 1898. Soubor jeho tří článků o „Boží zahradě“ vyšel v novém vydání ještě v roce 1926.

Podnět Rudorffova článku se však neprojevil pouze v publikační činnosti. V té době již R. Korb začíná uvažovat o praktické podobě ochrany přírody, kterou považuje za povinnost lidstva. Tehdy ještě v Evropě žádné ochránářské zákonodárství neexistovalo, a proto hledá možné zdroje k praktickému zajištění ochrany. Vychází z toho, že když už jednou byla uznána potřeba, chránit přírodu a krajiny domova před nemilosrdným a bezohledným vykořisťováním, sobectvím a ziskovostí nesevědomitých spekulantů nebo strážli-

vých utilitaristů a rozvojem moderních výrobních poměrů, pak se musí již jen jednat o prostředky, které k tomuto účelu mají být použity. Hmatatelnou formu dostala taková ochrana zatím jen v jednotlivých případech, u nás např. v záchraně Panské skály nebo údolí Pekla u České Lípy.

Korb si však také uvědomoval, že myšlenka zakládání velkoplošných národních parků, ve kterých by byl vyloučen jakýkoliv lidský zásah, nemůže v hustě zalidněné střední Evropě uskutečnit a tímto způsobem (např. zakládáním národních parků podle amerického příkladu) se zde ochrana přírody nedá v potřebném rozsahu zajistit. Evropa je příliš chudá na půdu, než aby mohla vyjmout celé velké krajiny z obhospodařování; bylo by však možné postavit některé menší, svojí krásou výjimečné úseky krajiny pod určitou ochranu a tak je zachránit ve stavu blízkém jejich původní kráse.

V tomto směru považoval za zvlášť významnou myšlenku zakládání „Božích zahrad“, maloplošných chráněných území, která by v tehdejší Evropě mohla být dostatečně schůdná. Když je na jedné straně původní krása země více a více ničena stavbou továrních komplexů a železnic, právě těmito továrnami a železnicemi získané bohatství a blahobyt však na druhé straně umožňuje, aby byly některé plochy a oblasti výhradně věnovány péči o krásy přírody. Když není možné přenechat volné hře přírody velké krajinné celky, dá se to provést alespoň v malém měřítku: *„Má totiž zcela zvláštní půvab, když se i na malém prostoru přenechá příroda sama sobě, nežádá se od ní žádný hospodářský užitek, ale navrátí se jaksí do stavu její původní neznesvěcené krásy. Existují přece hojně neobdělávané úhory, chudobné pastviny, které nedávají žádný řádný výtěžek. Přeměnit takové plochy na les a nechtít z něho získávat užitek by zahojilo přinejmenším část ran, které novodobý rozvoj půvabu a krásy krajiny způsobuje.*

Přitom se však musí přísně dodržet zásada, že takové zařízení smí sloužit jedině ideálnímu účelu: umožnit přírodě neznesvěcený vývoj přírody a zajišťovat ochranu tamní zvířeny a rostlinstva. Nechme na takové ploše vše růst a kvést, jak se Bohu líbí. Ponechme na takové omezené ploše zvířenu a rostlinstvo v božím pokoji, připravme jim poslední útočiště, poslední asyl, kde se také naše srdce a duch mohou potěšit a osvěžit volnou hrou přírodních sil, podivuhodnou a tajemnou krásou osvobodně se rozvíjející přírody.“

Za nejvýznamnější počín R. Korba musíme považovat právě to, že nezůstal jen u propagace ochrany přírody v časopiseckých článcích,

ale dal příklad k praktickému provedení ochrany přírody tím, že v roce 1895 za značných osobních obětí uvedl myšlenku maloplošného chráněného území v život: zakoupením parcely č. 371, ležící na východním a jižním svahu Dubiny u Sezímek, založil svoji „Boží zahradu“; později k ní přikoupil ještě sousední dvě parcely č. 370/1 a 370/2, takže celková rozloha „Boží zahrady“ dosáhla 4 ha. Další plánované rozšíření se mu však již nepodařilo uskutečnit. Polohu Boží zahrady ukazuje obr. 1.

O charakteru území „Boží zahrady“ se dovídáme z popisu, uveřejněného v článkách „Zwei Tage ohne Rauch“ („Dva dni bez kouře“) a „Der Gottesgarten bei Zössnitz“ („Boží zahrada u Sezímek“): *„Dřívější vlastník les na velké části parcely vykácel a nechal plochu ležet ladem, protože byla příliš vzdálena od jeho ostatních pozemků. Na zbývající, dosud zalesněné části pozemku rostl tehdy 15 až 20letý jedlový a smrkový les, další část zaujímal porost mladých, asi 5letých smrků; zbytek byla louka, ve které rozptýleně rostly jednoróční borovice“*. Nejprve zde Korb vysadil 1400 mladých sazenic, většinou smrků, ale též dubů, olší, lip, javorů a jeřábů. Listnáče měly většinou výšku kolem 3 m a byly vysazovány po okrajích pozemku, část také rozptýleně po celé jeho ploše. V dalším roce ještě plánoval vysazení většího počtu buků, jilmů a tisů.

Podrobnou charakteristiku území Boží zahrady (obr. 2) podává v článku, uveřejněném ve zmíněném českolipském časopise v r. 1898 takto: *„Mezi vrchy Kolným a Hamry se zvedá jako k jihu předsunutý spojovací článek obou vrchů na 32° 5' východní délky a 50° 39' 20" severní šířky vrch Dubina. Její výška obnáší 456 m nad mořskou hladinou, 186 m nade dnem údolí Bobřího potoka a nad městečkem Stvolínky, ležícím na tomto potoce jihovýchodně odtud.*

Dubina, podobně jako její o 100 a 80 m vyšší a mohutnější sousedé, patří sopečnému období a spočívá také na oné mocné podnoží kvádrového pískovce, která se ve vlnách, jako utuhlý plážový písek, táhne v pravém úhlu ke korytu Bobřího potoka. Kupu Dubiny korunují divoce přes sebe navršené čedičové bloky, jiné menší i větší kusy čediče jsou roztroušeny po celém kopci. Větší díl tohoto čediče, který zde vyvěřel v průběhu nejvelkolepější epochy života naší planety, již zvětral, rozpadl se na drobné částičky a tvoří znamenitou vlhkou lesní půdu, na které se v bohaté plnosti radostně daří všem rostlinám.

Na jih od Dubiny leží na Bobřím potoce ves Sezímky, severo-severovýchodně od ní malá obec Taneček, hranice katastrů obou obcí probíhá přes vrchol kopce z východu k západu.

Prameny nemá Dubina žádné, má však tolik mělké spodní vody, že tato v mokřích letech vystupuje na nižších místech na povrch a v zimě často vytváří velké plochy ledu.

Vrchol Dubiny je zalesněn, les pokračuje na západ a jihozápad v široké mase proti sníženině, která dělí Dubinu od Hamrů a která se poměrně prudce svažuje proti vesnici Raná na jeho úpatí. K jihovýchodu a východu jsou na svazích Dubiny louky a pole. Na severu ji uzavírá mělké údolí, jehož lučiny svojí světlou a svítící zelení připomínají alpské louky.

Když vystupujeme od Sezímek směrem na Dubinu, překvapí nás, jak nápadně se na hranici mezi pískovcovou a čedičovou půdou náhle změní vegetace.

Ze Sezímek se mezi pruhy polí a melancholickými pruhy borového lesa táhne k Dubině pustý a sterilní svah, takzvaná Sezímecká obecní pastvina. Opustíme-li tuto pastvinu a vstoupíme-li na čedičovou půdu, ukazuje se v loukách i polích neobvyklá úrodnost, chudá pískovcová ornice je nahrazena tmavou, úrodnou půdou. Na hranicích polí a luk jsou navrstveny čedičové bloky, které byly v průběhu let z nich odstraněny. Mezi nimi se oko může potěšit přebohatou vegetací křovin a mladých dřevin. V křovinatých porostech zde rostou mladé javory, duby a buky, v hustém křoví pak lískové keře, hlohy a mnoho dalších. Mladé stromky jsou stále znovu osekávány a jejich často mohutné pařezy v průběhu dlouhých let obrůstaly čedičové bloky a někdy je zvedly nad okolní půdu. Tak byl kořenovým kmenem jednoho buku vyzvednut mohutný čedičový blok několik stop nad půdní povrch. Po každém osekání tyto křoviny podivuhodnou rychlostí a bujností dorůstají.... Parcela leží na jižním a východním svahu Dubiny, je ze všech stran uzavřena vysokým lesem a je otevřena jen v části, která směřuje k východu a jihu, kde hraničí s lučinami.“

Příčinu založení „Boží zahrady“, její účel a „režim“ stanovil takto: „Boží zahrada nyní bude přenechána zcela volné hře přírody, má tvořit asyl pro zvířectvo i rostlinstvo. Žádnému zvířeti, ať již užitečnému nebo škodlivému, v ní nesmí být ublíženo, z celé plochy se nesmí získávat žádný užitek. Rostlinstvo bude ponecháno neomezenému působení přírodních sil. Tráva zůstane nepokosena, spadlé listí a jehličí se vrátí nedotčené do mateřské půdy. Sekera neporazí žádný strom, nůžky se nesmí dotknout větví žádného keře. Během dalších let vytvoří půda svojí stále stoupající úrodností vzrůst stromů a rostlin, který bude připomínat gigantické formy dávno vymizelých věků. Ale

již dnes můžeme s potěšením pozorovat, jak se za krátkou dobu příroda v tomto koutě země rozvíjí. Již za jediný rok se Boží zahrada stala bujnou divočinou zcela zvláštní krásy. Vyvinulo se zde takové bohatství vegetace, divoká změť rostlin a keřů, která srdce ochránce přírody plní nadšením. Na její malé ploše se rozšířil podivuhodný květinový koberec. Na východním svahu, který je zvláště vlhký, vznikla skutečná květinová zahrada. Návštěvník zapadá do bohatství rostlinstva nejrůznějších druhů až po kolena. V důsledku polohy ve sníženině mezi Kolným a Hamry je Dubina také častou zastávkou táhnoucích ptáků ... K tomu všemu přibývají ještě nesrovnatelně krásné výhledy. Před námi leží hustě zalesněný masiv Vlhoště, od něho se táhne onen mohutný skalní val, na jehož terase se Hvězda přimyká k skalám, až k nádherně tvarovanému kuželu Ronova, který se zvedá nad pruh vysokého lesa ležící u našich nohou. Po naší levici spatřujeme tmavou masu Kolného, jehož svahy jsou pokryty mladým lesem a temným vysokým lesem. V širokém oblouku mezi Kolným a Vlhoštěm se táhnou krásné kužely a kupy Středohoří. Jsou to v modravé dálavě Ralsko u Mimoně, Kraví hora, Provodínské kameny, Kumerské pohoří se svým Dubem a Velkým a Malým Borným, Bezděz s mohutným hradem, před nimi mezi Jestřebím se svojí zříceninou a Maršovickým vrchem zalesněný hřeben Dubového vrchu, za Maršovickým vrchem Zbýnský a Tachovský vrch. Dále špičky a výšiny Starého Berštejna a ostatních kopců Dubského Švýcarska.

Překvapující pohled se naskytne, stoupáme-li po silnici z Raného do Tanečku, na který je zpočátku vyhlídka zakryta Dubinou, a vstoupíme pak do sníženiny mezi Kolným a Dubinou; okouzlující, vskutku rajský obraz se nám pak otvírá náhle a bezprostředně v krajině, která tu leží před námi. V nádheře a kráse snad tato krajina zaostává za jinými, co jí ale propůjčuje zvláštní ráz, je její naprostá nedotčenost kulturou a ošklivostí dnešních dní. Kamkoliv oko pohlédne: žádný komín, žádné železniční zařízení se svým ohavným kouřem; kamkoliv pohlédneme, nic nepěkného, rušivého není v tomto obraze; svatý boží klid spočívá na těchto kopcích, lesích, vodních plochách a vesnicích; oblak nepopsatelné poezie se uložil nad těmito tichými pláněmi. Bohužel jsou i této krajině spočteny hodiny božího klidu, brzo již se zde bude ozývat potupný pískot lokomotivy a železnice, doprovázena vším tím ohyzdným, co s ní souvisí, pustošivě pronikne i sem.

Myšlenka založení Boží zahrady má svoje kořeny v lásce ke krásnému Božímu světu, k tajemné kráse přírody a domova. Je to jen

malý a ubohý začátek provedení velké myšlenky a nebude mít žádný význam, nenajde-li následovníky. Péče o původní krásu přírody však nesleduje jen estetický účel. Nemůže mít jen estetický význam, odvrátíme-li se občas od bídy a mnohočetné špíny života a odevzdáme-li se ušlechtilé radosti z krásného božího světa, nejušlechtlejšímu ze všech lidských požitků. Ochranou přírody sledujeme pouze ideální účel, plníme tím povinný dluh a musíme na sobě samých pozorovat umravňující a zušlechťující sílu, když se zaměstnáváme dobrovolnou a nesobeckou činností v součinnosti s přírodou. Kéž by tato myšlenka dosáhla následnictví a napodobení v širokých kruzích a posloužila tak ochraně domova a požehnání vlasti!“

Nedostatky svého projektu Boží zahrady shrnul po čtvrt století jejího trvání: „ ... Naproti tomu vývoj zvířeny za uplynulých 25 let existence Boží zahrady ve stejném rozsahu nesplnil očekávání, které bylo do projektu ukládáno. Fauna zde je sice bohatá, avšak ... podstatné zvýšení stavu zvířectva nenastalo. Zřejmě je Boží zahrada příliš malá a existuje zatím příliš krátkou dobu. K tomu přistupuje, že zahrada není oplocena. Je ovšem otázka, jestli by oplocení na tom mnoho změnilo. Oplocení by zahradu izolovalo od okolní krajiny, což by sice pro ptactvo a nižší živočišstvo neznamenal žádný rozdíl, ztížilo by však nebo úplně znemožnilo migraci větších zvířat. V důsledku toho by se např. srny v ní nevyskytovaly. Zvětšení zahrady je sice plánováno, v současné době by se však dalo provést jen s velkými obtížemi.“

Ke Korbovým 79. narozeninám napsal W. Schönichen (1925, cit. in: Ankert 1939) ve Zpravodaji německé ochrany přírody („Nachrichtenblatt für Naturdenkmalpflege“), že R. Korb „první poznal nezměrné ohrožení, kterému je tvářnost domovské přírody až do nepoznání vystavena v důsledku pokroku velkovýroby s jejími stavbami, hyzdícími krajinu, v důsledku požadavků stále narůstající dopravy s jejími drážními tělesy a regulacemi řek, v důsledku novodobých forem lesního a zemědělského hospodaření, které všechny společně víc a více zastírají původní, přírodou vytvořené rysy ... Slovem a obrazem stále znovu upozorňoval na tuto nebezpečí a jako jeden z prvních svým činem uvedl tvorbu přírodních rezervací v skutek.“

Ještě krátce před smrtí byly jeho zásluhy oceněny jmenováním za náměstka předsedy první státní instituce ochrany přírody pro německé kraje Čech, „Landeshauptstelle für Denkmalpflege, Natur- und Heimatschutz in Deutschböhmen“.

Rudolf Korb zemřel ve Stvolínkách dne 25. srpna 1925 a byl zde pohřben v hrobě po boku svého mladšího, i dnes ještě známějšího bratra (zasloužil se mj. o záchranu sousoší v Blíževdedlech a kostelíka sv. Justa ve Stvolínkách), který ho ve smrti předešel (zemřel 5. dubna 1918). Na prostém mramorovém kříži stvolíneckého hřbitova připomínal významného občana prostý nápis: „Dr. Rudolf Korb, viceprezident místodržitelství ve výslužbě, nar. v Praze 31. března 1845, zemřel ve Stvolínkách 29. srpna 1925, zakladatel Boží zahrady u Stvolínek. Jeho život byl naplněn myšlenkou na ochranu přírody před zjištěností a sobectvím lidí.“

Další osudy jeho průkopnického díla, „Boží zahrady“ na vrchu Dubina (k. 459,6) u Stvolínek, nebyly bohužel příliš povzbudivé. Po smrti zakladatele popisuje Pohatschka (1927) její stav takto: *„Četné krádeže, lesní pych aj. po válce silně přispěly ke ztížení tohoto díla. Bohužel však ... se po smrti ušlechtilého zakladatele Boží zahrady v tomto jím započatém díle dále nepokračovalo. Dědicové zakladatele byli nuceni pozemky na Dubině opět prodat a dnes je tamní les opět „zkultivován“. Charakteristický je výrok jednoho sedláka, který kus lesa koupil: Kdybyste věděl, kolik námahy to stálo, aby se z tohoto zdivočelého lesa udělalo opět něco přijatelného!“*

Neméně smutné jsou osudy poslední památky na tohoto ušlechtilého člověka, které podlehly obecnému osudu pohraničních krajů: stvolínecký hřbitov byl v nedávných letech zcela devastován a tak ani místo posledního odpočinku R. Korba, kde spočíval po boku svého bratra, v něm již nenajdeme. Povědomí o jeho jménu a práci nedošlo obecnějšího rozšíření a to ani v době, ve které se tak nebývalým způsobem rozšířily myšlenky, na jejichž vzniku a prosazování se jako jeden z prvních podílel.

V jedné věci se však R. Korb zmýlil. Jeho hlas nebyl hlasem volajícího v poušti, jeho myšlenky nezanikly. Místo jedině malé Boží zahrady máme nyní jen v České republice stovky takových rezervací. Proto si zde můžeme připomenout závěr výše citovaného Pohatschkova článku: *„Jedno dílo, které tento předbojovník hnutí ochrany přírody vytvořil, zaniklo; velké dílo ochrany přírody, na jehož vybudování Dr. Korb vynikajícím způsobem spolupracoval, však zůstane stále živé, přineslo již mnoho ovoce a dále je bude přinášet. Ušlechtilému, obětavému milovníku přírody postavíme nejlepší pomník tím, že se budeme usilovně podílet na rozšiřování tohoto velkého díla.“* To plně platí i pro nás, kteří jsme se řízením osudu uvázali

v dědictví po předchůdcích, kteří se takovou vrchovatou měrou zasloužili o zvelebení a ochranu přírody a svého domova v této jedinečné krajině.

Bibliografie článků R. Korba, uveřejněných v českolipském časopise „Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs“:

- Zwei Tage ohne Rauch (Dva dny bez kouře) - MNEC, 17, 1894, 1 - 13
Der Gottesgarten bei Zössnitz (Boží zahrada u Sezímek) - MNEC, 21, 1898, 209 - 221
Der Gottesgarten bei Zössnitz (Boží zahrada u Sezímek) - MNEC, 23, 1900, 22 - 27
Betrachtungen eines Naturfreundes über Eichwald (Úvahy ochránce přírody o Dubím) - MNEC, 24, 1901, 209 - 217
Vogelschutz in Böhmen (Ochrana ptáků v Čechách) - MNEC, 25, 1902, 303 - 304
Vom Gottesgarten bei Zössnitz (O Boží zahradě u Sezímek) - MNEC, 26, 1903, 21 - 23
Aus dem Lebenslauf eines Naturfreundes (Ze životopisu ochránce přírody) - MNEC, 26, 1903, 329 - 337
Vogelleben im Landesparke Baumgarten bei Prag (Ptačí život v zemském parku Stromovka u Prahy) - MNEC, 27, 1904, 340 - 348
Eichwaldiana. Elegien eines Naturfreundes. Hochsommertage im Erzgebirge 1902. (Eichwaldiana. Elegie ochránce přírody. Dny vrcholného léta v Krušných horách 1902) - MNEC, 28, 1905, 379 - 393
Zur Amselfrage und anderes (Ke kosí otázce a jiné) - MNEC, 30, 1908, 53 - 58
Herbsttage auf dem Eichberge bei Zössnitz 1906 und die Parkraumlanschaft (Podzimní dny na Dubině u Sezímek 1906 a krajina s parkovými mezemi) - MNEC, 31, 1908, 17 - 25
Schutz für das Elbetal (Ochrana pro labské údolí) - MNEC, 32, 1909, 89 - 97
Der Verein Naturschutzpark (Spolek Národní park) - MNEC, 33, 1910, 127 - 133
Der Verein Naturschutzpark. Nachträgliches. (Spolek Národní park. Dodatky) - MNEC, 33, 1910, 247 - 249
Der Verein Naturschutzpark (Spolek Národní park) - MNEC, 34, 1911, 117 - 122

Eichwaldiana. Elegien eines Naturfreundes. III. Die Regulierung des Flössbaches (Eichwaldiana. Elegie ochránce přírody. III. Regulace Dubského potoka) - MNEC, 35, 1912, 279 - 286

Články z téhož časopisu, obsahující zmínky o činnosti R. Korba:

Hantschel F.: Neuere Nachrichten. (K 70. narozeninám R. Korba) - MNEC, 38, 1915, 110 -112

Hantschel F.: Persönliches. (K 80. narozeninách R. Korba) - MNEC, 48, 1925, 47 - 49

Hantschel F.: Totenschau. (K úmrtí R. Korba) - MNEC, 48, 1925, 111

Paudler A.: Bücher-Anzeigen. „Der Gottesgarten bei Zössnitz“. (Recenze knihy: Boží zahrada u Sezímek) - MNEC, 23, 1900, 202

DALŠÍ POUŽITÁ LITERATURA

- Ankert H. (1939): Zur Geschichte der Naturschutzbewegung in der sudeten-deutschen Landschaft - Natur und Heimat , 10, 5 - 15
- Pohatschka E. H. (1937): Der Gottesgarten bei Zössnitz - Natur und Heimat, 8, č.1, 21 - 22,

RESUMÉ

Rudolf Korb und sein „Gottesgarten“

Petr Kühn

Vor 75 Jahren, am 25. August 1925, starb in Stvolínky (Drum) bei Česká Lípa (Böhmisch Leipa) R. Korb, Statthalterei-Vizepräsident i. R., ein Vorkämpfer der Natur- und Heimatschutz-Bewegung. Geboren am 31. März 1845 in Prag, studierte Jurisprudenz an der Prager deutschen Universität. Nach seinem Übergang in den Ruhestand übersiedelte er im Jahre 1913 nach Stvolínky.

Im Jahre 1892 stiess er auf den Text des Vortrages über den „Schutz der landschaftlichen Natur und der geschichtlichen Denkmäler Deutschlands“ von Prof. E. Rudorff. Hier fand er auf einmal alles das deutlich ausgedrückt, was er bereits seit seinen jungen Jahren als eine Notwendigkeit sah, und was ihm viele Stunden Überlegungen kostete. Unter dem Eindruck des Textes dieses Vortrages begann er sich aktiv mit der Propagation des Schutzes der Natur und der Heimat zu widmen. In den Jahren von 1894 und 1911 veröffentlichte er in den in Böhmisch Leipa erscheinenden „Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs“ einige Artikel, die sich mit der Notwendigkeit des Schutzes von Natur- und Heimat beschäftigten. Es war darunter die Unterstützung der Bestrebungen zur Erhaltung der natürlichen Schönheit des Elbetales zwischen Velké Žernoseky (Gross Tschernosek) und Ústí nad Labem (Aussig) und zur Rettung des Dubitzer Kirchleins, der Dominante dieser Landschaft. In drei Beiträgen rief er zum Kampfe um die Rettung der von Windbrüchen und durch den Bau der Eisenbahn und den Braunkohlenabbau schwer geschädigten natürlichen Schönheit der Umgebung des nordböhmisches Kurortes Dubí (Eichwald) auf. Er veröffentlichte auch eine Bestandsaufnahme der Vogelwelt des (jetzt leider nicht mehr bestehenden) Drumer Schlossparkes und des Prager Landesparkes Baumgarten und verurteilte in einem besonderen Beitrag entschieden den damals populären Kampf gegen die Amsel.

R. Korb blieb aber nicht nur bei der schriftlichen Unterstützung des Naturschutzes in Zeitschriften, aber gab allen späteren Naturfreunden ein Beispiel des praktischen Naturschutzes. Im Jahre 1895 rief er unter nicht geringen persönlichen Opfern den Gedanken eines kleinen Naturschutzgebietes ins Leben: er gründete seinen „Gottesgarten“ durch Ankauf der Parzelle No. 371 auf dem südlichen und südöstlichen Abhänge des Eichberges (Dubina) bei Sezimky (Zössnitz), den er noch später durch den Ankauf der benachbarten Parzellen No. 370/1 und 370/2 erweiterte. Über den Zweck und das Regime des Gottesgartens, der so eine Fläche von 4 ha erreichte, schrieb er: *„Der Gottesgarten wird nun ganz dem freien Spiele der Natur überlassen, er soll ein Asyl für die Tier- und Pflanzenwelt bilden. Keinem Tiere, sei es nützlich oder schädlich, soll auf demselben etwas zu Leide geschehen, kein Nutzen darf von demselben gezogen werden. Die Pflanzenwelt wird ganz und gar dem Wirken der Naturkräfte anheim gegeben. Das Gras bleibt ungemäht, das herabfallende Laub und die Nadeln kehren unberührt zum Mutterboden zurück. Die Axt wird keinen Baum fällen, die Schere keinen Strauch beschneiden.“*

Das weitere Schicksal seines bahnbrechenden Werkes, des „Gottesgartens“ auf dem Eichwald bei Sezimky war leider nicht allzu ermunternd. Nach dem Ersten

Weltkrieg wurde das Naturschutzgebiet durch häufige Diebstähle beschädigt, Waldfrevel u. a. trugen nach dem Kriege viel dazu bei, das Werk zu erschweren. Leider sahen sich die Erben des Gründers genötigt, die Grundstücke auf dem Eichberge wieder zu verkaufen, und heute ist dort der Wald wieder „kultiviert“. Heute weisen nur noch einige von Korb gepflanzte Eiben eindeutig darauf hin, dass in diesem Stück Wald früher einmal das Naturschutzgebiet „Gottesgarten“ bestand. Der Friedhof in Stvolínky wurde in den vergangenen Jahren völlig vernichtet und heute ist auch die letzte Ruhestätte R. Korbs nicht mehr aufzufinden. Es war hier auf einem einfachen Kreuz die Inschrift: „Dr. Rudolf Korb, Statthalterei-Vizepräsident i. R., geb. in Prag am 31. März 1845, gest. in Drum am 29. August 1925, der Begründer des Gottesgartens bei Zössnitz. Sein Leben war von dem Gedanken erfüllt, die schöne Gotteswelt vor der Zerstörung durch menschlichen Eigennutz und menschliche Selbstsucht zu schützen.“

Der Würdigung, die Pohatschka (1937) an den Schluss seines Artikels setzte, können wir uns nur anschließen. Er schrieb: „Das eine Werk, das der Vorkämpfer der Naturschutzbewegung geschaffen hat, der Gottesgarten bei Zössnitz, ist vergangen; doch das grosse Werk des Naturschutzes, an dessen Aufbau Dr. Korb hervorragend mitgearbeitet hat, bleibt bestehen und hat bereits viele Früchte getragen. Dadurch, dass wir eifrig am weiteren Fortschritte dieses grossen Werkes mitarbeiten, setzen wir dem edlen, opferbereiten Vorkämpfer Dr. Korb ein dauerndes Denkmal.“ Das gilt im vollen Wortlaut allerdings auch für uns, die das Schicksal vor die Aufgabe gestellt hat, das Erbe unserer Vorgänger, die sich in einem so ausserordentlichen Masse für die Erhaltung und den Schutz der Natur und Heimat in dieser einzigartigen Landschaft eingesetzt haben, weiter zu pflegen.

Zum Schluss ist dem Beitrag eine Übersicht der in den „Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs“ veröffentlichten Arbeiten R. Korbs angeschlossen.

SUMMARY

Rudolf Korb and his "God's garden"

Petr Kühn

Seventy five years ago, on August 25, 1925, at Stvolínky near Česká Lípa died the retired vice-chairman of the vicegerent's authority of Prague, a prominent precursor of the movement for the protection of nature and the native country. Born on March 31, 1845 at Prague, he studied for Doctor of Law at the German university of Prague. After his retirement in 1913 he moved to Stvolínky.

In 1892 he got acquainted with a paper by E. Rudorff dealing with the protection of nature and of historical documents in Germany, which made an amazing impression on him. In it he found clearly expressed all the ideas which since his youth he felt to be necessary and which took him many hours of cogitation. Influenced by this paper he began to work for the promotion of nature protection.

From 1894 to 1911 he published in the "Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs" a series of papers dealing with the necessity of nature and landscape protection. The "Mitteilungen ...", a quarterly journal edited at Česká Lípa, was the oldest Austrian journal interested in tourism and protection of nature.

In these papers he stressed the preservation of the natural beauty of the Labe (Elbe-) valley between Velké Žernoseky and Ústí nad Labem. He supported the efforts trying to save the small church of Dubice, a dominant of this region. Three of his papers struggled for the preservation of the beauty of the environment of the north Bohemian health-resort Dubí. He also published an account of the bird population of the (later destroyed) park surrounding the castle of Stvolínky and of the "Stromovka" park at Prague. In a separate paper he fought against the then popular struggle against the blackbird.

In these year there were no legal means of nature protection in Europe, but for R. Korb papers in journals only were not sufficient. In 1895, therefore, he gave a practical example how nature could be protected. He purchased three parcels of almost 4 hectares of the wooded southern and eastern slopes of the "Dubina" hill near Sezimky. Here he founded the first small nature reserve, his "God's garden".

The purpose and regime of this nature reserve were: *"This „God's garden" will now be left only to the free play of Nature. It shall become an asylum for animals and plants. No animal, whether it be useful or harmful, must be hurt, from the whole area no profit must be drawn. The vegetation will be left to the unbounded action of the natural force. The grass will remain unmown, the fallen leaves and needles will return to the native earth. No one of the trees shall be cut by the axe, no branches of any shrub shall be touched by scissors."*

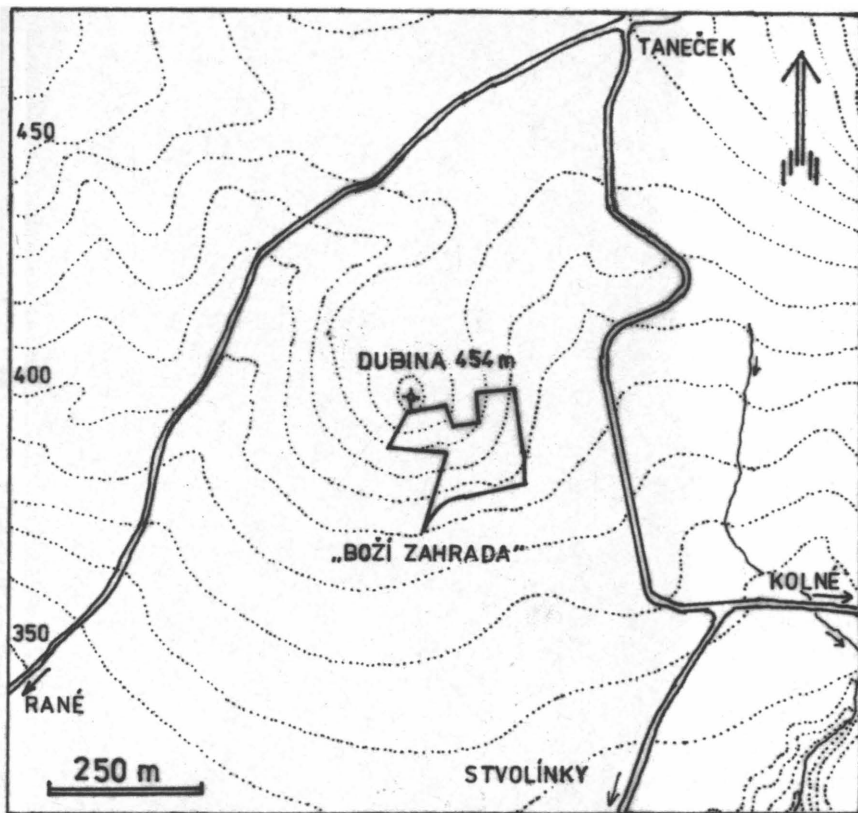
Regrettably, the further fate of his pioneer work, the "God's garden" on the hill Dubina near Stvolínky, was not too encouraging. After the death of the founder his heirs "were forced to sell the lands on the Dubina hill and to-day the wood here is again civilized". At present, only some of the yew-trees, planted by the founder, show that here once was the first small nature reserve. The cemetery of Stvolínky was in the past several years totally devastated and to-day not even his last resting place can be identified. Here there was on a simple cross the inscription: "Dr. Rudolf Korb,

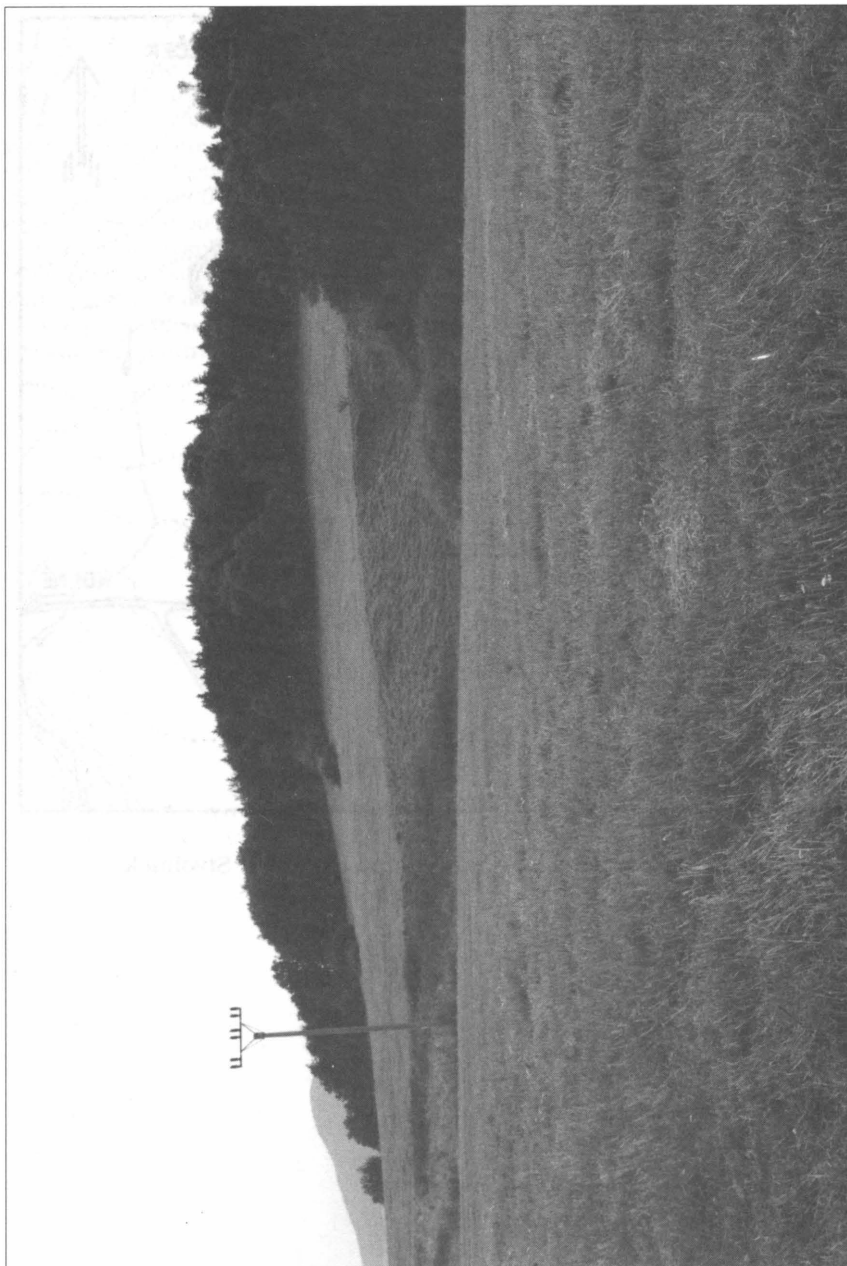
retired vice-chairman of the vicegerent's authority, born in Prague March 31, 1845, deceased on August 29, 1925, the founder of the "God's garden" at Sezimky. His life was filled by the idea to protect the beautiful God's world from being destroyed by human greed and selfishness."

We only can joint to the appraisal expressed by Pohatschka (1937) at the end of his paper. He wrote: "The one work, which was created by this pioneer of the movement for the Protection of Nature, "God's garden" at Sezimky, was extinguished. But the great work, on the foundation of which R. Korb outstandingly took part, the movement for the Protection of Nature, did not only survive but already brought about very important results. The best way, how we may erect a lasting monument to this noble-minded, self-denying pioneer Dr. Korb is to co-operate on the further progress of the great work of Protection of Nature and Landscape."

The paper is supplemented by a bibliography of papers published by R. Korb in the quarterly journal "Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs".

Obr. 1 - Mapová skica polohy Boží zahrady na Dubině u Stvolínek

Obr. 2 - Pohled na Dubinu ze severu od silnice z Rané na Taneček

JESKYNĚ NA MILŠTEJNĚ

Přemysl Brzák - Otakar Fabiánek - Petr Havránek

Historie

V nejjihnějším cípu Jedlovského hřbetu, asi 3,5 km na sever od Cvikova, leží ve směru JJZ-SSV nevelký hřbítek se zbytky středověkého hradu Milštejna. Název bezesporu souvisí s těžbou a následným zpracováním velmi pevného křemenného pískovce, který zde byl lámán zřejmě ještě před založením hradu. Činnost byla zaměřena především na výrobu mlýnských kamenů.

Hrad byl vystavěn patrně na přelomu 13. a 14. století. Podle některých autorů dokonce již ve druhé polovině 13. století. První zmínka o hradu (a o lokalitě vůbec) pochází z roku 1343 a říká, že posádka z Milštejna tehdy pronásledovala spolu s Žitavskými loupící Mišňany. Majitele sídla však zpráva neuvádí. V roce 1362 již ale prokazatelně vlastnil hrad Jindřich Berka z Dubé. Po jeho smrti (roku 1404) převzal panství jeho nejstarší syn Hynek Dubský, který se jako první Berka psal po Milštejně. Stejně se psali také jeho synové Jaroslav a Jindřich, který se po Jaroslavově smrti roku 1433 stává jediným majitelem panství. Podle zprávy ze zhořeleckých radních rejstříků nakoupili roku 1442 zhořelečtí měšťané od milštejnského hejtmana kamenné koule do pušek. Je tedy dost možné, že lom byl činný i v době funkce hradu. Za válek Vartenberků s Lužicí získal Jindřich hrad Lipou a přesídlil tam. Po jeho smrti (roku 1447) zdědil panství jeho stejnojmenný syn, který se stále psal po Milštejně, ačkoli již sídlil na Lipé. Milštejn přestal být sídelním hradem šlechty, ale zůstává zde silná vojenská posádka. V roce 1456 byl Milštejn dobyt Lužičany. V roce 1470 Jindřich Berka umírá a o panství se dělí jeho čtyři synové. Roku 1532 spravuje panství Zdislav Berka z Dubé a Lipé, který sídlí v Zákupích. Hrad je pos-

tupně opuštěn, ale po nějaký čas je ještě udržován. Po roce 1600 však již rychle chátrá. V dalších písemných zprávách je Milštejn uváděn jako lom na panství Zákupy.^{1/}

Těžba, která pravděpodobně probíhala nepřetržitě od konce 13. století, dosáhla většího rozmachu až po roce 1665, za panování knížete Julia Františka ze Zákup. Lomová stěna se posunula až pod hrad a vynutila si zboření velké hradní věže, která ohrožovala provoz v lomu. Další věž se podle zápisů z mařenicke fary zřítily do lomu roku 1726. Pro pokračující těžbu nechal roku 1793 polesný Homolka podkopat a střelným prachem rozmetat zbytek velké věže^{2/} Jinak měl pan polesný pro kámen cit, jak dosvědčuje jeho „sedátko“ v Naději a náhrobní kámen v Mařenicích. Další nárůst těžby přineslo její zprůměrnění po roce 1873, kdy si lom pronajali bratři Israelové z Drážďan. Pracovalo tady téměř 100 dělníků. Střelný prach by skálu příliš roztrhal, proto se kámen štěpil železnými klíny. Hrubé kameny se pak opracovávaly v továrně v blízké osadě Naděje. Žernovy o šíři 80 cm a síle 60 cm vážily zhruba 300 kg; výroba jednoho kusu trvala dělníkovi přibližně dvacet dní. V rušnějších obdobích se tu vyrábělo až 600 žernovů ročně. Jejich odbyť šel z 20 % do Rakouska a Německa, z 60 % do Ruska a z 20 % až do Skandinávie. Těžba pokračovala až do roku 1910 a pohltila prakticky celé podloží hradu.^{3/}

Jak likvidace hradu, tak zvláště samotná těžba způsobila zavalení skalních úpatí s četnými převisy. Jejich uzavřením vznikly zajímavé pseudokrasové jeskyně. Některé převisy a jeskyně byly v průběhu těžby využívány, o čemž svědčí nejen nedokončený žernov v jeskyni 06-03, ale i zbytky zděné přepážky či portálu a soubor keramických střepů v sedimentech jeskyně 06-01 nebo drobné nálezy střepů prakticky ve všech zkoumaných jeskyních. Ve dvacátém století se tyto podzemní prostory staly středem pozornosti turistů. Roku 1932 byly v tisku publikovány senzační zprávy o objevu rozsáhlých jeskyní na Milštejně. Jejich duchovním otcem byl objevitel Alfréd Hoster ze Žitavy, který je popisuje jako složitý systém snad 10× rozšířený do sálů a v několika patrech nad sebou. V terénu pak ukazuje jen sutí zasypané vchody. To podnítilo některé zájemce k serióznímu průzkumu lokality. Nezávisle na sobě jej provedli doktor C. Heinke ze Žitavy^{4/} a Wilhelm Vortisch ze Cvikova.^{5/} Oba badatelé publikovali v tisku své poznatky, čímž dali přehnaným pověstem reálnou podobu. V článku W. Vortische je poměrně přesný po-

pis prostor, který odpovídá námi ověřené skutečnosti. W.Vortisch s panem Langhansem také rozšířili některé průlezy v sutí a pokoušeli se o prolongaci v místech udaných A. Hosterem. Poté následovalo dlouhé období badatelského klidu a zájem o lokalitu ožil na začátku osmdesátých let, kdy Správa CHKO Lužické hory zde uvažovala o vyhlášení chráněného území v kategorii chráněný přírodní výtvar. Zůstalo však pouze u mapy povrchové situace a několika náčrtů jeskyní.

Popis prostor

06-01 Kovárna: Vstup do prostoru je na východním úpatí. Zasucením nehlubokých převisů během provozu lomu vznikla tříkomorová, z genetického hlediska kombinovaná jeskyně. K zasucení došlo v době, kdy byl hrad již opuštěn, což dokazují zbytky zdiva v hromadách sutí, uzavírající druhou, prostřední komoru. Uvnitř první komory se nachází relikt zdiva (snad portálu) ve kterém byly s největší pravděpodobností vsazeny dveře, oddělující severní část (nálezy fragmentů keramiky), od zbývajících prostor. Zvláště působivé jsou zde polopilířovité partie stropu, vzniklé působením vody. Podobná členitá prostora se připojuje z jihozápadu, na kterou pak ze stejného směru navazuje poslední, třetí komora. Ta se rozprostírá o něco výše než obě předchozí, takže je třeba vyšplhat se k průlezu po balvanité sutí kousek vzhůru, teprve pak se lze protlačit mezi skálou vpravo a sutí vlevo. Přístup do komory má charakter plazivek. Skála zde není opracována vodou, klínovitý tvar prostoru je tady ovlivněn rozsedlinou. Z jihovýchodu zatarasuje jeskyni kužel sutí, pokrytý vrstvou zeminy, na protější straně se drží až 20 cm vody. Celková délka jeskyně je asi 45 m, výška se pohybuje kolem dvou metrů a maximální šířka dosahuje dvanácti metrů.

06-02 Milštejn: Za skalní bránou jsou v balvanité sutí vstupy do menšího jeskynního systému. JJZ část začíná u skalní stěny, asi 10 m od brány. Tvoří ji prostora na puklině JJZ-SSV, dlouhá 14 m, kolem jednoho metru široká a 3 m vysoká. Posledních více jak dva metry SSV části prostoru jsou ovlivněny posunem skalního bloku, což pozměnilo úklon téměř kolmé prostoru na asi pětáctýřicet stupňů. V místech vstupu se téměř od JV připojuje složitější systém z části vrstevních a z části suťových prostor. Prvních asi 7 m smě-

řuje téměř k jihovýchodu, pak se stáčí k SSV, po bezmála devatenácti metrech k SV a asi po čtyřech metrech vyúsťuje. Tyto prostory patrně vznikly zasucením průrvy po zvětralé žíle vulkanitu, pravděpodobně vlivem těžby. Suť tak zakryla menší převisy skalního úpatí. Prostory této druhé, členitější části dosahují výšky maximálně 1,5 m a jsou až kolem pěti metrů široké. Celková délka jeskyně je téměř 40 m.

06-03 Nová Kovárna: Jeskyně Nová Kovárna leží v jižní části skalního hřebítku a orientována je ve směru SSZ-JJV. Také tato jeskyně se skládá ze tří komor, z nichž dvě větší mají samostatný vstup. V první komoře je vpravo od vchodu hromada sutí, skrze kterou v horní části prosvítá denní světlo. Prostora je přes dva metry vysoká, 3,5 m široká a téměř 8 m dlouhá. Nalevo leží při stěně jeskyně nedokončený poškozený žernov, za kterým směřuje k jihu úzký nízký průlez do druhé, přibližně stejně velké prostory. Ze severovýchodu se k ní připojuje vertikální vstup, běžně užívaný a pohodlnější je však horizontální vstup od východu. Z této druhé komory vede jihovýchodním směrem velmi malý průlez do malé, vodou vytvořené oválné prostůrky. Z jihu sem přichází malý přivodní kanálek, kterým přitékala voda, zčásti vytvářející zdejší prostory. Celková délka jeskyně je 17 m.

06-04 Vinný sklep: Asi 1 km severozápadně od Milštejna vystupuje nad podloží kvádrových pískovců protáhlý znělcový vrch Hengstberg (627 m). Na svazích k východu a jihu jsou výchozy silně prokřemenělého pískovce. V jednom z těchto výchozů, na jihovýchodním úpatí, byl působením ledu vymodelován malý jeskynní výklenek, blízký svým charakterem nedalekým pseudokrasovým jeskyním na Milštejně. Turistický průvodce uvádí, že se jedná o jeskyni nakupenou z balvanů. Jde však o systém puklin, na jejichž křížení jeskyně vznikla. Její přední část tvoří převis, hluboký asi 3 m a široký maximálně 6,5 m. Strop, jenž ve vstupní části dosahuje výšky dvou metrů, klesá pod úhlem 20°. Za nejnižším, zúženým místem prostora pokračuje ještě bezmála sedm metrů k SSV, její výška se pohybuje okolo jednoho metru, šířka kolem dvou metrů.

Geologie

Milštejn jako skalní výchoz je součástí rozlehlého areálu kvádrových pískovců březenského souvrství lužické faciální oblasti, které budují převážnou část povrchu západní části Lužických hor jako nejmladší sedimenty svrchní křídly. V podloží křídly jsou fylity ještědského krystalinika, případně vulkanickosedimentární komplex paleozoika středočeského vývoje pánve v izolovaných reliktech. Horninou skalních útvarů je středně, méně hrubě zrnitý pískovec, šedobílý, s křemenným tmelem, místy velmi silně prokřemenělý. Tmel je bazální, místy jsou i opálové sintry. Křemenná zrna jsou subangulární, převažuje čirý křemen, charakteristický je podíl štěrcíku růžového křemene. Ve spodní části skal vycházejí hrubě zrnité pískovce světle okrové barvy, méně prokřemenělé, které nemají setřeny sedimentární textury. Skalním útvarem probíhá linerní vulkanikotektonická žilná struktura, velmi dobře patrná podle účinku na okolní pískovce, které jsou v její blízkosti tektonicky postiženy a silně prokřemeněny, místy s železitými impregnacemi. Vlastní vulkanická žíla není souvislá nebo je denudována. Struktura směru JZ - SV je sledovatelná v délce dvou kilometrů, na SV je konturována skalními suky pískovců nebo křemenců, místy i odvaly starých dobývek, a omezuje výchoz fonolitového tělesa Suchého vrchu. Dále k SV se projevuje jako tektonická porucha v údolí Hamerského potoka. V okolí Milštejnu se nalézají i staré povrchové dobývky Fe-rud vázaných na vulkanikotektonické struktury především krušnohorského směru. Rudy byly hutněny v pecích jižně od hradu a dále zpracovávány v hamru v dnešní osadě Hamr. Neogenní terciérní vulkanity jsou v okolí zastoupeny hlavně trachyty a fonolity, jde však o subvulkanity. Plošně méně rozsáhlé jsou bazaltoidy žilného charakteru, které sledují hlavní směry saxonské tektoniky, t.j. JZ - SV a JV - SZ. Jde o pravé žily (rozsedlinové), o jejich průběhu vypovídají doprovodné jevy, hlavně alterace okolních hornin (prokřemenění, proželeznění). Pro Milštejn má význam struktura krušnohorského (JZ - SV) směru, linie sudetského směru JV - SZ se uplatňují méně výrazně, zajímavá jsou křížení obou výše uvedených směrů, např. na Trávnickém vrchu.

Geomorfologie

Jedlovský hřbet hřbet je plochou hornatinou, jejíž základ tvoří sedimentární stupňovina kvádrových pískovců, jejichž reliéf je rozčleněn erozí a denudací vrstev, podmíněnou tektonicky a litologicky. Pískovce tvoří strukturní hřbety a plošiny, místy zpevněné průniky vulkanitů, které výškově dominují. Neovulkanické suky jsou zde výrazné, poměrně plošně veliké a významně se podílejí na akumulacích tvarech reliéfu svými balvanitokamenitými sutěmi. Balvanité sutě jsou příznačné i pro pískovce, pokud jsou prokřeměnělé, zejména v souvislosti s terciérním vulkanismem. Údolí jsou většinou založena tektonicky, aluvia jsou nepatrná, mnohde jsou skalní prahy. Tvar milštejnských skal je možno přirovnat ke křemencovému suku, tektonické postižení a prokřeměnění je výrazně odlišuje od obvyklých erozně denudačních tvarů pískovců. Skály jsou značně poznamenány těžbou a zpracováním odolné horniny, přesto lze na základě analogie se skalními objekty v podobné geologické pozici poměrně přesně popsat tvar skal. Jedná se o v Lužických horách, resp. v Zittauer Gebirge, typický skalní útvar: Skála nebo skalnatý hřbet s úzkým příkopem uprostřed. Převýšení skalních zdí vůči příkopu, který připomíná svým charakterem kaňon, činí často i několik desítek metrů, např. Fellerova zeď na Vraních skalách u Horního Sedla. Dalšími příklady jsou Nonnenfelsen a Felsengasse v Zittauer Gebirge. Na Milštejně je zachována pouze západní část skalního bloku, východní byl odtěžen. Nejvyšší věž má několik skalních oken, na vrcholu jsou vyvinuty i skalní mísy. Při patě věže je prorážena brána, která využila oslabení skály jeskynním výklenkem. Za branou ve vnitřním prostoru lomu leží jeskyně založená na rozevřené puklině, která přibližně sleduje směr SSV - JJZ. Na tuto průleznou puklinu navazuje na SV prostor původních jeskynních výklenků a převisů, většinou vyplněný balvanitou sutí. Níže, na východním úpatí skalního bloku, se nachází větší podzemní prostora (Kovárna), vzniklá zasucením převisů, která pokračuje do nitra skály jako puklinová jeskyně. Přes velmi tvrdou horninu je ve vstupní části vyvinuta velmi pěkná výzdoba, především stropu (hodiny, evorzni koryta). Převisy a jeskyně vznikly v pleistocénu působením vod a zejména ledu. I když se jedná převážně o menší převisy a výklenky, méně pak o prostory jeskynního charakteru, geneticky kombinované typy, je rozsah a výzdoba těchto prostor vzácností nejen v Lužických horách.

Hydrologie

Na Milštejně voda vniká do prostor především sutí, která na mnohých místech překrývá vstupní části převisů, nebo průsakem na puklinách. Kumuluje se však pouze v nejzašších místech severo-severovýchodní a jihozápadní části jeskyně Kovárna. Sbírá se z přímé spádové oblasti, tedy ze skalního masivu, pokrytého zvláště listnáči. Lokalita leží na rozvodí Hamerského a Rousínovského potoka. Nedaleko k SV vyvěrá pramen zvaný Stříbrná studánka. Poblíž jeskyň se nenachází žádné lidské obydlí, jen přechodně obývaný nevelký srub. Na Vinném sklepu prosakuje voda puklinami v zadní části převisu, kde se v zimě tvoří pěkná ledová výzdoba, jejíž některé prvky lahvovitého tvaru daly jeskyni jméno.

Biologie

Druhově bohatý vegetační pokryv Milštejna je odvislý od geologické stavby dané lokality. Stromové patro je zde zastoupeno především javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*), a bukem lesním (*Fagus sylvatica*). Ze zástupců bohatého bylinného patra lze jmenovat například bažanku vytrvalou (*Mercurialis perennis*), kokořík přeslenatý (*Polygonatum verticillatum*), pryšec sladký (*Euphorbia dulcis*), kyčelnici cibulkonosnou (*Pentaria bulbifera*), kruštík širokolistý (*Epipactis helleborine*) a další. V zimním období vyhledávají jeskyně některé druhy hmyzu (*Scoliopteryx libatrix*, *Meta menardi*,...). V jeskyni Kovárna navíc často hibernují některé druhy netopýrů (*Plecotus auritus*, *Myotis daubentoni*, *Myotis myotis*, *Barbastella barbastellus*).

Ve vrcholových partiích a blízkém okolí jeskyně Vinný sklep převažuje buk lesní (*Fagus sylvatica*), dolů do údolí pak získává převahu smrk ztepilý (*Picea abies*) spolu s modřínem opadavým (*Larix decidua*). Jeskyně vyhledávají některé druhy hmyzu, jako například můra sklepní (*Scoliopteryx libatrix*) a babočka paví oko (*Inarchis io*).

Přístupnost a turistický ruch

Kromě jeskyně Milštejn jsou ostatní prostory poměrně pohodlně přístupné. V jeskyni Kovárna je snadno přístupná její první část, druhá část jen s obtížemi, plazivkami. Turistický ruch je zvláště v letním období značný, většina návštěvníků však o jeskyních neví.

Přesto jsou občas navštěvovány a v jeskyních Kovárna, Nová Kovárna a Vinný sklep bývá někdy i rozděláván oheň.

Závěr

Hrad Milštejn, dnes spíše již jen skalní útvar, je spjat s těžbou tvrdého křemenného pískovce, která zde probíhala možná i před výstavbou hradu samého, minimálně jde o úsek šesti století. Lom nabyl větších rozměrů až za panování Julia Františka vévody Sasko-Lauenburského, který na zákupském panství podporoval různé výrobní činnosti, které pomohly překonat následky třicetileté války. Těžba kamene, téměř výlučně používaného k výrobě mlýnských kamenů, ukrajovala skály pod vlastním hradem, takže po nasazení mechanizace v lomu na konci 19. století, zůstalo z hradu pár metrů zdiva u hradní brány. Lom byl činný až do roku 1910. Původní podobu skal není možné, stejně jako vzhled hradu, rekonstruovat jinak než hypoteticky, a to na základě analogie s blízkými skalními útvary v podobné geologické pozici. Jednalo se o velmi nápadné (jak převýšením, tvarem i barvou) skalisko, protažené podél tektonické linie SV - JZ směru, která vytvořila podélnou osu charakteru několik metrů široké rozsedliny. Na JV straně byly skály perforovány několika hlubokými převisy, které pak přecházely do nitra skály jako puklinové jeskyně. Během těžby byly převisy překryty lomovou sutí a staly se vlastně jeskyněmi. Jeskyně mají, vzhledem k tvrdé hornině, bohatou výzdobu, vzniklou činností vod a zejména tvorbou ledu v periglaciálním klimatu starších čtvrtohor. I přes nepřízeň osudu zůstává Milštejn významnou památkou geologickou a geomorfologickou i historickou pamětihodností.

POZNÁMKY

- 1/ Anděl R., Kabiček J. 1962: Hrady a zámky Severočeského kraje. Severočeské krajské naklad. Liberec, s. 198.
- 2/ Gabriel F. - Panáček J. 1996: Hrad Milštejn. Bezděz, 4, 1996, s. 17 - 35.
- 3/ kolektiv 1987: Lužické hory. Ještědský hřbet. Turistický průvodce ČSSR, Olympia, Praha.
- 4/ Heinke C. 1933: Gibt es in unserer Heimat Höhlen? Zittauer Nachrichten 10, Heft 3, s. 9 (Zittauer Geschichtsblätter), Zittau.
- 5/ Vortisch W. 1934: Die „Höhlen“ am Mühlstein bei Zwickau in Böhmen und morpholog. Beobachtungen an der Felsengruppe. Vierteljahrsschrift für Geologie und Erdkunde der Sudetenländer, ročník VII, č. 3, s. 72 - 77, Liberec.

OSTATNÍ POUŽITÁ LITERATURA

- Demek J. a kol. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR, hory a nížiny. Academia Praha
- Havránek P., 1979: Milštejn. Zpráva o předběžném průzkumu. MS. Správa CHKO Lužické hory, Cvikov.
- Havránek P. 1996: Geologie Lužických hor. Bezděz, 4, 1996, s. 97 - 114.
- Valečka J. red. 1999: Geologická mapa ČR. List 02-24 Nový Bor. ČGÚ Praha

RESUMÉ

Die Höhlen auf dem Milštejn

Brzák Přemysl - Fabiánek, Otakar - Havránek, Petr

Die Burg Milštejn (Mühlstein) wurde spätestens an der Wende des 13. und 14. Jahrhunderts gebaut. Etwa 200 Jahre diente sie als Sitz der Familie Berka z Dubé, im 16. Jahrhundert wurde sie verlassen. So konnte sich voll der Abbau des Sandsteines entwickeln, die zu Mühlsteinen verarbeitet wurden. Dieser Abbau verursachte aber auch die Zerstörung der Gebäude der Burg und beeinflusste bedeutend auch das Aussehen des Felsgebildes, auf dem die Burg stand. Interessant sind die Höhlen, die in den 30er Jahren des vergangenen Jahrhunderts, als sie entdeckt wurden einer grosses Aufsehen erregten.

Die größte Höhle ist die sog. Schmiede, die eine Länge von etwa 45 m bei einer Höhe von um 2 m erreicht. Es handelt sich dabei um ein System von mit Steinbruchschutt verschütteten, mit einer Spaltenhöhle verbundenen Überhängen. Die Decke und die Wände des Eingangsraumes sind durch die Tätigkeit von Wasser und insbesondere von Eis, dessen Einfluss auch heute noch im Winter verfolgt werden kann, modelliert. Einen ähnlichen Charakter hat auch die Höhle im Nordteil des Felsens an dem sog. Felsentor. Es handelt sich auch hier um eine Spaltenhöhle, die mit einigen Stockwerken von Schutt bedeckten Überhängen kombiniert ist. Im Ganzen wurden drei Höhlen ausgemessen und ein Plan der oberflächlichen Situation erstellt. Der Milštejn besteht aus Sandsteinen der Březno-Schichtenfolge der oberen Kreide; es ist ein sehr hell gefärbter Quarzsandstein. Die Anwesenheit einer vulkanotektonischen Gangstruktur verursachte eine Verquarzung des Sandsteines; charakteristisch ist ihr Streichen von SE nach NW. Sowohl auf dem Milštejn und besonders auch in seiner Umgebung diente der verwitterte Gangvulkanit als Eisenerz. Vom geomorphologischen Standpunkt ist der Milštejn eine in diesem Teil der Kreidetafel typische Felsbildung. Entlang der vulkanotektonischen Strukturen kam es zu einer Verquarzung oder Imprägnation mit Eisenlösungen, sodass die dadurch verfestigten Sandsteine der Verwitterung besser standhielten und heute als isolierte Felsbildungen über das denudierte Umland herausragen. Eine besondere Aufmerksamkeit verdienen die sog. Felsfenster und Felsenschüsseln, das sog. Felsentor ist eine künstlich geschaffene Bildung.

SUMARY

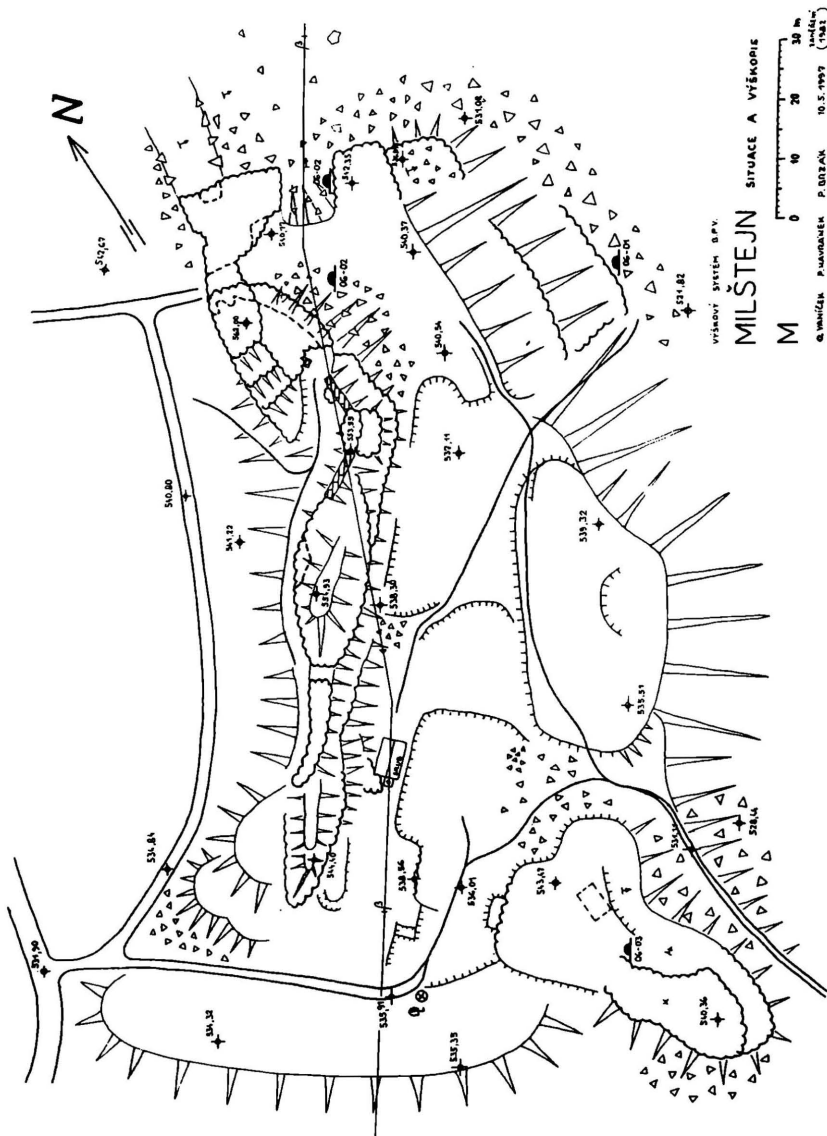
The caves of the Milštejn hill

Brzák Přemysl - Fabiánek, Otakar - Havránek, Petr

The Milštejn castle (milštejn in Czech = millstone) originated most probably at the turn of the 13th and 14th century. Approximately 200 years it served as the site of the family Berka z Dubé, in the 16th century it was abandoned. It was therefore possible fully to unfold the quarrying of the sandstone which was used for the fabrication of millstones. The quarrying, however, caused the ruin of the castle buildings an also heavily affected the aconfiguration of the rock on which the castle was based. An interesting feature of the rock are several caves which gained an outstanding notice after their description in the thirties of the past century.

The greatest cave is the so-called smithy which is about 45 m long and about 2 m high. It is a system consisting of several overhangs combined with a fissure cave. The ceiling and the walls are shaped mainly by water and, particularly, by ice the action of which we may observe during the winter. Also the cave in the northern part of the rock massiv at the so-called rock gate has a similar character. The matter is a vertical fissure cave combined with several overhangs covered by rock debris. As a whole three caves had been measured and a map of the surficial situation was constructed.

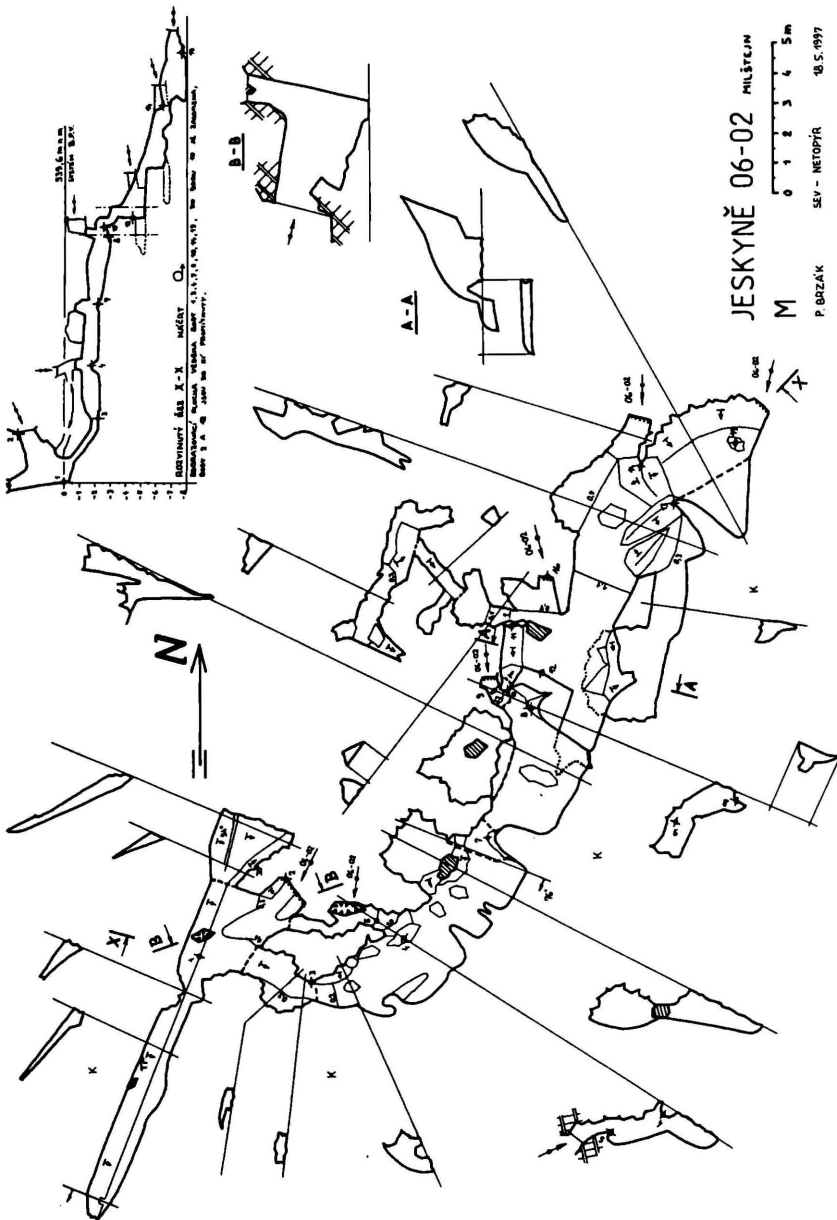
The Milštejn rock consists of the Březno-sandstone of the Upper Cretaceous. It is a very light-coloured quartzose sandstone. The presence of a volcanotectonic structure caused the silicification of the sandstone. Characteristic is the SW-NE strike of the structure. The weathered vein volcanic rock as at the Milštejn as in the environment served as a iron ore. From the point of view of geomorphology the Milštejn rock is a rock mass typical for this part of the Cretaceous plate which suffered by silicification or impregnation with iron oxides along of a volcanotektonic structure. The resulting harder sandstones were more resistant to the weathering and, therefore, protrude from the surrounding terrain in the shape of distinct rocks. An interesting feature of the rock are rock windows and basins, the so-called rock gate being a artificial feature.

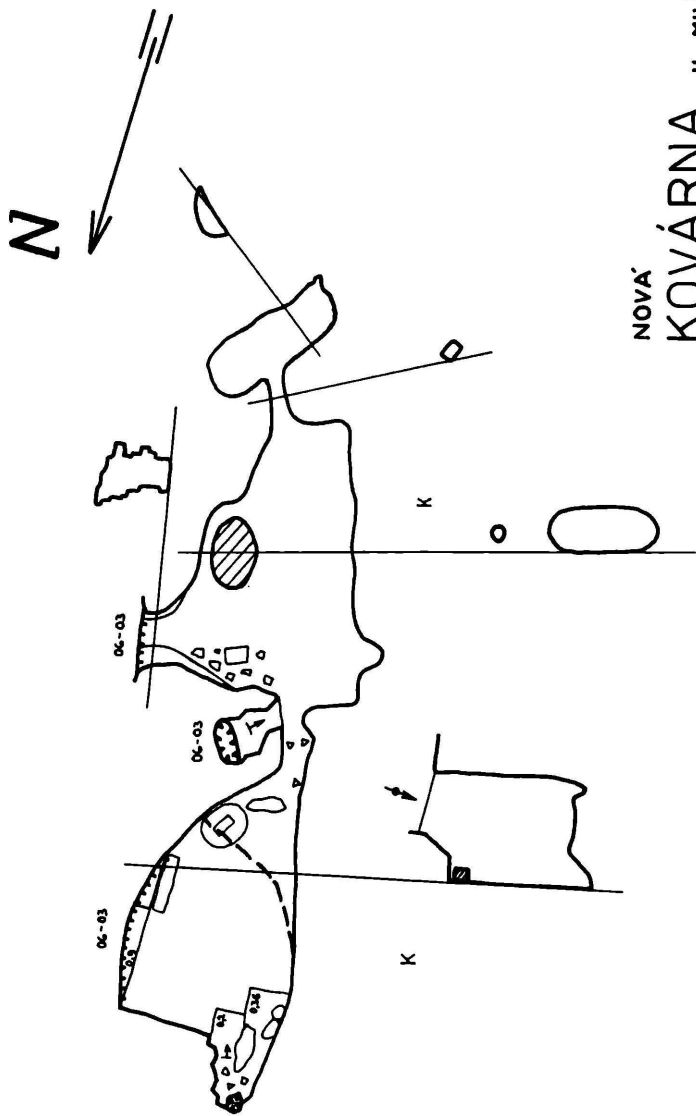
1. Milštejn - situace a výškopis

3. Jeskyně 06-02 Milištejn

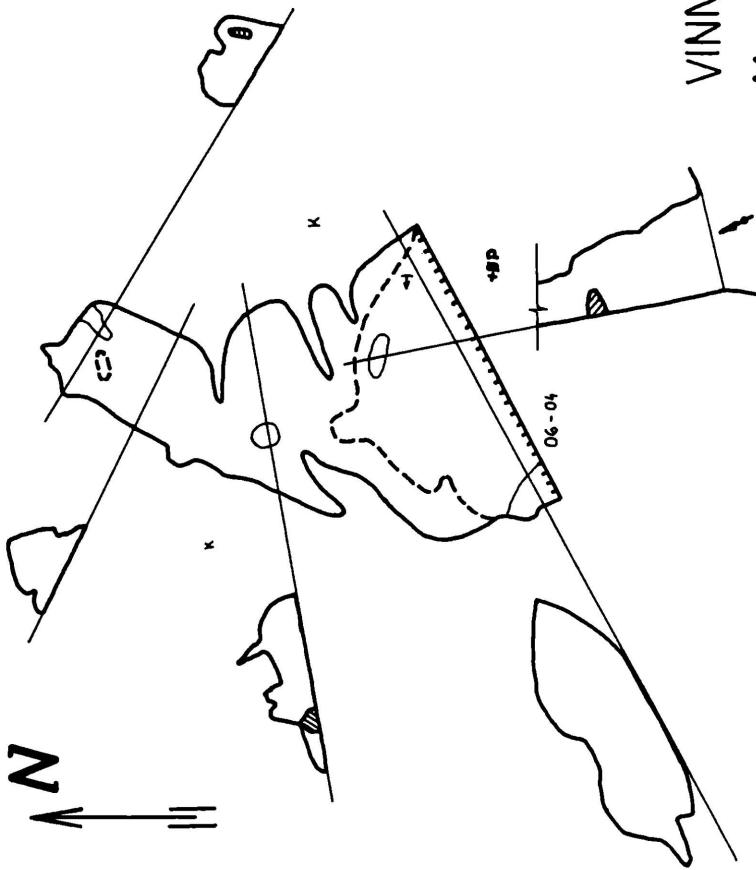

NOVÁ
KOVÁRNA U MILŠTEJNA

M 0 1 2 3 4 5 m

P. BRZÁK SEV - NETOPÝR 10.5.1997

4. Jeskyně 06-03 Nová Kovárna

VINNÝ SKLEP U MILŠTEJNA

M

P. BRZÁK SEV - NETOPÝR 28.9.1996

5. Jeskyně 06-04 Vinný sklep

DESET LET SLEDOVÁNÍ NETOPÝRŮ A VRÁPENCŮ NA ČESKOLIPSKU

Zdeněk Vitáček

ÚVOD

Okres Česká Lípa zahrnuje řadu přírodně zachovalých, rozmanitých a cenných území. Nalezneme zde jak oblast horského typu (Lužické hory) tak oblasti pískovcových skalních měst (Severočeská křídová tabule) a otevřené krajiny se sopečnými kužely a kupami (České středohoří). Významné pro výskyt letounů (*Chiroptera*) jsou četné rybniční soustavy (Dokská, Holanská a další) doplněné rozsáhlou sítí vodotečí. Téměř celé území patří do povodí řeky Ploučnice. Velká členitost území poskytuje řadu vhodných úkrytů, lovišť a zimovišť pro letouny. Kromě ledových a páledových jeskyní, které nejsou vhodné pro jejich výskyt, zde najdeme řadu přírodních i uměle vytvořených podzemních prostor. V pískovcích vznikly jeskyně nejčastěji vyvětráním a vydroloním méně odolných vrstev na pískovcových stěnách. Hojně se vyskytují puklinové jeskyně, které jsou často naprosto nepřístupné. Některé přírodní jeskyně byly následně rozšířeny člověkem v jeskyně umělé. Velký význam měla pro vznik podzemních prostor i rozsáhlá těžební činnost člověka (pískovec) nebo budování podzemních vodních náhonů a sklepů. Četná nabídka zimovišť, převážně nepřístupných pro kontrolu člověkem, vede k méně častému využívání podzemních prostor přístupných, zimujícími letouny. Významným faktorem pro výskyt letounů je i klima. Nejchladnější je oblast Lužických hor, nejteplejší údolí Ploučnice, v Českém středohoří a zbývající části okresu jsou mírně teplé s průměrnou roční teplotou (7 až 8° C). Nejdeštivější je oblast Lužických hor k jihu pak srážky výrazně klesají (1000 mm Luž, 600 mm Hradčanské stěny).

První údaje o výskytu netopýrů a vrápenců z oblasti Českolipska shrnul ve své práci Hantschel (1911). Ten uvádí tyto druhy: *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Vespertilio murinus*, *Eptesicus serotinus*, *Nyctalus noctula*, *Barbastella barbastellus*, *Plecotus auritus*. Bohužel neuvádí lokality nálezů, pouze charakterizuje kvantitu (hojný, vzácný atd.). Další z autorů (Michel 1929) uvádí tyto druhy: *Rhinolophus ferrumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Vespertilio murinus*, *Eptesicus serotinus*, *Nyctalus noctula*, *Barbastella barbastellus*, *Plecotus auritus*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Myotis nattereri*, *Myotis mystacinus*, *Myotis daubentoni*, *Myotis dasycneme*.

Recentní systematický výzkum netopýrů a vrápenců započal na Českolipsku v roce 1989. V minulosti nebyla této skupině živočichů věnována patřičná pozornost a jejich zaznamenávání na území okresu Česká Lípa bylo pouze náhodné. Tomuto faktu odpovídají i velmi sporadické údaje o jejich výskytu.

MATERIÁL A METODIKA

Prvním úkolem bylo zjištit místa zimovišť netopýrů a vrápenců a následně zde provádět pravidelné kontroly při zimním spánku (hibernaci) letounů. Při těchto kontrolách se zjišťovaly druhy a počty zde zimujících netopýrů a vrápenců. Tím jsme získali první údaje o druhové pestrosti a velmi přibližné údaje o početních stavech této skupiny obratlovců. V posledních letech pak tuto základní metodu kombinujeme s nettingem, tedy odchytem do sítí, v době mimo hibernační období. Současně s těmito metodami byla několikrát použita metoda detektorování hlasových projevů v terénu. Řadu informací získáváme i z náhodných nálezů a hlášení spolupracovníků muzea, které se vždy snažíme ověřit.

V této práci uvádím pouze ověřené údaje. Často se v poslední době setkáváme i s případy, kdy především netopýři v období letních kolonií osídlí půdní i jiné prostory obytných domů či chalup. Důležité jsou i cílené kontroly známých letních kolonií v zámcích a církevních budovách. V této práci se zaměřím především na lokality zimovišť, neboť zde máme k dispozici největší množství údajů, které nebyly prozatím publikovány a jsou pro určení stavu letounů na Českolipsku zásadní. Současně budou u těchto zimovišť uvedeny i výsledky nettingu, neboť většinu odchyťových akcí soustředíme do okolí nebo přímo k vletovým otvorům do těchto podzemních prostor. Ostatní údaje jsou uvedeny jako doplňující.

Zimní sčítání na zimovištích jsme prováděli především na přelomu měsíce ledna a února, výjimečně pak v prosinci nebo v druhé polovině února. V několika případech byla kontrola zimoviště provedena několikrát za zimu, a to v prosinci, lednu a únoru. Sčítání bylo prováděno důsledným vyhledáváním zimujících netopýrů a vrápenců na zimovišti za pomoci několika sčítatelů.

Používané zkratky: J-jeskyně, S-sklep, G-štola, O-jiné. Rhip.- *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800) vrápenec malý, Mmyo.- *Myotis myotis* (Borkhausen, 1797) netopýr velký, Mnat.- *Myotis nattereri* (Kuhl, 1818) netopýr řasnatý, Mdau. - *Myotis daubentoni* (Kuhl, 1819) netopýr vodní, Mmys. - *Myotis mystacinus* (Kuhl, 1819) netopýr voušatý, Enil.- *Eptesicus nilssoni* (Keyserling et Blasius, 1839) netopýr severní, Mbra.- *Myotis brandti* (Eversmann, 1845) netopýr Brandtův, Eser.- *Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774) netopýr večerní, Nnoc.- *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774) netopýr rezavý, Ppip. - *Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774) Paur.- *Plecotus auritus* (Linné, 1758) netopýr ušatý, Paus.- *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829) netopýr dlouhouchý. Bbar.- *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) netopýr černý (Anděra, Horáček 1982, Horáček 1986).

Detektorování = zjišťování výskytu netopýrů dle jejich hlasových projevů pomocí detektoru zvuku. Netting = odchyt do nárazových sítí. Coll. OVM = exemplář uložen ve sbírce Okresního vlastivědného muzea v České Lípě.

PŘEHLED LOKALIT A ZJIŠTĚNÝCH VÝSLEDKŮ

I. ZIMOVIŠTĚ SKALICE - PÍSKOVCOVÝ LOM

Název lokality: Pískovcový lom ve Skalickém vrchu v obci Skalice u České Lípy, tzv. Lomová jeskyně.

Lokalisace: 5253 - severní Čechy, okres Česká Lípa, V. okraj obce Skalice u České Lípy, vpravo od silnice ve směru Skalice - Nový Bor, k.ú. Skalice u České Lípy.

Popis: Zimoviště představuje bývalý pískovcový lom v pískovcovém masivu Skalického vrchu. Podzemní prostora vznikla těžbou pískovcových bloků pro stavební účely. Jedná se o rozsáhlé podzemní prostory, nejrozsáhlejší na Českolipsku (viz. přiložená mapa). Vzhledem k blízkosti obce jsou prostory silně navštěvovány. Vstup do podzemní prostory se nachází ve výšce cca 344 m n.m. a bude v roce 2000 zneprístupněn zamřížováním.

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1989. Přestože jsem zjistil, že v minulosti byly prostory navštěvovány z důvodu zájmu o netopýry, nepodařilo se získat informace o těchto návštěvách.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček, sčítání se častěji účastnili M.Jóža, D.Horáček

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
16.12.1989		3											3
30.1.1991										7			7
20.2.1991						11							11
21.1.1992		2	1			9			1	3			16
10.2.1993		5		2		7		3		1	6	4	28
11.2.1994		9		3	2	2				4	1	1	22
30.1.1996		10		1		5				2		5	23
31.1.1997		17		4		3		2		1		11	38
3.12.1998		9		4						1		2	16
30.1.1998		12		1		5		1		6		7	32
30.1.1999	1	34	1	2	3	4		3		10		8	66
4.2.2000	1	22		1		2				7	1	3	37

DALŠÍ DATA:

Visuální kontroly: 30.3.1999 - 1 Enil.

Netting: 12.-13.8.1998 - 1 Mmys. 14.-15.8.1998 - 4 Mmyo., 1 Mmys, 1 Mbra., 10 Mdau., 2 Enil., 6 Bbar., 15 Paur. 3.-4.8.1999 - 6 Mmyo., 1 Mmys., 5 Enil., 3 Bbar., 2 Paur., 6 Mdau. 2.-3.10.1999 - 1 Rhip., 2 Mmyo., 1 Mnat., 1 Eser., 2 Bbar., 18 Paur.

II. ZIMOVIŠTĚ DĚVÍN - ŠTOLY A SKLEPY ZŘÍCENINY HRADU DĚVÍN

Název lokality: Zřícenina hradu Děvín, Děvínský vrch, Přírodní rezervace Děvín.

Lokalisace: 5355 - severní Čechy, okres Česká Lípa, 1 km JV. směrem od obce Hamr na jezeře, k.ú. Hamr na jezeře, bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko.

Popis: Zimoviště představují tři podzemní prostory. Pravidelně jsou sledovány dvě štolý těsně pod vlastní zříceninou hradu a to dolní štola nad přístupovou cestou k hradu a horní štola v pravo nad štolou dolní. Štolý jsou snadno přístupné a proto hojně navštěvované. Třetí sledovanou podzemní prostorou jsou sklepní prostory hradu přístupné vlezem z nádrže na vodu, která je situována na horním nádvoří. Přes náročnost přístupu, byly sklepní prostory navštěvovány z důvodu snahy amatérských geologů prokopat spojení mezi štolami a sklepními prostory.

Vstupní prostory štol se nacházejí v cca 441 - 448 m n.m. a vstup do nádrže je v cca 452 m n.m.. Vstup do sklepních prostor byl v roce 1999 znepřístupněn zamřížováním.

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo začato v roce 1989.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček, sčítání se různě účastnili M.Jóža, D.Horáček a další.

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
6.1.1989												1 - G	1
6.1.1990	1 - G											1 - G	2
28.1.1992	2 - G	1 - G								1 - G			4
26.2.1993	1 - S	1 - G								3 - G 1 - S	1 - G	1 - G 1 - S	6 3
11.2.1994	1 - S	3 - G		1 - G 2 - S						2 - G		1 - S	6 4
30.1.1996	1 - G 1 - S	2 - G 1 - S						1 - S		1 - G 1 - S		1 - G	5 4
31.1.1997	1 - G 1 - S	3 - G 2 - S						2 - G		2 - G		1 - S 1 - S	8 5
30.1.1998	1 - S	1 - S								1 - S		1 - S	4
30.1.1999	1 - S	2 - G 1 - S						1 - S		2 - G 1 - S			4 4
12.2.2000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

DALŠÍ DATA:

Netting: 16.8.1996 -2 Mdau., 1 Paur. 8.-9.7.1997 - 1 Mmyo. 8.-9.8.1997 - 1 Rhip., 4 Mmyo., 6 Mdau., 4 Eser., 1 Ppip., 2 Bbar., 4 Paur., 7 Nnoc. 19.-20.9.1997 - 1 Rhip., 4 Mnat., 5 Paur. 17.-18.10.1997 - 1 Mnat., 2 Bbar., 3 Paur. 7.- 8.8. 1998 - 1 Mmyo., 2 Mdau., 1 Eser., 4 Ppip., 1 Bbar., 3 Paur., 1 Nnoc. 26.-27.9.1998, 2 Mmyo., 1 Eser., 1 Paur. 31.7.-1.8.1999- 1 Mmyo., 2 Paur., 1Eser. (parciální albín), 2 Mmys.

Netting a kroužkování:10.9.1993 - Bbar., 1A, kroužek T721655, 1A, kroužek T721663. Paur., 1A, kroužek T721654, 1A, kroužek T721658, 1A, kroužek T721660, 1A, kroužek T721659, 1A, kroužek T721662, 1A, kroužek T721664, 1A, kroužek T721666, 1SA, kroužek T721667. Mdau., 1SA, kroužek T721656, 1J, kroužek T721657, 1A, kroužek T721661, 1J, kroužek T721665.

III. ZIMOVĚŠTĚ PUSTÝ KOSTEL - PÍSKOVCOVÝ LOM A VODNÍ NÁHONY

Název lokality: Pustý kostel u Svitavy a náhony říčky Svitávky.

Lokalisace: 5253 - severní Čechy, okres Česká Lípa, JV. směrem od obce Svitavy, vlastní lom se nachází na pravém břehu říčky Svitávky v k.ú. Svitava, vlevo od silnice ve směru Svitava - Velenice a nese název Pustý kostel, náhony Svitávky se nacházejí na levém břehu říčky Svitávky v k.ú. Lindava, vlevo od silnice ve směru Svitava - Velenice.

Popis: První část zimoviště představuje bývalý pískovcový lom vytěžený v pískovcové stěně údolí říčky Svitávky. Písek byl těžen pro potřeby brusíren a současné prostory vznikly kolem roku 1756. Podzemní prostor sloužil v minulosti i k uskladnění zeleniny. Dnes je volně přístupný a proto často navštěvovaný. Druhou část zimoviště představují podzemní náhony vytesané v protějším pískovcovém masívu říčního údolí. Sloužily k přivádění vody pro mlýn v obci Velenice. Dnes jsou bez vody a částečně zanesené. Velkým problémem je silný průvan v těchto prostorách. Vstupy do obou podzemních prostor se nacházejí ve výšce cca 282 m n.m.. Tato druhá část zimoviště je využívána velmi sporadicky.

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1990.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček, sčítání se častěji účastnili M. Józa, D. Horáček.

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
17.2.1990		2		1						2			5
14.1.1992		7										1	8
26.2.1993		2		1								3	6
11.2.1994		4		2								1	7
30.1.1996		1								2			3
31.1.1997		1		1	1					1		2	6
3.12.1998		2		1 náhon									3
1.1.1998			1								1		2
30.1.1998		3								2			5
30.1.1999		1										3	4
4.2.2000		2		2								2	6

DALŠÍ DATA:

Netting: 25.-26.7.1998- 5 Mmyo., 2 Bbar., 1 Paur. 31.7.-1.8.1998 - 1 Mmyo., 1 Mbra., 6 Bbar., 2 Paur. 21.-22.8.1999 - 1 Ppip., 5 Mmyo., 1 Mbra., 5 Bbar., 1 Paur., 1 Mdau., 1 Mnat. 24.-25.9.1999-1 Mdau., 1 Mnat., 1 Eser., 10 Bbar., 3 Paur.

IV. ZIMOVIŠTĚ LEMBERK - ŠTOLA A SKLEPNÍ PROSTORY

Název lokality: Štola a sklepní prostory pod státním zámekem Lemberk.

Lokalisace: 5254 - severní Čechy, okres Česká Lípa, J. směrem od obce Lvová, svah pod zámekem Lemberk. Štola se nachází vpravo od silniční komunikace ve směru od Lvové na Janovice v Podještědí, před odbočkou k zámku. Sklepní prostory jsou vytesány v pískovcovém masívu pod zámekem, vpravo od nezpevněné cesty z Markvartic do Lvové za Zdislavinou studánkou. Obě části zimoviště se nacházejí v k.ú. Lvová.

Popis: Štola sloužila pro těžební činnost, sklepy pak jako sklady, výrobní prostory (pivovar) a náhony vody. Od roku 1998 je štola

znenpřístupněna a sklepy jsou dnes zcela opuštěné. Vstup do štolý se nachází ve výšce cca 380 m n.m. a sklepních prostor cca 375 m n.m..

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1991.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček, sčítání se častěji účastnili M. Józsa, D. Horáček

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
6.3.1991		2 - S											2
11.2.1994		1 - G											1
31.1.1997				1 - S	1 - S								2
19.12.1998	1 - G	4 - S	1 - S	1 - S						3 - S			10
12.2.2000	2 - G	4 - S										1 - S	7

DALŠÍ DATA:

Visuální kontroly: 21.8.1958 - státní zámek Lemberk nad štolou, kroužkování letní kolonie prováděl RNDr. M. Nevrlý, 13 Mmyo. (10 samic + 3 samci), jedna ze samic byla zastižena 1. 5. 1960 v Kemnitz u Lobau v Německu. 26. 6. 1959 - státní zámek Lemberk nad štolou, zjistil RNDr. M. Nevrlý 3 Rhip. 6. 6. 1997 - státní zámek Lemberk nad štolou, letní kolonie 4 Mmyo. a 7 Rhip. 1998 - státní zámek Lemberk nad štolou, letní kolonie 4 ks. Rhip.

Netting: 6.-7. 9. 1997 - 4 Mdau.

Detektorování: 6. 6. 1997 - Nnoc., více jedinců Ppip., Mdau., Eser.

V. ZIMOVISŤE MILŠTEJN - VRSTEVNÍ JESKYNĚ

Název lokality: Vrstevní jeskyně pod zříceninou hradu Milštejn v Lužických horách.

Lokalisace: 5153 - severní Čechy, okres Česká Lípa, CHKO Lužické hory, Z. směrem od obce Naděje, vlevo od lesní komunikace z Milštejna do obce Naděje, jeskyně se nachází v masívu pod zříceninou hradu JV. směrem, k.ú. Trávník.

Popis: Jedná se o vrstevní jeskyni v prokřemeněném pískovci, která byla druhotně zasypána lomovou sutí, vznikající při těžbě mlýn-

ských kamenů (Brzák, Fabiánek 1995). Vstupní prostor je často navštěvován, vlastní část jeskyně překrytá sutí je pro svou nepřístupnost dobře chráněna. Vstup se nachází ve výšce 560 m n.m .

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1990.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček.

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
27.1.1990			2		1	1							4
14.1.1992			1										1
26.2.1993										1			1
11.2.1994		1											1
31.1.1997		1											1
4.3.2000													

DALŠÍ DATA:

Netting: 24.-25.8.1999 - 5 Mmyo., 1 Mnat., 1 Mdau., 2 Paur.

VI. ZIMOVIŠTĚ ZÁMEK ZÁKUPY - SKLEPY ZÁMKU

Název lokality: Sklepy státního zámku v Zákupích.

Lokalisace: 5353 - severní Čechy, okres Česká Lípa, přímo v centru města Zákupy, k.ú. Zákupy.

Popis: Zimovištěm jsou dvoupodlažní zámecké sklepy, které v minulosti sloužily jako sklady. Dnes jsou převážně bez využití a prázdné, jen část slouží jako depozitář. Vstup do prostor sklepů se nachází ve výšce cca 269 m n.m..

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1989.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček, sčítání se častěji účastnil M. Józsa.

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
18.2.1989											6		6
20.2.1991											4		4
7.1.1992											11		11
10.2.1993											4		4
14.2.1994	1										7		8
31.1.1997											8		8
4.2.2000	2										1		3

DALŠÍ DATA:

Vizuální kontroly: 10.9.1993 - půda zámku-3 Mmyo., 6 Paus., 1 Paur. 10.9.1993 - sklepy zámku - 4 Rhip.

Kroužkování: 10.9.1993 - Paus., 1A, kroužek T721651, 1SA, kroužek T721652, Paur., 1A, kroužek T721653.

VII. ZIMOVIŠTĚ NOVÝ BOR - PÍSKOVCOVÝ LOM

Název lokality: Pískovcový lom v Novém Boru, tzv. Novoborská jeskyně

Lokalisace: 5253 - severní Čechy, okres Česká Lípa, SV. okraj města Nový Bor, lom se nachází v blízkosti bývalé skládky komunálního odpadu, vpravo od historické silnice Nový Bor-Svor, pod Borským vrchem, k.ú. Nový Bor.

Popis: Zimoviště představuje bývalý pískovcový lom v pískovcovém masívu. Podzemní prostora vznikla těžbou sklářského písku. Vzhledem k blízkosti města je silně navštěvována a znečišťována odpadem. Vstup do podzemní prostory se nachází ve výšce cca 376 m n.m..

Výzkum netopýrů a sčítání: Sčítání netopýrů na zimovišti bylo započato v roce 1994.

Sčítatelé: Koordinátorem je Zdeněk Vitáček.

VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ

Datum	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.	SUM
11.2.1994		1								1			2
3.12.1998												1	1
27.2.1999										2		2	4
6.2.2000										1		1	2

PŘEHLED ZJIŠTĚNÝCH DRUHŮ NETOPÝRŮ A VRÁPENEC NA LOKALITÁCH OKRESU - DOPLŇUJÍCÍ DATA

Rhinolophus hipposideros (Bechstein, 1800)

-**5252**, k.ú. Prysk, Dolní Prysk-Vesnička, jižní strana Břidličného vrchu, Riedelova jeskyně, 473 m n.m., 27.2.1999, 1A zimující, lgt. Vitáček.

-**5353**, k.ú.Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp.297 - muzeum - nám. Osvobození, 256 m n.m., 4.9.1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5353**, k.ú. Šváby, JV. směrem od Holan, obora Vřísek-Žižkův hrad, 295 m n.m., 1969, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

Myotis myotis (Borkhausen, 1797)

-**5252**, k.ú. Prysk, Dolní Prysk-Vesnička, jižní strana Břidličného vrchu, Riedelova jeskyně, 473 m n.m., 27.2.1999, 1A zimující, lgt. Vitáček.

-**5253**, k.ú. Lindava, JV. od obce Svitava, sklady zeleniny, v levo od silnice na Velenice, 280 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

-**5352** - **5353**, k.ú. Česká Lípa, niva řeky Ploučnice pod Holým a Mlýnským vrchem, 250 m n.m., 1985, lgt.coll.zpracovatelů 01/33 ZO ČSOP Praha.

-**5353**, k.ú. Dobranov, v obci Dobranov, 250 m n.m., 20.4.1996, 1A, lgt. Vitáček.

-**5353**, k.ú. Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp.297 -muzeum -nám. Osvobození, 256 m n.m., 9.9.1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5353**, k.ú. Zákupy, Zákupy, 262 m n.m., 29.7.1968, 1A, lgt.Honců, coll. OVM.

-5355, k.ú. Hamr na Jezeře, Děvín-zřícenina hradu, dolní štola, 441 m n.m., 31.1.1997, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

Myotis nattereri (Kuhl, 1818)

-5252, k.ú. Prysk, Dolní Prysk-Vesnička, jižní strana Břidličného vrchu, Riedelova jeskyně, 473 m n.m., 27.2.1999, 1A zimující, lgt. Vitáček.

-5253, k.ú. Lindava, JV. od obce Svitava, sklady zeleniny, v levo od silnice na Velenice, 280 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

-5253, k.ú. Lindava, JV. od obce Svitava, náhon na levém břehu potoka Svitávky, 282 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

-5254, k.ú. Kunratice u Cvikova, tunel pod silnicí Cvikov-Liberec, 350 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

Myotis daubentoni (Kuhl, 1819)

-5252, k.ú. Prysk, Dolní Prysk-Vesnička, jižní strana Břidličného vrchu, Riedelova jeskyně, 473 m n.m., 27.2.1999, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

-5253, k.ú. Lindava, JV. od obce Svitava, sklady zeleniny, v levo od silnice na Velenice, 280 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

-5354, k.ú. Stráž pod Ralskem, závod chemické těžby uranu, lokalita v nivě Ploučnice, JZ. směrem od Stráže pod Ralskem, 296 m n.m. červenec 1997, detektorování, lgt. Horáček, Vitáček.

Myotis mystacinus (Kuhl, 1819)

-5352 - 5353, k.ú. Česká Lípa, niva řeky Ploučnice pod Holým a Mlýnským vrchem, 250m n.m., 1985, lgt. coll.zpracovatelů 01/33 ZO ČSOP Praha.

Eptesicus nilssoni (Keyserling et Blasius, 1839)

-5252, k.ú. Horní Police, v obci Horní Police, 244 m n.m., 11.9. 1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-5354, k.ú. Stráž pod Ralskem, závod chemické těžby uranu, lokalita v nivě Ploučnice, JZ. směrem od Stráže pod Ralskem, 296 m n.m., červenec 1997, detektorování, lgt. Horáček, Vitáček.

-5253, k.ú. Skalice u České Lípy, pískovcový lom ve Skalickém vrchu, 344 m n.m., 20.2.1991, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)

-**5252**, k.ú. Žandov, Žandov-ul.Volfartická čp.198, 259 m n.m., 23.12.1998, 1A, lgt. Vitáček, coll. OVM.

-**5354**, k.ú.Stráž pod Ralskem, závod chemické těžby uranu, lokalita v nivě Ploučnice, JZ. směrem od Stráže pod Ralskem, 296 m n.m., červenec 1997, detektorování, lgt. Horáček, Vitáček.

Pipistrellus pipistrellus (Schreber, 1774)

-**5252**, k.ú.Horní Police, v obci Horní Police, 244 m n. m., 21.6. 1989, 1A, lgt. Jirásek, coll.OVM.

-**5252**, k.ú. Prysk, Dolní Prysk-Vesnička, jižní strana Břidličného vrchu, Riedelova jeskyně, 473 m n.m., 27.2.1999, 1A uhynulý, lgt. Vitáček, coll.OVM.

-**5253**, k.ú. Sloup v Čechách, v obci Sloup v Čechách, 260 m n.m., 1970, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5352**, k.ú.Stvolínky, Stvolínky, chatová osada u Koňského rybníka, 275 m n.m., 28.7.1990, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

-**5352** - **5353**, k.ú. Česká Lípa, niva řeky Ploučnice pod Holým a Mlýnským vrchem, 250 m n.m., 1985, lgt.coll.zpracovatelů 01/33 ZO ČSOP Praha.

-**5353**, k.ú. Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp. 2973-Lékařský dům, 246 m n.m., 22.5.1986, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5353**, k.ú.Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp. 389 - Okresní úřad - Děčínská ul., 261 m n.m., 18.8.1995, 1A, lgt. Vitáček.

-**5353**, k.ú. Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp.422 - škola - nám. Osvobození, 256 m n.m., 17.5.1978, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5353**, k.ú.Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp. 297 - muzeum - nám. Osvobození, 256 m n.m., 4.9.1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-**5354**, k.ú. Mimoň, Mimoň, budova čp.49/3 - nám. 1. máje, 270 m n.m., 1979, letní kolonie na půdě domu, lgt. Vitáček.

-**5354**, k.ú. Mimoň, Mimoň, budova čp.67-Kozinovo nám., 270 m n.m., 5.6.1998, letní kolonie pod střešní krytinou domu, lgt.Klečková, jeden uhynulý kus coll.OVM.

-**5354**, k.ú.Stráž pod Ralskem, závod chemické těžby uranu, lokalita v nivě Ploučnice, JZ. směrem od Stráže pod Ralskem, 296,4 m n.m., červenec 1997, detektorování, lgt. Horáček, Vitáček.

Nyctalus noctula (Schreber, 1774)

-**5352** - **5353**, k.ú. Česká Lípa, niva řeky Ploučnice pod Holým

a Mlýnským vrchem, 250 m n.m., 1985, lgt.coll. zpracovatelů 01/33 ZO ČSOP Praha.

-5354, k.ú.Stráž pod Ralskem, závod chemické těžby uranu, lokalita v nivě Ploučnice, JZ. směrem od Stráže pod Ralskem, 296 m n.m., červenec 1997, detektorování, lgt. Horáček, Vitáček.

Plecotus auritus (Linné, 1758)

-5253, k.ú. Lindava, JV. od obce Svitava, sklady zeleniny, v levo od silnice na Velenice, 280 m n.m., 1.1.1998, 2A, lgt. Červený.

-5353, k.ú. Šváby, JV. směrem od Holan, obora Vřísek-Žižkův hrad, 295 m n.m., 16.12.1989, 1A, lgt. Vitáček.

-5353, k.ú.Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp.297 - muzeum - nám. Osvobození, 256m n.m., 14.9.1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-5352 - 5353, k.ú. Česká Lípa, niva řeky Ploučnice pod Holým a Mlýnským vrchem, 250 m n.m., 1985, lgt.coll.zpracovatelů 01/33 ZO ČSOP Praha.

Plecotus austriacus (Fischer, 1829)

-5253, k.ú. Lindava, v obci Lindava, sklepy, 307 m n.m., 1.1.1998, 1A, lgt. Červený.

-5353, k.ú. Česká Lípa, Česká Lípa, budova čp.297 - muzeum - nám. Osvobození, 256 m n.m., 23.6.1987, 1A, lgt. Reslová, coll.OVM.

-5353, k.ú. Zákupy, Zákupy, Státní zámek, 269 m n.m., 1968, 1A, lgt. Honců, coll.OVM.

-5353, k.ú. Zákupy, Zákupy, Státní zámek, 269 m n.m., 8.2. 1992, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

Barbastella barbastellus (Schreber, 1774)

-5253, k.ú. Skalice u České Lípy, pískovcový lom ve Skalickém vrchu, 344 m n.m., 30.1.1998, 1A, lgt. Vitáček, coll.OVM.

DISKUSE A PŘEDBĚŽNÉ ZÁVĚRY

Celkem je sledováno na okrese Česká Lípa sedm zimovišť. Hlavní doba prováděných kontrol spadá na konec ledna a počátek února příslušného roku.

I. ZIMOVIŠTĚ SKALICE - PÍSKOVCOVÝ LOM

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání	2	123	2	18	5		48		9	1	42	8	41
Netting	1	12	1	16	3		8	1	1		35		11

Při zimním sčítání bylo zjištěno celkem jedenáct druhů zimujících netopýrů a vrápenců. Kontrolovali jsme 299 kusů. Dominantními druhy jsou: *Myotis myotis* (123 kusů), *Eptesicus nilssonii* (48 kusů), *Barbastella barbastellus* (41 kusů), *Plecotus auritus* (42 kusů) a *Myotis daubentoni* (18 kusů). V posledních letech dochází ke zvyšování počtu zimujících druhů i jedinců. Tím se stává zimoviště ve Skalickém vrchu nejvýznamnějším zimovištěm na Českolipsku s největším počtem zimujících druhů i kusů letounů.

V letním období při nettingu byl zaznamenán mimo zimující druhy pouze jediný nový druh a to *Myotis brandti*. Celkem jsme tedy zjistili na této lokalitě 12 druhů letounů a kontrolováno bylo 388 kusů.

Z důvodu významnosti zimoviště ve Skalickém vrchu bude zajištěno v roce 2000 zpřístupnění těchto podzemních prostor. Hodláme tak zajistit klid pro zimující netopýry a vrápence i ochranu tohoto nejvýznamnějšího zimoviště na našem okrese. Od roku 2000 pak budeme vyhodnocovat vliv tohoto zásahu ve vztahu ke změnám v druhovém složení a početnosti jedinců v době zimování.

II. ZIMOVIŠTĚ DĚVÍN - ŠTOLY A SKLEPY ZŘÍCENINY HRADU DĚVÍNA

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání	11	17		3					4		15	2	8
Netting	2	9	5	14	2	8			7	5	27		7

Při zimním sčítání celkem zjištěno 7 druhů zimujících netopýrů a vrápenců, pravidelně zde zimuje *Myotis myotis*, *Plecotus auritus*,

Barbastella barbastellus a *Rhinolophus hipposideros*. Celkem bylo při sčítáních kontrolováno 60 kusů letounů.

V letním období při nettingu byly zaznamenány mimo zimujících druhů další 4 druhy a to: *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Myotis nattereri* a *Myotis mystacinus*. Nejpočetněji zastoupen byl *Myotis daubentonni* (14 kusy). Celkem bylo odchyceno 86 letounů. Dominantním druhem na zimovišti i na vlastní lokalitě Děvín je *Plecotus auritus* (42 kusů) a *Myotis myotis* (26 kusů).

Celkem bylo na této lokalitě zjištěno 11 druhů a kontrolováno 146 kusů netopýrů a jediného druhu vrápence.

Lokalita je druhým nejvýznamnějším zimovištěm Českolipska. Vhodnost okolních biotopů (vodní plocha, mokřady a rozsáhlé lesní komplexy) se plně odráží jak na početnosti tak druhové pestrosti zde zjištěných letounů.

Zimoviště se nachází v chráněném území vrcholové partie Děvína. V posledních letech jsme zde zaznamenali nekontrolovaný nárůst turistiky a kopáčko-geologických aktivit v podzemních prostorech. Je proto nutné omezit vstup jak do štol, tak do sklepních prostor. Při kontrole provedené 12.2. 2000 jsme zjistili, že zimoviště není obsazeno, což potvrzuje naše obavy z roku 1999.

V roce 1999 byla zamřížováním znepřístupněna vrcholová vodní nádrž a tím i související sklepy. Zde bude provedena v letošním roce úprava vletových otvorů. Pro rok 2000 připravujeme znepřístupnění obou štol.

III. ZIMOWIŠTĚ PUSTÝ KOSTEL - PÍSKOVCOVÝ LOM A VODNÍ NÁHONY

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání		25	1	8	1						7	1	12
Netting		11	2	2				2	1	1	7		23

Při zimním sčítání bylo zjištěno sedm druhů zimujících netopýrů a kontrolovali jsme 55 kusů. Dominantními druhy jsou *Myotis myotis* (25 kusů) a *Barbastella barbastellus* (12 kusů).

V letním období při nettingu byly zaznamenány mimo zimujících druhů další 3 nové druhy. Nejpočetněji byli opět zastoupeni *Barbastella barbastellus* (23 kusů) a *Myotis myotis* (11 kusů). Celkem jsme odchytily 49 kusů.

Na této lokalitě se tedy vyskytuje 10 druhů letounů a kontrolováno bylo celkem 104 kusů. Lokalita vykazuje kvalitní druhové složení fauny letounů, přestože početnost není u většiny druhů vysoká. V okolí této lokality se nachází velké množství příhodných možností pro přezimování, což má zřejmě za následek menší početnost na námi sledovaném zimovišti.

IV. ZIMOVIŠTĚ LEMBERK - ŠTOLA A SKLEPNÍ PROSTORY

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání	3	10	1	4	1						2		1
Netting				4									
Visuální kontrola	14	17											
Detektor				ano		ano			ano	ano			

Při zimním sčítání bylo zjištěno šest druhů zimujících netopýrů a jednoho vrápence. Kontrolovali jsme celkem 22 kusů jedinců. I v této lokalitě je množství vhodných míst pro zimování mimo sledované zimoviště, která však nelze kontrolovat. Tím je možné vysvětlit velmi nízké počty kontrolovaných letounů. Nejpočetnějším druhem na zimovišti je *Myotis myotis* (10 kusů). V roce 1998 jsme zaznamenali výrazné zvýšení počtu druhů.

V letním období při nettingu byl potvrzen jediný druh zimující na sledovaném zimovišti. Ostatní druhy byly dokladovány visuálními kontrolami. Pouze detektorování 6.6.1997 ukázalo přítomnost dalších tří druhů na lokalitě a to *Eptesicus serotinus*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Nyctalus noctula*, a potvrdilo druh *Myotis daubentonii*. Celkem bylo na lokalitě zjištěno 10 druhů a zaznamenáno 57 kusů letounů.

Vzhledem k tomu, že v poslední době zjišťujeme výrazné změny druhové struktury na lokalitě, nelze stanovit závěry výzkumu na

této lokalitě. Jednoznačně příznivý vliv mělo znepřístupnění štoly nacházející se vpravo od komunikace na Janovice v Podještědí. Zimoviště i vlastní oblast Lemberka vyžaduje další výzkum.

V. ZIMOVIŠTĚ MILŠTEJN - VRSTEVNÍ JESKYNĚ

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání		2	3		1		1				1		
Netting		5	1	1							2		

Při zimním sčítání bylo zjištěno pět zimujících druhů a kontrolováno 8 kusů. Dominantními druhy jsou *Myotis myotis* a *Myotis nattereri*. Počty se udržují velmi malé a druhová pestrost se snižovala. Příčinu je možné vidět ve velkém nárůstu rušivých vlivů, kdy především přední část podzemních prostor slouží jako tábořiště „trepů“ a časté zakládání ohně zde působí velmi negativně.

V letním období při nettingu byl zaznamenán mimo zimujících druhů jediný nový druh a to *Myotis daubentoni*.

V území zříceniny hradu Milštejn se nachází velké množství suťových dutin a skalních puklin, které nabízejí letounům příhodné podmínky pro zimování. Tyto prostory však není možné kontrolovat. Usuzuji proto, že námi kontrolované prostory představují pouze zlomek míst, ve kterých letouni v této lokalitě zimují. Výzkum lokality bude proto pokračovat, abychom mohli stanovit přesnější stav zde se vyskytujících letounů. Rovněž je třeba vyhodnotit vliv zimního táboření v prostorách sledovaného zimoviště a následně rozhodnout o případném znepřístupnění.

VI. ZIMOVIŠTĚ ZÁMEK ZÁKUPY - SKLEPY ZÁMKU

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Paur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání	3											41	
Kontrola v září	4	3									1	6	

Při zimním sčítání byly zjištěny dva druhy z nichž jednoznačně dominantním druhem je *Plecotus austriacus* (41 kusů). Při kontrole v září 1993 byli zaznamenáni mimo vrápenců ve sklepích zámku, *Myotis myotis* a *Plecotus auritus* na půdách. Celkově jsme tedy zjistily na této lokalitě 4 druhy letounů a kontrolováno bylo 58 jedinců.

Zimoviště ve sklepních prostorách zámku je nepřístupné veřejnosti a proto jediným ohrožením zimujících netopýrů je používání chemických postřiků proti plísním a dalších chemických látek pro ošetření zdiva a depozitářů.

VII. ZIMOVIŠTĚ NOVÝ BOR - PÍSKOVCOVÝ LOM

Shrnutí výsledků:

Kontrola	Rhip.	Mmyo.	Mnat.	Mdau.	Mmys.	Nnoc.	Enil.	Mbra.	Eser.	Ppip.	Faur.	Paus.	Bbar.
Zimní sčítání		1									4		4

Při zimním sčítání byly zjištěny tři druhy netopýrů. Pravidelně zde zimuje *Plecotus auritus* a *Barbastella barbastellus* a jsou také dominantními. Zimoviště je velmi silně rušeno blízkostí města, neboť zde pravidelně nacházíme pozůstatky po pálení ohňů a pobytu dětí. Zřejmě z tohoto důvodu nebyli zjištěni na zimovišti v některých letech zimující letouni. Celkem bylo kontrolováno 9 kusů tří druhů.

V posledních letech se nepatrně zvýšil počet zimujících jedinců. V případě, že tento trend bude pokračovat, bude velmi nutné zajistit ochranu podzemních prostor proti rušení.

Nález a pozorování na jiných lokalitách okresu, mimo sledovaná zimoviště, potvrzují naše údaje na sledovaných lokalitách. *Rhinolophus hipposideros* - 3 zjištění na 3 lokalitách, *Myotis myotis* - 6 zjištění na 6 lokalitách, *Myotis nattereri* - 3 zjištění na 2 lokalitách, *Myotis daubentoni* - 3 zjištění na 3 lokalitách, *Myotis mystacinus* - 2 zjištění na 2 lokalitách, *Eptesicus nilssoni* - 2 zjištění na 2 lokalitách, *Eptesicus serotinus* - 2 zjištění na 2 lokalitách, *Pipistrellus pipistrellus* - 10 zjištění na 7 lokalitách, *Nyctalus noctula* - 2 zjištění na 2 lokalitách, *Plecotus auritus* - 3 zjištění na 3 lokalitách, *Plecotus austriacus* - 4 zjištění na 3 lokalitách. Tato data jsou pouze doplňková a proto nejsou dále vyhodnocována.

SOUHRN

Výzkum letounů na Českolipsku, zajišťovaný Okresním vlastivědným muzeem v České Lípě, probíhá od roku 1989. V první etapě bylo vytipováno celkem sedm zimovišť na kterých jsme prováděli v letech následujících zimní sčítání zde přezimujících netopýrů a vrápenců. Tato práce přináší dosavadní výsledky tohoto výzkumu s předběžnými závěry. Sčítání bylo prováděno na přelomu ledna a února příslušného roku. Údaje z vlastních sčítacích kontrol jsou doplněny dalšími daty z visuálních kontrol, nettingu a detektorování na těchto vybraných lokalitách.

Pro doplnění práce uvádím i přehled veškerých nálezů a pozorování letounů, která jsou obsažena v kartotéce Českolipského muzea a jeho sbírkovém fondu zoologie obratlovců.

Celkem tedy byl potvrzen výskyt 12 druhů netopýrů a 1 druhu vrápence. Jedná se o tyto druhy (v závorce je uveden počet kontrolovaných kusů na sledovaných lokalitách): *Rhinolophus hipposideros* (40), *Myotis myotis* (235), *Myotis nattereri* (16), *Myotis daubentoni* (70), *Myotis mystacinus* (13), *Eptesicus nilssonii* (57), *Myotis brandti* (3), *Eptesicus serotinus* (22), *Pipistrellus pipistrellus* (7), *Nyctalus noctula* (8), *Plecotus auritus* (143), *Plecotus austriacus* (58), *Barbastella barbastellus* (107).

Nejvýznamnějšími zimovišti letounů jsou na Českolipsku dvě lokality a to zimoviště Skalice, tvořené podzemním pískovcovým lomem ve Skalickém vrchu a zimoviště Děvín, představované dvěma štolami a sklepními prostory bývalého hradu Děvina.

V roce 1999 a 2000 jsme přistoupili k praktické ochraně zimovišť jejich zpřístupňováním a to za finanční podpory spolupracujících organizací z Německa.

Výsledky jsou předběžné a výzkum zimovišť i letounů Českolipska bude nadále pokračovat.

Do práce byly použity údaje z kartotéky Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, přírodovědného oddělení, zoologie obratlovců a jeho sbírkového fondu. Dále pak údaje ze závěrečných zpráv externího spolupracovníka tohoto muzea Daniela Horáčka za roky 1997, 1998 a 1999, kterému tímto patří můj dík.

LITERATURA

- ANDĚRA M., HORÁČEK I., 1982: Poznáváme naše savce. MF, Praha, 256 s.
- BRZÁK P., FABIÁNEK O., 1995: Podzemí Šluknovska. Sborník Střediska Ekolog. Vých. Netopýr, Rumburk: 67-70.
- HANTSCHER F., 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa. B. Leipa, 1180 s.
- HORÁČEK I., 1986: Létající savci. Academia, Praha, 156 s.
- MICHEL J., 1929: Tiere der Heimat. Heimatkunde des Bezirkes Tetschen. Tetschen, 200 s.

RESUMÉ

Zehn Jahre Beobachtung der Fledermäuse und Hufeisennasen im Bezirk Česká Lípa

Zdeněk Vitáček

Das Heimatkundliche Museum in Česká Lípa führt bereits seit 1989 eine systematische Erforschung der Flattertiere im Gebiete um Česká Lípa (Böhmisch Leipa) durch. In der ersten Etappe wurden im Ganzen sieben

Winterquartiere, auf denen in den nachfolgenden Jahren im Winter die hier überwinternden Fledermäuse und Hufeisennasen gezählt wurden. Vorliegender Beitrag bringt die bisherigen Ergebnisse dieser Erkundungsarbeiten und vorläufige Schlussfolgerungen. Die Zählung wurde an der Wende Januar-Februar des entsprechenden Jahres durchgeführt. Die Angaben aus der eigenen Zählung werden durch weiteren Daten aus visuellen Kontrollen, dem Netting und der Detektierung auf diesen ausgewählten Orten ergänzt. Als Ergänzung führe ich auch eine Übersicht aller Finde und Beobachtungen von Flattertieren an, die sich in der Kartothek des Museums in Česká Lípa befinden.

Im Ganzen wurde also das Vorkommen von 12 Fledermausarten und 1 Art Hufeisennasen bestätigt. Es handelt sich dabei um folgende Arten (in der Klammer ist die Zahl der auf den erfassten Orten kontrollierten Exemplare):

Rhinolophus hipposideros (35), *Myotis myotis* (207), *Myotis nattereri* (16), *Myotis daubentoni* (67), *Myotis mystacinus* (13), *Eptesicus nilssonii* (55), *Myotis brandti* (3), *Eptesicus serotinus* (22), *Pipistrellus pipistrellus* (7), *Nyctalis noctula* (8), *Plecotus auritus* (136), *Plecotus austriacus* (58), *Barbastella barbastellus* (110).

Die bedeutendsten Winterquartier in der Umgebung von Česká Lípa sind an zwei Orten: das Winterquartier bei Skalice (Langenau), das in einem verlassenen unterirdischen Steinbruch am Skalický vrch (Langenauer Berg) und das aus zwei Stollen und den Kellerräumen der ehemaligen Burg Děvín gebildete Winterquartier.

Im Jahre 1999 und 2000 nahmen wir mit finanzieller Hilfe der mitarbeitenden Organisationen aus Deutschland den praktischen Schutz der Winterquartiere in Angriff, indem wir den Zutritt in die Winterquartiere durch geeignete Massnahmen verhinderten.

Die hier angeführten Ergebnisse haben einen nur vorläufigen Charakter und die Erkundung der Winterquartiere und der Flattertiere wird auch weiterhin durchgeführt werden.

SUMMARY

Ten years observation of bats and leaf-nosed bats in the district of Česká Lípa

Zdeněk Vitáček

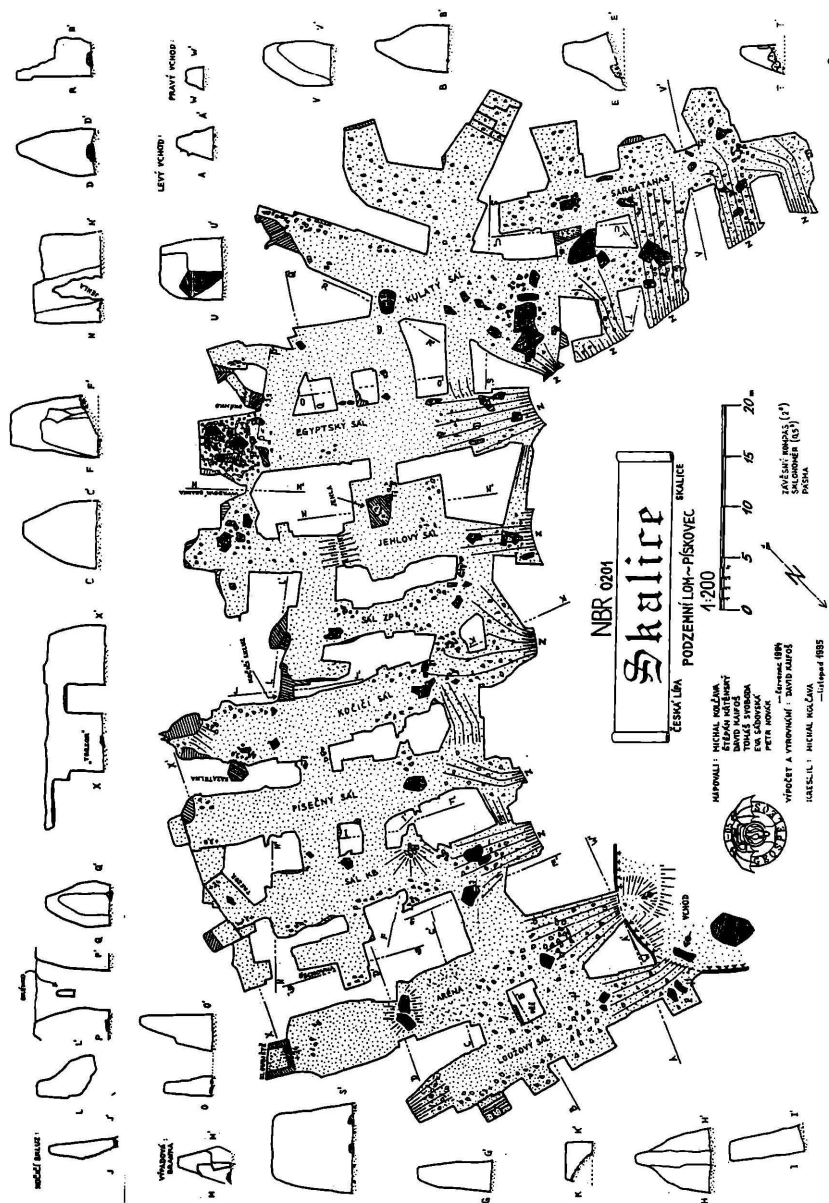
The investigation of the occurrence of bats and leaf-nosed bats, executed by the District museum at Česká Lípa, continues since 1989. In the first stage altogether seven winter habitats had been selected in which in the following years the number of hibernating individuals of bats and leaf-nosed bats were counted. This paper brings the first data with some preliminary results. The counting was executed each year in the last days of January and the first days of February and its results are supplemented by data from visual inspections, netting and detecting at these selected localities. The paper also contains an additional review of all data from finds and field observations of chiropters contained in the file of the District museum at Česká Lípa..

Altogether the occurrence of 12 species of bats and one species of leaf-nosed bats had been confirmed. They are as follows (in brackets is the number of individuals counted in the selected localities): *Rhinolophus hipposideros* (35), *Myotis myotis* (207), *Myotis nattereri* (16), *Myotis daubentoni* (67), *Myotis mystacinus* (13), *Eptesicus nilssonii* (55), *Myotis brandti* (3), *Eptesicus serotinus* (22), *Pipistrellus pipistrellus* (7), *Nyctalis noctula* (8), *Plecotus auritus* (136), *Plecotus austriacus* (58), *Barbastella barbastellus* (110.)

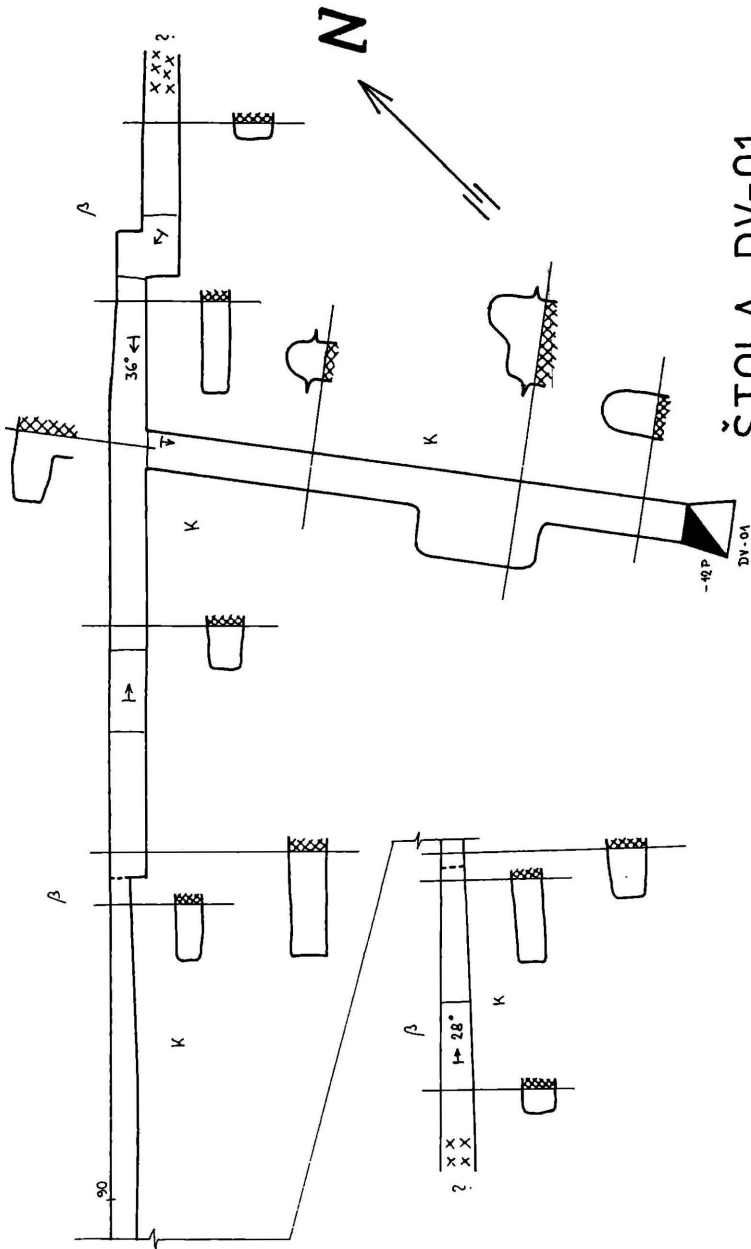
The most important winter habitats in the district of Česká Lípa are 1) the winter habitat at Skalice, consisting of an abandoned underground sandstone quarry and 2) the winter habitat of Děvín, two adits and cellars at the ruins of the former Děvín castle.

During 1999 and 2000 supported by financial aid from the co-operating German organisations we started with the practical protection by preventing the access of people into these winter habitats.

The investigation of chiropters and of their winter habitats in the district of Česká Lípa will continue.

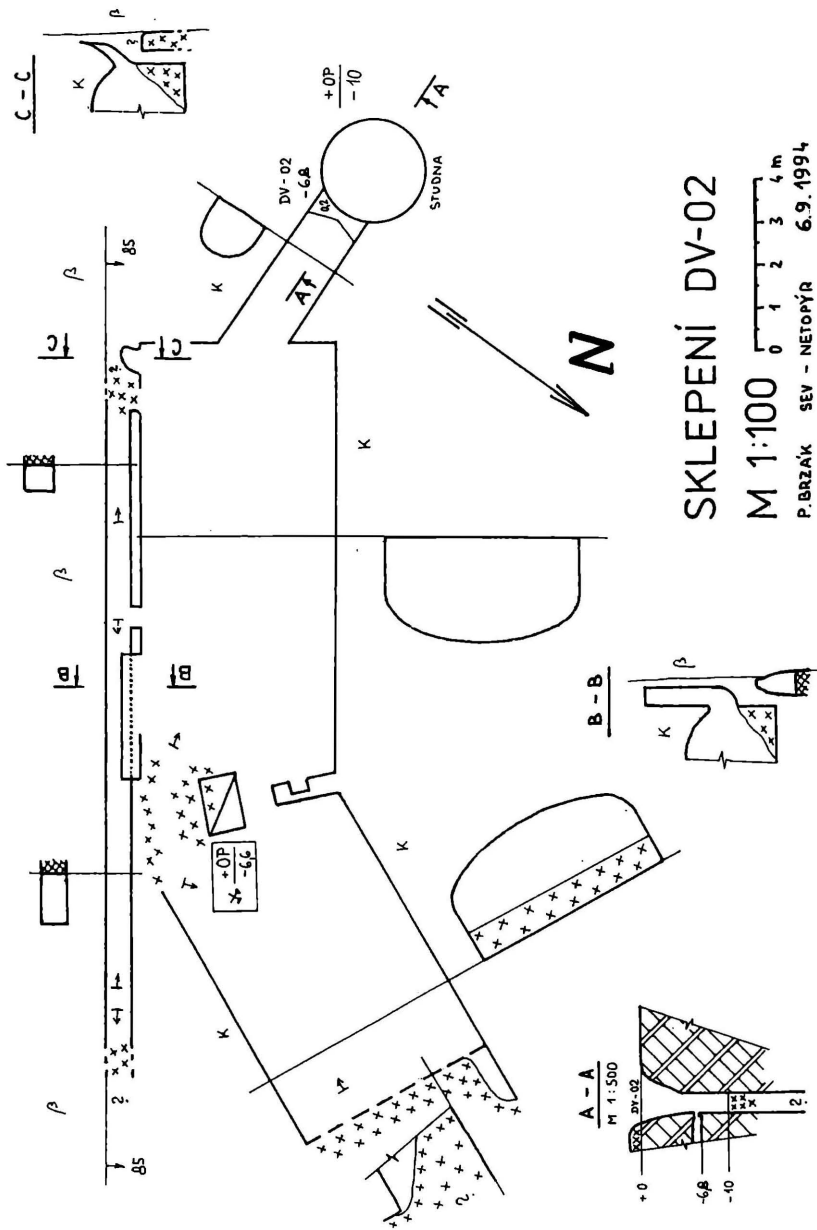

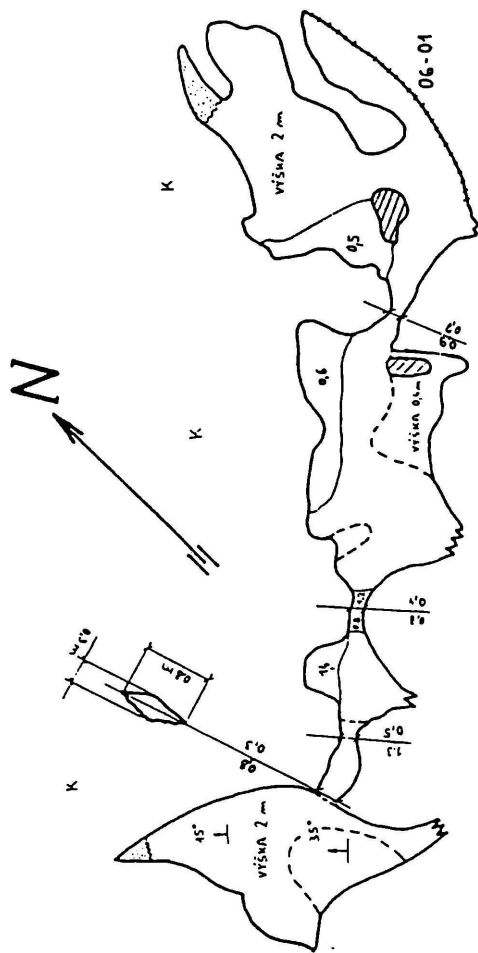
Mapky zimovišť:
 I. Zimoviště Skalice - autor M. Kolčava a kol. (1994-1995)

II. Zimoviště Děvín - autor P. Brzák (1993)

JESKYŇĚ MILŠTEJN

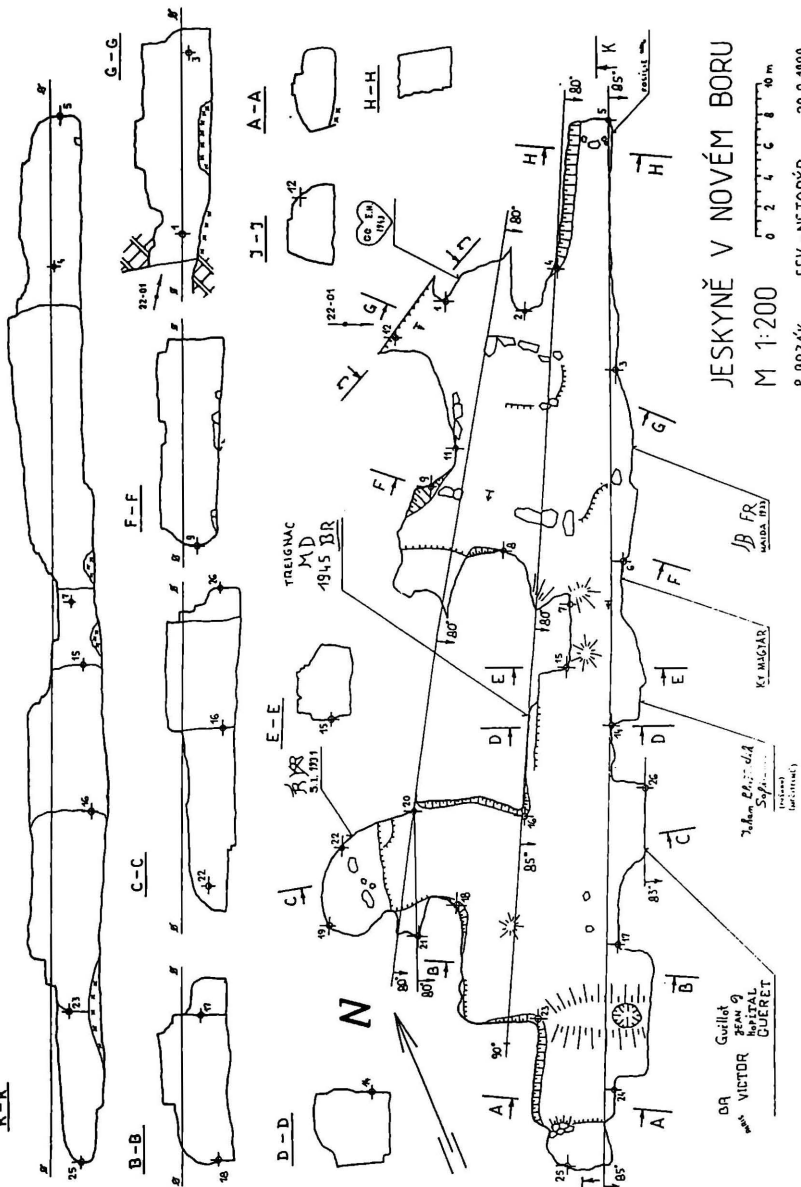
Měřítka

P. BRZÁK SEV - METOPYR 30.12.1991

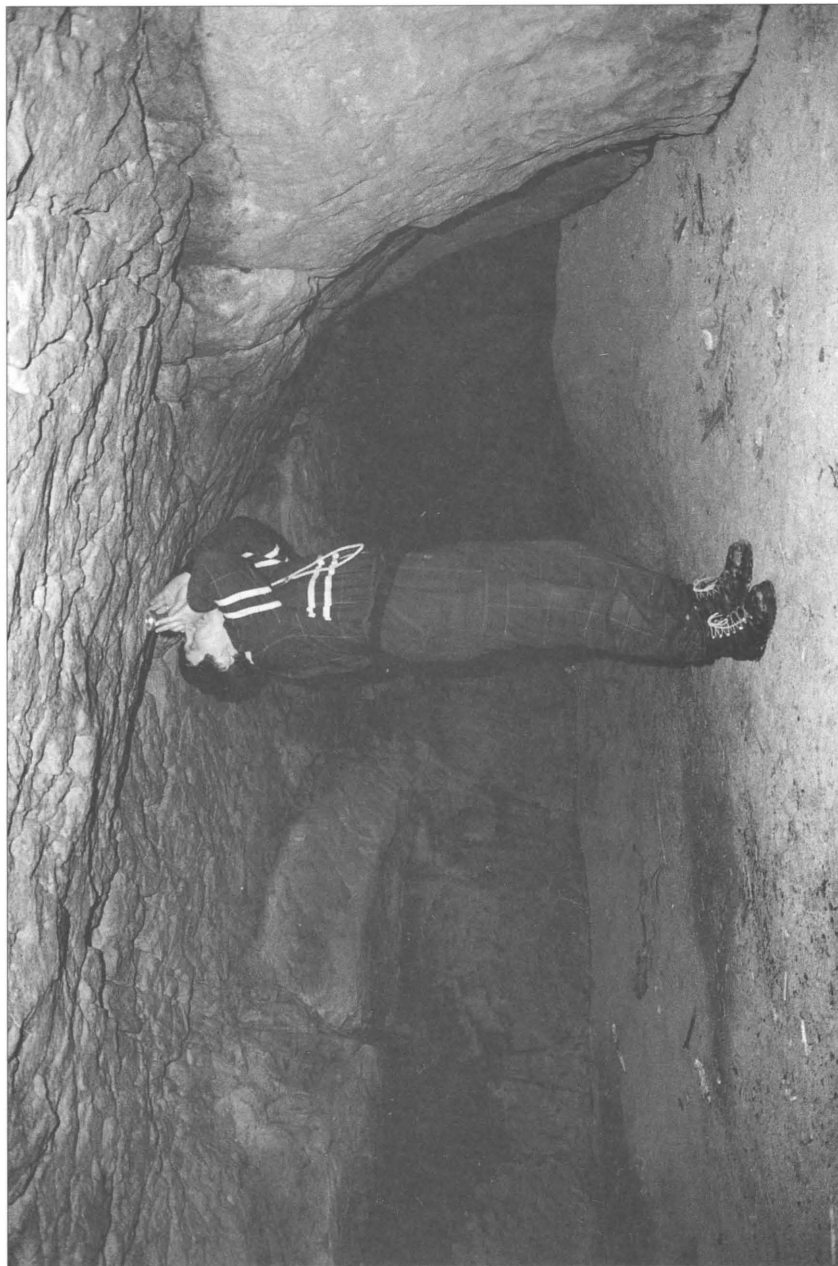
V. Zimoviště Milštejn - autor P. Brzák (1994)

K-K

VII. Zimoviště Nový Bor - autor P. Brzák (1999)

1. Zimní sčítání letounů na zimovišti Pustý kostel u Svitavy.

2. Vázání netopýra velkého *Myotis myotis* při nočním odchytu do nárazových sítí (nettingu) na lokalitě Míléstajn v Lužických horách.

3. Měření předloktí netopýra velkého *M. myotis myotis* při netingu na lokalitě Milštejn.

4. Zimující vrápenec malý *Rhinolophus hipposideros* na zimovišti Děvín.

5. Zimující netopiří velcí *Myotis myotis* na zimovišti Děvín.

6. Zimující netopýr černý *Barbastella barbastellus* na zimovišti Skalice.

7. Netopýr dlouhouchý *Plecotus austriacus*.

8. Netopýr severní *Eptesicus nilssonii* na zimovišti Skalice.
Autorem všech fotografií je muzejní fotograf pan Vladimír ŠTĚPÁNSKÝ

ENTOMOLOGICKÝ PRŮZKUM LUŽE V LUŽICKÝCH HORÁCH V ROCE 1998 A 1999

Miroslav Honců

ÚVOD

Přírodovědný průzkum vrcholu Luže, k.ú.Horní Světlá v Lužických horách byl v roce 1998 prováděn v rámci fondu malých projektů Phare u Agentury regionálního rozvoje Euregionu Nisa v Liberci, a to v základních přírodovědných oborech: geologie - dr. Kühn, botanika - ing. Rychtařík, dr. Němcová a dr. Plánská, bezobratlí živočichové (entomologie) - dr. Honců a obratlovci - ing. Vitáček. V roce 1999 pokračoval průzkum v rámci vědecko-výzkumných úkolů OVM Č. Lípa již jen v entomologii. Cílem průzkumu bylo ověřit přírodovědné hodnoty území, které je na německé straně vyhlášeno za chráněné, jako případné česko-německé bilaterální rezervace. O ochraně české části se již několik let uvažuje, ovšem návrhy na rozšíření ochrany jsou vznášeny především ze strany německých přírodovědců a ochranářů z obavy před komerčním využitím kopce.

Pro zhodnocení přírodovědných hodnot Luže chyběly dostatečné podklady. Pokud se týče bezobratlých živočichů byly až dosud známé jen kusé údaje o výskytu několika druhů hmyzu. Jedním z nich je vážka *Cordulegaster bidentatus* publikovaná Andersem (1898). Nález dalších tří druhů střevlíků: *Trechus pilisensis sudeticus*, *Poecilus cupreus* a *Paranchus albipes* (Coleoptera, Carabidae) z lokality Světlá p. Luží byl zveřejněn v práci Honců, Pulpán, (1974). Z německé strany Luže je znám nález 38 druhů ploštic (Heteroptera) zveřejněný Jordanem (1963). Koncem osmdesátých let zde byl proveden průzkum v souvislosti s přípravou vyhlášení územní ochrany. Z hmyzu byla pozornost věnována zástupcům brouků (Coleoptera) a z nich čeledi drabčíků (*Staphylinidae*), které publikoval Vogel (1977, 1978, 1982) z okolí Waltersdorfu. Z tohoto průzkumu jsou

známé nálezy několika pozoruhodných druhů, z nichž *Stenus par-cior limonensis* byl svého času novým druhem pro bývalou NDR. Byl nalezen na severní straně Luže v nadmořské výšce cca 770 m. Ve střední Evropě žije jen v nejvyšších polohách Šumavy, Krkonoš, Beskyd a Tater. V Alpách vystupuje až do nadmořské výšky 2500 metrů. Kromě něj zde bylo nalezeno dalších 22 druhů drabčičků. Z těchto druhů jsou *Atheta diversa*, *Atheta procera*, *Othius lapidicola* a *Stenus glacialis* druhy boreomontánními (t.zn. že se nachází na severu Evropy a ve vysokých horách střední Evropy, přitom chybí v polských a německých rovinách). V nižších polohách v okolí Horní a Dolní Světlé bylo příležitostně sbíráno K. Mikvasem a M. Honců. V nalezených 52 druzích hmyzu převažují brouci, z nich je pozoruhodný zlatohlávek *Gnorimus nobilis*. Významný je nálezy kobyly hnědé (*Decticus verrucivorus*) z Dolní Světlé, která je dokladem relativní zachovalosti podhorských luk v této oblasti. Protože tyto nálezy byly učiněny mimo zkoumané území, nebyly zařazeny ani do této práce.

Na provedeném inventarizačním průzkumu jsem se podílel zpracováním především třídy hmyzu (*Insecta*), zaměřeném na řád brouků (*Coleoptera*). Spíše okrajově byly zaznamenávány i zástupci dalších hmyzích řádů: motýlů (*Lepidoptera*), blanokřídých (*Hymenoptera*), kobyly (*Ensifera*), sarančat (*Caelifera*) a dalších. Determinaci druhů jsem většinou prováděl sám, s výjimkou zástupců čeledi Leiodidae, které determinoval Mgr. Jan Růžička, za což mu upřímně děkuji.

POPIS ÚZEMÍ

Luž (792 m.n.m.) je nejvyšší vrchol geografického celku Lužické hory. Vyvřelý vrch se složitým geologickým složením: vrchol je tvořený trachytem spočívající na čedičových tufech vycházejícího na povrch na německé straně, s rozsáhlými suťovými poli především na J straně, ve vrcholové části porostly pralesními porosty - bukem, klenem, javorem a smrkem v nižších polohách. Vzrostlé smrkové porosty při jižním úpatí velice utrpěly exhalacemi a byly většinou vykáčeny v průběhu sedmdesátých až osmdesátých let. Z pozoruhodných rostlin se v podrostu vyskytuje charakteristický náprstník červený (*Digitalis purpurea*), kokořík přeslenitý (*Polygonatum verticillatum*), dymnivka dutá (*Corydalis cava*), sasanka pryskyřníkovitá (*Anemone ranunculoides*) na vrcholu pak oměj šalamounek (*Aconi-*

tum napellus). Během botanického průzkumu v r. 1998 ověřil ing. Rychtařík čípek objímavý (*Streptopus amplexifolius*) ale i kapradinu laločnatou (*Polystichum aculeatum*). Z obratlovců zde byl zjištěn kamzík horský (*Rupicapra rupicapra*), plšík liskový (*Muscardinus avellanarius*), plch zahradní (*Dryomys quercinus*), ale též myška drobná (*Micromys minutus*) a bělozubka šedá (*Crocidura suaveolens*) vedle dalších celkem běžných druhů. Bohužel se nepodařilo na české straně zjistit rejska horského (*Sorex alpinus*), který byl v několika ex. zjištěn na německé straně (Ansorge, Franke 1981; Ansorge 1990). Z obojživelníků a plazů se vyskytují ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), ještěrka živorodá (*Zootheca vivipara*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), skokan hnědý (*Rana temporaria*), zmije obecná (*Vipera berus*). Z ptáků byl zaznamenán ořešník kropenatý (*Nucifraga caryotactes*), datel černý (*Dryocopus martius*), rehek zahradní (*Phoenicurus phoenicurus*), krkavec velký (*Corvus corax*) a ojediněle i sluka lesní (*Scolopax rusticola*).

Vlastní průzkumné území se vztahovalo především na vrchol kopce a jeho nejbližší okolí. V terénu bylo vymezeno na jižním okraji spodním okrajem lesa J a JV od lokality Myslivny (kde se nachází chata pod Luží, významný výchozí bod k průzkumu) na východní straně okraj lesa sousedící s komplexem luk Brazílky a podél panelové cesty k pěšimu hraničnímu přechodu u Waltersdorfu. Na severní straně tvoří hranici zkoumaného území státní hranice s BRD a na západní straně turistická cesta od chaty pod Luží ke státní hranici (viz připojená mapka).

MATERIÁL A METODIKA

Entomologický průzkum Luže byl proveden ve dnech: 20. 3., 1. 5., 2. 5., 28. 6., 16. 7. 16. 9. a 4. 10. 1998 resp. 10. 6., 1. 8., 19. 8. a 22. 10. 1999. Jednou ze základních metod byl odchyt metodou zemních pastí. V rámci tohoto průzkumu bylo v území zakopáno dne 20. 3. 1998 celkem 50 zemních pastí pro zachycení hmyzu pobíhajícího po půdním povrchu a pro studium drobných hlodavců. Zemní pastí byly exponovány do 22. 10. 1999 a vybírány ve výše uvedených termínech. Rozmístění zemních pastí bylo provedeno v pěti liniích v různých typech biotopů a rozdílných nadmořských výškách od úpatí směrem k vrcholu. Jako zemní pastí byly použity dvoulitrové nádoby z umělé hmoty plněné konservační tekou-

tinou, 4% formalinem. Průzkum byl doplňován individuálním sběrem pomocí exhaustoru, pod kameny, pod kůrou stromů, resp. metodou smyků po vegetaci. Do práce byli zařazeni zástupci dalších hmyzích řádů (kromě brouků) proto, že pomáhají lépe charakterizovat přírodovědné hodnoty tohoto území.

Vysvětlivky

R - sběr ing. P. Rychtaříka

Pokud není vyznačeno jinak, prováděl jsem sběry a všechny determinace sám.

Synonymika brouků (*Coleoptera*) byla sestavena podle check-listu Jelínka (1993), blanokřídlých (*Hymenoptera*) podle check-listu zpracovaného pod redakcí Dlaboly (1989) a rovnokřídlých (*Orthoptera*), rozdělených nyní na dva samostatné řády - kobylky (*Ensifera*) a sarančata (*Caelifera*) a zpracovaných Mařanem a Čejchanem (1977).

Datum sběru:	1 = 20. 3. 1998
	2 = 1. 5. 1998
	3 = 20. 3. - 2. 5. 1998
	4 = 2. 5. - 24. 5. 1998
	5 = 24. 5. - 28. 6. 1998
	6 = 28. 6. - 16. 7. 1998
	7 = 16. 7. - 16. 9. 1998
	8 = 16. 9. - 4. 10. 1998
	9 = 4. 10. - 10. 6. 1999
	10 = 10. 6. - 1. 8. 1999
	11 = 1. 8. - 19. 8. 1999
	12 = 19. 8. - 22. 10. 1999

PŘEHLED ZJIŠTĚNÝCH DRUHŮ NA LOKALITĚ LUŽ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Chloppoda												
<i>Lithobius forficatus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	3	2	3	-	-	-	-	-	-
Diplopoda												
<i>Julus terrestris</i> Porst, 1889	-	-	1	-	-	-	-	-	-	53	-	-
Collembola												
<i>Tetrodontophora bielansensis</i> (Waga, 1842)	-	-	12	15	5	-	20	20	1	-	-	20

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Insecta												
Dermaptera												
<i>Forficula auricularia</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-
řád Blattoptera												
<i>Ectobius lapponicus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	10	7	15	3	-	-	-
<i>Ectobius sylbestris</i> (Poda, 1761)	-	-	-	-	1	6	2	8	3	3	-	24
řád Ensifera												
<i>Metrioptera roezeli</i> (Hagenbach, 1822)	-	-	-	-	-	1	3	1	-	5	-	1
<i>Omocestus viridulus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1
<i>Pholidoptera griseoptera</i> (De Geer, 1773)	-	-	-	-	-	1	-	4	-	5	-	8
<i>Tettigonia cantans</i> (Fuessly, 1775)	-	-	-	-	-	-	3	-	-	1	1	-
řád Caelifera												
<i>Chorthippus brunneus brunneus</i> (Thunberg, 1815)	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-
řád Homoptera												
<i>Aptrophora alni</i> (Fallén, 1805)	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
<i>Ceccropis vulnerata</i> Illiger, 1807	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
řád Lepidoptera												
<i>Aglia tau</i> (Linnaeus, 1758)	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Gonepteryx rhamni</i> (Linnaeus, 1758)	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Inachis io</i> (Linnaeus, 1758)	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lasionotata megera</i> (Linnaeus, 1767)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Nymphalis antiopa</i> (Linnaeus, 1758)	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Pieris rapae</i> (Linnaeus, 1758)	-	10	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hymenoptera												
<i>Annophila</i> sp.	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
<i>Bombus agrorum</i> (Fabricius 1787)	-	-	-	2	2	5	-	1	-	-	-	-
<i>Bombus lapidarius</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Bombus terrestris</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	2	-	8	10	10	-	-	-	-	-
<i>Formica pratensis</i> Retzius, 1783	-	-	x	x	-	-	-	-	x	-	-	-
<i>Manica rufida</i> (Latreille, 1802)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Mutilla europaea</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Vesputia germanica germanica</i> (Fabricius, 1793)	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-
<i>Polistes</i> sp.	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
řád Coleoptera												
řeleď Carabidae												
<i>Abax ovalis</i> (Duftschmidt, 1812)	-	-	-	-	3	-	6	-	2	7	-	1
<i>Abax parallelepipedus</i> (Piller et Mitterpacher., 1783)	-	-	7	18	17	19	37	2	6	113	-	27
<i>Amara aenea</i> (De Geer, 1774)	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
<i>Amara convexior</i> Stephens, 1828	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Amara familiaris</i> (Duftschmid, 1812)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Amara lunicollis</i> Schiodte, 1837	-	-	55	22	11	1	7	-	-	8	-	-
<i>Bembidion lampros</i> (Herbst, 1784)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Bembidion deletum</i> Audinet-Serville, 1821	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Bradycellus caucasicus</i> (Chaudoir, 1846)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Bradycellus harpalinus</i> (Audinet-Serville, 1821)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Carabus auratus</i> Linnaeus, 1761	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Carabus arcensis arcensis</i> Herbst, 1784	-	-	37	9	20	4	4	3	7	34	-	16
<i>Carabus auronitens auronitens</i> Fabricius, 1792	-	-	22	9	11	15	11	-	13	54	-	22
<i>Carabus cancellatus cancellatus</i> Illiger, 1798	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Carabus coriaceus coriaceus</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	-	1
<i>Carabus glabratus glabratus</i> Paykull, 1790	-	-	-	-	1	3	-	-	-	16	-	-
<i>Carabus hortensis hortensis</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	4	2	10	12	2	-	12	-	16
<i>Carabus intricatus intricatus</i> Linnaeus, 1761	-	-	22	11	13	2	2	-	1	19	-	1
<i>Carabus linnei</i> Panzer, 1810	-	-	-	5	44	39	47	-	154	13	-	-
<i>Carabus nemoralis nemoralis</i> O.F.Müller	-	-	15	3	7	2	2	1	4	7	-	16
<i>Carabus problematicus problematicus</i> Herbst, 1786	-	-	-	2	8	1	49	7	3	21	-	54
<i>Carabus violaceus violaceus</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	1	14	5	4	-	2	32	-	6
<i>Cicindela campestris campestris</i> Linnaeus, 1758	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
<i>Cychrus attenuatus</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	1	2	1	37	1	1	10	-	74
<i>Cychrus caraboides caraboides</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	2	1	10	1	-	30	-	6
<i>Epaphius secalis</i> (Paykull, 1790)	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
<i>Harpalus rubripes</i> (Duftschmid, 1812)	-	-	-	-	5	1	-	-	-	2	-	-
<i>Harpalus quadripunctatus</i> Dejean, 1829	-	-	1	1	-	1	2	-	-	3	-	-
<i>Loricera pilicornis</i> (Fabricius, 1775)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Microlestes minutulus</i> (Goeze, 1777)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Molops piceus piceus</i> (Panzer, 1793)	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Nebria brevicollis</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	-	-	2	-	1	-	1	-	-
<i>Notiophilus palustris</i> (Duftschmid, 1812)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Notiophilus biguttatus</i> (Fabricius, 1779)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Poecilus versicolor</i> (Sturm, 1824)	-	-	2	-	-	1	-	-	16	2	-	-
<i>Pseudophonus rufipes</i> (De Geer, 1774)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Pterostichus aethiops</i> (Panzer, 1797)	-	-	2	-	5	-	4	-	-	2	-	1
<i>Pterostichus burmeisteri</i> Heer, 1841	-	-	6	1	1	3	1	-	1	10	-	1
<i>Pterostichus melanarius</i> (Illiger, 1798)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Pterostichus niger</i> (Schaller, 1783)	-	-	-	-	1	1	9	-	1	89	-	30
<i>Pterostichus oblongopunctatus</i> (Fabricius, 1787)	-	-	1	4	-	1	-	-	1	2	-	-
<i>Trechus splendens</i> Gemminger et Harold, 1868	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
<i>Trichotichnus laevicollis</i> (Duftschmid, 1812)	-	-	1	3	-	-	2	-	-	4	-	-

Dytiscidae

<i>Agabus</i> sp.	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Histeridae

<i>Margarinotus brunneus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	-	-	2	-	-	-	1	3	-	1
<i>Margarinotus striola succicola</i> (C.G.Thomson, 1862)	-	-	-	-	2	1	-	-	1	3	-	-

Silphidae

<i>Nicrophorus fossor fossor</i> Erichson, 1837	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-
<i>Nicrophorus humator</i> Olivier, 1790	-	-	-	-	1	-	1	1	2	3	-	16
<i>Nicrophorus investigator</i> Zetterstedt, 1824	-	-	-	-	-	-	-	-	1	28	-	-
<i>Nicrophorus sepultor</i> Charpentier, 1825	-	-	-	-	-	-	10	-	1	13	-	-
<i>Nicrophorus vespillo</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	1	-	-	-	-	-	11	-	-	3
<i>Nicrophorus vespilloides</i> Herbst, 1784	-	-	-	-	193	3	105	2	90	42	-	132
<i>Oiceoptoma thoracica</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	1	17	-	1	-	42	6	-	-
<i>Phosphuga atrata atrata</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	1	1	1	6	-	1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Thanatophilus rugosus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Thanatophilus sinuatus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	-	-	-	-	-	-	32	-	-	-
Leiodiidae												
<i>Catops nigrita</i> Erichson, 1837	-	-	1	3	10	10	10	-	1	29	-	18
<i>Catops picipes</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	-	1	2	3	5	-	2	-	19
<i>Catops subfuscus subfuscus</i> Kellner, 1846	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Catops tristis tristis</i> (Panzer, 1794)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Choleva cisteloides</i> (Frölich, 1799)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Leiodes</i> sp.	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-
<i>Sciodrepoides watsoni watsoni</i> (Spence, 1815)	-	-	-	-	9	7	20	1	-	8	-	21
Scydmaenidae												
<i>Neuraphes elongatulus</i> (P.W.J. Müller et Kunze, 1822)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Scaphidiidae												
<i>Scaphidium quadrimaculatum</i> Olivier, 1790	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-
Staphylinidae												
<i>Atheta</i> sp.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Eusphalerum minutum</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	-	17	7	-	-	-	-	-	-
<i>Eusphalerum rectangulum</i> (Fauvel, 1869)	-	-	-	-	-	19	-	-	-	-	-	-
<i>Eusphalerum semicoleoptratum</i> (Panzer, 1794)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lordithon trinotatus</i> (Erichson, 1839)	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
<i>Mycetoporus</i> sp.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Ocypus macrocephalus</i> Gravenhorst, 1802	-	-	-	2	5	2	-	1	1	1	-	-
<i>Ocypus nero semialatus</i> J.Müller, 1764	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Olophrum assimile</i> (Paykull, 1800)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Omalium caesum</i> Gravenhorst, 1806	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Omalium excavatum</i> Stephens, 1834	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Omalium rivulare</i> (Paykull, 1789)	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-
<i>Ontholestes murinus</i> (Linnaeus 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	11
<i>Ontholestes tessellatus</i> (Fourcroy, 1785)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	5
<i>Oxytelus rugosus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	-	-	1	2	-	-	-	2	-	-
<i>Philonthus cognatus</i> Stephens, 1832	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Philonthus decorus</i> (Gravenhorst, 1802)	-	-	-	1	8	-	-	-	-	16	-	2
<i>Philonthus funetarius</i> (Gravenhorst, 1802)	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Philonthus intermedius</i> (Lacordaire, 1835)	-	-	-	-	-	-	10	-	-	1	-	-
<i>Philonthus mannerheimi</i> Fauvel, 1869	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Philonthus nitidus</i> (Fabricius, 1787)	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	1
<i>Philonthus splendens</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-
<i>Philonthus succicola</i> C.G.Thoson, 1860	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	6
<i>Proteinus atomarius</i> Erichson, 1840	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Quedius molochinus</i> (Gravenhorst, 1806)	-	-	-	-	-	-	3	-	-	5	-	-
<i>Quedius paradisiarius</i> (Heer, 1839)	-	-	-	-	-	1	15	-	-	2	-	3
<i>Oxytelus rugosus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1
<i>Staphylinus erythropterus</i> Linnaeus, 1758	-	-	12	7	15	7	20	-	2	43	-	5
<i>Staphylinus fossor</i> Scopoli, 1772	-	-	-	-	1	6	3	-	4	-	-	-
<i>Stenus geniculatus</i> Gravenhorst, 1806	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
<i>Tachinus laticollis</i> Gravenhorst, 1802	-	-	-	-	-	3	1	-	1	5	-	-
<i>Tachinus marginellus</i> (Fabricius, 1781)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Tachinus pallipes</i> (Gravenhorst, 1806)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Xantholinus linearis</i> (Olivier, 1794)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Xantholinus tricolor</i> (Fabricius, 1787)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Scaraboidea												
Lucanidae												
<i>Platycerus caprea</i> (De Geer, 1774)	-	-	-	1R	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Sinodendron cylindricum</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	-
Geotrupidae												
<i>Anoplotrupes stercorosus</i> (Hartmann in L. G. Scriba, 1791)	-	-	5	10	130	26	86	6	230	111	5	172
Scarabaeidae												
<i>Aphodius corvinus</i> Erichson, 1848	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Aphodius depressus</i> (Kugelann, 1792)	-	-	-	-	-	1	1	-	-	9	-	-
<i>Aphodius rufipes</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1
<i>Onthophagus ovatus</i> (Linnaeus, 1767)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Potosia cuprea metallica</i> (Herbst, 1782)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Byrrhidae												
<i>Byrrhus pilula</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
<i>Cytilus sericeus</i> (Forster, 1771)	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Buprestidae												
<i>Anthaxia quadripunctata</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	1	4	5	-	-	-	5	-	-	-
Elateridae												
<i>Agriotes obscurus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
<i>Ampedus aethiops</i> (Lacordaire, 1835)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Athous haemorrhoidalis</i> (Fabricius, 1801)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Athous subfuscus</i> (O.F. Müller 1767)	-	-	1	12	1	-	-	-	2	-	-	-
<i>Ctenicera cuprea cuprea</i> (Fabricius, 1781)	-	-	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-
<i>Dalopius marginatus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	15	5	-	-	-	-	-	-	-
<i>Denticollis linearis</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Kibunea minuta</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Limonius aeneoniger</i> (De Geer, 1774)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Melanotus castanipes</i> (Paykull, 1800)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Selatosomus aeneus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Throscidae												
<i>Trixagus dermestoides</i> (Linnaeus, 1766)	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Lycidae												
<i>Dictyoptera aurora</i> (Herbst, 1784)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lygisterus sanquineus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1
Lampyridae												
<i>Lamprohiza splendidula</i> (Linnaeus, 1767)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Cantharidae												
<i>Cantharis obscura</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	1	4	-	-	-	1	-	-	-
<i>Cantharis pellucida</i> Fabricius, 1792	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dasytidae												
<i>Dasytes niger</i> (Linnaeus, 1761)	-	-	-	-	15	-	-	-	-	3	-	-
<i>Dasytes plumbeus</i> (O.F. Müller, 1776)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Malachiidae												
<i>Charopus graminicola</i> (Dejean, 1833)	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Nitidulidae												
<i>Meligethes aeneus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Meligethes viridescens</i> (Fabricius, 1787)	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Erotylidae												
<i>Dacne bipustulata</i> (Thunberg, 1781)	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Cryptophagidae												
<i>Antherophagus nigricornis</i> (Fabricius, 1787)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
<i>Cryptophagus</i> sp.	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	1
Byturidae												
<i>Byturus ochraceus</i> (L. G. Scriba, 1790)	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
<i>Byturus tomentosus</i> (De Geer, 1774)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
Coccinellidae												
<i>Coccinella septempunctata septempunctata</i> Linnaeus, 1758	-	-	-	1	2	1	1	1	1	-	-	-
Lathridiidae												
<i>Corticaria umbilicata</i> (Beck, 1817)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
<i>Aridius nodifer</i> (Westwood, 1839)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Lagriidae												
<i>Lagria hirta</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Alleculidae												
<i>Isomira murina</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	-
Cerambycidae												
<i>Pachytodes cerambyciformis</i> (Schrank, 1781)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Rhagium bifasciatum</i> (Fabricius, 1775)	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-
<i>Stenurella melanura</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	1	8	12	1	-	5	-	-
Chrysomelidae												
<i>Asiorestia ferruginea</i> (Scopoli, 1763)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Batophila rubi</i> (Poykull, 1790)	-	-	-	6	7	-	-	-	-	-	-	-
<i>Cassida nebulosa</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Chaetocnema concinna</i> (Marsham, 1802)	-	-	-	-	-	6	2	-	-	4	-	-
<i>Chaetocnema hortensis hortensis</i> (Geoffroy, 1785)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Chrysolina staphylea staphylea</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
<i>Chrysolina sturmi</i> (Westhoff, 1882)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Galerucella lineola</i> (Fabricius, 1781)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Gonioctena quinquepunctata</i> (Fabricius, 1787)	-	-	1	1	2	1	-	-	2	1	-	-
<i>Phyllotreta undulata</i> Kutschera, 1860	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Timarcha metallica metallica</i> (Laicharting, 1781)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Curculionidae												
<i>Barynotus obscurus</i> (Fabricius, 1775)	-	-	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ceutorrhynchus</i> sp.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
<i>Cionus thapsus</i> (Fabricius, 1792)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Otiorrhynchus fuscipes</i> (Olivier, 1807)	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-
<i>Otiorrhynchus multipunctatus</i> (Fabricius, 1792)	-	-	1	3	-	-	1	-	-	10	-	-
<i>Otiorrhynchus ovatus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Otiorrhynchus raucus</i> (Fabricius, 1777)	-	-	4	-	1	2	-	-	-	1	-	-
<i>Otiorrhynchus singularis</i> (Linnaeus, 1767)	-	-	4	1	1	-	3	-	1	10	-	1
<i>Phyllobius argentatus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	1
<i>Phyllobius cloropus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	7	3	-	-	-	1	-	-
<i>Phyllobius oblongus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
<i>Plinthus tischeri</i> Germar, 1824	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-
<i>Polydrusus undatus</i> (Fabricius, 1781)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Rhinomias forticornis</i> Boheman, 1843)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Rhinoncus pericarpus</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
<i>Rhyncholus oter</i> (Linnaeus, 1758)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
<i>Simo hirticornis</i> (Herbst, 1795)	-	-	4	-	6	16	6	-	-	1	-	1
<i>Sitona lepidus</i> , Gyllenhal, 1834	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
<i>Strophosoma capitatum</i> (De Geer, 1775)	-	-	-	-	1	-	10	-	2	6	-	-
<i>Strophosoma melanogrammum</i> (Forster, 1771)	-	-	-	-	1	-	19	-	1	1	-	18
Scolytidae												
<i>Xyloterus lineatus</i> (Olivier, 1795)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

ZÁVĚR

V práci jsou zveřejněny výsledky entomologického průzkumu vrcholu Luže v Lužických horách provedené během vegetačního období roku 1998 a 1999, v době od 20. 3. 1998 do 22. 10. 1999. V tomto období zde bylo zjištěno 207 druhů bezobratlých, z toho 203 druhů hmyzu, zastoupeného řády: škvoři (*Dermaptera*) - 1 druh, švábi (*Blattoptera*) - 2 druhy, kobylky (*Ensifera*) 4 druhy, sarančata (*Caelifera*) - 1 druh, stejnokřídlí (*Homoptera*) - 2 druhy, motýli (*Lepidoptera*) - 6 druhů, blanokřídlí (*Hymenoptera*) - 9 druhů, brouci (*Coleoptera*) - 178 druhů. Poměrně drsné podmínky vrcholové části umožňují výskyt několika horských druhů např. chvostoskoka (*Tetradontophora bielansensis*), kobylky *Tettigonia cantans* a z brouků (*Coleoptera*) výskyt střevlíků: *Carabus linnei*, *C. glabratus*, *Molops piceus*, *Pterostichus aethiops*, *Trechus splendens* a *Trichotichnus laevicollis*. Z drabčků byl zjištěn *Ocypus macrocephalus* a *Philonthus splendens*, kovařík *Denticollis linearis*, mandelinka *Timarcha metallica* a nosatci *Otiorrhynchus fuscipes* a *Plinthus tischeri*. Na německé straně Luže bylo Vogelem zjištěno dalších 23 druhů drab-

číků, z toho 5 druhů má boreomotánní rozšíření, z nich některé se mohou vyskytovat i na české straně, dosud však nebyly nalezeny.

Ze zvláště chráněných druhů byl na vrcholu i při úpatí kopce nalezen kriticky ohrožený střevlík zlatý (*Carabus auratus*), z ohrožených: svižník polní (*Cicindela campestris*) a střevlíci *Carabus arcensis* a *C. problematicus*. Ze zástupců čmeláků (*Hymenoptera*, r. *Bombus*) byly zjištěny 3 ohrožené druhy: čmelák zemní (*B. terrestris*), čmelák rolní (*B. agrorum*) a čmelák skalní (*B. lapidarius*), dále bylo nalezeno několik kup mravence lučního (*Formica pratensis*). Z nechráněných druhů jsou pozoruhodné: kodulka evropská (*Mutilla europaeus*), z drabčίκů - *Philonthus intermedius* a *Philonthus nitidus* žijící v podhorských, přírodně zachovalých oblastech, z čeledi *Scydmaenidae* - *Neuraphes elongatulum*, z kovařίκů - *Ampedus aethiops* z čeledi *Cryptophagidae* - *Anterophagus nigricornis* který prodělává svůj vývoj v hnízdech čmeláků a další. Ve srovnání s výsledky entomologického průzkumu NPR Jezevčí vrch, kde bylo zjištěno 157 druhů hmyzu, i vrcholu Jedlové, kde bylo zjištěno přes 100 druhů hmyzu se jeví fauna bezobratlých Luže jako velice bohatá což je předpokladem pro vyhlášení tohoto území za chráněné tak, jak je tomu na německé straně.

LITERATURA

- ABSOLON K. a kol., 1994: *Sběr epigeonu do padacích zemních pastí. In: Metodika sběru dat pro biomonitoring v chráněných územích. Český ústav ochrany přírody, Praha, p. 37-54.*
- ANDERS J., (1898): Beiträge zur Kenntnis der Insektenfauna Nordböhmens. Mitteilungen Nord. Excursions-Club 21: 151-162.
- ANSORGE H., FRANKE R., 1981: Die Alpenspitzmaus, *Sorex alpinus* Schinz 1837 in der Oberlausitz. *Abhandlungen und Berichte der Naturkundemuseums, Görlitz*, 55, (7): 43-48.
- ANSORGE H., 1990: Zur Morphometrie und taxonomischen Status der Alpenspitzmaus, *Sorex alpinus* im Gebiet der DDR. *Abhandlungen und Berichte des Naturkundemuseums (Forschungstelle) Görlitz*, 64 (4): 1-12.
- BAUER L., 1974: *Handbuch der Naturschutzgebiete der Deutschen Demokratischen Republik*. Urania Verlag, Leipzig, Jena, Berlin, p. 1-309.
- ČTVRTEČKA R., 1997: Fauna brouků (*Coleoptera*) Ještědského hřbetu. *Sborn. Severoč. Mus., Přír. Vědy, Liberec*, 20: 39-62.
- DLABOLA 1989: Check-list of Czechoslovak Insects III (*Hymenoptera*). *Enumeratio Insectorum Bohemoslovakiae. Acta faunistica entomologica Musei Nationalis Pragae*, p. 1-194.
- HÄNEL 1912: Beiträge zur Fauna Saxonica II-*Ent. Blätt.*, 8: 90-91.
- HONCŮ M., PULPÁN J., 1974: Střevlikovití (*Carabidae*) Českolipska. *Sborn. Severoč. Mus. Ser. Natur, Liberec*, 6: 93-149.
- HONCŮ M., 1990: Zvířena Lužických hor. *Bezděz, Česká Lípa*, 1:71-77.
- HONCŮ M., 1992: Příspěvek k poznání orthopteroidního hmyzu severozápadních Čech. *Sborník Okresního muzea v Mostě, řada přírodovědná 13-14/1991-1992*: 89-108.
- HONCŮ M., 1995: Průzkum vážek (*Odonata*) na Českolipsku. *Sborn. Severoč. Mus., Přír. vědy, Liberec*, 19: 113-121.
- HONCŮ M., 1996: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách. *Bezděz, Česká Lípa*, 4 : 243-258.
- HONCŮ M., 1997: Monitorování epigeonu metodou zemních pastí v NPR Jezevčí vrch ve vegetační sezóně r. 1996 a 1997. Ms., p. 1-27.
- HONCŮ M., 1997: Entomologický průzkum Studeného vrchu v Lužických horách. Ms., p. 1-7.
- HONCŮ M., 1998: Entomologický průzkum Luže a údolí Bílého potoka v Lužických horách v roce 1998. OVM Č. Lípa. Ms., p. 1-18.
- HONCŮ M., 1999: Beitrag zur Kenntnis der Entomofauna des Lausitzer Gebirges (Tschechische Republik). Vortrag zur 8. Jahrestagung der Naturforschender Gesellschaft der Oberlausitz am 7 März 1998 in Ebersbach/ Sa. *Berichte der Naturforschenden Gesellschaft der Oberlausitz*, Bd. 7/8: 119-122.
- HORION A., 1941: *Faunistik der deutschen Käfer*. I.Bd. *Adephaga - Caraboidea*, Krefeld, p. 1-463.
- HORNIG U., 1997: Die Schwarzkäfer der Oberlausitz (*Col., Tenebrionidae*). *Entomologischen Nachrichten und Berichte*, 41:39-49.
- HŮRKA K., 1958: Versuch einer zusammenfassung der montanen Carabidenfauna von Krkonoše (Riesengebirge), *Coleoptera: (Carabidae)*. *Acta faunistica entomologica Musei nationalis pragae* 3: 31-52.

- HÚRKA K., 1996: *Carabidae of the Czech and Slovak Republics - České a Slovenské republiky*. Kabourek, Zlín, p. 1-565.
- JELÍNEK J., 1993: Check-list of Czechoslovak Insects IV (*Coleoptera*). Seznam československých brouků. Folia Heyrovskyana, Supplementum 1, Praha, p. 1-172.
- JORDAN K.H.C., (1963): Die Herpetofauna Sachsens. Faun. Abh. Staat. Mus. Tierkunde Dresden 1: 1-16.
- MAŘAN J., ČEJCHAN A., 1977: *Blattoptera, Mantoptera, Dermaptera, Orthoptera*. In Check-list enumeratio Insectorum bohemoslovakiae. Acta faunistica entomologica musei nationalis pragrae. Supplementum 4. Národní muzeum Praha, p. 35-39.
- MICHEL J., 1911: Verzeichnis der Käfer des Jeschken und Isergebirges. *Mitteilungen aus dem Vereine der Naturfreunde in Reichenberg*, p. 85-116.
- MIKA P., 1998: Brouci čeledi *Lathridiidae* Českolipska a Lužických hor. *Bezděz, Česká Lípa*, p.181-191.
- NĚMCOVÁ L., 1999: in RYCHTAŘÍK P., (1999): *Bryologický inventarizační průzkum Luže*. Ms., p. 1- 6.
- PLÁNSKÁ M., 1999: in RYCHTAŘÍK P., (1999): *Floristický inventarizační průzkum Luže*. Ms., p. 1-10 + 1 mapka.
- PULPÁN J., 1968: Stanovení areálů a subareálů Československa vzhledem k faunistice brouků čeledi *Carabidae* (*Coleoptera*), *Acta musei Reginaehradecensis S.A.: Scientiae Naturales IX.*: 95-146
- ROUBAL J., (1967): Fauna ploštic (*Insecta: Heteroptera*) severních Čech. Sbor. Severoč. Mus. Ser. Natur, 3: 127-159.
- RYCHTAŘÍK P., red. 1999: *Fytocenologický průzkum Luže*. In Rychtařík P., (1999): *Botanický průzkum Luže v Lužických horách*. Ms., p.1-38, 1 mapka, 5 tabulek s fytocenologickými snímky, 13 tabulí s 53 fotografickými snímky.
- VOGEL J., 1977: *Stenus parcior limonensis* FAGEL (Col., *Staphylinidae*) - ein Neufund für die DDR. *Ent.Nachr.*, 21, (12): 190.
- VOGEL J., 1978: Faunistisch bedeutsame und für die DDR neue *Staphylinidae* (*Coleoptera*) aus der Oberlausitz. *Abh. Ber. Naturkundemus. Görlitz* 52, (8): 1-13.
- VOGEL J., 1982: Faunistisch bedeutsame und für die DDR neue *Staphylinidae* (*Coleoptera*) aus der Oberlausitz. Teil I. *Abh. Ber. des Naturkundemus. Görlitz* 55, (6): 1-26.

RESUMÉ

Entomologische Erkundung des Luž (Lausche) im Lausitzer Gebirge in den Jahren 1998 und 1999

Miroslav Honcú

In diesem Beitrag gipfelt die zwei Jahre dauernde entomologische Durchforschung der Gipfelpartien des Berges Luž (Lausche), die in der Vegetationsperioden der Jahre 1998-1999 durchgeführt wurde. Im Laufe dieser Arbeit wurden hier 203 Insektenarten, darunter 178 Käfer (*Coleoptera*) festgestellt. Im studierten Gebiet kommen submontane bis montane Arten vor, die durch *Tetrodontophora bielanensis* (*Collembola*), die Heuschrecke *Tettigonia cantans* (*Ensifera*) und die Arten *Carabus linnei*, *Carabus glabratus*, *Cychrus attenuatus*, *Molops piceus*, *Pterostichus aethiops*, *Trechus splendens* und *Trichotichnus laevicollis* als Vertreter der Koleropteren, (*Carabidae*) vor. Von den Raubkäfern (*Staphylinidae*) ist *Ocyypus macrocephalus* und *Philonthus splendens*, von den Schnellkäfern (*Elateridae*) *Denticollis linearis*, von den Blattkäfern (*Chrysomelidae*) *Tinarcha metallica* und von den Rüsselkäfern (*Curculionidae*) *Otiorrhynchus fuscipes* und *Plinthus tischeri* festgestellt worden. Den naturnahen Charakter des Luž-Gipfels beweist das Vorkommen einiger besonders geschützten Arten, wie des kritisch gefährdeten (vom Aussterben bedrohten) Laufkäfers *Carabus auratus*, der gefährdeten Laufkäfer *Carabus arcensis* und *C. problematicus* und des Sandkäfers *Cicindela campestris*. Die *Hymenopteren* sind hier vertreten durch drei gefährdete Hummelarten der Gattung *Bombus* (*B. agrorum*, *B. lapidarius* und *B. terrestris*) und eine Ameisenart (*Formicidae*) - *Formica pratensis*. Da auf dem Luž-Gipfel auch das Vorkommen von geschützten Pflanzen- und Wirbeltierarten festgestellt worden ist, sind hier die Voraussetzungen gegeben, dieses Gebiet als Schutzgebiet der Kategorie Naturschutzgebiet auszuweisen.

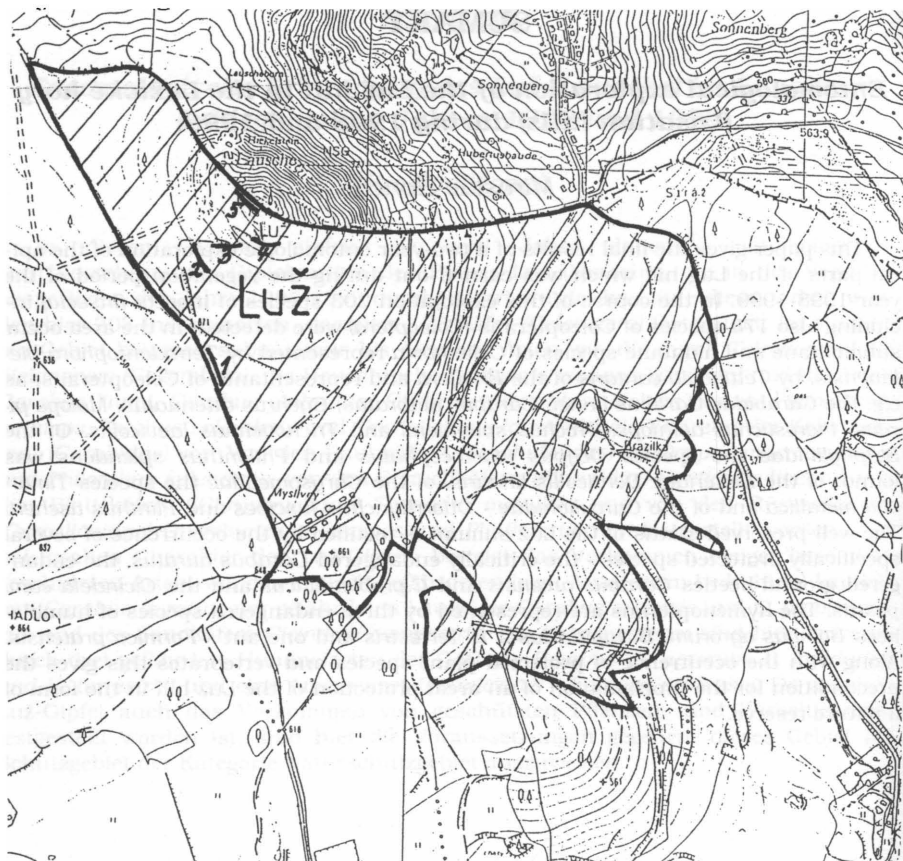
SUMARY

Entomological exploration of the Luž hill in the Lužické hory (Lusatian hills) during 1998 and 1999.

Miroslav Honcú

This paper gives the final results of a two-year entomologic exploration of the apical parts of the Lug hill which was carried out during the vegetation period of the year 1998-1999. In the course of this exploration 203 species of insects (*Insecta*) including also 178 species of Coleopterans (*Coleoptera*) were detected. In the area occur submontane and montane species of *Collembola* represented by *Tetrodontophora bielaniensis*, by *Tettigonia cantans* of the *Ensifera* and representants of Coleopterans, as e.g. the *Carabidae* *Carabus linnei*, *Carabus glabratus*, *Cychrus attenuatus*, *Molops piceus*, *Pterostichus aethiops*, *Trechus splendens* and *Trichotichnus laevicollis*. Of the *Staphylinidae* the species *Ocypus macrocephalus* and *Philonthus splendens* was found, of the *Elateridae* *Denticollis linearis*, of the *Chrysomelidae* the species *Timarcha metallica* and of the *Curculionidae* - *Otiorrhynchus fuscipes* and *Plinthus tischeri*. The well-preserved status of the Luž summit is testified by the occurrence of several specifically protected species - the critically endangered *Carabus auratus*, the endangered ground-beetles *Carabus arcensis* and *C. problematicus* and the *Cicindela campestris*. The hymenopterans are represented by three endangered species of humblebees *Bombus agrorum*, *B. lapidarius* a *B. terrestris* and one ant - *Formica pratensis*. Along with the occurrence of protected plant species and vertebrates this gives the precondition for the proclamation of an areal protection of the Luž hill in the form of a nature reserve.

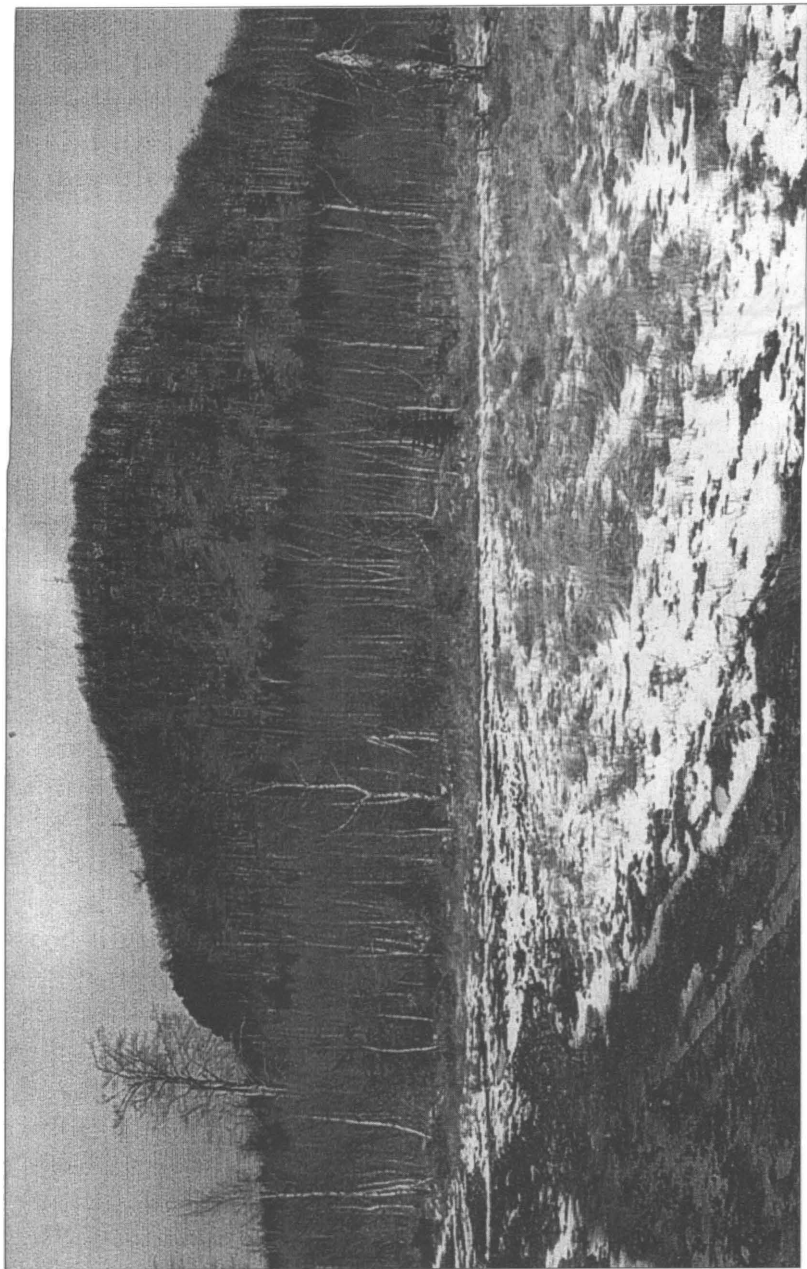

1. Mapa průzkumného území v oblasti Luže.

Rozmístění zemních pastí:

- Stanoviště č. 1: smíšený les s převahou břízy při úpatí kopce, vpravo od přístupové cesty, J od vrcholu.
- Stanoviště č. 2: rozhraní 2 ekotonů - bučiny a vysazeného, nízkého smrkového lesa v prvé třetině svahu, poblíž studánky, JZ od vrcholu.
- Stanoviště č. 3: ve svahu v suti zarostlé travou s přechodem do bučiny. Střední část kopce, JZ svah.
- Stanoviště č. 4: v ohybu přístupové cesty, v bučině, asi 100 m J od vrcholu.
- Stanoviště č. 5: vrchol kopce a část svahu s přechodem do bučiny Z od vrcholu.

2. Křížovatka cest při jihovýchodním úpatí Luže. Místo výskytu chráněného svízníka polního (*Cicindela campestris*). Foto Vladimír Štěpánský 20. 3. 1998.

3. Rozhraní dvou ekotonů - nízkého smrkového lesa a bukového lesa v prvé třetině svahu, jižní část. Místo zakopání zemních pastí, stanoviště č. 2. Foto Vladimír Štěpánský 20. 3. 1998

OHROŽENÁ KVĚTENA KRAVAŘSKA PO DESETI LETECH

Martin Benda

Tento příspěvek přibližuje zjištěné lokality výskytu chráněných a na bytí ohrožených druhů vyšších rostlin v okolí městečka Kravaře. Navazuje na publikaci Benda 1990, doplňuje údaje o nová zjištění, popř. reviduje předešle uváděná data dle terénních průzkumů prováděných v období 1979 až 1999. Jestliže předchozí publikace zaznamenala pouze primární rekognoskaci druhové struktury ve sledovaném regionu, tato se snaží přinést pokud možná co nej-přesnější výčet zjištěných druhů.

Sledované území se nachází v kvadrantu 5352 středoevropského síťového mapování.

Řazení druhů je zpracováno v souladu s Červeným seznamem ohrožené květeny ČR-2. verze (1995) v kategoriích C1, C2 a C3, pro kategorii C4 dle materiálu Holub 1996. Kategorie CL je zařazena dle návrhu autora.

Časový údaj (např. 06/1986) za lokalizací znamená termín autora prvního nálezu daného druhu na příslušné lokalitě; údaj v závorce pak zkratku spoluautorů nálezu (SČBS = Svč. pobočka České botanické společnosti, ČBS = Česká botanická společnost, Sk = Sklenička, K = Kubát, H = Honců, M = Macek). Literární údaje po roce 1979 autorem nerevidované jsou zařazeny vždy za lokality revidované spolu s publikací. Vykřičník (!) v poznámce znamená revizní určení druhu na popud RNDr. Honců z České Lípy na základě upozornění p. Jóži (1996).

Údaje vztahující se k čeledi *Orchidaceae* jest bráti za doplňující a upřesňující k Honců 1995, neboť tomuto autorovi nebyly zde uváděné výsledky průzkumů k dispozici, nebo jen v dílčím rozsahu, popř. s neúplným popisem lokality.

Lokality s výskytem sledovaných druhů vyšších rostlin

KATEGORIE C 1 - kriticky ohrožené druhy

***Arnoseris minima* (L.) Schweigger et Koerte**

- písečnatka nejmenší (*Asteraceae*)

Kravaře-Sezímky, zpevněná písková plošina při silnici - 06/1991

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Crocus heuffelianus* Herb. - šafrán Heuffelův (*Iridaceae*)**

Janovice-zadní pastvina v závěru Bobřího údolí (2 mikrolokality)

- 04/1981 (1x M)

***Orchis ustulata* L. - vstavač osmahlý (*Orchidaceae*)**

Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 05/1984

Rané, pastvina na JV úbočí vrchu Hamry - 06/1984

Janovice-Veliká, pastvina na SV úbočí Červeného vrchu - 06/1993

***Potentilla rupestris* L.- mochna skalní (*Rosaceae*)**

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1988

KATEGORIE C 2 - silně ohrožené druhy

***Aira praecox* L. - ovsíček časný (*Poaceae*)**

Kravaře-Sezímky, zpevněná písková plošina při silnici - 06/1991

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Carex appropinquata* Schumacher - ostřice příbuzná (*Cyperaceae*)**

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 05/1985

Janovice, aluvium potoka v Bobřím údolí 06/1985

***Dactylorhiza incarnata* (L.) Sóo**

- prstnatec pleťový pravý (*Orchidaceae*)

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 05/1985

***Lonicera caprifolium* L. - zimolez kozí list (*Loniceraceae*)**

Velká Javorská, Tokaniště J úbočí - 06/1983

Blíževedly, Ronov JZ úpatí - 06/1984

Janovice, Bobří vrch J úbočí - 06/1986

Kravaře, Binov JV úpatí, obecní sady - 06/1986

***Odontites vernus* (Bellardi) Dumort - zdravínek jarní (*Scrophulariaceae*)**

Kravaře, při silnici od žel. stanice - 07/1986

Janovice, intravilán obce - 07/1986

***Ophioglossum vulgatum* L. - hadí jazyk obecný (*Ophioglossaceae*)**

Kravaře, prameniště na Z úbočí Dubiny - 06/1991

Kravaře, prameniště mezi žel. tratí a S úpatím Ronova - 05/1992

Stvolínky, prameniště mezi žel. tratí a Sezímkami - 06/1993

Blíževedly, prameniště na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1997

***Orchis purpurea* Hudson - vstavač nachový (*Orchidaceae*)**

Janovice, habřina na V úpatí Červeného vrchu - 05/1985

***Rubus uratinensis* Holub - ostružiník kokořínský (*Rosaceae*)**

Janovice, Hamry JZ úbočí - 07/1998 (KUBÁT et al. 1999)

***Symphytum bohemicum* F. W. Schmidt**

- kostival český (*Boraginaceae*)

roztroušeně v příkopech při silnicích Kravaře–Janovice, Kravaře–Konojedy, Kravaře–Blíževedly

roztroušeně při cestě z Kravař k žel. stanici a dále k S úpatí Ronova

***Teesdalia nudicaulis* (L.) R. Br. - nahoprutka písečná (*Brassicaceae*)**

Kravaře-Sezímky, pískovcová skalka v obci - 06/1986

Kravaře, písčiny pod dráty S od Floriána - 07/1989

Kravaře-Sezímky, zpevněná písková plošina při silnici - 06/1991

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

KATEGORIE C 3 - ohrožené druhy

***Achillea pannonica* Scheele - řebříček panonský (*Asteraceae*)**

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1990

***Aconitum variegatum* L. - oměj pestrý (*Ranunculaceae*)**

Janovice, horní část tzv. staré silnice - 07/1988

***Anthericum liliago* L. - bělozářka liliovitá (*Liliaceae*)**

Blíževedly, Ronov horní partie JZ úbočí - 06/1986

***Aphanes arvensis* L. - nepatrnc rolní (*Rosaceae*)**

Kravaře, písčité úhory V od Raného - 07/1986

Kravaře, písčiny pod dráty S od Floriána - 07/1989

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Aquilegia vulgaris* L. - orlíček obecný (*Ranunculaceae*)**

Stvolínské Petrovice, louka na SZ úbočí Dubiny - 06/1979

Janovice, les vlevo od cesty do Bobřího údolí - 06/1979

Janovice, les na lev. břehu Bob. potoka pod včelíny - 06/1980

Janovice, remízy na V úpatí Starosti - 06/1981

Janovice, Hamry J úbočí - 06/1983

Rané, Hamry, vrchol. partie J exp. - 06/1983

Heřmanice u Žand., Hamry, vrchol. partie S exp. - 06/1983

Heřmanice u Žand., Tokaniště J úbočí/les nad kráterem - 06/1984
Kravaře, Binov V od vrcholu - 06/1984

Janovice-Veliká, háj na J svahu elevace na JV úbočí Starosti -
06/1985

Kravaře, Binov JV úpatí - 06/1988

Bliževedly, remízy na návrší Dubí hory k Ronovu- 06/1998

***Arum maculatum* L. - áron plamatý (Araceae)**

hojně v Bobřím údolí a při toku Bobřího potoka (k. ú. Velká Javorská, Janovice, Kravaře, Sezímky)

Janovice-Veliká, pramenišní polohy mezi remízy na V úpatí Starosti - 06/1981

Janovice, prameniště na zadní pastvině v ústí Bobřího údolí -
05/1982

Kravaře, strouha na J úbočí Červeného vrchu - 05/1983

Kravaře, prameniště s olšinou na Červeném vrchu - 05/1983

Janovice, prameniště na pastvině na V úbočí Binova - 05/1983

Rané, Hamry, vrchol. partie J exp. - 06/1983

Rané, Hamry úpatí V od vrcholu 532 m - 06/1983

Bliževedly, prameniště na návrší Dubí hory k Ronovu- 06/1998

***Campanula latifolia* L. - zvonek široolistý (Campanulaceae)**

Janovice, břeh Bobřího potoka u můstku V od Červ. vrchu -
07/1988

roztroušeně v Bobřím údolí při toku Bobřího potoka (k. ú. Velká Javorská, Janovice) - 1989-1994

***Cephalanthera damasonium* (Miller) Druce**

- okrotice bílá (Orchidaceae)

Janovice, habřina na V úpatí Červeného vrchu - 06/1995

***Dactylorhiza x Braunii* (Halaczy)**

- prstnatec x Braunův (Orchidaceae)

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 06/1984

Janovice-Veliká, pramenišní poloha na V úpatí Starosti, Z od chatek - 06/1984

***Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P. F. Hunt et Sommerhayes**

- prstnatec májový (Orchidaceae)

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 05/1980

Janovice-Veliká, pramenišní polohy (6 mikrolok.) mezi remízy na V úpatí Starosti - 1980-1985

Janovice, poslední louka vpravo od cesty do Bobřího údolí -
06/1981

Janovice, prameniště na pastvině na V úbočí Binova - 05/1983
Kravaře, podmáčené louky na JZ Dubiny - 06/1983
Janovice-Veliká, prameniště na V úpatí Starosti, Z od chatek - 05/1984
Janovice-Veliká, prameniště na V úpatí Starosti, ZSZ od chatek - 05/1984
Janovice-Veliká, strouha pod kruščíkovým hájem - 05/1985
Janovice, mokřina na J úpatí Hamry - 05/1986
Kravaře, prameniště mezi žel. tratí a S úpatím Ronova - 05/1987
Kravaře, terénní deprese V od žel. st. Kravaře - 05/1987
Stvolinky, prameniště mezi žel. tratí a Sezimkami - 06/1987
Kravaře, vlhké polohy při vodoteči vlevo od silnice Kravaře-Konojedy - 06/1991
Blíževedly, podmáčená louka na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1998

***Epipactis purpurata* Sm. - krušík modrofialový (Orchidaceae)**

Janovice, habřina na V úpatí Červeného vrchu - 07/1985

***Erysimum crepidifolium* Reichenb.**

- trýzel škardolistý (Brassicaceae)

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1983

***Erysimum odoratum* Ehr. - trýzel vonný (Brassicaceae)**

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1993 (SČBS)

***Galanthus nivalis* L. - sněženka podsněžník (Amaryllidaceae)**

Kravaře, prameniště s olšinou na Červeném vrchu - 04/1987

***Jovibarba sobolifera* (Sims) Opiz**

- netřeskovec výběžkatý (Crassulaceae)

Velká Javorská, Bobří soutěska, skála Z od CHÚ - 05/80

Velká Javorská, Bobří soutěska, skála nad vodopádem - 05/80

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1983

***Lappula squarrosa* (Retz.) Dumort**

- strošek pomněnkový (Boraginaceae)

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 07/1983

***Leucojum vernum* L. - bledule jarní (Amaryllidaceae)**

hojně až masově Bobří údolí a při toku Bobřího potoka (k. ú. Velká Javorská, Janovice, Kravaře)

Janovice-Veliká, prameniště na V úpatí Starosti - 04/1979 (S)

Janovice, prameniště na zadní pastvině v ústí Bobřího údolí - 04/1979

Kravaře, strouha na J úbočí Červeného vrchu - 04/1980
Kravaře, prameniště s olšinou na Červeném vrchu - 05/1981
Janovice, prameniště na pastvině na V úbočí Binova - 05/1981
Rané, Hamry, vrchol. partie J exp. (hojně až masově) - 04/1982
Rané, Hamry úbočí V od vrcholu 532 m (hojně až masově) -
04/1982

***Malva pumila* Sm. - sléz nizounký (*Malvaceae*)**

Janovice-Veliká, náves - 07/1984
Rané, pata opěrné zídky při silnici ve vsi - 08/1985
Janovice, náves - 07/1987

***Monotropa hypopitys* L. - hnílák smrkový (*Monotropaceae*)**

Stvolínské Petrovice, Dubina JZ od vrcholu - 09/1981
Janovice, Hamry, starý lom u silnice - 06/1985
Blíževedly, Ronov SZ úpatí - 07/1986

***Myosurus minimus* L. - myší ocásek nejmenší (*Ranunculaceae*)**

Janovice, okraj pole při silnici na Rané - 06/1991
Janovice, okraj pole při silnici na Jezvé - 06/1993 (SBS)

***Ornithogalum umbellatum* L. - snědek chocholíkatý (*Liliaceae*)**

Stvolínské Petrovice, louky S a Z od Dubiny - 05/1982
Kravaře, louky na SZ a Z úpatím Ronova - 05/1983
Kravaře, louky mezi Bobřím pot. a S úpatím Ronova - 05/1984
Janovice, louky mezi remízy na V úpatí Starosti - 05/1984
Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 05/1984
Rané, pastvina na JV úbočí vrchu Hamry - 06/1984
Janovice-Veliká, pastvina na SV úbočí Červeného vrchu -
05/1985
Kravaře, Binov JV úpatí, obecní sady - 06/1985
Kravaře, louky na J a JV úpatí Binova - 06/1985
Blíževedly, louka na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1997

***Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench**

- smldník olešníkovitý (*Daucaceae*)

Kravaře, písčité úhory V od Raného - 07/1986
Kravaře, písčiny pod dráty S od Floriána - 07/1989

***Platanthera bifolia* (L.) L. C. Richard**

- vemeník dvoulistý (*Orchidaceae*)

Janovice-Veliká, okraj lesa na JV úbočí Binova - 06/1987
Janovice, na J úbočí vrchu Hamry - 07/1988

***Platanthera chloranta* (Custer) Reichenb. - vemeník zelenavý (Orchidaceae)**

Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 05/1984 (H,!)

Janovice-Veliká, osikovina na S úpatí Červeného vrchu - 06/1984 (!)

Blíževedly, lesík na V úpatí Dubí hory - 06/1998

***Poa remota* Forselles - lipnice oddálená (Poaceae)**

při toku Bobřího potoka (k. ú. Velká Javorská, Janovice, Kravaře)

***Pyrola rotundifolia* L. - hruštička okrouhlostá (Pyrolaceae)**

Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 06/1986

Janovice, horní část tzv. staré silnice - 07/1988

Janovice, pravý břeh silnice do Jezvé - 07/1990

***Rosa gallica* L. - růže keltská (Rosaceae)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Kravaře, Ronov SZ úpatí - 07/1990

***Scorzonera humilis* L. - hadí mord nízký (Asteraceae)**

Blíževedly, podmáčená louka na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1998

***Scrophularia umbrosa* Dumort.**

- krtičník křídlatý (Scrophulariaceae)

Janovice, remízy podél náhonu u silnice na Jezvé - 06/1993

Velká Javorská, Bobří údolí - 06/1993 (SČBS)

***Stachys alpina* L. - čistec alpský (Lamiaceae)**

Velká Javorská, Bobří údolí, Tokaniště J úbočí - 06/1985

Kravaře, Starosti V od vrcholu - 07/1988

Kravaře, Binov V od vrcholu - 07/1988

Kravaře, Binov J úbočí - 07/1991

***Taxus baccata* L. - tis červený (Taxaceae)**

Stvolínské Petrovice, Dubina JZ od vrcholu - 09/1981

***Thalictrum lucidum* L. - žluťucha lesklá (Ranunculaceae)**

Rané, podmáčené louky na JZ od Dubiny - 06/1983

Kravaře, příkopy mezi Bobřím potokem a Červeným vrchem - 07/1991

Blíževedly, podmáčená louka na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1998

***Thalictrum minus* L. - žluťucha menší (Ranunculaceae)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

***Trollius altissimus* Crantz - upolín nejvyšší (Ranunculaceae)**

Bobří údolí, JV od malého vdp. - 05/1980

Velká Javorská, při cestě od silnice do CHÚ - 05/1980
Janovice-Veliká, pramenišní polohy (4 mikrolok.) mezi remízy na
V úpatí Starosti - 1980-1983
Stvolínské Petrovice, louka na SZ úbočí Dubiny - 06/1980
Janovice, Bobří vrch VJV okraj lesa - 05/1984
Blíževedly, podmáčená louka na návrší Dubí hory k Ronovu -
06/1998

***Valeriana dioica* L. - kozlík dvoudomý (*Valerianaceae*)**

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 05/1980
Janovice-Veliká, pramenišní polohy (7 mikrolok.) mezi remízy na
V úpatí Starosti - 1980-1984
Janovice, poslední louka vpravo od cesty do Bobřího údolí -
06/1981
Rané, podmáčené louky na JZ od Dubiny - 06/1983
Kravaře, příkopy mezi Bobřím potokem a Červeným vrchem -
06/1983
Janovice-Veliká, pramenišní poloha na V úpatí Starosti, Z od
chatek - 05/1984
Janovice-Veliká, prameniště na V úpatí Starosti, ZSZ od chatek -
05/1984
Janovice, mokřina na J úpatí Hamry - 05/1986
Kravaře, prameniště mezi žel. tratí a S úpatím Ronova - 05/1987
Kravaře, terénní deprese V od žel. st. Kravaře - 05/1987
Stvolínky, prameniště mezi žel. tratí a Sezímkami - 06/1987
Kravaře, vlhké polohy při vodoteči vlevo od silnice Kravaře-Kono-
jedy - 06/1991
Blíževedly, podmáčená louka na návrší Dubí hory k Ronovu -
06/1998

***Vicia pisiformis* L. - vikev hrachovitá (*Viciaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983
Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

KATEGORIE C 4 - druhy vyžadující další pozornost

***Abies alba* Miller - jedle bělokorá (*Piceaceae*)**

roztroušeně v lesních porostech Tokaniště, Starosti, Binov, Ro-
nov, Hamry, Dubina

***Allium senescens* subsp. *montanum* (Fries) Holub**

- česnek chlumní horský (*Liliaceae*)

Velká Javorská, Bobří soutěska, skála Z od CHÚ - 05/80

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

***Anthericum ramosum* L. - bělozářka větvitá (*Liliaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí, úpatí sutí - 06/1993 (SČBS)

***Arctium nemorosum* Lej. - lopuch hajní (*Asteraceae*)**

Velká Javorská, Tokaniště J úbočí - 07/1998 (ČBS)

***Armeria vulgaris* subsp. *vulgaris* Willd.**

- trávnička obecná pravá (*Plumbaginaceae*)

Rané, písčiny při vjezdu do obce - 06/1983

Kravaře, písčiny a úhory S od Floriána - 06/1985

Kravaře-Sezímky, pískovcová skalka v obci - 06/1986

Kravaře-Sezímky, zpevněná písková plošina při silnici - 06/1991

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Artemisia campestris* L. - pelyněk ladní (*Asteraceae*)**

Velká Javorská, Bobří soutěska, skála Z od CHÚ - 05/80

Rané, písčiny při vjezdu do obce - 06/1983

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

Kravaře, písčiny a úhory S od Floriána - 06/1985

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Aruncus vulgaris* Rafin. - udatna lesní (*Rosaceae*)**

hojně v Bobřím údolí a při toku Bobřího potoka

***Centaurium erythraea* Rafn - zeměžluč obecná (*Gentianaceae*)**

Kravaře, pastviny V od Raného - 06/1985

Stvolínské Petrovice a Stvolínky, louky V od Dubiny - 07/1986

Kravaře, prameniště mezi žel. tratí a S úpatím Ronova - 07/1987

Kravaře, terénní deprese V od žel. st. Kravaře - 07/1987

Stvolínky, prameniště mezi žel. tratí a Sezímkami - 07/1987

Kravaře, Ronov SZ úpatí - 07/1988

Janovice, Hamry při cestě JZ od vrcholů - 07/1988

Janovice, Bobří vrch, louka u včelínů - 07/1988

***Cirsium acaule* Scop. - pcháč bezlodyžný (*Asteraceae*)**

Ojedinele na loukách celého Kravařska (kromě linie Rané-Florián-Sezímky)

***Cirsium heterophyllum* (L.) Hill - pcháč různolistý (*Asteraceae*)**

Velká Javorská, louky SV od CHÚ Bobří soutěska - 06/1984

Janovice-Veliká, pramenišní polohy mezi remízy na V úpatí Starosti

Janovice-Veliká, pramenište na V úpatí Starosti, ZSZ od chatek - 07/1984

***Corydalis intermedia* (L.) Mérat**

- dymnivka bobovitá (*Papaveraceae*)

Rané, Hamry, vrchol. partie J exp. - 04/1986 (3K)

***Cotoneaster integerrimus* Medicus**

- skalník celokrajný (*Rosaceae*)

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

***Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Sáo**

- prstnatec Fuchsův (*Orchidaceae*)

Vyskytuje se roztroušeně na ploše všech listnatých lesních porostů a remízů od Tanečku přes Hamry, Bobří vrch, Starosti a Binov. V Bobřím údolí se od CHÚ až k úrovni včelínů objevuje jen velmi vzácně. Uváděné jsou lok. s minim. 20 individui.

Janovice-Veliká, pramenišní polohy mezi remízy (4 lokal.) na V úpatí Starosti - 1980-1982

Janovice, zadní pastvina v ústí Bobřího údolí - 06/1980

Janovice, průchod remízem nad chatami - 06/1981 (Sk)

Janovice, lesní pramenište vlevo od cesty u vstupu do Bobřího údolí - 06/1981

Janovice, lesní pramenište vpravo od cesty před montáž. plochou - 06/1981

Janovice-Veliká, pramenište na V úpatí Starosti, ZSZ od chatek - 05/1983

Janovice, osikovina vlevo od cesty u vstupu do Bobřího údolí - 06/1983

Janovice-Veliká, osikovina na S úpatí Červeného vrchu - 06/1983

Janovice-Veliká, osikovina při cestě na pastvinu na V úbočí Binova - 07/1983

Janovice, J okraj habřiny na V úpatí Červeného vrchu - 06/1985

Blíževedly, pramenište podmáčené louky na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1998

Pozn.: Dne 19. 6. 1983 jsem našel v lesním průchodu Z od chat (Janovice-Veliká) exemplář výšky 118 cm (květenství zdělí 30 cm a přízemní listy až 4×28 cm).

***Daphne mezereum* L. - lýkovec jedovatý (*Thymelaeaceae*)**

Vyskytuje se roztroušeně na ploše všech listnatých lesních porostů a remízů (kromě linie Rané-Florián-Sezímky)

***Dentaria enneaphyllos* L. - kyčelnice devítolistá (*Brassicaceae*)**

Rané, Hamry úbočí V až SV od hl vrcholu - 05/1981

Kravaře, rozhraní Bínova a Červeného vrchu nad sutěmi - 05/1982

Kravaře, přechod z Bínova na Starosti, V úbočí - 06/1984

***Dryopteris expansa* (C. Presl) Fraser-Jenkins et Jermy**

- kapraď podobná

Bobří údolí - 07/1998 (ČBS)

***Festuca pallens* Host - kostřava sivá (*Poaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

***Gagea minima* (L.) Ker-Gawler - křivatec nejmenší (*Liliaceae*)**

Roztroušeně při remízích a břehových porostech mezi Kravařemi a ústím Bobřího údolí - 04/1986 (3K)

***Galium boreale* L. - svízel severní (*Rubiaceae*)**

Rané, komplex remízů a příkopů S až VSV od obce - 06/1995

Kravaře, při cestě na Ronov - 06/1993 (SČBS)

***Geranium sanguineum* L. - kakost krvavý (*Geraniaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

***Hieracium schmidtii* Tausch - jestřábník bledý (*Asteraceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1983

Blíževedly, Ronov vrcholové partie - 07/1983

***Kohlruschia prolifera* (L.) Kunth**

- hvozdíček prorostlý (*Silenaceae*)

Kravaře, písčiny a úhory S od Floriána - 06/1985

Kravaře-Sezímky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1994

***Lilium martagon* L. - lilie zlatohlávek (*Liliaceae*)**

Bobří údolí, stráž na pravém břehu v CHÚ - 06/1979

Janovice, vlevo od cesty u vstupu do Bobřího údolí - 06/1980 (Sk)

Janovice, les vpravo od cesty před montáž. plochou - 06/1980 (Sk)

Rané, Hamry úbočí V až SV od hl vrcholu - 06/1981

Rané, Hamry vrcholové partie - 07/1982

Kravaře, Dubina - 07/1982

Blíževedly, Ronov Z úbočí, úpatí suti - 06/1983

Blíževedly, Ronov J úbočí - 06/1983

Rané, komplex remízů S až VSV od obce - 1982-1984

Kravaře, Binov J úbočí - 06/1985

***Listera ovata* (L.) R. Br. - bradáček vejčitý (*Orchidaceae*)**

Vyskytuje se roztroušeně na okrajích většiny listnatých lesních porostů a remízů od Tanečku přes Hamry, Bobří vrch, Starosti a Binov. V Bobřím údolí se od CHŮ až k úrovni včelínů neobjevuje. Uváděné jsou lok. s minim. 20 individui.

Velká Javorská, remízy (4 lokal.) SV od CHŮ - 1980-1983

Janovice-Veliká, remízy (7 lokal.) na V úpatí Starosti - 1980-1982

Janovice, průchod remízem nad chatami - 06/1981 (Sk)

Janovice, lesní prameniště vlevo od cesty u vstupu do Bobřího údolí - 06/1981

Janovice, lesní prameniště vpravo od cesty před montáž. plochou - 06/1981 (Sk)

Rané, komplex remízů S až VSV od obce - 1982-1984

Kravaře, Dubina JZ od vrcholu - 07/1982

Janovice-Veliká, okraj lesa na V úpatí Starosti, ZSZ od chatek - 06/1983

Janovice, osikovina vlevo od cesty u vstupu do Bobřího údolí - 06/1983

Janovice-Veliká, osikovina na S úpatí Červeného vrchu - 06/1983

Janovice-Veliká, osikovina při cestě na pastvinu na V úbočí Binova - 07/1983

Janovice, J okraj habřiny na V úpatí Červeného vrchu - 05/1985

Kravaře, obecní sady na V úpatí Červeného vrchu - 06/1985

Kravaře, Ronov S až SV úpatí - 07/1988

Bližezvedly, prameniště podmáčené louky na návrší Dubí hory k Ronovu - 06/1998

***Lunaria rediviva* L. - měsíčnice vytrvalá (*Brassicaceae*)**

Bobří údolí, rokle pod malým vodopádem a protější břeh - 06/1979

Bobří údolí, niva u dvojlávky - 06/1980

***Lycopsis arvensis* L. - prlina rolní (*Boraginaceae*)**

Kravaře, úhory mezi Raným a Floriánem - 07/1986

Janovice, úhory v okolí obce - 06/1993 (SČBS)

***Melica transsilvanica* Schur - strdivka sedmihradská (*Poaceae*)**

Velká Javorská, Bobří soutěska, skála Z od CHŮ - 06/80

Velká Javorská, Bobří soutěska, srázy nad velkým vodopádem - 06/80

Bližezvedly, Ronov vrchol. partie - 06/1983

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 06/1983

***Neotia nidus-avis* (L.) L. C. Richard**

- hlístník hnízdák (*Orchidaceae*)

Janovice, okraj lesa na JV úpatí Starosti - 06/1982

Stvolínské Petrovice, Dubina JZ od vrcholu - 07/1982

Kravaře, Dubina - 07/1982

Janovice, Hamry J úpatí - 06/1983

Blíževedly, Ronov Z úpatí - 06/1983

Rané, Hamry JV úpatí (7 mikrolokalit) - 06/1983

Rané, Hamry bučina J od vrchol. hrany (5 mikrolokalit) - 07/1984

Rané, komplex remízů S až VSV od obce (18 mikrolokalit) - 07/1984

Janovice, habřina na V úpatí Červeného vrchu - 05/1985

Blíževedly, lesík na V úpatí Dubí hory - 06/1998

***Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr - smldník jelení (*Daucaceae*)**

Kravaře, Dubina hrana na Z úbočí - 07/1982

***Potentilla recta* L. - mochna přímá (*Rosaceae*)**

Kravaře, pastviny V od Raného - 07/1985

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1990

***Primula elatior* (L.) Hill - prvosenka vyšší (*Primulaceae*)**

Vyskytuje se roztroušeně na loukách, pastvinách a v remízích celého areálu (kromě linie Rané-Florián-Sezimky) včetně Bobřího údolí

***Primula veris* L. - prvosenka jarní (*Primulaceae*)**

Vyskytuje se roztroušeně na loukách, pastvinách a v remízích celého areálu (kromě linie Rané-Florián-Sezimky) včetně Bobřího údolí

***Pseudolysimachion spicatum* (L.) Opiz**

- úložník klasnatý (*Scrophulariaceae*)

Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 07/1984

***Rubus apricus* Wimmer - ostružiník lemový (*Rosaceae*)**

Janovice, Hamry JZ úbočí - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)

***Rubus fabrimontanus* - ostružiník jemnozubý (*Rosaceae*)**

Janovice, mezi S koncem a serpentinou - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)

***Rubus fasciculatus* - ostružiník svazečkovitý (*Rosaceae*)**

Kravaře, v obci - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)

***Rubus koehleri* Weihe et Nees in Bluff et Fingerh.**

- ostružiník pichlavý (*Rosaceae*)

Janovice, Hamry JZ úbočí - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)

- Rubus tabaniontanus* - ostružiník tmavofialový (*Rosaceae*)**
 Janovice, mezi S koncem a serpentinou - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)
- Silene vulgaris subsp. antelopum* (Vest) Hayek**
- silenka obrovská (*Silenaceae*)
 Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1983
 Blíževedly, Ronov Z úbočí - 06/1983
- Sorbus aria* (L.) Crantz - jeřáb muk (*Rosaceae*)**
 Kravaře, Dubina - 07/1982
 Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1991
- Sorbus torminalis* (L.) Crantz - jeřáb břek (*Rosaceae*)**
 Kravaře, Dubina - 07/1982
 Rané, okraj pastviny na JV úbočí vrchu Hamry - 06/1984
 Velká Javorská, Tokaniště J úbočí nad kráterem - 07/1984
 Kravaře, Binov J úbočí - 06/1985
 Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1991
- Spergula morisonii* Boreau - koleneček Morisonův (*Silenaceae*)**
 Rané, písčiny při vjezdu do obce - 06/1983
 Kravaře, písčiny a úhory S od Floriána - 06/1985
 Kravaře-Sezimky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991
- Tragopogon minor* Miller - kozí brada menší (*Asteraceae*)**
 Kravaře, louky při silnici do Jezvé - 06/1993 (SBS)
- Trifolium alpestre* L. - jetel alpínský (*Fabaceae*)**
 Janovice, Hamry JZ úbočí - 07/1998 (KUBÁT et all. 1999)
- Veronica dillenii* Crantz - rozrazil ladní (*Scrophulariaceae*)**
 Blíževedly, Ronov horní partie JZ úbočí - 06/1986
- Veronica scutellata* L. - rozrazil štítkovitý (*Scrophulariaceae*)**
 Bobří údolí, niva u přítokové olšiny - 07/1989
- Veronica teucrium* L. - rozrazil ožankovitý (*Scrophulariaceae*)**
 Velká Javorská, Bobří soutěska, srázy nad velkým vodopádem - 06/80
 Blíževedly, Ronov Z úbočí - 06/1983
 Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 06/1983
 Rané, okraj pastviny na JV úbočí vrchu Hamry - 06/1984
 Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 07/1984
 Velká Javorská, Tokaniště J úbočí nad kráterem - 07/1984
- Veronica verna* L. - rozrazil jarní (*Scrophulariaceae*)**
 Kravaře, písčiny a úhory S od Floriána - 05/1987

***Vicia dumetorum* L. - vikev křovištní (*Fabaceae*)**

Velká Javorská, Tokaniště J úbočí pod kráterem - 06/1984

KATEGORIE CL - druhy regionálně významné

***Allium ursinum* L. - česnek medvědí (*Liliaceae*)**

Rané, Hamry úbočí V až SV od hl vrcholu - 06/1981

Rané, Hamry vrcholové partie - 06/1982

***Asplenium x alternifolium* Wulfen, syn. a. x *germanicum*
- sleziník německý (*Aspleniaceae*)**

Velká Javorská, Tokaniště suť na J úbočí - 07/1989

***Dentaria bulbifera* L. - kyčelnice cibulkonosná (*Brassicaceae*)**

Janovice, les vpravo od cesty před montáž. plochou - 06/1982

Kravaře, přechod z Bínova na Starosti, V úbočí - 06/1984

Velká Javorská, Tokaniště J úbočí - 06/1984

***Digitalis grandiflora* Miller**

- náprstník velkokvětý (*Scrophulariaceae*)

Velká Javorská, Tokaniště J úbočí nad kráterem - 06/1982

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1982

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 07/1982

***Digitalis purpurea* L. - náprstník červený (*Scrophulariaceae*)**

Blíževedly, Ronov V úpatí - 07/1982

Kravaře, S část Červeného vrchu - 07/1989

***Epipactis helleborine* (L.) Crantz - krušík široolistý (*Orchidaceae*)**

Janovice, habřina na V úpatí Červeného vrchu - 07/1985

Janovice, Hamry při cestě JZ od vrcholů - 07/1988

***Eryngium campestre* L. - máčka ladní (*Asteraceae*)**

Kravaře, písčité úhory V od Raného - 07/1986

Kravaře, písčiny pod dráty S od Floriána - 07/1989

Kravaře-Sezimky, zpevněné pískové přesypy pod dráty - 06/1991

***Heliantemum nummularium* subsp. *obscurum* (Čelak.) Holub**

- devaterník penízkovitý (*Cistaceae*)

Kravaře, písčité úhory V od Raného - 07/1986

Heřmanice u Ž., louka mezi Tokaništěm a Modrým vrchem (vše-
líný) - 07/1987

***Lycopodium clavatum* L. - plavuň vidlačka (*Lycopodiaceae*)**

Kravaře, mezi Bínovem a Starosti (06/1992)

***Ribes alpinum* L. - meruzalka alpská (*Saxifragaceae*)**

hojně v Bobřím údolí

***Rosa pendulina* L. - růže převislá (*Rosaceae*)**

hojně v Bobřím údolí při toku Bobřího potoka

***Sorbus graeca* (Spach) Kotschy - jeřáb řecký (*Rosaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1991

***Stachys recta* L. - čistec přímý (*Lamiaceae*)**

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1982

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 07/1982

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1988

***Thalictrum aquilegifolium* L.**

- žluřucha orlíčkolistá (*Ranunculaceae*)

Bobří údolí, rokle pod malým vodopádem - 06/1979

Bobří údolí, niva u dvojlávky - 06/1980

Janovice, les vpravo od cesty před montáž. plochou - 06/1982

Rané, Hamry vrcholové partie - 07/1982

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1988

***Thlaspi caerulescens* J. Presl et C. Presl**

- penízek modravý (*Brassicaceae*)

roztroušeně až hojně na V úbočích Starosti, Červeného vrchu a Binova

***Trifolium montanum* L. - jetel horský (*Fabaceae*)**

Rané, okraj pastviny na JV úbočí vrchu Hamry - 06/1984

Janovice-Veliká, pastvina na V úbočí Binova - 07/1984

Blíževedly, mez Z od skládky - 07/1995

***Turritis glabra* L. - strmobýl lysý (*Brassicaceae*)**

Velká Javorská, Bobří soutěska, srázy nad velkým vodopádem - 06/80

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1982

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 07/1982

Kravaře, Dubí hora S úbočí - 06/1988

***Vincetoxicum hircundinaria* Medicus - tolita lékařská (*Asclepiadaceae*)**

Velká Javorská, Bobří soutěska, srázy nad velkým vodopádem - 06/80

Blíževedly, Ronov Z úbočí - 07/1982

Blíževedly, Ronov vrchol. partie - 07/1982

Závěr

Ve sledovaném území v západní části okresu Česká Lípa (severní Čechy) se v letech 1979 až 1999 podařilo zjistit, popř. ověřit celkem 117 druhů na bytí ohrožených druhů vyšších rostlin. Jedná se o 4 druhy kategorie C 1, 10 druhů kategorie C 2, 36 druhů kategorie C 3, 49 druhů kategorie C 4. Zařazeny jsou i druhy regionálně významné - 18, označené jako kategorie CL.

Nomenklatura latinských názvů je zpracována podle Kolbek, Neuhäuslová 1982

LITERATURA

- ANDERS, J. 1911: *Die Pflanzenwelt*. In: HANTSCHERL F: *Heimatskunde des politischen Bezirkes B. Leipa*, B. Leipa, 65–97
- BENDA, M. 1988a: Nová lokalita vstavačovitých na Kravařsku – *Severočes. přír., Litoměřice*, 21:83–84
- BENDA, M. 1988b: Novinky k botanice Kravařska – *Severočes. přír., Litoměřice*, 21: 85–86
- BENDA, M. 1990: Přírodní poměry kravařské oblasti – *Bezděz, Česká Lípa*, 1:78–94
- BENDA, M. 1997: Nálezy teplomilné flóry na Českolipsku – *Bezděz, Česká Lípa*, 6:147–148
- HAMERSKÝ, R. in HAMERSKÝ R., KUBÁT K., ROUBÍNKOVÁ O. et SLÁDEK J. 1999: Floristický materiál z floristických kurzů a exkurzí Severočeské pobočky ČBS 1987–1993 – *Severočes. přír., Litoměřice*, 31:67–81
- HOLUB, J. et al. 1995: *Červený seznam ohrožené květeny ČR/2. verze* – ČBS, Praha
- HOLUB, J. 1996: Dodatkové kategorie Červeného seznamu ohrožených vyšších rostlin České republiky (A3 a C4) – *Severočes. přír., Litoměřice*, suppl. 9:29–34
- HONCŮ, M.(1995: Vstavačovité (Orchidaceae) Českolipska – *Bezděz, Česká Lípa*, 3: 91–167
- KOLBEK, J. et NEUHÁUSLOVÁ, Z. 1982: *Seznam vyšších rostlin...* – BÚ ČSAV, Průhonice
- KOLBEK, J. et PETŘÍČEK, V. 1974: Vegetace Bobří soutěsky a její vztah k povodí dolní Ploučnice – *Sborn. Severočes. mus., Ser. Natur., Liberec*, 6:3–45
- KUBÁT, K. (red.) 1986: Floristický kurs ČSBS v Děčíně 1984 – *Severočes. přír., Litoměřice*, suppl. 1986:1–87
- KUBÁT, K., Machová, I. et Ondráček, Č. (red.) 1999: Floristický kurz ČBS Česká Lípa 1998 – *Severočes. přír., Litoměřice*, suppl. 11:1–84
- MITTELBACH, F.: *Poznámky z exkursí 1932–1938* (manuscript) – depon. in Okr. vlast. muzeum Litoměřice
- PREIS, K. 1937: Die Besiedlung der Blockhalden in der Biberklamm. Vegetationsstudien im böhmischen Mittelgebirge I. – *Beih. Bot. Cbl. sect. B, Dresden*, 57:521–576

RESUMÉ

Die gefährdeten Pflanzen der Umgebung von Kravaře (Graber) nach 10 Jahren

Martin Benda

Dieser Beitrag versucht die in der Umgebung des Städtchens Kravaře (Graber) im Bezirke Česká Lipa (Böhmisch Leipa) in Nordböhmen festgestellten Fundstellen von geschützten und gefährdeten höheren Pflanzenarten so eingehend wie möglich näherzubringen.

Er schliesst sich an die Arbeit Benda (1990), ergänzt ihre Angaben um neue Feststellungen, bzw. revidiert die früher angeführten Angaben nach den Ergebnissen der in den Jahren 1988–1998 durchgeführten Geländebegehungen. Wenn die vorige Veröffentlichung nur die primäre Rekognoszierung der Artenstruktur im studierten Region registrierte, bringt die vorliegende eine verhältnismässig detaillierte Auflistung der Standorte mit den interessierenden Arten.

Die sich auf die Familie *Orchidaceae* beziehenden Daten sind als ergänzende und präzisierende Angaben zu einer älteren Arbeit (Honcú 1995) zu betrachten, da Honcú die hier angeführten Erkundungsergebnisse nicht oder nur unvollständig zur Verfügung standen.

Aus den im Gelände gewonnenen Ergebnissen kann man konstatieren, dass sich im studierten Gebiet auf einer verhältnismässig kleinen Fläche die 1) für das Phytochorion 45a - Lovečkovické středohoří (Loschowitzer Mittelgebirge), 2) für die thermophyten Bezirke des Böhmisches Mittelgebirges, und 3) für das nordböhmisches Sandsteingebiet (51 und 52) typischen Pflanzenarten begegnen.

SUMMARY

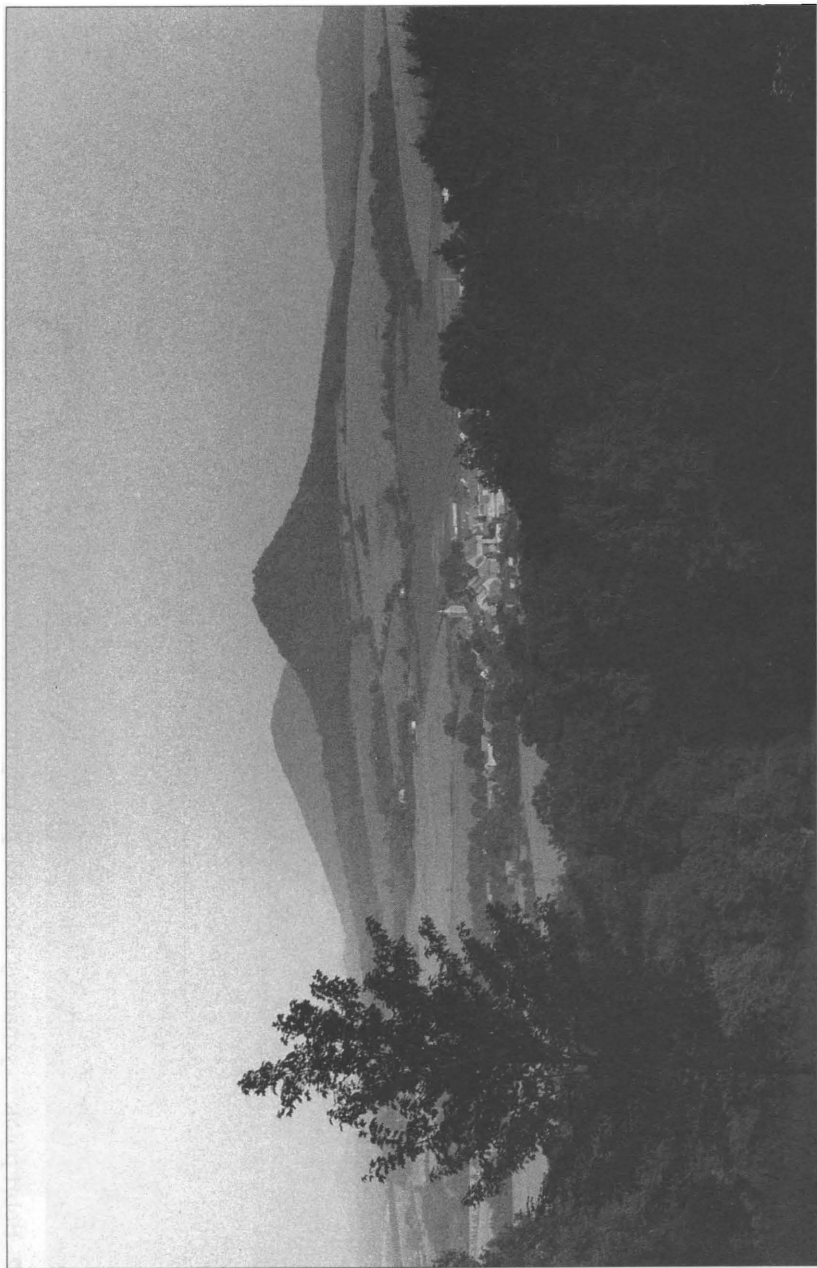
The endangered flora of the surroundings of Kravaře 10 years later

Martin Benda

The aim of this contribution is to present an as detailed as possible elucidation of the registered occurrences of protected and endangered species of higher plants in the surroundings of the market-town of Kravaře near Česká Lípa in North Bohemia. It is a follow-up contribution to the paper by Benda 1990, supplements its data by new finds and, likewise, revises the formerly given data by new finds made during the field studies from 1988 to 1998. The previous paper reported only results of the primary reconnaissance of the generic structure of the studied region the present paper brings a relatively detailed listing of the localities of interest and its studied species.

The data related to the family *Orchidaceae* must be regarded as a statement complementary to and more precise than the paper by Honců (1995) as Honců had no or only limited access to the data presented here.

From the field data it can be concluded that in the region studied in a relatively small area meet the plant species 1) characteristic for the phytochorion 45a - the Lovečkovice hilly region, 2) typical for the thermophytic districts of the České středohoří hills, and 3) typical for the North Bohemian sandstone region (51 and 52).

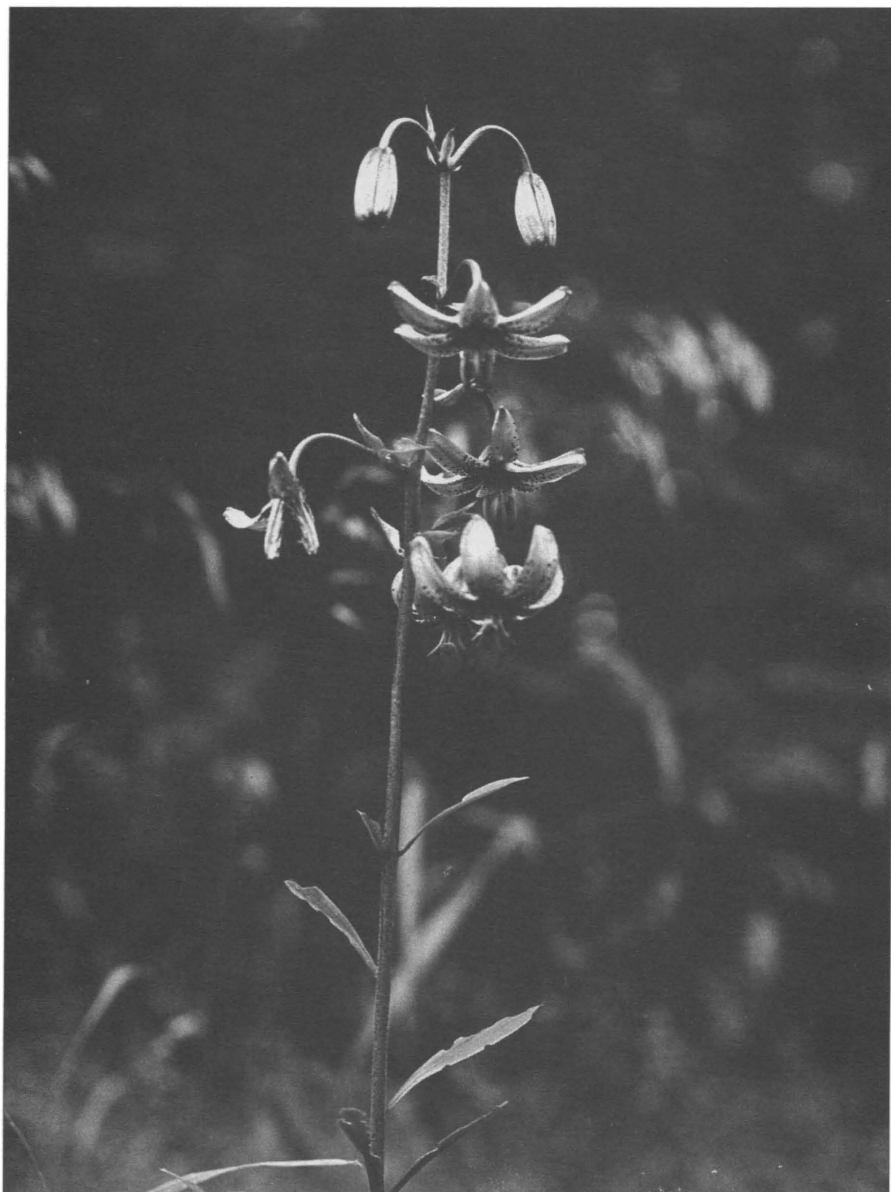

1. Pohled z pastviny na SZ úbočí Binova přes kravaňskou kotlinu k SV na Ronov - pestrá krajina svědčí rozmanité květeně. *Foto Martin Benda.*

2. Bobří potok - významný fenomén přírody Kravaňska (zde Bobří údolí). Foto Sklenička.

3. Lilie zlatohlávek - hojný druh listnatých lesů a remízů Kravařska.
Foto Sklenička

4. Prstnatec Braunův - vzácný kříženec prstnatce májového a prstnatce Fuchsova - květenství (zde Janovice). *Foto Martin Benda.*

INVENTARIZAČNÍ PRŮZKUM PŘÍRODNÍ REZERVACE (PR) KLÍČ

Marta Plánská

ÚVOD

V roce 1995 byl v PR Klíč zahájen botanický inventarizační průzkum (IP). Poslední průzkumné práce proběhly v roce 1996. Ke zpracování inventarizačního průzkumu byla použita „Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území“, (Maršáková 1987).

V PR Klíč byl již botanický IP zpracován J. Kuncovou (Kuncová 1972). V roce 1983 byl vypracován D. Konopáčovou fytoecologický průzkum lokality (Konopáčová 1983). Nejstarší údaje o vegetačních poměrech oblasti jsou známy např. z prací Čelakovského (Čelakovský 1867 - 1881) a Schiffnera (Schiffner 1886). Řada poznámek o květeně území je v Hantschelových příspěvcích (Hantschel 1892, 1893, 1896, 1899, 1916). Dále v oblasti Klíče pracovali Rohlena (1927, 1931), Deyl (1954), Charvát (1962), Sýkora (1972), Pohořelý (1969, 1974) či Pujmanová (1983) aj. Sýkorova práce (Sýkora 1972) je poměrně rozsáhlá a zabývá se i vegetačními poměry v okolí Klíče.

CHARAKTERISTIKA SLEDOVANÉHO ÚZEMÍ

1.1. Datum vyhlášení, kategorie chráněného území (CHÚ), údaje dle LHP, geografické vymezení studovaného území, nadmořská výška, rozloha

Dne 18.11.1967 bylo území výnosem Ministerstva kultury a informací pod č.j. 13 902/67-II/2 vyhlášeno státní přírodní rezervací (SPR). SPR Klíč byla zřízena k ochraně zbytku teplomilné doubravy s významnou květenou na znělcovém kopci. V roce 1992 došlo ke změně v souladu se zákonem č. 114/1992 Sb. a státní přírodní re-

zervace byla zařazena do kategorie přírodní rezervace (PR). V celorepublikovém seznamu MCHÚ má PR Klíč číslo 171. PR Klíč se dle výnosu nalézala v k.ú. Svor na p.p.č. 1721/1 část, les a p.p.č. 1725 část, les, v obvodu lesního závodu Cvikov, polesí Nový Bor, lesní odd. 33b, c, bezlesí 1, o celkové výměře 9 ha. Vymezení bylo provedeno podle LHP k 1. 1. 1952. V průběhu let došlo ke změnám, PR Klíč se nyní nalézá v k.ú. Svor na p.p.č. 1721/1 část, les, na p.p.č. 1725 část, les a dále v k.ú. Arnultovice p.p.č. 1961 část, les, p.p.č. 1974 cesta a na p.p.č. 1960 část, les. Dle LHP 1985 - 1994 je stav následující: odd. 268 G 13,36 ha a odd. 268 D14 1,64 ha. Dle stavu k 1. 1. 1994 je vlastník LČR Hradec Králové, OI Děčín, LS Česká Lípa, revír Klíč. PR Klíč se nachází v okrese Česká Lípa. uvnitř trojúhelníku, jehož vrcholy tvoří obce Arnultovice, Kytlice a Svor. PR Klíč leží asi 5 km sv. od města Nový Bor, cca 2 km jz. od obce Svor v katastrálním území obcí Arnultovice a Svor. Hora Klíč je jednou z nejznámějších krajinářsky významných dominant v Lužických horách. Na státní mapě odvozené v měřítku 1 : 5 000 se Klíč nalézá na listu Nový Bor 8 - 3. Na základní mapě ČR v měřítku 1 : 10 000 vrch Klíč nalezneme na listu 02 - 24 - 19 a na zákl. mapě ČR v měřítku 1 : 25 000 na mapovém listu 02 - 244. Čtverec středoevropského síťového mapování je 5253. Zeměpisné souřadnice jsou 14° 35' v.d. a 50° 47' s.š., (minuty odhadem). Nadmořská výška území se pohybuje v rozmezí od 530 m n.m. (jz. okraj) po 759,4 m n.m. (vrchol chráněného území). Na starších mapách se můžeme setkat s německým názvem Kleis. Rozloha přírodní rezervace dle výnosu je 9 ha. Ochrana území nebyla při vyhlášení vztažena na celý vrch. Dle výnosu jsou chráněny pouze západní, severozápadní, jihozápadní a jižní svahy. Vzhledem k výskytu zajímavých a vzácných společenstev i na úpatí Klíče bude nutné přehodnotit současný stav a po zaměření provést přehlášení rezervace..

1.2. Geomorfologické poměry

Území CHKO Lužické hory zasahuje do tří geomorfologických subprovincií České vysočiny: České tabule, Krkonoško-jesenické a Krušnohorské. Podle geomorfologického členění ČR (DEMEK et al. 1987) je Krkonoško-jesenická soustava (subprovincie) ve vztahu k území, kde se nachází PR Klíč členěna následovně:

IV KRKONOŠSKO-JESENICKÁ SOUSTAVA (subprovincie)

IVA - Krkonošská podsoustava (oblast)

IVA-2 Lužické hory (celek)

IVA-2B Kytlická hornatina (podcelek)

IVA-2B-a Klíčská hornatina (okrsek)

Přírodní rezervace Klíč patří tudíž v rámci geomorfologického celku Lužické hory do podcelku Kytlická hornatina a okrsku pojmenovaném podle vrchu Klíč Klíčská hornatina. Hora Klíč se nachází poblíž dvou dalších geomorfologických celků, a to Českého středohoří a Ralské pahorkatiny. Dle Čichovského (Čichovský 1978) došlo při třetihorním vulkanismu k lineární erupci, při které vznikla pod povrchem tři znělcová tělesa, která nadzvedla a částečně porušila okolní pískovce. Vzniklá vulkanická tělesa vynesla do výšky sedimenty a tím dala podnět ke vzniku protáhlých hřbetů. Hřbet začíná u osady Polevsko a přes tři výlevy fonolitové horniny končí nejvyšším bodem Klíč. Do dnešní podoby byl reliéf modelován vnějšími geologickými silami, (např. činností vody, větru, mrazu) a tak došlo i ke vzniku skalního srubu s navazujícím kamenným mořem na jižní a jihozápadní straně Klíče. Skalní stěna zde dosahuje výšky cca 45 až 60 metrů.

1.3. Geologické poměry

Nejbližší okolí lokality je, jak uvádí Čichovský (1978), budováno kvádrovými pískovci České tabule a vulkanickými tělesy fonolitového, bazaltoidního a bazanitového magmatu společně s útvary vzniklými denudačně sedimentačními pochody. Tentýž autor uvádí, že vrch Klíč je částí vypreparované trosky původní diatremy či kupy. Erozivní činností došlo k vytvoření svahových hlín, sutí a kamenného moře. Podle J. Kühna (Kühn 1990) se na západním a severním svahu Klíče vyskytuje sodalitový fonolit.

1.4. Pedologická charakteristika

Dle Čichovského (Čichovský 1978) jsou matečnými horninami půd převážně pískovce a vulkanický materiál. Na vrcholcích lokality je půdní profil charakterizován cca 30 cm mocným horizontem hlinito-písčitých zvětralin s humosním horizontem o mocnosti cca 2 cm na hranici matečné horniny. Pískovce dávají vznik půdám drolivým, písčitým, někdy až s jílovitým podílem kaolinitického tmelu. Křivský (1977) uvádí, že nižší polohy byly během pleistocenu překryty různě silnými vrstvami spraše a diluviálních hlín. Zastoupení

půdních typů je podle Krivského v rezervaci následné: podzoly, oligotrofní hnědozemě, pseudogleje, mullové gleje a hnědé rankery. Podle Smejkal (Smejkal 1997) je zde zastoupení půdních typů a subtypů následující: litozem, ranker (typický, suťový a kambizemní) a kambizem rankerová.

1.5. Hydrologické poměry

Severovýchodní úpatí Klíče obtéká Svorský potok, který po soutoku s Rousínovským potokem již pod názvem Bobří (Boberský) potok tvoří přítok Svitávky. Západní a jihozápadní úpatí Klíče odvodňuje Sporka, která se u České Lípy vlévá do říčky Ploučnice. Na úpatí Klíče jsou četná prameniště, například Kamzičí studánka u turistické značky ve směru od Nového Boru. Spádníkové rýhy odvádějí vody z tání a bouřkových přívalů, i když po většinu roku jsou suché.

1.6. Meteorologická charakteristika

Zkoumaná oblast je srážkově bohatá, roční úhrny srážek (v mm) včetně sněhových a průměrné roční teploty jsou uvedeny v tabulkách. Údaje poskytl Český hydrometeorologický ústav pobočka Ústí nad Labem - Kočkov. Naměřené údaje se týkají nejbližších srážkoměrných stanic v Kytlici a v Jablonném v Podještědí.

Tabulka č. 1: Roční průměrné úhrny srážek (mm)

Stanice / rok	1990	1991	1992	1993	Průměr 10 let
Kytlice	838	748	894	1077	906.2

Tabulka č. 2: Údaje o průměrné roční teplotě (°C)

Stanice / rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Jablonné v P.	8.4	7.2	8.5	5.9	7.5

Tabulka č. 3: Sněhové údaje - stanice Kytlice

Údaj / rok	1990	1991	1992	1993	Průměr
Počet dní ≥ 1 cm	48	52	75	104	70
Max. celk. sn.[cm]	25	26	21	43	29

Údaj „Počet dní ≥ 1 cm“ vyjadřuje počet dní se sněhovou pokrývkou větší než 1 cm. „Max. celk. sn. [cm]“ vyjadřuje max. výšku cel-

kové sněhové pokrývky. Směr převládajících větrů je západní až severozápadní. Občas se vyskytují lokální bořivé větry. Podle Quitta (Quitt 1971) je oblast Klíče zařazena do jednotky MT 2, která má o něco vlhčí léto, kratší přechodné období a častější srážky. Smejkal (1997) uvádí: klimatická oblast B5 - oblast mírně teplá, okrsek mírně vlhký, vrchovinový. Roční průměrná teplota vzduchu $\pm 7\text{ }^\circ\text{C}$, roční průměrný úhrn srážek $\pm 800\text{ mm}$.

1.7. Důvod zřízení PR Klíč, vybavenost území

Přírodní rezervace Klíč byla zřízena k ochraně zbytku teplomilné doubravy, která je jednou z nejnvýše položených v Čechách. Na skalách a sutích rostou glaciální relikty (hvězdnice alpská a kapradinka skalní). V plánu péče o přírodní rezervaci Klíč uvádí Smejkal (1997) návrh na rozšíření PR Klíč o bukové porosty na křídových sedimentech. V rezervaci je evidován výskyt ohrožených druhů živočichů. Směrem k rezervaci vedou turistické značené cesty; od Svoru červená na vrchol Klíče, která pak pokračuje do Nového Boru. V sedle pod Klíčem se sbíhá s modrou značkou. Rezervace je označena červenými pruhy na hraničních stromech. Na třech místech jsou instalovány informační tabule, na jedné je i text v německém jazyce. Dále je přírodní rezervace označena tabulemi se státním znakem.

1.8. Botanická a zoologická charakteristika

Podle regionálně fytogeografického členění České republiky, viz Skalický in Hejný et Slavík (1988) a mapy regionálně fytogeografického členění ČSR (Academia 1987) patří PR Klíč do fytogeografické oblasti mezofytikum, fytogeografického obvodu Českomoravské mezofytikum, fytogeografického okresu 50 Lužické hory. Poblíž skupiny Klíče vedou hranice dvou fytogeografických podokresů, 53 a Českolipské kotliny, 53 b Ploučnického Podještědí. Podle rekonstrukční mapy potenciální vegetace, Mikyška et al. (1969), studované území náleží do svazu květnaté bučiny (Fagion). Dle mapy floristických okrsků (fytochorionů) se Klíč již spíše nalézá ve fytochorionu 43 Lužické hory a Podještědská pahorkatina. Poblíž vedou hranice fytochorionu 44 Českolipská kotlina. Zoogeograficky patří území do zóny listnatých lesů - zona nemorum Mařan (Kunský 1974).

1.9. Zónování, ÚSES, biogeografické členění

Přírodní rezervace Klíč je umístěna v 1. zóně, která zahrnuje nejcennější části přírody Lužických hor. Okolí Klíče je situováno ve 2. zóně. Klíč je rovněž součástí tzv. ÚSES, (územního systému ekologické stability). Je to biocentrum regionálního významu, které je spojeno biokoridory s dalšími biocentry v Lužických horách. Dle mapy biogeografických regionů České republiky se území CHKO Lužické hory převážně nalézá v regionu označeném 1.66 LUŽICKO-HORSKÝ, do něhož je řazen i vrch Klíč (viz Culek ed. et al. 1995). Poblíž vrchu Klíč vede hranice mezi dvěma biogeografickými regiony, (1.66 LUŽICKOHORSKÝ a 1.34 RALSKÝ).

1.10. Lesnická a myslivecká charakteristika PR Klíč

Zastoupení lesních typů je v PR následující:

- 3Y9 - Sutě, skály a iniciální stadia lesních společenstev v dubobukovém (3.) lvs.
- 3Z4 - Zakrslá dubová bučina skeletová se třtinou rákosovitou
- 5Z1 - Zakrslá jedlová bučina borůvková
- 5Z9 - Zakrslá jedlová bučina skeletová se třtinou rákosovitou
- 5N2 - Kamenitá kyselá jedlová bučina se třtinou rákosovitou
- 5B6 - Bohatá jedlová bučina javorová
- 5A3 - Klenová bučina kapradinová

Přírodní lesní oblast: 19-Lužická pískovcová vrchovina (19 b - Lužické hory) dle vyhl. č. 83/1996 Sb. Klíč obhospodařuje Lesní správa Česká Lípa, revír Klíč. Dle map Územního průmětu Terplánu je zde oblast jelení zvěře.

METODIKA

Na lokalitě byl proveden ve vegetační sezóně v letech 1995 až 1996 floristický a fytocenologický průzkum. Ke zpracování inventarizačního průzkumu byla použita Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území, Maršáková (1987). V práci je uveden abecedně seřazený seznam autorkou nalezených druhů, doplněný o nálezy dalších autorů z veškeré dostupné literatury a zápisů z terénních pochůzek v předcházejících letech. V současnosti nalezené

druhy jsou očíslovány před latinským názvem rostliny. Druhy ohrožené obsažené ve vyhlášce ČNR č. 395/92 Sb. jsou doplněny o druhy uváděné v Holubově Červeném seznamu (Holub 1995) a zapsány zvlášť. Názvy rostlin jsou uvedeny podle Dostála (1989). Sebraný a determinovaný materiál je uložen na Správě CHKO Lužické hory. Fytcenologické poměry jsou na lokalitě dosti složité. Fytcenologické snímky byly provedeny tak, aby bylo možné srovnání s výsledky jiných autorů, např. Sýkory (Sýkora 1972). Fytcenologické snímky byly rozděleny do několika skupin, k jejichž popisu a zařazení lze užít curyšsko-montpeliérský syntaxonomický systém (nomenklatura syntaxonů je uvedena podle Moravce et al. 1995).

MANAGEMENT, PLÁN PÉČE

Management přírodní rezervace Klíč bude vycházet z doporučení Plánu péče o PR Klíč, jenž byl vypracován ing. Smejkaem v roce 1997. V roce 1997 byla z Programu péče o krajinu Ministerstva životního prostředí ČR (PPK MŽP ČR) financována akce „PR Klíč - úpravy terénu - asanace a stabilizace plošné a rýhové eroze.“ Žadatelem byly Lesy České republiky s.p. Byla provedena úprava přístupových turistických stezek na vrchol Klíče.

SEZNAM TAXONŮ NALEZENÝCH V PR KLÍČ A POROVNÁNÍ S LITERÁRNÍMI ÚDAJI

Následující přehled je řazen dle schematu: (a) název taxonu, (b) zkratka jména nálezce, (c) rok nálezů, (d) číslo naleziště pokud je známo, (e) literární odkaz v závorce.

Zkratky jmen nálezců řazené abecedně: A - Anders, B - Binder, Č - Čelakovský, Či - Čichovský, D - Deyl, F - Firbas, H - Hantschel, Ha - Handschke, Ch - Charvát, K - Kuncová, Ko - Konopáčová, N - Novák, P - Plánská, Po - Pohl, Ph - Pohořelý, R - Rychtařík, S - Sýkora, Sc - Schiffner, St - Sterneck, Su- Sucharda, St - Schutze, W - Watzel, We - Weise, Wb - Weber.

Seznam nalezišť: 1. - s. svah, 2. - bylinná společenstva sutí, jižní svah, 570 m n.m., 3. - bučina na jv. - v. svahu Klíče, 570 m n.m., 4. - nelesní enkláva na jv. - v. svahu, 650 m n.m., 5. - spodní úpatí sutí na jz. svahu, 530 - 570 m n.m., 6. - květnatá bučina na sv. svahu Klíče, okolo 600 m n.m., 7. - horské bučiny na v. - sv. svahu

Klíče, 700 m n.m., 8. - květnatá bučina, SZ - Z, poblíž červené značky, 500 - 550 m n.m., 9. - sedlo pod Klíčem 590 m n.m., 10. - bučina na úpatí skalního srubu, jz. svah, 590 m n.m., 11. - nezalesněné sutě na s. svahu, 630 m n.m., 12. - skalní terásy, 13. - z. svah podél kamenného moře, 400 m n.m., 14. - j. úpatí Klíče, 380 m n.m., 15. - vrchol Klíče, 16. - facie s kapradinami, SV, V, 600 m n.m., 17. - svah s., sv., v., j., jz., z., 600 - 740 m n.m., 18. - prameniště pod PR Klíč, 480 m n.m., 19. - úpatí Klíče mezi potůčkem a modrou značkou, 540-560 m n.m., 20. - skalní rostlinné formace jz. -j. svah, 600 m n.m., 21. - dubina poblíž vrstevnicové cesty asi 740 m n.m., jz. svah, 22. - z. svah asi 20 m pod vrcholem, 23. - jasenina pod sedlem, Z, 580 m n.m., 24. - bučina pod jaseninou, poblíž cesty, 25. - od lékárníčky v sedle Klíče ke skalce, podél stezky, 26. - Z, spodní polovina úpatí pod kamenným mořem, 27. - úpatí skalního srubu, lokalita *Aster alpinus*, z. - sz. svah, 580 m n.m., 28. - střední část skalního srubu, nelesní formace, 630 m n.m., 29. - sz. expozice, 30. - v. svah Klíče, cesta, cca 600 m n.m., 31. - sz. svah, spodní část severních morén, 630 m n.m., 32. - nivy s *Calamagrostis villosa* na z. svahu, 650 m n.m., 33. - nelesní enkláva s *Calamagrostis arundinacea* 690 - 720 m n.m., 34. - horní část suti na s. svahu, 670 m n.m., 35. - horní okraj skalního srubu, j. - jz. svah, 650 m n.m., 36. - jz. svah, 630 m n.m., 37. - jižní konec PR 370 m n.m., 38. - bučina na jv. svahu, 690 m n.m.

1. *Abies alba* MILL. - jedle bělokorá D 1954, 1
S 1969, 2, 3, 4, 5, 6, 7 P 1994, 1
2. *Acer platanoides* L. - javor mléč P 1995, 8, 9
3. *Acer pseudoplatanus* L. - javor klen S 1969, 4, 6, 10, 11
K 1972, 12 Ko 1983, 13, 14, 15
P 1995, 1, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 17, 18, (1992) 19
- Acetosa pratensis* MILL. - kyseláč luční S 1969, 15, 20 Ko 1983, 15
Ko 1983, 15
4. *Acetosella vulgaris* (KOCH) FOURR. em. Á. LÖVE - kyselka obecná P 1995 1, 15, 21, 22
5. *Achillea millefolium* L. - řebříček obecný Ko 1983, 15
P 1996, 15
6. *Actaea spicata* L. - samorostlík klasnatý S 1969, 6 Ko 1983, 13
P 1995, 6, 8, 23, 24, 25

7. *Aegopodium podagraria* L. - bršlice kozí noha Ko 1983, 26
P 1996, 24
8. *Agrostis capillaris* L. - psineček rozkladitý P 1996, 1, 15
9. *Alchemilla xanthochlora* ROTHM. - kontryhel žlutozelený
Soupis z 20.7.1975 uvádí *Alchemilla* sp. Ko 1983, 15 P 1993, 15
10. *Allium schoenoprasum* L. subsp. *alpinum* (DC.) ČELAK. - pažitka
pobřežní horská Sc 1886 H 1892 S 1969, 10, 20, 27, 28
K 1972, 29 P 1994 - 1996, 2, 20
Allium strictum SCHRAD. - česnek tuhý Č 1868 (nálezce Neumann),
W 1877 H 1890, 1904 Do (Květena 1950, Nová květena 1989)
N 1954
11. *Alsinula media* (L.) DOST. - žabinec obecný P 1995, 16, 30
12. *Amoria repens* (L.) C. B. PRESL - jetelovec plazivý Ko 1983, 15
P 1996, 15
13. *Anemonoides nemorosa* (L.) HOLUB - sasanka hajní P 1996, 8
14. *Aster alpinus* subsp. *bohemicus* (REICHENB.) DOST. - hvězdnice
alpská česká, herbářové položky, první sběr 30.5.1850
MALINSKÝ (uvádí také Č 1867 - 1881) W 1877 A 1877, 1890, 1911
St 1884 W 1890 H 1890, 1904 B 1892 Wb 1913 Su 1930
Ch 1962 S 1969 K 1972 P 1991 - 1996
15. *Aquilegia vulgaris* L. - orlíček obecný S 1969, 10 P 1995, 10, 12
Arabidopsis thaliana (L.) HEYNH. - huseniček rolní S 1969, 11
Arnica montana L. - prha chlumní H 1893
16. *Asplenium trichomanes* L. em. HUDS. - sleziník červený
S 1969, 27 dia CHKO Lužické hory z 80. let, skalní srub,
P 1994, 12
17. *Athyrium filix-femina* (L.) ROTH - papratka samičí
S 1969, 6, 7, 11, 31 K 1972, 8 Ko 1983, 13, 14, 15
P 1996, 16, 31
Atropa bella - donna L. - rulík zlomocný W 1877 H 1890
We 1890 Su 1930
18. *Avenella flexuosa* (L.) DREJER - metlička křivolaká S 1969
K 1972 Ko 1983, 14, 15 P 1995, 1, 6, 8, 12, 15, 17
19. *Betula pendula* ROTH - bříza bělokorá
S 1969, 5, 15, 20, 27, 31, 32 K 1972 Ko 1983
P 1991 - 1996, 12, 15, 17, 31
20. *Betula pubescens* subsp. *carpatica* (KIT. ex WILLD.) ASCHERS.
et GRAEBN. - bříza pýřitá karpatská (6.7.1994) - floristická ex-
kurse severočeské pobočky ČBS

- 21.** *Bidens tripartita* L. - dvouzubec trojdílný P 1996, 21
Blechnum spicant (L.) ROTH - žebrovice různolistá Ph 1974, 1
Botrychium matricariifolium (RETZ) A. BRAUN ex D. J. KOCH - vra-
 tička heřmánkolistá Ha ex Č 1883
Bromus asper MURR. - sveřep sp. Sc 1886 Po et F 1922
- 22.** *Calamagrostis arundinacea* (L.) ROTH - třtina rákosovitá
 S 1969, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 15, 20, 27, 28, 33, 34, 35 K 1972, 36
 Ko 1983, 13, 14, 15, 37 P 1991 - 1996, 6, 7
- 23.** *Calamagrostis epigejos* (L.) ROTH - třtina křovištní P 1992, 7
- 24.** *Calamagrostis villosa* (CHAIX) J.F.GMEL. - třtina chloupkatá
 Sc 1886 H 1896 S 1969, 7 11, 15, 27, 31, 32, 33, 38 Ko 1983, 13,
 14, 15, 37 P 1991 - 1996, 6, 15, 21
- 25.** *Calluna vulgaris* (L.) HULL - vřes obecný
 S 1969, 2, 10, 27, 28, 31, 32, 33 K 1972, 1, 12 Ko 1983, 15
 P 1991 - 1996, 1, 10, 12, 15, 36
Campanula persicifolia L. - zvonek broskvoňolistý S 1969, 4, 33
 K 1972, 36 Zpráva z kontroly Klíče ze dne 20.7.1975
Campanula rotundifolia L. - zvonek okrouhlostý Zpráva z kont-
 roly Klíče ze dne 20.7.1975
Cardaminopsis hallerii (L.) Hayek - řeřišničník Hallerův H 1892
Carex pilulifera L. - ostřice kulkonosná Sc 1886 Ko 1983, 15
Carex sylvatica HUDS. - ostřice lesní S 1969, 6
Cephalanthera damasonium (MILL.) DRUCE - okrotice bílá Či 1978
Cerastium glomeratum THUILL. - rožec klubkatý Sc 1886
- 26.** *Cerasus avium* subsp. *avium* (L.) MOENCH - třešeň ptačí planá
 S 1969, 27 P 1995, 27
- 27.** *Chaerophyllum hirsutum* L. - krabilice chlupatá Po et F 1922
 P 1992, 18
- 28.** *Chamaerion angustifolium* (L.) HOLUB - vrbka úzkolistá
 S 1969, 2, 5, 10, 33 K 1972, 10 Ko 1983, 5 P 1995 - 1996, 1, 12
- 29.** *Chrysosplenium alternifolium* L. - mokřýš střidavolistý
 P 1996, 23, 18
- 30.** *Circaea alpina* L. - čarovník alpský A 1911 P 1992 18
- 31.** *Circaea lutetiana* L. - čarovník obecný
 Zpráva z kontroly 20.7.1975, 15 Ko 1983, 13, 14 P 1992 18, 19
Clinopodium vulgare L. - klinopád obecný D 1954, 21 Ko 1983, 21
 Zpráva z kontroly Klíče ze dne 20.7.1975, 15
- 32.** *Convallaria majalis* L. - konvalinka vonná Su 1930 Ch 1962
 S 1969 4, 7, 10, 27, 28, 33, 35 K 1972, 36 K 1983, 15 P 19
 91 - 1996, 10, 15, 25

- Corydalis cava* (L.) KOERTE - dymnivka dutá We 1890
- 33.** *Corylus avellana* L. - líska obecná S 1969, 10, 33
K 1972, 10 Ko 1983, 13 P 1993 17
- Cotoneaster integerrimus* MEDIC. - skalník obecný We 1890 Č (našel W, 1868 - 83, 1877) D 1954, 21
- 34.** *Crataegus laevigata* (POIR.) DC - hloh obecný S 1969, 33
P 1991 - 1997, 36
- 35.** *Cystopteris fragilis* (L.) BERNH. in SCHRAD. - puchýřník křehký
S 1969 10, 27, K 1972, 12. P 1992 - 1996 12
- Dactylorhiza sambucina* (L.) SOÓ - prstnatec bezový Sc 1886
H 1890 Hn 1930
- Dalanum angustifolium* (EHRH.) DOST. - konopička úzkolistá
S 1969, 10
- Dalanum ladanum* (L.) DOST. - konopička širolistá Ko 1983, 15
- Dalanum segetum* (NECKER) DOST. - konopička bledožlutá
Ko 1983, 26
- 36.** *Daphne mezereum* L. - lýkovec jedovatý Č 1868 - 1883 Wu
1889 Su 1930 Ph 1969 D 1954, 21 S 1969, 4,7 P 1991 -
1996, 1, 23, 24, 25
- 37.** *Dentaria bulbifera* L. - kyčelnice cibulkonosná
P 1996, 6, 23, 24, 25
- 38.** *Dentaria enneaphyllos* L. - kyčelnice devítelistá S 1969, 6
P 1995 - 1996, 6, 8, 23, 25
- 39.** *Deschampsia cespitosa* (L.) BEAUV. - metlice trsnatá
P 1994 - 1996, 6, 15
- 40.** *Digitalis grandiflora* MILL. - náprstník velkokvětý
Č (1867 - 1881), Wu 1889 H 1916 Su 1930 D 1954, 21
S 1969, 2, 4, 10, 27, 28, 33, 35 Zpráva z kontroly Klíče ze dne
20.7.1975, 15. Ko 1983, 15 P 1993 - 1996, 21, 36, 10
- Diphasiastrum complanatum* (L.) HOLUB - plavuník zploštělý
Č 1868 - 1883, WEISE 1890, H 1890 A in H 1911.
- Doronicum austriacum* JACQ. - kamzičník rakouský Ko 1983, 15
- 41.** *Dryopteris carthusiana* (VILL.) H. P. FUCHS - kapraď osténkatá
S 1969, 4, 5, 6, 11, 35 K 1972, 27 Ko 1983, 14 P 1995, 1.
- 42.** *Dryopteris dilatata* (G.F.HOFFM.) A. GRAY - kapraď širolistá
Zpráva z kontroly Klíče ze dne 20.7.1975, 15
S 1969 4, 5, 6, 11, 34 P 1996, 1, 6, 24, 25
- 43.** *Dryopteris filix - mas* (L.) Schott - kapraď samec
S.1969, 2, 3, 4, 6,10, 27, 28, 33 K 1972, 12. Ko 1983, 13, 14,
P 1991 - 1996, 1, 6, 8, 16, 18, 25

- 44.** *Epilobium collinum* C.C.GMEL. - vrbovka chlumní
D 1954, 1 S 1969, 10, 20, 27, 28 P 1996, 10, 12
- 45.** *Epilobium montanum* L. - vrbovka horská S 1969 P 1996, 20
- 46.** *Equisetum palustre* L. - přeslička bahenní P 1996, 24
- 47.** *Equisetum sylvaticum* L. - přeslička lesní Ko 1983, 14
P 1992, 19
- 48.** *Eupatorium cannabinum* L. - sadec konopáč S 1969, 10
Ko 1983, 15 P 1991 - 1996, 2, 10
- 49.** *Fagus sylvatica* L. - buk lesní S 1969 K 1972 Ko 1983
P 1991 - 1996
- Festuca arundinacea* SCHREBER - kostřava rákosovitá Ko 1983, 15
- Festuca gigantea* (L.) VILL. - kostřava obrovská K 1983, 13
- 50.** *Festuca ovina* L. - kostřava ovčí K 1972, 1, 10 Ko 1983, 15
P 1992 - 1996, 10
- 51.** *Festuca rupicola* HEUFFEL - kostřava žlábkatá
S 1969, 27, 28, 33 P 1996, 27
- 52.** *Fragaria vesca* L. - jahodník obecný D 1954, 21 P 1996, 24
- Frangula alnus* Mill. - krušina olšová Zpráva z kontroly Klíče
20.7.1975, 15, Ko 1983, 14
- 53.** *Fraxinus excelsior* L. - jasan ztepilý Zpráva z kontroly
20.7.1975, 15 Ko 1983, 13 P 1995, 8, 23, 25
- 54.** *Galeobdolon luteum* HUDS. - pitulník žlutý S 1969, 2, 3, 4
K 1972, 36 P 1994 - 1996, 3, 6, 16, 19, 23, 24,
- 55.** *Galeopsis tetrahit* L. - konopice polní S 1969, 10 P 1996, 10
- 56.** *Galeopsis bifida* BOENNINGH. - konopice dvouklanná P 1996, 6
- 57.** *Galeopsis speciosa* MILLER subsp. *speciosa* - konopice velko-
květá pravá Ko 1983, 13 P 1996, 7, 9, 19, 25
- Galium anisophyllum* VILL. - svízel nestejnolistý S 1969, 27
- 58.** *Galium mollugo* L. - svízel povázka K 1972, 36 Ko 1983, 15, 26
P 1996, 15
- 59.** *Galium odoratum* (L.) SCOP. - svízel vonný K 1972, 36
Ko 1983, 14 P 1993, 6, 16, 19, 23, 24, 25, 30
- 60.** *Galium pumilum* MURR. - svízel nízký Ch 1962
S 1969, 2, 10, 15, 33 K 1972, 12 Ko 1983, 13 P 1994, 10
- 61.** *Galium saxatile* L. - svízel horský S 1969, 5 P 1991 - 1996, 1
- Galium sylvaticum* L. - svízel lesní Ko 1983, 14
- 62.** *Geranium robertianum* L. - kakost smrdutý S 1969, 2, 3
P 1996, 16, 30
- 63.** *Grossularia uva-crispa* (L.) Miller - srstka obecná Zpráva

- z kontroly Klíče ze dne 20.7.1975 S 1969, 10 (asi ssp. *grossularia*)
Ko 1983, 13 P 1995, 19, 24, 25
- 64.** *Gymnocarpium dryopteris* (L.) NEWM. - bukovinec kapraďovitý
S 1969, 3, 7, 33 K 1972, 10, 12 Ko 1983, 14, 15 P 1996, 1, 30
- 65.** *Hieracium argillaceum* JORD. - jestřábník mnoholistý P 1996, 1
Hieracium bifidum KIT. in HORNEM. - jestřábník dvouklanný
D 1954, 21, 29
- 66.** *Hieracium murorum* L. - jestřábník zední S 1969, 4, 31
Ko 1983, 13, 14, 15 P 1996, 1, 29
- 67.** *Hieracium schmidtii* TAUSCH - jestřábník bledý
S 1969, 11, 20, 27, 28, 31, P 1996, 1, 10, 12
Hieracium vulgatum FRIES - jestřábník obecný K 1972, 1
- 68.** *Holcus mollis* L. - medyněk měkký P 1992 - 1996, 1, 15
- 69.** *Hordelymus europaeus* (L.) JESSEN in HARZ - ječmenka lesní
Sc 1886 Zpráva z kontroly Klíče dne 20.7.1975. Ko 1983, 13, 14
P 1991 - 1996, 8, 23, 24,
- 70.** *Huperzia selago* (L.) MART. in SCHRANK et MARTIUS - vranec
jedlový Sc 1886 - in Mitt. Exc.cl., str.280 S 1969, 11
červenec 1992, ústní sdělení skautů, 11 ústní sdělení Ho, 11
- 71.** *Hylotelephium maximum* (L.) HOLUB - rozchodníkovec žluto-
květý S 1969, 2, 10, 15 K 1972, 27, 36 Zpráva z kontroly Klíče
20.7.1975 Ko 1983, 15 P 1991 - 1996, 30
- 72.** *Hypericum perforatum* L. - třezalka tečkovaná
S 1969, 2, 4, 10, 31 K 1972, 36 Zpráva z kontroly Klíče
20.7.1975, 15 Ko 1983, 15 P 1995, 1, 2, 21, 15, 36
- 73.** *Impatiens noli-tangere* L. - netýkavka nedůtklivá Zpráva z kon-
troly 20.7.1975 Ko 1983, 14 P 1993 - 1996, 8, 19, 23, 24, 25, 30
- 74.** *Juncus effusus* L. - sítina rozkladitá P 1992, 18
- 75.** *Larix decidua* MILL. - modřín opadavý K 1972, 36
Ko 1983, 13, 14 P 1994 - 1996, 17
Lastrea limbosperma (ALL.) HEYWOOD - pérnatec horský H 1899
- 76.** *Lathyrus sylvestris* L. - hrachor lesní H 1893 Zpráva z kont-
roly 20.7.1975, 15 Ko 1983, 15 P 1995, 22
- 77.** *Lathyrus vernus* (L.) BERNH. - lecha jarní K 1972, 26 Či 1978
P 1995 - 1996, 8, 25
Leucanthemum vulgare LAM. - kopretina bílá S 1969, 15
- 78.** *Lilium martagon* L. - lilie zlatohlávek Č (1867 - 1881)
Sc 1886 We 1890 Su 1930 Hn 1930
S 1969, 3, 4, 10, 28, 31, 32, 33 K 1972, 10, 12, 24 Zpráva z kon-

- troly 1975 Ko 1983, 13, 15 P 1991 - 1996, 2, 12, 21, 23, 25
Linaria vulgaris MILLER - Inice obecná (květel) D 1954, 15
Listera cordata (L.) R. BROWN - bradáček srdčitý
 Č 1868 - 1883 W 1877 H 1890, 1904
79. *Lolium perenne* L. - jilek vytrvalý P 1995 - 1997, 15
80. *Lonicera nigra* L. - zimolez černý Č 1868 - 1883 Sc 1886
 We 1890. S 1969 3, 7, 11 Zpráva z kontroly Klíče 20.7.1975, 15
 P 1991 - 1996, 6, 30
Luzula campestris (L.) DC. in LAM. et DC. - bika ladní D 1954, 1
81. *Luzula luzuloides* subsp. *luzuloides* (LAM.) DANDY et WILMOTT
 - bika hajní pravá S 1969, 6, 35 P 1996, 6
82. *Luzula pilosa* (L.) WILLD. - bika chlupatá S 1969, 33
 K 1972, 10 P 1996, 36
83. *Lysimachia nemorum* L. - vrbina hajní Ko 1983, 14
 P 1992, 19
84. *Maianthemum bifolium* (L.) F.W.SCHMIDT - pstroček dvoulistý
 S 1969, 6 K 1972, 5 Ko 1983, 13, 14, 15
 P 1992 - 1996, 1, 7, 8, 9, 24, 25
85. *Malus sylvestris* MILL. - jabloň lesní P 1995, 21
86. *Melampyrum pratense* ssp. *oligocladum* (BEAUVERD) SOÓ in
 JÁVORKA - černýš luční chudovětvý S 1969, 11, 31, 32, 33,
 P 1991 - 1996, 29
Melampyrum sylvaticum L. - černýš lesní K 1972, 1 Zpráva z kon-
 troly 20.7.1975 Ko 1983, 15
87. *Melica nutans* L. - strdivka nicí D 1954 S 1969, 2, 6, 27, 35
 Zpráva z kontroly 20.7.1975 P 1996, 19, 25, 30
88. *Melica uniflora* RETZ - strdivka jednokvětá Sc 1886 Ph 1967
 D 1954 S 1969, 2, 4, 10, 27, 33, 35 Ko 1983, 15, 26
 P 1992 - 1996, 6, 19, 23, 24, 25
Mentha sp. - máta sp. K 1972, 10
89. *Mercurialis perennis* L. - bažanka vytrvalá
 S 1969, 2, 4, 10, 27, 33, 35 K 1972, 10, 24, 27
 Ko 1983, 13, 14, 15 P 1991 - 1996, 2, 6, 10, 19, 25, 36
90. *Milium effusum* L. - pšeničko rozkladité Sc 1886 Ch 1962.
 S 1969, 3 Ko 1983, 13 P 1995, 8, 24, 25
91. *Moehringia trinervia* (L.) CLAIRV. - mateřka trojžilná
 P 1996, 9, 25, 30
Moneses uniflora (L.) A. GRAY - jednokvíték velevětý K 1972, 1
92. *Mycelis muralis* (L.) DUM. - mléčka zední S 1969, 27

- K 1972, 24. Ko 1983, 13, 14, 15 P 1992 - 1995, 7, 19, 22, 24, 25
93. *Nardus stricta* L. - smilka tuhá P 1994, 15
94. *Omalotheca sylvatica* (L.) SCHULTZ - BIP. et F.W.SCHULTZ -
 protěžec lesní S 1969, 6 P 1993, 6
95. *Origanum vulgare* L. - dobromysl obecná We 1890 St 1939
 D 1954. S 1969 2, 10, 33 Zpráva z kontroly Klíče 20.7.1975
 P 1996, 2
96. *Oxalis acetosella* L. - šťavel kyselý S 1969, 4, 5, 6
 K 1972, 1, 24 Ko 1983, 13, 14, 15
 P 1992 - 1996, 1, 6, 16, 19, 23, 24, 30
97. *Paris quadrifolia* L. - vraní oko čtyřlísté Su 1930, D 1954, 1
 Či 1978 P 1996, 19
98. *Petasites albus* (L.) GAERTN. - devětsil bílý P 1996, 24
99. *Phegopteris connectilis* (MICHX. fil.) WATT - bukovinec osladi-
 čovitý Sc 1886 S 1969, 6, 11, 10, 34 K 1972, 1
 P 1995, 1, 19, 34
100. *Picea abies* (L.) KARST. - smrk obecný
 S 1969, 2, 4, 5, 6, 7 K 1972, 1, 2, 8, 10, 36 Ko 1983, 13, 14, 15
 P 1991 - 1996, 1, 3, 7, 10, 19, 21, 29
101. *Pilosella officinarum* F. W. et C. H. SCHULTZ s. str. - chlupá-
 ček zední Zpráva z kontroly 20.7.1975 Ko 1983, 15 P 1996, 1
102. *Pinus strobus* L. - borovice vejmutovka P 1995, 1
103. *Pinus sylvestris* L. - borovice lesní (sosna) S 1969, 2, 5
 K 1972, 1 Ko 1983, 14 P 1991 - 1996, 1, 15, 21
104. *Plantago lanceolata* L. - jitrocel kopinatý
 Soupis 20.7.1975, 15 Ko.1983, 15 P 1996, 15
105. *Plantago major* L. - jitrocel větší Ko 1983, 15 P 1996, 15
106. *Poa annua* L. - lipnice roční P 1996, 15
107. *Poa compressa* L. - lipnice smáčknutá D 1954, 1
 S 1969, 10, 15, 27 P 1995, 10, 24
108. *Poa nemoralis* L. - lipnice hajní S 1969, 10 Ko 1983, 15
 P 1991 - 1996, 1, 25, 30
Polygala amara L. - vítod hořký Zpráva z kontroly Klíče 20.7.1975
Polygala vulgaris L. - vítod obecný D 1954, 21 S 1969, 33
109. *Polygonatum multiflorum* (L.) ALL. - kokořík mnohokvětý
 We 1890 Ko 1983, 13 P 1993 - 1996, 24
Polygonatum odoratum (MILL.) DRUCE - kokořík lékařský We 1890
 St 1939 D 1954. S 1969, 20, 28, 33
110. *Polygonatum verticillatum* (L.) ALL. - kokořík přeslenatý

- Č 1868 -1883 Sc 1886 We 1890 H 1890 Po et
 F 1922 S 1969, 15, 28 K 1972, 24 Soupis 20.7.1975 Ko 1983,
 14, 26 P 1992 - 1993, 1, 8, 25
- 111.** *Polypodium vulgare* L. - osladič obecný Ph 1962, 12
 S 1969, 5, 3, 27 K 1972, 12 P 1991 - 1996, 12
- 112.** *Populus tremula* L. - osika obecná S 1969, 28, 33 Soupis
 20.7.1975 P 1991 - 1996, 1, 29
- Potentilla argentea* L. - mochna stříbrná Zpráva z kontroly Klíče ze
 dne 20.7.1975, 15
- 113.** *Prenanthes purpurea* L. - věsenka nachová Ch 1962
 D 1954 1 S 1969, 3, 4, 6, 7, 31, 39 K 1972, 1,10 Zpráva z kontroly
 Klíče 20.7.1975 Ko 1983, 13, 14, 15 P 1992 -
 1996, 1, 6, 8, 9, 18, 23, 24, 25
- 114.** *Pteridium aquilinum* (L.) KUHN - hasivka orličí Su 1930.
 S 1969, 31 K 1972, 1 P 1991 - 1996, 19, 29
- Pulmonaria officinalis* L. - plicník lékařský Ch 1962
- Pyrethrum corymbosum* (L.) SCOP. - řimbaba chocholičnatá
 Či 1978
- 115.** *Quercus petraea* (MATT.) LIEBL. - dub zimní (drnák) Ch
 1962 S 1969, 4, 15, 20, 27, 33, 38, K 1972, 10, 36 Ko 1983,
 15 P 1991 -1996, 1, 10, 15, 21, 29
- 116.** *Quercus robur* L. - dub letní (křemelák) P 1991 - 1996, 1
- 117.** *Ranunculus repens* L. - pryskyřník plazivý P 1996, 18
- 118.** *Rhodococcus vitis-idaea* (L.) AVRONIN - brusinka obecná
 S 1969, 5, 11, 15, 32, 33, 34 K 1972, 1 Ko 1983, 15
 P 1991 - 1996, 1, 15, 31, 34
- Rosa corymbifera* BORKH. - růže chocholičnatá S 1969, 28, 33
- 119.** *Rubus idaeus* L. - maliník obecný
 S 1969, 2, 4, 6, 10, 31, 32, 33, 35, K 1972, 8, 10, 15, 36
 Ko 1983, 13, 14, 15, 37 P 1995 - 1996, 1, 6, 15, 17
- Rubus caesius* L. - ostružiník sivý (ježiník) Ko 1983, 13, 14, 15
- Rubus saxatilis* L. - ostružiník skalní Sc 1886
- 120.** *Rubus* sp. - ostružiník P 1992 - 1995, 1, 19
- Rumex obtusifolius* L. - šťovík tupolistý Ko 1983, 13
- Salix x subaurita* ANDERSS. - S 1969, 2, 10
- 121.** *Salix caprea* L. - vrba obecná („jiva“) Ko 1983, 22
 P 1995, 1, 12, 15, 22
- 122.** *Sambucus nigra* L. - bez černý Ko 1983, 13
 P 1993 - 1995, 1, 6, 8

- 123.** *Sambucus racemosa* L. - bez červený S 1969, 10, 27
K 1972, 10 P 1995 - 1996, 10, 24
- 124.** *Scrophularia nodosa* L. - krtičník hlíznatý S 1969, 6, 33
Zpráva z kontroly 20.7.1975, 15 Ko 1983, 13, 15
P 1995 - 1996, 6
Senecio nemorensis subsp. *jacquinianus* (REICHENB.) ČELAK. - starček hajní Jacquinův Kontrolní zpráva z Klíče 20.7.1975, 15
- 125.** *Senecio ovatus* (GAERTN., MEYER et SCHERB.) WILLD. - starček vejčitý S 1969, 4 K 1972, 10, 24 Ko 1983, 14, 15, 26
P 1992 - 1996, 1, 6, 9, 10, 19, 23, 24
- 126.** *Senecio viscosus* L. - starček lepkavý Ko 1983, 15.
P 1995 - 1996, 10
Sieglingia decumbens (L) BERNH. - trojzubec poléhavý D 1954, 1
S 1969, 20
Scorzoneroïdes autumnalis (L.) MOENCH - podzimka obecná
D1954, 1
- 127.** *Solidago virgaurea* subsp. *virgaurea* L. - zlatobýl obecný pravý
S 1969, 4, 11, 31, 33 Ko 1983, 14, 15, 26 P 1991 - 1996, 1
- 128.** *Sorbus aucuparia* L. emend. HEDL. - jeřáb ptačí
S 1969, 15, 31, 32, 35 K 1972, 1, 5, 10, 12, 36 Ko 1983, 14, 15,
26, 37 P 1991 - 1996, 1, 6, 9, 10, 12, 17
- 129.** *Spergula morisonii* BOR. - koleneček jarní
H 1893 D 1954, 28 P 1995, 12, 29
Spergularia rubra (L.) J. et C. PRESL - kuřinka červená H 1896
Stachys alpina L. - čistec alpský W 1877 Č 1868 - 1883,
Pr 1942
- 130.** *Stachys sylvatica* L. - čistec lesní Ko 1983, 14, 26
P 1994 - 1996, 18, 19, 23, 24, 25
- 131.** *Stellaria nemorum* L. - ptačinec hájní Sc 1886 S 1969, 3
P 1993 - 1996, 16, 23, 24, 30
- 132.** *Steris viscaria* (L.) RAFIN. - smolníčka obecná
S 1969, 15, 28, 33 Ko 1983, 15 P 1991 - 1996, 15, 36
- 133.** *Taraxacum officinale* WEBER in WIGGERS - pampeliška lékařská
Soupis komise ze dne 20.7.1975 K 1972, 12 Ko 1983, 15
P 1995, 15
- 134.** *Thalictrum aquilegifolium* L. - žlutucha orlíčkolistá Po et
F 1922 Soupis z kontroly PR 1985 Botanická exkurse 6.7.1994, 10
- 135.** *Thymus serpyllum* L. emend. MILLER - mateřídouška úzkolistá
Soupis komise 20.7.1975, 15 Ko 1983, 15 P 1994, 15

- 136.** *Thymus pulegioides* L. - mateřidouška vejčitá Ko 1983, 15
P 1994 - 1996, 15
- 137.** *Tilia cordata* MILLER - lípa malolistá S 1969, 33 Zpráva
z kontroly 20.7.1975, 15 P 1991 - 1996, 21
Tilia platyphyllos SCOP. - lípa velkolistá S 1969, 2
Tithymalus amygdaloides (L.) GARS. - pryšec mandloňovitý
Ko 1983, 15, 26
- 138.** *Tithymalus cyparissias* (L.) SCOP. - pryšec chvojka
S 1969, 2, 4, 10, 33 K 1972, 12, 36 Zpráva z kontroly Klíče
20.7.1975, 15 Ko 1983, 15 P 1991 - 1996, 15, 21
- 139.** *Tithymalus dulcis* (L.) SCOP. - pryšec sladký P 1996, 25
- 140.** *Trientalis europaea* L. - sedmikvítek evropský
S 1969, 7, 15, 32, 33, 34 Zpráva z kontroly Klíče 20.7.1975
Ko 1983, 15 P 1991 - 1996, 1, 10
Trifolium medium L. - jetel prostřední Ko 1983, 15
Turritis glabra L. - strmobýl lysý D 1954, 15
- 141.** *Tusilago farfara* L. - podběl lékařský P 1993 - 1994, 1, 18
- 142.** *Ulmus glabra* subsp. *scabra* (MILL.) DOST. - jilm horský drsný
Sc 1886 D 1954. S 1969, 10, K 1972, 10 Zpráva z kontroly
Klíče 20.7.1975 P 1991 1996, 8, 23, 24
- 143.** *Urtica dioica* L. - kopřiva dvoudomá S 1969, 3 K 1972, 24
Ko 1983, 14, 15, 26 P 1991 - 1996, 6, 8, 10, 16, 19, 23, 24
- 144.** *Vaccinium myrtillus* L. - borůvka černá
S 1969, 2, 5, 10, 11, 15, 20, 28, 31, 32, 33, 35
K 1972, 1, 5, 10, 12, 36 Ko 1983, 14, 15, 26, 37
P 1991 - 1996, 1, 6, 15, 17, 34
- 145.** *Verbascum thapsus* L. - divizna malokvětá S 1969, 10
Ko 1983, 15 P 1995, 2
- 146.** *Veronica chamaedrys* L. - rozrazil rezevkvítek P 1995, 7, 15
Veronica montana L. - rozrazil horský Ko 1983, 26, 15
- 147.** *Veronica officinalis* L. - rozrazil lékařský S 1969, 2, 15, 33
P 1995, 6
Veronica teucrium L. - rozrazil ožankovitý Zpráva z kontroly Klíče
20.7.1975 Ko 1983, 15
Vigna divulsa (STOKES in WITH.) REICHENB. in MÖSSLER - tu-
řice přetrhovaná A 1911
Vigna ovalis (GOOD.) DOST. - tuřice zaječí D 1954
- 148.** *Vigna remota* (L.) REICHENB. in MÖSSLER - tuřice řidko-
klasá P 1992, 19

- 149.** *Vincetoxicum hirundinaria* MEDIK. - tolitá lékařská
S 1969, 2, 4, 10, 20, 27, 28, 33, 35
K 1972, 10 P 1991 - 1996, 10, 12, 21
- 150.** *Viola canina* L. - violka psí D 1954, 21 S 1969, 20
P 1992 - 1996, 12
- 151.** *Viola reichenbachiana* JORDAN ex BOREAU - violka lesní
Ko 1983, 14, 15, 26 P 1994 - 1996, 6, 19, 24, 25
Viola saxatilis F.W.SCHMIDT - maceška suťová D 1954, 21
- 152.** *Viola tricolor* L. - maceška trojbarevná S 1969, 2, 10, 15, 27
Zpráva z kontroly Klíče 20.7.1975, 15 Ko 1983, 15
P 1991 - 1996, 10, 15
- 153.** *Woodsia ilvensis* (L.) R. BR. - kapradinka skalní Ch 1962
Po 1962 R 1997, - jv. strana Klíče u skalek, ústní sdělení.

Druhy kriticky ohrožené (KO), silně ohrožené (SO) a ohrožené (O), uvedené v příloze č. II vyhlášky MŽP ČR č. 395/92 Sb. a druhy obsažené v Červeném seznamu ohrožené květeny ČR, (HOLUB 1995, viz PLÁNSKÁ et HONCŮ 1996), kriticky ohrožené (C1), silně ohrožené (C2) a druhy ohrožené (C3).

- Aster alpinus* subsp. *bohemicus* (REICHENB.) DOST. - hvězdnice alpská česká KO, C1
- Woodsia ilvensis* (L.) R. BR. - kapradinka skalní SO, C2
- Lilium martagon* L. - lilie zlatohlávek O
- Huperzia selago* (L.) MART. in SCHRANK et MARTIUS - vranec jedlový O, C3

Druhy uvedené pouze v Červeném seznamu ČR:

- Allium schoenoprasum* L. subsp. *alpinum* (DC.) ČELAK. - pažitka pobřežní horská C3
- Aquilegia vulgaris* L. - orlíček obecný C3

Geobotanické poměry - uvedeny pouze vybrané lokality (další fyto-cenologické snímky jsou uvedeny v rukopisu)

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č.1. Lokalizace ft.s.: PR Klíč, květnatá bučina, (*Dentario enneaphylli* - *Fagetum*), podklad - zazemněná suť. Reliéf terénu: svah. Expozice: SV. Sklon svahu: 20° - 25°. Nadmořská výška: cca 574 m n. m. Velikost plochy: 20 × 20 m = 400 m². Datum 20.6.1995.

E₃, celková pokryvnost
cca 80 - 85 %

<i>Fagus sylvatica</i>	5
<i>Acer pseudoplatanus</i>	2
<i>Sorbus aucuparia</i>	+

E₂, celková pokryvnost
cca 60 %

<i>Fagus sylvatica</i>	2
<i>Acer pseudoplatanus</i>	2
<i>Sorbus aucuparia</i>	1
<i>Rubus idaeus</i>	1
<i>Picea abies</i>	+

E₁, celková pokryvnost cca 95 %

<i>Fagus sylvatica</i> juv.	3
<i>Rubus idaeus</i>	2
<i>Acer pseudoplatanus</i> juv.	2
<i>Dentaria enneaphyllos</i>	1 - 2
<i>Senecio ovatus</i>	1
<i>Dryopteris filix-mas</i>	1
<i>Mercurialis perennis</i>	1
<i>Dryopteris carthusiana</i>	+
<i>Sorbus aucuparia</i> juv.	+

<i>Galeobdolon luteum</i>	+
<i>Avenella flexuosa</i>	+
<i>Calamagrostis arundinacea</i>	+
<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	+
<i>Oxalis acetosella</i>	+
<i>Lonicera nigra</i>	r
<i>Prenanthes purpurea</i>	r
<i>Vaccinium myrtillus</i>	r
<i>Viola reichenbachiana</i>	r

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č.2. Lokalizace ft.s.: PR Klíč, pod vrstevnicovou cestou asi 50 - 65 m pod vrcholem. *Calamagrostio villosae* - *Fagetum*. Reliéf terénu: svah. Expozice: JZ. Sklon svahu: 35° - 40°. Nadmořská výška: cca 740 m n. m. Velikost plochy: 20 × 20 m = 400 m². Datum 20.6.1995.

E₃, celková pokryvnost
50 %

<i>Acer pseudoplatanus</i>	1
<i>Picea abies</i>	1
<i>Tilia cordata</i>	1
<i>Larix decidua</i>	1
<i>Betula pendula</i>	1

E₂, celková pokryvnost
cca 15 %

<i>Rubus idaeus</i>	2

E₁, celková pokryvnost cca 85 %

<i>Calamagrostis villosa</i>	5
<i>Lilium martagon</i>	1
<i>Convallaria majalis</i>	+
<i>Mercurialis perennis</i>	+

<i>Vaccinium myrtillus</i>	+
<i>Galium mollugo</i>	r
<i>Hypericum perforatum</i>	r
<i>Veronica officinalis</i>	r

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č. 5 Lokalizace ft.s.: PR Klíč, bučina mezi suťovým polem a skalním srubem. *Calamagrostio arundinaceae*-*Vaccinietum*. Reliéf terénu: svah. Expozice: JZ. Sklon svahu:

20°. Nadmořská výška: cca 575 m n.m. Velikost plochy: 5 × 5 m = 25 m². Datum 17.8.1995.

E₃, celková pokryvnost 50 %
Acer pseudoplatanus 3

E₂, celková pokryvnost 0 %

E₁, celková pokryvnost cca 95 %

Vaccinium myrtillus 4
Calamagrostis arundinacea 2b
Sorbus aucuparia 1
Convallaria majalis 1

Avenella flexuosa +
Acer pseudoplatanus r
Fagus sylvatica r
Rubus idaeus r

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č.10. Lokalizace ft.s.: PR Klíč, rozvolněná dubina s plochami třtiny. *Carpinion*, *Cynancho-Calamagrostietum*. Reliéf terénu: svah. Expozice: JZ. Sklon svahu: 45° - 50°. Nadmořská výška: cca 660 m n.m. Velikost plochy: 5 × 5 m = 25 m². Datum 17.8.1995.

E₃, celková pokryvnost 60 %
Quercus petraea r

E₂, celková pokryvnost 5 %
Rubus idaeus r

E₁, celková pokryvnost cca 62 %

Calamagrostis arundinacea 3
Vincetoxicum hirundinaria 1
Calluna vulgaris 1
Convallaria majalis +

Avenella flexuosa r
Hypericum perforatum r
Steris viscaria r
Tithymalus cyparissias r

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č. 11. Lokalizace ft.s.: PR Klíč, nad turistickou cestou od Svoru, za zatáčkou. *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum*. Reliéf terénu: svah. Expozice: S. Sklon svahu: 20° - 25°. Nadmořská výška: cca 680 m n.m. Velikost plochy: 5 × 5 m = 25 m². Datum 17.8.1995.

E₃, celková pokryvnost 75%
Fagus sylvatica r

Sorbus aucuparia r

E₂, celková pokryvnost 5 %

Acer pseudoplatanus r
Picea abies r

Sorbus aucuparia r
Rubus idaeus r

E₁, celková pokryvnost cca 62 %

Calamagrostis arundinacea 4
Prenanthes purpurea 1
Acer pseudoplatanus juv. +

Avenella flexuosa +
Fagus sylvatica juv. +
Salix sp. juv. +

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č.13. Lokalizace ft.s.: PR Klíč, nivy pod vrcholem. *Calamagrostio villosae*. Reliéf terénu: svah. Expozice: S. Sklon svahu: 40° - 45°. Nadmořská výška: cca 730 - 740 m n.m. Velikost plochy: 5 × 5 m = 25 m². Datum 17.8.1995

E₃, celková pokrývnost 20 %

Sorbus aucuparia

E₂ celková pokrývnost 0 %

E₁, celková pokrývnost cca 98 %

Calamagrostis villosa 5

Vaccinium myrtillus 2a

Avenella flexuosa 2b

Dryopteris carthusiana +

FYTOCENOLOGICKÝ SNÍMEK Č. 15. Lokalizace ft.s.: mimo PR Klíč, jasenina, pod sedlem Klíče. *Tilio-Acerion*. Reliéf terénu: svah. Expozice: Z. Sklon svahu: 15° - 20°. Nadmořská výška: cca 570 m n.m. Velikost plochy: 20 × 20 m = 400 m². Datum 21.5.1995.

E₃, celková pokrývnost 75 %

Fraxinus excelsior 4

Fagus sylvatica 2b

Acer platanoides 1

Picea abies r

E₂, celková pokrývnost 5 %

Grossularia uva-crispa 1

Rubus idaeus 1

Daphne mezereum r

E₁, celková pokrývnost cca 98 %

Melica uniflora 4

Dentaria enneaphyllos 2b

Impatiens noli-tangere 2

Acer pseudoplatanus juv. 1

Dentaria bulbifera 1

Urtica dioica 1

Galium odoratum 1

Stellaria nemorum 1

Acer platanoides +

Dryopteris filix-mas +

Senecio ovatus +

Stachys sylvatica +

Lilium martagon +

Anemonoides nemorosa +

Polygonatum verticillatum +

Galeobdolon luteum +

Lathyrus vernus +

Mercurialis perennis +

Tithymalus dulcis +

Fraxinus excelsior juv. r

Viola reichenbachiana r

Athyrium filix-femina r

Actaea spicata r

DISKUZE

Turistika

Klíč jako dominanta Lužických hor je častým cílem výletů. Někteří návštěvníci si ale nedokáží vážít zachovalé přírody. V neděli 26. 4. 1992 zde vznikl požár, pravděpodobně od nedopalku cigarety neopatrného turisty, který se podařilo uhasit až následující den. Požárem byla postižena vrcholová část Klíče, naštěstí požár nezasáhl porosty dubu zimního. Na výzvu okresní rady Junáka z České Lípy skautky a skauti ve spolupráci s lesní správou oseli v měsíci květnu vrcholovou část Klíče březovým semenem, aby se vrchol Klíče nestal mrtvým pozemkem bez vegetace. Klíč se také zapsal do historie zimního táboření a stanování, kdy před více než třicetipěti lety novoborští turisté začali se zimním stanováním na Klíči. Postupně se táboření přesunulo z vrcholu Klíče a posléze sedla pod Klíčem do nižších poloh. Při podzimní akci „Zavírání studánek pod Klíčem“ prováděl zejména dětský oddíl Kamarádi Lužických hor úklid všech tří studánek pod Klíčem (Zaječí, Kamzičí a Lesní), aby je na jaře opět slavnostně otevřel.

Nálezy

V PR Klíč bylo v devadesátých letech nalezeno 153 druhů vyšších rostlin, z toho jeden kriticky ohrožený druh naší flóry (hvězdnice alpská česká), jeden druh silně ohrožený (kapradinka skalní) a dva druhy ohrožené (lilie zlatohlávek a vranec jedlový). Dva druhy jsou uvedené pouze v červeném seznamu, a to pažítka pobřežní horská a orlíček obecný. Řada druhů, uváděných botaniky v minulosti, nebyla v posledním desetiletí v PR Klíč nalezena, což dokumentuje neustále se snižující druhovou pestrost lokality. V podrostu bučin převládají třtiny (*Calamagrostis arundinacea*, *Calamagrostis villosa*), častý je maliník. Rozšiřování těchto druhů v bučinách souvisí s prosvětlováním lesních porostů, které je působeno častými přírodními kalamitami (vichřice, námraza). Důsledkem kalamit jsou vývraty a řidnutí porostů. O lokalitě *Allium strictum* na Klíči Martinovský (1969) uvádí, že byla objevena Neumannem v minulém století. Drude (1902) se domnívá, že šlo o omyl. Později zde česnek tuhý již nikdy nebyl nalezen, ani v současnosti v devadesátých letech. K nálezu *Daphne mezereum* lze říci, že na Klíči je v nynější době evidováno pouze několik exemplářů na severní straně a východním úpatí.

Větší počet jedinců byl nalezen v jasinině pod sedlem Klíče a v bučině na J - JZ pod velkou sutí. Podobně i Pohořelý (4.8.1963) uvádí po pravé straně pod sutěmi podél cesty od vodárny vzhůru (450 - 500 m n.m.) *Daphne mezereum* v množství 10 - 100 jedinců. *Prenanthes purpurea* uvádí Pohořelý (25.7.1964) ze sedla mezi vrchem Klíč a pásmem na JZ od Klíče, roztroušeně podél cesty pod sutěmi v množství 10 - 100 jedinců v cca 560 m n. m. V těchto místech lze nalézt *Prenanthes purpurea* i doposud. Na suti a znělcových blocích pod vrcholem Klíče byla sebrána řada zajímavých mechorostů, mezi jinými i jatrovka *Gymnomitrium concinatum* (Pujmanová 1983). Na Klíči byl opět nalezen kolenec jarní (*Spergula morisonii*), který je druhem subatlantsko-submediteránním. Dvořák (1985) ve své práci uvádí nejbližší lokalitu z Kamenického Šenova. Nad původností některých rostlin naši květeny se zamýšlí Hendrych (1978). Uvádí: „Oblíbeným bylo v minulém století (i později) vysazování plesnivce alpského (*Leontopodium alpinum*), zvaného „alpská protěž“, na nejrůznějších místech, např. na vrchu Klíč u České Lípy, v Krkonoších v blízkosti Labského vodopádu aj.“ V současnosti se zde nevykytuje, ani nejsou známy literární údaje o jeho výskytu. V PR Klíč byla nalezena jablň lesní (*Malus sylvestris*) na výslunném svahu (expozice J - JV). Nejbližší známá stanoviště jabloně lesní jsou udávána z Českého středohoří. Pro přesnou identifikaci druhu je třeba využít izoenzymové analýzy. Pomocí laboratorní analýzy by pak bylo možno eliminovat případ kontaminace původního druhu kulturními odrůdami. Z těchto důvodů byla navázána spolupráce s Výzkumným ústavem lesního hospodářství a myslivosti. Z literatury není zaznamenán ani jeden případ nálezu jabloně lesní na Klíči. Problematikou zachování jabloně lesní a dalších hospodářsky méně významných druhů dřevin na lesních stanovištích se zabývá Čížková (1997). Jak uvádí Sýkora (1972) alpský ráz květeny Klíče dokresluje výskyt glaciálních reliktních hvězdnic alpské (*Aster alpinus*) a pažitky pobřežní horské (*Allium schoenoprasum* L. subsp. *alpinum* (DC.) ČELAK).

Vliv imisního zatížení

Snížení druhové diversity flóry a ruku v ruce s tím i ochuzování fauny na Klíči je s největší pravděpodobností způsobeno vytvořením příznivých podmínek pro rozvoj kompetičně zdatných druhů, jimiž jsou zde hlavně *Calamagrostis arundinacea* a *C. villosa*, *Rubus sp.*

a *Rubus idaeus*, což je důsledkem prosvětlení porostů. Změny v bylinné vrstvě jsou způsobeny stálým působením znečištěného ovzduší, jež negativně ovlivňuje vitalitu stromů a druhotně i změny půdních podmínek. Jak uvádí Tvrdková (1991), probíhá v PR Klíč acidifikace půdního profilu. Vysoký obsah síry v jehličí smrku, zvýšený obsah síranů a poměrně nízké pH spolu s bioindikacími ukazateli prokazují závažné zatížení PR Klíč imisemi. Nejvyšší imisní zatížení vykazuje sv. svah Klíče, následuje svah s. a sz. V souboru map mimoprodukčních funkcí lesa, kterou pro CHKO Lužické hory vypracoval ÚHÚL Jablonec, je vrchol Klíče označen písmenem B, což je pásmo druhého nejvyššího ohrožení imisemi. Od poloviny sedmdesátých let krajinu střední Evropy postihuje intenzivní znečišťování imisemi. Vedle 15 g.m⁻² SO₂ dopadá ročně na území České republiky cca 2 g m² dusíku (Moldan 1990). Probíhající eutrofizaci doprovází expanzivní šíření některých volně trsnatých druhů trav (např. *Arrhenatherum elatius*, *Brachypodium pinnatum*, *Phalaris arundinacea*). Šířícím se rodem, který obsazuje mezické (středně vlhké) až vlhké biotopy zpravidla s nižším pH, jsou třtiny, zejména ze sekce *Calamagrostis*. *C. villosa* se šíří především v imisně postižených horských klimaxových smrčínách. Dle Samka, (Samek 1988) výrazný nástup třtiny chloupkaté charakterizují vyšší stupně poškození dřevin, kdy dochází k odumírání jedinců a skupin stromů. Ve fázi, kdy již porosty dřevin odumírají jako celek, se kolonie třtiny chloupkaté slévají v jediný koberec. Dále konstatuje, že souvislá pokrývka třtiny chloupkaté má výrazný vliv na vodní hospodářství. Zvyšuje se povrchový odtok při tání sněhu a při jarních deštích po ulehlem koberci třtiny (doškový efekt). Jako pozitivní vlastnost třtiny chloupkaté uvádí Samek (1988) dokonalou ochranu porostů třtiny před plošnou erozí. Odlesnění - zejména proto, že se mění světelné podmínky, má zásadní vliv na produktivitu a velikostní strukturu populace *Calamagrostis villosa*. *C. villosa* svojí přítomností snižuje druhovou diverzitu společenstev odlesněných ploch, do nichž invaduje. To je způsobeno nejen značnou produktivitou, ale zejména akumulací obtížně rozložitelného opadu na půdním povrchu. „V holínách zarostlých třtinou se tedy uplatní pouze (1) vysoké statné byliny (*Senecio ovatus*, *Epilobium angustifolium*), které jsou schopny brzy na jaře proniknout vrstvou opadu a rychlým růstem se vymanit z jeho vlivu, (2) klonální druhy schopné šířit se vegetativně, vytvářející svůj vlastní opad a schopné udržet dosažený pro-

stor (např. *Holcus mollis*), a (3) druhy, jejichž výskyt je podmíněn edaficky, např. zamokřením (*Juncus effusus*, *Cirsium palustre*), přítomností pařezů (*Vaccinium myrtillus*) apod.“ (Pyšek 1990 : 333). Deyl (1954) se zmiňuje o výsadbách smrků na severním svahu Klíče. „Většina svahu je zabrána nízkými smrčiny, v jejichž podrostu nacházíme některé druhy jistě zde dříve původní a dnes se udržující hlavně na kamenitých sutích, které se nepodařilo úplně zalesnit.“ Deyl uvádí smrk a modřín i při vrcholu na kamenitém jižním svahu, kde byly vysazeny do as. *Calamagrostidetum arundinaceae*. Sýkora (1969) uvádí smrčiny s příměsí jedle a s převládajícími borůvkami na severním svahu Klíče na kontaktu k sutím. Na sz. straně vrcholu Klíče je dle Sýkory vyvinuta přirozená smrčina, která odpovídá typu hercynsko-sudetských smrčin, as. *Calamagrostio villosae - Piceetum*. Dále na jz. svahu Klíče ve spodní části suťového pole zaznamenává Sýkora úzký pás smrčin na přímém kontaktu ke květnaté bučině. Ještě Kuncová (1972) uvádí na sv. straně Klíče jehličnatý les se silnou příměsí listnáčů, který ale k vlastnímu vrcholu nezasahuje. Dle Kuncové exempláře stromového vzrůstu se objevují pouze zhruba z poloviny. V současnosti se již o jehličnatém lese a výsadbách smrku na s., sv. a sz. straně Klíče nedá hovořit. Živé smrky se vyskytují sporadicky a jsou většinou nízkého vzrůstu. Většina smrků je uschlá. Na paseky rychle pronikají náletové dřeviny. Podobná situace je i v ostatních enklávách, kde byl vysazován smrk. Úzký pás smrčin se zachoval na jz. svahu Klíče ve spodní části kamenného moře v přímém dotyku s květnatou bučinou, což konstatuje i Sýkora (1969). Tvrdková (1991) uvádí, že v těsném sousedství odumírajících smrkových porostů na Klíči se vyskytují velmi mírně poškozené bukové porosty. Ve vyšších partiích jihovýchodního svahu bylo nalezeno mírné odlistění u několika jedinců buku lesního. Buk lesní disponuje střední tolerancí vůči imisním vlivům.

Rozšíření hranic PR Klíč

Deyl (1954) se zmiňuje o floristicky bohatém jasanovém porostu na úpatí Klíče, vlevo od značené cesty do Nového Boru. Uvádí, že v mírné úžlabině se vytvořil bohatý nitrofilní porost. „Při případném zřízení rezervace by měl být tento porost též chráněn pro svoji floristickou bohatost a pro vzácnost podobných jasanových porostů u nás. Jasan, zvláště tím, že pozdě obrůstá listím, dovoluje bohatému vývoji jarního aspektu ve svém podrostu.“ Floristicky zajímavý

jasanový porost s bohatým jarním aspektem popisovaný Deylem, (Deyl 1954), je dosud zachován na úpatí Klíče (zhruba Z - SZ). Na typologické mapě je tento porost označen 5A2 - klenová bučina strdivková. Je možné srovnání dvou floristických snímků pořizovaných v rozmezí 41 let, (Deyl 1954 a Plánská 1995). Jak ze snímku vyplývá, druhová diverzita se nesnížila a významný jarní aspekt zůstává zachován. K jasanovému porostu přiléhá květnatá bučina, přecházející v acidofilnější bučinu. Bučina navazuje na suťové pole. Při rozšíření hranic rezervace se tyto bučiny a jasenina ocitnou v ochranném pásmu rezervace. Smejkal (1997) doporučuje rozšířit PR Klíč o porosty 23E a 23D. Důvodem zařazení do rezervace je, že porosty jsou součástí regionálního biocentra, smrk zde samovolně ustupuje z dospělých porostů a rovnoměrně rozmístěný buk v porostu dobře zmlazuje. Preference buku při výchově dává již na konci tohoto decenia reálnou možnost docílit zastoupení buku 51 %. Krom toho porost 23 D15 o výměře 6,26 ha je již dnes prakticky čistě bukový a na rozdíl od rezervace a většiny bukových lokalit v Lužických horách, které jsou na vyvěřelinách, představuje vzácnou ukázkou bukového porostu na křídových sedimentech.

Vrcholový fenomén a fenomén suti

Obecná definice pojmu: „Fenomén je soubor vyhraněných pochodů a stanovišť s charakteristickou flórou a faunou, podmíněný geologickým podkladem a reliéfem určitého území. Místa, kde se nějaký fenomén projevuje, se obvykle výrazně liší od průměrného stavu v okolní krajině pestrostí a bohatstvím své přírody, popřípadě vykazují nápadně odlišné stanovištní podmínky.“ Němec, Ložek (1997). Na Klíči nalézáme rozvolněnou doubravu, mozaikovitou kombinaci světlin a skupin dřevin. Tato rozvolněná zakrslá doubrava se skupinkami bezlesí vystupuje až k vrcholu a může být považována za projev vrcholového fenoménu. Bezlesí má zřejmě reliktní charakter. Obdobně za projev vrcholového fenoménu považuje stanoviště s rozvolněnými zakrslými doubravami přecházejícími do otevřených ploch Kučera (1997). V PR Klíč se projevuje i fenomén suti. Kamenné moře vzniklé periglaciálním zvětráváním mrazového srubu je charakteristickým stanovištěm zvláště bezobratlých živočichů, ale i refugiem pro nelesní vegetaci a některé zvláštnosti. Byla zde nalezena např. jatrovka *Gymnomitrium concinnatum*, Pujmanová (1988).

Fauna

Na Klíči byl nalezen chladnomilný pavouk *Bathypantes similimus*. Společenstva pavouků odrážejí velkou diverzitu prostředí kamenitých sutí. Kamenité sutě představují typické azonální ekosystémy. *B. similimus* byl nalezen v hloubce střední části suti, Růžička (1994). Z čeledi *Carabidae* byl nalezen *Pterostichus negligens*, vzácný studenomilný druh, vyskytující se např. v Krkonoších a Vysokých Tatrách. Dalším horským druhem je *Leistus montanus*. (Ústní sdělení Honců 1998). Většina druhů obratlovců žijících v PR Klíč a nejbližším okolí je dle Vlčka, (Vlček 1972), vázána na lesní biotop, a to převážně listnatý les. Byla zde nalezena řada významných a chráněných druhů, např. *Tetrao urogallus*, *Muscicapa hypoleuca*, *Carduelis spinus*, *Pyrrhula pyrrhula* a další. V okolí kamenitého moře lze spatřit i vysazeného kamzika, který sem migruje z jiných lokalit.

Fytocenologie

Nomenklatura rostlin odpovídá Nové květeně ČSSR (Dostál 1988), nomenklatura syntaxonů se řídí podle publikace Moravec J. a kol. (1995): Rostlinná společenstva České republiky a jejich ohrožení. Fytocenologické snímky jsou zachycené běžnými metodami curyšsko-montPELLIERSKÉ školy. Snímky jsou zapsány v běžné sedmičlenné Braun-Blanquetově stupnici. Bylo využito 17 vegetačních snímků. Materiál byl rozdělen podle dominant (vůdčích druhů). Fytocenologický snímek č.1 odpovídá dle přítomnosti diagnostických druhů nejspíše as. *Dentario enneaphylli-Fagetum* Oberdorfer ex W. et A. Matuszkiewicz 1960 (syn. *Abieti-Fagetum sudeticum* Neuhäusl 1959). Vztahy ke květnatým bučinám má i fytocenologický snímek č. 16, již mimo hranice PR Klíč. Objevují se zde diagnostické druhy květnatých bučin: *Actaea spicata*, *Dentaria enneaphyllos*, *Galium odoratum*, *Polygonatum verticillatum*, *Prenanthes purpurea*, *Senecio ovatus*. Společenstvo na tomto stanovišti se nejvíce blíží as. *Dentario enneaphylli-Fagetum* Oberdorfer ex W. et A. Matuszkiewicz 1960 (syn. *Abieti-Fagetum sudeticum* Neuhäusl 1959). Fytocenologický snímek č. 2 je zcela nevyhraněný, objevují se zde diagnostické druhy svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954: *Calamagrostis villosa*, *Vaccinium myrtillus*, *Veronica officinalis* i druh s optimumem v doubravách (*Convallaria majalis*). Společenstvo má na tomto stanovišti vztahy k as. *Calamagrostio villosae-Fagetum* Mi-

kyška 1972. Fytocenologický snímek č. 3 lze zařadit podle diagnostických druhů do as. *Luzulo-Fagetum* Meusel 1937, pravděpodobně v rámci této as. do as. *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum* (Hartmann et Jahn 1967) Sýkora 1972, která je prozatím řazena do as. předcházející. Syntaxonomicky přísluší tyto as. ke svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954. Skupina diagnostických druhů: *Calamagrostis arundinacea*, *Calamagrostis villosa*, *Prenanthes purpurea*, *Vaccinium myrtillus*. Do stejné as. lze zařadit i fytocenologický snímek č. 4, kde se objevují diagnostické druhy *Calamagrostis arundinacea* a *Prenanthes purpurea*. Fytocenologický snímek č. 5 lze nejspíše podle diagnostických druhů zařadit k as. *Calamagrostio arundinaceae-Vaccinietum* Sýkora 1972, i když není snímované společenstvo tak úplně vyhraněné. Dominantní druhy jsou *Vaccinium myrtillus* a *Calamagrostis arundinacea*. Fytocenologické snímky č. 6 a 14 mají vztah k asociaci *Cynancho - Calamagrostietum arundinaceae* Sýkora 1972, řazené ke svazu *Trifolion medii* Th. Müller 1962 a pravděpodobně i ke svazu *Stipion calamagrostis* Jenny-Lips ex Braun-Blanquet, Roussine et Negre 1952, teplomilná společenstva karbonátových drovin a sutí. Fytocenologický snímek č. 7 lze nejspíše zařadit do as. *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum* (Hartmann et Jahn 1967) a svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954. Ve snímovaném materiálu se objevily i kapradiny. Jak uvádí Sýkora (1972) vyskytují se v bukových lesích kapradinové facie vázané na vlhčí stinnější stanoviště s poněkud kyselejšími půdami. Fytocenologický snímek č. 8 má podle dominant a diagnostických druhů největší souvztažnost k as. *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum* (Hartmann et Jahn 1967), syntaxonomicky řazené do svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954. Fytocenologický snímek č. 9 má vztah k as. *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum* (Hartmann et Jahn 1967) a pronikají sem druhy svazu *Carpinion* Issler 1931: *Tilia cordata* a *Convallaria majalis*. Fytocenologický snímek č. 10 - zachycené společenstvo má vztah k svazu *Carpinion* Issler 1931, subxerofilní dubohabrové a dubolipové háje, a k as. *Cynancho-Calamagrostietum arundinaceae* Sýkora 1972. U fytocenologického snímku č. 11 s převládajícím druhem bylinného patra *Calamagrostis arundinacea* odpovídá zastoupení dominant a diagnostických druhů ponejvíce asociaci *Calamagrostio arundinaceae-Fagetum* (Hartmann et Jahn 1967), syntaxonomicky řazené do svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954. Fytocenologický snímek

č. 12 lze s největší pravděpodobností zařadit do as. *Calamagrostio villosae-Fagetum* Mikyška 1972 syn. *Verticillato-Fagetum sensu* Sýkora 1967 non Oberdorfer 1957. Syntaxonomicky přísluší horské acidofilní bučiny ke svazu *Luzulo-Fagion* Lohmeyer et Tüxen in Tüxen 1954. Podle Deyla (Deyl 1954) převládala acidofilní bučina na úpatí Klíče. Uvádí fytoocenologický snímek chudé acidofilní bučiny v dosti původním složení na jv. úpatí Klíče. Společenstvo z okruhu svazu *Calamagrostio villosae* Pawlowski in Pawlowski, Sokolowski et Walisch 1928 je zachyceno ve fytoocenologickém snímku č. 13. Podle Sýkory (Sýkora 1972) se tato společenstva vyskytovala na z. až sz. svahu Klíče nad hlavním skalním srubem a na sz. polovině vlastního vrcholu. Ve fytoocenologickém snímku č. 15 mají zastoupení jak diagnostické druhy svazu *Tilio-Acerion* Klika 1955, tak sem pronikly druhy květnatých bučin svazu *Fagion* Luquet 1926. V E₁ je dominantním druhem *Melica uniflora* jako v as. *Melico-Fagetum* Seibert 1954. Ve stromovém patře je dominantou *Fraxinus excelsior*. Deyl (1954) zachytil v zápisu bohatý jarní aspekt jaseniny a naznačil i kolísání dominant: *Fraxinus excelsior* 6, *Acer platanoides* 1, *Fagus sylvatica*, *Acer pseudoplatanus*, *Grossularia uva-crispa*, *Rubus idaeus*, *Daphne mezereum*, *Sambucus racemosa*, *Mercurialis perennis* 6 - 0, *Milium effusum* 5 - 8, *Dentaria enneaphyllos* 4 - 6, *Urtica dioica* 5 - 8, *Galium odoratum* 5 - 9, *Melica uniflora* 8 - 0, *Stachys sylvatica* 2 - 3, *Lathyrus vernus* 2, *Galeobdolon luteum* 2, *Senecio ovatus* 2, *Impatiens noli-tangere* 2, *Calamagrostis arundinacea* 2, *Actaea spicata* 1, *Equisetum arvense*, *Paris quadrifolia*, *Lamium maculatum*, *Poa nemoralis*, *Viola reichenbachiana*, *Tithymalus dulcis*, *Pulmonaria officinalis*, *Heracleum sphondylium*, *Dentaria bulbifera*, *Polygonatum verticillatum*, *Lilium martagon*, *Scrophularia nodosa*, *Melica nutans*, *Prenanthes purpurea*. Fytoocenologický snímek č. 17 zachycuje společenstvo, které má nejbliž ke svazu *Tilio-Acerion* Klika 1955. Ze skupiny diagnostických druhů se zde objevují *Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides*, *Circaea alpina* a *Ulmus glabra*. Pronikají sem i druhy svazu *Fagion* např. *Prenanthes purpurea* a *Senecio ovatus*. Sýkora (1972) uvádí as. *Lunario-Aceretum* Schlüter in Grüneberg et Schlüter 1957 (syn.: *Ulmo-Aceretum sensu* Issler 1926), která je řazena do svazu *Tilio-Acerion* Klika 1955, ze skupiny Klíče. Sýkora (1972) uvádí z Klíče as. *Convallario-Vaccinietum myrtilli* Sýkora 1972. Dle Moravce (Moravec 1995) je řazena do as. *Cynancho-Calamagrostietum arundinaceae* Sýkora 1972 (incl. *Convallario-Vaccinie-*

tum myrtilli Sýkora 1972). Tato as. je na Klíči i v současnosti a je zachycena ve fytoocenologických snímcích č. 6 a 14, případně ve fytoocenologickém snímku č. 10 je zachycen určitý vztah k této as. Z Klíče je dále známa as. *Rhodococco-Vaccinietum myrtillii* Sýkora 1972. Sýkora (1972) tuto as. uvádí ze z. a zsz. svahu Klíče. Keříčková společenstva na Klíči je dnes možno vidět např. na s. straně v okolí sutí, ve kterých jako dominanty se kombinují druhy borůvka černá (*Vaccinium myrtillus*) a brusinka obecná (*Rhodococcus vitis-idaea*). Ve společenstvu se často objevuje druh sedmikvítek evropský (*Trientalis europaea*), který se rovněž vyskytuje na s. svahu Klíče.

LITERATURA

- BINDER, T. 1988: Již několik let... - Českolipský nástup, Česká Lípa, 38, 31: 5, 4. 8. 1988.
- BLAŽEK, M. 1966: Rozloučení s Klíčem. - Krásy domova, Praha, V/2 : 21.
- CULEK, M. (editor) a kol. 1996: Biogeografické členění České republiky. - ENIGMA, Praha, 1996.
- DEMEK, J. (editor) a kol. 1987: Hory a nížiny. - Academia, Praha, 1988.
- ČELAKOVSKÝ, L. 1868-83: Prodrromus květeny české obsahující popisy a posud známé rozšíření cévnatých rostlin v království českém samorostlých a vůbec pěstovaných I-IV. - Arch. Přírod. Výzk. Čech, Praha, I: 1-109, 1868; II> 110-384, 1873; III: 385-676 + 7 p. sine pag., 1877; IV: 677-944 + 4 p. sine pag., 1883.
- ČERNÁ, I. 1988: Zavírání studánek na Klíči. - Českolipský nástup, Česká Lípa, 38, 45: 5.
- Českolipsko včera, dnes a zítra. - Českolipské listy, Česká Lípa, červenec - srpen 1991, 8 p.
- ČICHOVSKÝ, L. 1978: Geologicko - geomorfologický inventarizační průzkum SPR Klíč. - Ms., 4 p., depon. AOPK ČR Praha, AOPK středisko Ústí n.L., Správa CHKO Lužické hory Nový Bor.
- Čím také žije naše nejmladší generace. Nový Bor: Kamarádi hor. Průboj, Ústí n.L., 41, 132: 3, 7.6.1989.
- ČÍZKOVÁ, L. 1997: Program zachování genofondu listnatých dřevin. - Lesnická práce, 4: 148, 1997.
- DVORÁK, F. 1985: Rozšíření druhu *Spergula morisonii* Boreau v Čechách a na Moravě. - Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 20:103-114.
- DRUDE, O. 1902: Der herzynische Florenbezirk. In Engler et Drude, Die Vegetation der Erde 6: 1-681. Leipzig.
- HANTSCHEL, J. 1890: Botanische Wegweiser im Gebiete des Nordbömischen Exkursions-Club. - Boehm. Leipa.
- HENDRYCH, R. 1978: Původní nebo nepůvodní rostliny naší květeny? Živa, Praha, 26, 1: 2 - 5.
- KLAUDISOVÁ, A. 1984: Kriticky ohrožené druhy rostlin v ČSR. Hvězdnice alpská - *Aster alpinus* L. - Památky a příroda, 9, 10: 3. str. obálky.
- Klíč - popis k fotografií - pohlednici z roku 1916. Autor: Pavel Vursta, Hobby klub. Jizerské & Lužické hory, 4:32, 1996, Liberec.
- Kolektiv 1994: Výskyt vzácnějších druhů ptáků v severních Čechách. - Fauna Bohemiae Septentrionalis, Ústí n.L., 19: 91 - 102.
- KONOPÁČOVÁ, D. 1983: Státní přírodní rezervace Klíč - fytoocenologický průzkum. - Ms., dipl. práce, depon. AOPK středisko Ústí n.L., Správa CHKO Lužické hory Nový Bor.
- KŘIVSKÝ, A. 1977: Inventarizační průzkum lesnický SPR Klíč v Lužických horách. - Ms., invent. zpráva, depon. AOPK středisko Ústí n.L., AOPK ČR Praha, Správa CHKO Lužické hory Nový Bor.
- KUBÁT, K. 1977: *Botrychium matricarifolium* in der ČSR. - Preslia, Praha, 49: 329 - 335.
- KUBÁT, M. 1992: Skauti pod Klíčem. SD - Severočeský regionál. deník, Ústí n. L., 2, 117: 2, 20.5. 1992.
- KUČERA, T. 1997: Ochrana vegetačních fenoménů Křivoklátska. - Ochrana přírody, Praha, 52, 10: 291 - 296.
- KUNCOVÁ, J. 1970: Botanický inventarizační průzkum SPR Klíč. - Ms., invent. zpráva, depon. AOPK ČR Praha, AOPK středisko Ústí n.L., Správa CHKO Lužické hory Nový Bor, 8 p.

- KUNSKÝ, J. 1974: Československo fyzicky zeměpisné. SPN, Praha.
- KÜHN, J. 1990: Geochemie trachytických hornin Lužických hor. - Ms., dipl. práce, PřF UK, Praha.
- /man/ : Klíč v plamenech. SD - Severočeský regionální deník, Ústí n.L., 2, 100: 1, 28. 4. 1992.
- MARTINOVSKÝ, J.O. 1969: Česnek tuhý (*Allium strictum Schrad*) památná rostlina naší květeny. - Severočes. Přírod., Ústí n.L., 1: 1-35.
- MOLDAN, B. 1990: Životní prostředí České republiky. - Praha.
- NĚMEC, Jan, LOŽEK, Vojen 1997: Chráněná území ČR 2. - AOPK ČR, Praha.
- OPIZ, P.M. 1823: Böheims phanerogamische und cryptogamische Gewächse. - 168 p., Prag.
- POHOŘELÝ, V. 1969 a: Příspěvek k rozšíření druhu *Prenanthes purpurea* L. (věsenka nachová) na Děčínsku. Severočes. Přírod., Ústí n.L., 1: 76-93.
- POHOŘELÝ, V. 1969 b: Příspěvek k rozšíření druhu *Daphne mezereum* L. (lýkovec jedovatý) na Děčínsku. - Severočes. Přírod., Ústí n.L., 1: 49-75.
- POHOŘELÝ, V. 1974 a: Osladič obecný na Děčínsku. - In: Košťál M. et Smíšková H., Přírodou Děčínska I: 99 - 121, Děčín.
- POHOŘELÝ, V. 1974 b: Rozšíření a deformace žebrovce různolisté na Děčínsku. - In: Košťál M. et Smíšková H., Přírodou Děčínska I: 76 - 97, Děčín.
- PORSCHÉ, R. 1966: Zimní pohádka. - Krásky domova, V/2: 8-9, 6. obr.6.
- PUJMANOVÁ, L. 1988: *Cryptogramma crispera* a *Gymnomitrium concinnatum* v Českém středohoří. - Severočes. Přírod., Litoměřice, 21: 67-69.
- PUJMANOVÁ, L. 1983: Mechorosty západní části Lužických hor a Zákupské pahorkatiny. - Ms., dipl. pr. PŘF UK, Praha, 105 p.
- PYŠEK, P. 1990: The influence of *Calamagrostis villosa* on the species diversity of deforested sites in the Krušné hory Mts. - Preslia, Praha, 62: 323-335.
- QUITT, E. 1971: Klimatické oblasti Československa. - Studia geographica, Brno, GÚ ČSAV, 16: 7-20.
- ROHLENA, J.: Příspěvky k floristickému výzkumu Čech IX. (1929), XI.(1931).
- RŮŽIČKA, V. 1994: Spiders of the Průčelská rokle Defile, Klíč mt. and Zlatník mt. in North Bohemia. - Fauna Bohemiae Septentrionalis, Ústí n. L., 19: 129-138.
- RŮŽIČKA, V. 1993: Ekosystémy kamenitých sutí. - Ochrana přírody 48, 1: 11 - 15, 1993.
- SAMEK, V. 1988: Expanze třtiny chloupkaté v imisních oblastech hor. - Živa, Praha, 36: 45-46.
- SMEJKAL, J. 1997: Plán péče o přírodní rezervaci Klíč. - Ms., 20 p., zpracoval EKOLES - MANAGEMENT, s.r.o., Jablonec n. N.
- SÝKORA, T. 1984: Fytogeografické hodnocení okrajových pohoří sudetského masívu. - In: Mladý F.: Problémy fytogeograf. členění ČSSR. Academia, Studie ČSAV, Praha, 23: 36-42.
- SÝKORA, T. 1972: Příspěvek k vegetaci skupiny Klíče v Lužických horách. - Sborn. Severočes. Muz., Ser. Natur., Liberec, 4: 53-96.
- TVRDKOVÁ, J. 1991: Vliv imisí na lesní porosty ve vybraných PR CHKO Lužické hory. - ms., depon. na SCHKO Lužické hory, Jablonné v Podj.
- VLČEK, M. 1975: Inventarizační průzkum obratlovců SPR Klíč. - Čsl. ochrana přírody, 15: 141-152.
- VOŽENÍLEK, P. 1994: Změny v rozšíření obojživelníků a plazů na území bývalého Severočeského kraje po deseti letech. - Fauna Bohemiae Septentrionalis, Ústí n.L., 19, Supplementum 1, 112p.
- Zbytečné ničení. - Českolipské listy, Česká Lípa, 2, 20: 5, 15.5.1992.

RESUMÉ

Die Inventarisierungserkundung des Naturschutzgebietes Klič

Marta Plánská

In den Jahren 1995 und 1996 wurde im Naturschutzgebiet Klič (Kleis) eine botanische Inventarisierung und phytozöologische Aufnahme durchgeführt. Es wurden hier 153 Arten höherer Pflanzen festgestellt, darunter die eiszeitlichen Relikte, die Böhmisches Alpenaster (*Aster alpinus*, ssp. *bohemicus*), eine kritisch gefährdete Art, und der Rostrote Wimperfarn (*Woodsia ilvensis*) - eine stark gefährdete Art. Ausserdem wachsen hier die gefährdeten Arten Türkenbundlilie (*Lilium Martagon*) und Tannen-Teufelsklaue (*Huperzia selago*). Zwei der gefundenen Arten, der Alpenschmittlauch (*Allium schoenoprasum*, ssp. *alpinum*) und die Gemeine Akelei (*Aquilegia vulgaris*) sind nur in der Roten Liste angeführt. Im Naturschutzgebiet wurde eine bisher von dort nicht veröffentlichte Art, der Holzapfel (*Malus silvestris*), gefunden. Eine ziemlich grosse Anzahl der von den Botanikern in früheren Jahren gefundenen Arten konnte nicht mehr bestätigt werden, was die stetig fortschreitende Abnahme der Artenvielfalt dokumentiert. Mit dem Lichten der Wälder hängt die Verbreitung von konkurrenzkräftigeren Arten, besonders den Reitgräsern und Himbeeren, zusammen. Die Hänge des Klič und zwar besonders stark die nordöstlichen, nördlichen und nordwestlichen Abhänge, sind von Immissionen belastet und das Bodenprofil versauert. Gegenwärtig treten die Fichten auf diesen Hängen nur vereinzelt auf und haben einen nur niedrigen Wuchs. Auf dem Nordabhange verschwand der Fichtenwald vollständig.

Auf dem Klič macht sich das Gipfelphänomen und das Blockhaldenphänomen geltend. Als eine Auswirkung des Gipfelphänomens kann der lichte verkrüppelte Buchenwald, der stellenweise in waldlose Partien übergeht, aufgefasst werden. Auf dem Klič wurden einige seltene, an Blockhalden gebundene Arten von Wirbellosen, wie z. B. die Spinne *Bathypantes similimus* oder einige montane Käferarten, wie *Leistus montanus* und *Pterostichus negligens* festgestellt.

Bei den phytozöologischen Aufnahmen sind Pflanzenvergesellschaftungen gefunden worden, die Beziehungen zu den eutrophen Buchenwäldern (*Ass. Dentario enneaphylli-Fagetum*), oder zur *Ass. Calamagrostiето arundinaceae-Fagetum* bzw. *Calamagrostiето villosae-Fagetum* aus dem Verband *Luzulo-Fagion* (mesotrophe Buchenwälder) aufweisen. Mit Hilfe dieser Aufnahmen konnte auch die *Ass. Calamagrostiето arundinaceae-Vaccinietum* und die *Ass. Cynancho-Calamagrostiето arundinaceae* nachgewiesen werden. Es erscheinen dabei auch die diagnostischen Arten des Verbandes *Carpinion*. Bereits ausserhalb des Naturschutzgebietes wurden Pflanzengesellschaften registriert, die Beziehungen zu dem Verbands *Tilio-Acerion* aufweisen. Die Staudenvergesellschaftungen auf dem Klič können zur Assoziation *Rhodococco-Vaccinietum myrtilli* gestellt werden.

Gegenwärtig wird erwogen, ob das Naturschutzgebiet nicht auch auf die am Fusse des Klič vorkommenden seltenen Buchenbestände auf Kreidesedimenten ausgedehnt werden sollte.

SUMARY

Plant inventory of the Nature Reserve Klič

Marta Plánská

In 1995 and 1996 in the Nature Reserve Klič a botanical inventory in connection with phytocoenologic scanning was carried out. In its course 153 species of higher plants including endangered glacial relicts, as the bohemian alpine aster (*Aster alpinus*, ssp. *bohemicus*) and the strongly endangered species of *Woodsia ilvensis* were registered. Also the endangered species *Lilium Martagon* and *Huperzia selago* are growing here. Furthermore two species contained in the Red List, the chive *Allium schoenoprasum*, ssp. *alpinum* and the columbine *Aquilegia vulgaris* occur here. In the Nature Reserve also the not yet from here described species, *Malus silvestris* had been registered. A few of the species which had been described from here in the past, were not detected indicating a steady decline of the diversity of species of the locality. In connection with the clearing of the woods is the spreading of highly competitive species as, e.g. of reeds and raspberry shrubs.

The slopes of the Klič are heavily affected by immissions, namely the north-eastern, northern and north-western ones. In the same time an acidification of the soil is taking place. At present in these slopes the spruce is found only in scattered individuals which are of only small size. The spruce forests at the northern slopes disappeared totally.

At the Klič the peak phenomenon and the block-field phenomenon are developed. As one of the manifestation of the peak phenomenon the occurrence of a clear dwarf oak grove locally blending into clearances may be considered. In connection with the blockfield at the Klič several rare invertebrate species as, e.g. the spider *Bathypantes similimus* or montane species of beetles (*Leistus montanus* a *Pterostichus negligens*) had been found.

During the phytocoenological scanning several associations related to the flowery beechwoods (the ass. *Dentario enneaphylli-Fagetum*), but also to the ass. *Calamagrostiето arundinaceae-Fagetum* and *Calamagrostiето villosae-Fagetum* of the alliance *Luzulo-Fagion* were identified. Also the ass. *Calamagrostiето arundinaceae-Vaccinietum* and ass. *Cynancho-Calamagrostiето arundinaceae* had been recorded. Also some of the characteristic species of the alliance *Carpinion* had been found here. Associations related to the alliance *Tilio-Acerion* were found, but already outside of the protected area. The shrub vegetation in the Klič area can be classified as belonging to the ass. *Rhodococco-Vaccinietum myrtilli*.

Under consideration is the extension of the protected area to include the rare beechwood growths on Cretaceous sandstone occurring on the foot of the Klič hill.

M A T E R I Á L Y

ČESKOLIPSKÝ KRONIKÁŘ HANS KRIESCHE A JEHO KRONIKA

Veronika Vosálová

Pro sledování vývoje české společnosti 16. a 17. století, včetně mapování regionálních poměrů, představují městské kroniky jeden z nezastupitelných pramenů. Ve městech, kde z různých důvodů chybějí privilegia či městské knihy, mohou právě kroniky představovat především pro starší období významný doklad o minulosti města, jeho prosperitě nebo naopak stagnaci, ale i o jeho vnitřním, každodenním životě.

Městských kronik existuje poměrně hodně. Některé byly vydány, jako například známé zápisy Mikuláše Dačického z Heslova o událostech v Kutné Hoře^{1/} či mladoboleslavská kronika Jiřího Kezelia Bydžovského^{2/}, jiné - a těch je většina - zůstaly v rukopise. Mnohé z nich jsou již dnes víceméně zapomenuty. Přehled existujících pamětních zápisů pro litoměřický kraj před časem pořídil a pečlivě popsal Jan Smetana^{3/}. Mezi značným počtem těchto památek najdeme i kroniku České Lípy, pořízenou jejím měšťanem Hansem Krieschem v prvních desetiletích 17. století.

Originál Krieschovy kroniky je dnes uložen v knihovně Národního muzea v Praze.^{4/} V českolipském okresním archivu je k dispozici její opis, který byl sepsán v letech 1822 až 1825 Václavem Hankou.^{5/}

I. Život Hanse Kriesche

Významné události rodinného života (od roku 1570 do roku 1616) zaznamenal Hans Kriesche do tzv. rodové kroniky (Stamm-oder Gedechnsbuch - ve své práci jsem použila i termínu „paměti“) a dále je doplňoval zprávami v textu kroniky.

Hans Kriesche pocházel z vážené měšťanské rodiny. Narodil se 12.května 1570 jako syn pekařského mistra Hanse Kriesche a Anny, rozené Koßká.^{7/} Do sedmi let zůstal v péči rodičů, kteří ho vychovávali v přísném protestantském duchu a k získání dalšího vzdělání ho posílali do školy v České Lípě, kterou navštěvoval do svých čtrnácti let.

Na počátku roku 1584 začal pracovat u otce jako pekařský učeň a již po dvou letech, v roce 1586, se vydal na devět let na zkušenou. Kam cestoval, jaké země navštívil, kde pracoval a co zažil, nelze bohužel zjistit, neboť pro toto jistě důležité období v životě Hanse Kriesche neexistují žádné dochované informace. L. Schlesinger se domnívá^{8/}, že Kriesche nejspíše pracoval v posledních letech svého vandrování v Dubé, neboť se v roce 1595 vrátil zpět do Lípy a 28. října slavil svatbu s Margaretou, dcerou Jakoba Rahmera z Dubé, aniž by počkal, až bude jmenován pekařským mistrem (což se stalo 20. prosince 1595).^{9/} V roce 1598 koupil od ševce Jakoba Möllera dům v Dlouhé ulici při Dlouhé bráně a 22.ledna 1603 zde založil pekárnu.^{10/} Sám o tom píše: „Anno 1598 am tage Gally habe ich, Hans Kriesche, mein Haus gekauft, so auf der Langgaßen zwischen dem hospital und Andreas Kundt gelegen, von Jacob Möllern, schuster alhier zur Leippa, umb 3 1/2 hundert schefel groschen, 180 pahr an, hernach alle jahr 7 schefel groschen erbegeltdt und solches 14 tage von Martini bezogen. gott gebe gelick dazu.“^{11/}

Do roku 1612 mu porodila Margareta osm dětí, pět synů a tři dcery. Dcera Eva se narodila roku 1596 (přesné datum však Kriesche neuvádí), syn Hans 21. července 1598, 4. dubna 1600 syn Petr, 2. února 1602 Adam, 24. února 1604 opět Petr, 30. září 1606 opět Adam, 11. března 1610 dcera Anna, 25. července 1612 Dorothea. O osudech těchto dětí však nenalézáme žádné zprávy ani v pamětech, ani v textu kroniky.

Rodiče Hanse Kriescheho se dožili vysokého věku. Otec zemřel dne 6. listopadu 1611 ve věku 74 let na mor a byl 7. listopadu pochován na hřbitově u kostela Povýšení sv. Kříže, kde pochoval Kriesche 22. srpna 1616 i matku.^{12/}

Hans Kriesche byl pekařským cechem jmenován do úřadu písaře (Meisterschreiber) a tento vážený post zastával velmi zodpovědně. Hned na počátku válečných zmatků roku 1618 musel do zbraně, neboť patřil ke kontingentu stavovského vojska, který byl vytvořen litoměřickým krajem.^{13/} V roce 1620 byl povolán znova, tentokrát již

jako kaprál¹⁴/. K radosti své rodiny se i tentokrát vrátil po třech měsících v pořádku do svého rodiště. O tom, jaký byl jeho další osud, se on sám již nezmiňuje ani v textu kroniky, ani v pamětech.

Hans Kriesche byl hluboce přesvědčeným evangelikem. Tento fakt se odráží v popisu náboženských a válečných zmatků, což nám podává věrný obraz evangelických názorů a pocitů kronikáře. Byl přímo nadšený rokem 1569, kdy byla vrchností povolena víra Martina Luthera i v České Lípě¹⁵/. 8. července 1608 vypráví, že „bylo [...] v kostele u sv. Petra a Pavla poprvé evangelicky kázáno a tamtéž byl tento den kostel sv. Petra a Pavla celé obci přidělen [...]“¹⁶/ O jezuitech hovoří s hořkostí a připisuje jim špatné věci, jako například otrávení mouky a piva, a staví se k nim velmi nedůvěřivě¹⁷/.

II. Diplomatický rozbor kroniky

II. 1. Originál

Originál rukopisu kroniky má rozměry 19 × 31 centimetrů a obsahuje 169 listů na pevném ručním papíře. Je také opatřen dvěma různými filigrány, z nichž větší představuje jednu ze dvou věží přiléhající k bráně, podobně jako na znaku České Lípy.

Kronika je vázána v celopergamenové vazbě. Na ní je dosud patrný latinský liturgický text. V levém horním rohu na vnější straně přední desky najdeme značně vybledlou signaturu I.A. (zápis cca 5 centimetrů), kterou Kriesche označil první svazek. Domněnka, že Kriesche po dokončení prvního svazku své kroniky začal ještě se sepisováním druhé části, vychází z jeho slov na konci textu rejstříku: „Lieber leser, suh nun fordt in meinem buch, so no. 2 miet B bezeichnen, so wirstu mehr finden, wie es mit den kriege einen außgang genohmen und was sich ferner vorlaufen und zugetragen hat.“ Tato slova sice jasně hovoří o záměru pokračovat se psaním kroniky i po vypuknutí války, proč se tak nestalo, nelze bohužel zjistit. Lze se jen domnívat, že Kriesche začal se psaním druhé knihy, avšak ta zmizela beze stop stejně jako Hans Kriesche, o jehož životě ztrácíme přehled v roce 1622, kdy byla do kroniky zaznamenána zpráva o jeho obrácení se na katolickou víru. Neznáme ani datum jeho úmrtí, neboť tuto skutečnost nelze z dostupných pramenů žádným způsobem určit a to ani přibližně.

Celý text kroniky je zapsán novogotickou kurzívou (konsekventním německým kurentem), stejně jako pozdější marginálie. Nadpisy,

obsahující zpravidla časové zařazení a určení následující zprávy, i začáteční písmena jednotlivých odstavců jsou vedeny červeným inkoustem v latinském kancelářském písmu, některé z nich novogotickou polokurzívou .

Na předešlé je kromě signatury muzea černým inkoustem zapísáno: „Meister Hans Kriesche kronik der stadtt böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621.“ Pod tím poznámka:

„Dießen Willen alle zeit bevor.

Meinen herren zu erwahrten befließen
getrewer diener, amen. Leippa - geschrieben

den 7. Augustus anno 1673 jahres.“

Na vnitřní straně zadní desky se nachází poznámka, zapsaná pozdější rukou: „W. Wenczeslaus Gärtner von der Leippa anno 1631 den 2. Februari/us/.L.“ Pod tím:

„vonen der Leippa 1673“/

„Wentzel Gerthner ihm jhar Christi 1631. Jesus Christus.“

„der heiden leben wirdt gott teilen“

Kroniku restauroval roku 1992 J. Tomšů, neboť druhotně použitý pergamen byl velmi ušpiněný a potrháný. Byla šita na třech dvojitých pergamenových prouzcích, provlečených drážkou desek a obsahovala dva mezivazní pergamenové přelepy.^{18/} Na několika listech je přesto i po restaurování patrné, že papír byl původně potrhán a že také kvalita jak inkoustu, tak papíru nebyla nejlepší, neboť nadpisy na některých místech ztrácejí mnoho ze své kaligrafické hodnoty.

Popisy událostí jsou v textu kroniky zaznamenány na 150 listech, celá kronika obsahuje celkem 169 listů. Na okraji některých listů se nacházejí také pozdější marginálie, z nichž nejrozsáhlejší nalezneme na listu 144b a 145a^{19/} a dále na listu 150b.^{20/} Zachovaný první díl kroniky začíná zprávou o vzniku Českého království. Vychází dokonce z řeckých mýtů, čímž Kriesche napodobuje velké kroniky (například Kosmovu kroniku). Dalšími záznamy ale jsou již popisy požárů města v letech 1244 a 1515, a také „große Sterben im Böhmenlande“ v roce 1496. Počínaje rokem 1569 (s výjimkou let 1571, 1572, 1581, 1587, 1588 a 1605) přináší Kriesche ke každému roku velmi pestrý výběr zpráv různého obsahu až do roku 1621.

Při podrobném rozboru jsem zjistila, že listy jedenáct a dvanáct chybí. Teprve při pečlivém studiu textu kroniky se mi podařilo objevit zajímavou zprávu, kterou zaznamenal sám kronikář, a tím také objasnil osud obou chybějících listů. Z Kriescheho zápisu, který je

poznámenán na listu 66a, vyplývá, že zapůjčil kroniku jednomu ze svých přátel a ten inkriminované listy vytrhl poté, co si přečetl zde popsanou událost, týkající se zabití svého dítěte.

Kriesche při psaní kroniky listy průběžně folioval červeným inkoustem a to v pravém horním rohu. Píšeme-li „průběžně“, nesmíme na tomto místě opomenout upozornit na podstatnou skutečnost, že dva listy za sebou jdoucí označil číslem 89, čímž posunul a změnil foliaci všech listů následujících. Pro snazší orientaci uvádím při citacích z těchto listů označení 89a,b,c,d.

První záznamy, až do zprávy o stavbě strážnice u Dlouhé brány včetně, jsou také současně číslovány červeně vždy vlevo nahoře u každého zápisu a to až do čísla 26. Proč Kriesche tyto zprávy čísloval a proč později od číslování upustil, není známo.

Při úpravě titulní strany používal Kriesche černý inkoust, v textu pak střídavě inkoust červený, jímž zapisoval nadpisy a na některých listech i úvodní větu, a hnědý, kterým zaznamenával zprávy. Nadpisy od folia 1-89c a 98b-107a jsou vedeny červeně, od folia 89d-98b a 107b-150b hnědě, stejně jako veškeré zprávy. Na mnoha místech je inkoust velice vybledlý (fol. 20b, 23a,b,...) a zápisy se tak stávají jen obtížně čitelnými, na některých listech se inkoust vpíjí do papíru a nadpisy nemají ostře ohraničené kontury (folio 12b, 13a, 21a, atd.). Folia 79 a 80 tyto číslice vůbec neobsahují a až do folia 83 je spíše tušíme. Od folia 120 se výrazně snižuje čitelnost textu. Chceme-li například na foliu 122a přečíst zprávu, text z následující strany prosvítá mezi řádky.

Jednotlivé odstavce uzavíral kronikář zpravidla jednou, někde i dvěma či třemi grafickými ozdobami, které následují za posledním slovem. Takové zakončení textu, na některých stránkách poměrně široké a rozsáhlé, se nejmarkantněji projevuje na foliu 50a, kde ozdoba zabírá přibližně jednu čtvrtinu stránky. Patrné je také na listu 4b. Na jiných místech, například na konci řádku pod nadpisy, nacházíme podobné ozdoby jenom zřídka.

Systém linek, se kterým se setkáváme již ve 14.století, je zde naznačen pouze inkoustem (list 116, 118b, 119a, 120b, 121a a další). Na okrajích rukopisu nacházíme některé glosy z pozdější doby (strana 6b, 115b, 116b, 120b, 123a, 124a, 126a, 130b), které jsou všechny, spolu se zprávou o exekuci 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze²¹/ a zprávou o tom, že se roku 1622 musel stát Kriesche katolíkem,²²/ psány stejnou rukou.

Mezi listy 135 a 136 je vložen kronikářem osobně sepsaný rejstřík, obsahující celkem 16 foliováných listů, z nichž listy 14, 15 a 16 jsou foliovány pozdější rukou. Na titulní straně použil kronikář červený inkoust pro zapsání nadpisu „Register zu diesem Gedechtnisbuch“. Grafické rozvržení podoby textu je následující: do folia 9 včetně jsou nadpisy vedeny červeně, od folia 10 hnědě, stejně jako zápisy v celém rejstříku. V levém okraji jsou červeným inkoustem zaznamenány roky a to až do poloviny folia 2a. Od druhé poloviny listu jsou součástí textu, který je psán inkoustem hnědým. Výjimku pak tvoří ještě folia 3b a 7a, kde jsou roky 1595 a 1612 poznamenány dvakrát - jednou přímo v textu a podruhé v levém okraji. Obtížně čitelná je foliace listů 5, 6 a 7, neboť z těchto číslic jsou zde patrné pouze části.

Listy za rejstříkem jsou dále následně foliovány 136 až 150a. List 150b obsahuje závěrečné slovo ke čtenáři. Poté následují ještě čtyři nefoliované listy nazvané „Stamm- oder Gedechtnisbuch“. Zápisy v této části kroniky začínají básní:

„Alls man schriebet 1570. jahr,
Den 12. may mein geburtstag war.
Darneben auch zu dieser friest
Johannes Kriesche mein rechter nahm ist.“

Listy zde nejsou foliovány kronikářem samým (proto používám číslování vlastní a to opět pouze pro přesnost). Na každém z nich jsou chronologicky zaznamenány zprávy, které jsou důležitým zdrojem informací o životě a rodinných poměrech kronikáře. První zpráva nese datum 12. května 1570, tedy datum Kriescheho narození, následuje zpráva o kmotrech, dále informace o datech narození dětí (jichž měl celkem osm) a o jejich kmotrech. Posledním záznamem je úmrtí Kriescheho matky a to 22. srpna 1616. Tato část kroniky obsahuje celkem 17 zápisů na čtyřech listech.

Na poslední straně lze rozpoznat začátek poznámky pocházející z pozdější doby: „Anno 1717 hatt he. Wenzel Lerche dazumahlt Eltister der seiffen...“, pod tím pak jméno „Wenzeslaus Gärtner“ a poznámku: „Das gettreide steldt nicht gor gutt an, wann daß wetter sollte so fort faren.“ Následuje: „Tages desen Augusty“, „Tages desen Herren/Christus Josu/Maria in die Hende“, „Mein Erlößer und seligmachen“, vlevo od tohoto zápisu poznamenáno „den herren alle Zeit/dienß wiellen bevor zu / sein meinen hoh ge...“.

II . 2. Opis

V okresním archívu v České Lípě se nachází opis kroniky, jejíž originál je uchováván v pražském Národním muzeu. Přesnost opisu kroniky dokládá Václav Hanka svou poznámkou v jejím rejstříku^{23/} „Collatum esse testor cum autographo de verbo ad verbum. Pragae 18. octob. 1825. Wenc. Hanka bibliothecarius“ a podruhé na konci rodové kroniky (Gedächtnisbuch): „Collatum cum autographo in museo nationali bohemico de verbo ad verbum esse testor Wenc. Hanka bibliothecarius. Pragae 7. octobris 1825“. Zamyslíme-li se nad rokem, ve kterém tento opis (v němž Hanka opravdu zdařile napodobil Kriescheho rukopis) vznikl a který bohužel není možné určit přesně, dospějeme k názoru, že byl vypracován v letech 1822 až 1825, neboť právě roku 1822 byl Václav Hanka jmenován pražským muzeem „provizorním bibliotekářem, kterýžto úřad téhož roku zaměněn za řádný.“^{24/}

Opis je vázán v kožené, tmavohnědé vazbě o rozměrech 23 × 32 centimetrů, s rozměrem listu 20 × 31,5 centimetrů. Na titulní straně nacházíme pouze jediný zápis: „Meister Hans Kriesche Kronik der Stadt Leipppa bis zum Jahre 1621“ a znak města České Lípy.

Číslování listů kroniky se od originálu liší v jediném detailu. Hanka zřejmě přehlédl dvojí označení číslem 89 nebo záměrně přepsal foliaci bez této chyby, následkem čehož opis obsahuje 151 listů, nicméně jednotlivé zprávy na listech zapsané s originálem souhlasí.

Úprava se liší v několika detailech (inkoust, foliace,...). Každý list je vpravo nahoře číslován inkoustem cihlově červené barvy. Stejným inkoustem jsou psány také nadpisy od folia 1 - 65b. Dále následují nadpisy černým inkoustem (66a - 70a). Od listu 70b pak text pokračuje opět s červenými nadpisy až do folia 90a, kdy jsou vystřídány nadpisy černými (90b - 99b). Další listy jsou nadepisovány červeně (až do folia 108a). Zbývající nadpisy i zápisy dokončil kronikář černým inkoustem. Pozdější poznámky na okraji textu jsou tmavě červené.

Obsah zpráv se shoduje s originálem. Menší rozdíly jsou pouze v grafické úpravě některých stran (například zmenšení ozdob, jiná úprava nadpisu, apod.) a také v zápisech na vnitřní straně desek originálu, neboť ty opis neobsahuje.

Rejstřík je dalším odlišným prvkem. Na rozdíl od originálu je oddělen od textu kroniky a je samostatně zařazen až na její konec.

Obsah zpráv však opět souhlasí. Rejstříku předchází nefoliovaná titulní strana s následujícím textem:

„Wentzelaus Gartner von der Leippa
anno 1631
den 2. Februaries“

Listy jsou stejně jako v originálu foliovány 1 až 16 a na posledním foliu se nachází pečeť Václava Hanky. Kriesche sám použil slovo „folio“ a uvádí jej společně s příslušným číslem vždy na konci každého zápisu a to až do listu 11 včetně. Od listu následujícího vyhrazuje tomuto slovu vlastní sloupec.

I zde používá kronikář grafických ozdob (list 1a, 5a, 6a, 8a, 10b, 12b, 13a, 14b, 15a). Folia 14 a 15 jsou očíslována pouze jedničkami a to z toho důvodu, že Kriesche zvolil nesprávnou grafickou úpravu, a tak na dopsání čísel 4 a 5 již nezbylo místo.

„Stamm- oder Gedechtnüsbuch“ v opisu kroniky se shoduje s originálem, neobsahuje však poznámky v originálu uvedené.

III. Jazykový rozbor

Ortografie celého textu kroniky odpovídá dosaženému vzdělání Hanse Kriesche. Jeho lingvistický projev je pochopitelně ovlivněn místním dialektem. Přesto však musíme zdůraznit snahu používat v co největší míře spisovnou němčinu, ačkoliv je zde velmi patrné, že si zcela neosvojil gramatická, morfologická a především syntaktická pravidla a že se v nich ne vždy zcela úspěšně orientoval. Pouze u vlastních jmen používá Kriesche velká začáteční písmena, ostatní podstatná jména píše písmeny malými. Také použití členů u podstatných jmen neodpovídá vždy příslušnému pádu a je často zavádějící. Při psaní používá Kriesche zbytečné zdvojení středových souhlásek „t“ a „d“ (gartten, untter, vatter, stettel), které se ve stejné formě objevují i jako souhlásky koncové (hatt, samptt, mitt, gesa-gett), popřípadě jako souhlásky společně psané (undt, endtlich, abgebrandt, landtfrac, eldtern). Používá také zdvojení souhlásky „l“ (Paull, stettell,..), „n“ (perschonnen, wollgeborennen, ihnnen, schön, sohn,..), „f“ (auff, dorff, hopff, scharffrichter, zunfft,...), „s“, kterou používá ve formách „ss, sß,ß, sz“ (hinauß místo hinaus, apod.). Dále dochází k záměně samohlásky „u“ za souhlásku „w“ (gebawet, gehawet), souhlásky „b“ za „p“ (pawer, apod.) Jako chybu bychom z hlediska dnešní německé ortografie považovali ne-

správné používání samohlásek „i“ a „ie“ namísto přehlasovaných, tzv. „Umlaute“ (ä, ü, ö - například gefiehet místo geführt, ehrwürdige místo ehrwürdige, geplindert místo geplündert, Böhömen místo Böhmen, erheret místo erhört) a také časté použití skupiny samohlásek „ie“ pro „i“ či „ü“ (friesch místo frisch, bietten místo bitten, miet místo mit, bießen místo bißen, fieglich místo füglich, darieber místo darüber, apod.).

Dalším gramatickým jevem je používání tzv. Dehnungs-h. V německém jazyce souhláska „h“ plní funkci prodloužení následující slabiky a objeví-li se ve slově, pak má spíše fonetický význam. Takovým způsobem může ale dojít k výraznému pozměnění smyslu slova - například Hölle (vysloveno krátce = peklo, podsvětí) × Höhle (vysloveno dlouze z důvodu přítomnosti hlásky = jeskyně, dutina). Prakticky to tedy znamená, že jakmile je tato hláska přítomna ve slově, musíme jej číst dlouze. Kriesche naprosto nepravidelným a tedy matoucím použitím této souhlásky (např. ahn = praotec × an = předložka „na“ nebo ihm = přivlastňovací zájmeno „jemu“ × im = předložka „v“ pro rod mužský, dále kohrn, klahr, gewahrnet, nuhn) i dalších, především zdvojených (viz výše), ve velké míře zkomplikoval studium současným badatelům, kteří jsou nuceni trávit dlouhý čas přemýšlením nad jednoznačností slova, pokud toto má ještě několik dalších synonymních výrazů. Bohužel z textu není vždy zcela patrné, jaký výraz měl kronikář právě v tu chvíli na mysli. Kriesche si zřejmě tuto souhlásku velmi oblíbil, neboť ji užívá i tam, kde by podle ortografických norem měla být změněna na „ch“ (flühtlingen místo flüchtlingen, durh místo durch, niht místo nicht, apod.).

Stejně jako u jiných slovních druhů, objevíme i u sloves zdvojení hlásek (gehaldtten, sterbenn, gethann). Důležité je však kronikářovo užívání sloves v minulém čase. Kriesche používá nejčastěji perfektnum, především pak trpný rod, který ovšem obsahuje hned tři slovesa. Na několika místech vynechal Kriesche pomocné sloveso nebo napsal nesprávný tvar minulého času, což může mít podobně jako u ostatních slovních druhů za následek změnu významu. Tím čtenář naprosto ztratí přehled o smyslu věty, obzvláště tehdy, studuje-li zapsanou zprávu, která, ač zaplňuje celé folio, se skládá pouze ze čtyř souvětí.

Na následující ukázce bych chtěla doložit, jak zásadní je nutnost správného zápisu slovesa v minulém čase. Na foliu 110a je zapsána tato zpráva o stavbě zvonice v Lípě: „Anno 1618 den 15. Juni [...] zu

s. Nickolay den glockenturm erbawet, ist ein [...] fall geschehen von einem arbeitler, welcher an dem turm gerobet, welcher heruntergefallen und den hals endtzweygefallen.“ Sloveso gerobet zde může vyjadřovat buď to, že dotyčný pracovník spadl proto, že se musel (zřejmě v úzkém prostoru) „plazit po loktech,“ (robben = gerobbt), anebo zde chtěl něco ukrást (rauben = geraubt) a přitom spadl.

Kriesche naprosto bez jakýchkoli pravidel zapisuje dlouhé zprávy, aniž by respektoval interpunkční znaménka, což se výrazně projevuje v souvětích, která obsahují věty vložené a velké množství přívlastků. Pak dochází ke kuriózním případům, kdy pokračování věty hlavní ze začátku strany nalezneme přibližně až v polovině textu, jako je tomu například na foliu 139a.

Dalším častým gramaticky nesprávným jevem je nejednoznačnost vět, především těch, které obsahují vlastní jména. Například když v roce 1613 zaznamenal zprávu o vraždě, píše: „Anno 1613 den 2. juni geschach zur Leippen ein erschreckliche morttatth. es erriedt Paull Geörgis jung ein altd weib miet einen pferde, mit nahmen Catharina genandt, auf der langen bricke.“²⁵ / Z takto koncipovaného zápisu není následně z gramatického hlediska patrné, zda „Catharina“ vyjadřuje jméno koně nebo ženy.

IV. Česká Lípa očima Hanse Kriesche

Pozorovat všední život města očima kronikáře přináší mnoho zajímavostí, ať už se jedná o běžné každodenní starosti nebo o různé slavnosti, spojené ponejvíce se svatbami a křtinami českolipské i okolní vrchnosti. Pro lepší orientaci jsem zvolila členění zaznamenaných zpráv do dvou následujících okruhů.

Prvním z nich jsou události, týkající se přímo města samého. Jim věnuje Kriesche značnou pozornost. Jsou to zprávy o životě vrchnosti, o deliktech, popis nešťastných událostí, přírodních pohrom, záznamy o požárech, epidemiích, drahotě, stavebách a několik drobnějších záznamů málo významných událostí. Pokusila jsem se na základě sumarizace základních informací vytvořit tematické okruhy, které jsem pro větší přehlednost rozdělila podle toho, zda se jednalo o vrchnost či o měšťany a zda lidé zemřeli přirozenou smrtí, nešťastnou náhodou nebo v době morové epidemie. Každý tematický celek jsem dále doplnila tabulkami. Tyto údaje je však třeba studovat s vědomím, že jde o pramen nestatistický.

Druhým okruhem, jemuž se Kriesche věnoval s neměsí péčlivostí, jsou mimoměstské události, které zahrnují nejen blízké okolí města, ale i dění v zemi a mimo České království. V záznamech Kriesche uvádí zpravidla shodné typy zpráv jako ve městě, výjimku tvoří charakteristika celozemských událostí, které jsou v kronice zastoupeny především popisem sporu mezi Rudolfem II. a arciknížetem Matyášem a z toho vyplývajících důsledků.

IV. 1. Zprávy o vrchnosti

Záznamům o všedním životě vrchnosti v poddanském městě kronikář žádnou pozornost nevěnuje, poměrně podrobně však zaznamenává úmrtí (celkem 18 zápisů) a holdování nové vrchnosti při dělení města a přesunu majetku (6 zápisů).

IV. 1. 1. Úmrtí

Největší dobovou senzací se stal velkolepý pohřeb Jana z Vartenberka, který zemřel 3. ledna 1595, a jeho desetiletého dědice Adama, který následoval svého otce o dva týdny později. Popis tohoto pohřbu, jehož průběh je zaznamenán velmi podrobně, vyšel dokonce tiskem^{26/} a kromě výčtu zásluh obou zesnulých obsahuje také poměrně detailní soupis šlechticů na pohřbu přítomných. Kriesche však i při popisu takto významné události zůstává věcný a stručný.^{27/} Podobným způsobem informuje i o všech dalších úmrtích, která jsem v tabulce nastínila tak, jak jsou kronikářem zapsány. Z údajů, z ní vyplývajících, je patrné, že si Kriesche víceméně nahodile zaznamenal pouze některá jména, neboť vrchnost v České Lípě byla v této době jak na straně Berků, tak na straně Vartenberků zastoupena mnohem větším počtem osob šlechtického stavu.

1570	Zikmund Berka
1577	Dorota z Lobkovic
1584	Adam Berka
1593	Karel z Biebersteina
1594	Manželka Petra Berky Kunhuta Berková

1595	Jan z Vartenberka Adam z Vartenberka
1604	Eliška z Vartenberka Jindřich z Vartenberka Abraham Jan z Vartenberka
1607	Adam Berka
1608	Zikmund z Vartenberka
1610	Barbora Berková
1616	Dorota Berková
1617	Jan Abraham ze Salhausenu Jan z Vartenberka Anna ze Salhausenu

Tab. 1: Úmrtí vrchnosti

IV. 1. 2. Holdování vrchnosti

I k tomuto tématu bychom mohli poznamenat, že se mu Kriesche věnuje jen zběžně a omezuje se na zprávy typu: „Anno 1585, 29.července, vzdali poddaní, k tomu celá čtvť města Lípy na straně pana Jetřicha, hold blahorozené paní, paní Kunhutě Berkové jako plnomocné poručnici pana Adama Berky.“²⁸/

1585	Kunhutě Berkové
1601	Elišce z Vartenberka
1604	Zikmundovi z Vartenberka
1608	Janu z Vartenberka
1616	Janu Abrahamovi ze Salhausenu
1617	Janu Jiřimu z Vartenberka Vofu Abrahamovi ze Salhausenu

Tab. 2: Holdování vrchnosti

IV. 1. 3. Sňatky.

Sňatky uvádí pouze dva a to 6.února 1606, kdy vstupuje do manželství Zikmund z Vartenberka s Eusebií Sezimovou a 3. pro-

since 1609, kdy se žení Jan Abraham ze Salhausenu s Annou Berkovou.

IV. 1. 4. Práva a privilegia udělená vrchností městu

K roku 1576, když se zmiňuje o právech poddaných, píše: „Anno 1576 den 5. appriell haben die unterthanen zu Wartenberck mit vorginstigung ihrer oberigkeit einen neihen jahrmarckt überkommen und denselben auf Sigißmundus gehaldten.“^{29/}

O činech vrchností pak informuje ještě ve třech případech. 30. dubna 1612, kdy zřídil v České Lípě Jan z Vartenberka špitál v Dlouhé ulici, v červnu 1612, kdy povolil měšťanům šenkování vína^{30/} a 5. září 1616, kdy zakoupil Jan Abraham ze Salhausenu čtvrtinu města od Jana z Vartenberka na České Kamenici.

Z uvedeného by mohl vzniknout mylný dojem, že vrchnost byla velice laskavá ke svým poddaným. Ale v kronice najdeme i zprávy, které ukazují také druhou tvář vrchnosti v okolí České Lípy. Tak roku 1616 zaznamenal Kriesche krutý osud služebníka Albrechta Kinského, pána na Rumburku, kterému jeho pán uřízl uši a nešťastník je údajně musel sníst.^{31/} Roku 1617 zase píše o násilné rekatolizaci lemberských poddaných pana Mikuláše z Donína.^{32/} Poměrně rozsáhlým způsobem dokumentuje Kriesche konfiskaci majetku Václava Berky, kterému věnuje ve své kronice půl stránky.^{33/}

IV. 2. Události ve městě

Události ve městě jsou oblastí, ve které Kriesche přináší mnoho různorodých záznamů. Soustřeďoval se v první řadě na správu města a od roku 1614 až do roku 1620 zapisoval pravidelně sestavení městské rady v čele s purkmistrem, seznam regentů, písařů, farářů, soudců a vládnoucí vrchnosti jak na straně Berků, tak na straně Vartenberků. Protože byla Lipá mezi vrchností rozdělena a v těchto letech jim patřily střídavě různé části města, pohyboval se počet městských radních mezi 11 a 14 členy.

Kriesche zaznamenal také několik zvláštních událostí, které se v kronice objevují velmi ojediněle. Tak například k roku 1615 poznamenává, že 18. února byl v Lípě souzen Matouš Groh, hrobník, který „... die krancken begraben, eher den sie gestorben, etlichen auch mit gieft vorgeben undt eine große sachen aus den...heisern gestollen, auch die totten in grebern beraubet...“^{34/} Bohužel však nenapsal, jak byl odsouzen.

Další podivnou událost zapsal takto: „Anno 1616 ist hier zur Leippa im Martin Berckmahns seifensieders behausung so am Ringe gelegen, ein geist geheren worden, welcher bei tag und nacht regiret und auch geredet, welchs zu vorwundern, das ein geist rreden sollen“.^{35/}

IV. 2. 1. Zprávy o měšťanstvu

Je zajímavé, že se Hans Kriesche ve své kronice vůbec nezabýval demografickými údaji (natalita, sňatky, počet obyvatelstva) a jen zřídka se zmiňoval o činnosti měšťanstva. Jeho zájmu se těšily pouze zprávy o úmrtí významnějších českolipských měšťanů, popřípadě záznamy o nešťastných událostech, tedy případy neobvyklé a něčím zajímavé, v nichž měšťané také často figurovali.

Úmrtí měšťanů přirozenou smrtí

Z krátkých komentářů se dovídáme: kdo a kdy zemřel, kde bydlel, jaké povolání vykonával či jakou funkci zastával buď ve městě (např. kat) nebo v městské radě (purkmistr, písař, apod.) V několika zápisech pak následuje malá zajímavost, jako například: „Anno 1614 den 5. april ist endtschlaffen [...] die aldtte Engelmahnnin [...] im alter (war) 100 und 3 jahr [...]“.^{36/} Úmrtí můžeme podle příčiny rozdělit do dvou základních skupin: na smrt přirozenou a nepřirozenou. U smrti přirozené se jedná o úmrtí náhlé^{37/}, v důsledku morové epidemie (viz dále), nebo autor příčinu smrti neuvádí a píše pouze „gottselig endtschlaffen und mit tode abgegangen“.

1593	1
1595	1
1603	3
1604	1
1608	2
1609	1
1610	1 (mrtvice)
1611	3 + 15 na mor
1612	3

1613	3 + 9 na mor
1614	4
1615	3
1616	4
1617	8
1618	1
1619	2
1620	1
1621	1

Tab. 3: Úmrtí přirozenou smrtí

Úmrtí nepřirozená

Úmrtí nepřirozenou cestou, která jsou v kronice popisována jako neštěstí, stojí hned na druhém místě v počtu záznamů, z čehož lze vyčíst kronikářovu zálibu v líčení různorodých nešťastných, někdy až katastrofických, událostí. Tak například 1. prosince 1613 se opil učedník tak, že spadl ze schodů a zlomil si vaz.^{38/} Dále nalezneme ještě dva případy smrti v důsledku pádu. V roce 1609 spadl při opravě domu zedník^{39/} a v roce 1618 při stavbě kostelní věže „arbeiter“ (pravděpodobně klempíř nebo truhlář).^{40/} Nešťastný případ se stal v roce 1579, kdy měšťan Paulus Michahelis nasedal do kočáru a když si chtěl uložit pistoli, vyšla z ní rána a zabila dcerku měšťana Mateuse Petranze. Viník pak musel zaplatit 70 kop grošů kostelu sv. Petra a Pavla, kde byla dívka pochována, souzen však nebyl.^{41/} Kriesche se zmiňuje i o jednom nezdařeném porodu, kdy se narodilo mrtvé dítě bez očí a uší.^{42/} Přehled dalších událostí dokládá následující tabulka:

1579	zastřeleno dítě
1582	uhořel měšťan
1583	zmrzl měšťan
1599	utонуlo dítě utонуl měšťan
1603	utонуl mlynář

1609	spadl zedník
1610	zmrzl měšťan
1611	utonulo dítě
1612	zemřelo novorozeně
1613	utonulo dítě spadl opilý učedník
1617	utonulo dítě sebevražda měšťana
1618	spadl klempíř

Tab. 4: Úmrtí v důsledku nešťastných událostí

Vraždy a trestní právo

Početně nezanedbatelnou skupinou byly vraždy. I těch popsal Kriesche poměrně velké množství a mohli bychom je zařadit na třetí místo co do četnosti výskytu zpráv, kterých si ve své kronice všimal. Svým významem předčila všechny ostatní zapsané vraždy zpráva o smrti Jana Berky, kterého zavraždil dýkou jeho vlastní lokaj. Stalo se tak 11. listopadu roku 1578 kolem desáté hodiny večerní.^{43/} Sporné body v otázce potrestání pachatele řešil dokonce i Rudolf II., protože mladý Jan Berka zastával u jeho dvora úřad královského stolníka. Zpráva, kterou o tom Kriesche zaznamenal, však není příliš jasná, což lze vysvětlit faktem, že kronikáři bylo v této době teprve osm let. Nemohl si tedy zpětně zaznamenanou zprávu vybatvit do detailů, které ani on sám pořádně neznal.

Největší počet deliktů byly vraždy proboděním. Pachatelé byli většinou pod vlivem alkoholu nebo chovali ke své oběti nenávisť. Prakticky ve všech případech v kronice popsaných vražedných činů se (až na několik málo výjimek) pachateli podařilo uprchnout. Například v květnu roku 1607 byl dýkou proboden v Zádušní ulici Wiesner ze Staré Lípy „nějakým ničemou, jenž uprchl“.^{44/} Někdy šlo zřejmě o vraždu ze msty^{45/} nebo o vraždu loupežnou, jaká se stala 10. ledna 1604 v domě Tomáše Wiednera, kde popíjel městský píštěc Hanuš Feirig s Jiřím Schleglem z Bukovan a ten píštěce probodl dýkou a utekl s jeho penězi.^{46/}

Kriesche popisuje i vraždy, které se udály „pro nepatrnou příčinu“, jak tomu bylo na masopustní úterý roku 1601, kdy ševcovský

tovaryš jménem Jiří Reichelt zabil před radnicí jakéhosi vojína a utekl,^{47/} nebo vraždy „bez nějaké důležité příčiny“.^{48/}

Již jsem se zmínila o tom, že někteří pachatelé přece jenom trestu neušli. Někteří byli popraveni mečem,^{49/} ale byly i případy, kdy viník byl potrestán velmi mírně: „Anno 1606, dne 18. září v noci byl Ondřej, sluha urozeného pána, pana Adama Berky, pána z Dubé a Lipé [...] na rynku zde v Lípě jedním podkoním ze Štýrska žalostně proboden. Pachatel ale tohoto vražedného činu přímluvou velkých pánů vyváznul a byl na věčné časy vypovězen ze země.“^{50/} Když 10. srpna 1609 zavraždil ras soukeníka, jednoduše se vykoupil penězi.^{51/}

Pouze v jednom případě se konšelé nezabývali potrestáním viníka a to v případě Adama Opitze, kuchaře pana Adama Berky, který o pašijní neděli roku 1601 probodl Oldřicha Kaisera v domě jeho otce Balthazara Kaisera. Kronikář k tomu poznamenal: „und wardt der tottschlag auf Prager recht gegeben und auch alda vortragen.“^{52/}

V dalším ojedinělém případě, kdy „byl urozený pán, pan Karel z Úštěka jedním šlechticem [...] dýkou žalostně proboden a pachatel tohoto vražedného činu uprchl“, dopadli pachatele „jeho bratři s mnohými šlechtici“, když si „pro něho do Lípy došli a odvedli do Úštěka.“^{53/}

1578	1580	1582	1600	1601	1602	1603	1604
1	1	2	1	2	1	–	1
1605	1606	1607	1608	1609	1610	1611	1612
–	1	1	1	2	2	2	2
1613	1614	1615	1616	1617	1618	1619	
2	–	4	3	2	–	1	

Tab. 5: Počet zaznamenaných vražd

IV. 2. 2. Přírodní pohromy a úkazy

V předchozích tematických částech jsem se zabývala oblastmi, pro jejichž analýzu poskytovala kronika dostatek podkladů. Nyní se zaměřím na oblasti, které obyvatele města také provázely každodenním životem, kterým však Kriesche nevěnoval již tolik pozornosti.

Jeho zálibou byly především zprávy o počasí, jako to činí ostatně všichni kronikáři té doby. V kronice jsou zmiňovány velké bouřky, blesky jako příčina velkých požárů; například k roku 1612 se vztahuje zápis, že „27. července velká bouře a hromobití bylo [...] a [...] do mlýna uhodilo a ten vyhořel.“^{54/} Také velká sucha nebo naopak záplavy, které postihly Lípu v letech 1582, 1602, 1613 a 1615 Kriesche zaznamenal: „Anno 1589 byl tak suchý rok, že nepršelo celé léto a zimu. Tím nastala velká drahota ohledně mletí, neboť všechny vody v zemi skoro vyschly, že se mohlo (pře)brodit Vltavu a Labe, což za lidské paměti nebylo.“^{55/} Neobvykle nízké teploty a sněhové vánice provázely téměř každou zimu a mnohdy ještě jarní měsíce. V roce 1591 byl velký mráz ještě i o velikonocích, v roce 1614 napadl sníh už 27. září. Se zmínkami o vánicích kontrastují velká vedra v létě, doprovázená často bouřemi a vichřicemi, při kterých bylo způsobeno mnoho škod nejen ve městech, ale i na loukách a v okolních lesích, jako například v létě roku 1612.

Také přelety komet (pět záznamů - v letech 1607, 1611, 1613, 1614 a 1619), neobvyklé úkazy na nebi (tři případy) a zemětřesení (dva případy - 1590 a 1615) jsou pečlivě zaznamenány.

K neobvyklým přírodním úkazům se Kriesche vyjadřuje převážně stručně a omezuje se na zápis typu „am himmel drei sonnen gesehen worden“,^{56/} což se v kronice objevuje ve čtyřech případech, či na zprávu „[...] ist so gewaltdig blutzeichen am himmel gewesen und die ganze nacht gewehret, das mahn gemeinet, es were feiher vorhanden,“^{57/} což je zapsáno dvakrát.

IV. 2. 3. Požáry

Česká Lípa zažila v období do roku 1617 celkem dvacet dva požáry, z nichž některé vypukly dokonce několikrát v témže roce: 1515, 1573, 1579, 1580, 1590, 1593 dvakrát, 1610, 1611 dvakrát, 1612, 1613 dvakrát, 1614, 1615 čtyřikrát, 1616 třikrát a 1617.^{58/} K rokům 1618, 1619, 1620 a 1621 kronikář žádné záznamy neuvádí, zato však zmiňuje údajný požár města roku 1244.^{59/}

Rozsah poškození města tímto způsobem se dovidáme jen zřídka, neboť Kriesche se nezdržoval vypočítáváním následných škod, ale omezil se obecně jen na poznámky, že: „skrze nenávisť a zasloužený trest a dopuštění Boží [...] kostely a školy, radnice a taktéž městské hradby docela zhynuly ohněm a žalostně shořely, z čehož (vznikl - sloveso v původním zápise chybí) veliký žal a bída“,^{60/} či „[...] kdy lehl popelem zámek v Zákupcích [...] a mnoho lidí v něm zahynulo“,^{61/} či

„[...] shořel mlýn před městem [...] a nastala pekařům [...] veliká škoda na obilí“^{62/} anebo „[...] postihla jeho a také sousedy mnohonásobná škoda.“^{63/}

Nejkratším zápisem v kronice je zpráva „shořely tři domy“^{64/} a nejdelším velmi přesvědčivě působící líčení požáru z roku 1614, které je dokonce zapsáno ve verších. Přibližuje nejprve vypuknutí požáru a následné škody, strádání a utrpení prostých lidí, dále pomoc při obnově takto postiženého města a nakonec modlitbu k Bohu za odvrácení všeho zlého a špatného pro další roky.^{65/}

IV. 2. 4. Morové epidemie

Popis života v době, kdy se ve městě objevil mor, působí na mnoha místech velmi sugestivně. Umírání na morovou nákazu se bolestně dotklo samotné rodiny Hanse Kriesche, 28. listopadu 1599 zemřel ve věku 95 let jeho děd Řehoř Kořka a téhož roku podlehly epidemii i obě sestry - Dorothea s manželem Jindřichem Grinbergerem a Margareta s manželem Jeremiášem Kemmlem.^{66/} Další ztrátou bylo úmrtí Petra Kriesche, který zemřel i se svými dvěma dětmi 7. srpna 1611^{67/} a otce, který zemřel 6. listopadu téhož roku.^{68/}

Kriesche popisuje celkem sedm epidemií, které zasáhly Lípu v letech 1496 - 1614. Roku 1496 zemřelo na mor podle jeho údajů 924 osob, v letech 1582, 1584 a 1599 zemřelo 1190 osob, roku 1611 činily ztráty 1000 osob a roku 1613 to bylo 120 osob. K roku 1614, stejně jako k několika dalším rokům, zmínky o úmrtích neuvádí.

IV. 2. 5. Drahota

S podobnou přesností jsou zaznamenávány i roky, ve kterých nepřízeň počasí zavinila následné zdražení cen obilí. Ceny uváděné v tabulce jsou v kopách grošů za jeden šefl (tj. 57,945 kilogramu).^{69/}

	1600	1612	1613	1615	1616	1617	1619	1620
Pšenice	5,00	3,30	4,00	4,20	4,15	7,40	3,15	3,00
Žito	4,30	3,30	3,30	4,00	3,15	7,12	2,15	3,00
Oves	-	2,00	-	-	-	-	1,04	1,20
Ječmen	-	3,00	-	-	-	-	1,36	4,00
Hrách	-	-	-	-	-	-	2,20	4,16

Tab. 6: Přehled cen obilí

IV. 2. 6. Stavby a stavební úpravy

Stavby jsou jednou z oblastí, kterou Kriesche dokumentuje pouze v malé míře a na různých místech v kronice. Jsou to zprávy o kostelech, škole, špitálu a různých dalších stavbách. Nejčastěji se jedná o zřízení jezů, neboť řeka Ploučnice měla v té době dvě ramena. Společně se zakládáním nových živností či stavbou domů bylo nutné řeku na některých místech přehradit, zvláště tam, kde byl následně postaven mlýn. V roce 1582 byla položena dlažba. Zprávu o tom však kronikář zapsal na jeden ze dvou chybějících listů (11, 12), proto je nám vodítkem pouze stručný zápis v rejstříku, kde ale není uvedeno, v které části města byla tato úprava provedena. Další informace jsou shrnuty do tabulky tak, jak je Kriesche zaznamenal do své kroniky.

1575	Jez u malého mlýna před Lipou
1576	Věž (u Zádušní brány)
1579	Jez Hlavní oltář v kostele sv. Petra a Pavla
1580	Varhany v kostele Narození Panny Marie Strážnice u Dlouhé brány
1582	Dlažba
1583	Jez u Staré Lípy
1584	Hrobka Jana z Vartenberka v kostele sv. Petra a Pavla
1586	Stavba špitálu Oprava věže kostela sv. Petra a Pavla Křtitelnice v kostele sv. Petra a Pavla Zadní most v Hrnčířské ulici
1590	Schody u mostu v Dlouhé ulici
1591	Jez na Mlýnské louce
1592	Dlažba v Křížové ulici
1596	Mříž k hrobce Jana z Vartenberka v kostele sv. Petra a Pavla
1598	Škola při kostele Narození Panny Marie
1608	Zed kolem hřbitova u kostela Narození Panny Marie Kostel Povýšení sv. Kříže a oltář

1609	Točité schody v kostele sv. Petra a Pavla
1612	Škola při kostele sv. Petra a Pavla Městský špitál
1615	Obnova radnice
1618	Varhany v kostele sv. Petra a Pavla

Tab. 7: Přehled stavebních úprav v České Lípě

V. Události mimo Českou Lípou

V. 1. Okolí České Lípy

Všechny výše zmiňované události (požáry, vraždy, sebevraždy, povodně, nešťastné události a podobně) popisuje Kriesche také v okolních městech a vesnicích (Cvikov, Mimoň, Vlčí Důl, Brenná, Stružnice, Jestřebí, Ústěk, Doksy, Liběšice, Pavlovice, Jablonné, Žandov) a jeho zájem sahá přes Dubou, Ploskovice, Litoměřice až k Roudnici, Rakovníku, Mělníku a Praze, přes Ústí nad Labem až k Žatci, přes Mnichovo Hradiště k Jičínu a Hradci Králové.

Kriesche zapisuje zprávy různorodého charakteru, některým však věnuje více pozornosti, jako například sebevraždě, která se stala v Holanech 7. července 1615: „... ist in der statel Holen ein erschrechlicher todesfahl geschehen von Mathes Otten, [...] welcher etliche jahr herr nicht recht bei siehn gewesen, sich selbesten auf dem felde an eine apfelbaum erhenckt.“⁷⁰ / Je příznačné, že i zde si kronikář všiml v první řadě nešťastných a tragických událostí, z nichž nejvíce se jich váže k Praze. Pro dobu, v níž Kriesche žil, je až symbolická událost, k níž došlo v Praze roku 1618, kdy se před kostelem sv. Víta vzájemně zavraždili dva šlechtici kvůli víře.⁷¹ / Vraždy v Praze uvádí celkem ještě čtyři. Jediná pozitivní zmínka se objevuje v souvislosti s rokem 1614, kdy byl 5. října vysvěcen evangelický kostel sv. Salvátora.

V. 2. Události celozemského významu

Událostem celozemského významu se Kriesche věnoval sice podrobně, přesto ne v takové míře, jakou bychom očekávali od přírodního účastníka tehdejšího dění. Často popisuje situaci pouze jakoby z pozice nezúčastněného vnějšího pozorovatele, neproniká hlouběji k podstatě problému, neuvádí bližší okolnosti jeho vzniku

a jen málokde naznačuje, spíše s ironickým nadhledem, své mínění k dané problematice.

První zprávy, zaznamenané v kronice, se vztahují k roku 1608, kdy Kriesche popisoval začátek válek v Čechách a stručně také neshody mezi Rudolfem II., jeho bratrem Matyášem a zemskými stavy. Když v červnu 1608 vpadl Matyáš do Čech, loupil zde a vraždil, stávil se k tomu Kriesche velmi kriticky, znechucen jak stávající politickou situací v zemi, tak neustálými spory o náboženství mezi panstvem, vrchností a císařskými přívrženci.^{72/} Zdůrazňoval, že nejvíce trpí chudý lid, kterému je ubližováno. Všichni poddaní musí císařova tažení financovat ve formě vyšších daní, takže jim samým na obživu mnoho peněz nezbyvá a navíc jsou ještě sužováni opakující se drahotou základních potravin, obvykle v důsledku špatného počasí.

V roce 1609 se vyhrotil spor o náboženství mezi císařem Rudolfem a převážně protestantskou českou šlechtou. Kriesche zaznamenal příčiny a průběh střetu, který skončil vydáním Rudolfova majestátu z 9. července 1609. S ulehčením pak zapsal do kroniky „... když ale císař toho povolil a smlouva byla sepsána, propustili stavové svůj lid a tedy velký požár, který však ke škodě celé země zažehnut byl, boží milostí zase utlumen byl.“^{73/}

O dalším podobném verbování informuje kronikář ještě jednou, 16. srpna 1610, a poznamenává pouze stručně, že zverbovaný lid byl položen do Slezska, kam přesně však neuvádí.^{74/} K roku 1611 zapsal zprávu o tom, že 15. února arcivévoda Leopold dobyl Malou Stranu a Hradčany. Ličí drancování, loupení a vypalování domů v Českých Budějovicích Pasovskými, a rovněž drancování v Praze. Leopoldova armáda se nezastavila ani před branami klášterů.^{75/}

Celá situace po vpádu nakonec vyzněla pro Rudolfa II. velmi nepříznivě, neboť byl v květnu 1611 donucen abdikovat. Kriesche jeho sesazení opomíjí a věnuje se pouze Matyášovi, který přitáhl dne 24. března do Prahy „und wardt den 23. may [...] zu Prag [...] zu s.Veit [...] zum böhmischen konige gekrönet.“^{76/} Hlavní událostí roku 1612 je pro kronikáře bezesporu smrt Rudolfa II., o níž píše: „Anno 1612 den 20. Januari [...] ist [...] mit tode abgegangen [...] first und herr Rudolpfus, der [...] römische kayser [...] seines hochlöblichen alders 59 jahr und 6 monadt. ist geboren im 1552. jahre den 18. july.“^{77/} Když ale v roce 1619 zapsal zprávu o smrti Matyáše, rozhodně jí nevěnoval tolik pozornosti a ještě Matyášovi vyčetl, že zbytečnou válkou zničil celou zem.^{78/}

V letech 1618, 1619 a 1620 zapisuje Kriesche zprávy spíše nahodile, zřejmě tak, jak si je zpětně vybavoval, neboť sledujeme-li chronologické zápisy, dospějeme nutně k závěru, že ne všechny zprávy byly zaznamenány ihned. Mezi událostmi roku 1618 popisuje samozřejmě defenestraci 23. května, kterou komentuje slovy: „...dem ewigen gott sei lob und danck gesaget, welcher sein armes und kleins heiffel nicht vorlebet und unter seiner gewaltig(en) handt noch in schutz haldt.“⁷⁹ / Pražská defenestrace předznamenala rychlý spád dalších událostí. Jak napsal Kriesche, zvedlo se povstání kvůli „uralten privilegis und allter gerechtigkeiten, auch der evangelischer religion.“⁸⁰ / Bitvu na Bílé hoře shrnul slovy: „Wir wollen nun das aldte 1620. Elende, betriebte und traurige jahr, in welcher nicht geweßen den eitel unruhe, krieg, mord raub, brant, feiher, hunger und waßernoth, als ein jahr bey menschengedencken in krohn Böhömen geweßen ist, beschließen, im welchen der jahmmer groß geweßen ist, und wollen den gerechten gott [...] dancken, daß er bißhero unsere arme statt Leippa, auch andere umblienger herrschaften grungt und boden vor den rauberischen diebischen kriegsvolck [...] bewahrt.“⁸¹ / Těmito slovy, stejně jako v podobném duchu stylizovaném posledním zápisu své kroniky z roku 1621, tak Krieche vlastně ve zkratce charakterizoval těžký život v letech 1611 - 1621, neboť země byla sužována jednak pohromami a jednak, což zdůrazňuje především, válkami.

V. 3. Události mimo České království

Pokud se dělo něco opravdu významného, neváhal Kriesche zapisovat zprávy také z Drážďan, Budyšína, Žitavy, Slezska, Vídně, Hamburku a dalších měst. Takovými významnými událostmi bylo například dobytí pevnosti Rabe v roce 1598, nebo sepsání smlouvy, kterou císař Rudolf uzavřel roku 1606 s Turky. Dalšími tématy jsou nám již známé a často se vyskytující vraždy, požáry a povodně.

ZÁVĚR

Kroniky a jim podobné prameny patří jistě k nejzajímavějším dokladům minulosti už tím, že u jejich zrodu je patrný dějepisný zájem autora. Takovým pramenem dokládajícím život v jednom z vrchnostenských měst rudolfínské doby je bezesporu i českolipská kronika Hanse Kriesche. Její autor, vážený mistr pekařského cechu,

v ní prokázal zájem nejen o dění v nejbližším okolí, ale i schopnost reflektovat události celozemského charakteru. Informace získával nepochybně zprostředkovaně tak, jak do Lípy přicházely.

Otázku, z čeho Kriesche čerpal do své kroniky pro zaznamenávání rozmanitých zpráv, není těžké zodpovědět. Jako řádný občan města České Lípy byl informován o událostech města i nejbližšího okolí. Při sepisování zpráv z dřívějších let vycházel ze záznamů, které již byly k dispozici. Povědomí o průběhu válek v Čechách a o dalších událostech uvnitř země i mimo ni získával pravděpodobně z různých zápisů, letáčků a podobných zdrojů, z nichž převzal zprávy většinou doslovně.⁶² Při líčení válečných zmatků roku 1618 až 1620 vychází převážně z vlastních zážitků během svých dvou služeb ve stavovské armádě. Ve válečných událostech roku 1611, 1618 a 1620 vidí především zatížení pro obyvatelstvo, aniž by při tom vyjadřoval svůj politický názor. Teprve při popisu bitvy na Bílé hoře je patrné, že se přiklání na stranu Fridricha Falckého.

Děním ve městě se nezabývá jako komplexem vzájemně souvisejících událostí, ale všímá si zlomových okamžiků v životě vrchnosti (sňatky, úmrtí, holdování), přírodních katastrof (povodně, sucha, v jejichž důsledku stoupaly ceny obilí), požárů, morových epidemií a stručně charakterizuje i stavební ruch ve městě. V líčení událostí širšího okolí, které geograficky pokrývají oblast od Hradce Králové až k Roudnici a Žatci, se jeho zájem soustřeďuje většinou pouze na některé mimořádné městské události (požáry, povodně) či události výjimečné.

Podle stylu a gramatické podoby textu je patrné, že Kriesche nedosáhl vyššího vzdělání. Dokládá to mimo jiné i jeho neustálý „zápas“ s ortografií a velmi výrazné ovlivnění místním dialektem. Jeho silnou stránkou nebyla ani chronologie, což se nejvíce projevuje u zpráv z roku 1617.

POZNÁMKY

- 1/ Petrů, E., Pražák, E. (ed): Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda - Paměti, Praha 1955.
- 2/ Kamper, Zd. (ed): Kronika Mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná, Mladá Boleslav 1935.
- 3/ Smetana, Jan: Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v litoměřickém kraji do roku 1835, SAP 22, Praha 1972, s. 221 - 272, dále k tomuto tématu i Beneš, Zd.: Historický text a historická skutečnost, UK, Praha 1993, s.35 - 49.
- 4/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, in NM Praha, rkp. VII.D.1.
- 5/ Meister Hans Kriesche Kronik der Stadt Leippa bis zum Jahre 1621, in SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa , inv. č. 44. O Hankovi viz Ottův slovník naučný, 10.díl, Praha 1896, s. 845 - 848.
- 6/ Tamtéž, s.293.
- 7/ Pamětní kniha Česká Lípa (1461 - 1722), SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 41. Jestli byl Kriescheho otec rodilý lipský měšťan nebo se do České Lípy přistěhoval, nelze zjistit. V českolipské pamětní knize se na straně 41b nachází zápis: " Hans Kriesche sein burgerrecht erworben freitages nach trium regum a. 1565. Haft vor in Lorenz Krause". Bienert k tomu v Různočení poznamenává, že není jisté, jestli se tato zmínka vztahuje na otce kronikáře, protože v České Lípě žilo více rodin stejného jména.
- 8/ Schlesinger. L: Hans Kriesches Chronik von Böhmisch Leipa, MVGDDB 20, 1882, s. 290 - 296.
- 9/ Tamtéž, s. 293.
- 10/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, in SOKA Česká Lípa, rkp. 3/2, folio 20b.
- 11/ Tamtéž, rejstřík.
- 12/ Tamtéž..
- 13/ Tamtéž, folio 113b.
- 14/ Tamtéž. folio 134a.
- 15/ Tamtéž, folio 6b.
- 16/ Tamtéž, folio 26.
- 17/ Tamtéž. folio 115b, 116b.
- 18/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, in NM Praha, rkp. VII.D.1., zpráva o restaurování vlepená na zadní vnitřní desku.
- 19/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, in SOKA Česká Lípa, rkp. 3/2, folio 144b - 145a: „Anno 1621 den 21. juny wardt die endtsetzliche execution zu Prag auf dem Altstädter Ringe ganz frů über die rebellischen graffen, fürsten und herren, doctores, primatores, bürger und gemeine gehalten: 10 graffen und fürsten die köpf abgehauen, auch zween die händt abgehauen, doctor und burger 4 personen mit dem schwert gericht, item 16 personen die händt und köpf abgehauen. der letzte, Johannes Gessus,doctor, die zung abgeschnitten,der kopf abgehauen und darnach geviertheult. dies es ist der lohn die es rebellischen volcks und königrichs wieder ihren rechtmä igen könig und herrn Ferdinando. gott wolle ihm ferner glück undt victori wieder dem winterkönig Fridericko undt dem ketzserischen böhmischen volck verleichen. da sey wahr!“

- 20/ Tamtéž, folio 150b: „Anno 1622 im may wurde im gantzsen Böhmerlandt alle lutheriste und calfinisten predikanten vortrieben und vorjagt, welches die Leippa auch mit betrafft und muste alles volck, adel und gemeine, die wahre catholische religion annehmen oder da landt raumen; und mu te meister Hans Kriesche seynen kragen auch umbkehren. die predikanten alhir zu Leipe musten all ogleich alle kierchen reumen, doch hiltten sie sich noch eine zeit alhier auf und predigten in hei ern vortriben, absonderlich auften schle el, bi solche von einer kompanie soldaten vortriben worden.“
- 21/ Tamtéž, folio 144b - 145a.
- 22/ Tamtéž, folio 150b.
- 23/ Tamtéž, rejstřík - folio 16b.
- 24/ Ottův slovník naučný, 10.díl, Praha 1896, s. 846.
- 25/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, folio 50b - 51a.
- 26/ Stelzig, A.W.: Das Leichenbegängnis der Herrn Johann von Wartenberg und seines Sohnes herrn Adam von W., MNEC,6, 1883, s. 274 - 278.
- 27/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, folio 17.
- 28/ Tamtéž, folio 13b.
- 29/ Tamtéž, folio 8a - 5. dubna 1576.
- 30/ Tamtéž, folio 47b a dále folio 49b: „Anno 1612 im monadt juni ist alhier zur Leippen der weinreihschanck angefangen worden und hat erstlichen geschanckt: Paull Mickhain 2 fa, Bartel Bartel, sonst Ketner genandt 2 fa, die Rabe Christofen in der Nikelsga en 2 fa, Martin Bietner auf der frau Berckin seiten 2 fa und der herschaft von iden fa 1 schok steiher zu ewigen zeiten zu geben vorwilliget.“
- 31/ Tamtéž, folio 88b.
- 32/ Tamtéž, folio 93b.
- 33/ Tamtéž, folio 147a. Srv. Bilek,T.V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, Praha 1883, s.19 a Aschenbrenner, M.:Berkové z Dubé, Ústí nad Labem 1992, netištěná diplomní práce, s.43. Václav ztratil panství v celkové hodnotě 310 863 kop míšeňských.
- 34/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, folio 64b.
- 35/ Tamtéž, folio 87b.
- 36/ Tamtéž, folio 59a.
- 37/ Tamtéž, folio 108a.
- 38/ Tamtéž, folio 55a.
- 39/ Tamtéž, folio 27b.
- 40/ Tamtéž, folio 110a: „Anno 1618 den 15. juni, als mahn alhier zur Leippen zu s. Nickolay den glockenturm erbawet, ist ein...fall geschehen von einem arbeitler und zulanger, welcher an dem turm gerobet, welcher heruntergefallen und den hals endtzweygefallen.“
- 41/ Tamtéž, folio 10a.
- 42/ Tamtéž, folio 48b.
- 43/ Tamtéž, folio 9a - 10b.
- 44/ Tamtéž, folio 22a.
- 45/ Tamtéž, folio 10b: „Léta 1582 Valentin Flickschuh v Litoměřicích ubit...“.
- 46/ Tamtéž, folio 21b.

- 47/ Tamtéž, folio 19b.
48/ Tamtéž, folio 58a - 58b.
49/ Tamtéž, folio 23a.
50/ Tamtéž, folio 22a.
51/ Tamtéž, folio 28a.
52/ Tamtéž, folio 19b.
53/ Tamtéž, folio 10b.
54/ Tamtéž, folio 48b.
55/ Tamtéž, folio 14b.
56/ Tamtéž, folio 82a.
57/ Tamtéž, folio 53b.
58/ O požáru města roku 1517 se zmiňuje Zikmund Winter: Kulturní obraz českých měst, 2.díl, Praha 1892, s. 218 - 252. Podrobně tu popisuje i další požáry v jiných městech, zabývá se i příčinami požárů, pomocí sousedních měst, pomocí vrchností, pokutami za nedodržení protipožárních opatření, apod.
59/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, in SOA Česká Lípa, fond MÚ, rkp. 3/2, folio 5b.
60/ Tamtéž, folio 5b.
61/ Tamtéž, folio 7a.
62/ Tamtéž, folio 10a.
63/ Tamtéž, folio 15a.
64/ Tamtéž.
65/ Tamtéž, folio 60a - 62a.
66/ Tamtéž, folio 19a.
67/ Tamtéž, folio 39b. neuvádí příbuzenský vztah.
68/ Tamtéž, folio 41b.
69/ Hofmann, G.: Metrologická příručka, Plzeň 1984, s. 90.
70/ Kriesche, Hans: Chronik der Stadt Böhmisch Leippa bis zum Jahre 1621, folio 74b.
71/ Tamtéž, folio 109b: „Anno 1618 haben zu Prag in der Schlo kirchen zu s.Veit zwehn vornehme graffen einander jemerlichen ermordet, welche wegen der religion miteinander zum zanck kommen.“
72/ Tamtéž, folio 24a n.
73/ Tamtéž, folio 28b.
74/ Tamtéž, folio 31b.
75/ Tamtéž, folio 33b, 34a, b.
76/ Tamtéž, folio 38b.
77/ Tamtéž, folio 42b.
78/ Tamtéž, folio 115b.
79/ Tamtéž, folio 109b.
80/ Tamtéž, folio 111a.
81/ Tamtéž, folio 144b.
82/ Bienert, Karl J.: Různočení, 8/2 in SOkA Česká Lípa, rkp. 3/2

DALŠÍ POUŽITÁ LITERATURA

- Brandstädter, Iwan.: Quellenkundliches zur Geschichte Nordböhmens, MNEC, 60, 1937, s. 76 - 83.
- Hallwich, Hermann: Zur Geschichte der Stadt Böhmisches Leipa, MVGDDB, 9, 1871, s. 40 - 52.
- Hanuš, Jan K.: Českolipsko, Česká Lípa 1930.
- Heimrich, Wenzel: Die Lebensgeschichte unseres Chronisten Hans Kriesche, MNEC, 1, 1878.
- Janáček, Josef: České dějiny, doba předbělohorská 1526 - 1547, kniha 1., díl II., Praha 1984.
- Janáček, Josef: Pád Rudolfa II., Praha 1973.
- Janáček, Josef: Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987.
- Kutnar, František: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, I., II., Praha, 1973, 1978.
- Martin, Ervin: Geschichtliches über das alte Braurecht der Stadt Leipa 1381 - 1810, MNEC, 31, 1908, s. 160 - 170.
- Mika, Alois: Stoletý zápas o charakter českého státu 1526 - 1627, Praha 1974.
- Panáček, Jaroslav: Jména ulic v České Lípě - pramen poznání vývoje města, Česká Lípa 1996.
- Pánek, Jaroslav: Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, OH I, České Budějovice 1991.
- Pánek, Jaroslav: Města v předbělohorském českém státě, OH I., České Budějovice 1991.
- Pánek, Jaroslav: Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547 - 1577, Studie ČSAV, č.2, Praha 1982.
- Pešek, Jiří: Kultura českých předbělohorských měst (1547 - 1620), in: Česká města v 16. - 18. století, OIHP, 1991, s. 203 - 214.
- Pešek, Jiří: Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 - 1620, Praha 1993.
- Sedláček, August: Hrad, zámky a tvrze království českého, 14. díl, Praha 1923, s. 241 - 247.
- Schlegel, Theodor: Die Berkafamilie im Besitze der Stadt Leipa, MNEC, 60, 1937, s. 5 - 14.
- Schlesinger, Ludwig: Hans Kriesches Chronik von Böhmisches Leipa, MVGDDB 20, 1882, s. 290 - 296.
- Smetana, Jan: Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v litoměřickém kraji do roku 1835, SAP 22, Praha 1972, s. 221 - 272.
- Stellzig, A.W.: Das Leichenbegängnis der Herrn Johann von Wartenberg und seines Sohnes Herrn Adam von W., MNEC, 6, 1883, s. 274 - 278.
- Vojtíšková Marie - Panáček, Jaroslav: Česká Lípa, Ústí nad Labem 1976.
- Vojtíšková, Marie: Třpyt a stíny města České Lípy v době krále Rudolfa II., Česká Lípa 1997.
- Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst, 1.díl, Praha 1890, 2. díl, Praha 1892.

Seznam použitých zkratek

MNEC	Mitteilungen des Nordböhmisches Excursionsclub
MVGDB	Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen
NM	Národní muzeum
OH	Opera Historica
OIHP	Opera Instituti Historici Pragae
SAP	Sborník archivních prací
SOkA	Státní okresní archiv

MÍŠEŇSKÁ DOLINA

Miroslav Plekanec

1. Geologie

Jižní okolí hradu Tolštejn, zejména Míšeňská dolina, je už po staletí v popředí zájmu hledačů vzácných kovů i drahých kamenů. Občas se ozvou odborníci a opatrně připouštějí, že na pověstech může být něco pravdivého. Území samo však vydává svá tajemství jen pozvolna a jak se na tajemné místo sluší, zdá se, že ne každému. Několik objevů z poslední doby naznačuje, jakým směrem je nutné v této oblasti zaměřit pozornost regionálních badatelů, především historiků, montanistů a geologů, protože pověsti dostávají pomalu docela konkrétní obrysy.

Území leží na okraji lužické faciální oblasti české křídové pánve. Stratigraficky jde o březenské souvrství, zastoupené zde středně zrnitými křemennými pískovci s polohami jemnozrnných prachovitých pískovců nebo jílovitých prachovců, které jsou příznivé k uchování zkamenělin. Křídové usazeniny zde dosahují mocnosti okolo 700 m, v podloží pak pokračují horniny lužického plutonu, případně jeho pláště. Křídové pískovce zde netvoří geomorfologicky nápadné výchozy, spíše jsou odkryty v lomech. Vystupování pískovců na den je důsledně podřízeno tektonickému plánu, který je dán blízkostí lužického zlomu. Převažují linie směru SV - JZ k němu kolmé, souběžné linie jsou méně výrazné. Dynamiku reliefu však zvyšuje věnec vulkanitů Jedlovského hřbetu, který ohraničuje Míšeňskou dolinu.

Kromě těchto nápadných suků olivinických bazaltoidů se zde vyskytují nevýrazné, ale o to významnější bazické vulkanity, většinou žilného charakteru. Tyto vulkanity se morfologicky téměř neprojeví, jejich výchozy jsou nenápadné, to však neznamená, že unikly pozornosti. K lokalizaci těchto vulkanickotektonických struktur nám dnes spíše než cokoliv jiného slouží stařiny, které je na povr-

chu sledují. Na uvedené struktury je vázáno proželeznění pískovců, ale především samotné vulkanity, zejména jejich zvětraliny, které poskytovaly železnou rudu. Výhodou bylo snadné dobývání a zpracování této rudy, která měla obecně charakter limonitu. S ohledem na tektonickou pozici území je možné předpokládat i zajímavější rudní doprovod žilných vulkanitů.

Kvartérní sedimenty jsou zastoupeny rozsáhlými deluviálními pokryvy, především hlinitokamenitými sutěmi. Zpestření pak představují oblé kameny kvarcitů, křemenných porfyrů a krystalinických hornin. Výsledkem periglaciálního zvětrávání jsou též jeskynní výklenky v nevysokých pískovcových srubech. Morfologicky je zajímavá tzv. Míšeňská jeskyně, vlastně jeskynní výklenek vzniklý zpětnou abrazí potoka pod lavicí proželeznělého pískovce.^{1/}

2. Historie

Před popisem zajímavých objevů a jednotlivých lokalit v Míšeňské dolině, je nutné se ve stručnosti zmínit o možných časových souvislostech s historickými lokalitami nacházejícími se v blízkém okolí, o kterých se ví o trochu více a hlavně pak, lze je zařadit do konkrétního časového období.

Míšeňská dolina - Meissengrund anebo také Míšeňský důl atd..., v turistických mapách značena jako Sýkoří důl, se rozkládá na ploše cca 50 ha jižně od zříceniny hradu Tolštejn, o němž první doložené zprávy pocházejí z r. 1337, kdy byl dobyt vojsky Lužice. Vystavěn musel být však dříve, snad kolem roku 1329 již za Vartenberků (Klos 1997).

Od 13. století je doložena existence sklářských hutí v okolí (Gelnar 1999), které nepochybně dodávaly své výrobky i hradu a některé z nich mohly zaniknout za válek současně s ním. Nejbližší se nacházela na východním okraji Míšeňské doliny a v r. 1990 zde byl proveden archeologický výzkum. Na základě nalezeného souboru fragmentů užitkové keramiky byla tato sklárna zařazena do přelomu 13. a 14. století (Černá 1992).

Doba kolonizace si nutně vyžadovala potřebu velkého množství železa na výrobu seker, zemědělského, řemeslného a také hornického náradí. Nezanedbatelná je i potřeba železa na výrobu zbraní pro vyzbrojení vojenských posádek na nejbližších hradech - Tolštejně a Milštejně. Železo bylo tehdy velmi cennou a důležitou surovi-

nou. Poškozené nářadí či zbraně kováři překovali na nové. Snahou feudála bylo určitě i zajištění soběstačnosti hradu nebo panství. Již z té doby by mohly pocházet i některé naše hutnické a těžební lokality. Jedná se vesměs o povrchové dobývání lomovým způsobem jámami, šachticemi a jen ojediněle štolami. Nejvíce povrchových dobývek na železné rudy se nachází na jihovýchodní straně Lužických hor. Většinou byly těženy (vybírány) jílovité zvětraliny žilných vulkanitů, označované jako Toneisenstein (Havránek 1996 a, b). Takovéto dobývky jsou typické pro středověkou a starší těžbu (Kořan 1955). Dobývalo se buď odklizem nebo mělkými šachticemi jen k hladině podzemní vody, pak se důl opustil a založila se šachtice další. Prameny z té doby nás seznamují s rudníky a železníky, což jsou naši staří horníci v jedné osobě, kteří kopali snadno tavitelné hnědely motykou a lopatou a tavili je v primitivních pecích. Jako specialisté patřili k dvorci feudálního pána a železo jen vyráběli, jejich výrobek zpracovávali kováři, kteří v obcích v podhradí měli své dílny a kovali běžné nářadí jako kosy, srpy, pily a sekery, kladiva, kleště, hřeby, řetězy, obyčejné zbraně a nože. Od nich se brzy odštěpili jako další specialisté zbrojíři (Kořan 1955).

Vzhledem k tehdejší technologii byla výhodou tzv. samohutnitelnost těchto rud, kdy nebylo nutné přidávat tavidla, případně jako tavidlo sloužily zbytky nerozložené horniny (Kühn 1999).

Výhodná poloha hradu Tolštejna, ležícího na středověké Lipské neboli Pražské cestě, blízkost lužické poruchy a rozmanitost rud vyskytujících se v okolí, daly předpoklad vzniku nejprve prospektorského sídliště v podhradí. Hrad poskytoval horníkům a ostatním poddaným ochranu. Je proto logické, že zdroje surovin byly vyhledávány v jeho nejbližším okolí.

Nejstarší doložená zpráva o dolování na tolštejnském panství je obsažena v listině saských vévodů Arnošta a Albrechta z 12. června 1474, kteří udělili „nějakému blíže neznámému“ Hansi Kellerovi právo na tři roky těžit a rýžovat zlato na panství Tolštejn, které jim tehdy náleželo (Smetana 1998). V roce 1485 se stali majiteli panství Schleinitzové, kteří je drželi více než jedno století do roku 1587. O jejich hornickém podnikání ještě před založením Jiřetina svědčí privilegium českého krále Vladislava II. vydané v Kutné Hoře 28. července 1484, udělené Hugoldovi ze Schleinitz a jeho synům, které je opravňovalo „zakládat všelijaká důlní díla na panstvích Tolštejn a Šluknov“. Další listina krále Vladislava Jagellonského z 30. března

1509, s odvoláním na privilegium předchozí uvádí, že „v uplynulém čase tu bylo nalezeno jenom velmi málo cenného“. Nyní udělil panovník Heinrichovi ze Schleinitz na dvacet let právo svobodně a beze všech dávek těžit na Tolštejnském panství „zlato, stříbro, měď, olovo, cín, ocel (nejspíše vhodnou rudu pro výrobu železa) a jiné kovy“. Tyto pokusy se již zřejmě dotýkaly okolí pozdějšího Jiřetína, nejprve asi 1 km jihovýchodně od Tolštejna v údolí zvaném dnes Míšeňská dolina (Meissengrund), kde se nacházel vchod do štoly ještě v minulém století (Smetana 1998).

Dne 21. června 1539 vydává Georg ze Schleinitz zakládající listinu hornického městečka Sanct Georgenthalu, tedy Jiřetína pod Jedlovou. V té době se již dolovalo i na jiných místech v okolí, např. v Miliřské dolině, na Berghausu, v Bergwerklochu aj., čemuž nasvědčují pozůstatky hornických prací v lesích, zasypaná ústí štola a šachet, mohutné haldy hlušiny a také nálezy hornického nářadí, které dnes tvoří převážnou část exponátů hornického muzea v Jiřetíně pod Jedlovou.

Již před rokem 1556 měla stát v Dolním Podluží šmelcovna (Smetana 1998), to jest tavirna a úpravna rud, kterou se nám nepodařilo lokalizovat. Činnost, která následovala po vytěžení rudy byla po mnoho staletí stejná, podrobně ji popisuje Agricola ve své knize o hornictví a hutnictví (Agricola 1933): „*V zemi se vykopá čtverhranná prážná jáma přiměřeně veliká a zředu otevřená, na tu pak nakladou polena těsně vedle sebe, na ně pak jiná napříč rovněž těsně vedle sebe, pročež se tato hranice dříví u nás nazývá roštem. To se pak opakuje až ona hranice dosáhne výšky jednoho nebo dvou loktů. Potom se na ni položí všeliká kusová ruda kladivý na kusy roztlučená, nejdříve největší kusy, pak prostřední a nakonec nejmenší, a vytvoří se hromada mírně stoupající podoby kužele. Aby se pak rudná měl nevysypávala, navlhčí se vodou, rozetře po kuželi a lopatami připlácá... Někdy se pokrývá hromada prachem z uhlí jako to dělají uhlíři...někde se ruda jen jednou praží, jinde dvakrát jinde třikrát, jak si toho vyžaduje tvrdost. ... Ba též velice často se upražená a dosud teplá ruda polévá vodou z té příčiny, aby více změkla a stala se křehčí. Neboť když žár ohně vysuší vlhkost, roztrhává voda snáze ještě teplou rudu... Dále vykopáním hlíny vznikají pražiště mnohem rozsáhlejší, po jejichž stranách a vzadu nechť se budují zdi, aby hrniště spíše vydržela žár ohně. Napřed vůbec mají býti otevřena...nístěj sestává z pískovcových kvádrů, do středu a k předpecí poněkud*

skloněných a ve spárech hlinou ucpaných, na jeho obou stranách se položí suché dříví střídavě podél a napříč, uprostřed silnější, a na ně se uloží pět nebo šest bochníků cínu... dříví se zapálí, cín se vycezuje (obr. 4) ... Pro zpracování rudy měďnaté neb těžce tavitelné jest třeba větší práce a ostřejšího ohně, neboť jest nutno nejen oddělovati kovaté látky od jalových a drobiti je za sucha v stoupách, nýbrž i páliťi, aby vypustily jiné kovy a škodlivé látky a vypírati je, aby se od nich oddělilo, co jest lehké... Železné rudy vynikající jakosti se taví v peci, jež jest dosti podobna peci sháněcí. Jest to nístěj hloubky tři a půl stopy, široká a dlouhá asi pět stop a v jejím středu jest prohlubeň stopu hluboká, půl druhé stopy široká. Může však být hlubší, mělčí, širší nebo užší podle toho, tvoří-li se z rudy železa více či méně...tavení probíhalo i několik dnů...". Některým z uvedených způsobů nejspíše probíhala úprava vytěžených nerostů i na našich lokalitách, v pecích, jejichž pozůstatky se podařilo v průběhu roku 1999 objevit, dokumentovat a jejichž popis a nálezové situace následují:

3. Nálezové situace

Pec č. 1 - horní.

Lokalita se nachází v horní zalesněné SSZ části Míšeňské doliny, v poloze U staré cesty (lesní odd. No. 62 - Bei der alten Strasse) ve vzdálenosti asi 100 m východně od kóty 537 m (obr.1). V těchto místech, v těsné blízkosti prohlubně zářezu dobývky, ve výšce 10 m nad Míšeňským potokem, jehož jižní strmý břeh zde přechází v plošinu porostlou řídkým smíšeným lesem, je do mírně stoupajícího svahu zahlouben nenápadný objekt s obvalem podkovovitého tvaru, délky 14 a šířky 12 m (obr. 2).

Původně jsem jej považoval za jednu z mělkých průzkumných sond, kterých je v okolí mnoho. Po nálezů přepáleného kvarcitu s náteky vytaveného limonitu, pokrytého šedo zelenou popraskanou sklovitou hmotou a po odklizení napadaných větví jsme provedli s J. Štikou podrobnější průzkum místa s tím, že by se mohlo jednat o jednu z neznámých sklářských hutí. Na základě naprosté absence charakteristických reliktnů jako jsou skleněné kapky, nístějová skla a zlomky sklářských pánví, vyloučil sklářský odborník Michal Gelnar existenci stanoviště zaniklé sklářské hutě.

Podle umístění objektu v bezprostřední blízkosti výrazné hornické činnosti a jeho typického obdélníkového tvaru, s jednou ote-

vřenou čelní stranou a s nápadně shodnými znaky s vyobrazenými a popisovanými objekty v Agricolově díle (Agricola 1933), se jedná o pozůstatek jednoduché pražící pece nístějového typu, která sloužila na úpravu vytěžené rudy (obr. 3). Obdobné typy pecí, které se nacházejí kolem Adamova a Blanska, popisoval též J. Skutil (Skutil 1972).

Nístěj pece je zapuštěna do mírného přírodního svahu o stoupání necelých 5 stupňů. Podélná osa je orientována ve směru SV - JZ. Sníženou a otevřenou stranou předpecí směřuje k SV. Obval je na SSZ straně dlouhý jen 5 m, neboť byl narušen mohutným stromem, jehož shnilý pařez již značného stáří, je zarostlý v jeho okraji. Oba obvaly převyšují okolní terén o cca 1,2 m. Obsahují přepálené horniny a drobné kameny - kvarcitty s limonitem a hematitem, pís-kovce, valouny silně magnetického čediče, deskovitý znělec a různé úlomky tvrdých pálených cihel červené barvy. Největší kus cihly má zachovány jen dvě původní nepoškozené strany o rozměrech: šířka 100 a výška 80 mm. Užší strana cihly je pokryta šedo zelenou prúsvitnou a popraskanou sklovinou, což nasvědčuje tomu, že mohla být součástí vnitřní vyzdívky pece.

Obvaly kromě uvedeného obsahují dřevěné uhlíky promísené s červenou rezavou šedožlutou jílovitou hlinou a nemagnetickou pórovitou šedočernou struskou sklovitého charakteru. Dále byly v obvalu nalezeny malé, silně ferromagnetické kousky spečeného písku rezavé barvy, obsahující částečně natavená zrna magnetitu a slitky nerezavějícího kovu. Obvaly se snižují ven po obvodu pece a dovnitř podélně prohlubně nístěje. Prohlubeň mezi oběma obvaly tvořící nístěj je hluboká 1,7 m. Na uzavřené straně je široká 1,8 m a směrem k SV k otevřenému, mírně se svažujícímu předpecí, se zužuje až na 0,75 m.

Ve středu prohlubně jsme po odhrabání asi 0,15 m vysoké povrchové vrstvy hrabanky vyhloubili ve vzdálenosti 1,5 m o sebe dvě kruhové sondy o průměru 0,15 m. V podloží 0,1 m mocné humusové hlíny černé barvy byla zastížena vrstva přepálené jílovité mazanice červené a rezavě hnědé barvy, promísená s uhlíky a zlomky stejného materiálu, jako tomu bylo v obvalu. Tato mazanice je však jemnější, úlomky mnohem menší. Nachází se ještě v 0,75 m na dně sond, kterými jsme však dna pece ještě nedosáhli. Sondy jsme dále neprohlubovali, abychom nenarušili stratigrafii pro případ, že by zde byl prováděn montánně archeologický průzkum (obr. 5a).

Mazanice vykazuje ferromagnetické vlastnosti a mikroskopem byla zjištěna přítomnost částic černého kovu. Magnetismus je vykazován nejen po celé délce prohlubně nístěje, ale zasahuje až do vzdálenosti 6 m před pec do pracovní plošiny. Tu zde tvoří souvislá vrstva upěchované (ušlapané) černé zeminy, v níž jsou roztroušeny úlomky přepálených kamenů. Tento „magnetický“ koridor, široký 1 m, je ostře ohraničen. Stejně ferromagnetické vlastnosti má i obval pece po svém obvodě, který i když je narušen staletými a shnilými pařezy stromů, přesto svým magnetizmem vyznačuje původní obdélníkový profil základů pece (obr. 5b).

Po levé straně obvalu pece je kruhová až oválná, mírná mísovitá prohlubeň o hloubce 0,3 a průměru 4 - 4,5 m. Mohlo by se jednat o zbytek základů nějaké pracovní stavby. Za touto prohlubní zasahuje příčně do obvalu do hloubky 0,15 m malý zářez délky 2 a šíře 0,75 m. Červená jílovitá mazanice odebraná ze sond ve dně nístěje byla promyta, přičemž se červená rudka ve vodě rozpustila a odplavila. Zbytek v rýžovnické misce tvořil jen mírně magnetický písek obsahující kromě jiného makroskopická zrna křemene, mírně natavená a mikroskopická, též natavená téměř kulatá zrna magnetitu černé barvy.

Důvod, proč je pec nad těžebním zářezem, lze vysvětlit snad tím, že se původně rudy nebo rozvětralé horniny obsahující zájmový kov, pražily přímo v místě výskytu, to jest necelých 15 m od těžebního zářezu. Těžilo se povrchovým způsobem. Když pak byly svrchní partie odtěženy a těžba postoupila do větší hloubky a bylo nutné surovinu k pražení k této peci dopravovat nahoru do prudkého svahu, otevřeli staří horníci těžbu dole od potoka. Na protějším břehu pak vystavěli další pec. Podle velikosti haldy byla dolní pec používána oproti horní mnohem delší dobu.

Druhá možnost je ta, že se po odtěžení rozsypových zemin na povrchu narazilo na žíly zájmových rud a tak staří hutníci přešli k těžbě hlubinné a začali razit štolu. To je, vzhledem k výškovým poměrům možné. U této pece se nepodařilo povrchovým sběrem ani drobnými sondami nalézt žádný fragment keramiky, kterým by bylo možné datovat dobu provozu této pece, a rovněž žádné nářadí nebo jiné kovové předměty.

Pec č. 2 - dolní.

Nachází se nedaleko předchozí pece, ve vzdálenosti asi 150 m od kóty 537 m, na levém břehu Míšeňského potoka (obr. 1). Hutníci zde srovnali haldu hlušiny vytěžené ze zářezu v protějším strmém břehu a do středu vzniklé, mírně k S stoupající plošiny vystavěli pec obdélníkového tvaru s průčelní stěnou otevřenou k J. Celková délka lokality včetně odpadní haldy je cca 40 m a její šířka dosahuje od 6 do 20 m (obr.2).

Na první pohled vypadá pec jako jáma průzkumné sondy nebo trychtýř zasypané šachtice s oválným obvalem. Celý prostor kolem pece a i v prohlubni byl již v minulosti zaplněn vytěženými a polomovými kmeny stromů a větvemi, dnes již téměř shnilými. Teprve po jejich odklizení bylo možné přistoupit k podrobnějšímu průzkumu místa. Bylo zjištěno, že se jedná o hutnický objekt, který ač kdysi zbořen, přesto díky značně nepřehlednému a divoce zarostlému terénu zůstal v téměř nenarušeném stavu až do současnosti.

Jedná se o nadzemní typ nístějové pražící pece, částečně zapuštěné do země. Obvodové zdivo z kamenů při destrukci pece napadalo jak dovnitř oválné prohlubně nístěje, tak i částečně vytvořilo nízký obval podkovovitého tvaru. Vlastní pec je dlouhá celkem 10 a široká 6 m. Hlavní odpadní halda je zčásti před předpecním prostorem a táhne se vpravo podél pece směrem k V, kde dosahuje délky až 15 m. Široká je zde 20 m. Přepálené horniny a strusky jsou sypány až do kolem protékajícího potoka. Výška haldy zde dosahuje 5 m nad úroveň vody.

Uprostřed pece je prohlubeň nístěje oválného až podkovovitého tvaru, délky 5, šířky 1,5 a hloubky 1,75 m, podélná osa prohlubně je situována ve směru S - J. Dno nístěje se mírně svažuje směrem k předpecí, jehož mísovitá, mělce zahloubená prohlubeň tvoří vstupní a nejnižší část pece otevřenou k potoku, kde končí odpadní haldou.

Předpecí o průměru 3 m je schodovitě o 1 m níže než vlastní pec a je od ní odděleno zbořenou příčnou zdí vystavěnou z otesaných pískovcových kvádrů, které jsou navaleny do prohlubně předpecí a zčásti také do prohlubně nístěje. Mimo kvádrů se zeď také skládá z deskovitých žnělců a kvarcitů upravených do tvaru cihel. Část kamenů ve spodní části základů zdi, zrovna tak jako v severní uzavřené straně, je zachována ještě v původním uložení, pojivo se mezi kameny nenachází.

Obvaly tak jako u pece č. 1 obsahují stejný materiál, to je spečený kvarcit s vytavenými ztuhlymi náteky limonitu a hematitu, přepálené pískovce červené barvy, přepálené znělce a čediče. Některé kameny a úlomky červených cihel jsou pokryty bílou a zelenou popraskanou sklovinou. Rovněž i zde jsou obvaly a některá místa v haldě magnetická. To je způsobeno hojným výskytem magnetitu, který byl pražen společně s limonitem a hematitem z okolních hornin. Zbarvují místní zeminu rezavě hnědě a červeně, zrovna tak jako bahno a kameny v Míšeňském potoce.

V obvalu byla nalezena půlka červené přepálené cihly o zachovalých rozměrech šířky 120 mm a výšky 80 mm V haldě i v obvalu se hojně nacházejí i větší kusy křemenného slepence, sloužícího pravděpodobně ke zpevnění stěn pece, neboť vzdoroval více ohni a také delší dobu udržel teplotu. V haldě nacházíme i přepálené kusy vápence, což je obvyklé (Skutil 1972, Kořan 1981).

Tato pražicí pec se od horní pece výrazně liší zejména oválným předpecím, které je schodovitě o 1 m níže než vlastní nístěj. Půjde pravděpodobně o jeden z typů nístějových pražicích nebo vycezovacích pecí, které jsou uváděny jak v Agricolově díle (obr. 4), tak i v díle Erckerově (Ercker 1982). Vedle odpadní haldy se podařilo nalézt jednu koňskou podkovu, ozdobnou mosaznou sponu, plochý skalní klín, mosaznou přezku a knoflík, roztržená oka řetězů a úlomky klínů (obr. 6 - 9).

4. Závěr

Objevy hutních objektů v Míšeňské dolině jsou velmi důležité pro zcela konkrétní zaměření našeho dalšího bádání. Dávají zcela jiný pohled na podobné reliktů v terénu, které vypadají na první pohled jako pozůstatky prospektorské anebo hornické činnosti a které jsme za hutnické objekty ani nepovažovali. Jde o vlastně první hutnické objekty v našem regionu nalezené^{2/}, dosud jsme je znali pouze z vyobrazení v montanistické literatuře, na rozdíl od objektů sklářských, kde již několik let existuje propracovaná metodika.^{3/}

Plyne z toho poučení pro badatelskou činnost - nebyly doceněny staré pověsti o Vlaších, kteří zde hledali zlato, stříbro a drahé kameny, které pak v pytlech pryč odváželi.... Na pověstech je vždy něco pravdivého. My jsme je však nekonfrontovali s geologickou situací a nesnažili se je potvrdit nebo vyvrátit terénním průzkumem,

a to i přesto, že již od roku 1989 se konkrétně na této lokalitě o výskytu „strusek“ ví. Nedůsledným průzkumem terénu se tento objev zpozdil téměř o 10 let!^{4/} Mezitím se ovšem věnovala pozornost jiným lokalitám ve Šluknovském výběžku, jejichž dokumentace není ještě zdaleka kompletní.

Mimořádné a dlouhodobé úsilí bylo věnováno vyhledávání, konzervaci a evidenci nálezů hornického a řemeslného náradí z hornických lokalit pro vytvoření vlastního sbírkového fondu hornického muzea v Jiřetíně pod Jedlovou, které bylo otevřeno v roce 1998. Následující rok pak byla otevřena naučná hornická stezka a především po mnoha letech práce byl zpřístupněn veřejnosti starý důl na stříbro v Jiřetíně.^{5/}

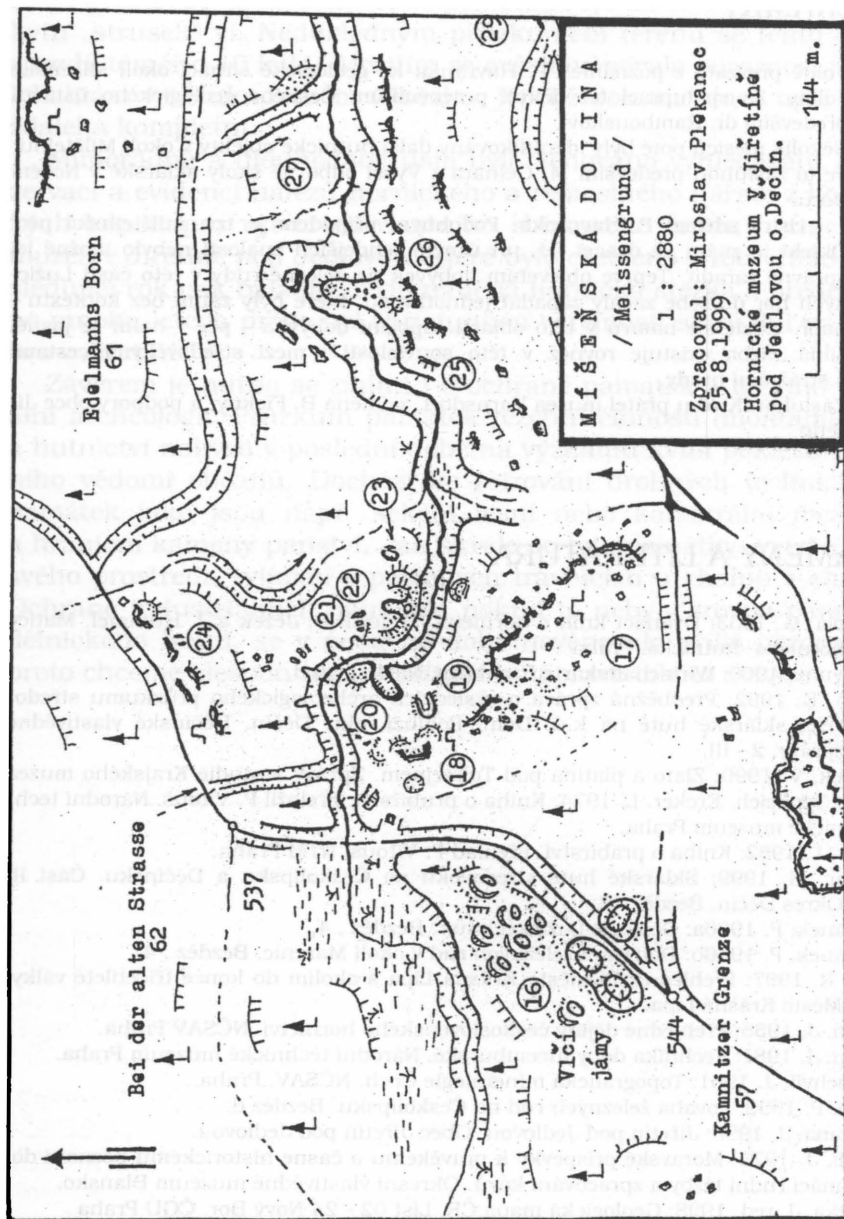
Závěrem je nutno se zmínit i o ochraně památek a tzv. industriální archeologii. Průzkum památek těžební činnosti (montanistika) a hutnictví nabývá v poslední době na významu kvůli poklesu právního vědomí občanů. Dochází ke zcizování drobných technických památek jako jsou např. sekční lesní nebo katastrální mezníky a hraniční kameny panství. Jak skvěle se tyto památky, vytržené ze svého prostředí, vyjímají v pěstěných trávnících u chalup a chat!... Ochrana industriálních památek, pokud to nebyly zrovna památky dělnického hnutí, se v nedávné době nevěnovalo příliš pozornosti, proto chceme alespoň trochu přispět k nápravě tohoto stavu.

POZNÁMKY

- 1/ Volně převzato z poznámek P. Havránka ke geologické situaci okolí Míšeňské doliny. Za spolupráci též děkuji pracovníkům Českého geologického ústavu, především dr. Rambouskovi.
- 2/ Několik měsíců poté byly identifikovány další hutnické objekty v okolí Milštejnu.
- 3/ Je to zásluhou především M. Gelnara z Vyšší odborné školy sklářské v Novém Boru.
- 4/ Ústní sdělení P. Havránka: Podobným případem je tzv. milštejnská pec. Objekt je znám již dvacet let, při úrovni tehdejších znalostí nebylo možné jej správně zařadit. Teprve objevením dobývek na železné rudy v této části Lužických hor do sebe začaly zapadat jednotlivosti, které byly zatím bez kontextu - např. existence hamrů v této oblasti. Spojení dobývka - pec - hamr je jasné, silná vazba existuje rovněž v této souvislosti i mezi středověkými cestami a strážními hrady.
- 5/ Zásluhou Kruhu přátel muzea Varnsdorf, zejména B. Flekny, a podpory obce Jiřetín.

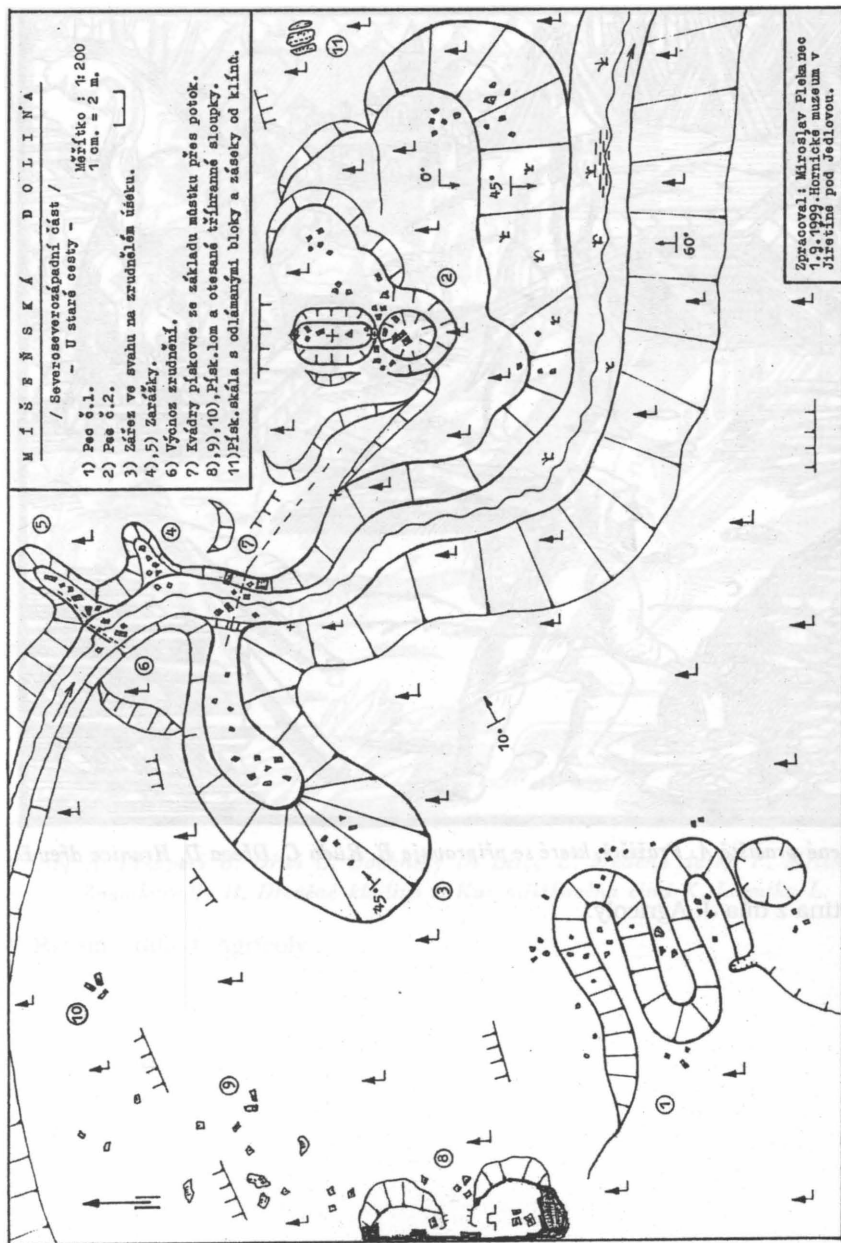
PRAMENY A LITERATURA

- Agricola, G. 1933: Dvanáct knih o hornictví. Přeložili B. Ježek a J. Hummel. Matice hornicko -hutnická. Praha
- Anonymus 1900: Wirtschaftskarte Rumburg, Niedergrund.
- Černá, E. 1992: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického průzkumu středověké sklářské hutě na k.ú. Dolní Podluží, okr. Děčín. Děčínské vlastivědné zprávy, 2 - III.
- Dejmek, V. 1990: Zlato a platina pod Tolštejnem. Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích. Ercker, L. 1974: Kniha o prubířství. Přeložil P. Vitouš. Národní technické muzeum Praha.
- Ecker, L. 1982: Kniha o prubířství. Překlad P. Vitouš. NTM Praha.
- Gelnar, M. 1999: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II. Okres Děčín. Bezděz., 8.
- Havránek, P. 1996a: Geologie Lužických hor. Bezděz , 4,
- Havránek, P. 1996b: Dobývání železných rud v okolí Mařenic. Bezděz , 4.
- Klos, R. 1997: Přehled dějin města Krásná Lípa s okolím do konce třicetileté války. Město Krásná Lípa.
- Kořan, J. 1955: Přehledné dějiny československého hornictví. NČSAV Praha.
- Kořan, J. 1981: Technika doby lucemburské. Národní technické muzeum Praha.
- Kratochvíl, J. 1961: Topografická mineralogie Čech. NČSAV. Praha..
- Kühn, P. 1999: Povaha železných rud na Českolipsku. Bezděz 8.
- Smetana, J. 1998: Jiřetín pod Jedlovou. Obec Jiřetín pod Jedlovou.
- Skutil, J. 1972: Moravské příspěvky k pravěkému a časně historickému poznání domácí rudní těžby a zpracování kovů. Okresní vlastivědné muzeum Blansko.
- Valečka, J. red. 1998: Geologická mapa ČR. List 02 - 24 Nový Bor. ČGÚ Praha

MÍŠEŇSKÁ DOLINA
 / Meissengrund /
 1 : 2880
 Zpracoval: Miroslav Plekanec
 25.8.1999
 Hornické muzeum v Jirětíně
 pod Jedlovou o. Decín.
 144 m.

1) Míšeňská dolina

2) Míšeňská dolina, lokalita U staré cesty - situace objektů

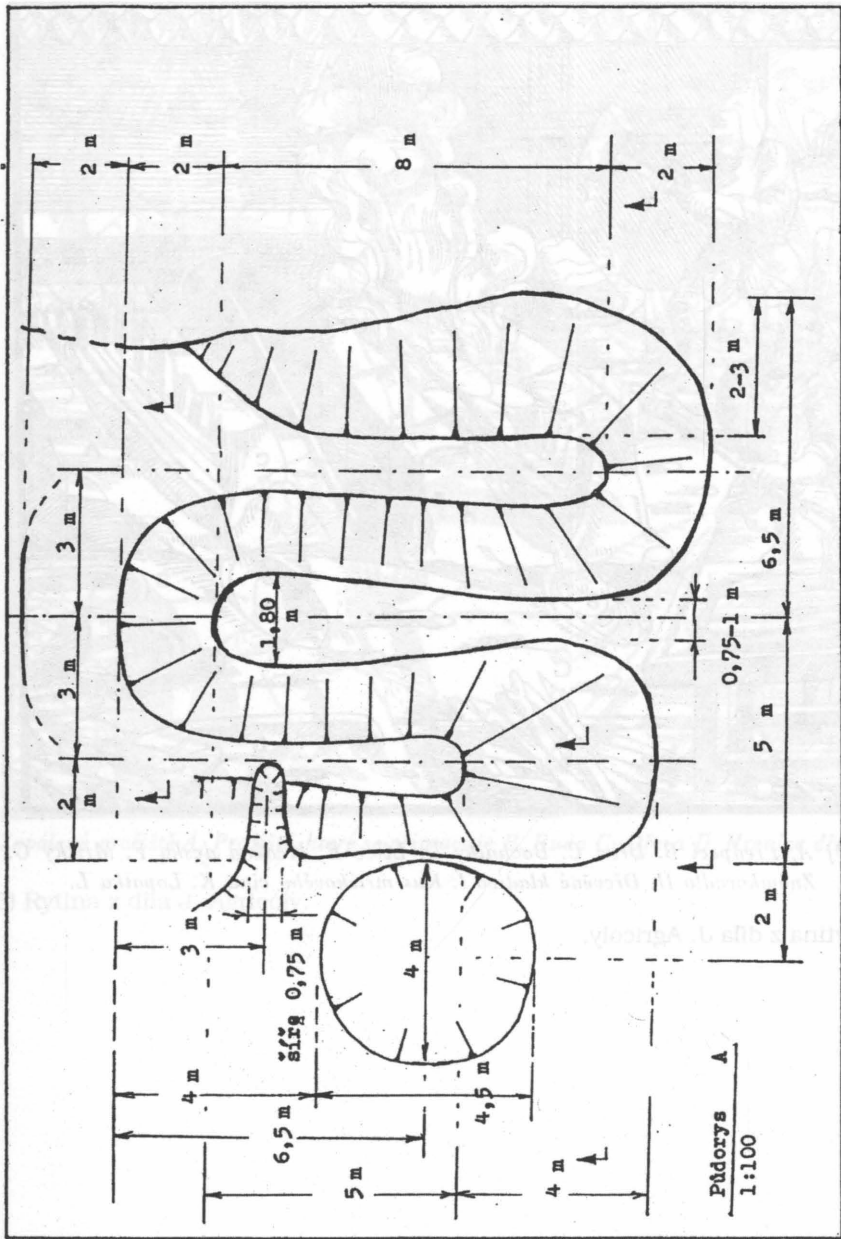
Zapálené pražiště A. Pražiště, které se připravuje B. Ruda C. Dřeva D. Hranice dřev E.

3) Rytina z díla J. Agricoly.

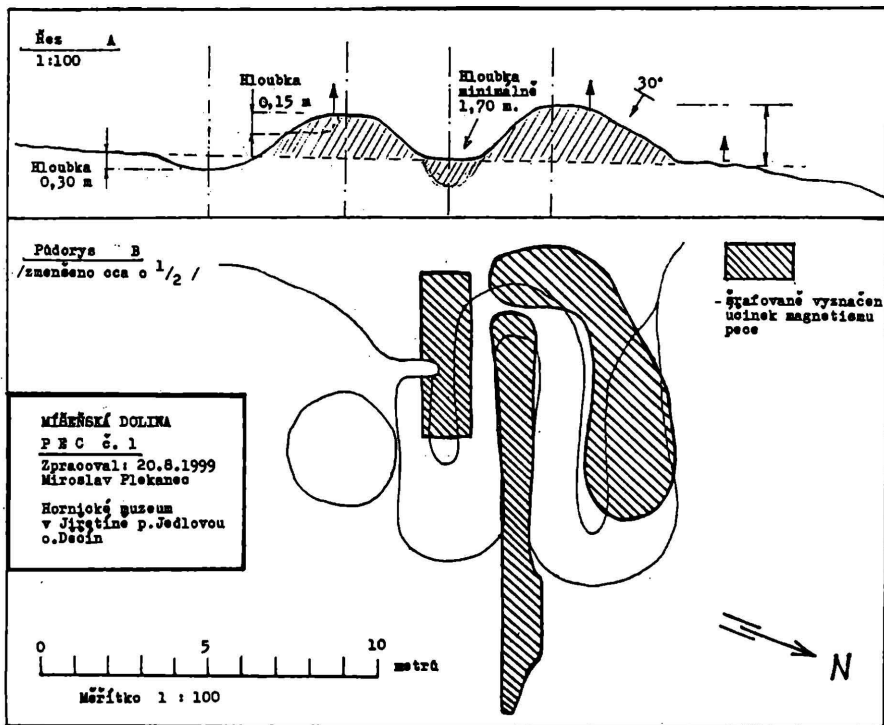

*Nistěj A. Předpecí B. Dříví C. Bochníky D. Lžíce E. Měděná deska F. Mřížky G.
Známkovadlo H. Dřevěné kludivo I. Kus mřížkového cinu K. Lopatka L.*

4) Rytina z díla J. Agricoly.

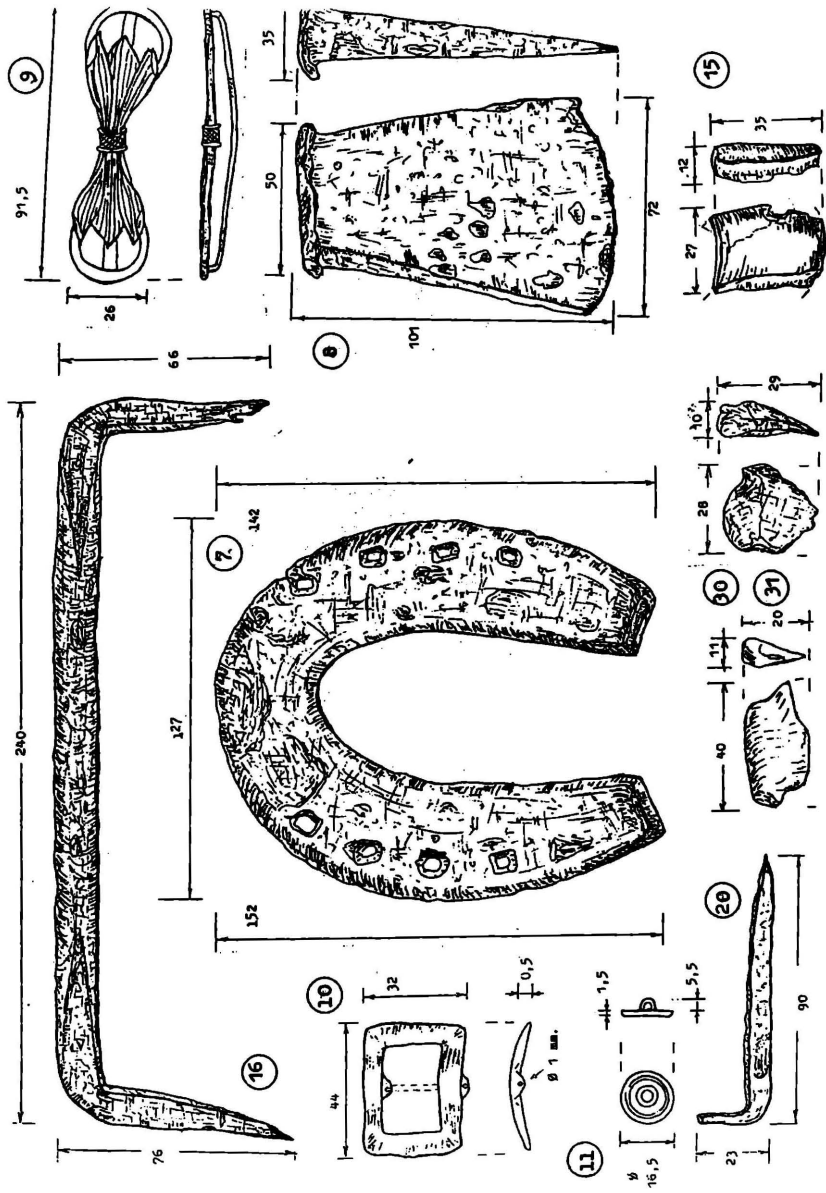

5a) Púdorys pece č. 1. - A..

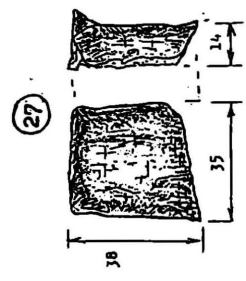
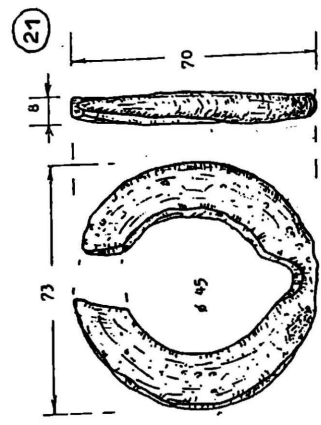
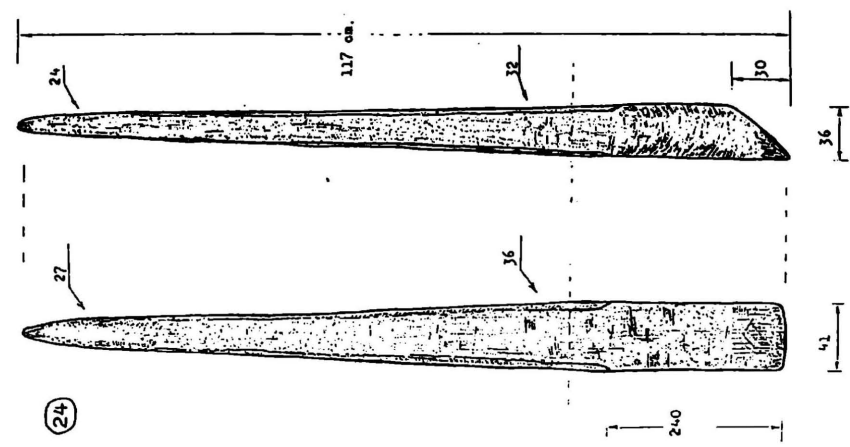
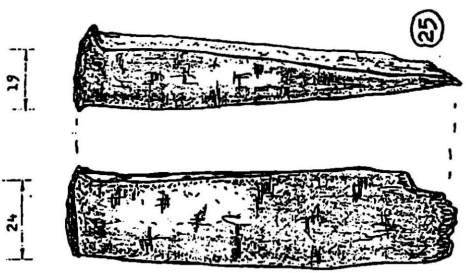
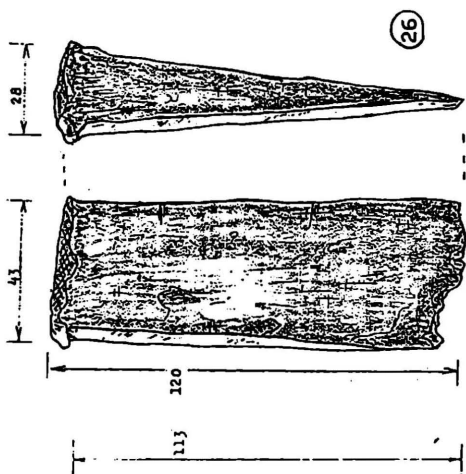

5b) Půdorys - B. Kontaminace okolí pece materiálem s ferromagnetickými vlastnostmi.

6 - 7) Należą z okolicy peci.

D R O B N O S T I

SVATBA FRANTIŠKA FERDINANDA D'ESTE V ZÁKUPECH

Miloslav Sovadina

V létě roku 1900 ožily Zákupy, poklidné severočeské městečko s necelými dvěma tisíci obyvateli, neobvyklou událostí. 1. července se zde totiž konala svatba následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este s hraběnkou Žofií Chotkovou. František Ferdinand (narozen 18. prosince 1863 - zemřel při atentátu v Sarajevu 22. června 1914) byl synem Karla Ludvíka, mladšího bratra císaře Františka Josefa I., a Marie Annunziaty z rodu sicilských Bourbonů. Po smrti jediného syna panujícího císaře Františka Josefa, korunního prince Rudolfa (zemřel 29. ledna 1889), a poté, co roku 1896 zemřel Karel Ludvík se stal František Ferdinand dědickou posloupností následníkem trůnu. Svým sňatkem s Žofií Chotkovou (1868 - 1914), dcerou hraběte Bohuslava Chotka, rakouského diplomata a roku 1871 místodržícího v Čechách, postavil vídeňský dvůr a dvorské ceremoniáře do nepříjemné situace. Protože šlo o sňatek morganatický, tj. stavovsky nerovný, musel následník trůnu před jeho uzavřením podepsat akt, na jehož základě byli jeho budoucí potomci vyloučeni z nástupnictví na trůně. Dvorská etiketa vylučovala také oficiální konání svatby za účasti panovnického dvora, proto byl jako místo svatby vybrán císařský zámek v Zákupích.

Podle svědectví zdejšího děkana Hikische, byly Zákupy ve dnech svatby zaplaveny množstvím lidí z celého okolí, bylo zde i 22 novinářů z Vídně, Prahy, Pešti i ostatních měst. Svatby samotné se zúčastnil jen úzký okruh osob. Byla to zejména nevlastní matka ženichova, třetí manželka arcivévody Karla Ludvíka, arcivévodkyně Marie Terezie Portugalská s dcerami Alžbětou Amálií a Marií Annunziatou, představenou ústavu šlechticů na Hradčanech, které dlely na zákupském zámku již od konce května. Dále byli přítomni

princ a princezna von Löwenstein, hrabě Karel Chotek, strýc nevěsty, hraběnka Zdeňka Chotková, nevěstina sestra, hrabě Václav Chotek a Henrietta Chotková, nejvyšší hofmistr hrabě Albert Nostitz, hrabě Leopold Nostitz s chotí Žofií Karolínou, hrabě Jaroslav Thun a chotí Marií a Karel Adam z Wathenau s chotí Marií Annou. Všechny tři posledně jmenované dámy byly sestry nevěsty. Společnost doplňovali ještě hrabě Cavriani a B. Malliard. Z přehledu hostů je vidět, že svatba byla především záležitostí příbuzenstva nevěsty, vídeňský dvůr - až na výjimku arcivévodkyně Marie Terezie s dcerami - se od svatby zdrženlivě distancoval.

Svatební obřad s dispensem všech ohlášek provedl - na výslovnou žádost ženichovu v co nejkratší formě - zákupský děkan Vilém Hikisch za asistence gvardiána dominikánského kláštera Floriána Lammela a kapucína ze dvora arcivévodkyně Marie Terezie Andrea-se Czaka. Svatba se konala v kapli na zákupském zámku.

Program svatby sestavil nejvyšší hofmistr hrabě Albert Nostitz. Z celého dokumentu přímo číší neokázalost a spěch:

30. června: 15.20 - příjezd zvláštního vlaku arcivévodky Františka Ferdinanda do Zákup

16.00 - čaj pro svatební hosty, podávaný v appartement arcivévodkyně Marie Terezie

19.00 - večeře v kulečnickovém sále

21.30 - čaj v salonu princezny von Löwenstein

1. července: 10.30 - svatba v zámecké kapli

11.45 - oběd

14.00 - odjezd zvláštního vlaku s oběma novomanželi ze stanice Zákupy

Záhy po svatbě se rozjeli i všichni hosté, pouze arcivévodkyně Marie Terezie s dcerami se zdržela na Zákupích až do 26. září 1900.

PRAMENY A LITERATURA

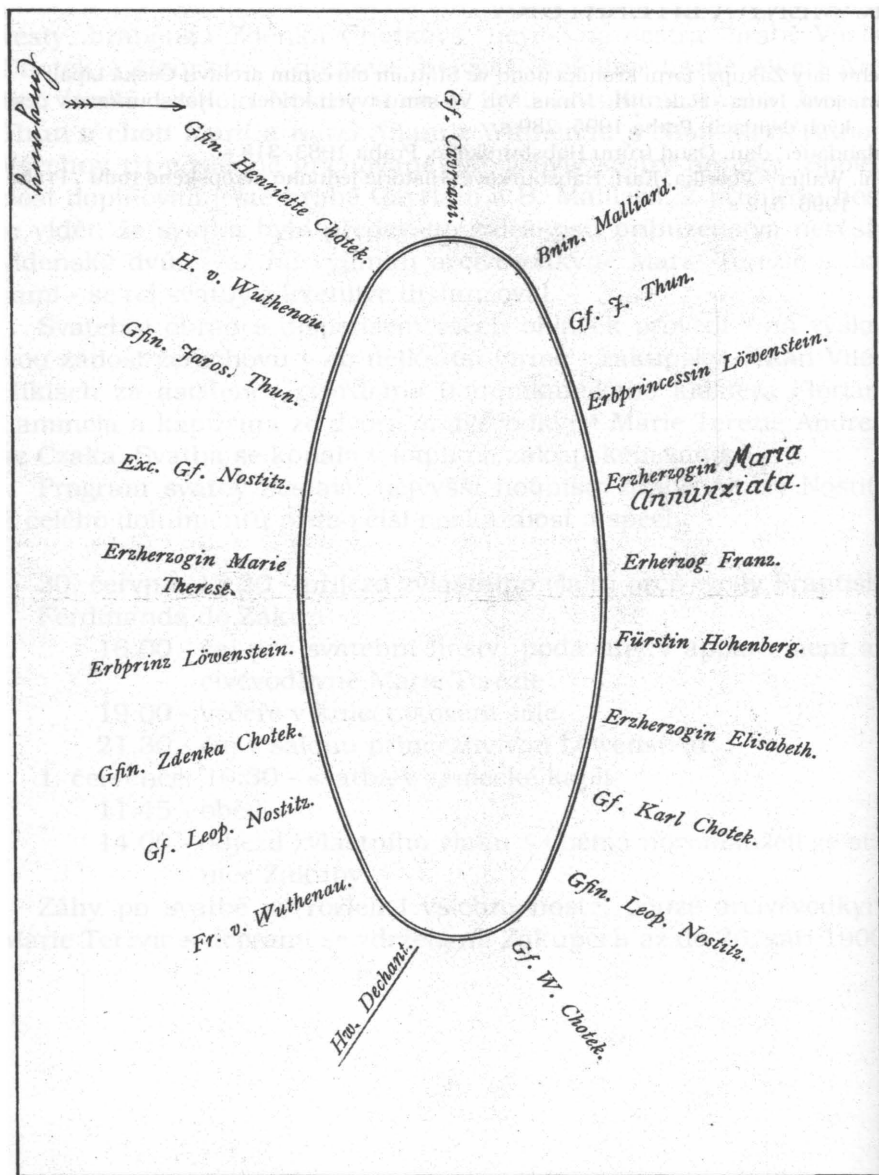
Archiv fary Zákupy, farní kronika (fond ve Státním okresním archivu Česká Lípa)

Čornejová, Ivana - Rak, Jiří - Vlnas, Vít: Ve stínu tvých křídel ... Habsburkové v českých dějinách. Praha 1995, 289 s.

Galandauer, Jan: Osud trůnu Habsburského, Praha 1983, 318 s.

Pohl, Walter - Voelka, Karl: Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu , Praha 1996, 512 s.

Zasedací pořádek svatební hostiny na zákupském zámku 1. července 1900.
(SOkA Česká Lípa, Archiv fary Zákupy, přílohy ke kronice.)

PŘÍSPĚVEK K VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKOLIPSKA V LETECH 1969 - 1991

Jana Blažková

Českolipský okresní archiv uchovává ve svých fondech zajímavou písemnost. Jedná se o evidenční knihu vedenou na Celním úřadě v České Lípě v letech 1969 - 1991, do níž byly zapisovány poplatky za vystěhování svršků do ciziny. Lze předpokládat, že takřka každý (ne-li úplně každý), kdo se legálně vystěhoval, požádal o vývoz nejn nutnějších osobních potřeb. Kniha nám tedy může nahradit evidenci žádostí o legální vystěhování. Rozbor údajů v ní uvedených nám nabízí zajímavá fakta. V období, po které byla kniha vedena, podalo žádost o povolení k vývozu svršků celkem 308 osob, z toho 138 mužů a 170 žen (počet osob se nekryje s počtem žádostí, protože některé osoby podaly žádost opakovaně).

Údaje z jednotlivých let jsou pro přehlednost zpracovány do tabulky.

Rok	Muži	Ženy	Celkem
1969	57	25	82
1970	20	17	37
1971	5	14	19
1972	3	9	12
1973	1	12	13
1974	1	6	7
1975	3	7	10
1976	5	6	11
1977	1	3	4

Rok	Muži	Ženy	Celkem
1978	5	7	12
1979	5	5	10
1980	3	5	8
1981	8	6	14
1982	3	8	11
1983	3	6	9
1984	1	7	8
1985	1	1	2
1986	0	4	4
1987	3	2	5
1988	3	2	5
1989	3	7	10
1990	2	2	4
1991	2	9	11

Z tabulky je patrné, že nejvíce žádostí bylo podáno v prvním roce, v dalších dvou letech počet výrazně meziročně klesal, od roku 1972 se situace stabilizovala a nejnižší počet žádostí byl podán na přelomu desetiletí a v druhé polovině osmdesátých let. Z tabulky lze dále vyčíst, že v prvních dvou sledovaných letech převládlo vystěhovalectví mužů, v následujících letech tomu bylo spíše naopak.

Odkud a kam se občané vystěhovali? Vystěhovalectví ze severní části okresu naprosto převažuje. Nejvíce osob se vystěhovalo z tradičních sklářských oblastí, tj. Nového Boru a jeho okolí a Kamenicko-šosenovska. Samotný Nový Bor se na celkovém počtu podílí jednou třetinou (100 osob), na druhém místě je pak Česká Lípa (62 osob), ostatní počty jsou výrazně nižší.

Místo	Počet osob	Místo	Počet osob
Nový Bor	100	Jablonné v Podj.	3
Česká Lípa	62	Lindava	3
Kamenický Šenov	17	Nová Skalice	3
Mimoň	16	Polevsko	3
Skalice	11	Prysk	3
Svor	10	?	3
Nový Oldřich	8	Břehyně	2
Cvikov	6	Heřmanice u Jabl.	2
Prácheň	6	Krompach	2
Okrouhlá	5	Mařenice	2
Rousínov	5	Ploužnice	2
Zákupy	5	Staré Splavy	2
Doksy	4	Velký Valtinov	2
Žandov	4		

Z obcí Dubá, Dolní Libchava, Hamr, Horní Libchava, Horní Police, Jezvě, Lvová, Markvartice, Petrovice, Pihel, Radvanec, Sloup, Sosnová, Stráž pod Ralskem, Světlá pod Luží a Volfartice požádala o povolení k vystěhování svršků jedna osoba.

Nejčastějším cílem vystěhovalců byla Německá spolková republika, kterou zvolilo 213 osob, tedy přes dvě třetiny z celkového počtu. K tomuto číslu lze přiřadit ještě 3 osoby vystěhované do Západního Berlína. Na druhém místě je Německá demokratická republika (23 osoby) a na třetím Sjediněná federativní republika Jugoslávie (14 osob). Následuje USA (8 osob), Rakousko (7 osob), Holandsko (6 osob), Itálie a Švédsko (5 osob), SSSR (4 osoby), Polsko (3 osoby), Francie, Kanada, Kypr, Švýcarsko a Tunisko (2 osoby) a Austrálie, Řecko, Sýrie a Velká Británie (1 osoba). U třech osob není země, do níž se vystěhovaly, uvedena.

Na předních místech výčtu figurují německy mluvící země. Když dáme tuto skutečnost do souvislosti s předchozími údaji o místech,

ze kterých lidé odcházeli, nabízí se určité vysvětlení. Po poválečném odsunu určitá skupina Němců - starousedlíků na Českolipsku zůstala. Její početnost nelze odhadnout. V tradičních sklářských oblastech českolipského okresu to byli především tzv. specialisté. Jednalo se o kvalifikované skláře, jejichž úkolem bylo rozjet poválečnou výrobu skla a pomoci překlenout nedostatek českých odborníků a řemeslníků. S jejich odsunem se sice počítalo později, v řadě případů k němu nedošlo vůbec. Zůstali i jiní. Například lidé, na jejichž setrvávání v Československu měli zájem čeští zaměstnavatelé (levná pracovní síla) nebo životní partneri. Odsunem většiny Němců a setrváním některých tak docházelo k přetrhání rodinných svazků. Politické poměry v Československu a stabilizovaná ekonomická situace v západním Německu na konci šedesátých let mnohým rodinám umožnily, aby se znovu setkaly a rozhodly o svých dalších osudech. Tuto teorii zčásti dokládají německá příjmení žadatelů a žadatelek o vystěhování svršků do německy mluvících zemí. U jiných žadatelek příjmení napovídají, že ženy se za cizince provdaly a potom jej následovaly. Nejčastěji do Jugoslávie, ale také do Švédska, Sovětského svazu, ojedinele do „exotičtějších“ zemí (Kypr, Tunisko aj.) Legální vystěhovalectví na západ od našich hranic bylo za socialismu administrativně a finančně velmi náročné, v některých případech takřka vyloučené. Většina těch, co se rozhodli hledat domov jinde, volila raději emigraci. Údaje uvedené v rejstříku povolení k vývozu stěhovaných svršků však leccos napoví.

DOBÝVÁNÍ ŽELEZNÝCH RUD U VALTINOVA A KUNRATIC

Petr Hauránek

Obce Velký Valtinov a Kunratice nejsou zatím uváděny mezi četnými obcemi českolipského okresu, kde byly v minulosti dobývány železné rudy. B. Müller, který většinu území okresu téměř systematicky zmapoval a výskytům železných rud v pískovcích věnoval zvláštní pozornost, se o těžbě na území těchto obcí nezmiňuje (Müller 1929, 1933). Rovněž topografická mineralogie neobsahuje žádnou zmínku v této souvislosti (Kratochvíl 1957). Teprve v nové edici účelových map Českého geologického ústavu je na geologické mapě východně od Selského vrchu (k. 384 m) značka pro „proželeznělé a silicifikované pískovce, místy vytěžené“ (Pospíšil, Domečka red. 1998). Při hledání vhodného místa pro fotografický snímek vrchu Tlustec jsem narazil na další, dosud nepopsané dobývky. V této souvislosti začala nabývat na významu i skutečnost, že jedna z mnoha kunratických osad nese jméno Kugsloch (Plašil 1993). Výraz kuks, tj. horní podíl, se stával běžně součástí místního jména hornických osad či jejich částí. Nejbližší takový Kuksloch je u Křížan, další Kux je nedaleko Žitavy. Osadu Kugsloch není dnes snadné přesně lokalizovat, nakonec nejbliže pravdě budou Koch a Müller, kteří shodně takto označují skalnaté údolí s dnes zaniklým rybníkem východně od Kovářského vrchu (Koch 1925, Müller 1933).

Obě obce leží v Zákupské pahorkatině, v části Cvikovská pahorkatina. Pískovcový reliéf území je strukturně dedunační, převažují plošiny s místy zarovnaným povrchem, erozně rozčleněné. Vulkanity nejsou výrazné, nápadněji se projevují pouze Kovářský vrch a Dubina. Říční údolí jsou plochá, protékají jimi střední části toků Svítávka a Panenský potok (Demek a kol. 1987).

Území je z hlediska regionální geologie součástí české křídové

pánve, leží na jejím okraji v lužické faciální oblasti. Z úplného sledu svrchnokřídových sedimentů vycházejí na den březenské vrstvy ve facii kvádrových křemenných pískovců. Mocnost svrchnokřídových usazenin činí až 700 m, v podloží křidy pokračují slabě metamorfované horniny ještědského krystalinika. Z terciérních vulkanitů jsou významné především Kovářský vrch (k. 461 m, trachyt), Dubina (k. 467 m, tefrit), Klobouk (k. 398 m, čedič s.l.) a Kamenáč (k. 434 m, olivinický nefelinit). Dle Müllerovy mapy jsou ještě kromě několika drobných výskytů přítomné i žilné vulkanity. Nejzajímavější je složená žíla táhnoucí se od rybníka Valchy k jihu na Horku, sám autor však udává, že jde o údaj z druhé ruky. Kvartérní sedimenty jsou zastoupeny rozsáhlými sprašemi, plošně daleko menší jsou písčité šterky středního a spodního pleistocénu (Müller 1933, Pospíšil, Domečka red. 1998).

Zrudnění se dle Müllera vyskytuje jednak jako železnorudné žíly (Eisenerzgänge), což jsou proželednělé pískovce v tektonických poruchách, jednak v čedičových zvětralinách, kde má i hospodářský význam (Toneisenstein). Zrudnění prvního typu uvádí v okolí Skřivánku (k. 383 m), u Selského vrchu, na Klobouku a poblíž Teichhäuser (místní části Kunratic), výskyt druhého typu, případně dobývky, neuvádí vůbec, přitom zejména na valtínovském katastru jsou běžné.

Na území obou obcí jsem našel kromě drobných i několik větších povrchových dobývek, které sice nedosahují velikosti oněch na Bukové u Rynoltic či v okolí Horního Sedla, přesto jsou zajímavé. Jde především o Selský vrch (k. 384 m), kde mělké pinky jdou po vrcholu (obr. 2) a napříč byla zřejmě zaražena štola. Další dobývky jsou již klasické pinkové tahy na strukturách krušnohorského směru. Nejvýraznější je linie táhnoucí se po vrcholu k. 378 m (obr.3, 4) s pokračováním na k. 362 m. Největší pinky jsou na úbočí vrchu Horka (k. 362 m), jedna velká pak na okraji návrší 400 m z. od k. 377 m, jednotlivé menší pinky se pak nalézají porůznu v této pískovcové oblasti valtínovského katastru. Je zajímavé, že několik jich sleduje málo zřetelný výchoz vulkanitu podél jižního břehu rybníka Valcha. Tady je nutno poznamenat, že valchářská hlína může pocházet též z rozvětralých vulkanitů.

V katastru Kunratic jsou patrné menší neuspořádané dobývky na vrcholu Dubiny a na jejím z. úbočí. Domněnka o důlním díle na Dutém kameni je poměrně nová (Chvátal 1992), kromě toho několik

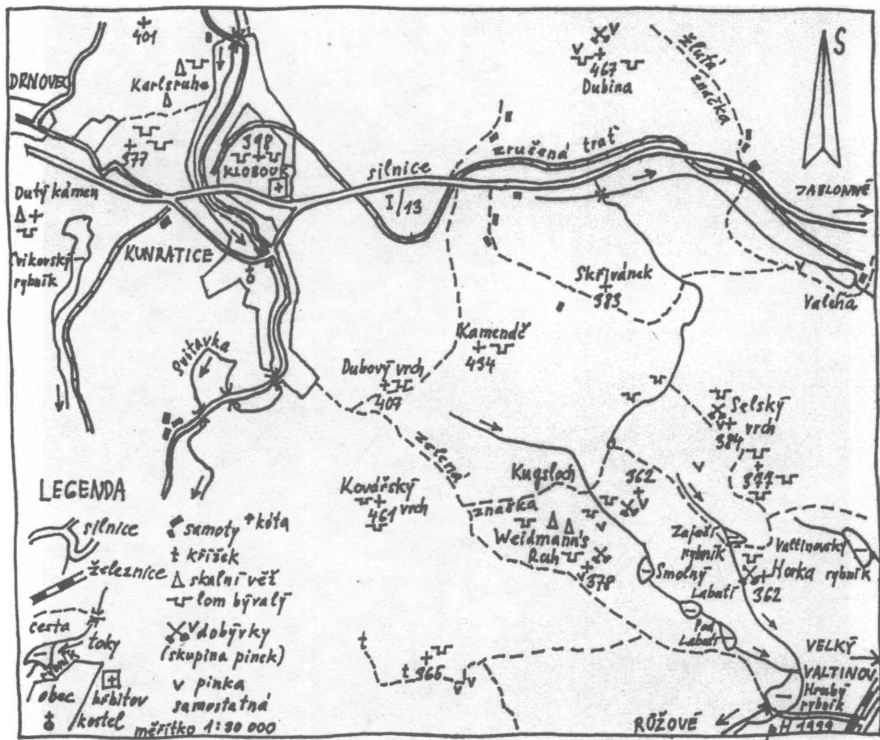
pinek sleduje příčnou vulkanickou strukturu v jižní části této přírodní památky. Typické vulkanickotektonické struktury jsou vyvinuty v oblasti Karlsruhe a na okrajích skal jihozápadně od nových kunratických rybníků, kde jsou některé koridory evidentně lidským dílem, tady je ale na místě opatrnost, zda se vůbec o dobývky jedná. V této oblasti tzv. Kunratického Švýcarska jsou lidské zásahy do skal více než obvyklé, ať již byly činěny pro větší slávu Boží nebo lidskou (Stein 1997).

Nově zjištěných dobývek železných rud v Lužických horách a jejich podhůří přibývá, mapa se postupně zaplňuje, ale v datování těchto starých důlních prací zůstává nejasno. Při nedostatku přímých archeologických dokladů jako je keramika a skrovnosti literatury i pramenů zbývají jako časové vodítko mnohdy jen návazné industriální stavby. S výjimkou pecí stála hutní zařízení jako jsou hamry a šmelcovny již mimo les v obcích a osudy těchto staveb lze snáze datovat. Pro těžbu valtínovskou i kunratickou mohl ze známých objektů sloužit hamr v Lindavě či šmelcovna v Jablonném. Ostatně nedostatek historických podkladů činí celou věc zajímavější a tím víc lákavou. Navíc se pak zvědavý zájemce dostane i na místa méně známá, ale stejně krásná jako vyhlášené turistické lokality. Kunratické Švýcarsko není již třeba vzlášť představovat, ale i některá místa valtínovských lesů se sráznými pískovcovými lomy jsou velmi romantická (obr.5). Zdá se, že již před lety i tam měli slušní lidé potíže, nápis v lomu Weidmannsrue je toho dokladem: *Der Wald ist die Ruh drum leise treten, lärmende Gäste sind ungebeten.*

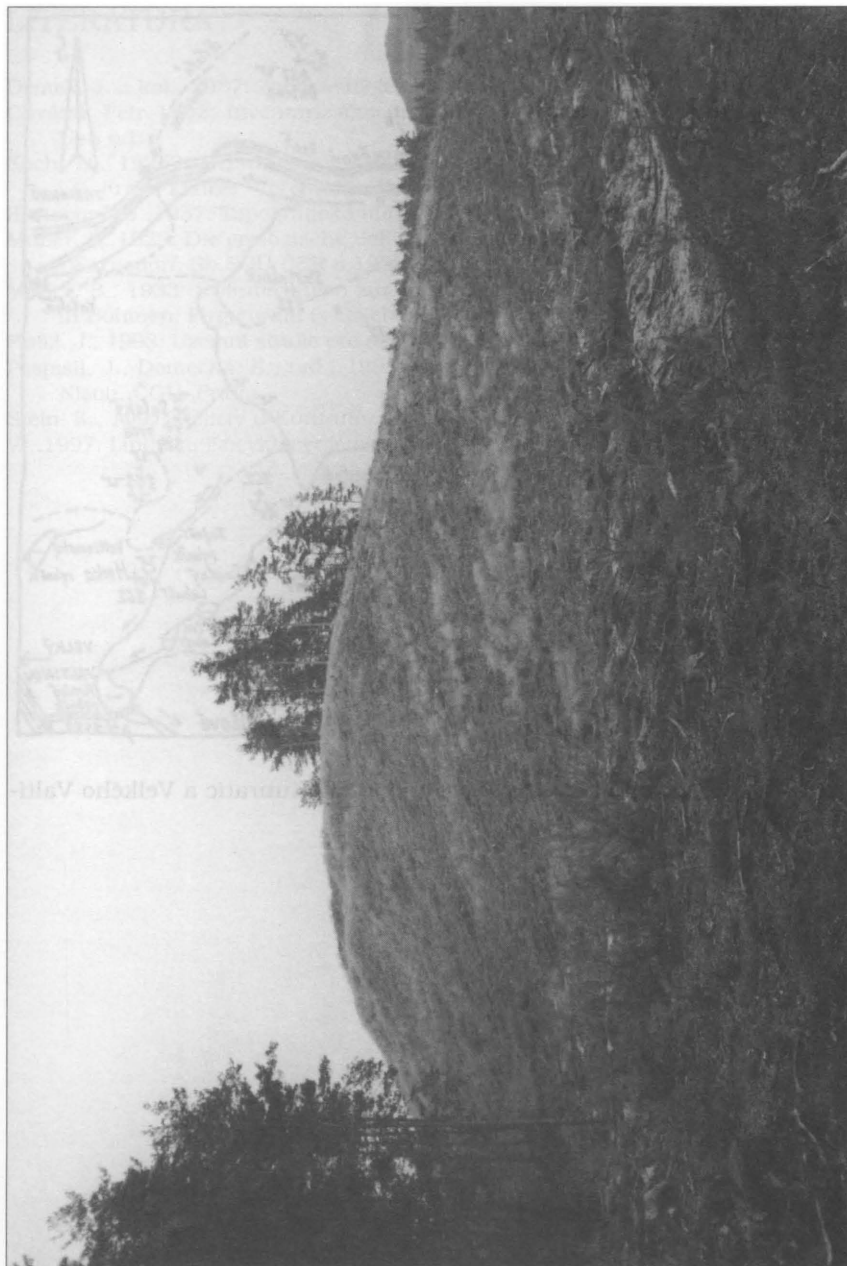

LITERATURA

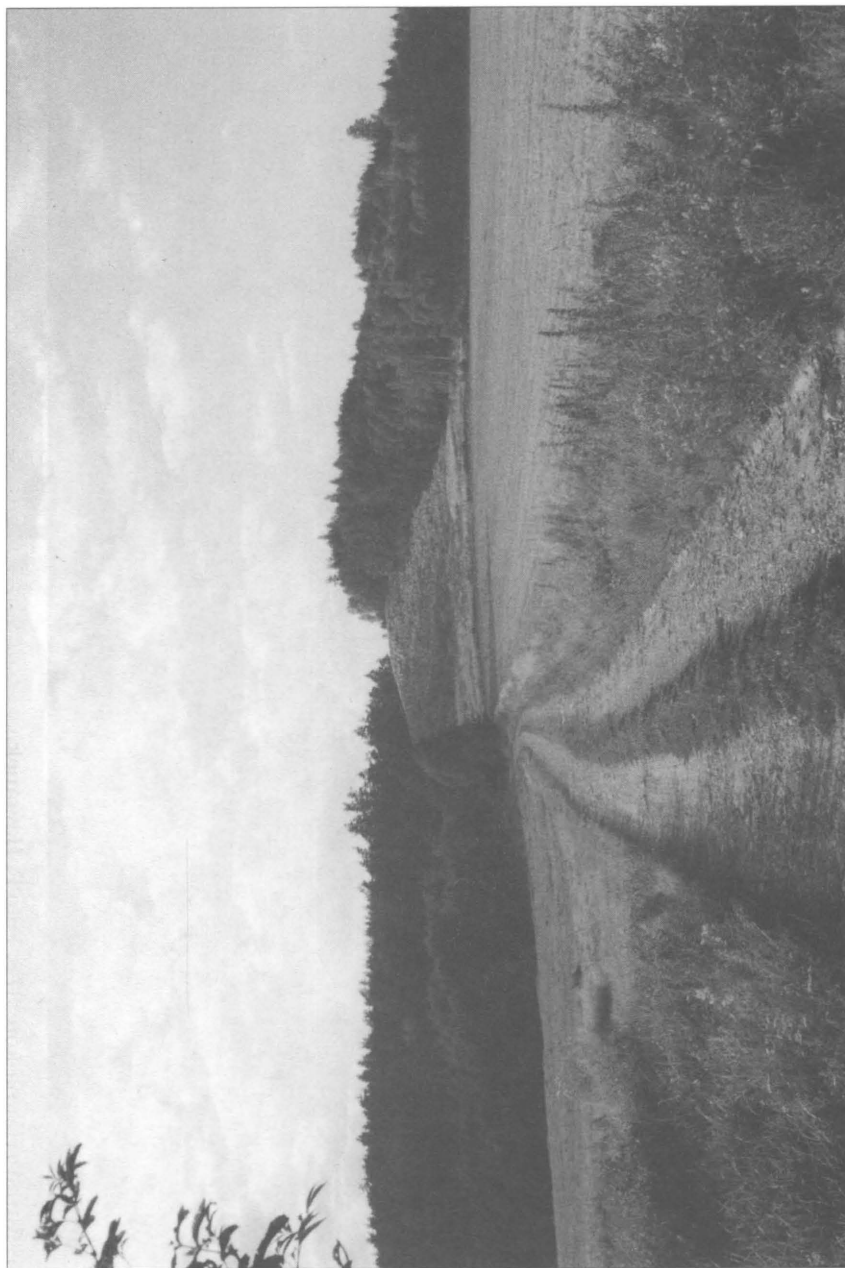
- Demek, J. a kol., 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia. Praha.
- Chvátal, Petr 1992: Inventarizační průzkum geologický CHPV Dutý kámen. ČÚOP, Ústí n.L.
- Koch, D., 1925?: Heimatkunde des Gerichtsbezirkes Deutsch- Gabel und Zwickau i.B. Freier Lehrer -Verein, Deutsch-Gabel.
- Kratochvíl, J.,1957: Topografická mineralogie Čech. NČSAV, Praha.
- Müller, B.,1929: Die geologische Sektion Deutsch-Gabel des Kartenblattes Rumburg-Warndorf. Sb.SGÚ ČSR 8,1928/29. Praha.
- Müller, B., 1933: Erläuterungen zur geologischen Karte des Bezirkes Deutsch-Gabel in Böhmen. Firgenwald 6. Reichenberg.
- Plašil, J., 1993: Územní studie pro obnovu vesnice Kunratice u Cvikova. SAUL Liberec.
- Pospíšil, J., Domečka, K., red., 1998: Geologická mapa ČR. List 03 -13 Hrádek nad Nisou. ČGÚ. Praha.
- Stein, K., 1997: Reliéf u Kunratic. Jizerské a Lužické hory 1 - 2/1998. Liberec.
- Vt.,1997: Lindava. Encyklopedie okresu - 177. Českolipský deník 12.12.1997.

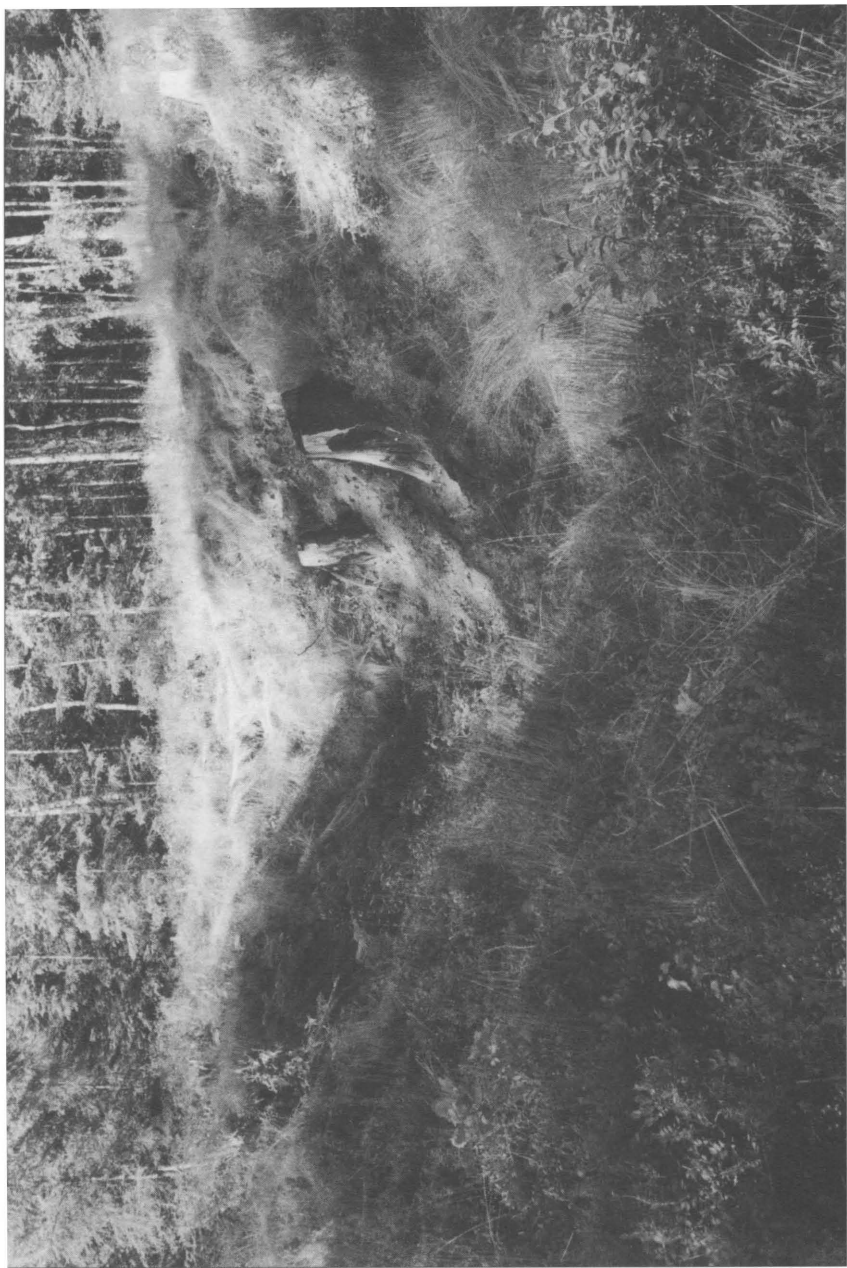
1. Plánek lokalit staré těžby železných rud v okolí Kunratic a Velkého Valtínova

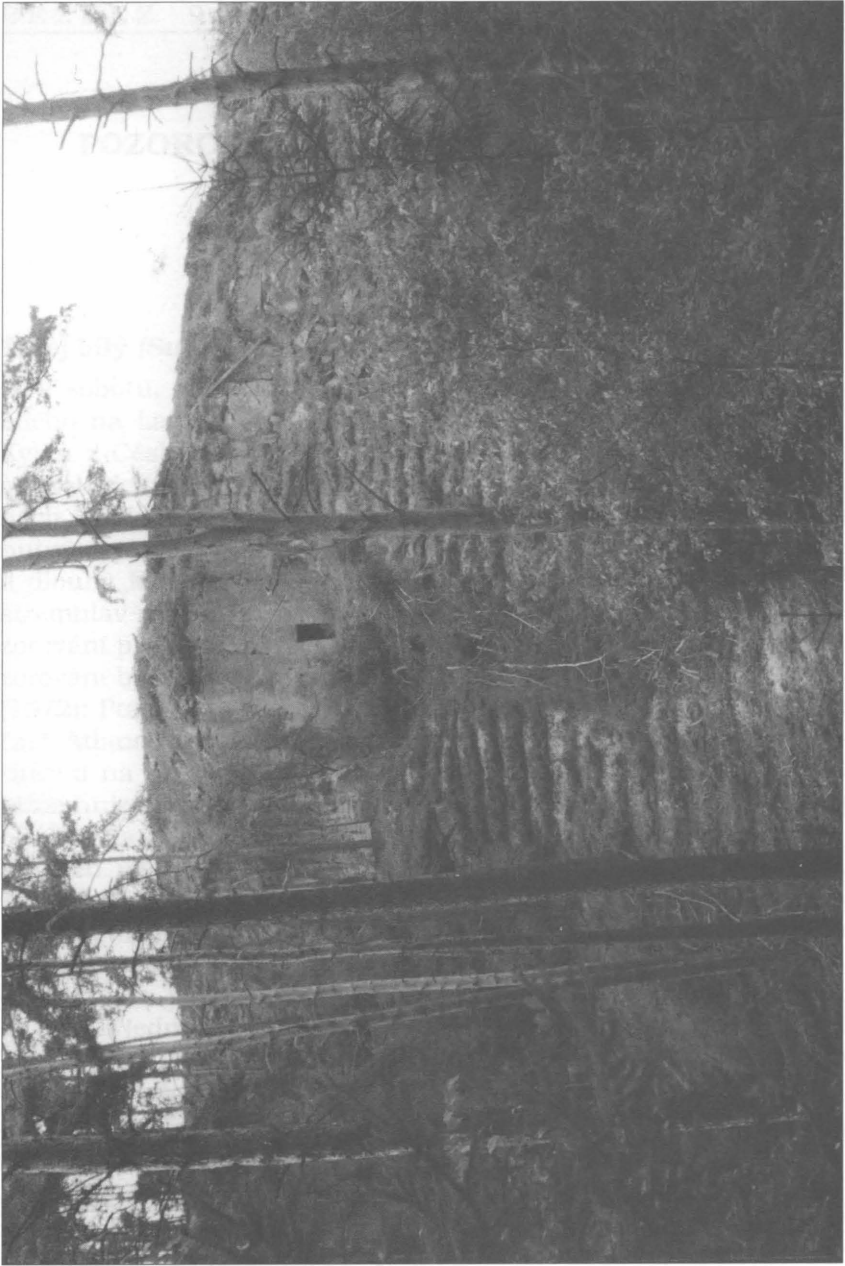
2. Selský vrch - kóta 384 m. Foto P. Havránek .

3. Kóta 378 - celkový pohled. Foto P. Havránek.

4. Kutná rýha na kótě 378. Foto P. Havránek.

5. Lom Weidmannsruhe. Foto P. Havránek.

POZOROVÁNÍ VÝZNAMNÝCH DRUHŮ PTÁKŮ

Miroslav Honců

Terej bílý (*Sula bassana*).

V sobotu, 15.5.1999 kolem 12.20 hod byl pozorován 1 ex. tereje bílého na Labi u Kněžic, okr.Litoměřice. Tereje pozoroval pan Jiří Kytka z České Lípy, rybář, myslivec a ochranář, člověk s dobrými ornitologickými znalostmi. Ten zde byl se dvěma kamarády na rybách. Podle popisu J. Kytky pták byl zhruba velikosti husy, měl mohutný špičatý světle modrý zobák, bílé tělo s černými špicemi křídel a dlouhý klínovitý ocas jako vlaštovka. Terej útočil na malé rybky střemhlav z výše asi 10 metrů. Během téměř dvacetiminutového pozorování pták uskutečnil 8-10 útoků, z toho třikrát byl úspěšný. Pozorování bylo ukončeno průjezdem parníku. Podle Hudce a Černého (1972): Ptáci I. Fauna ČSSR, str. 204-205 tento druh obývá severní část Atlantského oceánu, zasahuje až do Kanady do zálivu sv.Vavřince a na Newfoundland, Island, Faerské ostrovy a V. Británii. Nejbližší hnízdiště v Anglii a Irsku jsou vzdálena cca 1250 km k západu od ČR. Na naše území se jen vzácně zatoulává. Do roku 1972 byl zastížen na území ČR celkem třikrát: Doklad z počátku listopadu 1928 z Křekovic u Rakovníka se nachází ve sbírce Hořicové v NM v Praze, další jedinec, pocházející z malé sbírky ptactva místního rybářského spolku, ale bohužel bez bližších dat, se nachází v Semrádově sbírce v Havlíčkově Brodě. A konečně 9.12.1962 pozoroval V. Kozák jednoho neúplně zbarveného ptáka na rybníce u Záhlinic. Takže toto je pravděpodobně čtvrté zastížení v České republice a nejspíše prvé z jarního období.

Husa velká (*Anser anser*)

Neméně zajímavé je pozorování husy velké, 23.5.1999 - 1 ad. ex. se 4 juv. na Velkém Lhoteckém rybníce v chráněné krajinné oblasti

Kokořínsko. Husy pozoroval Michal Štěpánský z České Lípy, absolvent střední lesnické školy ve Šluknově, který je v současné době zaměstnán v českolipském muzeu ve funkci preparátora. Ten procházel po červené značce ve směru od Mělníka napříč celou chráněnou oblastí. Husy zastihl ráno po dešti, na vzdálenost asi 30 metrů, když vyjížděly z rákosí. Mláďata dosahovala velikosti asi poloviny dospělého ptáka. Pozorování na tak krátkou vzdálenost je podezřelé, neboť divoké husy většinou mají mnohem větší únikovou vzdálenost a tak vyvstává otázka, zda nešlo o záměnu. U rybníka však nejsou žádná stavení ani nikdo, kdo by zde choval domácí husy se zbarvením hus divokých. Na rybníce jsou porosty rákosin, kde se husy mohly schovat, takže jejich vyhníždění mohlo uniknout pozornosti. Bohužel se pozorování nepodařilo již nikomu jinému opakovat. Požádal jsem ihned ing. P. Lumpeho z Okresního muzea v Mělníce, dále pak ing. E. Šestákovou a Mgr. L. Berana ze Správy CHKO Kokořínsko aby údaj prověřili. Hlavně pracovníci Správy se zkoumání rybníka důkladně věnovali. Několikrát v různých dnech obešli rybník, vlezli i do porostu rákosin avšak bezúspěšně, ani moje návštěva začátkem června nebyla úspěšná. Je možné, že husy na rybníce vyhníždily, ostatně v jarních měsících je zde klid, později se vzrůstající návštěvností zřejmě z rybníka odpluly dolů po potoce, který má napojení až do Labe. Bohužel však nikoho nenapadlo je zde hledat.

Husa velká patřila k význačným druhům Českolipska. V minulosti tento druh hnízdil nejméně na 6 rybnících dokesko-holanské rybniční soustavy (Novozámecký rybník, Břehyně, Máchovo jezero, Jílek, Holanský a Dolanský rybník) a na Heřmanickém rybníce. Díky početným zprávám z minulosti můžeme sledovat téměř plynule osudy populace obývající Novozámecký rybník. Z nejrůznějších důvodů (rozvoj rekreace, rušení hnízdění, nízká reprodukční schopnost, apod.) se počet hnízdních lokalit rychle snižoval. Na Máchově jezeře zaniklo hnízdění hus kolem roku 1920, na Břehyni vytrvalo minimálně do roku 1937, na Dolanském rybníce resp. střídavě na Holanském rybníce bylo hnízdění nepravidelné a zaznamenáno ještě v letech 1981-1983. Posledním rybníkem, kde husy pravidelně hnízdily do roku 1959 a nepravidelně až do roku 1984 byl Novozámecký rybník. Od roku 1985 tedy husy v oblasti nehnízdí i když nadále protahují. Občas jsou zastíženy na krátkou dobu i v hnízdním období, např. v květnu 1998 (Novozámecký rybník, Dolanský rybník). Nejbližšími hnízdišti jsou přes 60 km vzdálené lokality německé,

nejbližší hnízdni lokalita v severozápadních Čechách (od roku 1998 Lenešický rybník) je asi 90 km vzdálená, lokality jihočeské jsou vzdáleny asi 120 km. Pozorování vyvedené rodiny na Kokořínsku může být předzvěstí opětného šíření druhu.

Orel mořský (*Haliaëtus albicilla*).

Uhynulý jedinec byl nalezen v podvečer 29.12.1998 na okraji obce Pertoltice u Mimoně poblíž starého koryta Panenského potoka, cca 200 metrů od okraje obce. Druhý den, 30.12.1998 v dopoledních hodinách byl orel donesen panu Selingerovi, mysliveckému hospodáři honitby, který ihned informoval příslušná místa - zavolal veterináře, podal zprávu do Okresního muzea v České Lípě. Orla prohlédla MVDr. Příkrylová, veterinářka z Mimoně. Orel neměl znaky vnějšího poranění. MVDr. Příkrylová vyslovila podezření na tuberkulosu, chtěla proto poslat orla na vyšetření, ale byla tu obava pana Selingera i moje, že pták bude při zkoumání rozřezán a zničen, posléze přistoupila na myšlenku, že orel nejspíše při nedostatku potravy pošel hlady. Orla jsem ještě tentýž den v odpoledních hodinách převzal, dovezl do České Lípy a předal Karlu Filipovi k preparaci. Orel je již vypreparovaný a uložený ve sbírkách OVM Česká Lípa. Orel nebyl bohužel před stahováním zvážen, odhad hmotnosti je asi 2 kg. Při stahování kůže nebyly nalezeny žádné broky v těle. Při bližším ohledání bylo zjištěno, že jde o mladého samce, o rozpětí 230 cm, nekroužkovaného, ve stáří cca do 3 let, s ještě plně bíle nevybarveným kostrčem. Orel byl značně podvyživený, obsah žaludku, ve kterém prakticky nebyly žádné zbytky potravy, byl zachován a spolu s kadaverem byl předán k rozboru Státnímu veterinárnímu ústavu ve Vratislavicích n. Nisou. Z předložené zprávy veterinárního ústavu vyjímám: Celková vyhublost, mírně zvětšená překrvená játra, překrvení ledvin, katar střev, plíce bez nálezu. Při bakteriálním vyšetření patogeny nezjištěny. Byla však zjištěna červivost střev r. *Trichuris sp.* Závěr vyšetření: silná střevní červivost (*Trichuris sp.*), zánět ledvin. Na zprávě je podepsán ředitel veterinárního ústavu MVDr. Oldřich Matouch, CSc.

Patrně jde o tentýž exemplář, který byl podle ing. Zd. Vitáčka pozorován 11. 12. 1998 na poli vpravo od silnice Mimoň - Stráž pod Ralskem, neschopný letu na delší vzdálenost. Pokus o jeho odchycení byl neúspěšný. Je to v krátké době, v rozpětí několika měsíců, již druhý orel mořský ze širší oblasti, který byl poškozen, resp. uhy-

nul. (Prvý byl postřelen 17.10.1998 u rybníka Žabakor na Mnichovohradištsku, má 21 broků v těle a je v současné době umístěn v zoologické zahradě v Liberci. Orel má poškozené jedno oko, má problémy se stabilitou a může být poškozený i jeho mozek, veterináři proto jeho operaci nedoporučují. Podle vyjádření pracovníka zoologické zahrady v Liberci p. Štovička orel si zvyká na lidi, je klidnější a protože se jedná o samici, hledá se jí samec, aby vznikl chovný pár). Zdá se, že oba orli nejsou z českolipské populace orlů mořských, neboť ti se v roce 1999 pokusili o hnízdění ve dvou párech (v jednom případě po předchozím okroužkování ing. Kurkou byla pravděpodobně vyvedena 2 mláďata, ve druhém případě bylo hnízdo opuštěno v ranných stádiích hnízdění). Dokonce i v oblasti Žabakoru jsou v současné době pozorováni dva jedinci orlů mořských. Je tedy pravděpodobné, že zdejší malá populace orlů mořských je posilována z blízkých německých hnízdišť.

PRALOUKY NA ČESKOLIPSKU

Martin Benda

Věnováno památce libereckého botanika Dr. Tomáše Sýkory, který mne k tomuto tématu přivedl

Vzhledem ke skutečnosti, že Českolipsko představuje přírodně velmi mnohotvárnou oblast, a to ať již z hlediska geologického, geomorfologického či klimatického, tak následně i botanického a zoologického, neutuchá zájem přírodovědců o jeho podrobné poznávání. Zejména disciplíny zabývající se živými složkami přírody jsou průběžně obohacovány novými objevy, zjištěními, tušením či poznáním souvislostí. Nelze opomenout dlouhodobou píli a znalosti našich předchůdců, kteří prováděli svá pozorování již v druhé polovině minulého století, nelze mlčky přejít kvantum mnohdy pro nás překvapivých nálezů z počátku 20. století. Některé partie našeho regionu ale čekaly na své objevitele, možná znovuobjevitele, až do konce tohoto tisíciletí.

Jedním z dosud ne příliš častých pojmů v regionálním bádání na Českolipsku v širším pojetí je pojem „pralouka“. Sýkora tak označuje lokalitu lučního charakteru, nebo alespoň rozsáhlejší světlinu v jinak poměrně kompaktním lesním porostu tzv. pohraničního hvozdu, jejíž vzhled a porostový charakter nedoznal za posledních několik tisíc let zásadnější změny. Důvodem vzniku a trvání takového stanoviště byla patrně dlouhodobá působnost velkých zvířat (býložravců), jejichž životní projevy jsou vázané na prameniště a mokré travní porosty, tedy napajedla, pastviny a kaliště. Tímto způsobem vzniklá a diferencovaná stanoviště mohla být refugii organismů vázaných na bezlesé prostory a mohla si tak podržet druhovou a charakterovou kontinuitu i po mnoho tisíc let (prakticky od posledního trvalého bezlesí na konci glaciálu). S ohledem na potenci-

ální stáří popisovaných lokalit nepřekvapí bohatá druhová diversita organismů, na „praloukách“ se vyskytujících.

V poslední době se podařilo zjistit (objevit?) a alespoň v základu prozkoumat ve fytogeografickém okrsku 53a - Českolipská kotlina několik podobných lokalit, s jichž representanty si tímto dovoluji seznámit.

Řazení druhů je zpracováno v souladu s Červeným seznamem ohrožené květeny ČR-2. verze (1995) v kategoriích C1, C2 a C3, pro kategorii C4 dle materiálu Holub 1996. Údaje týkající se čeledi Orchidaceae byly již dříve poskytnuty a použity (Honců 1995).

Provodínská pralouka

Lokalita se rozkládá na k. ú. Provodín, SV od Lysé skály v nadmořské výšce 284–300 m - posice 5353/41 ochrannářského mapování - lokální zrašelinění (známé již v minulosti viz pomístní název nedaleké posice „Schwarze Erde“), plocha předělena 2 hlubokými kolejemi zemědělských mechanismů (do 30 cm hloubky) v S části, při J okraji malé rigoly hloubky do 20 cm, Z okraj vymezen zarostlým remízem, V přechod do křovinatého porostu blízkého sv. *Salicion cinerea*.

Velkou část lok. pokrývají porosty sv. *Molinion*, postupně se zvyšující se hladinou spodní vody přecházejí do sv. *Calthion*. Na mikrolokalitách s opakovaným narušením povrchu (v kolejích cesty) se fragmentárně vytvořila spol. blízká ass. svazu *Caricion davallianae*.

Při primárním nálezu lokality v r. 1987 (s Dr. Sýkorou) a při pochůzkách v letech následujících jsem zde zjistil m. j. výskyt těchto ohrožených druhů vyšších rostlin:

C 1 - kriticky ohrožené druhy

přeslička různobarvá - *Hippochaete variegata* (cat. Sýkora)
vrba plazivá - *Salix repens* s. s. (12 ex.)

C 2 - silně ohrožené druhy

bařička bahenní - *Triglochin palustre* (cca 100 ex.)
hadí jazyk obecný - *Ophioglossum vulgatum* (15 ex.)
kruštík bahenní - *Epipactis palustris* (cca 800 ex.)
ostřice Davallova - *Carex davalliana*
ostřice příbuzná - *Carex appropinquata*

ostřice šupinoplodá - *Carex lepidocarpa*
tolije bahenní - *Parnassia palustris* (30 ex.)

C 3 - ohrožené druhy

hadí mord nízký - *Scorzonera humilis* (12 ex.)
kozlík dvoudomý - *Valeriana dioica* (cca 100 ex.)
ostřice Hartmanova - *Carex hartmanii*
pětiprstka žežulník pravá - *Gymnadenia conopsea* subsp. *conopsea* (3 ex.)
prstnatec májový pravý - *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* (cca 300 ex.)
přeslička větevnatá - *Hippochaete ramosissima* (cat. autor)

C 4 - druhy vyžadující další pozornost

bradáček vejčitý - *Listera ovata* (cca 100 ex.)
ostřice latnatá - *Carex paniculata*
ostřice žlutá - *Carex flava*
prvosenka jarní pravá - *Primula veris* subsp. *veris* (cca 300 ex.)
prvosenka vyšší - *Primula elatior* (cca 200 ex.)

Lokalita je v současné době botaniky uznávána za jednu z nejcennějších toho druhu v severních Čechách.

Stružnická pralouka

Lokalita se rozkládá na k. ú. Česká Lípa–Dolní Libchava, V od Stružnice na rovinaté ploše, nadm. výška 250 m - pozice 5352/22 ochrannářského mapování - rozloha cca 0,8 ha - J část přiléhající k lesním porostům sv. *Alnion glutinosae* se zvýšenou hladinou spodní vody, S hranici tvoří těleso silničního náspu u paty s drenážním rigolem.

Plocha v minulosti patrně využívána jako občasná louka. Porosty blízké ass. svazu *Violion caninae*, J směrem přechod k ass. podsv. *Calthenion*.

Při primárním nálezu lokality v r. 1984 a při pochůzkách v letech následujících jsem zde zjistil m. j. výskyt těchto ohrožených druhů vyšších rostlin:

C 2 - silně ohrožené druhy

hadí jazyk obecný - *Ophioglossum vulgatum* (10 ex.)

tolije bahenní - *Parnassia palustris* (3 ex.)

C 3 - ohrožené druhy

hadí mord nízký - *Scorzonera humilis* (7 ex.)

kozlík dvoudomý - *Valeriana dioica* (cca 20 ex.)

prstnatec májový pravý - *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* (cca 200 ex.)

všivec ladní - *Pedicularis sylvatica* (15 trsů)

C 4 - druhy vyžadující další pozornost

bradáček vejčitý - *Listera ovata* (cca 20 ex.)

čertkus luční - *Succisa pratensis*

prvosenka jarní pravá - *Primula veris* subsp. *veris* (cca 30 ex.)

prvosenka vyšší - *Primula elatior* (cca 50 ex.)

prstnatec Fuchsův - *Dactylorhiza fuchsii* (15 ex.)

Lokalita je registrována OŽP OÚ Česká Lípa jako genofondová plocha a je na ní prováděno managementové hospodaření ve spolupráci s ČSOP.

Pralouky pod Ortelem

Plocha západ - lokalita se rozkládá na k. ú. Sloup v Čechách, V od Radvaneckého rybníka, nadm. výška 320 m - posice 5352/41 ochrannářského mapování - rozloha cca 1,1 ha. S hranici tvoří silnice Sloup - Svitava, J pak bezejmenná vodoteč s olšinou. Lokalita je předělena nepříliš funkčními drenážními rigoly na 3 díly. Převládají společenstva podsv. *Filipendulenion* až *Calthenion*, lokálně se prosazují ass. blízké sv. *Caricion fuscae*.

Při primární obchůzce lokality (na popud ing. P. Rychtaříka ze Stráže pod Ralskem) v červnu 1994 a při pochůzkách v letech následujících jsem zde zjistil m. j. výskyt těchto ohrožených druhů vyšších rostlin:

C 1 - kriticky ohrožené druhy

vrba plazivá - *Salix repens* s. s. (2 ex.)

C 2 - silně ohrožené druhy

ostřice Davallova - *Carex davalliana* Sm.
tolije bahenní - *Parnassia palustris* (3 ex.)

C 3 - ohrožené druhy

hadí mord nízký - *Scorzonera humilis* (cca 50 ex.)
kozlík dvoudomý - *Valeriana dioica* (cca 100 ex.)
prha arnika - *Arnica montana* (5 ex.)
prstnatec májový pravý - *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* (cca 100 ex.)
všivec ladní - *Pedicularis sylvatica* (50 trsů)

C 4 - druhy vyžadující další pozornost

bradáček vejčitý - *Listera ovata* (cca 10 ex.)
čertkus luční - *Succisa pratensis* (cca 20 ex.)
krušík širolistý - *Epipactis helleborine* (2 ex.)
ostřice žlutá - *Carex flava*
prvosenka jarní pravá - *Primula veris* subsp. *veris* (cca 30 ex.)

Při revizi sběrového materiálu z lokality se mezi dalšími položkami objevil ex. *Carex dioica* (C1!)

Plocha východ - lokalita se rozkládá na k. ú. Lindava, JZ vrchu Ortel, nadm. výška 330 m - posice 5352/41 ochrannářského mapování - rozloha cca 2 ha. S hranicí tvoří silnice Sloup–Svitava. Lokalita je na drobném lokálním rozvodí. Převládají společenstva podsv. *Calthention*, přecházející v J části lok. do as. blízké sv. *Violion cantinae*.

Při primárním nálezu lokality v červnu 1994 a při pochůzkách v letech následujících jsem zde zjistil m. j. výskyt těchto ohrožených druhů vyšších rostlin:

C 2 - silně ohrožené druhy

hadí jazyk obecný - *Ophioglossum vulgatum* (cca 200 ex.)
tolije bahenní - *Parnassia palustris* (15 ex.)

C 3 - ohrožené druhy

hadí mord nízký - *Scorzonera humilis* (cca 80 ex.)
kozlík dvoudomý - *Valeriana dioica* (cca 100 ex.)

pětiprstka žežulník pravá - *Gymnadenia conopsea* subsp. *conopsea* (1 ex.)

prstnatec májový pravý - *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* (cca 300 ex.)

přeslička větevnatá - *Hippochaete ramosissima* (cca 20 ex.)

všivec ladní - *Pedicularis sylvatica* (50 trsů)

C 4 - druhy vyžadující další pozornost

bradáček vejčitý - *Listera ovata* (cca 300 ex.)

čertkus luční - *Succisa pratensis* (cca 20 ex.)

pcháč různolistý - *Cirsium heterophyllum* (20 ex.)

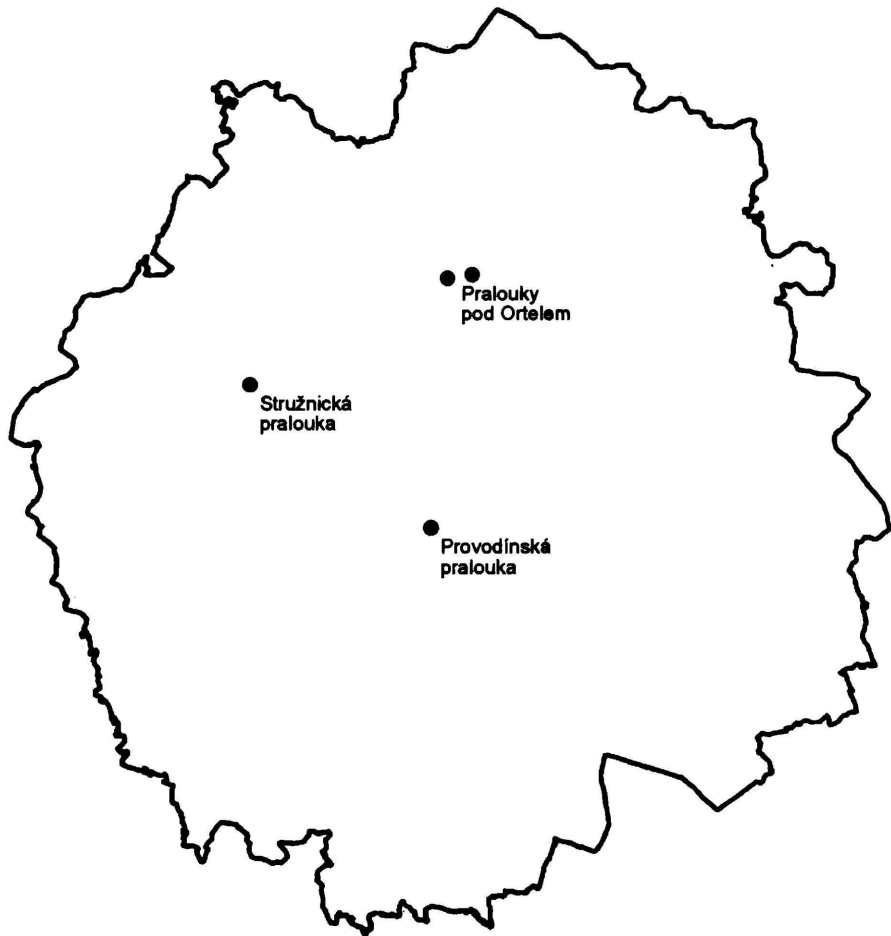
prvosenka jarní pravá - *Primula veris* subsp. *veris* (cca 30 ex.)

ZÁVĚR

Na Českolipsku se podařilo zjistit několik lokalit označovaných jako „pralouka“ s výskytem mnoha ohrožených druhů vyšších rostlin. V tomto příspěvku seznamuje autor s dílčími výsledky průzkumů na praloukách u Provodína, Stružnice a pod Ortelem (mezi Sloupem v Čechách a Svitavou).

LITERATURA

- ANDERS, J. 1911: *Die Pflanzenwelt*. In HANTSCHER F. *Heimatskunde des politischen Bezirkes B. Leipa*, B. Leipa, 65–97
- BENDA, M. et SÝKORA, T. in BENDA, HONCŮ, SLÁDKOVÁ et SÝKORA 1988: *Zpráva o přírodovědné hodnotě lokality Provodín – botanická část*, dep. ZO ČSOP 01, Česká Lípa, 1–10
- HOLUB, J. et al. 1995: *Červený seznam ohrožené květeny ČR - 2. verze* – ČBS, Praha
- HOLUB, J. 1996: *Dodatkové kategorie Červeného seznamu ohrožených vyšších rostlin České republiky (A3 a C4) – Severočes. přír., Litoměřice*, suppl. 9:29–34
- HONCŮ, M. 1995: *Vstavačovité (Orchidaceae) Českolipska – Bezděz, Česká Lípa*, 3:91–167
- KOLBEK, J. et NEUHÄUSLOVÁ, Z. 1982: *Seznam vyšších rostlin...* – BÚ ČSAV, Průhonice

Poloha uváděných lokalit vzhledem k rozloze okresu Česká Lípa.

Z P R Á V Y

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV ČESKÁ LÍPA V NOVÉ BUDOVĚ

Okresnímu archivu spolu s okresním vlastivědným muzeem byla koncem roku 1960 přidělena do společného užívání budova bývalého českolipského augustiniánského kláštera. Albrecht z Valdštejna ji dal postavit v roce 1627 a původní význam si podržela do roku 1950. Okresní archiv na základě vzájemné dohody užíval přízemí jižního a západního křídla klášterní budovy. Po zrušení všech poboček a provedení svozů archivního materiálu se ukázalo, že kapacita depozitářů bude nedostačující. V roce 1970 dostal archiv do užívání, opět společně s muzeem, renesanční zámek ve Stvolínkách - obci vzdálené asi 14 km na západ od České Lípy. Z hlediska klimatických poměrů byl klášter pro uložení archiválií celkem vyhovující, ve stvolíněckém depozitáři nebylo instalováno topení ani osvětlení a písemnosti zde byly vystaveny působení plísni a enormnímu kolísání teplot. Až do roku 1991 prováděl archiv na zámku ve Stvolínkách zprvu rozsáhlé, později drobnější rekonstrukční práce. Jimi usiloval jednak o záchranu památkově chráněného objektu, jednak o vybudování vyhovujících depotů. Mezi archivem a muzeem se díky těsnému sousedství rozvinula čilá a plodná spolupráce, v průběhu let pak byla navázána mnohá pracovní i osobní přátelství. K určitému posunu ve vztazích mezi oběma institucemi došlo koncem osmdesátých let. Tehdejší ředitel muzea Petr Svoboda argumentoval tím, že muzeum nemá dost místa, a snažil se dosáhnout vystěhování archivu z kláštera. Při diskusích o novém využití budovy okresního výboru KSČ podal návrh, aby suterén a část přízemí připadly archivu, zbytek umělecké školet. Návrh ředitele muzea byl zamítnut, nicméně ředitelce archivu bylo uloženo, aby k přestěhování vytypovala jiný vhodný objekt. Budovy, které by ze stavebního hlediska potřebám archivu nejlépe vyhovovaly, se však ONV do vlastnictví nepodařilo získat.

Rok 1990 byl rokem vskutku převratných společenských změn. Mezi nejpodstatnější patřila náprava politických křivd a s tím souvi-

sející restituce majetku. 24. června 1990 zaslal provinciál Řádu sv. Augustina P. Černý dopis, ve kterém upozornil, že řád bude požadovat uvolnění prostor kláštera. Úmysl požádat o navrácení majetku znovu potvrdil při své osobní návštěvě a zároveň upřesnil, že řád nebude pro svoji činnost potřebovat celý klášter. Vedoucí odboru kultury ONV Marie Ševelová po dohodě s ředitelem OMV Petrem Svobodou pak pravděpodobně předložili návrh, aby řád nárokoval tu část kláštera, ve které byl dosud uložen archiv. Zájmy archivu při tomto jednání totiž nikdo nezastupoval. Na základě zákona č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a Arcibiskupství olomouckého ve znění zákona č. 338/1991 Sb., se od 1. srpna 1991 vlastníkem kláštera stala Česká provincie Řádu sv. Augustina. Smlouvou z 15. ledna 1992 jej pronajala Okresnímu vlastivědnému muzeu v České Lípě a dala souhlas k podnájmu jeho části Okresnímu archivu v České Lípě. Nájemní smlouva byla uzavřena v souladu s výše uvedenými restitučními zákony na dobu deseti let. Stvolínecký zámek byl jako tzv. historický majetek v roce 1992 navrácen obci. Obec dva roky zvažovala možnost vyřešit svoji tíživou finanční situaci jeho prodejem. Hledání vhodného objektu, do něhož by se mohl archiv nebo jeho část přemístit, pokračovalo. Vedení okresního úřadu zkoumalo možnost využít některou ze staveb v bývalém vojenském výcvikovém prostoru Ralsko, zámek v Horní Libchavě aj. Stále zřetelněji se ukazovalo, že úprava a přestavba nabízených budov by byla nákladná, nerentabilní.

Českolipský archiv nebyl jediným archivem umístěným v budovách, které se staly předmětem restitucí. Značná část archiválií byla navíc uložena ve zcela nevyhovujících prostorách s velmi špatnými klimatickými poměry. Situaci v českém archivnictví, zejména pak na úseku prostorového a technického vybavení, se na popud archivní správy začalo zabývat ministerstvo vnitra a posléze i vláda. Byla vypracována *Rámcová koncepce řešení prostorových a technických problémů státních archivů a archivů měst na území České republiky*. Dne 27. května 1992 přijala vláda České republiky k rámcové koncepci usnesení č. 385, v němž mimo jiné uložila přednostovi Okresního úřadu v České Lípě uplatnit v letech 1994 a 1995 vůči ministerstvu vnitra a ministerstvu financí požadavky na řešení prostorových problémů okresního archivu. Protože se v okresním městě nenašla budova vhodná k adaptaci, usnesení vlády vlastně znamenalo zahájit výstavbu účelové archivní budovy. Okresní úřad zpracoval harmo-

nogram, který počítal se zahájením vlastní realizace stavby v roce 1994. Přednosta ing. Petr Veltrubský nechal v roce 1992 zhotovit projektovou studii a požádal ministerstvo financí o přidělení účelové dotace již v roce 1993. Žádost ministerstvo zamítlo. V té době se v českém archivnictví udála velká změna. Mnohé okresní úřady nečekaly na pokyn „shora“ a samy iniciovaly opravy, přestavby a výstavby archivních budov. Zásadní obrat v postoji zřizovatelů k archivům a jejich potřebám zapříčinilo několik faktorů: mimořádně velký zájem veřejnosti o archiválie související s probíhajícími rehabilitacemi, restitucemi a privatizacemi, změny v personálním složení úřadů a v neposlední řadě „osvětová kampaň“ ředitele archivní správy Ministersva vnitra ČR PhDr. Oldřicha Sládka určená přednostům a kancléřům okresních úřadů.

V průběhu let 1992 až 1993 se kritická situace českolipského archivu ještě zhoršila. Rušením a transformací různých podniků, úřadů a institucí vrostlo množství přijímaných archiválií a tím došlo k vyčerpání ukládacích rezerv na centrálním pracovišti. Ukládání archiválií ve Stvolínkách nebylo optimální - depozitáře naprosto postrádaly osvětlení a vytápění, byly příliš vlhké, zhoršující se dopravní spojení znesnadňovalo vyhledávání a předkládání archivního materiálu. Nová česká vláda Václava Klause zprvu účelové dotace na řešení prostorových problémů okresních archivů neposkytla a uložila okresním úřadům mobilizovat vlastní finanční rezervy.

Teprve v roce 1994 se záležitosti kolem archivu daly do pohybu. Okresní úřad v České Lípě uzavřel s Obecním úřadem ve Stvolínkách nájemní smlouvu. Zámek byl ponechán v užívání archivu a muzeu, obec měla zaručený příjem 140 000 Kč ročně. Jako přímý investor stavby projednal s městským úřadem směnu pozemků (pozemek před kulturním domem Crystal za pozemek v jihozápadní části sídliště Střelnice) a zadal projektové organizaci Petra Holubce zpracování realizační projektové dokumentace. 15. června vydal Městský úřad v České Lípě územní rozhodnutí č. 76/94 o umístění stavby. Veřejná obchodní soutěž na zhotovení stavby byla vyhlášena na jaře 1995, hodnoceny byly čtyři nabídky a zvítězila českolipská stavební firma Gedos, ačkoliv její nabídková cena byla nejvyšší. Přitom je pozoruhodné, že nabídková cena Gedosu byla zhruba o 6 miliónů Kč nižší než předpokládaná cena projektanta. Výsledky výběrového řízení neuspokojily jednu ze zúčastněných firem. Její odvolání na ministerstvo pro hospodářskou soutěž oddálilo samotné za-

hájení stavby. Koncem října vydal Městský úřad v České Lípě stavební povolení a okresní úřad uzavřel s Gedosem smlouvu o dílo. Do konce roku bylo proinvestováno zhruba 5,6 miliónu Kč. V následujícím roce měla být stavba dokončena. Stavební práce se zpočátku realizovaly vcelku uspokojivým tempem. V listopadu 1996 byl objekt již zastřešen. Okresní úřad obdržel v roce 1996 poprvé státní účelovou dotaci ve výši 4 470 000 Kč, sám však mohl na stavbu vynaložit pouze 214 000 Kč. Předpokládalo se, že stavba bude dokončena v roce 1997 a archiv zahájí stěhování. Okresní úřad dostal další dotaci ve výši 5 miliónů Kč, avšak v důsledku restriktivních opatření Klausovy vlády nemohl uvolnit částku větší než 3 milióny Kč, a tak se stavbu opět nepodařilo dokončit. V druhém pololetí roku práce na stavbě takřka ustaly, nepatrné množství pracovníků firmy staveniště spíše střežilo před rozkrádáním. Počátkem roku 1998 dodavatel garantoval dokončení stavby do konce prvního pololetí. V červenci bylo zahájeno předávací řízení, v jehož průběhu se ukázalo, že stavba vpodstatě k převzetí investorem připravena není: venkovní úpravy včetně oplocení nebyly provedeny, nebyly dokočeny telefonní rozvody a ústředna, interiéry vykazovaly řadu více či méně závažných nedodělků a závad. Jejich odstranění se vlekl až do 4 října, kdy byla stavba zkolaudována. 5 října 1998 převzal archiv novostavbu do užívání. Na stavbu bylo celkem vynaloženo 24 172 169 Kč, z toho 13 202 169 Kč investoval okresní úřad a 10 970 000 činila účelová dotace. Gedos v závěru převzal od krachující firmy Lineta - Severočeská dřevařská společnost dodávku regálové konstrukce. Regály jsou ve všech patrech kvůli optimálnímu využití prostoru zhotoveny na míru z ocelových nosných částí a dřevěných roštových polic. Jejich úložná kapacita činí 4 465 běžných metrů a po nastěhování byla využita zhruba na 65 %.

V jarních měsících roku 1998 bylo vcelku jasné, že se archiv bude do konce roku stěhovat, a proto archiváři zahájili přípravné práce. Na obou pracovištích uložili veškeré archiválie do kartónů, provedli fyzickou kontrolu a revizi lokačních seznamů a poté lokační údaje převedli do počítače. Se značnou pozorností a pečlivostí byl zhotoven plán, podle kterého se měly na novém pracovišti ukládat fondy do depozitáře. Některé fondy zčásti uložené ve Stvolínkách a zčásti v České Lípě se podařilo scelit. V červenci začali odbornou knihovnu balit do beden od banánů. Nejprve se sbalily nejméně používané a duplicitní tisky, poté běžně dostupná literatura, regio-

nální a žádané publikace se balily až po uzavření archivu. V rámci příprav ke stěhování odborní pracovníci navštívili okresní archivy v Semilech, Mladé Boleslavi, Liberci, Příbrami, Berouně, Strakonících a Českých Budějovicích. Nasbírali tak cenné zkušenosti týkající se stěhování, vybavení depozitářů, odborných dílen, badatelen a kanceláří. Od 5. října 1998 byl archiv uzavřen pro veřejnost. Archiváři pracovali na uvolnění prostor potřebných pro hladké přestěhování archiválií, odklízeli a balili vybavení momentálně nepotřebné, vyklidili všechny spojovací komunikace v depozitářích a část věci (manipulační vozíky, prázdné kartóny, desky, vydané publikace) převezli do novostavby. Očíslovali nové regály a důkladně prodjednali plán stěhování s již vybraným přepravcem. Pomocný personál prováděl uklid depozitářů a knihoven na novém pracovišti. Všechny tyto práce byly dokončeny do 16. října 1998.

Vlastní stěhování bylo zahájeno v pondělí 19. října 1998. Zajišťovala jej pražská firma Čedan manželů Češpivových. Ukázalo se, že čas věnovaný důkladným přípravám nebyl časem promarněným. Archiváři se rozdělili na dvě pracovní skupiny. Skupina ve starém archivu kontrolovala co a v jakém pořadí se nakládá do přepravních kontejnerů, dohlížela na bezpečnost a správné označení přepravovaného materiálu, skupina na novostavbě řídila ukládání kartonů na regály a přitom již sestavovala předběžné lokační seznamy. Nakládku a vykládku archiválií prováděli brigádníci, které si Čedan najal prostřednictvím Úřadu práce v České Lípě. Plán ukládání se bez obtíží dařilo realizovat a práce probíhaly plynule. Fondy jsou utříděny tématicky, uvnitř skupiny pak abecedně. U tzv. živých fondů bylo pamatováno na přírůstky. Do přízemí se umístily fondy zinventarizované a badatelsky nejvíce využívané, do druhého podlaží zbylá část zinventarizovaných fondů a nezpracované fondy a sbírky, jejichž zpřístupnění se v nejbližších letech plánuje a třetí podlaží je určeno pouze nezpracovanému archivnímu materiálu. V průběhu vlastního stěhování bylo tedy prováděno utřídění fondů podle typu a místa vzniku, eventuálně sjednocení těch fondů, které byly původně uloženy na dvou pracovištích a které se nepodařilo sloučit před stěhováním. Stěhování bylo završeno přesunem odborné knihovny, na úplný závěr zaměstnanci Čedanu převezli knihovní skříně a ze Stvolínek několik kusů starobyklých skříní s mapami a obyvatelskými kartotékami. Přesun nábytku a ostatního vybavení firma Čedan neprováděla, neboť její služby byly drahé. Stě-

hování archiválií a knihovny bylo dokončeno ve čtvrtek 19. listopadu, tedy přesně za měsíc. Okresní úřad Čedanu zaplatil 854 000 Kč. Se službami této firmy byli českolipští archiváři spokojeni. Škody způsobené na zařízení a budově byly vcelku zanedbatelné, archiválie a knihovna byly přestěhovány bez úhony, brigádníci i kmenový personál firmy dbali pokynů archivářů.

V následujících týdnech se jedna část zaměstnanců věnovala ukládání titulů do knihovny, druhá část sestavovala nové lokační seznamy a vyměňovala kartóny poškozené při stěhování za nové a další část organizovala za pomoci hasičského záchranného sboru přesun zbývajících zařízení a materiálu do novostavby. Dodávku interiérového vybavení prováděl ing. Jan Fišer - autor projektové dokumentace na vnitřní vybavení archivu. Protože okresní úřad neměl potřebné finanční prostředky, s realizací se pozvolna začalo až počátkem následujícího roku. Archiv je převážně vybaven výrobky českých firem. Nábytek v kancelářích kromě židlí vyrobila firma NO+BL, kombinované knihovní regály (lamino-kov) a kartotéky jsou od firmy Šebek. Vybavení interiéru stálo takřka 2 milióny Kč. K úplnému vybavení však chyběla výpočetní technika, jejíž dodávka byla ukončena až na podzim 1999.

Slavnostní otevření novostavby Státního okresního archivu v České Lípě se uskutečnilo ve středu 24. března 1999. O týden později, 31. března 1999, jsme v badatelně uvítali první návštěvníky. Začala tak nová éra v dějinách této okresní instituce.

Jana Blažková

POZŮSTALOST JAROSLAVA PANÁČKA

V roce 1998 byl v okresním archivu pro badatelské využití zpracován osobní fond, chcete-li pozůstalost, Jaroslava Panáčka. Někteří z čtenářů sborníku jeho původce jistě pamatují. Učitel, atletický rozhodčí, kronikář, znalec regionální historie.

Jaroslav Panáček se narodil 11. dubna 1908 v Čejetičkách na Mladoboleslavsku. Poprvé v České Lípě pobýval v letech 1924–1928, kdy po čtyřletém studiu na reálce v Mladé Boleslavi přešel na zdejší nově otevřené reformní reálné gymnázium. Po ukončení středoškolských studií byl přijat na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity. Vystudoval učitelství v oborech český jazyk a němčina a čtyři roky pak působil na různých měšťanských školách v Čechách a na Moravě. Dva roky před zábořem pohraničí učil v České Lípě. V roce 1937 se oženil s Hedvikou Skrbkovou. Druhou světovou válku prožil v Sezemíciích na Pardubicku. Učil děti lásce k mateřskému jazyku, staral se o obecní archiv, kronikařil, hrál divadlo, sportoval. V létě roku 1945 se vrátil do České Lípy potřetí a natrvalo. Učil na různých školách v okresním městě, nejdéle pak na škole v Mánesově ulici (Tyršova). Pisemností dokládajících jeho pedagogickou činnost je v pozůstalosti jen několik. Také korespondence a vlastně celý oddíl týkající se soukromých záležitostí je pouhým zlomkem.

Náročné učitelské povolání dokázal J. Panáček skloubit s neméně náročnými zájmy a zálibami a veřejně prospěšnou prací. Ještě v roce 1945 se ujal správy městského archivu a ve funkci dobrovolného archiváře setrval šest let. Založil českolipskou poválečnou městskou kroniku. V pozůstalosti se uchovávají koncepty ročních kronikářských zápisů z druhé poloviny čtyřicátých let a sedmdesátých let, kdy se k psaní městské kroniky vrátil. Napsal články, přednášky a studie na různá regionální i všeobecná témata. Činorodost Jaroslava Panáčka a široký záběr jeho zájmů dokládá spousta přípravného materiálu - výpisky, výstřižky, poznámky a sbírka pozvánek, programů, letáků, plakátů a fotografií. K jeho nejvýznamnějším pracím patří studie o Václavu Studničkově, dějiny českolipského ochotnického souboru Jirásek a kapitoly knihy o historii České

Lípy, kterou napsal spolu s Marií Vojtíškovou v době, kdy jako důchodce pracoval v okresním archivu. Tady jakožto bývalý učitel pořádal a inventarizoval především fondy škol. Shromáždil velké množství poznatků o dějinách školství na našem okrese a shrnul je do několika dosud nepublikovaných studií a statí. Zájem o vlastivědnou práci přivedl J. Panáčka do redakční rady sborníku *Bezděz*. V posledním, poválečném čísle otiskl tři články.

Jeho největší a celoživotní láskou byl sport, zvláště lehká atletika a kopaná. Sport v mládí aktivně provozoval a v pozdějších letech „soudcoval“ (lehkoatletický rozhodčí), sport fotografoval, o sportu psal a přednášel, sport propagoval, sportovní dění pomáhal organizovat. Proto nejcennější částí písemné pozůstalosti je ta, která se ke sportu váže, zejména pak výkonostní tabulky. Jaroslav Panáček pečlivě shromažďoval, zaznamenával a třídil výsledky lehkooatletických a fotbalových utkání a z nich pak sestavoval a publikoval tabulky, ročenky a výroční přehledy. Vypracoval výkonostní tabulky sportovních oddílů a klubů, celookresní a krajské. Součástí pozůstalosti je i několik svazků tabulek celorepublikových a tabulky jiných regionů. Výsledky fotbalových utkání zpracoval zčásti, dochovaly se jen v rukopisné podobě. Pozůstalost dále obsahuje Panáčkovy projevy na schůzích, které poodhalují tehdejší problematiku amatérského sportu, přednášky a články o historii kopané, lehké atletiky a sportu na Českolipsku celkově. Zájemce jistě potěší i kolekce trofejí (předána k uložení do OVM) a diplomů a stovky fotografií, z nichž mnohé čekají na identifikaci.

V mládí se Jaroslav Panáček pokoušel o literární tvorbu. V jeho pozůstalosti nalezneme několik básní, fejeton, torzo divadelní hry a dokonce sociální román. Vypracoval také několik návrhů na výtvarnou výzdobu pozvánek, programů, titulních listů, sportovních odznaků apod. Byl členem řady politických, kulturních a sportovních organizací. Za dlouholetou a obětavou práci pro společnost obdržel několik desítek čestných uznání, diplomů, vyznamenání a medailí. Zemřel 15. dubna 1992.

Písemná pozůstalost Jaroslava Panáčka je vskutku rozsáhlá a pestrá. Účelem tohoto článku bylo upozornění na její nejzajímavější části. Jako celek bude podle archivního zákona veřejnosti zpřístupněna v roce 2022. Již dnes však mohou zájemci studovat tu část, která zahrnuje publikované věci, tj. všechny Panáčkovy otištěné práce včetně tabulek sportovních výkonů a torzo jeho knihovny.

Jana Blažková

Na vydání tohoto svazku sborníku Bezděz se finančně podílely:
Městský úřad Česká Lípa
Městský úřad Nový Bor

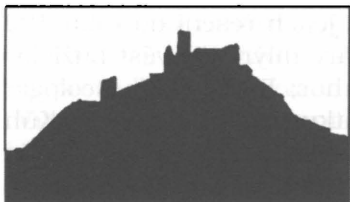
Seznam autorů:

Martin BENDA, Česká botanická společnost
PhDr. Jana BLAŽKOVÁ, Státní okresní archiv Česká Lípa
Přemysl BRZÁK, Kruh přátel muzea Varnsdorf
Otakar FABIÁNEK, Kruh přátel muzea Varnsdorf
Mgr. Petr GAJDOŠÍK, Státní okresní archiv Česká Lípa
Michal GELNAR, Česká sklářská společnost Nový Bor
Mgr. Petr HAVRÁNEK, Okresní úřad Česká Lípa
RNDr. Miroslav HONCŮ, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
RNDr. Petr KÜHN, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex Česká Lípa
RNDr. Marta PLÁNSKÁ, Správa CHKO Lužické hory Jablonné v Pod-
ještědí
Miroslav PLEKANEC, Hornické muzeum Jiřetín pod Jedlovou
Mgr. Ladislav SMEJKAL, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Miloslav SOVADINA, Státní okresní archiv Česká Lípa
Jan ŠTIKA, Hornické muzeum Jiřetín pod Jedlovou
PhDr. Jiří ÚLOVEC, Archivní správa Ministerstva vnitra Praha
Ing. Zdeněk VITÁČEK, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Miroslav VESELÝ, Česká speleologická společnost Děčín
Mgr. Veronika VOSÁLOVÁ, ZŠ Česká Lípa - Sever

POKYNY AUTORŮM PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚZ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz dovoluujeme si požádat autory o dodržování určitých zásad při psaní rukopisů určených k tisku:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu - tj. 30 řádek na stránku při 60 úhzech na řádku. Menší odchylky od tohoto požadavku (do 5 stran textu) jsou tolerovány.
2. Rukopisy předávejte redakci pokud možno napsané na PC v textovém editoru Word (verze 6.0 nebo novější), Write nebo T602 (kódování Latin2). Užívejte standardní písmo. Slova nedělit.
3. Nemáte-li možnost dodat text na disketě, pište rukopis psacím strojem (ne s perličkovým písmem) na kancelářském papíru formátu A 4. Na jedné stránce psát 30 řádek po 60 úhzech, včetně interpunkce a mezer. Texty zašlete ve 2 vyhotoveních.
4. Přílohy: Nákresy předkládejte na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 13 × 18 cm, kontrastní, lesklé. Přílohy předkládejte rovněž ve dvou vyhotoveních.
5. K článku vypracujte resumé v češtině v rozsahu asi 1/10 článku. Překlad zajišťuje redakce.
6. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se číslují průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu psaném na PC se vyznačují číslicemi v horním indexu.
7. Bibliografické citace se řídí ČSN 010197 - Bibliografické citace.
8. Redakce si vyhrazuje právo příspěvek odmítnout nebo po dohodě s autorem zkrátit či upravit.
9. Příspěvky do sborníku nejsou honorovány.

Přehled dosud vydaných svazků Bezdězu

Bezděz 1/1990, 141 stran, zdarma

F. Gabriel - J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945 - 1951 - hledání orientace; M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravařské oblasti; M. Honců - Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček - F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké - Novém Tolzbachu, J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820 - 1881, Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa, Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa, P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hříby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravař; J. Panáček - F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777 - 1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v I. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovitě (Orchidaceae). Materiály: J. Barták - J. Macháček - J. Pacovský - J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (I. část); M. Plánská: pokus s přesazováním prstnaticů.

Bezděz 4/1996: Lužické hory - příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel - J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě

v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl - L. Smejkal - M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Krompachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Postglaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská - M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců - J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. Zprávy.

5/ *Bezděz 1997 - Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko. 577 stran, 90 Kč*

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko, F. Gabriel - J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko, M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko, J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko, P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku, P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko, E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci, V. Zavadil - M. Honců: Listonoh letní - *Triops cancriformis cancriformis* Linné 1758 - a zábronožka letní - *Branchipus Schaeferi* Fischer 1834 - (Anostraca et Notostraca: Branchiopoda: Crustacea) v bývalém VVP Ralsko: výsledky předběžného výzkumu, A. Kůrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci - Araneida), M. Honců: Průzkum vážek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko, M. Honců: Rovnokřídlí (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko, M. Honců - P. Vonička: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko, P. Vonička: Příspěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (Coleoptera: Scarabaeidae) bývalého VVP Ralsko, M. Bouma: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko, J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera), Z. Vitáček: Výsledky

faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - Vodní obratlovci: Kruhoústí (Cyclostomata), ryby (Pisces, Osteichthyes), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - obojživelníci (Amphibia), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - plazi (Reptilia), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - ptáci (Aves), Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko - savci (Mammalia), J. Kuncová: Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území, K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radiestezie. Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století, J. Panáček - F. Gabriel: Kostel sv. Kříže na českolipském předměstí, M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku, J. Brožová: Severočeští rafiněři a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část), J. Vondráček-M. Honců: Zvlášť chráněné ptačí druhy v avifauně Lužických hor. Materiály: J. Barták - J. Macháček - J. Pacovský - J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část), T. Andres: Tavení skla dřevem. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii, M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století, F. Gabriel - J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše, J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku a jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové - Kedrové - Řivnáčové, L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz, J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo, M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině, L. Beran: Vodní měkkyši Ploučnice, P. Míka: Brouci čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor, M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. Materiály: V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912-1959, Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda - V. Cílek - L. Jarošová: Mezolit na Českoipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu, J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě, M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín, M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlové, V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí, L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě, L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě, J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě, P. Kühn: Povaha železných rud těžených v minulosti na Českolipsku, M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků, Z. Mrliková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (*Spermophilus citellus* L.) na lokalitě Mimoň - hřebčín v letech 1996 a 1997, L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky, M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chřibské, L. Smejkal - O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich - rokonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Drobnoti. Kronika.

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

František Gabriel - Jaroslav Panáček: Dějiny hrncířství v České Lípě	5
Jiří Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně	43
Petr Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu	73
Michal Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku Část III. Shrnutí	103
Michal Gelnar - Miroslav Plekanec - Jan Štika : Kde ležely Gläserdorfy?	119
Miroslav Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží ..	137
Petr Kühn: Mečový kámen u Kravař	161
Miloslav Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupech	177
Ladislav Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947 - 1948	207
Petr Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží zahrada“	233
Přemysl Brzák - Otakar Fabiánek - Petr Havránek: Jeskyně na Milštejně	253
Zdeněk Vitáček: Deset let sledování netopýrů a vrápenců na Českolipsku ...	269
Miroslav Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999	307
Martin Benda: Ohrožená květenu Kravařska po deseti letech	325
Marta Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč	349

MATERIÁLY

Veronika Vosálová:

Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika 387

Miroslav Plekanec:

Míšeňská dolina 417

DROBNOSTI

Miloslav Sovadina:

Svatba Ferdinanda d'Este v Zákupcech 439

Jana Blažková:

**Příspěvek k vystěhovalectví z Českolipska
v letech 1969 - 1991** 443

Petr Havránek:

Dobývání železných rud u Valtinova a Kunratic 447

Miroslav Honců:

Pozorování významných druhů ptáků 457

Martin Benda:

Pralouky na Českolipsku 461

ZPRÁVY

Jana Blažková:

Státní okresní archiv Česká Lípa v nové budově 471

Jana Blažková:

Pozůstalost Jaroslava Panáčka 477

Obálku navrhl:

Vladimír Hofmann

Překlad německých resumé:

Petra Sochová (historická část) a RNDr. Petr Kühn (přírodovědná část),

překlad anglických resumé:

Petr Kühn

Redakční rada:

Martin Benda, Jana Blažková, František Gabriel, Michal Gelnar,
Miroslav Honců, Petr Kühn, Jaroslav Panáček, Václav Růžička,
Pavel Rychtařík, Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina, Zdeněk Vitáček.

Adresa redakce:

Státní okresní archiv Česká Lípa, Sřelnice 3035, P.O. Box 45, PSČ 470 01

Náklad:

500 výtisků

1. vydání, Česká Lípa 2000

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa .

ISBN 80 - 86319 - 00 - 8

ISSN 1211-9172

Tisk Kalous & Skřivan, s.r.o., Na Roudné 23, Plzeň